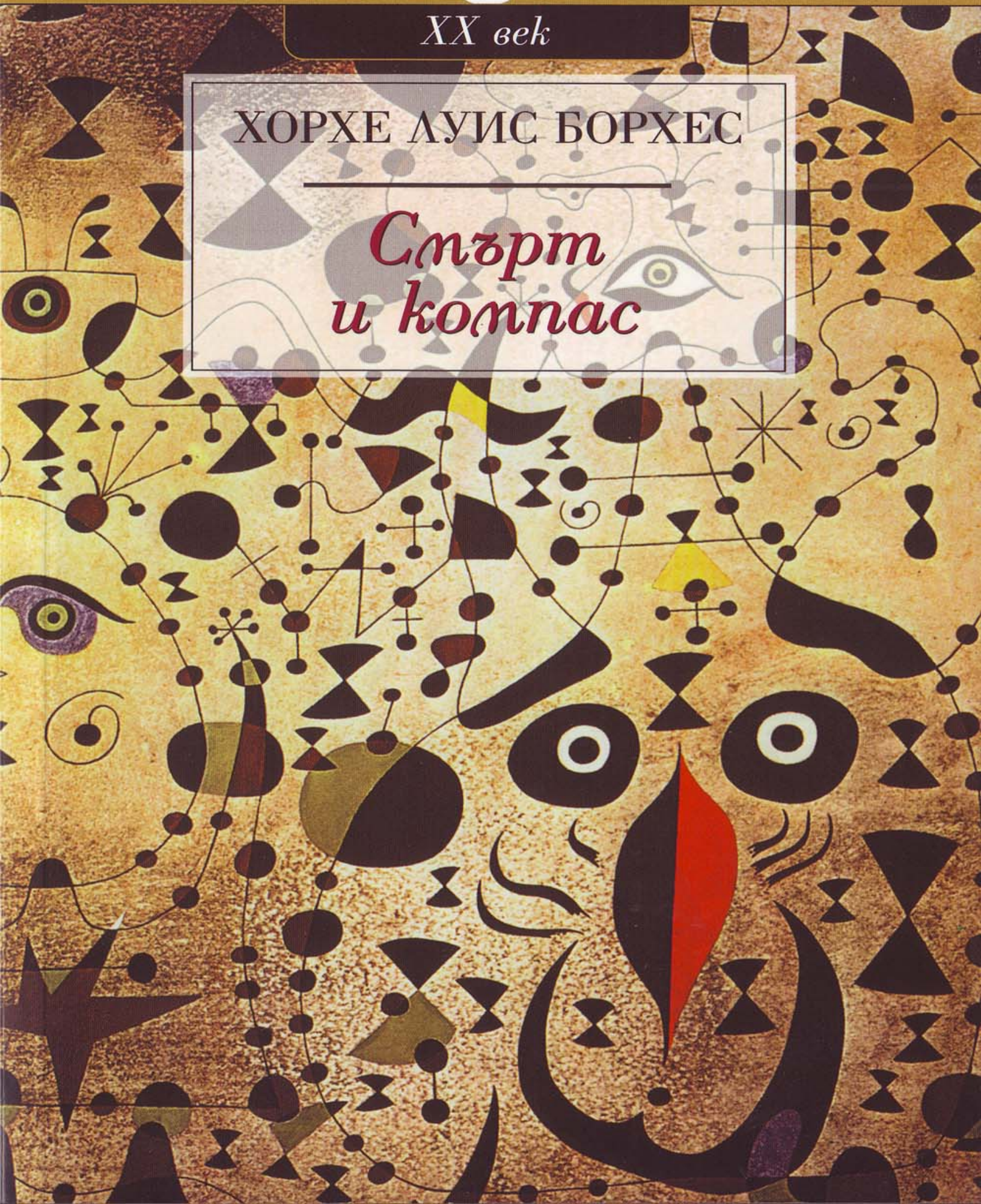


СВЕТОВНА мрежа КЛАСИКА

XX век

ХОРХЕ ЛУИС БОРХЕС

*Смърт
и компас*



ХОРХЕ ЛУИС БОРХЕС

СМЪРТ И КОМПАС

Превод: Светла Христова, Роза Хубеш, Десислава Николаева, Тамара
Такова

chitanka.info

ВСЕОБЩА ИСТОРИЯ НА БЕЗЧЕСТИЕТО (1935)

Посвещавам тази книга на С.Д. — англичанка, неизброима и ангел. Предлагам ѝ и онази моя същност, която съм съумял да запазя някак — сърцевината, която не търгува с думи, не продава сънища и остава недокосната от времето, от радостта и нещастията.

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

Повествователните упражнения, които съставят тази книга, бяха написани от 1933 до 1934 година. Мисля, че водят началото си от повторния ми прочит на Стивънсън и Честъртън, от първите филми на Фон Щернберг^[1], а може би и от една конкретна биография на Еваристо Кариего^[2]. В тях съм злоупотребил с някои методи — неравностойните изброявания, резките преходи, свеждането на един цял човешки живот до две-три сцени. (На този образен замисъл е подчинен и разказът „Мъжът от розовата кръчма“.) Описаните истории не са и не се опитват да бъдат психологически.

Що се отнася до магическите примери, с които завършва тази книга, нямам други права над тях освен правото на преводач и читател. Понякога ми се струва, че добрите читатели са истински любимци на музите, по-загадъчни и необикновени даже и от добрите автори. Никой не може да отрече, че творбите, приписани от Валери на неговия отдавна отминал Едмон Тест, имат несравнимо по-малка стойност от тези на съпругата и приятелите му.

Четенето, поне засега, е дейност, по-късна от писането — по-примирана, по-изтънчена, по-интелектуална.

Х.Л.Б.

Буенос Айрес, 27 май 1935 г.

[1] Джоузеф фон Щернберг (1894–1969) — американски режисьор от австрийски произход, създател на „Синия ангел“ (1930) и „Шанхай експрес“ (1932) — бел.прев. ↑

[2] Еваристо Кариего (1883–1912) е бил популярен поет и драматург, а „конкретната биография“, която се споменава тук, всъщност е написана от самия Борхес. Кариего не е бил особено значим поет и при ранната си смърт от туберкулоза е оставил само един том — *Misas herejes* („Еретични меси“), но поради връзките си със „стария Буенос Айрес“ е бил важна фигура за Борхес — бел.прев.

↑

ПРЕДГОВОР КЪМ ИЗДАНИЕТО ОТ 1954 ГОДИНА

Барокът според мен е онзи стил, който преднамерено изчерпва (или се опитва да изчерпи) възможностите си и в крайна сметка се превръща в карикатура на самия себе си. През осемдесетте години на деветнайсети век Андрю Ланг напразно се е стараел да имитира Поуповата „Одисея“^[1]; този труд вече е бил пародия и пародистът е бил безсилен да преувеличи неговата помпозност. „Вагосо“ е названието на една от формите на силогизма; осемнайсети век го е приложил към някои злоупотреби в архитектурата и живописата на седемнайсети. Бих казал, че барокът е окончателният етап на изкуството въобще, когато то излага на показ и разхищава своите средства. Барокът е интелектуален, а Бърнард Шоу твърди, че всеки интелектуален труд по принцип е хумористичен. Този хумор е неволен в произведенията на Балтасар Грасиан^[2], но съзнателен и даже разпуснат при Джон Дън.

Още екстравагантното заглавие на тези страници провъзгласява бароквата им природа. Смекчаването ѝ би било равносилно на унищожение; затова бих предпочел този път да се позова на библейското *Quod scripsi, scripsi*^[3] (Йоан, 19:22) и просто да ги препечатам (сега, когато са изтекли два̀сет години от написването им) в първоначалния им вид. Те представляват безотговорната игра на един плах човек, който не се осмели да пише разкази, а се развличаше с подправяне и изопачаване на чужди истории (понякога без естетическо оправдание). От тези двусмислени упражнения той премина към трудоемкото съчинение на един непосредствен разказ — „Мъжът от розовата кръчма“, — който подписа с името на един от своите прадеди, Франсиско Бустос; творбата постигна изключителен и донякъде загадъчен успех.

Читателят ще забележи, че в този текст, в който звучи гласът на хората от предградията, съм вмъкнал и някои литературни думи — „вътрешности“, „превръщания“ и т.н. Направих го, защото побойникът, нехранимайкото, когото в Буенос Айрес наричат „компадре“, всъщност се стреми към финес или пък (тази причина

изключва другата, но може би тъкмо тя е истинската) защото „компадрес“ са конкретни личности и невинаги говорят като типа „компадре“, който по-скоро е измислена фигура.

Изобретателите на космическите кораби твърдят, че основната характеристика на Вселената е празнотата; и са напълно прави, поне що се отнася до тази минимална част от Вселената, която представлява настоящата книга. Бесилки и пирати изпълват страниците ѝ, а заглавието поражда с думата „безчестие“, ала под цялата тази врява няма нищо. Тя е просто една привидност, повърхност от образи; навярно именно поради това може да се понрави на публиката. Човекът, който я създаде, бе порядъчно нещастен, но намери развлечение в писането ѝ; дано някакъв отзвук от неговото удоволствие стигне и до читателите.

В раздела „И прочие“ съм включил три нови произведения.

Х.Л.Б.

[1] Александър Поуп (1688–1744) — английски поет. Превел „Илиада“ (1715–1720) и „Одисея“ (1725–1726), поправяйки „грубостта“ на Омир от позицията на нормативния „добър вкус“ — бел.прев. ↑

[2] Балтасар Грасиан (1601–1658) — свещеник йезуит и бароков писател. Името му е свързано с трактата „Изкуството на остроумието“, както и с испанските барокови поети Франсиско Кеведо и Луис де Гонгора — бел.прев. ↑

[3] Каквото писах, писах (лат.) — бел.прев. ↑

ЖЕСТОКИЯТ СПАСИТЕЛ ЛАСАРУС МОРЕЛ

ДАЛЕЧНАТА ПРИЧИНА

През 1517 година отец Бартоломе де лас Касас^[1] съжалил от сърце индианците, които изнемогвали до смърт в трудовата преизподня на антилските златни мини, и предложил на император Карл V да докара негри, които да изнемогват до смърт в трудовата преизподня на антилските златни мини. На тази любопитна разновидност на филантропията ние дължим безброй последици: *блусовете* на Ханди^[2], успеха, който постигна в Париж уругвайският художник Педро Фигари^[3], чудесната проза на друг уругваец — Висенте Роси^[4], посветена на избягалите роби, митичното величие на Ейбрахам Линкълн, петстотинте хиляди убити във войната между Севера и Юга, трите милиарда и тристате милиона, изразходвани за военни пенсии, статуята на въображаемия Фалучо^[5], включването на глагола *линчувам* в тринайсетото издание на академичния речник, пламения филм „Алилуя“^[6], устремната атака на нож при Серито, проведена от Солер^[7] начело на неговите *кафяви* и *черни*, прелестите на госпожица Еди-коя си, негъра, който уби Мартин Фиеро^[8], пошлата румба „Ел Манисеро“, наполеоновския порив на арестувания и хвърлен в тъмница Тусен Лувертюр^[9], кръста и змията в Хаити, кръвта на козите, заклани от мачете на *папалоа*, хабанерата — майка на тангото, танца кандомбе^[10]...

И освен това — престъпното и великолепно съществуване на жестокия спасител Ласарус Морел.

МЯСТОТО

Мисисипи, Майката на Водите, най-дългата река в света, е била достойна сцена за този несравним негодник. (Реката е била открита от Алварес де Пинеда^[11], а първият ѝ изследовател е капитан Ернандо де Сото^[12], който преди това участвал в завладяването на Перу и развличал инката Атауалпа^[13] по време на затворничеството му, като

го учел да играе шах. Когато капитанът умрял, водите на Мисисипи приели тялото му.)

Мисисипи е широкогърда река; безкрайна и тъмна сестра на Парана, Уругвай, Амазонка и Ориноко. Тя е с тъмнокафяви води; всяка година влече повече от четиристотин милиона тона тиня, която замърсява Мексиканския залив. Тази древна и достойна за уважение кал образува делта, в която гигантските блатни кипариси растат върху отломките на непрестанно разминаващия се континент и където лабиринти от тиня, мъртва риба и тръстики разпростират все по-надалеч границите и спокойствието на зловонната ѝ империя. По-нагоре, към Арканзас и Охайо, се простират други низини; обитават ги жълтеникави мършави и трескави мъже, които гледат със завист камъните и желязото, защото при тях няма нищо друго освен пясък, повалени дървета и мътна вода.

ХОРАТА

В началото на деветнайсети век (нас ни интересува именно този период) негри обработваха от ранни зори до късна вечер обширните памукови плантации по крайбрежието. Те спяха в дървени колиби на пръстения под. Всички роднински връзки освен връзката майка-дете бяха условни и неясни. Имаха имена, но мнозина от тях не се нуждаеха от презиме. Не знаеха да четат. С мек фалцет си тананикаха на своеобразен английски език с удължени гласни. Работеха в редици приведени под камшика на надзирателя. Понякога бягаха, тогава брадати мъже възсядаха красиви коне, а по следите им тръгваха свирепи булдози.

Към утайката от животинска надежда и африкански страхове те бяха прибавили думите на Светото писание. Следователно вярваха в Христа. Пееха задружно с гърлен глас: „Go down, Moses“^[14]. Мисисипи бе за тях великолепно изображение на нищожния Йордан.

Собственици на тази земя труженица и на тези тълпи от негри бяха безделни и алчни дългокоси господа, обитаващи големи къщи с прозорци към реката и с неизменния псевдогръцки портал от бял бор. Един добър роб им струваше хиляда долара, а не беше нещо много трайно. Някои роби бяха дори неблагоприятни, разболяваха се и умираха. От тези ненадеждни хора трябваше да се извлече максимална полза. Затова ги държаха на полето от ранни зори до късна вечер, затова всяка

година изстискаха от чифлиците реколта от памук, тютюн или захар. Земята, изнурена и изтерзана от непрестанното обработване, се изтощаваше само за няколко години, а след това пустошта — сплетена, тинеста — нахлуваше в плантациите. В изоставените чифлици, в покрайнините, в гъстите плантации захарна тръстика и във вонящите тресавища живееха poor whites — белите бедняци. Бяха рибари, скитници, ловци, крадци на добитък. Те често си изпросваха от негрите крадена храна, но в унижението им ги поддържаше една гордост — в жилите им течеше чиста кръв, без нито една сажда, без никакъв примес. Един от тях беше Ласарус Морел.

НАШИЯТ ГЕРОЙ

Дагеротипиите на Морел, които американските списания обикновено публикуват, не са автентични. Липсата на истинско изображение на един толкова забележителен и прочут човек навярно не е случайна. Има основание да предполагаме, че Морел е отказал да си направи клише; преди всичко за да не оставя излишни следи, а освен това и за да поддържа някаква тайнственост... И все пак ние знаем, че като млад той не е бил облагодетелстван от природата, прекалено близко разположените очи и тънките устни не са предразполагали хората. По-късно годините са му придали онова особено великолепие, което придобиват посивелите мошеници, преуспелите и безнаказано действащи престъпници. Въпреки мизерното си детство и безчестния живот Морел приличаше на някогашен аристократ от Юга. Познаваше добре Светото писание и проповядваше с особена убедителност. „Видях Ласарус Морел на амвона — отбелязва собственикът на един игрален дом в Батън Руж, щата Луизиана, — чух назидателните му слова и видях как сълзи напират в очите му. Знаех, че пред лицето на Бога той е прелюбодеец, крадец на роби и убиец, но аз също се просълзих“.

Ние разполагаме и с друго свидетелство за тези религиозни излияния, предоставено от самия Морел: „Отворих наслуки Библията, натъкнах се на подходящ стих от свети апостол Павел и проповядвах цял час и двамадесет минути. През това време Креншо и другарите също не си губиха времето — отведоха конете на всички присъстващи. После ги продадохме в щата Арканзас, с изключение на един много

буен кон, който запазих лично за себе си. На Креншо също му беше харесал, но аз го убедих, че този кон не му подхожда“.

МЕТОДЪТ

Конете, откраднати в един щат и продадени в друг, бяха само епизод от престъпната дейност на Морел, но те предвещаваха метода, който му отреди достойно място във Всеобщата история на безчестието. Този метод е единствен по рода си не само поради обстоятелства *sui generis*^[15], които го наложиха, а и защото изисква извънредна низост и злокобно използване на надеждата; освен това постепенният му ход е подобен на мъчителния развой на кошмар.

Ал Капоне и Бъгс Моран действат с огромни капитали и послушни картечни пистолети в един голям град, но занаятието им е пошло. Те си оспорват някакъв монопол и това е всичко... А колкото до числеността, броят на бандитите, които командваше Морел, достигна хиляда души, всички до един положили клетва за вярност. Двеста от тях съставяха Висшия съвет и той издаваше заповедите, които останалите осемстотин изпълняваха. Подчинените носеха риска. В случай на бунт ги предаваха на правосъдието или ги хвърляха в мътните води на буйната река, като за по-сигурно им връзваха камък за краката. Повечето бяха мулати. Злодейската им задача беше следната. Те обикаляха обширните плантации на Юга и за да внушават страхопочитание, временно носеха скъпи пръстени. Избираха си някой нещастен негър и му обещаваха свобода. Увещаваха го да избяга от господаря си, за да го продадат за втори път в някоя далечна плантация, като тогава щели да му дадат известен процент от цената на продажбата и да му помогнат да избяга отново. После щели да го заведат в някой свободен щат. Пари и свобода, звънливи сребърни долари, притурени към паница свобода, какво по-голямо изкушение биха могли да му предложат? И робът се решаваше да извърши първото си бягство.

Естественият път за бягство беше реката. Една лодка, трюмът на някой параход, някоя ладия, голям сал с малка колибка на носа или с брезентови тенти, не е ли все едно: само да знаеш, че се движиш, че си на сигурно по течението на неуморната река... Продаваха го в друга плантация. Той отново бягаше, укривайки се в тръстиките или в овразите. Тогава ужасяващите благодетели (в които той вече започваше

да се съмнява) говореха за някакви непредвидени разноси и заявяваха, че се налагало да го продадат още веднъж, за последен път. Като се върнел, щели да му дадат процента от двете продажби заедно със свободата. Човекът се оставяше да бъде продаден, работеше известно време и поемаше риска да бяга за последен път въпреки заплахата от булдозите и бичуването. Връщаше се окървавен, изпотен, отчаян и измъчен от безсъние.

ОКОНЧАТЕЛНАТА СВОБОДА

Остава ни да разгледаме юридическата страна на тези факти. Наемните убийци на Морел не предлагаха негъра за продан, докато първоначалният му собственик не обявеше бягството му и не предложеше награда за онзи, който го открие. От този момент намерилият го можеше и да си го задържи, така че по-нататъшната му продажба представляваше вече само злоупотреба с доверието, а не кражба. Да се прибегва до правосъдието, означаваше само излишни разноси, тъй като щетите никога не се заплащаха.

Всичко това беше доста успокояващо, но не задълго. Негърът можеше да проговори — било защото е благодарен, било защото е нещастен. Няколко чашки ръжено уиски в публичния дом в Ел Кайро, щата Илиной — където тоя кучи син, който си беше роден роб, щеше да отиде да пропилее сребърниците, които те не бяха длъжни да му дадат, — щяха да бъдат достатъчни, за да изтърве тайната. През онези години аболиционистическата партия мътеше главите в Севера; тази сбирщина от опасни безумци отричаше частната собственост, проповядваше свобода за негрите и ги подтикваше да бягат. Морел в никакъв случай не искаше да го смятат за един от тези анархисти. Той не беше янки, той беше белокож от Юга, син и внук на бели, и се надяваше да се оттегли от сделките, да заживее като господар и да се сдобие със свои собствени памукови плантации и с редици от приведени над земята роби. С опита, който беше натрупал, нямаше защо да рискува напразно.

Беглецът очакваше освобождението си. Тогава призрачните мулати на Ласарус Морел предаваха помежду си някаква заповед, която можеше да бъде и само знак, и го освобождаваха от зрението, от слуха, от осезанието, от дневната светлина, от безчестието, от времето, от благодетелите, от милосърдието, от въздуха, от кучетата, от

вселената, от надеждата, от потта и от самия него. Куршум, удар с кама ниско в корема или цапардосване с нещо тежко по главата — и костенурките и мрените на Мисисипи получаваха последните сведения.

КРАХЪТ

Обслужвано от доверени хора, предприятието — естествено — трябваше да преуспее. В началото на 1834 година около седемдесет негри вече бяха „освободени“ от Морел; други също се готвеха да последват примера на тези щастливци. Оперативната зона се разширяваше; налагаше се да се приемат нови членове. Сред новациите, които положиха клетва, имаше един младеж — Върджил Стюарт от Арканзас, който твърде скоро се отличи с жестокостта си. Този момък беше племенник на един господар, загубил много роби. През август 1834 година Върджил престъпи клетвата си и издаде Морел и всички останали. Домът на Морел в Ню Орлиънс бе обграден от органите на правосъдието. Ала заради някаква непредвидливост или благодарение на подкуп той успя да избяга.

Минаха три дни. През това време Морел се криеше на улица „Тулуз“ в една старинна къща с вътрешни дворове с виещи се растения и статуи. Хранеше се, изглежда, съвсем оскъдно и често обикаляше бос големите тъмни стаи, като пушеше замислено пурата си. Чрез един роб от къщата изпрати две писма за град Начез и едно за Ред Ривър. На четвъртия ден в къщата пристигнаха трима мъже и разговаряха с него до зори. На петия ден Морел стана от леглото привечер, поиска бръснач и внимателно си обръсна брадата. Облече се и излезе. Бавно и спокойно той прекоси северните предградия. И чак когато се намери в открито поле, край ниските брегове на Мисисипи, ускори крачка.

Планът му беше безумно смел. Той искаше да си послужи с последните хора, които все още го почитаха — отзивчивите негри от Юга. Те бяха видели как другарите им бягат, и не ги бяха видели да се завръщат... Следователно смятаха ги за свободни. Планът на Морел предвиждаше всеобщо въстание на негрите, превземане и ограбване на Ню Орлиънс и завладяване на територията на града. Изпаднал и почти унищожен от предателство, Морел замисляше възмездие в мащабите на цял континент, чрез което престъплението щеше да се превърне в избавление и щеше да влезе в историята. С такава цел той се отпрати

към град Начез, където разполагаше с най-много свои хора. Тук възпроизвеждам собствения му разказ за това пътуване:

„Ходих пеша четири дена, докато се сдобих с кон. На петия ден спрях край някаква река, за да се запаса с вода и да подремна. Бях седнал на един дънер и гледах към пътя, който бях изминал през тези часове, когато видях да се приближава един конник, възседнал тъмнокафяв породист кон. Щом го зърнах, реших да му взема коня. Станах, насочих срещу него красивия си револвер и му заповядах да слезе. Той се подчини, а аз взех поводите в лявата си ръка и му заповядах да върви пред мен. След около сто и петдесет метра той спря. Заповядах му да се съблече: «Щом като сте решили да ме убиете, оставете ме поне да се помоля, преди да умра». Отговорих, че нямам време да слушам молитвите му. Той падна на колене и аз изстрелях един куршум в тила му. С един удар на ножа му разпорих корема, изтръгнах червата и ги хвърлих в реката. После пребърках джобовете му и намерих там четиристотин долара и трийсет и седем цента заедно с куп документи, които не се бавих да разглеждам. Ботушите му бяха нови, лъскави и ми станаха като по мярка. Моите бяха вече много износени, затова ги хвърлих в реката.

Така се сдобих с коня, от който се нуждаех, за да вляза в Начез“.

КРАЯТ

Морел начело на разбунтували се тълпи негри, които мечтаят да го обесят, Морел, обесен от войски от негри, които той мечтае да ръководи — мъчително ми е да призная, че историята на Мисисипи не успя да се възползва от тези великолепни възможности. В разрез с всякаква поетическа справедливост (или поетическа симетрия) реката, послужила за сцена на престъпленията му, не стана негово лобно място. На 2 януари 1835 година Ласарус Морел почина от белодробно възпаление в болницата в Начез, където се беше записал под името Сайлъс Бъкли. Позна го един от неговите хора, който лежеше в общата зала. На 2 и на 4 януари робите в няколко плантации се опитаха да въстанат, но скоро бяха усмирени, без да се пролива много кръв.

[1] Бартоломе де лас Касас (1474–1566) — испански монах мисионер, борец за правата на индианското население, един от първите историци на Латинска Америка и на завоюването ѝ от испанците; през

1517 г. представил на испанския крал Карл V предложения за облекчаване на участието на индианците — бел.прев. ↑

[2] Уилям Кристофър Ханди (1873–1958) — американски музикант, ръководител на негърски джазов оркестър, автор на знаменития „Сейнт Луис блус“ (1914) и на други джазови композиции — бел.прев. ↑

[3] Педро Фигари (1861–1938) — уругвайски поет и художник, който много често изобразява в творбите си живота на негрите; от 1925 до 1933 г. живее в Париж, където излага картини и издава книгите „Зидарят“ (1928), „В друг свят“ (1930) и др., илюстрирани от него; Борхес е писал критики за изложби на Фигари от края на 20-те години — бел.прев. ↑

[4] Висенте Роси (1871–1945) — уругвайски белетрист, журналист и драматург, летописец на изчезващите национални традиции — негърски обичаи, фолклорни песни и танци, езикови особености; Борхес пише възторжени рецензии за книгите му „Дело на негърските ръце“ (1926) и „Записки на бърборивеца езиковед“ (1929); дава оценка и на сборника му с детективски разкази „Криминални случаи“ (1912), издаден от Роси под псевдонима Уилям Уилсън, който загатва за раздвоения герой от едноименния разказ на Едгар По — бел.прев. ↑

[5] Прозвище на Антонио Руис, аржентинец от негърски произход, участник във Войната за независимост, който вдигнал бунт в гарнизона на град Каляо и бил разстрелян от испанците на 7 февруари 1824 г.; на площад Ретиро в Буенос Айрес е издигнат бронзов паметник на Руис — бел.прев. ↑

[6] „Алилуя“ (1929) — филм на американския кинорежисьор Кинг Видор (роден през 1894 г.) с участието на актьори негри и озвучен с негърска музика — бел.прев. ↑

[7] Мигел Естанислао Солер (1783–1848) — аржентински пълководец, участник във Войната за независимост на испанските колонии в Америка (1810–1826); в сражението при Серито на 31 декември 1812 г. командвал подразделение, съставено от мулати и негри — бел.прев. ↑

[8] Свободен пастир гаучо, герой на едноименната епическа поема на аржентинския поет Хосе Ернандес (1834–1886), превърнал се в своеобразен национален мит; Борхес посвещава на тази поема книга

(1953) и есета и пише няколко разказа и стихотворения за гибелта на Мартин Фиеро, убит от един негър — бел.прев. ↑

[9] Франсоа Доминик Тусен Лувертюр (1743–1803) — предводител на освободителната борба на хаитянското население срещу английските нашественици и френските колонизатори; по-късно арестуван и прехвърлен във Франция, където умира в затвора — бел.прев. ↑

[10] Кръст и змия — обредни символи на християнството и езичеството; папалоа — жрец на негърския култ вуду в Хаити; кандомбе (в Бразилия — кандомбли) — екстатичен обреден танц на южноамериканските негри, описан в книгата на В. Роси и многократно изобразяван от П. Фигари — бел.прев. ↑

[11] Испански мореплавател; през 1519 г. проучва северното и северозападното крайбрежие на Мексиканския залив — бел.прев. ↑

[12] Ернандо де Сото (1500–1542) — испански завоевател — бел.прев. ↑

[13] Атауалпа (ок. 1500–1533) — последният владетел на империята на инките, екзекутиран от испанците — бел.прев. ↑

[14] Слез, Мойсей (англ.) — според Библията думи на Бог към пророк Мойсей, влезли в негърските религиозни песнопения (спиричуълс) — бел.прев. ↑

[15] Своеобразни (лат.) — бел.прев. ↑

НЕВЕРОЯТНИЯТ ИЗМАМНИК ТОМ КАСТРО

Това име му давам, защото с него е бил известен — някъде към 1850 година — по улиците и домовете на Талкауано, Сантяго де Чили и Валпараисо; справедливо е да го приеме пак — сега, когато се е завърнал по тия земи, па макар и само като призрак или съботно развлечение^[1]. Гражданският регистър на ражданията в Уопинг го назовава Артър Ортън и му дава рождената дата 7 юни 1834 година. Знаем, че бил син на месар, че детството му е познало пошлата нищета на лондонските бордеи и че един ден е почувствал зова на морето. Събитието не е било необичайно. Run away to sea, „бягството към морето“, е било традиционният английски начин да се изтръгнеш от родителската власт — героическото посвещение. Самата география го препоръчва, както и Светото писание: „Ония, които тръгват по море на кораби, които имат работа в големите води — виждат делата на Господа и чудесата Му в дълбините“ (Псалом 106, 23–24). Ортън избягал от своето окаяно мръсно розово предградие и се озовал на един кораб в морето; с обичайното разочарование съзерцавал Южния кръст и най-сетне напуснал борда на пристанището във Валпараисо. Бил от породата на спокойните празноглавци. По всяка логика можело (и трябвало) да умре от глад, но неговата глуповата жизнерадост, неизменна усмивка и безкрайно добродушие спечелили благоволението на някакво семейство Кастро, чието име приел. От този южноамерикански епизод в биографията му не са останали следи, но благодарността му явно не е била угаснала, защото през 1861 година се появил в Австралия, носейки все още името Том Кастро.

В Сидни се запознал с един негър на име Боугъл, който работел като прислужник. Макар и да не бил красавец, Боугъл имал онзи улегнал и внушителен вид, онази сякаш сътворена от инженер солидност, с която се отличават негрите, натрупали години, телесна маса и авторитет. Притежавал и едно друго качество, което някои наръчници по етнография отричат на расата му — гениален ум. (Скоро ще видим доказателството за това.) Той бил сдържан и достоен мъж, чиито древни африкански възделения били силно смекчени от

употребата и злоупотребата на калвинизма. Като изключим това, че Бог го навестявал понякога (което ще опишем по-нататък), Боугъл бил нормален във всяко отношение; единствената му особеност бил един дълбоко вкоренен и свенлив страх — заради него той се спирал на всеки ъгъл и се оглеждал боязливо на изток, запад, север и юг, търсейки да зърне жестокото возило, което щяло да сложи край на дните му.

Една привечер Ортън го видял на ъгъла на някаква убога улица в Сидни, докато Боугъл се мъчел да събере решимост, за да избегне въображаемата смърт. След като го погледал известно време, Ортън предложил да го хване под ръка и двамата мъже, еднакво учудени, пресекли безобидната улица. От този миг на една отдавна отлетяла вечер възникнало покровителството на неуверения негър с внушителна осанка над тлъстия празноглавец от Уопинг. През септември 1865 година двамата прочели покъртителна новина в един местен вестник.

ОБОЖАВАНИЯТ ПОКОЙНИК

В последните дни на април 1854 година (докато Ортън предизвиквал изблиците на чилийското гостоприемство, просторно като вътрешните дворове на тази страна) във водите на Атлантика потънал параходът „Сирена“, който плавал от Рио де Жанейро за Ливърпул. Сред загиналите бил и Роджър Чарлс Тичборн, английски военнослужещ, израснал във Франция, първороден син на една от най-видните католически фамилии в Англия. Изглежда невероятно, но смъртта на този пофранцузен младеж (говорещ английски с най-изискан парижки акцент и будещ у околните онази несравнима злоба, която единствено френският ум, изящество и педантизъм са в състояние да породят) се оказала събитие от изключителна важност за съдбата на Ортън, който никога не го бил виждал в живота си. Лейди Тичборн, потресената майка на Роджър, упорито отказвала да повярва в смъртта му и публикувала безутешни съобщения в най-четените вестници. Едно от тези съобщения попаднало в меките погребални ръце на негъра Боугъл, който замислил гениален план.

ДОБРОДЕТЕЛИТЕ НА РАЗЛИЧИЕТО

Тичборн бил строен благородник със сдържан вид, остри черти, смугла кожа, права черна коса, живи очи и дразнещо точна реч. Ортън бил безкрайно недодялан селяк с огромен корем, неопределени черти, луничава кожа, къдрава кестенява коса и сънливи очи; в редките случаи, когато говорел, се изразявал твърде неясно. Боугъл решил, че дълг на Ортън е да се качи на първия параход за Европа и да оправдае надеждите на лейди Тичборн, обявявайки се за изчезналия ѝ син. Замисълът се отличавал с безумна находчивост. Ще приведа един простичък пример. Ако през 1914 година някой измамник се бе опитал да мине за германския император, най-напред би имитирал характерната външност — вирнатите мустаци, безжизнената ръка, властно свъсените вежди, сивия плащ, прочутата, обсипана с ордени гръд и високия шлем. Лукавството на Боугъл е далеч по-изтънчено — той би показал един голоблад кайзер, лишен от всякакви военни атрибути и почетни орли и с безспорно здрава лява ръка. Тази метафора всъщност не ни е нужна; знаем със сигурност, че той е представил пред света един шишкав Тичборн с блага усмивка на имбецил, кестенява коса и бездънно невежество по отношение на френския език. Боугъл е знаел, че е невъзможно да се сдобие със съвършено копие на обожавания Роджър Чарлс Тичборн. Знаел е също така, че всички сходства, които би могъл да постигне, само са щели да подчертаят още повече някои неизбежни разлики. И тъй, решил е да се откаже напълно от подобие. Чувствал е, че огромната неуместност на претенцията му сама по себе си ще е убедително доказателство, че не става дума за измама, защото измамата никога не би изтъквала толкова крещящо черти, на които лесно е можело да се придаде победителен вид. Не бива да забравяме и всемогъщото сътрудничество на времето — четиринайсет години, прекарани в Южното полукълбо сред най-различни превратности, могат да променят един човек.

Имало е и друг съществен довод — повтарящите се и безразсъдни обявления на лейди Тичборн ясно са показвали пълната ѝ увереност, че Роджър Чарлс не е загинал, и готовността ѝ да го разпознае на всяка цена.

СРЕЩАТА

Услужлив както винаги, Том Кастро писал на лейди Тичборн. За да обоснове самоличността си, той се позовал на убедителното

доказателство на двете бенки до зърното на лявата му гръд и на онази мъчителна и тъкмо поради това незабравима случка от детството, когато бил нападат от цял рояк пчели. Писмото било кратко и подобно на самите Том Кастро и Боугъл лишено от всякакви скрупули по отношение на правописа. Сред величествената самота на един парижки хотел дамата го прочела и препрочела с радостни сълзи; след няколко дена изровила от паметта си случките, които нейният син искал да ѝ припомни.

На 16 януари 1867 година Роджър Чарлс Тичборн се представил във въпросния хотел. Пред него вървял почтителният му прислужник — Ебънийзър Боугъл. Зимният ден бил ясен и слънцето греело ярко, а уморените очи на лейди Тичборн били замъглени от плач. Негърът отворил широко прозорците. Така светлината послужила като маска; майката познала блудния син и го посрещнала с отворени обятия. Сега, когато бил при нея в плът и кръв, вече не се нуждаела от дневника му и от писмата, които ѝ бил пращал от Бразилия — обожаваните отражения от сина, подхранващи самотата ѝ през тези печални четиринайсет години. И тъй, тя гордо му ги върнала — нито едно не липсвало.

Боугъл дискретно се усмихнал — вече можел да подкрепи с доказателства кроткия призрак на Роджър Чарлс.

AD MAJOREM DEI GLORIAM^[2]

Това щастливо разпознаване, което сякаш следва традицията на класическите трагедии, трябвало да увенчае историята, донасяйки сигурно или поне вероятно щастие на тримата участници — истинската майка, апокрифния търпелив син и заговорника, възнаграден за съдбовния апотеоз на майсторството си. Съдбата (защото това е името, което даваме на безкрайното и неспирно действие на хиляди преплетени причини) пожелала друго. Лейди Тичборн починала през 1870 година и роднините завели дело срещу Артър Ортън за незаконно присвояване на имотно състояние. Лишени от сълзи и самота, но не и от алчност, те дори за миг не повярвали в затлъстелия и почти неграмотен блуден син, който възкръснал тъй неуместно от Австралия. Ортън обаче разчитал на подкрепата на

безбройните кредитори, които били твърдо решени, че той е Тичборн, защото искали да си получат парите.

Разчитал и на приятелството на двама души — семейния адвокат Едуард Хопкинс и антикваря Франсис Дж. Бейджънт. Все пак това не било достатъчно. Боугъл смятал, че за да спечели този рунд, трябва непременно да завоюва мощна обществена подкрепа. Поискал да му донесат цилиндъра и скромния чадър и тръгнал да търси вдъхновение из достопочтените улици на Лондон. Свечерявало се; той вървял безцелно, докато медната луна се удвоила в правоъгълните води на обществените фонтани. Тъкмо тогава Бог го навестил. Боугъл повикал една карета и пожелал да го откарат до ведомството на антикваря Бейджънт. Последният бил изпратил до вестник „Таймс“ дълго писмо, което потвърждавало, че предполагаемият Тичборн е нагъл измамник. Писмото било подписано от някой си отец Гудрон от Обществото на Иисус. Последвали го и други, не по-малко папистки изобличения. Резултатът не закъснял — добрите хора веднага се досетили, че сър Роджър Чарлс се е превърнал в прицел на някакъв отвратителен заговор на йезуитите.

КАРЕТАТА

Делото продължило сто и деветдесет дни. Около стотина свидетели положили клетва, че обвиняемият действително е Тичборн — сред тях и четирима другари по оръжие от Шести драгунски полк. Поддръжниците му упорито твърдели, че не е измамник, защото в противен случай несъмнено щял да се опита да наподобии младежките портрети на своя модел. Освен това самата лейди Тичборн го била разпознала, а една майка очевидно не може да сгреша. Всичко вървяло повече или по-малко добре, докато не била призована като свидетел една стара изгора на Ортън. Боугъл посрещнал невъзмутимо тази коварна маневра на „роднините“; само поискал цилиндъра и чадъра и тръгнал из достопочтените лондонски улици в търсене на трето озарение. Никога няма да узнаем дали го е намерил. Малко преди да стигне до Примроуз Хил, бил застигнат от ужасното возило, което го преследвало от дълбините на всички тези години. Боугъл го видял да се задава и надал вик, но не успял да се спаси. Каретата го блъснала с мощен удар на паважа, а шеметните копита на крантата му счупили черепа.

ПРИВИДЕНИЕТО

Том Кастро бил призракът на Тичборн, ала окаян призрак, в който се бил вселил геният на Боугъл. Когато научил за смъртта му, той просто рухнал. Продължил да лъже, но със слаб ентузиазъм и безброй нелепи противоречия. Не било трудно да се предвиди края.

На 27 февруари 1874 година Артър Ортън (по прякор Том Кастро) бил осъден на четиринайсет години каторжен труд. В затвора успял да накара всички да го обикнат — това бил занаятът му. Поради образцовото му държане присъдата била намалена с четири години. Когато се лишил от това последно гостоприемство — подслона на затвора, започнал да обикаля градовете и селата на Обединеното кралство, като произнасял кратки изявления, в които ту твърдял, че е невинен, ту признавал вината си. Скъмността и силното му желание да се хареса били тъй дълбоко вкоренени, че много ноци започвал речите си със самозащита, а завършвал с признание, винаги готов да угоди на настроенията на публиката си.

Починал на 2 април 1898 година.

[1] Използвам тази метафора, за да припомня на читателя, че въпросните „безчестни“ биографии се появиха в съботната притурка на един вечерен вестник — бел.авт. ↑

[2] За по-голяма слава на Бога (лат.) — бел.прев. ↑

ВДОВИЦАТА ЧИН — ПИРАТКА

С думата *корсарки* рискуваме да събудим един смътно неприятен спомен: за една вече позабравена сарсуела^[1], в която момичета, на вид явни слугини, се правят на пиратки, танцуващи сред море от картон. И все пак корсарки е имало — жени, умели мореплавателки, които са командвали екипажи от истински зверове и са преследвали и ограбвали големи кораби. Една от тях била Мери Рид, която казала веднъж, че пиратството не е за всекиго и че за да го упражнява човек с достойнство, трябва да е безстрашен мъж, подобен на нея. В началото на кариерата ѝ, когато още не била капитанка, един от любовниците ѝ бил оскърбен от корабния кавгаджия. Мери го извикала на дуел и се била с него според старинния обичай на Карибските острови с оръжие в двете ръце: в лявата ръка държала големия и изменчив пистолет, а в дясната — върнатата сабя. Пистолетът засякъл, но сабята не ѝ изменила... Към 1720 година опасната кариера на Мери Рид била прекъсната от една испанска бесилка в Сантяго де ла Вега (Ямайка).

Друга пиратка, която се подвизавала в тези морета, била Ан Бони, блестяща ирландка, с висока гръд и огненочервена коса, която неведнъж рискувала живота си при абордаж. Тя била другарка по оръжие на Мери Рид, а накрая — и по бесило. Любовникът ѝ, капитан Джон Ракам, също намазал въжето по време на това представление. Ан, изпълнена с презрение, повторила язвително почти дословно думите, които Айша казала на Боабдил: „Ако се беше сражавал като мъж, сега нямаше да те бесят като куче“.

В азиатски води, от Жълто море до реките по границата на Анам е действала друга пиратка, по-преуспяваща и по-дълголетна. Говоря за смелата и опитна в боя вдовица на Чин.

ГОДИНИТЕ НА ОБУЧЕНИЕ

Към 1797 година собствениците на многобройните пиратски ескадри, плаващи по това море, основаха тръст и назначиха за адмирал някой си Чин, справедлив и верен мъж. Той беше толкова жесток и усърден в грабежите по крайбрежието, че обзетите от страх жители

молеха с дарове и сълзи императора за помощ. Жалните им молби не бяха подминати: заповядаха им да запалят селата си, да забравят риболова, да се изселят навътре в сушата и да изучат една непозната наука, наречена земеделие. Така и направиха, а измамените нашественици намериха само голи брегове. Това ги тласна да се отдадат на нови престъпления — нападаха кораби, грабеж, още по-вреден от предишния, тъй като пречи на търговията. Правителството на империята не се поколеба и заповяда на бившите рибари да изоставят плуговете и впряговете и да се заемат отново с греблата и мрежите. Но те се разбунтуваха, защото добре помнеха страшното минало. Тогава властите взеха друго решение — да назначат адмирал Чин за началник на императорските конюшни. Чин се поддаде на изкушението. Притежателите на кораби узнаха навреме за това и добродетелният им гняв се изля в едно блюдо отровни гъсеници, сварени с ориз. Деликатесът се оказа смъртоносен: бившият адмирал и новоизпечен началник на императорските конюшни предаде душата си на морските божества. Вдовицата, потресена от двойното предателство, събра пиратите, разкри им заплетения случай и ги призова да отхвърлят както лицемерното милосърдие на императора, така и неблагодарните услуги на собствениците на кораби — пристрастени отровители. Тя им предложи да се заемат с абордаж за своя сметка и да си изберат нов адмирал. Избраха нея. Беше суха жена със сънени очи и с усмивка, разкриваща разядени зъби. Черната ѝ коса, намазана с масло, беше по-блестяща от очите ѝ.

Под хладнокръвните ѝ заповеди корабите се спуснаха в открито море срещу опасността.

КОМАНДВАНЕТО

Тринайсет години продължиха методично провежданите ѝ приключения. Армията се състоеше от шест ескадри, подвизаващи се под знамена с различен цвят: червено, жълто, зелено, черно, лилаво и змийско сиво, което се развяваше на капитанския кораб. Командирите се наричаха Птица и Камък, Отмъщението на Водите в Утринта, Съкровището на Екипажа, Вълна с Много Риби и Високо Слънце. Правилникът, написан лично от вдовицата Чин, гласи:

„Всички стоки, прехвърлени от борда на вражески кораби, ще се пренасят в един склад, където ще бъдат описвани. По-късно ще бъде предадена на всеки пират една пета част от придобитото. Останалото ще се пази в склада. Нарушението на тази заповед се наказва със смърт“.

„Пират, напуснал мястото си без специално разрешение, ще се наказва с пробиване на ушите, извършено публично. При повторно нарушение от този род наказанието е смърт“.

„Забранено е на палубата да се извършва сношение с жените, отвлечени от селата; допуска се в трюма, и то само с разрешението на надзирателя. Нарушението на тази заповед се наказва със смърт“.

Според сведенията на някои пленници дажбата на тези пирати се състояла главно от сухар, угоени мишки и варен ориз, а в дни на битки те слагали барут в алкохола си. Карти и подправени зарове, чашка алкохол и играта „фантан“, измамната лула опиум — и жените утешавали скуката им. Предпочитали да се бият с две саби едновременно. Преди абордаж натривали скулите и тялото си с настойка от чесън; смятали, че това е сигурен талисман срещу смъртоносните огнестрелни оръжия.

Членовете на екипажа пътували с жените си, а капитанът — със своя харем от пет-шест жени, които се подновявали при всяка победа.

ГОВОРИ ДЗЯЦИН, МЛАДИЯТ ИМПЕРАТОР

Към средата на 1809 година бе издаден указ на императора, от който ще цитирам първата и последната част. Мнозина не харесаха стила му.

„Жалки и порочни мъже, жени, които тъпчат насъщния хляб, мъже, които пренебрегват бирниците и воплите на сираците, на чиито долни дрехи са изобразени феникс и дракон, мъже, които отричат истината на печатното слово, мъже, които проливат сълзи, когато гледат

на север, нарушават спокойствието на моретата. С повредени и неустойчиви кораби те ден и нощ се противопоставят на бурите. Мислите им не са добронамерени — те не са и никога не са били истински приятели на мореплавателя. Далеч от мисълта да му помагат, те го нападат със свиреп устрем, като го разоряват, нанасят му рани, убиват го. Така нарушават естествените закони на вселената, затова реките преливат, крайбрежията се наводняват, децата се обръщат срещу родителите си и сушата и дъждовете промениха началата си...“

„... Затова, адмирале Куо Лан, заповядвам ти да накажеш виновните. Не забравяй, че милосърдието е императорски атрибут и че би било самонадеяно да се опитваш изведнъж да го придобиеш. Бъди безпощаден, бъди справедлив, бъди изпълнителен, бъди победоносен!“

Беглото споменаване, че корабите били повредени, беше, естествено, невярно, но имаше за цел да повдигне куража на войните на Куо Лан. Деветдесет дни по-късно силите на вдовицата Чин се сблъскаха със силите на Централната империя. Близко хиляда кораба се сражаваха от зори до залез-слънце. Смесен хор от камбани, тъпани, топовни гърмежи, ругатни, гонгове и предсказания съпътстваше сражението. Силите на Империята бяха разбити. Така и не им се удаде случай да проявят нито забраненото милосърдие, нито препоръчаната жестокост. Куо Лан изпълни един ритуал, който нашите победени генерали обикновено предпочитат да избягват: той се самоуби.

ОБЗЕТИТЕ ОТ УЖАС БРЕГОВЕ

Тогава шестстотинте бойни джонки и четирийсетте хиляди пирати — победители на надменната Вдовица — тръгнаха от устието на река Сидзян на горе срещу течението, като се отдадоха на пожари и сеч, устройваха ужасяващи празненства и оставяха безброй сираци по двата бряга. Цели села бяха изравнени със земята. Само в едно от тях пленниците бяха повече от хиляда. Сто и двайсет жени, потърсили несигурното убежище по близките тръстики и оризища, бяха намерени, защото ги издаде неудържимият плач на едно дете; след това

те бяха продадени в Макао. Макар и далечни, вестите за злощастните сълзи и убийства стигнаха до ушите на Дзяцин, Сина на Небето. Някои историци уверяват, че това го опечалило по-малко, отколкото разгрома на неговата наказателна експедиция. Така или иначе, той организира втора експедиция, ужасяваща по броя на знамената, моряците, войниците, оръжията, провизиите, гадателите и астролозите. Този път командването бе възложено на Тин Куей. Това огромно множество от кораби тръгна от делтата на Сидзян на горе и препречи пътя на пиратския флот. Вдовицата се приготви за бой. Тя знаеше, че битката ще бъде тежка, много тежка, почти безнадеждна; след дълги нощи и месеци на грабежи и безделие хората ѝ се бяха отпуснали. А битката все не започваше. Без да бърза, слънцето изгряваше и залязваше над трептящите тръстики. Мъжете и оръжията бяха нащрек. По обед горещината беше непоносима, а следобедната почивка — безкрайна.

ДРАКОНЪТ И ЛИСИЦАТА

Все пак всеки ден привечер от корабите на императорския флот високо се издигаха лениви ята ефирни дракони, които леко кацаха по водата и по вражеските палуби. Това бяха въздушни устройства от хартия и тръстика, които приличаха на комети, а върху сребрилата или пурпурночервената им повърхност бяха изписани винаги едни и същи знаци. Вдовицата наблюдаваше с тревога тези странни метеори и четеше по тях дългия и объркан разказ за един дракон, който винаги закрилял една лисица въпреки нейната вечна неблагоприятност и постоянни престъпления. Луната на небето изтъняваше все повече, а фигурите от хартия и тръстика продължаваха да разказват всяка вечер все същата история, с почти неуловими изменения. Вдовицата страдеше и разсъждаваше. Когато луната закръгли напълно своя диск на небето и в червеникавата вода, историята сякаш се приближи към своя край. Никой не можеше да предрече дали вечно опрощение или безкрайно наказание ще сполети лисицата, но неизбежният край приближаваше. Вдовицата разбра. Хвърли двете си саби във водата, падна на колене в една лодка и заповяда да я отведат до кораба на императорското командване.

Беше привечер, небето беше изпълнено с дракони, този път жълти. Качвайки се на кораба, вдовицата шепнеше една фраза: „Лисицата търси крилото на дракона“.

Летописците разказват, че „лисицата“ получила опрощение и посветила дългата си старост на контрабанда на опиум. Тя престанала да се нарича Вдовицата и приела име, което в превод означава Блясък на Истинското Познание.

„От този ден нататък (пише един историк) корабите отново намериха покой. Четирите морета и безбройните реки отново се превърнаха в надеждни и щастливи пътища.

Земеделците можаха да продадат мечовете си и да си купят волове, за да орат нивите. Те извършваха жертвоприношения, молеха се по планинските върхове, а денем се веселяха, като пееха зад паравани“.

[1] Испанска оперета — бел.прев. ↑

ДОСТАВЧИКЪТ НА БЕЗЗАКОНИЯ МЪНК ИЙСТМЪН

ГЛАВОРЕЗИТЕ В НАШАТА АМЕРИКА

Добре очертани на фона на небесносини стени или на самото небе, двама побойници, пристегнати в сериозни черни дрехи, танцуват с обувки с високи токове един тържествен танц — танца на сходните ножове; накрая иззад едно ухо пада карамфил, защото ножът се е забил в човека, който със своята хоризонтална смърт приключва този танц без музика. Примирен^[1], другият наглася шапката си и посвещава старините си на разказването на този тъй честен двубой. Това е пълната и подробна история на нашите злосторници. Историята на бандитите от Ню Йорк е по-шеметна и далеч не толкова изящна.

ГЛАВОРЕЗИТЕ В ДРУГАТА

Историята на нюйоркските банди (разкрита през 1928 година от Хърбърт Азбъри в един порядачен том от четиристотин страници ин октаво) се отличава със смута и жестокостта на варварските космогонии и с много от тяхната гигантска нескопосаност. Тя се развива в мазетата на стари бирарии, превърнати в тайни негърски сборища, в един рахитичен Ню Йорк на три етажа, пълен с банди от закоравели престъпници, като Блатните ангели, мародерстващи сред лабиринта на клоаките, шайки от главорези, като Момчетата на зората, които вербували преждевременно узрели убийци на десет-единайсет години, самотни и нагли гиганти, като Гамените, които предизвиквали невероятния смях на минувачите със своите твърди, натъпкани с вълна цилиндри и с широкополите ризи, развявани от вятъра на предградията, но затова пък стискали бухалка в десниците и носели дълги тесни пистолети; имало и банди от престъпници, като Мъртвите зайци, които влизали в битка под знамето на талисмана си — мъртъв заек, окачен на дълъг прът. Тази история гъмжи от хора като Джони Доулан Контето, прочут с лъщящия си от брилянтин перчем, с бастуните си, украсени с маймунски глави, и с изящния меден шип, който носел на палеца си, за да избобда с него очите на противниците

си; хора като Кит Бърнс, способен да откъсне с едно отхапване главата на жив плъх; хора като Слепия Дани Лайънс, русокос хлапак с огромни мъртви очи, сводник на три проститутки, които гордо кръстосвали улиците заради него. Имало и цели редици от къщи с червени фенери — като онези на седемте сестри от Ню Ингленд, които отделяли за благотворителност печалбите, събрани на Бъдни вечер; бой на кучета и бой между изгладнели до смърт плъхове; китайски игрални домове; жени като многократно овдовявалата Червена Нора, обичана и притежавана от всички мъже, управлявали бандата на Катериците; жени като Лизи Гълъбицата, която сложила траур, когато екзекутирали Дани Лайънс, и била заклана от Кротката Маги, оспорваща ѝ някогашната страст на мъртвия слепец; метежи като онзи от дивата седмица на 1863-та, когато сто сгради били опожарени и замалко не бил подпален целият град; улични битки, при които човек загивал почти като удавник, защото го стъпквали до смърт; разбойници и отровители на коне, като Йоски Чернилката — всички те изплитат тази хаотична история. Нейният най-прочут герой е Едуард Дилейни, известен още като Уилям Дилейни, Джоузеф Марвин, Джоузеф Морис и, най-сетне, като Мънк Ийстмън, главатар на банда от хиляда и двеста души.

ГЕРОЯТ

Тези постепенни финтове (тягостни като игра с маски, при която никога не се знае кой кой е) пропускат истинското му име — ако се осмелим да повярваме, че на този свят съществува такова нещо, като истинско име. Факт е, че в гражданския регистър на Уилямсбърг, Бруклин, е вписано името Едуард Остерман, впоследствие поамериканчено на Ийстмън. Колкото и да е странно, този буен злодей всъщност е бил евреин. Баща му бил собственик на ресторант, от онези, където предлагат кошер^[2]; там мъже с бради на равини могат безопасно да поглъщат обезкървеното и трижди чисто месо на телета, заклани по най-праведен начин. Някъде към 1892-ра, когато бил деветнайсетгодишен, Ийстмън отворил развъдник за птици с помощта на баща си. Да наблюдава с любопитство света на животните, да съзерцава техните дребни решения и непроницаема невинност — това било страст, която го съпътствала до края на дните му. В по-късните си бляскави години, когато отказвал презрително пурите на луничавите

важни клечки от Тамани Хол и посещавал най-люксовите бардаци с един от първите автомобили в града (машина, която изглеждала като отроче на гондолата), той отворил втори привиден магазин, подслоняващ сто чистопородни котки и повече от четиристотин гълъба; нито едно от тези създания не се продавало на каквато и да е цена. Обичал всяко от тях и често се разхождал из квартала си с една щастлива котка на ръце и няколко други, които го следвали неотлъчно.

Бил обрулен, но внушителен мъж. Имал къс бичи врат, непревземаема гръд, дълги ръце на побойник, счупен нос; лицето му, макар и нашарено с белези, не било тъй впечатляващо, както тялото. Бил кривокрак като ездач или моряк. Можел да мине без риза или сако, но не и без шапка с малка периферия, нахлупена върху циклопската глава. Споменът за него все още не е угаснал. Физически именно той е послужил за модел на типичния гангстер от филмите, а не пухкавият и женствен Капоне. Казват, че Уолайм бил нает в Холивуд, защото чертите му недвусмислено напомняли тези на окаения Мънк Ийстмън... Последният често обхождал своята престъпна империя със синьоперест гълъб на рамото, досущ като бик с птица на гърба.

Към 1894-та в Ню Йорк имало безброй обществени танцувални салони. Ийстмън бил нает в един от тях, за да поддържа реда. Преданието гласи, че импресариото не искал да го вземе на работа, и Мънк показал, че притежава нужните умения, като сразил с гръм и трясък двамата гиганти, които заемали тази служба. Той изпълнявал длъжността до 1899-а сам и всяващ страх у всички.

За всеки кавгаджия, когото укротявал, правел с ножа си резка върху грубата си сопа. Една нощ някакво лъщящо голо теме, което клюмало над халба бира, привлякло вниманието му и той проснал собственика му в несвят със свиреп удар. „Липсваше ми една резка, за да станат петдесет!“, обяснил Ийстмън впоследствие.

СЛУЖБАТА

От 1899-а нататък Ийстмън вече бил не просто прочут. Той бил главатар на един важен избирателен район в града и събирал солидни такси от къщите с червените фенери, от игралните домове, уличните проститутки и всевъзможните разбойници на това гнусно феодално имение. Разни комитети се обръщали към него, когато трябвало да се извърши престъпление; търсели го и частни лица. Ето какви били

тарифите му: откъснато ухо — 15 долара; счупен крак — 19; прострелян крак — 25; наръгване с нож — 25; окончателно разчистване на сметките — 100. Понякога, за да не изгуби навиците си, Ийстмън лично извършвал поръчката.

Един териториален спор (деликатен и мрачен като всички въпроси, които международното право заобикаля) го изправил срещу Пол Кели, прочут главатар на друга банда. Границата между районите им била определена с изстрели и улични схватки между патрулите. Веднъж на зазоряване Ийстмън я пресякъл и петима от хората на Кели го нападнали. Със светкавичните си маймунски ръце и сопата успял да повали трима, но другите го простреляли два пъти в корема и го оставили там, смятайки го за умрял. Ийстмън запушил горещите рани с показалец и палец и тръгнал към болницата, залитайки като пиян. Животът, силната треска и смъртта си го оспорвали няколко седмици, но устните му не се унижили да издадат нападателите му. Когато излязъл от болницата, войната вече била в разгара си и продължила в неспирни престрелки чак до 19 август 1903-та.

БИТКАТА НА „РИВИНГЪН СТРИЙТ“

Стотина юначаги, смътно различни от фотографиите, които някой ден съвсем ще избелеят в справочниците; стотина юначаги, пропити с тютюнев дим и алкохолни пари; стотина юначаги със сламени шапки и пъстроцветни ленти; стотина юначаги, страдащи (кой повече, кой по-малко) от срамни болести, от развалени зъби, от белодробни или бъбречни проблеми; стотина юначаги, тъй незначителни или великолепни, както героите на Троя или Хуни^[3] — това били мъжете, които повели тази черна битка в сянката на въздушната железница. За повод послужил данъкът, който гангстерите на Кели поискали от един игрален дом, намиращ се под покровителството на Мънк Ийстмън. Един от хората на Кели бил убит и последвалата престрелка прераснала в сражение, в което се включили безброй револвери. Иззад прикритието на високите стълбове мъже с гладко обръснати брадички стреляли мълчаливо и така се превърнали в център на един обзет от ужас кръг от наети коли, возещи нетърпеливи подкрепления, стиснали колтове в юмруците си. Какво ли са чувствали главните герои на тази битка? Първо (според мен), жестокото убеждение, че безсмисленият грохот на сто пистолета ще ги

унищожи незабавно; второ (според мен), не по-малко погрешната увереност, че щом първоначалният залп не ги е повалил, значи са неуязвими. Сигурно е само, че са се сражавали с жар под прикритието на металните парпети и нощта. Силите на реда на два пъти опитали да се намесят и двата пъти били отблъснати. При първия слаб проблясък на зората битката стихнала, сякаш била нещо безсрамно или призрачно. Под огромните арки, издигнати от инженерите, останали да лежат седем тежко ранени мъже, четири трупа и един мъртъв гълъб.

ГРОХОТЪТ

Местните политици, чиито интереси обслужвал Мънк Ийстмън, винаги публично отричали съществуването на такива банди или разяснявали, че става дума просто за клубове за развлечение. Недискретната битка на „Ривингтън стрийт“ ги обезпокоила. Призовали и двамата главатари, за да им внушат необходимостта от сключване на примирие. Кели (който отлично знаел, че политиците вършат по-добра работа от всички револвери „Колт“, когато трябва да се осуети полицейска акция) веднага изразил съгласие; с високомерието на едрото си грубо тяло Ийстмън жадувал обаче за още схватки и още гърмежи. Отначало се опънал и се наложило да го заплашат със затвор. Накрая двамата прочути злодеи седнали да се спогодят в един бар; всеки бил захапал пура, дясната му ръка почивала върху револвера, а зорко бдящият рояк стрелци кръжали наоколо. В крайна сметка стигнали до едно много американско решение — да разрешат спора с боксов мач. Кели бил много ловък боксьор. Двубоят станал в един склад и бил наистина изумителен. Наблюдавали го сто и четирийсет зрители — сред тях бандити с килнати бомбета и жени с изящни величествени прически. Мачът продължил два часа и завършил с пълно изтощение на участниците. Само след седмица отново се разнесъл пукот на оръжие. Мънк бил задържан за незнайно кой път. Защитниците на реда с облекчение се забавлявали с ареста му; съдията му предрекъл десет години затвор — и се оказал напълно прав.

ИЙСТМЪН СРЕЩУ ГЕРМАНИЯ

Когато все още слисаният Мънк излязъл от Синг Синг, хиляда и двестата бандити, които някога бил предвождал, вече се били разпръснали. Не съумял да ги събере отново и се примирил да действа сам. На 8 септември 1917 година бил задържан за нарушаване на обществения ред. На 9-и решил да вземе участие в друго нарушение и се записал в един пехотен полк.

Известни са ни различни подробности от бойните му действия. Знаем, че бурно се противопоставял на взимането на пленници и веднъж осуетил тази жалка практика само с един удар на приклада. Знаем, че друг път успял да избяга от лазарета, за да се върне в окопите. Знаем, че се отличил в сраженията при Монфокон. Знаем, че впоследствие разправял как в много танцувални салони в Бауъри ставало по-напечено, отколкото в оная европейска война.

ЗАГАДЪЧНИЯТ ЛОГИЧЕН КРАЙ

На 25 декември 1920 година трупът на Мънк Ийстмън осъмнал на една от централните улици на Ню Йорк. Бил прострелян пет пъти. В блажено неведение за смъртта едно съвсем обикновено коте се навъртало край него с известно изумление.

[1] Борхес използва тази любопитна дума явно за да подчертае съдбовния или ритуалния аспект на двубоя; думата сякаш означава „примирен със съдбата“. Този аспект на насилието и дуелите може да се открие в цялото му творчество, особено в разказа „Срещата“ от сборника „Докладът на Броуди“ — бел.прев. ↑

[2] Ритуално чиста и подходяща за употреба храна според еврейските закони — бел.прев. ↑

[3] Град на югозапад от Перу, място на прочуто сражение (6 август 1824 г.) между националистичните сили, предвождани от Симон Боливар, и роялистите начело с Хосе де Кантерак. Последните имали отначало превес, докато ариергардът им не бил атакуван от перуански хусари под командването на Исидоро Суарес — един от предшествениците на Борхес, който в различна степен и в различни образи се явява в много от творбите му. Роялистите били разгромени — бел.прев. ↑

БЕЗКОРИСТНИЯТ УБИЕЦ БИЛ ХАРИГАН

Образът на земите на Аризона преди всеки друг образ, образът на земите на Аризона и на Ню Мексико, земи, прочули се с недрата си от злато и сребро, изумителни и фантастични земи, земи на монументални планински плата и пастелни цветове, земи с бялото сияние на скелет, оголен от птиците. И в тези земи — един друг образ, образът на Били Убиеца, ездач, сраснал се с коня си, на младеж със страшните револверни изстрели, които огласят равнината, този, който изпраща невидими куршуми, убиващи от разстояние сякаш по чудо.

Пустинята — суха и искряща, прорязана в дълбините си от метални жили. И това почти дете, което, умирайки на двайсет и една години, отговаряше пред правосъдието на хората за двайсет и едно убийства, „без да се броят мексиканците“.

РАЗВИТИЕТО НА ЛАРВАТА

Мъжът, който за ужас и слава щеше по-късно да стане Били Убиеца, се родил към 1859 година в един от подземните бордеи на Ню Йорк. Казват, че се пръкнал от уморената утроба на някаква ирландка, но израсна сред негри. В тоя хаос от смрад и кал той се ползваше от привилегиите, които дават луничките и червеникавите коси. Гордееше се, че е бял, беше мършав, свиреп, циничен. Още дванайсетгодишен стана член на бандата Swamp Angels (Ангелите от блатата), божества, подвизаващи се сред клоаките. Те се появяваха от този зловонен лабиринт в мъгливите нощи, когато миришеше на изгоряло, проследяваха някой немски моряк, замеряха го с камък, поваляха го, ограбваха го до голо, а после се връщаха отново в другата помия. Работеха под заповедите на негър с побелели коси на име Гас Хаузер Джонас, известен освен това и като отровител на коне.

Понякога от таванския прозорец на някоя съборетина край водата жена изсипваше кофа пепел върху главата на минувач. Човекът започваше да маха с ръце и да се задушавя. В същия миг Ангелите от блатата се хвърляха върху него, завличаха го в някое мазе и го ограбваха.

Такива бяха годините на обучение на Бил Хариган, бъдещия Били Убиеца. Той имаше вкус към театралните представления; обичаше да гледа каубойски мелодрами (навярно без изобщо да предчувства, че те са символи и знаци на собствената му съдба).

GO WEST!^[1]

В претъпканите театри на Бауъри (където зрителите и при най-малкото закъснение на завесата крещяха „Вдигайте парцала!“) често се даваха каубойските мелодрами с много стрелба. Обяснението е съвсем просто: по онова време Америка изпитваше магнетичната сила на Запада. Отвъд залязващото слънце се намираще златото на Невада и Калифорния. Отвъд залязващото слънце бяха брадвата, която поваляше кедри, огромният разкошен образ на бизона, цилиндърът и многоженството на Бригам Йънг, обредите и гневът на червенокожите, безоблачното небе над равнината, необятните прерии, плодородната земя, чиято близост, подобно на близостта на морето, кара сърцето да бие по-бързо. Западът зовеше. Тези години бяха изпълнени от непрестанен ритмичен тропот — хиляди американски мъже завладяваха Запада. Към 1872 година към това шествие се присъедини и вечно измъкващият се от затвора Бил Хариган.

УБИЙСТВОТО НА ЕДИН МЕКСИКАНЕЦ

Историята (която също като някои кинорежисьори ни представя несвързани картини) сега ни предлага картината на някаква съмнителна кръчма, разположена наред всемогъщата пустиня като кораб под открито небе. Това става през една бурна нощ на 1873 година; точното място е Ляно Естакадо (Ню Мексико). Земята е почти свръхестествено гладка, но по небето се трупат облаци — те се разкъсват, за да дадат път на бурята и на луната, и образуват бездни и възвишения. Долу, на земята, виждаме черепа на крава, чува се лай и в мрака проблясват очи на койот, виждаме стройни коне и удължената сянка на кръчмата; вътре, облегли лакти на единствения тезгях, уморени едри мъже пият люта ракия и се перчат с големи сребърни монети, на които са изобразени змия и орел. Един пиан мъж пее безстрастно. Някакви хора разговарят на чужд език с много „с“-та,

навярно е испански, защото тия, които го говорят, са жалки типове. Бил Хариган, червенокоса мишка от подземията, е от тези, които пият. Той вече е обърнал няколко ракии и се готви да поръча още една — може би защото няма пукната пара. Мъжете в тая равнина го потискат. Струват му се страшни, буйни, преуспяващи, дяволски сръчни в обуздаването на диви говеда и буйни жребци. Изведнъж настава пълна тишина, нарушава я само пресекливият глас на пияния. Влиза някакъв много як мексиканец с лице на стара индианка, с огромно сомбреро и с два пистолета, които висят на бедрата му. На лош английски пожелава добър вечер на всички кучи синове гринго, които пият. Никой не отвръща на предизвикателството. Бил пита кой е тоя; уплашено му прошепват, че Даго — *Ел Диего* — е Белисарио Вилягран от Чиуауа. Внезапно отеква изстрел. Закрит от кордона едри мъже, Бил стреля по неканения гост. Чашата пада от ръката на Вилягран, след това рухва и самият той. Няма нужда от втори куршум. Без да благоволи да погледне към мъртвото конте, Бил продължава разговора. „Така ли? — казва той. — А пък аз съм Бил Хариган, от Ню Йорк“. Пияният продължава да пее, никой не го слуша.

Не е трудно да си представим апотеоза. Бил раздава ръкостискания, приема ласкателства, похвали и уискита. Някой отбелязва, че на револвера му няма никакви знаци, и предлага да направи с ножа си резка, за да отбележи смъртта на Вилягран. Бил Убиеца прибира ножа, но заявява, че „няма смисъл да се отбелязват мексиканците“. Изглежда, че това не му е достатъчно. През тази нощ Бил постила одеялото си до трупа и спи там до сутринта, така че да го видят всички.

ДА УБИВАШ БЕЗ ПРИЧИНА

От този щастлив изстрел (на четиринайсетгодишна възраст) се роди Бил Убиеца — героят, а загина Бил Хариган — беглецът. Недораслото момче от клоаките, което убиваше, замеряйки с камък, се превърна в мъж от границата. Той стана истински ездач, научи се да язди изправен на стремената както в Уайоминг или в Тексас, а не с опънато назад тяло както в Орегон или в Калифорния. Никога не постигна напълно образа, който легендата беше създала за него, но се приближаваше към него. В *каубоя* беше останало нещо от нюйоркския нехранимайко; омразата, която преди изпитваше към негрите,

прехвърли върху мексиканците и все пак последните думи (мръсни ругатни), които изговори, бяха на испански. Изучи скитническото изкуство на скотовъдците и още по-трудното — да командва хора; и двете му помогнаха да стане добър крадец на добитък. Понякога го примамваха китарите и публичните домове на Мексико.

За да прогонва ужасното си безсъние, той организираше многолюдни оргии, които траеха по няколко дни и нощи. Накрая, отвратен, плащаше сметката с куршуми. Докато спусъкът не му изневери, си остана мъжът, който вдъхваше най-голям ужас (а може би и най-незначителният и най-самотен) в земите покрай границата. Неговият приятел Гарет, шерифът, който по-късно го уби, веднъж му каза: „Дълго време съм се упражнявал в точна стрелба, убивайки биволи“. „А пък аз — още повече, убивайки мъже“, отговори Бил скромно. Трудно можем да възстановим подробностите, но истината е, че е извършил двайсет и едно убийства, „без да се броят мексиканците“. В течение на седем твърде опасни години той си позволяваше лукса, наречен смелост.

Вечерта на 25 юли 1880 година Били Убиеца, яхнал петнистия си кон, препускаше по главната — или по-скоро по единствената — улица на Форт Съмнър. Беше много горещо и хората не бяха запалили още лампите. Шерифът Гарет, седнал на люлеещ се стол в галерията, извади револвера си и стреля; куршумът улучи Бил в корема. Петнистият кон продължи да препуска, ездачът се свлече на улицата, в пръстта. Гарет го прониза с втори куршум.

Селото (като разбра, че раненият е Били Убиеца) залости здраво прозорците. Агонията беше дълга и изпълнена с богохулства. Когато слънцето бе вече високо на небосклона, хората се приближиха и го обезоръжиха; мъжът беше мъртъв. Те откриха, че подобно на всички мъртъвци прилича на чучело.

Обръснаха го, облякоха го в костюм конфекция и го изложиха на витрината на най-хубавия магазин за назидание и за подигравка.

От всички околни места, както и от далечни разстояния дойдоха хора на коне или с двуколки. На третия ден се наложи да го гримират. На четвъртия ден го погребяха, ликувайки.

[1] На запад! (англ.) — бел.прев. ↑

НЕУЧТИВИЯТ ЦЕРЕМОНИАЛМАЙСТОР КОЦУКЕ НО СУКЕ

Безчестникът от тази глава е неучтивият церемониалмайстор Коцуке но Суке — злокобен служител, който станал причина за падението и гибелта на господаря на кулата Ако и не пожелал да отнеме живота си като благородник, когато бил застигнат от подобаващо възмездие. Той е човек, който заслужава благодарността на всички хора, защото е пробудил безценна преданост и се е превърнал в черния, но необходим повод за едно безсмъртно начинание. Около стотина романа, монографии, докторски дисертации и опери увековечават събитието — да не говорим за творческите изблици върху порцелан, жилчест лапис лазули и лак. Дори променливият целулоид е послужил за тази цел, тъй като „Поучителната история на четирийсет и седемте васали“ (такова е заглавието на филма) е най-често повтаряното вдъхновение на японския кинематограф. Детайлната слава, която тези пламенни прояви на внимание потвърждават, е повече от оправдана — всеки веднага би видял, че е напълно справедлива.

Следвам разказа на А.Б. Митфорд, който пропуска постоянните отклонения, породени от местния колорит, и предпочита да се съсредоточи изцяло върху движението на славния епизод. Тази възхитителна липса на „ориенталщина“ ни кара да подозираме, че става дума за дословен превод от японски.

РАЗВЪРЗАНАТА ПАНДЕЛКА

В отдавна отлетялата пролет на 1702-ра Такуми но Ками, знаменитият господар на кулата Ако, трябвало да предложи гостоприемството си на един императорски пратеник. Две хиляди и триста години на вежливост (част от които митологични) били усложнили мъчително церемонията по посрещането. Пратеникът представлявал самия император, но чрез алюзия или символ — нюанс, който било също тъй недопустимо да се подчертава прекалено, както и да се смекчава. За да предотврати грешки, които лесно можели да се

окажат фатални, един служител от императорския двор в Едо предшествал пратеника в качеството на церемониалмайстор. Далеч от дворцовите удобства, заточен в този див villegiature^[1] — нещо, което навярно му се е струвало същинско изгнание, Кира Коцуке но Суке давал указанията твърде грубо. На моменти назидателният му тон граничел с безочieto. Ученикът му, господарят на кулата Ако, се стараел да не обръща внимание на тези оскърбления. Не знаел как да им отвърне подобаващо, а дисциплината му забранявала всякакви прояви на насилие. Една сутрин обаче панделката на обувката на придворния се развързала и той помолил домакина си да му я върже. Благородникът изпълнил желанието му смирено, но с вътрешно негодувание. Неучтивият церемониалмайстор му казал, че действително е непоправим — само един селяк можел да скалъпи такъв нескопосан възел. Тогава господарят на кулата изтеглил меча си и замахнал към него. Другият избягал с чело, едва белязано от тънка нишка кръв... След няколко дена военният съд осъдил нападателя да извърши харакири. В централния двор на кулата Ако издигнали подиум, покрит с червена плъст, където бил отведен осъденият; връчили му златен кинжал, обсипан със скъпоценни камъни, а той признал публично вината си, разголил се до пояс, разпрал корема си с двете ритуални движения на ножа и умрял като самурай. Зрителите, застанали по-надалеч, не видели кръв, защото плъстта била червена. Един внимателен мъж с побелели коси го обезглавил със сабята си — това бил съветникът Кураносуке, неговият секундант.

ПРЕСТОРЕНИЯТ НЕЧЕСТИВЕЦ

Замъкът на Такуми но Ками бил конфискуван, васалите му се разпръснали, семейството му било разорено и зачернено, а името му станало ненавистно. Според мълвата същата нощ, когато се самоубил, четирийсет и седем от неговите васали се събрали на един планински връх и разработили с най-големи подробности плана, който бил осъществен година по-късно. Сигурно е само, че се наложило да действат с оправдани отлагания и че някое от съвещанията им било свикано не на труднодостъпен планински връх, а в едно горско светилище — посредствен павилион от бяло дърво, без каквато и да е украса освен правоъгълната кутия с огледало на капака. Мъжете

жадували за отмъщение — а отмъщението навярно им изглеждало непостижимо.

Кира Коцуке но Суке, ненавистният церемониалмайстор, бил укрепил дома си, а цял рояк от стрелци с лък и майстори на меча охранявал паланкина му. Разполагал и с неподкупни шпиони, които вършели работата си тайно и изрядно. А човекът, когото следели и наблюдавали най-внимателно, бил предполагаемият предводител на отмъстителите — съветникът Кураносуке. Той обаче случайно разкрил, че го наблюдават, и основал своя план за отмъщение именно върху това знание.

Преместил се в Киото, град, който нямал равен в цялата империя по есенните си багри. Позволил си да се увлече по бардаци, игрални домове и кръчми. Въпреки побелелите си коси общувал с леки жени и поети, че даже и с по-лоши хора. Веднъж го изхвърлили от някаква кръчма и утрото го заварило заспал на прага, с глава, покрита с бълвоч.

Един човек от Сацума го познал и рекъл с тъга и гняв: „Да не би това случайно да е онзи съветник на Асано Такуми но Ками, който му помогна да умре, а сега, наместо да отмъсти за господаря си, се е отдал на сласт и безчестие? О, ти, недостоеен за името самурай!“ И той настъпил лицето на спящия и го заплюл.

Когато съгледвачите доложили за тази пасивност на съветника, Коцуке но Суке изпитал голямо облекчение.

Работата не спряла дотук. Кураносуке напъдил жена си и по-малкия си син и си купил наложница от някакъв бардак — нечуван срам, който възрадвал сърцето и разхлабил плахата предпазливост на врага. Последният в крайна сметка отпратил половината си телохранители.

В една от лютите зимни нощи на 1703-та четирийсет и седемте васали си определили среща в някаква занемарена градина в околностите на Едо близо до един мост и до работилницата за карти за игра. Носели знамената на своя повелител. Преди да предприемат нападението, предупредили съседите, че не става дума за произвол, а за военни действия, целящи строга справедливост.

БЕЛЕГЪТ

Две групи връхлетели замъка на Кира Коцуке но Суке. Съветникът Кураносуке предвождал първата, която атакувала предната

порта; втората водел по-големият му син, който тъкмо щял да навършил шестнайсет години, а загинал още същата нощ. Историята е съхранила различните мигове от този тъй ясен кошмар — рискованото махалообразно слизане по въжените стълби, барабанныят грохот, който оповестил атаката, стремителните действия на защитниците, стрелците, разположени по покрива, стрелите, насочени неотклонно към жизненоважните органи, порцеланите, осквернени от кръвта, горещата смърт, която скоро се превръща в лед, цялото безсрамие и безпорядък на смъртта. Девет от васалите загинали; защитниците на замъка не им отстъпвали по храброст и не искали да се предадат. Малко след полунощ съпротивата била прекратена.

Кира Коцуке но Суке, позорната причина за тези прояви на вяроност, не се виждал никъде. Нападателяте го търсили из всички кътчета на този разтърсен от битката замък; вече почнали да губят надежда, че ще го намерят, когато съветникът забелязал, че завивките на леглото му все още са топли. Подновили търсенето и скоро открили тесен прозорец, скрит зад бронзово огледало. Долу, в един мъничък мрачен вътрешен двор, стоял и гледал към тях мъж, облечен в бяло, с треперещ меч в десницата. Когато се спуснали при него, той се предал без борба. Челото му било прорязано от белег — стара рисунка от стоманеното острие на Такуми но Ками.

Тогава оплисканите с кръв васали паднали в нозете на презрения благородник и му казали, че са служители на господаря на кулата Ако, за чиято съдба и гибел бил виновен той, и го помолили да се самоубие, както подобава на един самурай.

Напразно предлагали това доблестно дело на робския му дух. Той останал недостъпен за честта; призори се наложило да го заколят.

СВИДЕТЕЛСТВОТО

Когато жаждата им за мъст вече била удовлетворена (ала без гняв, без вълнение и без жал), васалите се отправили към храма, където се съхранявали останките на повелителя им.

Ето ги — в един котел те носят невероятната глава на Кира Коцуке но Суке и се редуват да я пазят. Прекосяват поля и провинции под откровената светлина на деня. Хората ги благославят и плачат. Принцът на Сендай им предлага гостоприемството си, ала те отвръщат,

че техният господар ги чака вече близо две години. Най-сетне пристигат в тъмната гробница и оставят в дар главата на врага.

Върховният съд издава окончателната присъда. Съвсем според очакванията тя им предоставя привилегията да се самоубият. Всички се подчиняват, някои с ревностно спокойствие, и сега почиват до своя повелител. Млади и стари идват да се молят в гробницата на тези тъй верни мъже.

ЧОВЕКЪТ ОТ САЦУМА

Сред поклонниците, които прииждат към гробницата, има и един изморен, покрит с прах младеж, който навярно е дошъл отдалеч. Той се просва пред паметника на съветника Оиши Кураносукe и изрича на глас: „Видях те легнал край вратата на един бардак в Киото и не разбрах, че замисляш отмъщение за господаря си; помислих, че си неверен войник, и те заплюх в лицето. Дошъл съм да ти предложа удовлетворение“. Изрекъл това и извършил харакири.

Свещенослужителят на храма се трогнал от неговата доблест и го погребал там, където почивали и васалите.

Това е краят на историята на четирийсет и седемте верни мъже — само дето тя всъщност няма край, защото ние, другите, които може би не сме верни, но никога не ще загубим надеждата един ден да бъдем такива, все така ще ги почитаме с нашите думи.

[1] Курорт (фр.) — бел.прев. ↑

ХАКИМ ОТ МЕРВ, БОЯДЖИЯТА С МАСКА

На Анхелика Окампо

Ако не греша, първоизточниците на сведения за Ал-Муканна, Забуления пророк (или по-точно Пророка с маска) от Хорасан, се свеждат до четири: а) краткото изложение на „История на халифите“, запазено от Балазури; б) „Учебник на гиганта, или Книга на точността и прегледа“ от официалния летописец на Абасидите Ибн Аби Тахир Тарфур; в) древния арабски ръкопис, озаглавен „Унищожението на Розата“, където се отхвърлят отвратителните еретически твърдения, поместени в „Тъмната Роза“ или „Тайната Роза“, каноническата книга на Забуления пророк, и г) няколко монети без всякакво изображение, намерени от инженер Андрусов при прокарането на Транскаспийската железница. Монетите били предадени на Техеранския нумизматичен кабинет; върху тях са гравирани персийски двустишия, които резюмират или коригират някои пасажии от „Унищожението“. Оригиналът на „Розата“ е изгубен, тъй като ръкописът, намерен през 1899 година и публикуван доста безотговорно от Morgenlandisches Archiv^[1], е бил обявен за неавтентичен от Хорн, а сетне и от сър Пърси Сайкс.

На Запад този Пророк е станал известен благодарение на една многословна поема на Мур, изпълнена с неговите копнежи и въздишки на ирландски конспиратор.

ПУРПУРЪТ

Хаким, когото хората от онова време и в онези земи по-късно нарекоха Забуления, е роден в Туркестан през 120 година от хиджра, или 736 година от Христа. Видял е бял свят в старинния Мерв, чиито градини, лозя и ливади гледат тъжно към пустинята. По пладне тук е светло и ослепително, стига облаците прах, които задушават хората и оставят белезникав слой върху черните гроздове, да не забулват слънцето.

Хахим израсна в този сънен град. Знаем, че един от братята на баща му го е посветил в бояджийството, занаят на безбожници, фалшификатори и непостоянни хора, който го е вдъхновил да произнесе първите проклетия в своя блуден живот. *Лицето ми е от злато* (говори той в една знаменита страница от „Унищожението“), *но аз накиснах пурпура, а през втората нощ натопих неразчепканата вълна, през третата нощ наситих с цвят разчесаната вълна, а императорите на островите и до днес се карат помежду си за тези кървави одежди. Така грешах в младостта си и променях истинските цветове на тварите. Ангелът ми казваше, че овцете са различни по цвят от тигрите. Дяволът ми говореше, че Всемогъщият иска да бъдат еднакви и си служи с моята хитрост и с моя пурпур. Сега зная, че нито ангелът, нито дяволът казваха истината и че всеки цвят е омразен.*

През 146 година от хиджра Хахим изчезна от родния си град. В дома му намериха счупени казаните и бъчвите, в които накисваше вълната, а освен това един ширазки ятаган и едно бронзово огледало.

БИКЪТ

През 158 година, към края на шаабан, въздухът над пустинята беше прозрачен и хората гледаха на запад, търсейки да открият луната на рамадан, която оповестява началото на умъртвяването на плътта и постите. Бяха роби, просяци, търгаши, крадци на камили и касапи. Седнали тържествено на земята пред портата на един кервансарай по пътя за Мерв, те очакваха знак от небето. Гледаха към залеза, а цветът на залеза беше като този на пясъка.

Някъде от дъното на главозамайващата пустиня (нейното слънце предизвиква треска, а луната — гърчове) се появиха три фигури, които им се сториха много високи. И трите фигури бяха човешки, но средната имаше глава на бик. Когато се приближиха, хората видяха, че човекът в средата носи маска, а другите двама са слепци.

Някой (също както в приказките от „Хиляда и една нощ“) запитва каква е причината на това чудо. *Те са слепи* — каза човекът с маската, — *защото видяха моето лице.*

ЛЕОПАРДЪТ

Летописецът на Абасидите съобщава, че човекът, появил се от пустинята (гласът му бил особено нежен или поне така им се сторило, защото съвсем не подходдал на скотската маска), им казал, че те очакват знак за един месец покаяние, но той им предвещава нещо по-добро: цял живот покаяние и безславна смърт. Казал им, че е Хаким, син на Осман, и че през 146 година от Преселението в дома му влязъл един мъж, който, след като се измил и помолил, отрязал главата му с ятаган и я отнесъл в небесата.

Положена на дясната ръка на този мъж (това бил архангел Гавриил), главата му била поднесена пред Бога, който ѝ наредил да пророчества, вложил в нея такива древни думи, че повторението им изгаря устата, и я дарил с великолепно сияние, което очите на смъртните не могат да понесат. Ето защо той носи маска. Един ден, когато всички хора по земята прегърнат новото учение, ликът ще им бъде показан и те ще могат да го обожават без всякаква опасност, така както правят вече ангелите. След като обяви своята задача, Хаким ги призова към свещена война — джихад, и към мъченическа гибел.

Робите, просяците, търгащите, крадците на камили и касапите не му повярваха; един извика: *магьосник*, друг: *измамник*.

Някой беше довел един леопард — навярно екземпляр от породата изящни и кръвожадни леопарди, които отглеждат персийските ловци. Така или иначе, сигурно е, че звярът излезе от клетката си. Всички се спуснаха да бягат, с изключение на Пророка с маска и двамата му спътници. Когато хората се върнаха, той беше ослепил звяра. Пред сияйните и мъртви очи хората се поклониха на Хаким и признаха свръхестествената му сила.

ЗАБУЛЕНИЯ ПРОРОК

Официалният летописец на Абасидите разказва без особено въодушевление за успехите на Забуления Хаким в Хорасан. Тази област, силно разтревожена от нещастията и гибелта на най-известния си вожд на кръста, прегърна с отчаяно въодушевление учението на Сияйния лик и му отдаде цялата си кръв и всичкото си злато. (Още тогава Хаким свали животинската си маска и я замени с четиристойно було от бяла коприна, общито със скъпоценни камъни. Символичният цвят на Абасидите беше черният; Хаким избра белия цвят — като най-противоположен — за Защитното було, за знамената и за тюрбаните.)

Битката започна успешно. Наистина в „Книга на точността“ знамената на Халифа винаги побеждават, но тъй като най-често в резултат на тези победи се уволняват военачалници и се изоставят непревземаеми крепости, разсъдливият читател знае как да разбира тези победи. През 161 година, в края на раджаба, прочутият град Нишапур разтвори металните си порти пред Пророка с маска; в началото на 162 година същото стори град Астарабад. Военните подвизи на Хаким (също както и тези на друг, по-щастлив пророк) се свеждаха до това, че той се молеше с теноров глас на Бога, но го вършеше покачен върху гърбицата на рижа камила, и то винаги насред кипящото сърце на битката. Около него свистяха стрели, които никога не го улучваха. Сякаш търсеше опасността: една нощ, когато някакви отвратителни прокажени обградиха двореца му, той заповяда да ги доведат, разцелува ги и ги дари с много сребро и злато.

Грижите за управлението беше прехвърлил на шестима-седмина от последователите си. Той самият бе склонен да се отдава на размишление и покой; харем от 114 слепици се грижеше да утолява потребностите на божественото му тяло.

ОТВРАТИТЕЛНИТЕ ОГЛЕДАЛА

Ислямът търпи появата на довереници на Бога — колкото и да са нескромни или опасни, — стига само думите им да не засягат правата вяра. Пророкът сигурно нямаше да пренебрегне изгодите на тази снизходителност, но неговите привърженици, победите му, а и нескритият гняв на халифа — по онова време Мухаммад ал-Махди — го превърнаха в еретик. Разномислието му го погуби, но той все пак успя да изложи основите на една създадена лично от него религия, макар и явно повлияна от най-ранните гностици.

В основата на космогонията на Хаким стои един призрачен бог. Това божество е лишено по най-величествен начин от произход, от име и от лице. Това е един неизменен бог, но неговият образ е хвърлил девет сенки; те, като благоволили да действат, създали и застанали начело на първото небе. От този първи демиургичен венец произлязъл втори, населен също с ангели, божествени сили и престоли, а те на свой ред създали друго небе, което се намирало малко по-ниско, симетрично подобие на първоначалното. Този вторичен конклав се възпроизвел малко по-надолу в трети и така до 999. Управлява ги

господарят на първоначалното небе — сянка от сенките на други сенки — и частицата негова божественост клони към нула.

Земята, която обитаваме, е грешка, някаква несполучлива пародия. Огледалата и бащинството са отвратителни, защото умножават и утвърждават тази грешка. Основната добродетел е отвращението. Два са пътищата (Пророкът дава право на избор), които могат да ни доведат до отвращението: въздържанието и разюзданите нрави, наслажденията на плътта и целомъдрието.

Раят и адът на Хаким не са по-малко отчайващи. *На тези, които отричат Словото, на тези, които отричат Обишното със скъпоценности Було и Лика (се казва в едно проклятие в „Тайната Роза“), аз обещавам чудесен Ад, защото всеки от тях ще властва на 999 огнени царства и във всяко царство ще има 999 огнени планини, а на всяка планина ще се издигат 999 огнени кули и във всяка кула ще има 999 огнени жилища, а във всяко жилище — 999 огнени легла, и във всяко легло ще бъде той, и 999 огнени форми (с неговото лице и неговия глас) ще го подлагат на вечни изтезания.* На друго място той допълва: *Тук в живота вие страдате в едно тяло, но в смъртта и при Възмездието ще страдате в безброй тела. Раят на Хаким е по-неопределен. Там винаги е нощ и има каменни корита със светена вода; блаженството на този рай е странното блаженство на раздялата, на отказа на тези, които знаят, че спят.*

ЛИКЪТ

През 163 година от Преселението и петата година на Сияйния лик Хаким беше обсаден в Санам от войските на халифа. Оръжие и хора, готови да умрат като мъченици, не липсваха; освен това всеки момент се очакваше помощта на сомн спящи ангели. Точно тогава из крепостта плъзна ужасен слух. Говореха, че когато евнусите удушавали една прелюбодейка от харема, тя изкрещяла, че на дясната ръка на пророка липсва големият пръст, а другите били без нокти. Слухът бързо се разпространи сред правоверните. На една висока тераса под яркото слънце Хаким се молеше на своето божество за победа или за знамение. Раболепни, навели глава — сякаш тичат под дъжд, — двама военачалници смъкнаха Булото, общито със скъпоценни камъни.

В първия миг всички изтръгнаха. Прехваленото апостолско лице, лицето, което е било в небесата, наистина беше бяло, но с белотата на петнистата проказа. То беше толкова подуто и страшно, че им се стори като маска. Нямаше вежди, долният клепач на дясното око висеше върху старческа буза; грозд грудки скриваше устните; носът не беше човешки, а сплеснат като на лъв.

Гласът на Хаким се опита да излъже за последен път: *Вашите отвратителни грехове ви пречат да видите моя блясък...* — започна той.

Не го изслушаха, пронизаха го с копия.

[1] Ориенталски архив (нем.) — бел.прев. ↑

МЪЖЪТ ОТ РОЗОВАТА КРЪЧМА

На Енрике Аморим

И така, значи сте дошли да ме питате за покойния Франсиско Реал. Ами да, познавах го; макар че неговият район не беше тук, той шареше повечко из Северния квартал, ей там край езерото Гуадалупе и в Ла Батерия. Не съм го срещал повече от три пъти, и то в една и съща нощ, ама такава нощ, дето не ще забравя, защото в колибата ми пристигна Луханера, за да спи с мен, а Росендо Хуарес напусна завинаги Арожо. Вие няма откъде да знаете това име, ама Росендо Хуарес, дето му викаха Побойника, беше от ония, на които им се слушаше думата в Санта Рита. Тоя момък боравеше добре с камата; беше от хората на дон Николас Паредес, който пък служеше на Морел. Обикновено идваше в бардака много издокаран, с черни дрехи и с пръстени от сребро; уважаваха го мъжете и кучетата, а също и курвите; всички знаеха, че на сметката му се водят две убийства; върху мазния си перчем носеше висока шапка с тясна периферия; беше, както се казва, глезеник на съдбата, няма що. Ние, ергенашите от предградието, подражавахме на Росендо във всичко, та даже хречехме като него. И все пак в една-единствена нощ се разбра колко пари струва тоя човек.

Може и да не вярвате, но тая толкова особена нощ започна с един лъскав файтон с червени колела, претъпкан с хора, който се носеше, друсайки се, по ония наши неравни улици от засъхнала кал между тухларните и ямите, от които се вади глина; две негърчета не спираха да дрънкат на китара с все сила, а оня на капрата удряше с камшика кучетата, дето се пречкаха на врания кон; посред всички седеше един загърнат с пончо и мълчалив. Беше Говедаря, прославен навред; идваше човекът да се бие и да убива. Нощта беше свежа, същински рай; двама от пътниците седяха на свития гюрук, сякаш се движеха не из нашата пустош, а по корсото. Туй беше първата случка от толкоз много, дето се случиха, ама чак по-късно го разбрахме. Ергенашите се бяхме събрали отрано в кръчмата на Хулия, то всъщност си беше една

ламаринена барака по пътя между Гауна и река Малдонадо. Една от ония кръчми, дето отдалеч си личат поради светлината, пръскана наоколо от безсрамния фенер, пък и заради шумотевицата. Хулия, макар и индианка, си беше страшно съвестна и работлива, тъй че не липсваха музиканти, добра пиячка, а и моми, издръжливи на танци. Обаче Луханера, момата на Росендо де, ги удряше в земята всичките. Тя умря, господине, и ще ви кажа, че от години вече не се сещам за нея, ама трябваше човек да я види с очите си тогава, в ония времена. А видеше ли я човек, сън не го хващаше.

Ракията, милонгата^[1], жените, някоя снизходителна ругатня от устата на Росендо, сетне той ще ме потупа по рамото, а на мен ми се ще да вярвам, че това е от приятелство, с една дума, бях на върха на щастието. Беше ми се паднала една много отзивчива компаньонка в танца, тя отгатваше накъде ще я поведе. Тангото правеше с нас каквото си ще, подкарваше ни, разделяше ни, водеше ни и пак ни събираше. Хората си се веселяха, беше хубаво като насън, когато изведнъж ми се стори, че музиката засвири по-силно, а то било, защото се смеси с дрънкането на китаристите от файтона, който приближаваше. Сетне вятърът, донесъл тая музика, изви нанякъде, та аз отново се отдадох на тялото си и на тялото на момичето и се заслушах в онова, което се говореше в салона. След малко някой властно почука на вратата и прогърмя глас. Настана пълна тишина; мощен удар с рамо по вратата и оня се намери вътре. Мъжът приличаше на гласа си.

Ние още не знаехме, че това е Франсиско Реал, ама видяхме, че е висок як мъжага, облечен целият в черно, а през рамото си бе праметнал лек вълнен жълтеникав шал. Спомням си, че лицето му беше скулесто, като на индианец.

Когато се отвори, вратата ме блъсна. Какъвто съм си вятърничав, хвърлих се върху мъжа и докато бърках с дясната ръка, за да измъкна острия нож, който носех в жилетката под лявата мишница, го цапардосах по муцуната с лявата ръка. Не ми остана много време да се перча. За да не политне, оня разтвори ръце и после ме запрати на една страна, сякаш му пречех. Остави ме зад себе си приклепнал, все още пъхнал ръка под сакото и стиснал ненужния нож. А пък той си караше напред, сякаш нищо не бе се случило. Вървеше, по-висок от всички, като ги разбутваше встрани и все едно че не виждаше. Ония, дето бяха най-напред — макаронаджии, чиста проба зяпачи, — бързаха да се

отдръпнат, разтваряха се като ветрило, за да му сторят път. А в следващия куп от хора вече го чакаше Англичанина и още преди да усети на рамото си ръката на чуждоземеца, удари го с плоската страна на ножа, ама така, че го приспа. Заслужаваше си човек да види тоя удар и как всички се нахвърлиха върху натрапника. Салонът на заведението беше доста дълъг и като го подбраха, прекараха го от единия до другия му край; блъскат, освиркват, оплюват го — същински Христос. В началото го биеха с юмруци, сетне, като видяха, че дори не се пази от ударите, почнаха да го блъскат с длан или да го пляскат с ресните на шаловете — ей така, за подигравка. Сякаш го пазеха, за да го довърши Росендо, който не беше се помръднал от мястото си; облегнат на стената в дъното на салона, той не отронваше дума. Пушеше нервно цигарата си, сякаш бе разбрал, че ще се случи онова, което по-късно всички видяхме. Изблъскаха Говедаря — окървавен, но наперен, сподирен от удари и насмешки, чак до Росендо. Освиркан, бяхтен, оплют, той заговори едва когато застана пред Росендо. Измери го с очи, избърса лицето си с ръкав и каза:

— Аз съм Франсиско Реал. Викат ми Говедаря. Позволих на тия нещастници да вдигнат ръка връз мен, защото търся истински мъж. Тук се мотаят едни лъжци и разправят, че в тоя затънтен край имало някой си, който се славел като майстор на ножа и не си поплювал. Викали му Побойника. Искам да го видя, та да ми покаже на мен, дето съм един въшльо, една отрепка, какво е да си мъж личен и куражлия.

Докато говореше, не свали очи от Росендо. Сега вече в дясната му ръка проблясваше голям нож, който сигурно бе крил в ръката си. Ония, дето го бяха блъскали, се отдръпнаха бързо и всички гледахме двамата, а наоколо тихо — муха да бръмне, ще се чуе. Даже и зурлата на слепия мулат, който дращеше по цигулката, и тя беше обърната към тях.

В това време чух, че хората се раздвижиха, и гледам в рамката на вратата шест-седем мъжаги, които май бяха от бандата на Говедаря. Най-старият от тях, един селяк, обгорял от слънцето, с прошарени мустаци, мина напред и сякаш се шашардиса от толкова жени и светлина, та взе, че уважително свали шапка. Останалите, наострени, дебнат, готови да се намесят, ако видят, че играта не е честна.

Ама какво му стана в туй време на Росендо, че не взе да смачка тоя фуклю. Мълчи и даже не го поглежда. Накрай успя да измънка

няколко думи, ама толкова тихо, че ние, в другия край на салона, даже и не чухме какво каза. Франсиско Реал пак взе да го предизвиква, а Росендо отказва да се бие. Тогава най-младият от пришълците го освирка. Луханера го изгледа с омраза и си пробви път сред тълпата, а пък плитката ѝ подскача ли, подскача по гърба ѝ; промъкна се сред курвите и се приближи до своя човек, пъкна ръка в пазвата му, измъкна ножа от канията и му го подаде.

— Росендо, мисля, че имаш нужда от него — каза тя.

Точно под тавана имаше нещо като продълговат прозорец, който гледаше към реката. Росендо държеше ножа с две ръце и го гледаше, сякаш не е негов. Изведнъж се надигна на пръсти, извърна се назад и ножът изхвърча право нагоре и се изгуби навън в река Малдонадо. Мен ме побиха студени тръпки.

— Гнус ме е да те заколя — каза Говедаря и вдигна ръка да удари Росендо.

Тогава Луханера го хвана, прегърна го през врата, погледна го с ония свои очи и каза разгневена:

— Абе я го остави тоя, дето искаше да ни накара да повярваме, че е мъж.

За момент Франсиско Реал се втрещи, а после я прегърна, но ей така, сякаш завинаги. Викна на музикантите да свирят танго и милонга, а на нас, другите, да се веселим и да танцуваме. Милонгата плъзна из салона като пожар в пампата. Реал танцуваше много сериозно, но без замах, бе усетил вече близостта на жената. Стигнаха до вратата и той извика:

— Дайте път, господо, че жената заспа в ръцете ми.

Каза това и двамата излязоха, притиснали страна о страна, сякаш тангото ги носеше, сякаш тангото ги бе опиянило.

Аз усетих, че пламнах от срам. Направих няколко кръгчета с някаква жена и я заряхах наред танца. Измислих, че не издържам на горещината и блъсканицата, и сетне все край стената — та навън. Хубава нощ, ама за кого? На ъгъла на улицата стоеше файтонът, а на седалката стърчаха двете китари, като да бяха хора. Чак се ядосах, че са ги оставили така, сякаш нас за нищо не ни биваше, даже и една свирня да откраднем. Усетих все пак, че не сме едни жалки отрепки, и това ме окуражи. Взех карамфила, който носех забоден зад ухото, и го хвърлих в една локва, после го гледах известно време, за да не мисля

за нищо друго. Искаше ми се вече да е съмнало, да не е вече тая пуста нощ. Точно тогава някой ме бутна с лакът и на мене сякаш ми олекна. Беше Росендо, изнизваше се из тия места като връв.

— Ти пък, дрисльо, винаги ли ще се пречкаш — измърмори той, като минаваше, но не знам дали го рече, за да му олекне, или вече не мислеше за нищо. Пое по най-тъмното към река Малдонадо; сетне не съм го виждал вече.

Останах да гледам тия неща, които цял живот гледам — небе голямо, край няма, реката, дете се пени там долу самотна, един заспал кон, непавираната улица, тухларните, — и си помислих, че съм само един бурен, израснал по тия брегове сред сапуничетата и гробовете. Какво ли може да се пръкне от тоя боклук освен такива като нас, дете се перчим, а като дойде до бой, сме си пъзльовци, само се ежим и се ръчкаме, и толкоз. После си казах: не, колкото по-бедна и по-загубена е една махала, толкова по си длъжен да бъдеш мъж. Боклук ли? Милонгата подлудяваше, по кръчмите шум до бога, вятърът носеше миризма на орлови нокти. Хубава нощ, ама защо ли? Звезди безброй, да ти се завие свят, като ги гледаш наблъскали се една връз друга. Мъчех се да се успокоя, казвах си, че тая работа не ме засяга, но подлостта на Росендо и непоносимата смелост на чуждоземеца не ми даваха мира. Та тоя мъжага дори и жена си намери за тая нощ. За тая нощ и за още много нощи, а може и за всичките си нощи, защото Луханера е голяма работа. Бог знае кой път са хванали. Много далеч не ще са стигнали. А може и вече да се оправят в някоя канавка.

Когато успях да се върна, танците продължаваха, все едно нищо не беше се случило.

Незабелязано се смесих с тълпата и видях, че някои от нашите бяха духнали, а ония от Северния си танцуваха редом с останалите. Никой не се ръгаше с лакти, никой не се блъскаше, но все пак се гледаха под око, макар и всичко с приличие. Музиката май вече я караше мързеливата, а жените, танцуващи с ония от Северния, и гък не смееха да кажат.

Чаках аз да стане нещо, ама не това, което стана.

Отвънка се чу женски плач, а после вече познатият глас, но хрисим, ама прекалено хрисим, сякаш не бе на някой от тоя, от нашия свят.

— Влез, дъще!

Отново се чу плач. Сетне гласът сякаш взе да губи търпение:

— Отваряй, ти казвам, нещастна пачавро, отваряй, кучко!

Вратата се отвори едва-едва и влезе Луханера, сама. Влезе, ама сякаш някой ни я бе изпратил, някой я насочваше.

— Някой дух я праща — каза Англичанина.

— Един мъртвец, приятелю — обади се тогава Говедаря. Лицето му беше като на пиян. Влезе и тръгна по пътеката, която му сторихме и сега както преди. Изправен, сякаш сляп, направи няколко несигурни крачки и внезапно рухна на пода, като дърво. Един от другарите му го сложи да легне по гръб и му нагласи пончото за възглавница. Като му помагаше, целият се изцапа с кръв. Едва тогава видяхме, че оня има голяма рана на гърдите. Рукналата кръв се беше съсирила над яркочервената цепка, която преди не бях забелязал, защото шалът я скриваше. За да помогне на първо време, една жена донесе ракия и няколко обгорени парцала. Човекът не го биваше да обясни каквото и да било. Отпуснала ръце, Луханера го гледаше втрещена. Всички се питаха с очи какво ли бе станало, и тя най-сетне проговори. Като излязла с Говедаря, отишли на една полянка и ей ти един непознат, който се хвърлил като луд, искал да себият и нанесъл на Франсиско тая рана с ножа, но се кълнеше, че не знае кой е бил и че не е бил Росендо. Но щеше ли някой да повярва на думите й?

Човекът умираше в краката ни. Рекох си, че на тоя, дето го бе наредил така, ръката му не е трепнала. Говедарят обаче беше як мъжага. Когато почука на вратата, Хулия тъкмо запарваше матето; кратунката обиколи всички поред и за втори път стигна до мен, а той още беше жив. „Закрийте ми лицето“, каза тихо, когато силите му го напуснаха. Едната гордост му бе останала и не искаше хората да гледат предсмъртните му гримаси. Някой му закри лицето с неговата висока шапка. Така си и умря, под шапката, без да простене. Осмелиха се да го открият чак когато гърдите му спряха да се надигат и спускат. Имаше уморения вид на всички мъртъвци; беше един от най-смелите мъже по онова време — от Ла Батерия, та чак до Южния квартал; престанах да го мразя едва когато разбрах, че е мъртъв и онемял завинаги.

— Колко му е да умреш? Щом си бил жив, друго не те чака — каза една от жените, а друга замислено добави:

— Каква суета е туй човекът, докато живее, а сетне за нищо не става, освен да събира мухите.

Тогава ония от Северния квартал взеха нещо да си шепнат, а после двама го повториха на висок глас:

— Жената го е убила.

Един изкрещя в лицето ѝ, че тя е убийцата, и всички я наобиколиха. Аз забравих, че трябва да внимавам, и като светкавица се спуснах към нея. Така се втрещих, че щях да хвърля топа. Усетих, че ме гледат повечето хора, да не кажа всичките. Казах насмешливо:

— Я вижте ръцете на тая жена. Откъде у нея сила и сърце да забие нож? — сетне, като ми попретна желанието да се правя на смелчага, добавих: — Кой можеше да си представи, че покойния, за когото казват, че по неговите места карал всички да треперят, ще го подредят така жестоко, и то в такова убито място, като това, дето никога нищо не се случва, освен ако не дойде някой отвън, та да ни позабавлява, а после да остане да го плюят мухите.

Тия приказки май не засегнаха никого.

Междувременно в тишината почна да се чува все по-отчетливо тропот на копита. Беше полицията. Кой повече, кой по-малко, ама всички имаха причини да избягват разправии с нея и затова решиха да хвърлят мъртвеца в реката. Нали си спомняте продълговатия прозорец, през който блесна и излетя камата. Оттам мина сега и мъжът в черно. Дигнаха го няколко души, ръцете им го облекчиха от всички грошове и дрънкулки, дето носеше, а някой дори му отрязва един пръст, та да задигне пръстена. Използвачи, господине, сега се подиграваха с един беден и нещастен мъртвец, ама сега, след като друг, по-смел от тях, го беше вече подредил. Един тласък — и буйната вода, видяла какво ли не, го отнесе. Не знам дали не го изкормиха, за да не изплува, предпочетох да не гледам. Оня със сивите мустаци не ме изпускаше от очи. Луханера използва бъркотията и се изниза.

Когато дойдоха хората на закона, за да хвърлят един поглед, отново се танцуваше, макар и вяло. Слепецът с цигулката скърцаше някакви стари хабанери, от ония, дето вече не се чуват. Навън се мъчеше да съмне. На могилата отсреща коловете от няндубай^[2] стърчаха като самотни; тънката тел, която ги свързваше, не се забелязваше в сутрешния здрач.

Тръгнах спокойно към моята колиба, която се намираше на три пресечки от кръчмата. Гледам, на прозореца свети някаква светлинка, която веднага изгасна. Истина ви казвам, че като се сетих какво става, побързах да се прибера. Тогава, Борхес, отново извадих късия остър нож, който винаги си носех ей тук, в жилетката под лявата мишница, прегледах го още веднъж внимателно, а той си беше като нов, невинен и нямаше по него ни едно-едничко петънце кръв.

[1] Бавен танц, появил се към 1870 г. в предградията на Буенос Айрес и Монтевидео. Много от елементите му са възприети по-късно от тангото — бел.прев. ↑

[2] Южноамериканско дърво с много твърда дървесина — бел.авт. ↑

И ПРОЧИЕ

На Нестор Ибара

ЕДИН БОГОСЛОВ В СМЪРТТА

Ангелите ме известиха, че когато Меланхтон се споминал, на оня свят му била предоставена къща, измамно подобна на онази, която бе притежавал на земята. (Тъй се случва с почти всички новодошли в царството на вечността, затова и не вярват, че са умрели.) Покъщнината била същата — масата, писалището с чекмеджетата, библиотеката. Щом се събудил в това жилище, Меланхтон веднага възобновил книжните си занимания, сякаш изобщо не бил труп, и няколко дена писал за оправданието чрез вярата. Според обичая си не споменал и дума за милосърдието. Ангелите забелязали този пропуск и проводили пратеници да го разпитат. Меланхтон отвърнал: „Доказал съм неопровержимо, че душата може да мине и без милосърдието — за да влезеш в царството небесно, достатъчна е вярата“. Изрекъл тези думи високомерно, а не знаел, че вече е мъртъв и отреденото му място не е небето. Когато чули словата му, ангелите го изоставили.

След няколко седмици вещите в стаята му почнали да избледняват и да се разсейват — дотам, че накрая станали невидими; останали само креслото, масата, хартията и мастилницата. В добавка стените се покрили с вар, а подът — с жълта глазура; даже одеждите на самия Меланхтон вече били много по-обикновени. Той обаче упорито продължавал да пише и понеже все така отричал милосърдието, накрая бил пренесен в една подземна работилница, където имало и други богослови като него. Престоял затворен там няколко дена и започнал да се съмнява в правотата на възгледите си; тогава му разрешили да се върне обратно. Вече бил облечен в нещавени кожи, но се помъчил да си представи, че предишното преживяване е обикновена халюцинация, и продължил да възхвалява вярата и да очерня милосърдието. Една привечер усетил студ. Тогава обходил цялата къща и видял, че останалите стаи вече не съответствали на стаите от земното му жилище. Едно помещение се оказало претъпкано с непознати съоръжения; друго се било смалило дотолкова, че било невъзможно да се влезе в него; трето не изглеждало променено, но прозорците и вратите му гледали към огромни пясъчни

дюни. А стаята в дъното на дома била пълна с хора, които боготворели Меланхтон и само му повтаряли, че няма по-мъдър богослов от него. Обожанието им го изпълнило с радост, но тъй като някои от тези люде нямали лице, а други изглеждали мъртви, накрая се отвратил и изгубил доверие в тях. Тогава решил да напише възхвала на милосърдието, ала всичко, което съчинявал в един ден, на следващия изглеждало изтрито; това го сполетяло, защото пишел без убеждение.

Посещавали го мнозина току-що починали, но той се срамувал, че го виждат в такова мръсно място. За да ги накара да повярват, че се намира на небето, се споразумял с един магьосник от стаята в дъното; той заблуждавал новодошлите с видения на разкош и безметежност. Ала щом посетителите си тръгвали, отново се явявали предишната нищета и варосаните стени — понякога даже и малко преди това.

От последните вести за Меланхтон узнаваме, че магьосникът и един от хората без лице са го отнесли в пясъчните дюни, където понастоящем слугува на демоните.

(От книгата *Arcana coelestia*^[1] на Емануел Сведенборг.)

[1] „Небесни тайни“ — бел.прев. ↑

ЗАЛАТА СЪС СТАТУИТЕ

Имало някога в андалуското царство град, в който живеели царете; името му било Лебтит, Сеута или Хаен. В този град се издигала една яка крепост, чиято двукрила порта не служела ни за влизане, ни за излизане — постоянно я държали залостена. Колчем някой цар издъхнел, новият владетел, който наследявал възвишения му престол, със собствените си ръце добавял нова ключалка на портата — и тъй, додето ключалките станали двайсет и четири, по една за всеки цар. Но ето че един зъл човек, който не бил от стария царски род, заграбил властта и вместо да добави нова ключалка, пожелал предишните двайсет и четири да бъдат отворени, за да види какво се крие в замъка. Везирът и емирите го умолявали да не върши подобно нещо; скрили железния пръстен с ключовете и му казали, че е по-лесно да добави една ключалка, отколкото да разбие двайсет и четири, ала той повтарял с удивително лукавство: „Искам да разгледам какво има в оня замък“. Тогава му предложили всички богатства, които успели да съберат — в стада, в християнски идоли, в злато и сребро, ала той не пожелал да отстъпи и отворил портата със собствената си десница (която навеки ще гори в огньовете на пъкъла). Вътре намерил изображения на араби от метал и дърво, яхнали своите бързоноги камили и жребци, с тюрбани, чиито краища се спускали на вълни по раменете им, с увиснали на ремък ятагани и изправени копия в десниците. Всички тези фигури били досуц като живи и хвърляли сенки по пода; даже и слепец можел да ги разпознае опипом, а предните копита на конете не докосвали земята, но и не падали, сякаш жребците се били изправили на задните крака. Голям страх вдъхнали у царя тези изящни фигури, а още повече отличният им порядък и безмълвие, защото всички гледали в една посока — към заник слънце, и отникъде не се чувал ни човешки глас, ни звук на тръба. Това съдържала първата зала на двореца. Във втората се намирала масата на Сулейман, сина на Дауд — дано избавлението бъде и с двамата! Тази маса била изваяна от един-единствен къс изумруд; този камък, както всички знаят, е зелен на цвят, а скритите му свойства са неописуеми, но истински, защото той

укротява бури, запазва целомъдрието на онзи, който го носи, прогонва дизентерията и злите духове, носи благоприятен изход на съдебните дела и оказва голяма помощ при раждане.

В третата зала намерили две книги — едната била черна и разяснявала добродетелите на металите, на талисманите и на отделните дни в годината, както и начините за приготвяне на отрови и противоотрови; другата била бяла и поученията ѝ не могли да се разберат, въпреки че буквите били ясно изписани. В четвъртата открили карта на света, на която били изобразени царствата и градовете, моретата, замъците и дебнещите опасности, и всяко от тези неща било означено с истинското му име и с точната му форма.

В петата зала намерили кръгло огледало, принадлежало на Сулейман, сина на Дауд — дано избавлението бъде и с двамата! Цената му била огромна, защото било измайсторено от различни метали и всеки, който се оглеждал в него, съзирал лицата на родителите си и на децата си, още от първия човек, та чак до онези, които ще чуят Тръбата на Съдния ден. Шестата била пълна с вълшебен еликсир, един драм от който е достатъчен, за да превърне три хиляди унции сребро в три хиляди унции злато. Седмата зала изглеждала празна и била тъй дълга, че даже и най-изкусният стрелец, ако пуснел една стрела от прага ѝ, не би сполучил да я забие в отсрещната стена. Там, на тази последна стена, видели издълбан един страшен надпис; царят го огледал и го проумял. Ето какво гласял надписът: „Ако нечия ръка отвори портата на този замък, воините от плът при входа, които изглеждат като воини от метал, ще завладеят царството“.

Това се случило в осемдесет и деветата година от хиджра. Преди да изтече тя, Тарик ибн Заид^[1] завладял крепостта и погубил царя, и продал жените и децата му, и опустошил земите му. Тъй плъзнали арабите по цялото андалуско царство с неговите смокинови дървета и напоявани ливади, където човек никога не страда от жажда. Що се отнася до съкровищата, знайно е, че Тарик, синът на Заид, ги изпратил на своя повелител халифа, който ги съхранявал в една пирамида.

(От „Книгата на хилядата и една нощи“, 272-ра нощ^[2].)

[1] Тарик ибн Заид — или по-точно Тарик бен Зияд — арабски пълководец, започнал завоюването на Испания. През 711 г. минал протока между Африка и Европа, който и сега носи името му в

изопачено произношение — Гибралтар (на арабски Габал (Джабал) ал-Тарик) означава Планината на Тарик — бел.прев. ↑

[2] Свободна интерпретация по адаптираната и преразказана книга на сър Ричард Бъртън. Същата приказка — със заглавието „Приказка за един андалуски град, покорен от Тарик бен Зияд“, е разказана през 317-ата нощ в българското издание на „Труд“, превод Киряк Цонев — бел.прев. ↑

ИСТОРИЯТА НА ДВАМАТА СЪНУВАЩИ

Арабският историк Ал-Исхаки разказва следното събитие: „Достойни за вяра люде разправят (макар един Аллах да е всезнаещ, всемогъщ и милостив и нивга не заспива), че някога в Кайро живял човек с голямо богатство, ала тъй щедър и великодушен, че изгубил всичко освен бащиния си дом и се видял принуден да работи, за да си изкарва хляба. Толкова усилено се трудел, че една нощ сънят го повалил под едно смокиново дърво в градината му; и ето че насън видял мокър до кости мъж, който извадил от устата си една жълтица и му рекъл: «Твоят късмет е в Персия, в Исфахан; върви да го подириш там». Щом се събудил на следващото утро, човекът веднага поел на дълъг път; докато странствал така, посрещнал опасностите на пустините, на корабите и пиратите, на идолопоклонниците, реките, дивите зверове и людетете. Накрая наближил Исфахан, ала нощта го заварила в околностите на града и той легнал да спи в двора на една джамия. А до нея имало някаква къща и по волята на Всемогъщия Аллах тъкмо тази нощ шайка разбойници минали през джамията и нахълтали в къщата; хората, които спели там, се събудили от тупурдията и завикали за помощ. Съседите също се развикали, тъй че местният валия се притекъл на помощ с хората си, а разбойниците избягали през покрива. Валията наредил на подчинените си да претърсят джамията; там попаднали на човека от Кайро и тъй здраво го наложили с бамбукови тояги, че той се озовал на прага на смъртта. Чак след два дена се съвзел в тъмницата. Валията заповядал да доведат затворника при него и го запитал: «Кой си ти и откъде идваш?» Човекът отвърнал: «Аз съм от прочутия град Кайро и името ми е Мохамед ал-Магриби». Валията запитал: «Какво те води в Персия?» Другият решил да каже истината и обяснил: «Видях насън един човек, който ми заръча да дойда в Исфахан, защото тук ме чакал късметът ми. Сега съм в Исфахан и разбирам, че обещаният късмет навярно са били тоягите, с които тъй щедро ме нагостихте».

При тези думи валията прихнал да се смее тъй силно, че се видели и кътните му зъби; накрая рекъл: «О, безразсъдни, доверчиви

човече, три пъти вече сънувам една къща в град Кайро, до която има градина, а в градината — слънчев часовник, а зад часовника — смокиново дърво, а до дървото — шадраван, а под шадравана е заровено съкровище. Само че аз и за миг не повярвах на тази лъжа. Ала ти, изчадие на магарица и демон, си бродил от град на град воден само от вярата в съня си. Повече да не съм те видял в Исфахан. Вземи тия пари и си върви».

Човекът взел парите и се прибрал в родината си. Разкопал под шадравана в своята градина (защото именно нея бил сънувал валията) и намерил съкровището. Тъй Бог го благословил, възнаградил и възвисил. Щедър е Бог и неведоми са пътищата му“.

(От „Книгата на хилядата и една нощи“, 351-ва нощ^[1].)

[1] Свободна адаптация на авторизиран превод на „Хиляда и една нощ“ от Едуард Уилям Лейн. Същата приказка — със заглавието „Приказка за багдадеца, който видял сън“ — е разказана през 624-тата нощ в българското издание на „Труд“, превод Киряк Цонев — бел.прев.

↑

МАГЪОСНИКЪТ, КОЙТО БИЛ НАКАРАН ДА ЧАКА

Имало в Сантяго де Компостела един декан, който жадувал да изучи изкуството на магията. Чул да разправят, че някой си дон Илян от Толедо владеел това изкуство по-добре от всеки друг, и се отправил към Толедо да го търси.

Щом пристигнал в града, отишъл направо в дома на дон Илян и го заварил да чете в една задна стая. Домакинът го посрещнал сърдечно, но помолил да отложат повода за посещението за по-късно, а най-напред да седнат да обядват. Настанил го в една доста прохладна стая и му казал, че много се радва на присъствието му. След като се нахранили, деканът му съобщил причината за посещението си и помолил да бъде посветен в магическата наука. Дон Илян, както станало ясно, бил отгатнал, че гостът му е декан, човек с добро положение в обществото и с голямо бъдеще; признал, че се бои да не бъде забравен, щом предаде знанията си. Деканът тържествено обещал, че никога няма да забрави добрината му и винаги ще бъде на услугите на своя благодетел. И тъй, щом се споразумели, дон Илян обяснил, че магическото изкуство може да се изучи само в уединено място; хванал госта си за ръката и го отвел в една съседна стая, където имало голям железен капак на пода. Преди това съобщил на слугинята, че иска яребици за вечеря, но ѝ заръчал да не ги слага да се пекат, додето не ѝ казал изрично. Двамата мъже заедно повдигнали капака на пода и заслизали по една стълба, майсторски изсечена от камък; по едно време на декана му се сторило, че са се спуснали чак под коритото на река Тахо. В подножието на стълбата имало една килия, а по-нататък — библиотека и нещо като кабинет, пълен с магически инструменти. Заели се да преглеждат книгите и додето се занимавали с това, пристигнали двама души с писмо за декана, написано от епископа, неговия чичо; той го известявал, че е много болен и деканът трябвало да побърза, ако искал да го завари жив. Тази вест силно огорчила племенника — първо, заради болестта на чичо му и, второ, задето се налагало да прекъсне учението си. Решил да напише извинително писмо и да го прати на епископа. След три дена

пристигнали трима души в траурни одежди, които носели други писма за декана; те го уведомили, че епископът се е споминал, че тъкмо му избирали наследник и се надявали с Божията милост нему да се падне тази чест. Съветвали го също да не си прави труда да се връща — щяло да е много по-удачно да го изберат в негово отсъствие.

След десет дена пристигнали двама много добре облечени оръженосци, които паднали в нозете на декана, целунали ръцете му и го приветствали като епископ. Когато видял това, дон Илян се обърнал с голяма радост към новия прелат и му казал, че благодари на Бога, задето такива добри вести са стигнали до собствения му дом. После помолил освободеното деканско място да бъде дадено на един от синовете му. Новият епископ го уведомил, че пазел тази длъжност за брат си, но бил решен да облагодетелства сина на дон Илян, и настоял да се отправят заедно за Сантяго.

Пристигнали тримата мъже в Сантяго, където ги посрещнали с почести. След шест месеца епископът приел пратеници от папата, който му предлагал да стане архиепископ на Тулуза, като поверявал на самия него избора на наследника му. Когато научил това, дон Илян му припомнил старото обещание и помолил тази титла да бъде дадена на сина му. Архиепископът го уведомил, че пазел епископството за собствения си чичо, но бил решен да облагодетелства сина на дон Илян, и настоял да се отправят заедно за Тулуза. На дон Илян не му оставало друго, освен да се съгласи.

Пристигнали тримата мъже в Тулуза, където ги посрещнали с почести и литургии. След две години архиепископът приел пратеници от папата, който му предлагал кардиналски сан, като поверявал на самия него избора на наследника му. Когато научил това, дон Илян му припомнил старото обещание и го помолил да даде тази титла на сина му. Кардиналът го уведомил, че пазел архиепископството за собствения си вуйчо, но бил решен да облагодетелства сина на дон Илян, и настоял да се отправят заедно за Рим. На дон Илян не му оставало друго, освен да се съгласи. Пристигнали тримата в Рим, където ги посрещнали с големи почести, литургии и шествия. След четири години папата умрял и нашият кардинал единодушно бил избран за негов заместник. Когато дон Илян научил това, целунал нозете на Негово Светейшество, припомнил му старото обещание и го помолил да даде кардиналското място на сина му. Тогава папата го

заплашил с тъмница, казвайки, че го познава твърде добре — та нали дон Илян бил само един магьосник и докато живеел в Толедо, преподавал магическо изкуство. Клетият дон Илян рекъл, че смята да се върне в Испания, и помолил да му дадат някаква храна за из път. Папата му отказал. Тогава дон Илян (чието лице изведнъж се подмладило по удивителен начин) изрекъл твърдо, без да трепне:

— Значи ще трябва да изям яребиците, които заръчах да ми приготвят тази вечер.

И ето че отнякъде се появила слугинята и дон Илян ѝ наредил да опече яребиците. При тези думи папата тозчас се озовал в подземната килия в Толедо, където бил просто един декан от Сантяго, и толкова се срамувал от своята неблагодарност, че не намирал думи да се оправдае. Дон Илян рекъл, че това изпитание е достатъчно, отказал да го нагости с неговия дял от яребиците и го проводил чак до улицата, където много вежливо му пожелал приятно пътуване.

(От „Книгата на Патронни“ на инфанта дон Хуан Мануел, който на свой ред заимствал историята от една арабска книга — „Четирийсетте утрини и четирийсетте ноци“.)

МАСТИЛЕНОТО ОГЛЕДАЛО

Историята разказва, че най-жестокият управител на Судан бил Якуб Болнавия, който предал страната си на беззаконията на египетските бирници и умрял в една от залите на двореца си на четиринайсетия ден от месец бармаджат 1842 година. Някои намекват, че магьосникът Абдерахман ал-Махмуди (чието име може да се преведе като „слуга на Милостивия“) го погубил с нож или отрова, но най-вероятно е да се е споминал от естествена смърт — въпреки че му викали Болнавия. Все пак капитан Ричард Франсис Бъртън разговарял с въпросния магьосник през 1853 година и твърди, че чул от него историята, която преписвам тук:

„Истина е, че бях пленник в крепостта на Якуб Болнавия заради заговора, изтъкан от брат ми Ибрахим с лъжливата и безполезна помощ на черните вождове от Кордофан, които го предадоха. Брат ми загина, покосен от меч върху кървавата кожа на правосъдието, ала аз се хвърлих в презрените нозе на Болнавия и му казах, че съм магьосник и че ако ми подари живота, ще му покажа форми и видения, по-удивителни дори от онези във *фануси джихал* (магическия фенер). Тиранинът настоя за незабавно доказателство. Поисках да ми дадат пръчица за писане от тръстиково стъбло, ножици, голям лист венецианска хартия, рог с мастило, мангал, няколко семенца от кориандър и една унция благовонна смола. Нарязах листа на шест ивици и написах разни заклинания и магически слова върху първите пет, а на последната написах следните думи от славния Коран: «Снехме булото ти — твоят взор е пронизващ». После нарисувах един магически квадрат върху дясната ръка на Якуб, помолих го да присвие леко пръсти и капнах в дланта му кръгло петно мастило. Попитах го дали може да види ясно отражението си в този кръг, и той отвърна, че го вижда. Казах му да не вдига поглед. Запалих смолата и кориандъра в мангала и изгорих там заклинанията. Помолих Болнавия да назове онова, което би желал да види. Той помисли малко и отвърна, че иска да види един див кон — най-красивия жребец, който пасе по ливадите, граничещи с пустинята. Погледна и съзря зелени безметежни поля, а

сетне и кон, който се приближаваше към него, пъргав като леопард и с бяла звезда на челото. Тогава пожела цял табун коне, също тъй съвършени като първия, и видя на хоризонта огромен облак прах, а след него и табуна. В този миг разбрах, че съм си спасил живота.

Щом почнеш да се развиделява, двама войници влизаха в килията ми и ме отвеждаха в покоите на Болнавия, където вече ме чакаха тамянът, мангалът и мастилото. Така ден след ден той ми поставяше все нови изисквания, а аз му показвах всички видения на света. Този ненавистен за мен мъртвец е държал в ръката си всичко, което са видели мъртвите и виждат живите — градовете, страните и царствата, на които се разделя земята, съкровищата, скрити в недрата ѝ, корабите, порещи морето, инструментите на войната, на музиката и хирургията, изящните жени, неизменните звезди и планети, багрите, с които си служат неверниците, за да рисуват презрените си картини, минералите и растенията със скритите в тях тайни и добродетели, сребърните ангели, чиято храна е прославата и оправданието на Господа, раздаването на награди в училищата, статуите на птици и царе, стаени в сърцето на пирамидите, сенките на бика, чиито плещи крепят земята, и на рибата под бика, и пустините на Всемиловичия Аллах. Болнавият видя неописуеми неща — като улиците, осветени с газ, и като кита, който умира, щом чуе човешки вик. Веднъж ми заповяда да му покажа града, който се нарича Европа. Показах му най-голямата тамошна улица и мисля, че именно в този пълноводен поток от хора, до един облечени в черно и мнозина от тях с очила, той за пръв път зърна Маскирания.

Оттам насетне тази фигура, понякога в суданска носия, друг път в униформа, но винаги със забулено лице, трайно проникна във виденията му. Присъстваше неизменно, но така и не можехме да отгатнем коя е. Все пак виденията в мастиленото огледало, в началото мимолетни или неподвижни, с течение на времето ставаха все по-сложни; те изпълняваха заповедите ми незабавно и угнетителят можеше да ги следи съвършено ясно. Сигурно е, че и двамата твърде често оставахме изтощени от тези занимания. Свирепото естество на сцените бе друг източник на умора. Те показваха все мъчения, възжета за изтезания, осакатявания — насладите на палача и на кръвожадния.

Тъй стигнахме до утрото на четиринайсетия ден от месец бармаджат. Мастиленото кръгче бе налято в дланта, смолата бе

посипана в мангала, заклинанията — изгорени. Бяхме само двамата с Болнавия. Той ми нареди да му покажа едно окончателно и справедливо наказание, защото този ден сърцето му жадуваше да види нечия смърт. Показах му войниците с барабаните, опънатата бича кожа, щастливците, които можеха да видят събитието, палача с меч на правосъдието в ръка. Като го зърна, Болнавия се изуми и ми рече: «Та това е Абу Кир, човекът, който посече брат ти Ибрахим и ще сложи край и на твоите дни, щом се сдобия с уменията да призовавам тези фигури без твоя помощ». После пожела да доведат осъдения. Когато го доведоха, Болнавия трепна, защото това бе загадъчният мъж, чието лице винаги бе забулено с бяла кърпа. Тогава тиранинът ми заповяда, преди да убият мъжа, да му снемат маската. Аз се хвърлих в нозете му и рекох: «О, царю на времето и материята, несравнима същност на столетието, този човек не е като останалите, защото не знаем неговото име, нито името на предците му или на родния му град; поради това аз не смея да се допра до него, за да не си навлека някой грях, за който после ще трябва да отговарям». Болнавия прихна да се смее и накрая се закле, че ако имало някакъв грях, той щял да го поеме. Закле се в меч си и в Корана. Тогава заповядах да съблекат осъдения, да го проснат върху опънатата бича кожа и да му снемат маската. Всичко това бе изпълнено. Смаяните очи на Якуб най-сетне можаха да видят лицето на мъжа — което бе неговото собствено лице. Той побърза да закрие очи, обзет от страх и лудост. Хванах разтрепераната му ръка с моята твърда десница и му заповядах да продължи да гледа церемонията на своята смърт. Той сякаш бе обсебен от огледалото — дори не се опита да отвърне поглед или да изсипе мастилото. Когато мечът във видението се стовари върху виновната глава, Болнавия нададе стон, който не събуди жал у мен, и рухна мъртъв на пода.

Слава на Онзи, който не умира и държи в ръката Си двата ключа — на безграничното опрощение и на безкрайното наказание“.

(От книгата „Езерните райони на Екваториална Африка“ на Ричард Франсис Бъртън^[1].)

[1] Тази история всъщност не се явява никъде в „Езерните райони...“ на Бъртън и бегло е загатната в книгата, която Ди Джовани и редица други посочват като неин източник: „Нрави и обичаи на съвременните египтяни“ (1837) на Едуард Уилям Лейн — бел.ред. ↑

ДВОЙНИКЪТ НА МОХАМЕД

Тъй като в съзнанието на мюсюлманите идеите на Мохамед са неразривно свързани с религията, Господ е повелил в небесното царство те винаги да бъдат ръководени от един дух, който изпълнява ролята на Мохамед. Този пратеник невинаги е един и същ. Един жител на Саксония, който приживе бил пленник на алжирците и приел исляма, веднъж се нагърбил с тази задача. Тъй като навремето бил християнин, той им говорил за Иисус и им казал, че е Божи син, а не син на Йосиф. Наложило се да го сменят с друго. Мястото, където се намира представителят на Мохамед, е означено с факел, видим единствено за мюсюлманите.

Истинският Мохамед, който е написал Корана, вече е невидим за своите следовници. Казаха ми, че отначало бил определен да ги ръководи, но се стремил да властва изцяло над тях и бил прогонен на юг. Веднъж една мюсюлманска общност бе подтикната от демоните да го признае за бог. За да усмири тези безредици, самият Мохамед бе издигнат от бездната и изложен на показ пред очите им. При този случай и аз успях да го видя. Приличаше на телесните духове, които нямат вътрешно зрение, и лицето му бе много тъмно. Едва успя да изрече словата: „Аз съм вашият Мохамед“, и незабавно потъна отново.

(От *Vera Christiana Religio* — „Истинската християнска религия“, 1771, на Емануел Сведенборг.)

ИЗМИСЛИЦИ (1944)

ПРЕДГОВОР

Седемте разказа^[1] в тази книга не изискват особени разяснения. Седмият — „Градината с разклоняващите се пътеки“ — е криминален; читателите му ще станат свидетели на подготовката и извършването на престъпление, чиято цел ще знаят от самото начало, но няма да я проумеят, струва ми се, чак до последния абзац. Другите разкази са фантастични; в един от тях — „Лотарията във Вавилон“ — донякъде се долавя влиянието на символизма. Що се отнася до разказа „Вавилонската библиотека“, не съм първият му автор; любопитните да узнаят историята и предисторията му могат да проверят една страница от 59-и брой на списание „Сур“^[2], където се срещат несъчетаемите имена на Левкип и Ласвиц, Луис Карол и Аристотел. В „Кръглите развалини“ всичко е нереално; в „Пиер Менар“, автор на „Дон Кихот“ нереална е участта, която главният герой сам си налага. Списъкът на творбите, които му приписвам, не е твърде занимателен, но не е и произволен; този списък всъщност е диаграма на мисловната му история...

Трудоемко и изтощително безумие е да съчиняваш огромни книги, да разтягаш на петстотин страници идея, която прекрасно може да бъде изложена устно само за няколко минути. По-добър подход е да се преструваш, че тези книги вече съществуват, и да предлагаш обобщение или коментар върху тях. Така са постъпили Карлайл в „Сартор Резартус“ и Бътлър в „Ясния пристан“; ала и тези произведения страдат от несъвършенството, че са книги, при това не по-малко тавтологични от останалите. А аз — човек по-разумен, по-бездарен и по-мързелив — предпочетох да напиша бележки върху въображаеми книги. Така се появиха „Гльон, Укбар, Orbis Tertius“ и „Преглед на творчеството на Хърбърт Куейн“.

Х.Л.Б.

[1] Осмият разказ, който тук се явява втори — „Приближаването към Ал-Мутасим“ — е включен във всички издания след

първоначалното издание от 1941–1942 г. Публикуван е най-напред през 1936 г. в „История на вечността“ — бел.прев. ↑

[2] Списание „Сур“ („Юг“), „най-влиятелното издание за литература в Латинска Америка“ (по думите на Родригес Монегал), е основано от Виктория Окампо с помощта на аржентинския романист Едуардо Майеа и американския романист Уолдо Франк. Борхес е бил един от първите и несъмнено най-забележителните му сътрудници — бел.прев. ↑

ТЛЪОН, УКБАР, ORBIS TERTIUS^[1]

I

Дължа откриването на Укбар на връзката между едно огледало и една енциклопедия. Огледалото тревожно блестеше в дъното на коридора в една вила на улица „Гаона“ в Рамос Мехия; енциклопедията измамно се нарича „The Anglo-American Cyclopaedia“ (Ню Йорк, 1917) и е буквална (но закъсняла) препечатка на „Encyclopaedia Britannica“. Всичко това се случи преди около пет години.

Биой Касарес^[2] беше вечерял с мен и двамата се впуснахме в дълъг спор за възможността да се напише роман от първо лице, като разказвачът премълчава или изопачава някои факти и изпада във всевъзможни противоречия, което позволява на неколцина — само на *неколцина* — читатели да прозрат една ужасна или банална истина. Огледалото ни дебнеше от далечния край на коридора. Открихме (късно през нощта подобни открития са неизбежни), че в огледалата има нещо чудовищно. Тогава Биой Касарес си спомни, че един от ересиарсите в Укбар бил заявил: „Огледалата и съвкуплението са отвратителни, защото умножават хората“. Попитах го за източника на тая забележителна мисъл и той ми отговори, че я е прочел в статията за Укбар в „The Anglo-American Cyclopaedia“. Във вилата (която бяхме наели мебелирана) имаше екземпляр от това издание. На последните страници от двайсет и шестия том попаднахме на статия за Упсала; на първите страници от двайсет и седмия — на статията за „Урало-алтайските езици“, но нямаше нито дума за Укбар^[3]. Биой, малко озадачен, провери в томовете на показалеца. Напразно потърси всички възможни транскрипции: Ukbar, Ucbar, Ookbar, Oukbahr... Преди да си тръгне, ми каза, че това е област в Ирак или в Мала Азия. Признавам, че се съгласих с известна досада. Предположих, че тази никъде необозначена страна и този безименен ересиарх са набързо скалъпена измислица, с която Биой от скромност иска да прикрие една своя

мисъл. Безплодното търсене в един от атласите на Юстус Пертес затвърди подозрението ми.

На другия ден Биой ми позвъни от Буенос Айрес. В момента пред него била статията за Укбар в том XLVI^[4] на Енциклопедията. Името на ересиарха не се споменавало, но имало сведения за учението му, изложени с думи, почти същите като неговите, макар и — вероятно — отстъпващи им в литературно отношение. Той бил цитирал: „Copulation and mirrors are abominable“^[5]. Текстът в Енциклопедията гласял: „За един от тези гностици видимият свят бил илюзия или (по-точно) софизъм. Огледалата и бащинството са омразни (mirrors and fatherhood are hateful), защото го умножават и разпространяват“. Казах му съвсем искрено, че бих искал да видя тази статия. След няколко дни ми я донесе. Това ме изненада, защото в изчерпателните картографски показалци в „Erdkunde“^[6] на Ритер нямаше и следа от името Укбар.

Томът, който донесе Биой, наистина беше дващсет и шестият от „Anglo-American Cyclopaedia“. На авантитула и на гърба имаше същото азбучно означение (Tor-Ups) както на нашия екземпляр, но страниците бяха не деветстотин и седемнайсет, а деветстотин дващсет и една. Тези четири допълнителни страници съдържаха статията за Укбар, непредвидена (както читателят вероятно е забелязал) в азбучното означение. После установихме, че между томове няма друга разлика. И двата (както, струва ми се, вече посочих) бяха препечатка от десетото издание на „Encyclopaedia Britannica“. Биой беше купил своя екземпляр на една от многобройните разпродажби.

Прочетохме внимателно статията. Само цитираната от Биой фраза звучеше може би странно. Всичко останало изглеждаше напълно правдоподобно, напълно в духа на изданието и (което е естествено) малко скучно. Препрочитайки текста, открийме зад строгото изложение съществена неяснота. От четиринайсетте названия, споменати в географската част, знаехме само три — Хорасан, Армения, Ерзерум, някак двусмислено вмъкнати в текста. От историческите имена — едно-единствено: на самозванеца и маг Смердис, и то употребено по-скоро като метафора. В статията уж се посочваха границите на Укбар, но за ориентир доста неопределено служеха реки, вулкани и планински вериги от същата област. Прочетохме например, че низината Цай Халдун и делтата на река Акса очертават южната граница и че по островите в тази делта се въдят диви коне.

Това е в началото на страница деветстотин и осемнайсета. От историческия раздел (страница деветстотин и двайсета) научихме, че вследствие на религиозните гонения през тринайсети век правоверните потърсили убежище на островите, където и до днес се издигат техните обелиски и нерядко може да се открият каменните им огледала. Разделът „Език и литература“ беше кратък. Една-единствена любопитна подробност — отбелязваше се, че литературата на Укбар има фантастичен характер и в епопеите и легендите не се говори никога за действителността, а се описват две въображаеми земи — Млехнас и Тльон... В библиографията се изброяваха четири книги, които засега не сме открили, макар че третата — Сайлъс Хейзлам, „История на страната, наречена Укбар“, 1874 — фигурира в книжарските каталози на Бърнард Куорич^[7]. Първата — „Lesbare und lesenswerthe Bemerkungen über das Land Ukkbar in Klein-Asien“^[8], излязла през 1641 година, е от Йохан Валентин Андрее. Твърде съществен факт; две години по-късно се натъкнах на това име в чудноватите страници на Де Куинси („Съчинения“, том XIII) и така узнах, че става дума за някакъв немски богослов, който в началото на седемнайсети век е описал въображаемата община Роза Кръст, впоследствие основана от други, които са заимствали идеята му.

Вечерта отидохме в Националната библиотека. Напразно преровихме атласи, каталози, годишници на географски дружества, спомени на пътешественици и историци: никой никога не беше посещавал Укбар. В общия показалец на енциклопедията на Биой това име също не фигурираше. На другия ден Карлос Мастронарди^[9] (на когото бях разказал този случай) видял в една книжарница на Кориентес и Талкауано черно-златните гръбчета на „Anglo-American Cyclopaedia“... Влязъл и поискал том двайсет и шести. В него, естествено, нямало и помен от Укбар.

II

Някакъв бегъл и все по-избледняващ спомен за Хърбърт Аш, инженер в южните железници, още витае в хотела в Андрогe сред уханието на орлови нокти и в измамната дълбочина на огледалата. Както мнозина англичани приживе изглеждаше далеч от действителността; след смъртта си вече не бе и призрак, какъвто бе

преди. Беше висок и слаб, с оредяла четвъртита, някога ярко рижа брада. Мисля, че беше вдовец, без деца. През няколко години ходеше в Англия да навести (съдя по снимките, които ни показваше) един слънчев часовник и няколко дъба. Баща ми бе завързал с него (твърде силно казано) едно от онези типично английски приятелства, които от самото начало изключват откровенията, а скоро се отказват и от диалога. Разменяха си книги и вестници; мълчаливо играеха шах. Спомням си го как стоеше на терасата с математическа книга в ръка и от време на време се заглеждаше в неповторимите багри на небето. Една вечер заговорихме за дванайсетичната бройна система (в която дванайсет се означава с 10). Аш каза, че в момента превръщал някакви дванайсетични таблици в шейсетични (в които шейсет се означава с 10). Добави, че тази работа му била възложена от един норвежец в Риу Гранди ду Сул. От осем години се познавахме, но нито веднъж не беше споменавал, че е бил там... Поговорихме за пастирския живот, за *капанги*^[10], за бразилската етимология на думата „гаучо“ (която някои стари уругвайци още произнасят „гаучо“) и — да ми прости бог — за дванайсетични функции повече не стана дума. През септември 1937 година (ние не бяхме в хотела) Хърбърт Аш починал от спукване на аневризма. Няколко дни преди това бил получил от Бразилия препоръчана пощенска пратка. Книга голям формат. Аш я бе оставил в бара, където — след месеци — я намерих. Взех да я прелиствам и се почувствах леко зашеметен от учудване, но няма да описвам тук чувствата си, защото става дума не за тях, а за Укбар и Тълон, и „Orbis Tertius“. Според исляма в една нощ, наричана Нощта на нощите, се разтварят широко тайните двери на небето, а водата в делвите става по-сладка; дори и да се разтворят пред мен тия двери, не бих почувствал това, което почувствах тази вечер. Книгата беше написана на английски и имаше хиляда и една страници. Върху жълтия кожен гръб прочетох следните любопитни думи, които се виждаха и на авантитула: „Първа енциклопедия на Тълон. Том XI. Хлаер-Джангр“. Годината и мястото на издаване не бяха посочени. На първата страница и на листа от копринена хартия, който предпазваше една от цветните илюстрации, беше напечатан син овал със следния надпис: „Orbis Tertius“. Бяха минали две години, откакто в том от някаква незаконно издадена енциклопедия бях открил кратко описание на една измислена страна; сега случаят ми поднасяше нещо по-ценно и по-сложно. Вече

държах в ръцете си обширна, методично изложена част от цялостната история на една непозната планета с нейната устроеност и хаотичност, с ужасите на нейната митология и звуковете на нейните езици, с нейните властелини и нейните морета, с нейните минерали, птици и риби, с нейната алгебра и нейния огън, с нейните богословски и метафизически спорове. И всичко това изложено ясно, логично, без видима поучителна цел или пародиен оттенък.

В „единайсетия том“, за който говоря, има препратки към предходни и следващи томове. Нестор Ибара^[11] в статия в N.R.F.^[12], станала вече класическа, отхвърля съществуването на други томове; Есекиел Мартинес Естрада и Дрийо ла Рошел^[13] оборват — и то може би категорично — подобно предположение. И все пак засега и най-усърдните издирвания не са дали резултат. Напразно преобърнахме библиотеките на двете Америки и Европа. Алфонсо Рейес^[14], отегчен от тази несвойствена дейност от полицейски характер, предложи всички заедно да се заемем с възстановяването на многобройните и обемисти липсващи томове *ex ungue leonem*^[15]. Полусериозно, полунашега той е пресметнал, че за целта може би е достатъчно едно поколение „тльонисти“. Това смело твърдение ни връща към основния въпрос: кои са създателите на Тльон? Множественото число тук е наложително, защото хипотезата за един-единствен създател — някакъв вездесъщ Лайбниц, който се труди безвестен и скромно — бе единодушно отхвърлена. По всяка вероятност този *brave new world*^[16] е дело на тайно общество от астрономи, биолози, инженери, метафизици, поети, химици, алгебристи, моралисти, художници, геометри... ръководени от някакъв неизвестен гений. Много хора владеят тези различни науки, но малко са способните да измислят, а още по-малко — способните да подчинят измислицата на строг систематичен план. Този план е толкова всеобхватен, че приносът на всеки участник е безкрайно малък. Отначало се смяташе, че Тльон е абсолютен хаос, необузdana свобода на въображението; сега знаем, че това е една вселена и че са формулирани, макар и не в окончателен вид, вътрешните закони, които я управляват. Нека отбележа, че привидните противоречия във въпросния том XI са крайъгълен камък в доказателството, че съществуват и други томове: с такава яснота и точност се отличава неговото съдържание. Популярните списания с оправдана неумереност се заеха да излагат зоологията и топографията

на Тлъон; лично аз мисля, че неговите прозрачни тигри и кървави кули може би не заслужават постоянното внимание на *всички* хора. Осмелявам се да поискам няколко минути, за да разкрия господстващите в Тлъон възгледи за света.

Хюм категорично е отбелязал, че аргументите на Беркли не допускат никакво възражение и не притежават никаква убедителност. Тази мисъл е съвсем вярна по отношение на Земята и съвсем погрешна за Тлъон. Народите на тази планета са идеалисти по природа. Техният език и производните му — религията, литературата, метафизиката — предпоставят идеализма. За тях светът не е сбор от предмети в пространството, а е разнородна верига от самостоятелни действия. Присъща му е последователността във времето, а не в пространствеността. В предполагаемия Ursprache^[17] на Тлъон, от който са произлезли „днешните“ езици и диалектите, няма съществителни: има безлични глаголи, пояснявани от едносрични наставки (или представки) с адвербално значение. Например няма дума, съответстваща на думата „луна“, но има глагол, който може да се преведе като „лунва се“ или „залунява“. „Луната изгря над реката“ се казва „Хлъор у фанг аксаксаксас мльо“ или буквално: „Нагоре зад постоянно-тече-то залуня“. (Ксул-Солар^[18] го превежда по-сбито: „Горе зад всепеча лунна“. Upward, behind the onstreaming, mooned.)

Гореказаното се отнася за езиците от южното полукълбо. В езиците от северното полукълбо (за чийто Ursprache в Единайсетия том има съвсем оскъдни сведения) първична клетка е не глаголят, а прилагателното. Съществителното се образува чрез свързване на прилагателни. Не се казва „луна“, а „въздушно-светло на тъмно-кръгло“ или „нежнооранжево на небето“, или каквото и да е друго съчетание. В посочения пример съвкупността от прилагателни съответства на един реален предмет; това обаче е чиста случайност. В литературата на същото полукълбо преобладават идеалните предмети, появяващи се и изчезващи мигновено в зависимост от поетическите нужди. Понякога ги обуславя само тяхната едновременност. Има предмети, които се състоят от два елемента — видим и слухово възприеман: цветът на изгрева и далечният крясък на птица. Има и такива, които се състоят от няколко: слънцето и водата до гърдите на плувец, трептящата бледорозова светлина зад спуснати клепащи, усещането на човек, носен от течението на река или потъващ в сън.

Тези предмети от втора степен могат да се съчетават с други и така нататък и този процес е практически безкраен. Има великолепни поеми, които се състоят от една-единствена огромна дума. Тази дума представя създадения от автора *поетически предмет*. Самият факт, че никой не вярва в реалността на съществителните, парадоксално обуславя тяхната безчисленост. В езиците от северното полукълбо на Тълон се съдържат всички съществителни имена от индоевропейските езици и още много други.

Можем без преувеличение да твърдим, че класическата култура на Тълон се състои от една-единствена наука — психологията. Всички останали са ѝ подчинени. Вече казах, че обитателите на тази планета възприемат света като верига от мисловни процеси, разгръщащи се не в пространството, а последователно във времето. Спиноза приписва на своето безкрайно божество атрибутите пространственост и мислене; в Тълон никой не би могъл да си представи като съпоставими първия (характерен само за някои състояния) и втория — абсолютен синоним на Вселената. Или казано другояче, немислимо е пространствените неща да съществуват във времето. Възприемането на дим на хоризонта, след това — на горящите ниви и накрая — на лошо загасената пура, предизвикала пожара, се разглежда като пример за асоциация на идеи.

Този абсолютен монизъм или идеализъм обезсилва всякаква наука. Да обясним (или да преценим) едно явление, означава да го свържем с друго; подобна връзка в Тълон е по-късно състояние на субекта, което не може да определи или да изясни предшестващото го състояние. Мисловното състояние не може да бъде сведено до нищо: дори самото му назоваване, *id est*^[19] класифициране — води до изопачаването му. Оттук би следвало да заключим, че в Тълон науките — и дори разсъжденията — са немислими. Парадоксално, но факт: те съществуват, и то почти в неизброимо количество. С философските теории става както със съществителните в северното полукълбо. Самият факт, че всяка философия поначало е диалектическа игра, една *Philosophie des Als Ob*^[20], е допринесъл за умножаването им. Има безброй системи, невероятни, но с изящен строеж или със сензационен характер. Метафизиците в Тълон търсят не истината или поне правдоподобие, а удивителното. Според тях метафизиката е дял на фантастичната литература. Те знаят, че една система не е нищо друго

освен подчиняване на всички аспекти на Вселената на който и да е от тях. Даже изразът „всички аспекти“ е неуместен, защото предполага невъзможното свързване на настоящия миг и миналите мигове. Неправомерно е и множественото число „миналите мигове“, защото предполага друг вид невъможна операция... Една от философските школи в Тълон дори отрича времето. Според нея настоящето е неопределено, бъдещето е реално само доколкото е настояща надежда, миналото е реално само доколкото е настоящ спомен^[21]. Според друга школа е изтекло вече *всичкото време* и нашият живот е само смътен спомен или отражение, явно изкривено и непълно, на един необратим процес. Според трета историята на Вселената — а заедно с нея и нашият живот, и най-незначителните подробности в нашия живот — се пише от едно второстепенно божество за угода на някакъв демон. Според четвърта Вселената може да се сравни с тайнопис, в който не всички знаци имат значение, а истинно е само онова, което се случва веднъж на всеки триста ноци. Според пета школа, докато спим тук, ние бодърстваме другаде и така всеки човек е двама души.

От многобройните учения в Тълон нито едно не е предизвикало такъв шум, както учението за материализма. Някои мислители са го изложили по-скоро страстно, отколкото ясно, сякаш става дума за някакъв парадокс. За да направи тая немислима теза по-разбираема, един ересиарх от единайсети век^[22] е съчинил софизма за деветте медни монети, чиято гръмка слава в Тълон се изравнява със славата на елеатските апории. Това „безподобно разсъждение“ има множество варианти, които се различават по броя на монетите и находките; ето най-разпространения.

„Във вторник X минава по един безлюден път и изгубва девет медни монети. В четвъртък Y намира на пътя четири монети, леко зеленияли от падналия в сряда дъжд. В петък Z открива на пътя три монети. Същия петък сутринта X намира две монети в коридора на къщата си“. От тази история ересиархът е искал да изведе реалността — *id est* непрекъснатостта — на деветте намерени монети. „Нелепо е (твърдял той) да мислим, че четири от монетите не са съществували между вторник и четвъртък, три — между вторник и петък вечерта, две — между вторник и петък сутринта. Логично е да предположим, че те са съществували — макар и тайно, по необясним за хората начин — във всички мигове на тези три промеждутъка от време“.

Езикът на Тълон бил непригоден да изрази този парадокс; повечето хора изобщо не го разбрали. Защитниците на здравия разум се ограничили най-напред да отхвърлят истинността на разказа. Те твърдели, че това е словесна измама, почиваща върху неоснователната употреба на две нови думи, незакрепени от практиката и чужди на всяка строга мисъл — глаголите „намирам“ и „губя“, в които се съдържа *retitio principii*^[23], защото предпоставят тъждеството на изгубените и намерените монети. Подчертавали, че всяко съществително (човек, монета, четвъртък, сряда, дъжд) има чисто метафорична стойност. Критикували коварния израз „леко зеленявали от падналия в сряда дъжд“, предпоставящ това, което трябва да докаже: наличността на четирите монети между вторник и четвъртък. Изтъквали, че едно е „сходство“, а друго — „тъждество“, и формулирали един вид *reductio ad absurdum*^[24], или хипотетичния случай, при който девет души изпитват девет ноци подред остра болка. „Нима не би било абсурдно — питали те — да твърдим, че става дума за една и съща болка?“^[25] Уверявали, че ересиархът бил подбуждан единствено от кощунственото намерение да припише божествената категория „битие“ на няколко обикновени монети и че ту отричал множествеността, ту пък я допускал. Привеждали следния довод: ако сходството предполага тъждество, би трябвало също да приемем, че деветте монети са една-единствена.

Макар и да изглежда невероятно, тези опровержения не били последни. Сто години след поставянето на този проблем един мислител, не по-малко блестящ от ересиарха, но представящ ортодоксалната традиция, изказал твърде смела хипотеза. Според сполучливото му предположение съществува един-единствен субект и този неделим субект е всяко едно от съществата във Вселената, които пък са органи или маски на божеството. X е и Y, и Z. Z намира три монети, защото си спомня, че ги е изгубил X; X открива две в коридора, защото си спомня, че другите вече са намерени... От Единайсетия том се разбира, че пълната победа на този идеалистически пантеизъм се обуславя от три основни фактора. Първият е отказът от солипсизъм; вторият — възможността да се запази психологическата основа на науките; третият — възможността да се запази култът към боговете. Шопенхауер (пламенният и

проникновен Шопенхауер) излага твърде сходна теория в първия том на „Parerga und Paralipomena“^[26].

Геометрията на Тълон включва две донякъде различаващи се науки: зрителна и осезаема. Последната, съответстваща на нашата геометрия, е подчинена на първата. Основа на зрителната геометрия е не точката, а повърхността. Тази геометрия не познава успоредните линии и според нея, движейки се, човек изменя заобикалящите го форми. Основа на тамошната аритметика е понятието „неопределени числа“. Особено значение се придава на понятията „по-голямо“ и „по-малко“, обозначаваани от нашите математици със съответните знаци. Твърди се, че самото броене променя количеството и превръща неопределеното в определено. Фактът, че при преброяването на едно и също количество различни индивиди получават еднакъв резултат, според психолозите е пример за асоциация на идеи или за добра памет. Вече знаем, че в Тълон субектът на познанието е единствен и вечен.

В литературната практика също господства идеята за един-единствен субект. Книгите рядко носят подпис. Понятието „плагиат“ не е познато — приема се, че всички творби са творение на един съществуващ извън времето анонимен автор. Понякога критиката измисля автори: избират се две различни произведения — например „Дао дъ дзин“ и „Хиляда и една нощ“, — приписват се на един и същ автор, а после добросъвестно се определя психологията на този интересен *homme de lettres*^[27]...

Различават се и самите книги. Художествените имат един-единствен сюжет с всички възможни пермутации. Философските неизменно включват теза и антитеза, строго задължителните „за“ и „против“ на всяко учение. Книга, която не съдържа своята контра-книга, се смята за незавършена.

Вековното господство на идеализма, естествено, е оказало влияние върху реалността. В най-древните земи на Тълон е често явление удвояването на изгубени предмети. Двама души търсят молив; първият го намира, но не казва нищо; вторият намира друг молив, също тъй реален, но в по-голяма степен отговарящ на неговите очаквания. Тези вторични предмети се наричат „хръонири“ и макар и неугледни, са малко по-дълги. До неотдавна хръонирите са били случайни рожби на разсеяността и забравата. Изглежда невероятно, че тяхното методично изработване датира едва от сто години, но именно

така твърди том XI. Първите опити са били неуспешни. Съответният *modus operandi*^[28] обаче заслужава внимание. Директорът на един от държавните затвори съобщил на затворниците, че в старото корито на една река има гробници, и обещал да освободи онези, които намерят там нещо ценно. Няколко месеца преди разкопките им показали снимки на това, което трябва да намерят. Този пръв опит доказал, че надеждата и користта може да се окажат пречка; след едноседмичен труд с лопати и кирки бил изкопан само един хръон — някакво ръждясало колело, датиращо от епоха след експеримента. Самият той се пазел в тайна, а по-късно бил повторен в четири училища. В три от тях претърпял почти пълен неуспех; в четвъртото (чийто директор починал скоропостижно в самото начало на разкопките) учениците изровили — или направили — една златна маска, един древен меч, две-три глинени амфори и зеленясалия и обезобразен торс на някакъв крал с надпис на гърдите, който засега никой не е успял да разчете. Така е била установена непригодността на свидетели, запознати с експерименталния характер на разкопките... Масовите издирвания пораждаат предмети с противоречива същност; днес се отдава предпочитание на индивидуалните и почти импровизирани търсения. Методичната изработка на хръонири (се отбелязва в том XI) е оказала на археолозите рядка помощ. Тя е позволила да се проучва и дори да се изменя миналото, което сега е не по-малко пластично и покорно от бъдещето. Един любопитен факт: в хръонирите от втора и трета степен — хръонири, производни от друг хръон, и хръонири, производни от хръона на някой хръон — се усилват отклоненията на изходния хръон; хръонирите от пета степен са почти еднакви; хръонирите от девета степен може да се сбъркат с тези от втора; хръонирите от единайсета степен се отличават с чистота на линиите, каквато не притежават оригиналите. Този процес е периодичен: хръонът от дванайсета степен вече клони към израждане. По-особен и по-чист от всеки хръон е понякога тъй нареченият ур — нещо, създадено по внушение, предмет, сътворен от надеждата. Голямата златна маска, за която споменах, е ярък пример за това.

Предметите в Тълъон се удвояват; те са склонни обаче и да изчезват или да губят известни черти, когато хората забравят за тях. Класически пример за това е един праг, който съществувал, докато на него стоял някакъв просяк, и който изчезнал след смъртта му. Понякога

няколко птици, един кон са спасявали развалините на някой амфитеатър.

Салто Ориентал, 1940 г.

Послепис от 1947 година. Горната статия излагам в същия вид, в който бе отпечатана в „Антология на фантастичната литература“ от 1940 година, без други съкращения освен няколко метафори и едно своеобразно шеговито заключение, което днес звучи лекомислено. Толкова неща се случиха оттогава насам... Ще се ограничи да ги припомня.

През март 1941 година в една книга на Хинтън, принадлежала на Хърбърт Аш, бе открито писмо, собственоръчно написано от Гунар Ерфьорд. На плика имаше пощенски щемпел от Оуру Прету; в това писмо се изясняваше напълно загадката на Тълон. Съдържанието му потвърждава хипотезата на Мартинес Естрада. Тази великолепна история започнала една вечер в началото на седемнайсети век в Люцерн или в Лондон. Било основано тайно благонамерено дружество (между чиито членове фигурирал Далгарно, а по-късно и Джордж Беркли), което си поставяло за цел да измисли една страна. Мъглявата първоначална програма обхващала „херметическите проучвания“, филантропията и кабалата. От този ранен период датира любопитната книга на Андрее. След няколко години тайни събрания и предварителни обобщения станало ясно, че за да се създаде цяла страна, не стига едно поколение. Решено било всеки от учените, участващи в това дружество, да си избере по един ученик, който да продължи делото. Този принцип на приемственост се наложил; след два века гонения братството се възражда в Америка. Около 1824 година в Мемфис (щата Тенеси) един от неговите членове беседва с милионера аскет Езра Бъкли. Той го изслушва с известно пренебрежение и се надсмива над скромността на проекта. Заявява, че в Америка е нелепо да се измисля страна, и предлага да измислят планета. Към тази колосална идея прибавя още една, рожба на неговия нихилизъм^[29] — това грандиозно начинание да се пази в тайна. По същото време били пуснати двайсетте тома на „Encyclopaedia Britannica“; Бъкли подсказва идеята да бъде съставена методична енциклопедия на въображаемата планета. Той ще им завещае своите

златоносни планини, своите плавателни реки, своите ливади, пълни с бизони и бикове, своите негри, своите публични домове и своите долари, но при едно условие: „Делото няма да се обвързва с измамника Исус Христос“. Бъкли не вярва в Бога, но иска да докаже на несъществуващия Бог, че простосмъртните са способни да сътворят цял свят. Бъкли е отровен в Батън Руж през 1828 година; през 1914 година дружеството разпраца на членовете си — триста на брой — последния том от Първата енциклопедия на Тълон. Изданието е тайно: четирийсетте му тома (най-грандиозното човешко творение) е трябвало да послужат като основа на друго, по-изчерпателно издание, написано вече не на английски, а на един от езиците на Тълон. Този обзор на един въображаем свят засега се нарича Orbis Tertius, а един от скромните му демиурзи е бил Хърбърт Аш — било като агент на Гунар Ерфьорд, или като член на дружеството. Изпратеният му екземпляр от Единайсетия том по-скоро идва да подкрепи второто предположение. А останалите томове? През 1942 година едно след друго се случиха много неща. С особена яснота си спомням едно от първите и ми се струва, че го възприех като някакво предзнаменование. Това се случи в едно жилище на улица „Лаприда“ на фона на висок и светъл френски прозорец със западно изложение. Принцеса Дьо Фосини Люсенж беше получила от Поатие сребърните си сервизи. От дълбокия сандък, облепен с чуждестранни марки, една след друга се появяваха изящни неподвижни вещи: сребро от Утрехт и Париж със свирепа хералдическа фауна, един самовар. Сред всичко това — с едва доловимо потръпване на спяща птица — тайнствено трепкаше компас. Принцесата го виждаше за пръв път. Синята стрелка се стремеше към магнитния север; металната кутия беше вдлъбната; буквите върху циферблата съответстваха на една от азбуките на Тълон. Такова бе първото нахлуване на фантастичния свят в реалния.

Една обезпокояваща случайност ме направи свидетел и на второто. То стана няколко месеца по-късно в кръчмата на един бразилец в Кучиля Негра. С Аморим^[30] се връщаме от Санта Ана. Реката Такуарембо беше придошла и това ни принуди да изпитаме (и да изтърпим) първобитното му гостоприемство. Съдържателят ни сложи скърцащи походни легла в голямо помещение, задръстено от бурета и мехове. Легнахме си, но чак до зори не можахме да заспим заради един пиян гост, който оттатък стената ту изригваше някакви

заплетени ругатни, ту пък пееше откъслеци от милонги — по-точно от една и съща милонга. Ние, естествено, си обяснихме тази нескончаема врява с действието на огнената ракия на собственика... На разсъмване мъжът лежеше мъртъв на чардака. Дрезгавият му глас ни бе заблудил — беше млад момък. Докато е буйствал, от кожения му пояс бяха изпадали няколко монети и лъскав метален конус колкото зарче. Някакво момче се опита да вдигне конуса, но не успя. С мъка го повдигна един мъж. Аз го подържах няколко минути на дланта си — спомням си, че конусът беше непоносимо тежък и че дори след като го оставих, продължавах да го усещам. Спомням си и отчетливия кръг, отпечатал се върху кожата ми. Този съвсем малък и същевременно толкова тежък предмет предизвикваше неприятно чувство на погнуса и страх. Един селянин предложи да го хвърлим в буйната река. Аморим обаче го купи за няколко песо. За умрелия никой не знаеше нищо друго, освен че „идваше от границата“. Тези малки и много тежки конуси (направени от непознат метал) представляват изображение на божеството в някои религии на Тълон.

Тук приключва личната част на моя разказ. Останалото е в паметта (ако не в надеждите или в страховете) на всичките ми читатели. Нека само припомня или отбележа съвсем кратко последвалите събития, които всеобхватната колективна памет ще обогати и развие. През 1944 година някакъв сътрудник на вестник „The American“ (Нашвил, щата Тенеси) открил в една мемфиска библиотека четирийсетте тома на Първата енциклопедия за Тълон. И до днес се водят спорове, дали това откритие е било случайно, или е станало със съгласието на основателите на все още мъглявия Orbis Tertius. По-правдоподобно е второто. В мемфиския екземпляр са изпуснати или смекчени някои невероятни факти от Единайсетия том — например умножаването на хръонирите; логично е да предположим, че тези корекции отговарят на идеята да бъде представен един свят, който да не е прекалено несъвместим с реалния. Разпръсването на предмети от Тълон в различни страни по всяка вероятност ще допълни тази идея^[31]... Факт е, че световният печат даде небивала гласност на „находката“. Учебници, антологии, обзори, дословни преводи, авторизирани и незаконни препечатки на Най-великото творение на човечеството засипаха и продължават да засипват Земята. Много скоро действителността започна да отстъпва в някои точки. Тя просто

жадуваше да отстъпи. Преди десет години беше достатъчно някакво симетрично построение с привидна строгост, за да бъдат очаровани хората. Как да не приемеш Тълон, подробното и пространно описание на една добре устроена планета? Безполезно е да възразяваме, че действителността е също тъй устроена. Може би е, но съобразно с божествени закони — сиреч нечовешки закони, — които никога не ще проумеем. Дори и да е лабиринт, Тълон е лабиринт, измислен от хора, лабиринт, предназначен да бъде разгадаван от хората.

Съприкосновението и привикването с Тълон разрушиха нашия свят. Очаровано от неговото съвършенство, човечеството все повече забравя, че това е съвършенство на шахматисти, а не на ангели. В училищата вече проникна „първоначалният език“ (предполагаемият) на Тълон; хармоничната (и пълна с вълнуващи събития) история на Тълон вече е заличила онази история, която се преподаваше през моето детство; едно измислено минало изтиква от паметта другото, за което нищо не знаем със сигурност — дори и това, че е лъжливо. Нумизматиката, фармакологията и археологията претърпяха промени. Мисля, че и биологията и математиката чакат своите превращения. Една пръсната навред династия от самотници промени облика на света. Нейното дело продължава. Ако предчувствията не ни лъжат, след сто години някой ще открие стоте тома на Втората енциклопедия за Тълон.

Тогава от нашата планета ще изчезнат английският, френският и дори испанският език. Светът ще бъде Тълон. Аз не искам да знам, в тихите дни в Адрогe продължавам да редактирам един плах превод в духа на Кеведо (превод, който не мисля да издавам) на „Urn Bunal“^[32] от Браун.

[1] Трети свят (лат.) — бел.прев. ↑

[2] Адолфо Биой Касарес (1914–1999) — аржентински писател, близък приятел на Борхес. Двамата са съавтори на няколко детективски истории, подписани с общ псевдоним — бел.прев. ↑

[3] Според латинската азбука „q“ е между „p“ и „r“, а Укбар се пише Uqbar — бел.прев. ↑

[4] Смята се, че става дума за печатарска грешка и томът всъщност е XXVI — бел.прев. ↑

[5] „Съвкуплението и огледалата са ненавистни“ (англ.) — бел.прев. ↑

[6] „Землеописание“ (нем.) — бел.прев. ↑

[7] Хейзлам е публикувал също „A General History of Labyrinthis“ („Обща история на лабиринтите“) — бел.авт. ↑

[8] „Увлекателни и достойни за прочит бележки за страната Укбар в Мала Азия“ (нем.) — бел.прев. ↑

[9] Карлос Мастронарди (1901–1976) — поет, есеист и журналист, един от сътрудниците на литературното списание „Мартин Фиеро“ — бел.прев. ↑

[10] Капанга (порт.) — наемен бандит — бел.прев. ↑

[11] Нестор Ибара — роден във Франция от баща аржентинец. Един от най-добрите преводачи на Борхес на френски и на повечето френски автори на аржентински — бел.прев. ↑

[12] Nouvelle Revue Française — известно френско литературно списание — бел.прев. ↑

[13] Есекиел Мартинес Естрада (1895–1964) — един от най-влиятелните по времето на Борхес аржентински писател — бел.прев.; Пиер Йожен Дрийо ла Рошел (1893–1945) — един от редакторите на Nouvelle Revue Française — бел.прев. ↑

[14] Алфонсо Рейес (1889–1959) — мексикански поет и есеист, посланик в Буенос Айрес (1927–1930 и отново 1936–1937) — бел.прев. ↑

[15] По нокътя познаваме лъва (лат.). Тук смисълът е: по нокътя да възстановим лъва — бел.прев. ↑

[16] Прекрасен нов свят (англ.) — бел.прев. ↑

[17] Праезик (нем.) — бел.прев. ↑

[18] Ксул Солар (Xul Solar) е творчески псевдоним на Алехандро Шулц (1887–1963) — дългогодишен приятел на Борхес, когото Борхес е сравнявал с Уилям Блейк — бел.прев. ↑

[19] Тоест (лат.) — бел.прев. ↑

[20] Философия на Като че ли (нем.) — бел.прев. ↑

[21] Ръсел — „The Analysis of Mind“ („Анализ на съзнанието“), 1921, с. 159 — допуска, че нашата планета е създадена само преди няколко минути и е населена с хора, които „си спомнят“ едно илюзорно минало — бел.авт. ↑

[22] Според дванайсетичната система „век“ е периодът от сто четирийсет и четири години — бел.авт. ↑

[23] Доказателство от недоказаното (лат.) — бел.прев. ↑

[24] Довеждане до абсурд (лат.) — бел.прев. ↑

[25] Днес една от църквите в Тьон платонично твърди, че само определена болка, определен зеленикав оттенък на жълтото, определена температура, определен звук съществуват реално. Всички хора в шеметния миг на съвкуплението са един и същ човек. Всички хора, които повтарят някой ред от Шекспир, са Уилям Шекспир — бел.авт. ↑

[26] „Парерга и паралипомена“ (нем., гр.); букв.: „Притурки и пропуски“ — бел.прев. ↑

[27] Писател, литератор (фр.) — бел.прев. ↑

[28] Начин на действие (лат.) — бел.прев. ↑

[29] Бъкли е бил свободомислещ, фаталист и защитник на робството — бел.авт. ↑

[30] Енрике Аморим (1900–1960) — уругвайски писател, некръвен роднина на Борхес — бел.прев. ↑

[31] Естествено, остава проблемът за „материята“ на някои предмети — бел.авт. ↑

[32] „Погребални урни“ (англ.) — бел.прев. ↑

ПРИБЛИЖАВАНЕТО КЪМ АЛ-МУТАСИМ

Филип Гедала пише, че романът „Приближаването към Ал-Мутасим“ от бомбайския адвокат Мир Бахадур Али е „доста неприятно съчетание от ислямските алегорични поеми, обикновено интересувачи само преводача им, и онези детективски романи, които неизбежно превъзхождат Джон Х. Уотсън и подслаждат ужаса на човешкия живот в най-изисканите пансиони на Брайтън“. Още преди него господин Сесил Робъртс е посочил в книгата на Бахадур „невероятното двойно попечителство на Уилки Колинс и знаменития персиец от дванайсети век Фарид ад-Дин Аттар“ — тази спокойна забележка Гедала повтаря почти дословно, но с гневен тон. По същество двамата автори са на еднакво мнение: и двамата отбелязват детективската структура на романа и мистичното му подводно течение. Тази хибридность може да ни накара да си въобразим някакво сходство с Честъртън; по-долу ще се убедим, че това не е вярно.

Editio princeps^[1] на „Приближаването към Ал-Мутасим“ излезе в Бомбай в края на 1932 година. Хартията беше почти вестникарска; обложката осведомяваше купувача, че става дума за първия детективски роман, написан от коренен жител на град Бомбай. Само за няколко месеца бяха изчерпани четири издания по хиляда екземпляра всяко. „Бомбай Куотърли Ривю“, „Бомбай Газет“, „Калкута Ривю“, „Индостан Ривю“ (от Аллахабад) и „Калкута Инглишман“ сипеха дитирамби. Тогава Бахадур публикува илюстрираното издание „Разговор с човека, наречен Ал-Мутасим“ с красивото подзаглавие „Игра с движещи се огледала“. Точно това издание бе препечатано наскоро в Лондон от Виктор Голанц с предговор от Дороти Л. Сейърс, но — може би от милосърдие — без илюстрациите. Разполагам с него; не успях да си набавя първото, което вероятно е много по-сполучливо. В това ме убеждава приложението, където се разкрива главната разлика между първия вариант — от 1932 година, и втория — от 1934 година. Преди да разгледам (и да подложам на критика) творбата, трябва да предам поне накратко съдържанието ѝ.

Нейният видим главен герой — името му изобщо не се споменава — е студент по право в Бомбай. Той кощунствено се е отрекъл от вярата на родителите си — исляма, но в края на десетата нощ на мухаррам^[2] се озовава сред тълпа биещи се мюсюлмани и индуси. Нощ, изпълнена с барабанни звуци и молитвени възгласи: големите книжни балдахини на мюсюлманското шествие си проправят път сред враждебното множество. От една тераса полита тухла, хвърлена от индус; някой забива някому кама в корема; някой — мюсюлманин?, индус? — пада мъртъв и тълпата го стъпква. Три хиляди души се млатят: тояга срещу револвер, псувня в отговор на проклятие, неделимият бог срещу боговете. Изумен, свободомислещият студент се намесва. В миг на изстъпление вдига ръка и убива (или мисли, че е убил) един индус. С оглушителен шум пристига полусънената конна полиция на Сиркар и безпристрастно започва да нанася удари с камшик. Студентът се изплъзва почти изпод конските копита. Отправя се към покрайнините на града. Пресича две железопътни линии (или два пъти една и съща линия). Изкатерва се по някакъв зид и се озовава в запусната градина, в дъното на която има кръгла кула. Мършава глутница кучета с лунен цвят изниква от черните розови храсти. Преследван, студентът търси спасение в кулата. По железна стълба — няколко стъпала липсват — се изкачва на плоския покрив, в средата на който зее тъмен кладенец, и се натъква на някакъв хилав човек, който клекнал пикае обилно на лунната светлина. Този човек му доверява, че краде златни зъби от увитите в бели савани трупове, които парсите оставят в кулата. Разказва и други гнусни неща и споменава, че вече от четиринайсет нощи не се е очиствал с биволски испражнения. Говори с явна злоба за някакви конекрадци от Гуджарат, „които ядат кучета и гущери, но всъщност са такива подлеци като нас двамата“. Съмва се; във въздуха ниско кръжат тлъсти лешояди. Изнурен, студентът заспива: когато се събужда, слънцето вече е високо, крадецът е изчезнал. Изчезнали са и две пури от Трихинополис и няколко сребърни рупии. След премеждията от изминалата нощ студентът решава да се запилее из Индия. Размишлява върху това, че се е оказал способен да убие идолопоклонник, но не и да твърди със сигурност, че мюсюлманинът има по-голямо право от идолопоклонника. Преследва го названието Гуджарат, а също името на някаква *малка санси* (жена от каста на крадци) от Паланпур, удостоена

с проклятията и злобата на грабителя на трупове. Студентът заключава, че омразата на един докрай низък човек е равна на похвала. Решава — без особена надежда — да търси тази жена. Моли се и поема бавно, но уверено по дългия път. Така завършва втората глава на романа.

Не е възможно да се опишат всички перипетии от останалите деветнайсет глави. Умопомрачително гъмжило от *dramatis personae*^[3] — да не говорим за един животопис, който сякаш изчерпва всички движения на човешкия дух (от безчестието до математическите разсъждения) и странстването из необятните пространства на Индостан. Историята, започнала в Бомбай, продължава в низините на Паланпур, героят престоява една вечер и една нощ край каменната врата на Биканер, разказва за смъртта на някакъв сляп астролог в една клоака в Бенарес, съзаклятници в причудливо изваяния дворец в Катманду, моли се и блудства сред чумното зловоние на Калкута, в Мачуа Базар, гледа от една кантора в Мадрас как дните се раждат от морето, гледа от един балкон в щата Траванкор как вечерите умират в морето, губи самообладание и извършва убийство в Индаур и затваря кръга от левги и години отново в Бомбай, на няколко крачки от градината с лунноцветните кучета. И така, сюжетът е следният: Един човек (невярващият избягал студент, когото вече познаваме) попада между хора от най-долна проба и се равнява с тях в своеобразно състезание по подлост. Внезапно — със същия свръхестествен ужас, какъвто изпитва Робинзон при вида на следа от човешки крак в пясъка — долавя у един от тия презрени мъже нещо, което смекчава подлостта: нежност, възторженост, безмълвие. „Сякаш в разговора се бе намесил по-сложно устроен събеседник“. Съзнава, че разговарящият с него негодник не е способен на тази мимолетна добродетелност, оттук заключава, че в него се отразява някой приятел или приятел на приятеля. Размишлявайки над този проблем, стига до следното загадъчно убеждение: „Някъде на земята съществува човек, от когото изхожда тая светлина; някъде на земята живее човекът, който е самата тая светлина“. Студентът решава да тръгне да го търси.

Основната тема вече прозира: неистовото търсене на една душа в слабите отзвуци, които е оставила у други души; в началото — едва доловимата диря от усмивка или от дума, в края — многобройни, все по-ярки отблясъци на разума, въображението и доброто. Разпитваните

хора притежават толкова по-осезаема частица божественост, колкото по-отблизо са познавали Ал-Мутасим, но се разбира, че те са само отражения. В случая можем да си послужим с математическата терминология: претовареният роман на Бахадур е възходяща прогресия, чийто краен член е предполагаемият „човек на име Ал-Мутасим“. Непосредственият предшественик на Ал-Мутасим е един безкрайно любезен и щастлив персийски книжар; предшественикът на книжаря е светец... След много години студентът се озовава в един пруст, „в дъното на който има врата и евтина рогозка, обсипана с мъниста, а зад нея — някакво сияние“. Студентът пляска с ръце един път, два пъти и пита за Ал-Мутасим. Мъжки глас — невъобразимият глас на Ал-Мутасим — го кани да влезе. Студентът дърпа завесата и пристъпва напред. Тук романът свършва.

Ако не се лъжа, за да разработи успешно подобен сюжет, писателят трябва да спазва две изисквания: първо, да измисля най-различни пророчески черти; второ, героят, обрисован с тези черти, да не е гола условност или призрак. Бахадур удовлетворява първото изискване; за второто не съм съвсем сигурен. Казано с други думи: нечуваният и невиждан Ал-Мутасим би трябвало да се възприема като реален тип, а не като куп плоски суперлативи. Във варианта от 1932 година свръхестествените белези са рядкост: „човекът на име Ал-Мутасим“ е своеобразен символ, но не е лишен и от индивидуални, лични черти. За жалост това добро литературно поведение се оказва краткотрайно. Във варианта от 1934 година, който е пред очите ми, романът се изражда в алегория: Ал-Мутасим е символ на Бога и съответните маршрути на героя в известен смисъл са етапи, изминавани от душата в мистичното ѝ възвисяване. Има и отегчителни подробности: говорейки за Ал-Мутасим, един чернокож юдей от Кочин казва, че кожата му е черна; един християнин го описва стъпил върху кула с разперени ръце; един червен лама си го спомня седнал „като оная фигура, която изваях от лой и на която се кланях в манастира «Ташилхунпо»“. Подобни изявления трябва да внушат представата за единен бог, подчиняващ се на човешките различия. Идея, която според мен не е твърде насърчителна. Не бих казал същото за предположението, че и Всемогъщият търси Някого, а този Някой — Някой по-висш (или просто необходим и равен); и така до Края (или по-точно до Безкрая) на Времето или във вечен кръговрат. Ал-Мутасим

(това е името на осмия от Абасидите, който победил в осем битки, родил осем синове и осем дъщери, оставил осем хиляди роби и управлявал в продължение на осем години осем месеца и осем дни) етимологически означава „Гърсец закрила“. Във варианта от 1932 година самият факт, че цел на странстването е един странник, е удобно оправдание за трудностите на търсенето; във варианта от 1934 година той поражда чудноватата теология, която изложих. Мир Бахадур Али, както видяхме, не е способен да устои на най-примитивното изкушение в изкуството: да бъдеш гений.

Препрочитам написаното и се боя, че не съм изтъкнал достатъчно достойнствата на книгата. В нея има черти, свидетелстващи за висока култура: например един диспут в деветнайсата глава — в единия от спореците, който не желае да обори софизмите на другия, „за да не се налага като победител“, съзираме приятел на Ал-Мутасим.

Смята се за чест една съвременна книга да произхожда от някоя стара, тъй като никой не обича (както е казал Джонсън) да е длъжник на съвременниците си. Честите, макар и незначителни съвпадения на Джойсовия „Одисей“ с Омировата „Одисея“ все още пораждат — така и няма да разбере защо — лекомислено възхищение у критиката; съвпаденията между романа на Бахадур и високо ценената „Беседа на птиците“ от Фаридеддин Аттар се радват в Лондон и дори в Аллахабад и Калкута на също тъй загадъчни възхвали. Не липсват и други източници. Някакъв изследовател е открил в първата сцена от романа прилики с разказа на Киплинг „На градската стена“; Бахадур не отрича, но отбелязва, че би било твърде неестествено да няма сходство между две описания на десетата нощ на мухаррам... Елиът с още по-голямо основание напомня седемдесетте песни на незавършената алегория „Кралицата на феите“, където героинята Глориана не се появява нито веднъж, както изтъква в една своя критика Ричард Уилям Чърч. Аз най-скромно посочвам един далечен, но възможен предшественик — йерусалимския кабалист Исак Лурия, който през шестнайсети век е проповядвал, че душата на някой прародител или учител може да се пресели в душата на един несретник, за да го

насърчава или поучава. Тази разновидност на метемпсихозата се нарича иббур^[4].

[1] Първото издание (лат.) — бел.прев. ↑

[2] Първият месец на ислямския лунен календар по хиджра — бел.прев. ↑

[3] Действащи лица (лат.) — бел.прев. ↑

[4] В тази бележка споменах „Мантик ал-Таир“ („Беседа на птиците“) от персийския мистик Фаридеддин Абу Талиб Мохамед ибн Ибрахим Аттар, убит от войниците на Тулуй, син на Чингис хан, по време на плячкосването на Нишапур. Може би няма да е излишно да изложя вкратце съдържанието на поемата. Недостъпният цар на птиците Симург пуска в центъра на Китай едно великолепно перо; уморени от вековно безвластие, птиците решават да тръгнат да търсят своя цар. Знаят, че името му означава „трийсет птици“; знаят, че замъкът му се издига на планината Каф, ограждаща като обръч земята. Предприемат това почти безкрайно пътешествие; прелитат над седем долини и морета; името на предпоследното е Помрачение; последното се нарича Унищожение. Мнозина от странниците се отказват, други загиват. Само трийсет от тях, пречистени от изпитанията, кацват на планината на Симург. Най-после го виждат и разбират, че самите те са Симург, а Симург е всяка една от тях и всички заедно. (И Плотин — „Енеади“, V, 8, 4) — прилага принципа на тъждественост по отношение на рая: „В умопостижимото небе всичко е навсякъде. Всяко нещо е всичко. Слънцето е всички звезди, а всяка звезда е всички звезди и слънцето“. Поемата „Мантик ал-Таир“ е преведена на френски от Гарсен дьо Таси, на английски — от Едуард Фицджералд; за да напиша тази бележка, прегледах десетия том на „Хиляда и една нощ“ в превод на Бъртън и монографията „Персийските мистици: Аттар“, 1932, от Маргарет Смит.

Приликите между тази поема и романа на Мир Бахаур Али не са твърде много. В двайсета глава няколко думи, приписвани на Ал-Мутасим от персийския книжар, може би доразвиват други думи на героя; тази и други смътни аналогии може би означават тъждественост на търсения и търсеция или пък че последният оказва влияние върху първия. В друга глава се загатва, че Ал-Мутасим е онзи индус, когото студентът смята, че е убил — бел.авт. ↑

ПИЕР МЕНАР, АВТОР НА „ДОН КИХОТ“

На Силвина Окампо

Видимите творби, които остави този романист, могат лесно и бързо да бъдат преброени. Затова са непростими пропуските и прибавките, направени от мадам Анри Башелие в неверния каталог, който някакъв вестник, чиято *протестантска* насоченост не е тайна, лекомислено е предложил на своите достойни за съжаление читатели — нищо, че са малко на брой и са калвинисти, ако не са масони или обрязани. Истинските приятели на Менар посрещнаха този каталог с тревога и дори лека тъга. Сякаш вчера се бяхме събрали край неизбежния мрамор сред печалните кипариси и ето че Грешката вече се опитва да очерни Паметта му... Несъмнено налага се една кратка поправка.

Съзнавам, че никак не е трудно да се отрече жалкият му авторитет. Надявам се обаче, че ще ми бъде позволено да се позова на две ценни мнения. Баронеса Дьо Бакур (на чиито незабравими *vendredis*^[1] имах честта да се запозная с оплаквания поет) бе така благосклонна да одобри следващите редове. Графиня Де Баньореджо, един от най-изтънчените умове на Княжество Монако (а сега и на Питсбърг, Пенсилвания, след неотдавнашния ѝ брак с международния филантроп Симон Кауц — уви!, — тъй оклеветен от жертвите на безкористните му деяния) е пренебрегнала „заради истината и смъртта“ (такива са нейните думи) свойствената си аристократична съдържаност и в отворено писмо, публикувано в списание „Luxe“, също изказва одобрението си. Тези препоръки, струва ми се, са достатъчни.

Вече казах, че *видимите* творби на Менар могат лесно да се изброят. След като прегледах най-внимателно личния му архив, установих, че се състои от следните материали:

а) символистичен сонет, публикуван два пъти (с вариации) в списание „La Conque“ (броевете от март и октомври 1899 г.);

б) монография за възможността да се състави поетически речник на понятия, които да не бъдат синоними или парафрази на понятията, изграждащи обикновения език, а „идеални предмети, създадени по общо съгласие и предназначени за чисто поетически нужди“ (Ним, 1901);

в) монография за „известна близост или родство“ на идеите у Декарт, Лайбниц и Джон Уилкинс (Ним, 1903);

г) монография върху „*Characteristica universalis*“^[2] на Лайбниц (Ним, 1904);

д) специализирана статия за възможността да се обогати играта на шах чрез отстраняването на една от крайните пешки; Менар предлага, препоръчва, разглежда и в края на краищата отхвърля това нововъведение;

е) монография върху „*Ars magna generalis*“^[3] на Раймунд Лулий (Ним, 1906);

ж) превод с предговор и бележки на „Книга за изобретателността и изкуството в шахматната игра“ от Руй Лопес де Сегура (Париж, 1907);

з) чернови на монография върху символическата логика на Джордж Бул;

и) преглед на основните метрически закони на френската проза, илюстриран с примери от Сен Симон („*Revue des langues romanes*“, Монпелие, октомври 1909);

к) възражение срещу Люк Дюртен (който беше оспорил съществуването на такива закони), илюстрирано с примери от Люк Дюртен („*Revue des langues romanes*“, Монпелие, декември 1909);

л) ръкопис на превод на „Компас за изтънчени люде“ от Кеведо, озаглавен „*La boussole des precieux*“^[4];

м) предисловие към каталога на изложбата от литографии на Каролус Уркад (Ним, 1914);

н) труда „Проблемите на една задача“ (Париж, 1917), където се разглеждат в хронологичен ред решенията на прочутата задача за Ахил и костенурката; засега тази книга има две издания; във второто е поставен като епиграф съветът на Лайбниц „*Ne craignez point, monsieur, la tortue*“^[5] и са преработени главите, посветени на Ръсел и на Декарт;

о) обстоен анализ на „синтактичните навици“ на Туле (N.R.F., март 1921); Менар — напомням — заявява там, че порицанието и похвалата са емоционални прояви, които нямат нищо общо с критиката;

п) транспозиция в александрийски стих на „cimetiere marin“^[6] от Пол Валери (N.R.F., януари 1928);

р) инвектива^[7] срещу Пол Валери в „Страници за унищожаване на действителността“ от Жак Рьобул (между другото тази инвектива изразява точно обратното на истинското му мнение за Валери, който го изтълкува именно така, и старото им приятелство не бе подложено на изпитание);

с) „определение“ на графиня Де Баньореджо в „победоносния том“ — изразът е на друг сътрудник, Габриеле д'Анунцио, — който тази дама ежегодно издава, за да опровергава неизбежните измислици на печата и да представя „на света и на Италия“ истинския си лик, тъй често изложен (тъкмо заради красотата и деятелността ѝ) на погрешни и прибързани коментари;

т) цикъл прекрасни сонети, посветени на баронеса Дьо Бакур (1934);

у) ръкописи на стихотворения, чието въздействие се дължи на пунктуацията^[8].

Дотук са посочени (без други пропуски освен няколко посредствени сонета, писани по конкретен повод за гостоприемния — или ненаситния — албум на мадам Анри Башелие) *видимите* творби на Менар в хронологичен ред. Сега преминавам към другата творба — тайната, неизмеримо героичната, безподобната. Но и — о, жалки човешки възможности! — незавършената. Тази творба, може би най-забележителната на нашето време, е съставена от девета и трийсет и осма глава от първата част на „Дон Кихот“ и от един фрагмент от двайсет и втора глава. Знам, че подобно твърдение изглежда чиста безсмислица; да оправдае тази „безсмислица“ — такава е главната цел на настоящата бележка^[9].

Два неравностойни текста подказаха идеята за това начинание. Единият е онзи филологически фрагмент на Новалис, фигуриращ под номер 2005 в дрезденското издание, в който е набелязана темата за *пълното* отъждествяване с определен автор. Другият е една от тези излишни книги, в които Христос се подвизава на някой булевард,

Хамлет — на Канебиерата, а Дон Кихот — на Уолстрийт. Като всеки човек с добър вкус Менар изпитваше отвращение към тия нелепи карнавали, годни само — казваше той — да предизвикат с анахронизма си плебейско удоволствие или (а това е още по-лошо) да ни изумят с примитивната мисъл, че всички епохи са еднакви или пък че са различни. По-интересно, макар и противоречиво и повърхностно по изпълнение, му изглеждаше чудесното хрумване на Доде да обедини в *един* образ Тартарен, знаменития идалго Дон Кихот и неговия оръженосец... Онези, които намекваха, че Менар е посветил живота си на идеята да напише един съвременен „Дон Кихот“, позорят светлата му памет.

Той искаше да съчини не друг „Дон Кихот“ — това е лесно, — а самия „Дон Кихот“. Излишно е да добавям, че никога не се е стремил към механично копиране на оригинала; нямаше намерение да го преписва. Необикновената му амбиция се състоеше в това да създаде няколко страници, които да съвпадат — дума по дума и ред по ред — с написаните от Мигел де Сервантес.

„Моето намерение е просто удивително, писа ми той от Байон на 30 септември 1934 година. Крайната цел на едно теологическо или метафизическо доказателство — външният свят, Бог, случайността, универсалните форми — е толкова стара и позната, колкото и моят нашумял роман. Единствената разлика се състои в това, че философите публикуват в занимателни книги междинните етапи на своята работа, а аз реших да ги прескоча“. И наистина не е останала и една черновка, за да засвидетелства многогодишния му труд.

Отначало избра един относително прост метод. Да научи добре испански, да възроди в себе си католическата вяра, да се сражава с маври или с турци, да забрави историята на Европа между 1602 и 1918 година, да *бъде* Мигел де Сервантес. Пиер Менар проучи този метод (знам, че беше усвоил доста добре испанския език от седемнайсети век), но го отхвърли като твърде лесен. По-скоро непригоден!, ще каже читателят. Съгласен съм, но самият замисъл беше поначало неосъществим и от всички методи, неприложими за осъществяването му, този беше най-безинтересният. Да *бъде* в дваисети век популярен писател от седемнайсети век, му се струваше унизително. Да *бъде*, тъй или иначе, Сервантес и да сътвори „Дон Кихот“, му се струваше по-лесно (затова и по-непредизвикателно), отколкото да продължава да

бъде Пиер Менар и да сътвори „Дон Кихот“, изхождайки от житейския опит на Пиер Менар. (Това убеждение между другото го накара да се лиши от автобиографичния пролог към втората част на „Дон Кихот“. Да включи този пролог, би означавало да създаде още един персонаж — Сервантес, но също така би било равносилно на това да представи „Дон Кихот“ като произведен от този персонаж, а не от Менар. Естествено, той се отказа от този лесен метод.) „Моето начинание всъщност не е трудно, чета на друго място в писмото му. За да го осъществя, достатъчно би било да съм безсмъртен“. Да признае ли: често си представям, че той наистина го е завършил и аз чета „Дон Кихот“ — целия „Дон Кихот“ — тъй, сякаш го е измислил Менар. Наскоро една вечер, прелиствайки глава двайсет и шеста — с която той изобщо не се е залавял, — познах стила на нашия приятел и сякаш долових неговия глас в тази необикновена фраза: „Нимфите на реките, печалната и влажна Ехо“. Това сполучливо съчетание на две прилагателни — едното за душевно състояние, а другото за физическо качество — извика в паметта ми онзи Шекспиров стих, който двамата обсъждахме един следобед: „Where a malignant and a turbaned Turk...“^[10].

А защо точно „Дон Кихот“?, ще запита нашият читател. У един испанец подобно предпочитание би било обяснимо; но без съмнение то е необяснимо у един символист от Ним, поклонник на По, който роди Бодлер, който роди Маларме; който роди Валери, който роди Едмон Тест. Гореспоменатото писмо хвърля светлина върху този въпрос. „Дон Кихот“, обяснява Менар, буди у мен дълбок интерес, но не ми изглежда — как да кажа? — неизбежен. Аз не мога да си представя света без възклицанието на Едгар Алън По: „Ah, bear in mind this garden was enchanted“^[11] или без „Пияния кораб“^[12], или без „Стария моряк“^[13], но знам, че съм способен да си го представя без „Дон Кихот“. (Естествено, имам предвид моята лична нагласа, а не историческия отзвук на тези творби.) „Дон Кихот“ е случайна книга, „Дон Кихот“ е ненужен. Мога да си представя как да го напиша, мога да го напиша, без да изпадам в тавтология. Чел съм го на дванайсет-тринайсет години — вероятно целия. Впоследствие съм препрочитал внимателно отделни глави, онези, с които засега няма да се залавям. Изучавал съм също интермедиите, комедиите, Галатея, поучителните новели, безспорно мъчителните изпитания на Персил и Сигизмунда и

Пътешествието до Парнас... Общата ми представа за „Дон Кихот“, опростена от равнодушието и забравата, напълно може да се отъждестви със смътния първообраз на една още ненаписана книга. Приемайки като даденост този първообраз (чието притежание никой, ако е честен, не може да ми оспори), трябва да отбележа, че моята задача е несъмнено много по-трудна от задачата на Сервантес. Любезният ми предшественик не е отхвърлил помощта на случая — той е съчинявал безсмъртната творба малко *a la diable*^[14], увлечен от инерцията на езика и въображението. Аз изпълнявам тайнствения дълг да възпроизведа дума по дума неговата спонтанна творба. Моята игра за самотен играч се подчинява на две диаметрално противоположни правила. Първото ми позволява да опитам най-различни варианти от формално или психологическо естество; второто ме задължава да ги жертвам заради „оригиналния“ текст и да обоснова с неопровержими доводи унищожаването им... Към тези изкуствени препятствия трябва да се прибави и едно, което е присъщо на материята. Да съчиниш „Дон Кихот“ в началото на седемнайсети век, е било разумно, необходимо, може би съдбоносно дело; в началото на двайсети век това е почти неосъществимо. Ненапрасно са изминали триста години, изпълнени с най-сложни събития. Между тях, за да спомена поне едно — самият „Дон Кихот“.

Въпреки тези три пречки фрагментарният „Дон Кихот“ на Менар е по-проникновен от Сервантесовия. Сервантес грубо противопоставя на рицарските фантазии жалката провинциална действителност на своята страна; Менар избира за „действителност“ земята на Кармен във века на битката при Лепанто и на пиесите на Лопе де Вега^[15]. Какви испански чудесии би подсказал този избор на Морис Баре или на доктор Родригес Ларета^[16]! Менар, съвсем естествено, ги избягва. В творбата му няма цигански страсти, нито конкистадори, нито мистици, нито Филип II, нито аутодафе. Той пренебрегва или изключва местния колорит. Това пренебрежение сочи ново разбиране за историческия роман. Това пренебрежение е безапелационна присъда над „Саламбо“^[17].

Интересно е също да се сравняват отделни глави. Да разгледаме например глава трийсет и осма от първата част, „в която се предава занимателната реч на Дон Кихот за военните и учените“. Известно е, че Дон Кихот (както и Кеведо в аналогичен пасаж от по-късната книга

„Час на разплата“) решава спора в полза на военните, а не на учените. Сервантес е стар воин: неговата присъда е обяснима. Но как е възможно Пиер-Менаровият Дон Кихот — съвременник на „Предателството на учените“^[18] и на Бертран Ръсел — да се впуска в тези мъгляви софистични разсъждения! Мадам Башелие вижда в тях удивителна и типична зависимост на автора от психологията на героя; други (не твърде проникателни) — *копие* на „Дон Кихот“; баронеса Дьо Бакур — влиянието на Ницше. Не зная ще се осмеля ли да прибавя към това трето тълкувание (което смятам за неоспоримо) още едно, което е в пълно съответствие с почти божествената смиреност на Пиер Менар: неговия скромнен или ироничен навик да проповядва идеи, диаметрално противоположни на тези, които изповядва. (Нека си спомним още веднъж неговата диатриба^[19] срещу Пол Валери в ефимерния сюрреалистичен вестник на Жак Ръбул.) Сервантесовият текст и текстът на Менар са словесно идентични, но вторият е едва ли не безкрайно по-богат. (По-двусмислен, ще кажат неговите клеветници; но двусмислеността всъщност е богатство.)

Да се сравнява Менаровият „Дон Кихот“ със Сервантесовия, е истинско откровение. Сервантес например пише: „... истината, дъщеря на историята, която е съперница на времето, съкровищница на подвизите, свидетелка на миналото, пример и назидание на настоящето, предупреждение за бъдещето“ („Дон Кихот“, първа част, глава девета).

Написан през седемнайсети век от „самоукия гений“ Сервантес, този пасаж е чисто риторична възхвала на историята. Менар пък пише: „...истината, дъщеря на историята, която е съперница на времето, съкровищница на подвизите, свидетелка на миналото, пример и назидание на настоящето, предупреждение за бъдещето“.

Историята — майка на истината; поразителна мисъл! Менар, съвременник на Уилям Джеймс, определя историята не като изследване на действителността, а като неин източник. Историческа истина според него е не онова, което се е случило, а това, което смятаме, че се е случило. Последните словосъчетания — „пример и назидание на настоящето, предупреждение за бъдещето“ — са нагло прагматични.

Ярък е и контрастът между стиловете. Архаизираният стил на Менар — в края на краищата той е чужденец — е малко неестествен,

за разлика от стила на предшественика му, който свободно владее общоприетия испански език на своята епоха.

Няма интелектуално занимание, което в края на краищата да не се окаже безполезно. Всяко философско учение отначало е правдоподобно описание на света; минават години и то е вече само една страница — дори един абзац или едно име — в историята на философията. В литературата тази неизбежна преходност е още по-очевидна. „Дон Кихот“, казваше Менар, някога е бил една приятна книга; сега той е повод за патриотични тостове, за езикова гордост, за неприлично луксозни издания. Славата е липса на разбиране, и то може би в най-лоша форма“.

В тези нихилистични твърдения няма нищо ново; необикновено е решението на Пиер Менар, което произтича от тях. Той си науми да надвие суетата, която дебне всеки човешки труд; предприе едно извънредно сложно и поначало безсмислено дело. Пожертва усилията и съня си, за да повтори на чужд език една вече съществуваща книга. Трупаше черновка след черновка; упорито поправяше и късаше хиляди изписани страници^[20]. Не разреши на никого да ги прегледа и се погрижи те да не го надживеят. Напразно се мъчих да ги възстановя.

Стигам до мисълта, че „окончателният“ „Дон Кихот“ може да се разглежда като своеобразен палимпсест^[21], в който трябва да прозират чертите — бледи, но не и неразгадаеми — на „първоначалния“ почерк на нашия приятел. За съжаление само един втори Пиер Менар, извършвайки в обратен ред работата на своя предшественик, би могъл да изрови и да възкреси тази Троя.

„Да мислим, да анализираме, да изобретяваме (ми е писал още) — това не са някакви странни действия, това е нормалното дишане на разума. Да възвеличаваме случайния плод на тази дейност, да трупаме древни и чужди мисли, да си спомняме с боязливо изумление какво е казал doctor universalis — означава да признаваме нашето безсилие или нашето невежество. Всеки човек трябва да е способен да роди всички идеи и аз вярвам, че в бъдеще ще бъде така“.

Менар (може би несъзнателно) обогати с помощта на един нов метод мудното и примитивно изкуство да четеш — метода на преднамерения анахронизъм и погрешните атрибуции. Този метод с неограничено приложение ни насърчава да четем „Одисея“ така, сякаш е написана след „Енеида“, и книгата „Градината на Кентавъра“ на

мадам Анри Башелие — сякаш е от мадам Анри Башелие. Този метод изпълва с приключения и най-спокойните книги. Да припишем на Луи Фердинан Селин^[22] или на Джеймс Джойс „Imitatio Christi“^[23] — няма това не би освежило значително тези проникновени духовни послания?

Ним, 1939 г.

[1] Петъци (фр.) — бел.прев. ↑

[2] „Универсална символика“ (лат.) — бел.прев. ↑

[3] „Голямото изкуство“ (лат.) — бел.прев. ↑

[4] „Компасът на изтънчените“ (фр.) — бел.прев. ↑

[5] „Не се страхувайте от костенурката, господине“ (фр.) — бел.прев. ↑

[6] „Морското гробище“ (фр.) — бел.прев. ↑

[7] Сатиричен жанр в остра нападателна форма — бел.прев. ↑

[8] Мадам Анри Башелие посочва и един буквален превод на направения от Кеведо също буквален превод на „Introduction à la vie devote“ („Въвеждане в благочестивия живот“) от свети Франциск Салски. В библиотеката на Пиер Менар няма и следа от такова произведение. Вероятно става дума за някоя зле разбрана шега на нашия приятел — бел.авт. ↑

[9] Бях си поставил и второстепенната задача да скицирам портрета на Пиер Менар. Но как бих дръзнал да се състезавам със златните страници, подготвяни, както научавам, от баронеса Дьо Бакур, или с финия и точен молив на Каролнос Уркад? — бел.авт. ↑

[10] Букв.: „Където един зъл и чалмосан турчин“ (англ.) — цитат от „Отело“, монолог на Отело — бел.прев. ↑

[11] Букв.: „Ах, не забравяй, че градината бе омагьосана“ (англ.) — от стихотворението „На Хелън“ — бел.прев. ↑

[12] Поема на Артур Рембо — бел.прев. ↑

[13] Поема от С. Т. Колридж — бел.прев. ↑

[14] Наслуки (фр.) — бел.прев. ↑

[15] Става въпрос за началото на XVII в. — бел.прев. ↑

[16] Морис Баре (1862–1923) — френски писател, автор на книги за испанския бит и нрави в романтична светлина. Енрике Родригес Ларета (1875–1961) е автор на исторически романи (повечето на старинен испански), ситуирани в епохата на Филип II — бел.прев. ↑

[17] Роман от Гюстав Флобер — бел.прев. ↑

[18] Произведение на френския есеист Жулиен Бенда (1867–1956), публикувано през 1927 г. — бел.прев. ↑

[19] Философска беседа срещу въображаем опонент — бел.прев. ↑

[20] Помня неговите тетрадки с листа на квадратчета, местата, зачеркнати с черно мастило, особените коректорски знаци и буквите, дребни като мушици. Обичаше да се разхожда привечер из околностите на Ним; всеки път взимаше със себе си по една тетрадка и палеше весел огън — бел.авт. ↑

[21] Ръкопис върху пергамент, от чиято повърхност е бил изстърган предишният текст — бел.прев. ↑

[22] Френски писател (1894–1961) — бел.прев. ↑

[23] „Подражаване на Христос“ от Тома Кемпийски (1379/80–1471) — бел.прев. ↑

КРЪГЛИТЕ РАЗВАЛИНИ

А ако престане да те сънува...

„Алиса
Огледалния свят“, VI В

Никой не го видя как стъпи на брега във вселенската нощ, никой не видя бамбуковата лодка, която потъна в священата тиня, но след няколко дни всички знаеха, че мълчаливият човек идва от юг и че родното му място е едно от безбройните села, пръснати по стръмния планински склон нагоре по реката, там, където езикът зенд не е замърсен от гръцки и където рядко се среща проказата. Всъщност мрачният човек целуна тинята, изкатери се на брега, без да разгръща (вероятно не ги усещаше) режещите треви, които израниха тялото му, и се довлече зашеметен и целият в кръв до кръглото място, над което се издига каменна фигура на тигър или на кон — някога с цвета на огъня, а сега с цвят на пепел. Това са останките на храм, погълнат от отдавнашни пожари и осквернен от блатистата джунгла, храм, чийто бог хората вече не почитат. Странникът легна под статуята. Събуди го обедното слънце. Не се учуди, като забеляза, че раните му са зараснали; затвори бледите си очи и заспа — не от изтощение, а защото такава бе волята му. Знаеше, че този храм е мястото, предопределено от неотклонимата му цел; знаеше, че неумолимите дървета не са успели да задушат развалините на друг подходящ храм надолу по реката, също на изгорени и мъртви богове; знаеше, че негов пръв дълг е да спи. Към полунощ го събуди безутешният крясък на птица. Следи от боси нозе, няколко смокини и една делва му разкриха, че хората от околността са бдели с уважение над съня му и го молят за покровителство или се боят от магиите му. Усети студените тръпки на страха, откри в разрушената стена една погребална ниша и се прикри с листа от незнайни дървета.

Целта, която преследваше, макар и свръхестествена, не бе непостижима. Искаше да сънува човек: искаше да го сънува в пълната

му завършеност и да го въведе в реалността. Този фантастичен замисъл поглъщаше цялата му душа; ако някой го запиташе за името му или за каквато и да е подробност от предишния му живот, той не би могъл да отговори. Нравеха му се необитаемият разорен храм, защото беше само частица от зримия свят, и близостта на дърварите, защото те се бяха нагърбили да задоволяват скромните му нужди. Оризът и плодовете, поднесени като дар, бяха достатъчна храна за тялото му, отдадено на едно-единствено усилие — да спи и да сънува.

Отначало сънищата бяха хаотични; малко по-късно станаха смислени. Странникът сънуваше, че се намира в средата на кръгъл амфитеатър, който сякаш беше опожареният храм: рой мълчаливи ученици се трупаха по стъпалата; лицата им се рееха в пространството на много векове разстояние и на звездна височина, но се виждаха съвсем отчетливо. Човекът ги обучаваше по анатомия, космография, магия: учениците слушаха жадно и се мъчеха да отговарят умно, сякаш се досещаха колко важно е това изпитание, което щеше да избави един измежду тях от участта на призрачно видение и да го въведе в реалния свят. Човекът и насън, и наяве преценяваше отговорите на своите призраци, не се оставяше да го заблудят измамниците, долавяше в нечия колебливост растящ разум. Търсеше душа, достойна да стане част от вселената.

На деветата или на десетата нощ разбра (с известно огорчение), че нищо не бива да очаква от тези ученици, които приемат безучастно учението му, но може да се осланя на онези, които понякога дръзват логично да му противоречат. Първите, макар и достойни за обич и нежност, не можеха да станат личности; вторите донякъде вече съществуваха. Един следобед (сега и следобедите бяха посветени на съня, вече бодърстваше само два часа на разсъмване) разпусна завинаги многобройните си въображаеми ученици и остана с един-единствен. Едно мълчаливо, мрачно, понякога непокорно момче с остри черти, повтарящи чертите на оня, който го сънуваше. Дълго време не го смущаваше внезапното отстраняване на съучениците му; напредъкът след няколкото самостоятелни урока порази учителя. И все пак бедата врхлетя. Един ден човекът излезе от съня като от лепкава тиня, взря се в призрачната светлина на залеза, която за миг сбърка със зората, и разбра, че не е сънувал. През цялата нощ и през целия следващ ден безсънието тегнеше над него с непоносимата си яснота.

Реши да изследва джунглата, да се изтощи; сред бучиниша с мъка го споходи лек сън, изпъстрен с мигновени видения — първични, ненужни. Реши да събере учениците си, но едва бе изрекъл няколко кратки поучителни думи, и те се разпръснаха, изчезнаха. В часовете на почти непрестанно бдение сълзи на гняв изгаряха старите му очи.

Разбра, че да ваеш несвързаната, хаотична материя, от която са направени сънищата, е най-тежката задача, с която може да се нагърби един мъж, дори да прозре всички загадки на висшия и нисшия ред: много по-тежка, отколкото да изплетеш въже от пясък или да изсечеш образа на безликия вятър. Разбра, че първата несполука е била неизбежна. Закле се да забрави огромното видение, което го бе заблудило в началото, и потърси друг метод на работа. Преди да го приложи, пожертва един месец, за да възстанови изхабените в бълнуване сили. Не си постави за цел да сънува и почти веднага заспа; прекара в сън голяма част от деня. В редките случаи, когато сънуваше през това време, не обръщаше внимание на сънищата. За да възобнови работата си, почака кръгът на луната да стане пълен. Сетне привечер се очисти във водите на реката, поклони се на боговете на планетите, произнесе обредните срички на едно могъщо име и заспа. Почти в същия миг му се присъни едно туптящо сърце. Присъни му се живо, топло, загадъчно, голямо колкото юмрук, гранатовочервено в мрачината на някакво човешко тяло още без лице и пол. С грижовна обич го сънува четиринайсет ведри нощи. Всяка нощ го възприемаше все по-ясно. Не го докосваше — само го следеше, наблюдаваше, може би го усъвършенстваше с поглед. Живееше с него, чувстваше го от различни разстояния и под различен ъгъл. През четиринайсетата нощ докосна с показалец белодробната артерия, а после цялото сърце — отвън и отвътре. Остана доволен от проверката. Съзнателно не сънува една нощ; после отново пое сърцето, изрече името на една планета и се зае да съзерцава друг от главните органи. Преди да изтече една година, стигна до скелета, до клепачите. Безбройните косми на главата бяха може би най-трудното. Сънува цял човек, един младеж, който обаче не се изправяше, нито говореше, нито можеше да отвори очи. Нощ след нощ човекът го сънуваше спящ.

В космогониите на гностиците демиургът замества един червен Адам, който не може да се изправи на краката си; тъй неловък, груб и първичен като този Адам от пръст бе и сънуваният Адам в нощите на

мага. Един следобед човекът понечи да разруши своето творение, но му дожаля. (По-добре да беше го разрушил!) След като се закле пред всички възможни духове на земята и на водите, той се просна в подножието на статуята, която беше може би тигър, а може би жребец, и помоли за просветление. Същата вечер, по залез-слънце, статуята изпълни молбата му. Този многолик бог му разкри, че земното му име е Огън, че в тоя храм (и в други подобни) са му се кланяли и са му принасяли жертви и че с магия ще съживи съновидението и че всички твари, с изключение на самия Огън и на сънуващия, ще го смятат за човек от плът и кръв. Заповяда му, щом го посвети в тайнствата, да го изпрати в другия разрушен храм, чиито пирамиди още стърчат там надолу покрай реката, та нечий глас да го слави сред онова пустинно място. И сънуваният се пробуди в съня на сънуващия.

Магът изпълни заповедта. Посвети известно време (цели две години), за да му разкрие тайните на вселената и на култа към огъня. В душата си скърбеше, че трябва да се раздели с него. Под предлог, че така изисква обучението, всеки ден удължаваше часовете, посветени на съня. Направи повторно дясното рамо, сякаш бе несъвършено. Понякога го обземаше тревожното чувство, че всичко това се е случило вече... Изобщо дните му бяха щастливи; затваряше очи и си казваше: „Сега ще бъда с моя син“. Или по-рядко: „Синът, който създадох, ме чака и ако не отида при него, ще престане да съществува“.

Постепенно го приучваше към реалността. Веднъж му нареди да забие знаме на един далечен връх. На другия ден знамето се вееше на върха. Подложи го и на други, все по-дръзки изпитания. С известно огорчение разбра, че синът му е готов да се роди и може би няма търпение. Тази нощ го целуна за пръв път и го изпрати в другия храм, чиито развалини се белеят надолу по течението на много левги тресавища и непроходима джунгла. Преди това (за да не узнае никога, че е видение, за да мисли, че е човек като всички други) го накара да забрави годините на ученичеството си.

Победата и покоят му бяха помрачени от скука. В дрезгавината на залеза и на зората падаше ничком пред каменната статуя, представяйки си може би как неговият въображаем син извършва същите обреди сред други кръгли развалини надолу по течението; нощем не сънуваше или сънуваше както всички хора. Възприемаше

някак смътно звуците и формите на вселената: там далеч синът се подхранваше с тези отслабващи пориви на душата му. Целта на живота му бе постигната; магът изпадна в някакъв екстаз. След известно време, което някои разказвачи на тази история предпочитат да изчисляват в години, а други — в десетилетия, в полунощ го събудиха двама гребци. Не успя да види лицата им, но те му разказаха, че в един храм на север се бил появил някакъв вълшебник, който можел да стъпва в огън, без да се изгори. Магът си спомни внезапно думите на бога. Спомни си, че от всички твари, които населяват земята, единствен огънят знае, че синът му е призрак. Този спомен отпърво го успокои, но после започна да го измъчва. Боеше се, че синът му ще се замисли за тоя странен дар и в края на краищата ще прозре участието си на жалко привидение. Да не си човек, да си проекция на съня на друго — какво безмерно унижение, какво безумие! Всеки баща милее за рожбите, които е създал (или е допуснал) в миг на объркване или на щастие; естествено е и магът да се тревожи за бъдещето на тоя син, премисляй черта по черта, фибра по фибра в хиляда и една тайнствени нощи.

Краят на размислите му настъпи внезапно, но бе предшестван от няколко поличби. Най-напред (след дълга суша) над далечен хълм — облак, лек като птичка; после небето на юг — розово като венците на леопард; после гъст дим, който помрачи метала на нощите, и накрая — паническият бяг на зверовете. Защото се повтори онова, което се бе случило преди много векове. Останките от светилището на бога на огъня бяха унищожени от огън. В едно утро без птици магът видя как край стените се вият спиралите на пожара. За миг помисли да подири спасение във водите, но веднага разбра, че смъртта идва да увенчае старостта му и да го освободи от всички мъки. Тръгна срещу огнените езици. Но те не се впиха в плътта му, а го погалиха, обгърнаха го, без да го опарят, без да го изпепелят. С облекчение, със срам, с ужас магът разбра, че и той е видение, че някой друг го сънува.

ЛОТАРИЯТА ВЪВ ВАВИЛОН

Като всички мъже във Вавилон бях проконсул; като всички бях роб; познах и всемогъществото, и позора, и тъмницата. Погледнете, на дясната ми ръка липсва показалецът. Погледнете, през тази дупка на плаща ми се вижда алената татуировка на корема ми — това е втората буква, бет. В пълнолунните нощи тоя знак ми дава власт над хора, чийто знак е гимел, но ме прави зависим от хората с алеф, които пък в безлунните нощи трябва да се подчиняват на хората с гимел. В предутринен здрач в едно подземие клах пред черен камък свещени бикове. В продължение на една лунна година бях обявен за невидим — виках, а не ми отговаряха; крадах хляб, а не ме наказваха със смърт. Познах това, което не знаят гърците — несигурността. В бронзова килия пред нямата кърпа на удушвача не ме напусна надеждата; в морето от наслаждения — страхът. Хераклит Понтийски разказва с възхищение как Питагор си спомнял, че е бил Пир, а преди това — Евфорб^[1], а още по-преди — друг някакъв смъртен; аз пък, за да си спомня подобни превращения, няма защо да викам на помощ смъртта, нито дори лъжата.

Тази почти чудовищна изменчивост дължа на една институция, която в други държави не е позната или съществува под скрита и несъвършена форма — лотарията. Не съм проучвал историята ѝ; знам, че по този въпрос маговете не могат да постигнат съгласие; знам за грандиозните ѝ цели толкова, колкото знае за луната човек, непосветен в астрологията. Роден съм в една умопомрачаваща страна, където лотарията е съществена част от действителността; до днес за нея не съм мислил повече, отколкото за поведението на загадъчните богове или на сърцето ми. Сега, далеч от Вавилон и от любимите му нрави, мисля с известно удивление за лотарията и за кощунствените догадки, за които шепнат в здрача забулените мъже.

Баща ми разказваше, че понякога — преди векове или преди години? — във Вавилон лотарията била плебейска игра. Разказваше (не знам доколко е вярно), че срещу медни монети бръснарите давали правоъгълни парченца от кост или от пергамент, изпъстрени със знаци.

Теглели печалбите посред бял ден; щастливците получавали — по волята на случая — сечени от сребро монети. Както виждате, процедурата е била съвсем елементарна.

Естествено, тези „лотарии“ са претърпели неуспех. Те не са имали никаква морална стойност. Не са били насочени към способностите на човека, а само към надеждата му. Поради всеобщото безразличие търговците, които въвели тези комерчески лотарии, започнали да губят пари. Някой се опитал да направи реформа, включвайки в числото на печелившите номера няколко губещи. В резултат на тази реформа купувачите на номерирани правоъгълници разполагали с две възможности: или да спечелят някаква сума, или да заплатят глоба, и то голяма понякога. Тази незначителна опасност (на всеки трийсет печеливши номера се падал по един губещ номер), естествено, събудила интерес сред хората. Вавилонците се увлекли от играта. Който не купувал билети, бил смятан за малодушен, страхлив. С течение на времето това напълно оправдано презрение започнало да се проявява двояко. Презирали онзи, който не играел, но презирали също и онези от загубилите, които плащали глобата. Компанията (така почнали да я наричат по онова време) трябвало да защитава интересите на печелившите, тъй като те не могли да получат спечеленото, ако в касите не постъпвала почти същата сума от глоби. Започнала да предявява иск срещу загубилите; съдията ги осъждал или да заплатят първоначалната глоба заедно със съдебните разноски, или на няколко дни затвор. За да измамят Компанията, всички избирали затвора. Така от предизвикателството на неколцина се ражда всемогъществото на Компанията — нейната религиозна, метафизическа власт.

Скоро след това при теглене на жребий престанали да обявяват глобите, а само посочвали по колко дни затвор предвиждал всеки губещ номер. Този лаконизъм, почти незабелязан навремето, бил от решаващо значение. *За пръв път в лотарията се появили елементи, несвързани с пари.* Успехът бил огромен. По настояване на играещите Компанията трябвало да увеличи броя на губещите номера.

Всички знаят, че вавилонският народ е влюбен в логиката и още повече в симетрията. Нелепо било на щастливите номера да се падат лъскави монети, а на лошите — дни и нощи затвор. Някои моралисти

изказали мнението, че парите невинаги носят сполука и че други форми на щастие са може би по-надеждни.

Друго вълнение се ширело в кварталите на простолудието. Членовете на жреческото съсловие залагали все повече и повече и се наслаждавали на всички превратности на страха и надеждата; бедняците (с основателна или неизбежна завист) виждали, че са изключени от тези тъй възхитителни обрати на съдбата. Справедливият стремеж всички — и бедни, и богати — наравно да участват в лотарията предизвикал вълна от негодувание, спомена за което годините не са изличили. Някои твърдоглавци не разбирали (или се престрували, че не разбират), че става дума за нов ред, за необходим исторически етап... Веднъж един роб откраднал червен билет и при тегленето му се паднало да му изгорят езика. Законът предвиждал същото, наказание за кражба на лотариен билет. Едни вавилонци смятали, че заслужава да го накажат с нажежено желязо като крадец; други великодушно твърдели, че палачът трябва да му изгори езика, защото тъй бил отредил жребият... Започнали безредици, стигнало се до печални кръвопролития; но в края на краищата вавилонският народ наложил волята си въпреки съпротивата на богатите. Народът напълно постигнал благородните си цели. Първо, извоювал Компанията да поеме цялата обществена власт. (Подобна централизация е била необходима, като се имат предвид размахът и сложността на новите начинания.) Второ, наложил лотарията да бъде тайна, безплатна и всеобща. Продажбата на билети срещу пари била премахната. Всеки свободен човек, посветен в тайнствата на Бел^[2], автоматически ставал участник в свещената лотария, която се разигравала в лабиринтите на този бог веднъж на шейсет ноци и определяла съдбата до следващото теглене. Последствията били невъобразими. Щастливият жребий можел да издигне един човек до съвета на маговете, давал му права да хвърли в тъмница свой враг (таен или явен) или му отреждал да се срещне сред тихия мрак на спалнята с жената, която го била развълнувала или която не се надявал да види вече; лошият жребий можел да донесе осакатяване, всякакъв вид позор, смърт. Понякога гениален завършек на трийсет или четирийсет тегления бил един-единствен факт — гнусното убийство на В, загадъчният възход на Б. Подобни комбинации не се постигали лесно; но трябва да помним, че членовете на Компанията са били (и

са) всемогъщи и хитри. Съзнанието, че някои блага са просто каприз на случая, нерядко можело да намали стойността им; за да изключат тази неприятна възможност, агентите на Компанията прибегвали към внушения и магия. Техните действия и машинации се пазели в тайна. За да проучват съкровенията надежди и скритите страхове на всекиго, се ползвали от услугите на астролози и шпиони. Имало някакви каменни лъкове, имало едно свещено отходно място, наричано Qарhqa, имало пукнатини в един занемарен водопровод — всички те според всеобщото мнение *служели за връзка с Компанията*; зли, пък и добронамерени хора услужливо оставяли там доносите си. Тези повече или по-малко достоверни сведения, подредени по азбучен ред, се съхранявали в архив.

Макар и да изглежда невероятно, някои негодували. Компанията със свойствената си дискретност не отговорила открито. Предпочела да надраска върху руините на една работилница за маски кратко разяснение, което днес е част от свещените писания. Този канонически текст гласял, че лотарията е включване на случайността в космическия ред и че наличието на грешки не противоречи на случайността, а я потвърждава. Отбелязвало се и това, че макар и да не са отречени от Компанията (която не се отказвала от правото да се допитва до тях), лъвовете и свещеният съсъд функционират без официална гаранция.

Това изявление успокоило тревогите на населението, а имало и други последствия — може би непредвидени от самите му автори: коренно променило духа и действията на Компанията. Нямам много време; съобщават ми, че корабът скоро ще вдигне котва, но все пак ще опитам да се доизясня.

Колкото и да е невероятно, дотогава никой не се бил опитвал да създаде обща теория на игрите. Вавилонецът не е склонен към умозрителни построения. Прекланя се пред волята на случая, отдава ѝ живота си, надеждите си, паническите си страхове, но и през ум не му минава да изследва заплетените закони на случайността или движението на въртящите се топки, които му я разкриват. И все пак споменатото официално изявление предизвикало многобройни спорове от правно-математически характер. В един от тях възникнало следното предположение: ако лотарията засилва случайността и вкарва периодично хаос в космоса, не трябва ли тази случайност да участва във всички етапи на тегленето, а не само в един-единствен? Нима не е

абсурдно, че случаят отрежда някому смърт, а обстоятелствата около тази смърт: дискретност, гласност, срок — след един час или след един век, не са подвластни на случая? Тези напълно основателни съмнения са предизвикали в края на краищата значителна реформа, чиято сложност (увеличена от многовековната практика) е достъпна само за неколцина специалисти, но въпреки това ще се опитам да я изложа поне в общи черти.

Да си представим едно теглене, което отрежда на някого смърт. За да се изпълни присъдата, се пристъпва към второ теглене, което предлага (например) девет възможни изпълнители. От тези изпълнители четирима може да участват в трето теглене, което ще посочи името на палача, двама може да заменят неблагоприятното решение с щастлив жребий (намиране на съкровище например), един ще направи смъртта по-мъчителна (тоест ще прибави към нея позора или ще я украси с изтезания), други двама може да се откажат да изпълнят присъдата... Това е просто схема. В действителност *броят на тегленията е безкраен*. Нито едно решение не е окончателно, всички се разклоняват, давайки начало на други. Невежите смятат, че безкрайният брой тегления изисква безкрайно време; всъщност достатъчно е времето да е безкрайно делимо, както учи знаменитата притча за състезанието с костенурката. Тази безкрайност чудесно се съгласува с капризните числа на Случая и с Небесния образец на лотарията, на който се покланят платониците... Някое деформирано ехо от обичаите ни вероятно е отекнало край бреговете на Тибър — Елий Лампридий съобщава в „Живопис на Антоний Хелиогабал“, че този император пишел върху раковини късметите, предназначени за гостите му, и така едни получавали десет фунта злато, а други — десет мухи, десет съсела, десет мечки. Добре е да напомним, че Хелиогабал е бил възпитаван в Мала Азия сред жреците на бога епоним.

Има и тегления с неопределена цел, при които жребииите не засягат хора: един отрежда да се хвърли във водите на Ефрат сапфир от Тапробана; друг — да се пусне от върха на кула птица; трети — на всеки сто години да се изважда (или да се прибавя) по една песъчинка от безбройните песъчинки на речния бряг. Понякога последствията са ужасни.

Благодарение на Компанията нашият живот е наситен със случайности. Купилият една дузина амфори с дамаско вино няма да се

учуди, ако в една от тях открие талисман или пепелянка; при оформянето на договор нотариусът рядко ще пропусне да вмъкне някое невярно сведение; самият аз в тоя набързо изложен разказ тук-там съм притурил блясък; тук-там — жестокост. А може би и някаква тайнствена монотонност... Нашите историци, най-проницателните на света, са измислили метод за корекция на случайността; говори се, че операциите по този метод заслужават (общо взето) доверие; макар и, естествено, да се разгласяват с известна доза измама. Всъщност няма нищо по-пропито с измислици от историята на Компанията... Един палеографски документ, изровен в някой храм, може да се окаже плод на някое теглене от вчера или отпреди век. Между отделните екземпляри на всяка книга винаги има някаква отлика. Преписвачите полагат тайна клетва, с която се задължават да пропускат, да прибавят, да променят. Използва се и замаскираната лъжа.

Компанията с божествена скромност избягва всякаква гласност. Агентите ѝ, естествено, са тайни; заповедите, които издава постоянно (а може би и непрестанно), не се отличават от онези, които разпрацат измамниците. А и кой може да се похвали, че е просто измамник? Пияният, който набързо стъкмява безсмислен декрет, мъжът, който се пробужда внезапно и собственоръчно удушва спящата до него жена — не изпълняват ли случайно някакво тайно решение на Компанията? Тази безшумна дейност, сравнима с божия промисъл, поражда всевъзможни догадки. В една от тях се съдържа гнусният намек, че Компанията не съществува вече от векове, а свещеният безпорядък в нашия живот е чисто наследствен, традиционен; според друга версия Компанията е вечна и ще просъществува до последната нощ, когато последният бог ще унищожи света. Трета гласи, че Компанията е всемогъща, но влияе само върху незначителни неща: върху крясъка на някоя птица, върху отгънките на ръждата и праха, върху утринния полусън. Според четвърта версия, излагана от маскирани ересиарси, *Компанията никога не е съществувала и не ще съществува*. Пета, не по-малко долна, гласи, че е безразлично дали ще утвърждаваме, или ще отричаме реалността на тази тайнствена корпорация, защото самият Вавилон не е нищо друго освен безкрайна игра на случайности.

[1] Хераклит (544–481 г. пр.Хр.) — древногръцки философ; Питагор (VI в. пр.Хр.) — древногръцки философ и учен; Пир — син на

Ахил, който след края на Троянската война се жени за Андромаха — съпругата на убития от баща му Хектор; Евфорб — син на Пантой и Фронтида, храбър троянски защитник, убит от Менелай. След смъртта душата му се преродила у Питагор, както самият той вярвал — бел.прев. ↑

[2] Митичен основател на Вавилон и на асирийското царство, почитан като бог; известен и като Ваал — бел.прев. ↑

ПРЕГЛЕД НА ТВОРЧЕСТВОТО НА ХЪРБЪРТ КУЕЙН

Хърбърт Куейн умря в Роскомън; установих без особена изненада, че „Times Literary Supplement“^[1] му е отделил само половин колонка некрологична благосклонност, в която всеки хвалебствен епитет е смекчен (или строго порицан) от някое наречие. В съответния си брой „The Spectator“ е без съмнение не тъй лаконичен и може би по-сърдечен, макар че сравнява първата книга на Куейн — „Богът на лабиринта“ — с една от книгите на Агата Кристи, а други — с книгите на Гъртруд Стайн; подобни асоциации съвсем не са наложителни и едва ли щяха да зарадват покойния. Впрочем той никога не се е смятал за гениален — даже и през ония перипатетически вечери с литературни беседи, когато като човек, който порядъчно е измъчвал печатарските машини, неизменно влизаше в ролята на мосю Тест или на доктор Самюъл Джонсън... Даваше си съвсем ясна сметка за експерименталния характер на книгите си, смайващи може би с оригиналността си и с някаква лаконична прямота, но не и със силата на чувствата. „Аз съм като одите на Каули, писа ми той от Лонгфорд на 6 март 1939 година. Принадлежа не на самото изкуство, а и на историята на изкуството“. Според него нямаше наука, по-нисша от историята.

Изтъкнах едно скромно съждение на Хърбърт Куейн: с това съждение, естествено, не се изчерпва неговата мисъл. Флобер и Хенри Джеймс са ни приучили да смятаме, че произведенията на изкуството са рядкост и се създават трудно; шестнайсети век (да си спомним „Пътешествие до Парнас“^[2] или пък съдбата на Шекспир) не е споделял това безотрадно убеждение. Не го споделяше и Хърбърт Куейн. Той смяташе, че добрата литература е нещо най-обикновено и едва ли не всеки уличен диалог може да се издигне до нея. Смяташе още, че естетическият факт непременно съдържа елемент на удивление и че не е лесно да се удивляваш на онова, което е запазила паметта. Весело и искрено роптаеше срещу „робското и упорито съхраняване“ на стари книги... Не знам доколко приемлива е неговата

мъглява теория; съзнавам обаче, че книгите му твърде много се стремят да предизвикат удивление.

Съжалявам, че заех на една дама — безвъзвратно — първата му публикувана книга. Както отбелязах, става дума за детективския роман „Богът на лабиринта“; нека добавя, че издателят я пусна в продажба в последните дни на ноември 1933 година. В първите дни на декември увлекателната и заплетена история на „Siamese Twin Mystery“^[3] завладя Лондон и Ню Йорк; склонен съм да припиша на това злополучно съвпадение неуспеха, който претърпя романът на нашия приятел. Но (нека бъда напълно искрен) и на неговото несъвършенство, и на студената и куха пищност на някои морски картини. Оттогава минаха седем години и вече не съм в състояние да възстановя подробностите на действието; ето неговия план, сега опростен (и изчистен) от забравата. В първите страници има едно загадъчно убийство, в средната част — мудро разследване; в последните страници — разкритие. Загадката е вече разрешена, следва дълъг ретроспективен пасаж, който съдържа такава фраза: „Всички смятаха, че срещата на двамата шахматисти е била случайна“. От тая фраза се разбира, че решението е погрешно. Разтревоженият читател преглежда съответните глави и открива *друго* решение, което е правилното. Читателят на тази странна книга се оказва по-проницателен от детектива.

Още по-еретичен е „регресивният разклоняващ се роман“ „April March“, чиято трета (и единствена) част е издадена през 1936 година. При преценка на този роман никой не отрича, че това е игра; редно е да напомним, че и авторът никога не го е смятал за нещо друго. „На това произведение, чувал съм го да казва, аз придавам главните черти на всяка игра: симетрия, произволни правила, скука“. Дори заглавието е малък каламбур — то не произлиза от лично име, не означава „Априлски марш“, а буквално „Април-март“. Някой бе отбелязал веднъж, че е доловил в романа отзвук от теориите на Дън; самият Куейн предпочита да напомни в предговора си за преобърнатия свят на Бродли, където смъртта предшества раждането, белегът — раната, а раната — удара (и се позовава на „Apperance and Reality“^[4], 1897, с. 215)^[5]. Световите, представени в „Април-март“, не са регресивни; регресивен е начинът, по който се описват. Регресивен и разклоняващ, както вече казах. Произведението се състои от тринайсет глави. В

първата се предава двусмисленият диалог между неколцина непознати на един перон. Във втората се предават събитията, предшествали изложените в първата глава. В третата, също ретроспективна, се предават събитията от друг възможен предшестващ момент; в четвъртата — събитията от трети, още по-ранен момент. Всеки от тези три момента (които напълно се изключват помежду си) се разклонява на други три съвършено различни по характер момента. И така цялото произведение се състои от девет романа; всеки роман от три дълги глави. (Първата глава, естествено, е обща за всички останали.) От тези романи един има символичен характер; друг е свръхестествен; трети — детективски; четвърти — психологически; пети — комунистически; шести — антикомунистически и т.н. Тази структура вероятно ще ни стане ясна с помощта на следната схема:

```

      x1
у1  x2
      x3
      x4
z  у2  x5
      x6
      x7
у3  x8
      x9

```

За такава структура е уместно да се повторят думите на Шопенхауер за дванайсетте Кантови категории: „Всичко е пожертвано заради страстта към симетрията“. Както може да се предположи, някои от деветте разказа са недостойни за перото на Куейн. Най-хубавият не е този, който е измислен най-напред, x4, а друг, фантастичен по характер, x9. Някои разкази губят заради постните шеги и ненужните псевдоразяснения. Който ги чете в хронологичен ред (например x3, у1, z), няма да усети своеобразния вкус на тази чудновата книга. Два разказа — x7, x8 — са лишени от индивидуална стойност; тяхното въздействие се дължи на съпоставянето им... Не зная трябва ли да спомена, че вече след публикуването на „April March“ Куейн отхвърли троичния ред и предсказа, че подражателите му ще изберат двоичния:

```

      x1
у1

```

x2
z
x3
y2
x4

а демиурзите и боговете — безкрайния: безкрайни, безкрайно разклоняващи се истории.

Съвсем различна, но също ретроспективна е двуактната героическа комедия „Тайното огледало“. В разгледаните по-горе творби сложността на формата спъваше въображението на автора; тук то се разгръща по-свободно. Място на действието в първия акт (подългия) е имението на генерал Трейл, С.І.Е.^[6], близо до Мелтън Моубри. Невидимият център на интригата е госпожица Ълрика Трейл, по-голямата дъщеря на генерала. Няколко диалога ни я представят като горда амазонка; подозираме, че литературата не я привлича; вестниците съобщават за годежа ѝ с херцог Рътланд; вестниците опровергават това съобщение. Обожава я един драматург, Уилфред Куорлс; тя го е дарила веднъж с бегла целувка. Действащите лица притежават огромно състояние и древна кръв; чувствата са благородни, макар и бурни; диалогът се колебае сякаш между пустословието на Булуър-Литън и епиграмите на Уайлд или на Филип Гедала^[7]. Има нощ, има и славей; има таен дуел на една тераса. (Макар и едва доловими, тук-там има забавни противоречия, има гнусни подробности.) Действащите лица от първия акт се появяват и във втория — под други имена. „Драматургът“ Уилфред Куорлс е търговски посредник от Ливърпул; истинското му име е Джон Уилям Куигли. Госпожица Трейл съществува; Куигли никога не я е виждал, но с болезнена страст събира нейни снимки от списанията „Tatler“ или от „Sketch“. Куигли е автор на първия акт. Необикновеното или невероятно „имение“ всъщност е еврейско-ирландският пансион, в който живее — преобразен и възвисен от него... Действието в двата акта върви успоредно, но във втория всичко е малко зловещо, всичко се отсрочва или се проваля. След премиерата на „Тайното огледало“ критиката произнесе имената на Фройд и Жулиен Грин. Споменаването на първия ми се струва съвършено неоснователно.

Заговори се, че „Тайното огледало“ е фройдистка комедия; това благоприятно (и превратно) тълкуване осигури успеха ѝ. За нещастие Куйн вече бе навършил четирийсет години; беше свикнал с

несполуките и не можеше спокойно да се примири с тази промяна. Реши да си отмъсти. В края на 1939 година публикува „Твърдения“ — навярно най-оригиналната му книга, без съмнение най-малко хвалената и най-загадъчната. Куейн обичаше да казва, че читателите са изчезнал вид. „Няма европейец (разсъждаваше той), който да не е писател — потенциален или действителен“. Твърдеше още, че от всички блага, с които може да ни дари литературата, най-голямото е възможността да съчиняваме. Тъй като не всички са способни да изпитат това благо, мнозина ще трябва да се задоволяват с негови подобия. За такива „непълноценни писатели“, чието име е легион, Куейн съчини осемте разказа от книгата „Твърдения“. Във всеки от тях е набелязан или обещан един хубав сюжет, съзнателно провален от автора. В един — не най-добрия — са подсказани два сюжета. Читателят, подведен от тщеславието си, си въобразява, че сам ги е измислил. От третия — „Розата на Вчера“ — с цялото си простодушие извлякох „Кръглите развалини“, един от разказите в книгата „Градината с разклоняващите се пътеки“.

1941 г.

[1] Известен американски седмичник за литература — бел.прев.

↑

[2] Сатирико-дидактична поема на Сервантес — бел.прев. ↑

[3] „Тайната на сиамските близнаци“ (англ.). Със същото заглавие е и излязлата през 1933 г. книга на Елъри Куин (литературен псевдоним на двама американски автори) — бел.прев. ↑

[4] „Привидност и реалност“ (англ.) — бел.прев. ↑

[5] Колко жалка е ерудицията на Хърбърт Куейн, колко жалка е тази двеста и петнайсети страница на една книга от 1897 г.! Още в Платоновата „Политика“ един от събеседниците е описал подобна регресия у родените от земята, или автохтони, които под въздействие на въртене, обратно на космическото, преминавали от старост към зрелост, от зрелост към детство, от детство към изчезване и небитие. Така и Теопомп в своята „Филипика“ разказва за някакви северни плодове, предизвикващи у онзи, който вкуси от тях, същия регресивен процес... По-любопитно е да си представим обратимост на Времето — такова състояние, при което бихме си спомняли бъдещето и не бихме познавали или едва бихме предусещали миналото. Срв. десета песен

на „Ад“, стихове 97–102, където се сравняват пророческото видение и далекогледството — бел.авт. ↑

[6] Companion of the Indian Empire — кавалер на ордена на Индийската империя (англ.) — бел.прев. ↑

[7] Едуард Джордж Булуър Литън (1803–1873) — английски поет и писател; Филип Гедала (1884–1944) — автор на исторически романи, известен с афоризми върху историята — бел.прев. ↑

ВАВИЛОНСКАТА БИБЛИОТЕКА

*С това изкуство можете да съзерцавате
различните съчетания на двайсет и трите
букви...*

„Анатомия на
меланхолията“, част 2,
пар. II, чл. IV

Вселената (която други наричат Библиотека) е съставена от неопределен, вероятно безкраен брой шестоъгълни галерии. В средата на всяка галерия има голяма вентилационна шахта, оградена с нисък парапет, така че през нея се виждат по-горният етаж и още по-горният — до безкрайност. Подредбата на галериите е винаги една и съща: двайсет лавици, разпределени по пет на всяка от четирите стени на шестоъгълника, като височината на стелажите от пода до тавана едва надвишава ръста на средно висок библиотекар. В незаетите стени се отваря тесен проход към друга галерия, съвсем същата като първата и като всички останали. Вляво и вдясно от коридора има две съвсем тесни помещения. В едното може да се спи прав, а другото е отредено за удовлетворяване на естествените нужди. Пак в този проход една спираловидна стълба се вие нагоре и надолу и се губи в далечината. Поставено е и огледало, което удвоява съвсем вярно всичко видимо. От това огледало хората заключават, че Библиотеката не е безкрайна — ако наистина бе безкрайна, за какво би било това илюзорно удвояване? Лично аз предпочитам да смятам, че шлифованите повърхности изобразяват и обещават безкрайност... Светлина идва от едни сферични плодове, наречени лампи. Във всяка галерия има по две такива лампи, разположени диагонално. Светлината, която излъчват, е оскъдна, но вечна.

Както всички хора от Библиотеката на младини пътешествах, странствах по следите на една книга, може би каталога на каталозите; сега, когато очите ми едва разчитат това, което пиша, се готвя да

срещна смъртта на няколко левги от галерията, в която съм се родил. Когато умра, нечий милостиви ръце ще ме хвърлят през перилата. Гроб ще ми бъде бездънното пространство; тялото ми ще пропада с векове, ще се разложи и ще изчезне във вихъра на безкрайното падане. Заявявам ви, че Библиотеката е безпределна. Идеалистите доказват, че шестоъгълните помещения са необходима форма на абсолютното пространство или поне на нашето чувство за пространство. Те смятат, че е немислимо да съществува триъгълно или петоъгълно помещение. (Мистиците уверяват, че в мигове на екстаз им се е явявала кръгла зала с огромна кръгла книга, чийто безкраен гръб е долепен до кръгообразната стена; но техните твърдения са съмнителни, а думите им — неясни. Тази циклична книга е бог.) Нека засега се ограничи да повтори класическото съждение: *Библиотеката е сфера, чийто точен център е която и да е шестоъгълна галерия и чиято окръжност е недосегаема.*

Всяка от стените на всяка шестоъгълна галерия е с по пет лавици; на всяка лавица — по трийсет и две книги с еднакъв формат; във всяка книга — по четиристотин и десет страници; на всяка страница — по четирийсет реда; на всеки ред — около осемдесет черни букви. Букви има и по кориците на всяка книга; но тези букви не сочат, нито подсказват какво съдържат страниците. Знам, че такова несъответствие някога е изглеждало тайнствено. Преди да изложа накратко отговора на този проблем (а въпреки трагичните последици откритието му може би е най-важното събитие в историята), бих искал да припомня няколко аксиоми.

Първо: *Библиотеката съществува ab aeterno*^[1]. В тази истина, чието пряко следствие е бъдещата вечност на света, не може да се съмнява нито един здрав ум. Човекът, несъвършеният библиотекар, може да е плод на случайността или творение на зли демиурзи; вселената, снабдена с изящни лавици, загадъчни томове, нескончаеми стълби за пътешественика и отходни места за уседналия библиотекар, може да бъде творение само на бог. За да схванем каква огромна разлика има между божественото и човешкото, достатъчно е да сравним грозните и разкривени знаци, които несигурната ми ръка е надраскала върху корицата на една книга, със съразмерните букви по нейните страници: ясни, изящни, блестящо черни, неподражаемо симетрични.

Второ: *Броят на писмените знаци е два̀сет и пет*^[2]. Тази констатация е позволила преди триста години да се формулира обща теория на Библиотеката и да се даде задоволителен отговор на неразрешимия дотогава проблем за неустановената и хаотична природа на повечето книги. Една книга, която баща ми видял в галерия на сектор 15–94, се състояла от буквите MCV, натрапчиво повтарящи се от първия до последния ред. Друга (често търсена в тази зона) е същински лабиринт от букви, но на предпоследната ѝ страница пише: „О, време, пирамидите ти“. Всеизвестно е: на един смислен ред или едно вярно сведение се падат хиляди нелепи какофонии, грамади несвързани думи и безсмислици. (Знам една труднодостъпна зона, където библиотекарите са се отказали от суеверния и безполезен навик да търсят смисъл в книгите, смятайки, че е все едно да се търси смисъл в сънищата или в безредните линии на ръката... Те приемат, че създателите на писмеността са наподобили два̀сет и петте естествени знака, но твърдят, че приложението им е случайно и че сами по себе си книгите не означават нищо. Това мнение, както ще видим по-нататък, не е съвсем погрешно.)

Дълго време се е смятало, че тези неразгадаеми книги са написани на отмрели или непознати езици. Вярно е, че древните хора, първите библиотекари, са си служели с език, твърде различен от този, който използваме днес; вярно е, че на няколко километра вдясно езикът ни е диалектен, а деветдесет етажа по-нагоре вече е съвсем неразбираем. Всичко това, повтарям, е вярно, но четиристотин и десет страници с неизменни MCV не могат да съответстват на никое наречие и на кой език, колкото и примитивен да е той. Едни са предполагали, че всяка буква влияе на следващата и че значението на MCV на третия ред на страница 71 се различава от онова значение, което същото съчетание има на друго място и на друга страница; но тази мъглява хипотеза не е срещнала голям успех. Други са допуснали, че може би става дума за тайнопис; това предположение е общоприето, макар и не в този смисъл, който авторите му са влагали в него.

Преди петстотин години началникът на една от по-горните галерии^[3] се натъкнал на една книга, неразбираема като всички други, но с почти цели два листа еднородни редове. Той показал находката си на един странстващ дешифратор, който заявил, че текстът е на португалски; други пък твърдели, че е на идиш. За по-малко от век се

установило какъв е езикът: самоедско-литовски диалект на гуарани с класически арабски окончания. Успели да разберат и съдържанието: най-общи сведения по комбинаторен анализ, онагледени с примери за безкрайно повтарящи се вариации. Тези примери позволили на един библиотекар гений да открие основния закон на Библиотеката. Този мислител забелязал, че всички книги, колкото и да са различни, се състоят от едни и същи елементи — разстоянието между буквите, точката, запетаята и два̀сет и двете букви на азбуката. Той изтъкнал и един факт, който бил потвърден от всички пътешественици: *В цялата огромна Библиотека няма две еднакви книги*. Изхождайки от тези неоспорими предпоставки, направил извода, че Библиотеката е всеобхватна и че в книгите от лавиците ѝ се съдържат всички възможни съчетания на два̀сет и няколкото писмени знака (това число, макар и много голямо, не е безкрайно), или всичко, което може да бъде изразено — на всички езици. Всичко: подробната история на бъдещето, автобиографиите на архангелите, достоверният каталог на Библиотеката, хиляди и хиляди фалшиви каталози, доказателство за фалшивостта на тези каталози, доказателство за фалшивостта на истинския каталог, гностическото евангелие на Василид, коментар към това евангелие, коментар към коментара на това евангелие, правдивият разказ за твоята смърт, преводът на всяка книга на всички езици, интерполациите на всяка книга във всички книги, трактатът върху митологията на саксонците, който Беде^[4] е могъл да напише (но не е), изчезналите книги на Тацит.

Когато било провъзгласено, че Библиотеката съдържа всички книги, първоначалната реакция била необуздано щастие. Всеки се чувствал притежател на непокътнато тайно съкровище. Нямало проблем — личен или световен, за който да не се намери убедително решение в някоя от галериите. Вселената добила смисъл, вселената станала изведнъж безпределна като надеждата. По това време упорито се заговорило за *Оправданията*: книги с апологии и пророчества, които оправдавали завинаги деянията на всеки човек във вселената и криели чудни тайни за неговото бъдеще. Хиляди ненаситни хора напуснали милата родна галерия и се втурнали нагоре по стълбите, тласкани от суетния стремеж да намерят своето *Оправдание*. Блъскали се из тесните коридори, карали се помежду си, изричали грозни проклетия, душели се един друг кой пръв да се изкатери, запокитвали към дъното

на шахтите измамните книги, сами загивали подир тях, изхвърлени от други обитатели на далечни краища. Някои полудявали... Оправданията наистина съществуват (виждал съм две, отнасящи се за хора от бъдещето, за хора, които може би не са измислени), но търсачите били забравили, че вероятността човек да намери своето Оправдание или някой лъжлив негов вариант е нулева.

По същото време всички се надявали, че ще бъдат разрешени най-големите загадки на човечеството — произходът на Библиотеката и произходът на времето. Вероятно тези сложни загадки могат да се обяснят с думи: ако езикът на философите е непригоден и недостатъчен, многообразната Библиотека сигурно е създала съответния език заедно с всички необходими речници и учебници по граматика на този език. Вече цели четири века хората се ровят из галериите... Има и официални търсачи, *изследвани*. Виждал съм ги по време на работа — пристигат винаги капнали от умора; говорят за някаква стълба, по която едва не се били претрепали, защото нямала стъпала; разговарят с библиотекаря за галерии и стълби; понякога взимат най-близката книга и я прелистват, търсейки мръсни думи. Явно никой не се надява да открие нещо.

Огромната надежда, естествено, била последвана от дълбоко униние. Мисълта, че на една от лавиците на някоя галерия се крият ценни книги и че тези ценни книги са недостъпни, изглеждала почти непоносима. Някаква нечестива секта подбудила хората да прекратят търсенията и да опитат нещо друго: да разбъркват букви и знаци, докато по невероятна случайност не се получат каноническите книги. Властите се видели принудени да вземат строги мерки. Сектата престанала да съществува, но в детството си съм виждал старци, които се усамотяваха в отходните места с метални дискове и забранени чаши за зарове в ръце, с които се мъчеха да възпроизведат божествения безпорядък.

Други, напротив, смятали, че главната цел е да се унищожат безполезните книги. Те нахълтвали в галериите, показвали съответния документ, невинаги фалшив, с погнуса прелиствали някой том и осъждали на унищожение цели лавици: на техния очистителен аскетичен бяс се дължи безсмислената загуба на милиони книги. Имената им са прокълнати, но онези, които оплакват „съкровищата“, унищожени от безумието им, забравят два очевидни факта. Първо,

Библиотеката е толкова необятна, че всяка щета, причинена от човек, е нищожна. Второ, всяка книга е единствена, незаменима, но (тъй като Библиотеката е всеобхватна) винаги съществуват стотици хиляди несъвършени копия: книги, които се различават помежду си само по някоя буква или запетайка. В противовес на общоприетото мнение се осмелявам да допусна, че последиците от изстъпленията на Очистителите са преувеличени от ужаса, който са предизвикали тия фанатици. Те са били обладани от безумното желание да завладеят книгите на Пурпурната галерия — книги с по-малък от обикновения формат; всесилни, мъдри и вълшебни.

Известно ни е и друго суеверие от онова време: за Човека на Книгата. На някоя от лавиците в някоя галерия (мислели хората) непременно съществува една книга, символ и обобщение *на всички останали*: някакъв библиотекар я бил прочел и станал богоравен. В езика, на който се говори в тази зона, още има следи от култа към този древен служител. Мнозина се отправяли да Го търсят. Цели сто години се лутали напразно. Как да намерят тайнствената свещена галерия, където Той е живял? Някой предложил един регресивен метод: за да се намери книга А, първо трябва да се открие книга В, която ще посочи къде се намира А; за да се намери книга В, първо трябва да се открие книга С — и така до безкрайност... В подобни приключения пропилях и изчерпах годините си. На мен самия не ми изглежда невероятно на някоя лавица във вселената да има една всеобхватна книга^[5]; моля неведомите богове един човек — един-единствен, макар и преди хиляди години! — да е намерил и прочел тази книга. Ако почестите и мъдростта, и щастието не са отредени за мене, нека бъдат за другиго. Нека има небе, макар и мястото ми да е в ада. Нека бъда опозорен и погубен, но поне за един миг, поне за един човек Твоята огромна Библиотека да намери оправдание!

Безбожниците твърдят, че законът в Библиотеката е не смисълът, а безсмислицата, и рационалното (даже най-елементарната логика) едва ли не е чудодейно изключение. Говори се (чувал съм) за „трескавата Библиотека, в която произволните книги са непрестанно изложени на риска да се превърнат в други книги и като обезумяло божество едновременно утвърждават, отричат и смесват всичко“. Тези думи, които не само разкриват безпорядъка, но и го доказват нагледно, явно издават лош вкус и безнадеждно невежество. В действителност

Библиотеката включва всички езикови структури, всички възможни варианти на двайсет и петте писмени знака, но не и абсолютната безсмислица. Излишно е да отбелязвам, че най-хубавата книга в многобройните галерии, които завеждам, е озаглавена „Вчесан гръм“, друга се казва „Гипсираното сгърчване“, трета — „Аксаксаксас мльо“. Тези на пръв поглед несвързани заглавия без съмнение могат да имат таен или алегоричен смисъл; този смисъл е изразен с думи и по предположение вече съществува в Библиотеката. Каквото и съчетание от букви да напиша, например *dhcmrlchtdj*, на един от тайнствените езици в божествената Библиотека то съдържа страшен смисъл. Всяка сричка, която произнасяме, е пълна едновременно с нежност и с ужас и е могъщото име на Бог в някой от тези езици. Да говорим, значи да изпадаме в тавтология. Това мое безполезно и многословно писание вече се съдържа в някой от трийсетте тома на една от петте лавици на някоя от неизброимите галерии — така както и неговото опровержение. (N възможни езика използват един и същ запас от думи; в някои знакът „библиотека“ допуска правилното определение *универсална и постоянна система от шестоъгълни галерии*, но „библиотека“ е и „хляб“ или „пирамида“, или какъвто и да е друг предмет и седемте определящи я думи имат друго значение. Ти, който четеш тези редове, сигурен ли си, че разбираш моя език?)

Постоянното писане ме отвлича от мисълта за сегашното положение на хората. Съзнанието, че всичко вече е написано преди нас, ни унищожават или ни превръща в призраци. Зная места, където младежите коленичат пред книгите и в изстъпление целуват страниците им, но не могат да прочетат нито една буква. Епидемиите, разколът, странстванията, неизбежно израждащи се в разбойничество, рязко намалиха числеността на населението. Струва ми се, вече споменах за самоубийствата, които от година на година зачестяват. Може би съм заблуден от старост и страх, но подозирам, че човешкият род — единственият — е на път да изчезне, а Библиотеката — осветена, необитаема, безкрайна, свършено неподвижна, изпълнена с ценни книги, безполезна, нетленна, тайнствена — ще продължава да съществува.

Току-що написах „безкрайна“. Не сложих това прилагателно поради склонност към реториката; убеден съм, че все пак не е нелогично да мислим, че светът е безкраен. Онези, които смятат, че

той има граници, допускат, че някъде в далечината коридорите, стълбите и шестоъгълните галерии могат по необясним начин да се свършат — а това е абсурдно. Онези, които си го представят без граници, забравят, че е ограничен броят на възможните книги. Аз се осмелявам да подсказва следното решение на този прастар проблем: *Библиотеката е безгранична и периодична*. Ако един вечен пътешественик тръгне в която и да е посока, той би се убедил след много векове, че едни и същи книги се повтарят в един и същ безпорядък, който с повторението се превръща в порядък: Порядъкът. Тази изящна надежда е утеха за самотата ми^[6].

Мар дел Плата, 1941 г.

[1] Вечно (лат.) — бел.прев. ↑

[2] Оригиналният ръкопис не съдържа цифри и главни букви. Пунктуацията се свежда до запетая и точка. Тези два знака заедно е разстоянието между буквите и двајсет и двете букви на азбуката са задължителните двајсет и пет знака, изброени от непознатия автор — бележка на аржентинския издател. ↑

[3] По-рано на всеки три галерии е имало по един човек. Самоубийствата и белодробните заболявания са нарушили това съотношение. Спомням си с неизказана скръб: понякога пътешествах много ноци подред по гладки стълби и коридори, без да срещна нито един библиотекар — бел.авт. ↑

[4] Достопочтеният Беде (672–735) — английски историк и теолог, автор на „Църковна история на английския народ“ (731 г.) — бел.прев. ↑

[5] Повтарям: достатъчно е една книга да бъде възможна, за да съществува. Изключено е само невъзможното. Например: нито една книга не може да бъде същевременно и стълба, макар че без съмнение има книги, които отричат и доказват подобна възможност, и други, чиято структура съответства на структурата на една стълба — бел.авт. ↑

[6] Летисия Алварес де Толедо отбелязва, че тази огромна Библиотека е излишна; всъщност достатъчен би бил *един-единствен том* с обикновен формат, отпечатан с кегел девет или десет пункта, състоящ се от безкраен брой безкрайно тънки листове. (В началото на седемнайсети век Кавалиери е казал, че всяко геометрично тяло

представлява безкраен брой плоскости.) Такъв изящен *вадемекум* (наръчник (лат.) — бел.прев.) не би бил удобен за работа: всеки видим лист би се раздвоявал на други като него; непостижимият за ума среден лист не би имал обратна страна — бел.авт. ↑

ГРАДИНАТА С РАЗКЛОНЯВАЩИТЕ СЕ ПЪТЕКИ

На Виктория Окампо

На страница 242 от „История на Първата световна война“ от сър Лидъл Харт четем, че било предвидено тринайсет британски дивизии (подкрепени от хиляда и четиристотин артилерийски оръдия) да атакуват на 24 юли 1916 година участъка Сер Монтобан, но се наложило нападението да бъде отсрочено за сутринта на 29-и същия месец. Причина за това (както отбелязва авторът) незначително отлагане били поройните дъждове. Ала следното изявление, продиктувано, проверено и подписано от доктор Ю Дзън, бивш професор по английски език в Hochschule^[1] в Циндао, хвърля неподозирана светлина върху този случай. Липсват първите две страници.

„... и окачих слушалката. Веднага след това се сетих чий е гласът, който бе отговорил на немски. Беше на капитан Ричард Мадън. Щом Мадън бе в апартамента на Виктор Рунеберг, значи край на всичките ни усилия и на (колкото и второстепенно да изглежда, или поне *така трябва да ми изглежда*) живота ни. Явно Рунеберг бе арестуван или убит^[2]. Още днес преди залез-слънце щях да последвам съдбата му. Мадън беше неумолим. По-скоро — принуден да е неумолим. Ирландец на английска служба, човек, обвиняван в безразличие и вероятно в предателство, нима можеше да не използва този прекрасен случай и да не бъде благодарен на съдбата, че му се удава възможност да открие, да плени и да убие двама агенти на Германската империя! Качих се в стаята си; безсмислено заключих вратата и се хвърлих по гръб върху тясното желязно легло. От прозореца се виждаха все същите керемидени покриви и заоблаченото слънце, типично за шест часа следобед. Стори ми се невъзможно този ден да се превърне — без предзнаменования и символи — в ден на неумолимата ми смърт. Въпреки покойния ми баща, въпреки че бях израснал в една симетрична градина в Хай Фън, щях да умра? Сега?

След това си помислих, че всъщност всички неща се случват сега, точно сега. Минава век след век, а нещата се случват единствено в настоящето; има безброй хора във въздуха, на земята и в морето, но всичко, което наистина става, става именно с мен... Почти непоносимият спомен за конското лице на Мадън прекъсна мисловните ми лутания. Сред омразата и ужаса, които изпитвам (сега вече мога да говоря за ужас, сега, когато надиграх Ричард Мадън, сега, когато шията ми вече очаква с нетърпение примката), си помислих, че този буен и несъмнено щастлив воин не подозираше, че зная Тайната — името на точното място, където се намира новият британски артилерийски парк при Анкър. Една птица се стрелна в сивото небе; въображението ми я превърна в самолет, а него — в много други (във френското небе), които унищожаваша с бомби артилерийския парк. Ех, ако устата ми, преди да я разкъса куршумът, можеше да изкрещи това име така, че да се чуе чак в Германия!... Но гласът ми беше много слаб. Как да сторя така, че да стигне до ушите на Лидера? До ушите на онзи болен и отвратителен човек, който знаеше единствено това, че Рунеберг и аз сме в Стафордшир, и напразно чакаше новини от нас в голия си кабинет в Берлин, непрестанно разлиствайки вестниците... *Трябва да бягам*, изрекох на глас. Безшумно се изправих, безсмислено тихо, сякаш Мадън вече ме дебнеше. Нещо — може би просто желанието да констатирам, че съм изчерпал запасите си — ме накара да пребъркам джобовете си. Намерих онова, което очаквах: американския часовник, никеловата верижка и четириъгълната монета, ключодържателя с безполезните и компрометиращи ме ключове от апартамента на Рунеберг, бележника и едно писмо, което реших незабавно да унищожа (но така и не го сторих), фалшивия паспорт, една крона^[3], два шилинга и няколко пенита, червено-синия молив, носната кърпа, револвера с един куршум в него. Съвсем безсмислено го сграбчих и претеглих в ръката си; исках да си вдъхна кураж. Смътно си помислих, че един изстрел се чува много далеч. За десет минути скроих плана си. Намерих в телефонния указател името на единствения човек, способен да предаде информацията — той живееше в едно предградие на Фентън, на по-малко от половин час път с влак.

Да, аз съм страхливец. Твърдя го сега, именно сега, когато вече съм изпълнил един план, чиято рискованост никой не би отрекъл. Беше

страшно. Не го сторих за Германия, не. Никак не ме е грижа за тази варварска страна, която ме принуди да приема позора да стана шпионин. Освен това познавам един човек от Англия, скромен човек, който за мен е гениален колкото Гьоте. Разговарях с него не повече от час, но през този час той беше Гьоте... Изпълних плана си, защото чувствах, че Лидерът презира хората от моята раса — тоест безбройните прадеди, които са събрани в мене. Искях да му докажа, че един жълтокож може да спаси войските му. Освен това трябваше да избягам от капитана. Гласът и юмруците му можеха да прогърмят всеки миг на вратата ми. Облякох се тихо, казах «сбогом» на собствения си образ в огледалото, слязох, огледах безлюдната улица и излязох. Гарата не беше далеч от къщи, но предпочетох да взема файтон. Прецених, че така има по-малко опасност да ме познаят, всъщност наред пустата улица се чувствах съвсем на открито и много уязвим. Спомням си, че казах на файтонджията да спре малко преди централния вход. Наложих си да сляза с една почти мъчителна бавност. Отивах в село Ашгроув, но взех билет за по-далечна гара. Влакът тръгваше само след няколко минути — в осем и петдесет. Побързах; следващият потегляше в девет и половина. На перона нямаше почти никой. Обиколих вагоните; спомням си няколко фермери, една жена в траур, младеж, потънал в «Аналите» на Тацит, един ранен и щастлив войник. Най-после вагоните бавно потеглиха. Един мъж, когото познах, напразно тича след влака до края на перона. Беше капитан Ричард Мадън. Почти изчерпан, разтреперан, аз се свих на другия край на седалката, по-далеч от страшния прозорец.

Неусетно от състоянието на покрусата преминах към почти отвратително щастие. Казах си, че моята битка вече е започнала и че с избягването от противника ми — макар за четирийсет минути и с малко помощ от благосклонната съдба — съм спечелил първия кръг. Реших, че тази малка победа ми предрича пълен успех. Реших, че не е малка, тъй като, ако не беше тази безценна разлика в разписанието на влаковете, сега щях да бъда в затвора или вече мъртъв. Реших (не по-малко софистично), че моето подло щастие доказва, че съм способен да доведе делото до успешен край. Извлякох от тази своя слабост много сили, които не ме напуснаха. Предвиждам, че в бъдеще човек ще се примирява всеки ден с все по-чудовищни неща; скоро на света ще има само воители и разбойници; давам им следния съвет: *Изпълнителят*

на едно чудовищно начинание трябва да си представи, че вече го е извършил, той трябва да си наложи едно бъдеще, което да е така необратимо, както и миналото. Именно така постъпих аз, докато очите ми — очи на вече мъртъв човек — следяха как изтича този ден, който може би ми беше последният, и как настъпва нощта. Влакът се движеше леко сред ясенова гора. Спря почти насред полето. Никой не извика името на гарата. *Ашгроув ли е?*, попитах някакви деца на перона. *Да*, отговориха те, кимайки. Слязох.

Лампа осветяваше перона, но лицата на децата оставаха в сянка. Едно от тях запита: *При доктор Стивън Албърт ли отивате?* Без да изчака отговора, друго дете прибави: *Къщата е далеч от тук, но вие няма да се загубите, ако тръгнете по този път вляво и на всеки кръстопът пак завивате наляво.* Хвърлих им една монета (последната), слязох по някакви каменни стъпала и поех по пустия път, който леко се спускаше. Беше обикновен черен път, над него се преплитаха клоните на дърветата, ниската кръгла луна сякаш ме съпровождаше.

За миг си помислих, че Ричард Мадън вече е предугадил по някакъв начин отчаяния ми план, но почти веднага осъзнах, че е напълно невъзможно. Съветът да завивам все наляво ми напомни, че такъв е обичайният начин да се стигне до централната част на някои лабиринти. Познавам нещо за лабиринтите; ненапразно съм правнук на онзи Цуй Бън, който е бил управител на Юнан и се е отказал от светската власт, за да напише роман, в който трябвало да има повече герои, отколкото в *Хун лоу мън*^[4] и да построи лабиринт, където да се загубват всички хора. Той е посветил тринайсет години на тези две различни и уморителни дела, но е бил убит от ръка на чуждоземец; романът му е бил безсмислен и никой не е успял да открие лабиринта. Вървейки под английски дървета, размишлявах за този изгубен лабиринт; представях си го девствен и свършен, изграден на тайния връх на една планина, представях си го погълнат от оризови полета или потънал под водата, представях си го безкраен, но вече съставен от осмостенни павилиони и ходове, които водят към своето начало, от реки и провинции, от царства... Мислех си за един лабиринт от лабиринти, за огромен и растящ лабиринт, който да обхваща миналото и бъдещето в едно, като включва по някакъв начин и звездите. Погълнат от тези въображаеми картини, забравих съдбата

си на беглец. За неопределено време се почувствах като абстрактен възприемник на света. Неясното и живо поле, луната и вечерният час ми подействаха; подейства ми и наклонът на пътя, който не позволяваше ни най-малко да се уморя. Вечерта беше задушевна и безкрайна. Пътят се спускаше и се разклоняваше сред вече тъмнеещите ливади. Някаква музика — пронизителна и сякаш силабична, се приближаваше и отдалечаваше заедно с повеите на вятъра, обвита в листа и разстояния. Помислих си, че човек може да бъде враг на други хора, на отделни прояви на други хора, но не и на една страна; не и на светулки, думи, градини, потоци, залези. Така стигнах до висока ръждясала порта. През решетките съзрях горичка и нещо като павилион. Изведнъж осъзнах две неща — първото обикновено, второто почти невероятно — музиката идваше от павилиона и беше китайска. Затова я бях възприел толкова късно, без да ѝ обръщам внимание. Не помня дали имаше камбанка или звънец, може би с пляскане оповестих пристигането си.

Музиката продължаваше да звучи. Обаче от дъното на близката къща се приближаваше някакъв фенер — стъблата на дърветата го закриваха отчасти, а на моменти изцяло: един хартиен фенер, който имаше формата на барабан и цвета на луната. Носеше го висок мъж. Не видях лицето му, защото светлината ме заслепяваше. Той отвори вратата и каза бавно на моя език:

— Виждам, че милостивият Си Пън е пожелал да облекчи самотата ми. Навярно искате да видите градината.

Сетих се, че това е името на един от нашите консули, и объркано повторих:

— Градината ли?

— Градината с разклоняващите се пътеки.

Нещо се раздвижи в паметта ми и произнесох с необяснима сигурност:

— Градината на моя праотец Цуй Бън.

— На вашия праотец? Вашият прочут праотец? Заповядайте.

Влажната пътека криволичеше също както пътеките в детството ми. Стигнахме до една библиотека с източни и западни книги. Познах някои от подвързаните в жълта коприна ръкописни томове на Изгубената енциклопедия, изготвена под ръководството на третия император от Светлата династия, но така и неотпечатана.

Грамофонната плоча се въртеше до бронзов феникс. Спомням си също така за някаква амфора от розов порцелан и за друга, с много векове по-стара, с онзи син цвят, който нашите занаятчии са копирали от персийските грънчари.

Стивън Албърт ме наблюдаваше усмихнат. Той беше много висок (вече го казах), с остри черти, със сиви очи и сива брада. Имаше в него нещо свещеническо, а също и нещо моряшко; после той ми разказа, че е бил мисионер в Тиендзин, «преди да стане синолог».

Седнахме — аз на един дълъг и нисък диван, той с гръб към прозореца и един висок кръгъл часовник. Изчислих, че Ричард Мадън, моят преследвач, няма как да пристигне по-рано от час. Неотменимото ми решение можеше да почака малко.

— Странна е съдбата на Цуй Бън — каза Стивън Албърт. — Управител на родната си провинция, вещ астроном, астролог и неуморим тълкувател на свещените писания, шахматист, прочут поет и калиграф, той е изоставил всичко, за да създаде една книга и един лабиринт. Отказал се е от удоволствията, които предлагат властта, правораздаването, брачното ложе, банкетите и дори познанието, и се е затворил в течение на тринайсет години в Павилиона на прозрачната самота. След смъртта му наследниците са намерили само объркани ръкописи. Както навярно ви е известно, роднините са поискали да ги изгорят, обаче изпълнителят на завещанието — някакъв даоистки или будистки монах — е настоял да бъдат публикувани.

— Ние, кръвните роднини на Цуй Бън — прекъснах го, — и до ден-днешен проклинаме този монах. Отпечатването е било безсмислено. Книгата представлява куп противоречиви чернови. Преглеждал съм я няколко пъти — в третата глава героят умира, а в четвъртата е жив. Колкото до другото творение на Цуй Бън, неговия Лабиринт...

— Лабиринтът е тук — каза той, като посочи едно високо лакирано писалище.

— Лабиринт от слонова кост! — възкликнах аз. — Някакъв мъничък лабиринт...

— Един лабиринт от символи — поправи ме той. — Един невидим лабиринт от време. На мен, варварина англичанин, ми бе отредено да разкрия тази прозрачна тайна. След сто години подробностите са безвъзвратно загубени и все пак не е трудно да се

предположи какво се е случило. Навярно Цуй Бън е казал: *Оттеглям се, за да напиша една книга.* А друг път може би е казал: *Оттеглям се, за да построя един лабиринт.* Тогава всички са си представили, че става дума за две творения; никой не е могъл да си представи, че книгата и лабиринтът са едно и също нещо. Павилионът на прозрачната самота се е издигал в средата на една може би труднопроходима градина; може би този факт е внушавал на хората идеята за истински лабиринт. Цуй Бън е умрял; в неговите обширни земи никой не е открил лабиринта; объркаността на самия роман ми подсказва, че именно той е лабиринтът. Две са обстоятелствата, които ми разкриха правилното решение на задачата. Първо, любопитната легенда, че Цуй Бън е възнамерявал да построи лабиринт, който наистина да бъде безкраен. И, второ, откъсът от едно писмо, което открих — Албърт стана. За малко той ми обърна гръб; отвори някакво чекмедже в златистото и почерняло писалище. Върна се с лист хартия — някога аленочервен, а сега розов и избледнял, кариран. Цуй Бън с право се бе славил като изкусен калиграф. Без да разбирам, но с възмущение прочетох думите, които мой кръвен роднина беше изписал с тънка четка: *Оставям на някои бъднини (не на всички) моята градина с разклоняващите се пътеки.* Мълчаливо върнах листа. Албърт продължи: — Преди да открия това писмо, бях се запитал по какъв начин една книга може да бъде безкрайна. Не можех да си представя друго освен един цикличен том, кръгообразен. Книга, чиято последна страница е тъждествена с първата, с възможност да продължава така безкрайно. Спомних си за оная нощ, която е в сърцевината на «Хиляда и една нощ». В нея Шехеразада (поради някаква странна разсеяност на преписвача) започва да разправя текстуално историята на хилядата и една нощи с опасността отново да стигне до нощта, в която я разказва, и така до безкрайност. Представих си също една платонична наследствена творба, предавана от баща на син, в която всеки нов индивид прибавя по някоя глава или пък с благочестиво внимание коригира страниците на предшествениците си. Тези предположения ме разсеяха, но никое от тях не съответстваше дори и в най-малка степен на противоречивите глави от творбата на Цуй Бън. Намирах се в пълна безпътица, когато получих от Оксфорд ръкописа, който сега прегледахте. Естествено, спрях се на фразата: *Оставям на някои бъднини (не на всички) моята градина с разклоняващите се пътеки.*

Почти незабавно прозрях — *градината с разклоняващите се пътеки* е обърканият роман, фразата *някои бъднини* (не на всички) ми подсказа идеята за разклоняване във времето, а не в пространството. Повторното прочитане на цялата творба потвърди това предположение. Във всички творби всеки път, когато човек се сблъска с различни възможности, избира една от тях и отхвърля останалите; в романа на почти неразгадаемия Цуй Бън героят избира едновременно всички възможности. Така той *създава* различни бъдещи времена, различни времена, които от своя страна също се размножават и разклоняват. Оттам и противоречията в романа. Фан например знае някаква тайна; непознат чука на вратата му. Фан решава да го убие. Естествено, съществуват няколко възможни развръзки: Фан може да убие неканения гост, натрапникът може да убие Фан, двамата може да се спасят или и двамата да умрат и така нататък. В творбата на Цуй Бън се случва всичко; всяка развръзка става изходна точка за други разклонения. Понякога пътеките на този лабиринт се събират; например вие идвате в тази къща, но в едно от възможните минали времена сте мой враг, в друго — мой приятел. Ако се примирите с непоправимото ми произношение, ще прочетем заедно няколко страници.

В яркия кръг на лампата лицето му беше несъмнено лице на старец, но в него имаше нещо непреклонно и даже безсмъртно. Той прочете бавно и точно две версии на една и съща епическа глава от романа. В първата една войска се придвижва напред към някаква битка, като прекосява пуста планина; ужасът от мрака и камъните кара войниците да презират живота и те успяват лесно да победят; във втората версия същата войска прекосява дворец, в който се чества някакъв празник; блестящата битка им се струва продължение на празника и те постигат победа. Слушах с истинско преклонение тези старинни измислици; може би се възхищавах не толкова на тях, колкото на обстоятелството, че бяха творение на моята кръв и че един човек от една далечна империя ги възпроизвеждаше за мен — по време на едно отчаяно приключение — на един западен остров. Спомням си последните думи, които се повтаряха като тайна заповед във всяка версия: *Така се сражаваха героите — прекрасното им сърце бе спокойно, мечът им унищожаваш, — примирени да убиват и да умрат.*

От този миг нататък почувствах както наоколо, така и в собственото си бедно тяло някакво незримо и неосезаемо гъмжение. Не движението на войските, раздалечаващи се, вървящи успоредно и накрая обединяващи се, а едно по-недостъпно, но близко вълнение, което те по някакъв начин предопределяха. Стивън Албърт продължи:

— Не вярвам вашият прочут праотец да си е играл ненужно, създавайки различни варианти. Не мисля, че въобще е вероятно да е пожертвал тринайсет години за безкрайното изпълнение на този реторичен експеримент. Във вашата страна романът е второстепенен жанр, а по онова време дори презрян. Цуй Бън е бил гениален романист, но също така и литератор, и мислител, който несъмнено не се е смятал за обикновен романист. Свидетелствата на негови съвременници доказват — и животът го потвърждава, — че той е имал метафизични и мистични влечения, философските противоречия заемат значителна част от романа. Зная, че от всички проблеми нито един не го е измъчвал и вълнувал толкова много, колкото необхватният проблем за времето. А сега забележете: това е *единственият* проблем, който отсъства от страниците на *Градината*. Той дори не използва думата, която означава *време*. Вие как си обяснявате този съзнателен пропуск?

Изразих няколко предположения, но всички бяха неубедителни. Обсъдихме ги; накрая Стивън Албърт запита:

— В една гатанка, на която отговорът е шахмат, коя е единствената забранена дума?

Помислих за миг и отговорих:

— Думата *шахмат*.

— Точно така — каза Албърт. — *Градината с разклоняващите се пътеки* е огромна притча или гатанка, чийто отговор е думата «време»; ето тайната причина, поради която тази дума не се споменава в нея. Да се пропуска *винаги* една дума, да се прибегва до неподходящи метафори и очевидни парафрази, е може би най-превзетият начин да се посочи тази дума. Именно обиколния начин е избрал потайният Цуй Бън във всяка криволица на безкрайния си роман. Сравних стотици ръкописи, поправих грешките, допуснати поради небрежността на преписваните, предположих, че в този хаос има някакъв план. Възстанових — или поне смятам, че съм възстановил — първоначалния ред, преведох цялата творба —

установих, че думата *време* не е употребена нито веднъж. Обяснението е очевидно. *Градината с разклоняващите се пътеки* е непълно, но не невярно изображение на вселената, така както я е схващал Цуй Бън. За разлика от Нютон и Шопенхауер вашият праотец не е вярвал в едно време — еднородно и абсолютно; той е вярвал в безкрайни поредици от времена, в нарастваща и главозамайваща мрежа от раздалечаващи се, сливащи се и протичащи успоредно времена. Тази мрежа от времена, които се приближават, разклоняват се, пресичат се или които в продължение на векове се пренебрегват, тази мрежа обхваща *всички* възможности. В повечето от тези времена ние не съществуваме; в някои от тях съществувате вие, а аз — не; в други съществувам аз, но не и вие; в трети съществуваме и двамата. В сегашното време, което благоприятната случайност ми е отредила, вие дойдохте у дома ми; в друго време, преминавайки градината, вие ме намирате мъртъв; в трето аз изричам същите тези думи, но всъщност съм някакво недоразумение, някакъв призрак.

— Във всички времена — произнесох ясно, но не без трепет — ви благодаря и ви се прекланям за това, че пресъздадохте Градината на Цуй Бън.

— Не във всички — прошепна той с усмивка. — Времето се разклонява вечно в безброй бъдещи времена. В едно от тях аз съм ваш враг.

Тогава отново усетих онова гъмжене, онова движение, за което вече споменах. Стори ми се, че влажната градина, която заобикаля къщата, е претъпкана с невидими хора. Тези хора бяха Албърт и аз, тайни, отрудени и проявяващи се под различни форми в други измерения на времето. Вдигнах поглед и изведнъж кошмарът се разпръсна. В жълтата и черна градина имаше само един-единствен човек; но този човек бе огромен като статуя и се приближаваше по пътеката и беше самият капитан Ричард Мадън.

— Бъдещето вече настъпи — отговорих, — но аз съм ваш приятел. Може ли отново да погледна писмото?

Албърт стана. Отвори чекмеджето на високото писалище, като за миг ми обърна гръб. Вече бях приготвил револвера. Стрелях много внимателно; Албърт се свлече на пода, без стон. Кълна се, че умря намясто; все едно че гръм го бе ударил.

Останалото е нереално и без значение. Мадън нахълта в стаята и ме задържа. Бях осъден на обесване. Беше отвращаващо, но аз победих; бях успял да съобщя в Берлин тайното име на града, който трябваше да нападнат. Вчера го бомбардираха; прочетох това в същите вестници, които съобщаваха на Англия, че изтъкнатият синолог Стивън Албърт е бил убит от някакъв непознат на име Ю Дзън. Лидерът е разшифровал загадката. Той знаеше, че задачата ми беше да посоча (въпреки грохота на войната) града, който се нарича Албърт, и е разбрал, че не съм намерил друг начин, освен да убия човек с това име. Лидерът не знае (никой не може да знае) за дълбокото ми разкаяние и умора“.

[1] Висше училище (нем.) — бел.прев. ↑

[2] Отблъскващо и странно предположение. Всъщност прусаският шпионин Ханс Рабенер, известен като Виктор Рунеберг, заплашил с пистолет приносителя на заповедта за арест капитан Ричард Мадън, който при самозащита му нанесъл смъртоносни рани — бележка на аржентинския издател. ↑

[3] Английска монета от пет шилинга — бел.прев. ↑

[4] «Сън в червените покои» — китайски еротичен и дидактичен роман от периода Цин на династията Мин — бел.прев. ↑

НЕБИВАЛИЦИ (1944)

ПРЕДГОВОР

Макар и не тъй тромаво написани, разказите в тази книга не се различават от онези, които съставят предишната. Може би ще трябва да подчертая два от тях: „Смърт и компас“ и „Фунес паметливият“. Вторият представлява дълга метафора на безсънието. Първият, въпреки немските и скандинавските имена, се развива в един Буенос Айрес на сънищата; криволичещата „Рю дьо Тулон“ е „Пасео де Хулио“, а вила „Тристльо Роа“ е хотелът, където Хърбърт Аш получи (и навярно никога не прочете) единайсети том от една въображаема енциклопедия. Вече бях написал тази измислица, когато ми се стори, че си заслужава да разширя времето и пространството, които тя обхваща: отмъщението можеше да се предава по наследство, периодите от време да се изчисляват в години, даже в столетия, първата буква на Името да се произнася в Исландия, втората — в Мексико, третата — в Индостан. Да добавя ли, че сред хасидите е имало и светци и че жертвоприношението на четири живота с цел добиването на четирите букви, които образуват Името, е фантазия, продиктувана от самата форма на моя разказ?

Буенос Айрес, 29 август 1944 г.

P.S. Добавих към този том три разказа: „Югът“, „Сектата на Феникса“ и „Краят“. С изключение на един герой — Рекабарен, чиято неподвижност и пасивност служат за контраст, нищо или почти нищо в краткото развитие на последния разказ не е измислено от мен; цялото му съдържание е скрито в една прочута книга, а аз пръв го разкрих или поне пръв обявих това. В алегорията на Феникса си поставих за задача да загатна едно общо дело — Тайната, да го внуша колебливо, постепенно и в крайна сметка недвусмислено; не зная до каква степен съм успял. Що се отнася до „Юга“, който може би е най-добрият ми разказ, ще се задоволя с предупреждението, че може да се чете не само като пряко повествование за измислени събития, но и по съвсем различен начин.

Шопенхауер, Де Куинси, Стивънсън, Маутнер, Шоу, Честъртън и Леон Блоа съставят разнородния списък на авторите, които постоянно препрочитам. Струва ми се, че в христологичната фантазия, озаглавена

„Три версии за деянието на Юда“, долавям далечното влияние на последния от изброените.

Х.Л.Б.

ФУНЕС, ПАМЕТТА МУ

Помня го (въпреки че нямам право да произнасям тази свещена дума — само един човек на земята имаше това право и той е мъртъв) с тъмна китка пасифлора в ръка, гледащ я тъй, както никой друг не може да я гледа, дори и да се взира в нея от предутринния до вечерния здрач цял живот. Помня мрачното му лице с индиански черти, необичайно *далечно* — зад цигарата. Помня (така ми се струва) тънките му ловки пръсти. До тия пръсти помня кратунка за мате с герба на *Banda Oriental*^[1]. Помня жълтата сламена щора на прозореца, изписана със смътен езерен пейзаж. Помня ясно гласа му — бавния и сърдит носов говор на старите жители от предградията без днешната италианска напевност. Виждам съм го не повече от три пъти; последния път — през 1887 година... Много одобрявам идеята всички, които са го познавали, да напишат нещо за него; моят разказ може би ще е най-краткият (и вероятно най-оскъдният) в книгата, която ще издадете, но със сигурност няма да е най-безпристрастният. Аз съм един жалък аржентинец и затова не мога да пея дитирамби — задължителен жанр в Уругвай, когато темата е някой уругваец. *Драскач, фукльо, столично конте*; Фунес не е изричал тези обидни думи, но аз напълно съзнавам, че за него бях въплъщения на тия жалки прозвища. Педро Леандро Ипуче^[2] пише, че Фунес е предтеча на свръхчовеците, „един самороден местен Заратустра“; няма да споря, но не бива да забравяме, че този момък от Фрай Бентос беше в известно отношение безнадеждно ограничен.

Първият ми спомен за Фунес е съвсем ясен. Виждам го в една мартенска или февруарска привечер на 84-та. През тази година баща ми ме беше завел да летувам във Фрай Бентос^[3]. Връщах се от имението Сан Франсиско с братовчед ми Бернардо Аедо. Яздехме коне, пеехме весело, но това не беше единствената причина да се чувствам щастлив. След душния ден небето бе закрито от огромен буреносен облак, тласкан от южния вятър. Дърветата вече се огъваха под напора му, аз се боях (и се надявах), че водната стихия ще ни застигне напред полето. Препускахме, надбягвайки се с бурята. Най-сетне навлязохме в

една уличка, оградена от много високи тухлени тротоари. Изведнъж притъмня; чух забързани и сякаш крадливи стъпки; вдигнах очи и видях някакво момче, което тичаше по тесния разбит тротоар като по тясна разбита стена. Помня късите му торбести панталони, платнените му сандали със сламени подметки, помня цигарата и строгото му лице на фона на безкрайния вече облак. Неочаквано Бернардо му извика: „Колко е часът, Иренео?“ Без да погледне небето, без да се спре, той отговори: „Осем без четири минути, млади Бернардо Хуан Франсиско“. Гласът му беше тънък и подигравателен.

Аз съм толкова разсеян, че току-що предаденият диалог нямаше да привлече вниманието ми, ако братовчед ми не беше го повторил няколко пъти, подтикван (струва ми се) от някакъв местен патриотизъм и от желанието да се покаже равнодушен към тройното обръщение.

Той ми каза, че момчето, което срещнахме, е Иренео Фунес, известен с някои странности — например с това, че не дружи с никого и винаги знае колко е часът, като по часовник. Добави, че е син на една тукашна гладачка, Мария Клементина Фунес; едни разправяли, че баща му бил лекар, някой си О’Конър, англичанин, други — че бил укротител на коне или следотърсач от департамента Салто. Живеел с майка си близо до чифлика Лаурелес.

През 85-а и 86-а година летувахме в Монтевидео. През 87-а отново посетих Фрай Бентос. Естествено, разпитах за всички познати и накрая за „хронометъра Фунес“. Отговориха ми, че в имението Сан Франсиско един необязден кон го бил хвърлил на земята и той останал парализиран за цял живот. Спомням си, че тази вест остави у мен впечатлението за досадна магия: единствения път, когато го видях, ние се връщахме на коне от Сан Франсиско, а той тичаше по високия тротоар; историята, която разказа братовчед ми Бернардо, много приличаше на сън, изтъкан от късове минало. Казаха ми, че лежал на кушетка загледан в смокинята на двора или в някоя паяжина. Привечер позволявал да го пренесат до прозореца. Бил толкова честолюбив, та дори се преструвал, че е облагодетелстван от сполетялата го беда... На два пъти го видях зад решетката на прозореца, която безжалостно подчертаваше участта му на вечен затворник — първия път неподвижен, със затворени очи; втория — пак неподвижен, но вгълбен в съзерцанието на ухаещ стрък пелин.

По това време донякъде от суетност се бях заел системно да изучавам латински. В куфара си носех „De viris illustribus“^[4] на Ломон, „Thesaurus“^[5] на Кишра, „Записките“ на Юлий Цезар и един от томовете на „Naturalis historia“^[6] на Плиний, която надхвърляше (и все още надхвърля) скромните ми способности на латинист. В малкото градче всичко се разчува; в къщата си в покрайнините Иренео скоро узна за тия необикновени книги. Изпрати ми цветисто и високопарно писмо, в което припомняше нашата за съжаление „ефимерно кратка“ среща „на 7 февруари 84-та“, възхваляваше чичо ми дон Грегорио Аедо, починал същата година, за славните услуги, които „оказа на двете отечества в героичната битка при Итусаингт“, и ме молеше да му заема някоя от книгите заедно с един речник, „за да вникна в оригиналния текст, тъй като, трябва да призная, не владея латински“. Обещаваще да ги върне много бързо и в добро състояние. Почеркът му беше съвършен, съвсем четлив; придържаше се към правописа, препоръчван от Андрес Бейо: *i* вместо *u*, *j* вместо *g*. Естествено, отначало помислих, че това е шега. Братовчедите ми ме увериха, че не е — такъв си бил Иренео. Не знаех на какво да отдам — дали на безочие, на невежество или на глупост — убеждението, че трудният латински не изисква нищо друго освен речник; за да го обезсърча напълно, му изпратих „Gradus ad Parnassum“^[7] на Кишра и труда на Плиний.

На 14 февруари ми телеграфираха от Буенос Айрес да се върна незабавно, защото баща ми не бил „много добре“. Нека Бог ми прости, но гордостта, че съм получил спешна телеграма, желанието да разкажа на цял Фрай Бентос за несъответствието между меката форма на съобщението и императивното наречие, изкушението да драматизирам скръбта си, показвайки мъжествен стоицизъм — всичко това навярно ми попречи да изпитам скръб. Като подреждах куфара си, забелязах, че липсват „Gradus“ и първият том на „Naturalis historia“. „Сатурн“ вдигаше котва на другия ден сутринта; след вечеря се отправих към къщата на Фунес. За моя изненада нощта беше толкова душна, колкото и денят.

В скромната къща ме посрещна майката на Фунес. Тя ми каза, че Иренео е в стаята към задния двор, и ме предупреди да не се учудвам, ако е тъмно, защото Иренео обичал да стои с часове, без да пали свещ. Прекосих двора, покрит с плочи, и чардака и стигнах до задния двор.

Там имаше асма; мракът ми се стори пълен. Изведнъж чух високия и насмешлив глас на Иренео. Говореше на латински. Бавно, с наслаждение този глас от тъмнината произнасяше някаква реч или молитва, или заклинание. Латинските срички отекнаха в дворчето от сплъстена земя; в уплахата си ги чувствах неразгадаеми, безкрайни; по-късно, в нескончаемия разговор през тази нощ разбрах, че това е първият абзац от глава дваисет и четвърта на седма книга на „Naturalis historia“. Темата на тази глава е паметта; последните думи бяха: *ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum*^[8].

Без ни най-малка промяна в гласа Иренео ме покани да вляза. Пушеше, изтегнат на кушетката. Струва ми се, че видях лицето му едва на разсъмване; помня само проблясващото огънче на цигарата. В стаята леко миришеше на влага. Седнах; повторих историята за телеграмата и болестта на баща ми.

Сега стигам до най-трудното място в моя разказ. Той (добре е читателят вече да узнае това) няма друг сюжет освен този разговор, състоял се преди половин век. Няма да се опитвам да възпроизведа думите, безвъзвратно изчезнали. Предпочитам да опиша правдиво всичко онова, което ми разказа Иренео. Непряката реч е неизразителна и слаба; знам, че жертвам въздействието на своя разказ; нека читателите ми си представят накъсаните изречения, които ме смаяха в онази нощ.

Най-напред Иренео изброи на латински и на испански случаите на феноменална памет, описани в „Naturalis historia“: персийският цар Кир, който познавал по име всички войници от армията си; Митридат Евпатор, раздавал правосъдие на дваисет и двата езика, на които се говорело в империята му; Симонид, изобретателят на мнемотехниката; Метродор, притежавал дарбата да повтаря дословно онова, което е чул само веднъж. Напълно искрено Фунес се удиви, че подобни случаи могат да будят удивление. Каза ми, че до онзи дъждовен следобед, когато белият кон го хвърлил на земята, той бил като всички хора: сляп, глух, вятърничав, слабопаметен. (Аз се опитах да му намегна за способността му да определя точно времето и да запомня собствени имена, но той не ми обърна внимание.) Деветнайсет години бил живял като в сън: гледал, без да вижда, слушал, без да чува, забравял всичко, почти всичко. Когато паднал, загубил съзнание; като дошъл на себе си, настоящето му се сторило почти непоносимо — толкова богато и ясно

било станало, а също и спомените за най-отдавнашни и най-обикновени неща. Скоро след това разбрал, че е парализиран, но въобще не обърнал внимание на този факт. Помислил (почувствал), че неподвижността е нищожна цена. Сега сетивата и паметта му били непогрешими.

С един бърз поглед всички ние забелязваме три чаши, поставени на маса; Фунес виждаше всички ластари, гроздове и зърна на една лозница. Знаеше каква форма са имали облаците на юг в утрото на 30 април 1882 година, и в паметта си можеше да ги сравни с жилките по кожената подвързия на книга, която е видял само веднъж, и с пенестата диря, оставена от едно весло в Рио Негро в навечерието на битката при Кебрачо. Тези спомени не бяха прости; всеки зрителен образ беше съпроводен от мускулни, топлинни и други усещания. Можеше да разкаже точно всичките си сънища, всичките си мимолетни видения. На два-три пъти беше възстановил цял един ден; никога не се беше колебал, но всяко такова възстановяване му бе отнело също по един ден. Каза ми: „Аз имам повече спомени, отколкото са имали всички хора, откакто свят светува“. И още: „Моите сънища са като вашето бодърстване“. И още, вече на разсъмване: „Паметта ми, господине, е като бунище“. Окръжност на черна дъска, правоъгълен триъгълник, ромб — това са форми, които можем да си представим без затруднения; Иренео можеше да си представи буйната грива на жребец, стадо по планинско било, оттенъците на пламъка и неизброимите частици на пепелта, променящото се лице на мъртвец по време на дълго бдение. Колко ли звезди е виждал по небето?

Ето какво ми разказа; нито тогава, нито по-късно съм поставял под съмнение думите му. По онова време нямаше още кинематограф, нито фонографи; но въпреки това ме порази фактът, че никой не се е опитал да направи експеримент с Фунес. Наистина, цял живот отлагаме всичко, което може да бъде отложено; навярно дълбоко в душата си всички знаем, че сме безсмъртни и че рано или късно всеки човек ще може да върши всичко и да знае всичко.

В тъмнината гласът на Фунес продължи да говори.

Разказа ми, че през 1886 година измислил оригинална бройна система и че само за няколко дни надхвърлил дваисет и четири хиляди. Не я записал, тъй като измисленото веднъж вече не можело да се изличи от паметта му. Първият подтик за това било, струва ми се,

неудовлетворението му от факта, че за трийсет и тримата^[9] са необходими две цифри или три думи вместо една цифра или една дума. Впоследствие приложил този абсурден принцип и към други числа. Вместо седем хиляди и тринайсет казвал (например) *Максимо Перес*; вместо седем хиляди и четиринайсет — *Железницата*; други числа обозначил с *Луис Мелиан Лафинур*, *Олимар*, *сяра*, *пики*, *кит*, *газ*, *котел*, *Наполеон*, *Агустин де Ведия*. Вместо петстотин казвал *девет*. Всяка дума имала особен знак, нещо като белег; последните били много сложни... Аз се опитах да му обясня, че тази рапсодия от несвързани думи е точно обратното на бройна система. Казах му, че 365 означава три стотици, шест десетици, пет единици; подобен анализ липсва при „числа“ като *Негъра Тимотео* или *побой*. Фунес не ме разбра или не пожела да ме разбере.

През седемнайсети век Лок допуснал (и отхвърлил) възможността да се създаде знак, в който всеки отделен предмет, всеки камък, всяка птица, всеки клон да има собствено име; Фунес също смятал да измисли подобен език, но се отказал, защото му се сторило, че ще се окаже прекалено общ, прекалено двусмислен. В действителност Фунес помнеше не само всеки лист от всяко дърво във всяка гора, но и всеки път, когато го бе виждал или си го бе представял. Решил да сведе всеки свой изживян ден до не повече от седемдесет хиляди спомена, които след това щял да обозначи с цифри. Две съображения го разколебали: съзнанието, че това е едно безкрайно начинание, и съзнанието, че то е безполезно. Дал си сметка, че до смъртния си час още няма да е приключил с подреждането на детските си спомени.

Двата посочени проекта (безкраен речник за естествения ред на числата, безполезен мислен каталог на всички образи, съхранявани в паметта) са абсурдни, но те разкриват някакво смътно величие. Позволяват ни да прозрем или да си представим умопомрачителния свят на Фунес. Той — нека не забравяме това — беше почти напълно неспособен за общи, платоновски идеи. Не само му беше трудно да разбере, че нарицателното име „куче“ обхваща множество различни индивиди с различна големина и различна форма; дразнеше се, че кучето в три часа и четиринайсет минути (гледано в профил) и кучето в три часа и петнайсет минути (гледано анфас) имат едно и също име. Собственото му лице в огледалото, собствените му ръце го

изненадваха всеки път. Суифт разказва, че императорът на Лилипутия виждал как се движи минутната стрелка; Фунес непрекъснато виждаше бавния процес на гниенето, на кариеса, на умората. Забелязваше настъплението на смъртта, на влагата. Беше самотен и трезв наблюдател на един многообразен, ефимерен и непоносимо конкретен свят. Вавилон, Лондон и Ню Йорк са поразявали с жестокия си блясък човешкото въображение; ала никой в техните многолюдни кули и по техните трескави булеварди не е почувствал гнета и задуха на една толкова неизтощима действителност, като тази, която ден и нощ тегнеше над клетия Иренео в бедняшкото му южноамериканско предградие. Много трудно заспиваше. Да заспиш, значи да забравиш света; легнал по гръб на кушетката, Фунес си представяше в тъмнината всяка пукнатина, всеки корниз по стените на всички къщи наоколо. (Повтарям, че и най-незначителният му спомен беше по-точен и по-ярък от нашето усещане за физическа наслада или физическо страдание.) На изток в един още ненапълно застроен участък имаше нови, непознати къщи. Фунес си ги представяше черни, плътни, изградени от еднороден мрак, обръщаше лице към тях, за да заспи. Обичаше също да си представя, че е на дъното на реката, люлян и обезсилен от течението.

Беше научил с лекота английски, френски, португалски, латински. Подозирам обаче, че не беше твърде способен да мисли. Да мислиш, значи да игнорираш (или да забравяш) отликите, значи да обобщаваш, да се абстрахираш. В претъпкания с предмети свят на Фунес имаше само подробности, и то възприемани съвсем непосредствено.

Плахата утринна светлина влезе в стаята през дворчето без настилка.

Едва тогава видях лицето, чийто глас цяла нощ бе говорил. Иренео беше на деветнайсет години; беше роден през 1868; стори ми се внушителен като бронзова статуя, по-древен от Египет, от пророчествата и пирамидите. Помислих си, че всяка моя дума (всеки мой жест) ще остане завинаги в неумолимата му памет; скова ме страх, че трупам излишни движения.

Иренео Фунес умря през 1889 година от възпаление на белите дробове.

1942 г.

[1] „Източният бряг“ на Рио де ла Плата — старинно име на Уругвай, използвано от кореняците дълго след обявяването на официалното име на страната — бел.прев. ↑

[2] Приятел и съратник на Борхес от младежките му години — бел.прев. ↑

[3] Малък град край река Уругвай, където Борхес действително често е гостувал на братовчедите си Аедо — бел.прев. ↑

[4] „За знаменитите мъже“ (лат.) — бел.прев. ↑

[5] „Съкровищница“ (лат.) — бел.прев. ↑

[6] „Естествена история“ (лат.) — бел.прев. ↑

[7] „Стъпала към Парнас“ (лат.) — бел.прев. ↑

[8] Така че нищо не може да бъде предадено на слуха с едни и същи думи (лат.) — бел.прев. ↑

[9] Група патриоти, които прекосяват цялата страна от Буенос Айрес до Монтевидео, за да освободят Уругвай от испанците — бел.прев. ↑

ФОРМАТА НА САБЯТА

Лицето му бе разсечено от жесток белег — пепелява, почти съвършена дъга, която с единия си край обезобразяваше слепоочието му, а с другия — скулата. Истинското му име е без значение; в Такуарембо всички го наричаха *Англичанина от Ла Колорада*. Кардосо, бившият притежател на имението, не искал да го продава; чувал съм, че Англичанина прибягнал към едно средство, за което никой не би предположил — поверил му тайната на белега си. Той бил дошъл от границата, от Риу Гранди ду Сул; от там някъде тръгнал слухът, че в Бразилия е бил контрабандист. Нивите били обрасли с бурен, водата в кладенците горчала; за да постегне имота, Англичанина работел наравно с ратаите. Казват, че бил строг до жестокост, но педантично справедлив. Казват още, че пиел; няколко пъти в годината се затварял в таванската стая и излизал от там подир два-три дни като след битка или след треска — бледен, тръпнеш, смутен, но все тъй деспотичен. Помня ледения му поглед, жилавата мършавост, сивите мустаци. Не общуваше с никого; испанският му впрочем беше елементарен и повлиян от бразилския говор. По пощата получаваше само търговски писма или проспекти.

При последното ми пътуване из северните департаменти река Карагуата бе придошла и се наложи да нощувам в Ла Колорада. Почти веднага забелязах, че посещението ми не е желано; опитах се да предразположа Англичанина и с тая цел се хванах за патриотизма — понеже е най-неразличима от всички страсти. Подметнах, че една страна, проникната от духа на Англия, е непобедима. Събеседникът ми се съгласи, но добави с усмивка, че самият той не е англичанин, а ирландец от Дънгарвън. При тия думи млъкна, сякаш бе издал някаква тайна.

След вечеря излязохме да погледнем небето. Дъждът беше спрял, но на юг, отвъд ридовете, небето, прорязвано от светкавици, вещаеше нова буря. В занемарената трапезария ратаят, който бе сложил вечерята, донесе бутилка ром. Пихме дълго и мълчаливо.

Не зная колко е бил часът, когато усетих, че съм се напил; не зная защо — дали защото бях възбуден, развеселен или просто отегчен — заговорих за белега. Лицето на Англичанина се промени; за миг помислих, че ще ме изхвърли от дома си. Той обаче каза с обичайния си тон:

— Ще ви разкажа историята на моя белег, но при едно условие: няма да спестя нито една низост, нито една позорна подробност.

Приех. Ето историята, която разказа, смесвайки английски с испански и дори с португалски:

През 1922 година в един от градовете на Конот аз бях сред многото, които тайно се бореха за независимостта на Ирландия. Някои от оцелелите ми другари се отдадоха на мирен труд; други, колкото и да е парадоксално, се бият по морета или в пустинята под английското знаме; един, най-достойният, издъхна призори в двора на една казарма, разстрелян от още сънени мъже; някои (по-щастливи) намериха смъртта в безименните и почти тайни битки на гражданската война. Бяхме републиканци, католици, бяхме, предполагам, романтици. Ирландия беше за нас не само утопичното бъдеще и непоносимото настояще; беше горчива и свидна легенда, беше червените тресавища и кръглите нули, беше отричането от Парнел и невероятните епопеи, разказващи за похищение на бикове, които в предишни превъплъщения са били герои, риби и планини... Една привечер, която няма да забравя, пристигна един наш съратник от Мънстър — някой си Джон Винсънт Мун.

Нямаше и двайсет години. Беше едновременно слаб и отпуснат; оставяше неприятно впечатление за безгръбначно. Беше изучил усърдно и суетно почти страница по страница някакъв комунистически учебник; диалектическият материализъм му служеше за пресичане на всякакъв спор. Причините, поради които човек може да обича или да мрази, са неизброими: Мун свеждаше световната история до жалки икономически противоречия. Твърдеше, че победата на революцията е предопределена. Възразих му, че един джентълмен се интересува само от загубени каузи... Вече се беше стъмнило; полемиката продължи в коридора, по стълбите и накрая из пустите улици. Съжденията, изказани от Мун, не ми направиха толкова силно впечатление, колкото

безапелационният му, категоричен тон. Новият ни съмишленик не спореше, а произнасяше присъди — пренебрежително и някак гневно.

Когато стигнахме последните къщи, ни стресна внезапният пукот на картечна стрелба. (Преди това или малко по-късно заобиколихме калкана на някаква фабрика или тъмница.) Втурнахме се в една улица без настилка; някакъв войник, огромен на фона на заревото, изскочи от една горяща колиба. Изкрещя ни да спрем. Аз ускорих крачките си, ала събеседникът ми не ме последва. Обърнах се: Джон Винсът Мун стоеше неподвижен, втрещен, сякаш се бе вкаменил от ужас. Върнах се, с един удар повалих войника, разтърсих Винсът Мун, наругах го и му заповядах да върви след мен. Трябваше да го хвана под ръка, беше се вцепенил от страх. Побягнахме в огряваната от пожари нощ. Един пушечен изстрел ни настигна; куршумът одраска Мун по дясното рамо; докато бягахме сред борова гора, гърдите му се разтрисаха от тихи хлипове.

През есента на 1922-ра се укривах във вилата на генерал Баркли, когото изобщо не бях виждал. По онова време той заемаше някаква административна длъжност в Бенгалия; сградата, макар и строена преди по-малко от век, бе разнебитена и мрачна, с множество объркващи коридори и ненужни вестибюли. Музейната колекция и огромната библиотека заемаха целия партер — спорни и противоречиви книги, които в известен смисъл са историята на деветнайсети век; ятагани от Нишапур, в чиито застинали дъги сякаш още бушуваха вихърът и яростта на боя. Влязохме (доколкото си спомням) през задния вход. С треперещи и пресъхнали устни Мун промърмори, че нощните ни приключения са интересни; аз го превързах, донесох му чаша чай; убедих се, че „раната“ е повърхностна. Изведнъж той промълви смутено:

— Но вие се изложихте на сериозна опасност.

Казах му да не се безпокои. (Опитът от гражданската война ме задължаваше да постъпя по този начин; пък и залавянето дори само на един съмишленик можеше да постави в опасност цялото дело.)

На другия ден Мун беше възвърнал самоувереността си. Прие предложената цигара и ме подложи на строг разпит относно „материалните средства на нашата революционна партия“. Въпросите му бяха много смислени; казах му (откровено), че положението е доста сериозно. Силни пушечни гърмежи разтърсиха целия Юг.

Казах на Мун, че другарите ни чакат. Палтото и револверът ми бяха в стаята; когато се върнах от там, заварих Мун изтегнат на канапето, със затворени очи. Предполагаше, че има треска; оплакваше се от мъчителни болки в рамото.

И тогава разбрах, че е непоправим страхливец. Помолих го смутено да се пази и се сбогувах. Така ме беше срам за този малодушен човек, сякаш самият аз бях страхливецът, а не Винсът Мун. Постъпките на един човек сякаш принадлежат на всички хора. Ето защо не е несправедливо, че прегрешението на едного в една градина става причина да се погуби целият човешки род, а с разпятието на един евреин може да се спаси. Шопенхауер навярно има право: аз съм другите, всеки човек е цялото човечество, Шекспир в известен смисъл е жалкият Джон Винсът Мун.

Прекарахме девет дни в огромната къща на генерала. За ужасите и светлите мигове на войната няма да говоря; целта ми е да разкажа историята на тоя белег, който ме позори. Тия девет дни в паметта ми се сливат в един-единствен, с изключение на предпоследния, когато нашите нахлуха в една казарма и така отмъстихме за шестнайсетимата другари, разстреляни с картечни откоси в Елфин. Аз се измъквах от вилата на разсъмване, в утринната дрезгавина. Привечер се връщах. Съратникът ми ме чакаше горе — раната не му позволявала да слиза на партера. Още го виждам с книга по стратегия в ръката: Ф. Н. Мод или Клаузевиц^[1]. „Любимото ми оръжие е артилерията“, призна той пред мен една вечер. Разпитваше за плановете ни; правеше му удоволствие да ги критикува или да ги усъвършенства. Обичаше също да разобличава „окаяното ни материално положение“; предричаше с мрачен догматизъм гибелната развръзка. „C'est une affaire flambee“^[2], мърмореше. За да покаже, че никак не го е грижа дали е страхливец, изтъкваше умственото си превъзходство. Така изминаха девет дни.

На десетия градът падна окончателно в ръцете на Black and Tans^[3]. Високи мълчаливи конници патрулираха по пътищата; вятърът носеше пепел и дим; на един ъгъл видях проснат труп, ала понатрапчив е споменът ми за едно чучело наред площада, по което войниците се упражняваха в стрелба... Бях излязъл, когато небето едва просветляваше; прибрах се още предобед. Мун разговаряше с някого в библиотеката; по гласа му разбрах, че говори по телефона. После чух името си; после — че ще се върна в седем, после — указанието да ме

заловят, когато минавам през градината. Моят благоразумен приятел благоразумно ме предаваше. Чух как искаше някакви гаранции за собствената си безопасност.

Тук историята се обърква и свършва. Знам, че преследвах изменника по кошмарни тъмни коридори и шеметно високи стълби. Мун познаваше къщата добре, много по-добре от мен. Един-два пъти го изгубих от поглед. Но успях да го догоня, преди да ме заловят войниците. Из една от паноплиите на генерала измъкнах ятаган; с този стоманен полумесец отпечатах завинаги върху лицето му един кървав полумесец. Борхес, пред вас, непознатия, направих тази изповед. Вашето презрение няма да ми тежи толкова.

Тук разказвачът млъкна. Забелязах, че ръцете му треперят.

— А Мун? — попитах.

— Получи сребърниците на Иуда и избяга в Бразилия. Онази вечер видя на площада как неколцина пияни разстрелват едно чучело.

Напразно очаквах продължението на историята. Накрая го попитах какво е станало по-нататък.

Тогавя от него се изтръгна стенание. Посочи с плаха смиреност белезникавия крив белег.

— Не ми ли вярвате? — промълви. — Нима не виждате, че нося върху лицето си печата на своя позор? Разказах ви историята по този начин, за да я изслушате докрай. Аз предадох човека, който ми спаси живота и ми даде подслон — аз съм Винсънт Мун. А сега — презирайте ме.

1942 г.

[1] Карл Филип Готлиб Клаузевиц (1780–1831) — немски военен теоретик и историк — бел.прев. ↑

[2] Загубена работа (фр.) — бел.прев. ↑

[3] Черно-кафявите (англ.) — прозвище на части от кралската ирландска полиция, сформирани в Англия от демобилизирани войници — бел.прев. ↑

ТЕМА ЗА ПРЕДАТЕЛЯ И ГЕРОЙ

*Годината на Платон се върти
—
добро и зло подема пак,
но стари, а пък новите
изтръска.
Светът танцува — гонга някой
блъска
и в тоя ритъм всички удрят
крак.*

У. Б.
Йейтс,
„Кулата“^[1]

Под явно влияние на Честъртън (съчинител и разкрасител на изящни загадки) и на придворния съветник Лайбниц (който изнамери предустановената хармония) измислих в свободните си вечери следния сюжет, който ще разработя може би и който донякъде вече ме оправдава. Липсват подробности, поправки, уточнения; някои моменти от тази история не са ми разкрити още; днес, 3 януари 1944 година, си я представям така.

Действието се развива в една потискана и непокорна страна: Полша, Ирландия, Венецианската република, някоя южноамериканска или балканска държава... По-точно — развивало се е, защото, макар че повествователят е наш съвременник, разказаната от него история се е случила в средата или дори в началото на деветнайсети век. Да речем (за удобство на изложението), в Ирландия, да речем, през 1824 година. Разказвачът се казва Райън; той е правнук на младия, на героичния, на красивия, на убития Фъргъс Килпатрик, чийто гроб е бил загадъчно осквернен, чието име краси стиховете на Браунинг и Юго, чиято статуя се възвишава на сив хълм сред червени тресавища.

Килпатрик е бил съзаклятник, таен и славен водач на съзаклятници; подобно на Мойсей, който от земята Моавска съзрял Обетованата земя, но не могъл да стъпи на нея, Килпатрик загинал в навечерието на победоносното въстание, за което тъй много бил мислил и мечтал. Наближава стогодишнината от гибелта му. Обстоятелствата, при които е извършено престъплението, са загадъчни; Райън, заел се да напише биография на героя, установява, че загадката надхвърля рамките на обикновено полицейско следствие. Килпатрик е бил застрелян в един театър, британската полиция така и не е открила убиеца, историците твърдят, че този неуспех не петни доброто й име, тъй като Килпатрик вероятно е бил ликвидиран по заповед на самата полиция. И други страни на тая загадка смущават Райън. Те са от циклично естество: сякаш се повтарят или преплитат събития от отдалечени земи, от отдалечени епохи. Така например всички знаят, че при огледа на трупа на героя полицаите са намерили едно неразпечатано писмо, с което някой го предупреждавал, че е опасно да се явява в театъра тази вечер; Юлий Цезар на път за мястото, където го чакали камите на неговите приятели, също получил бележка, която така и не успял да прочете — бележка, с която му казвали, че е предаден, и му съобщавали имената на предателите. Жената на Цезар, Калпурния, сънувала, че кулата, построена в негова чест по решение на сената, се е срутила; в навечерието на гибелта на Килпатрик из цялата страна плъзнал неверният слух, че в кръглата кула в Килгарвън избухнал пожар, а това е могло да се сметне за предзнаменование, тъй като Килпатрик бил родом от Килгарвън. Тези (и други) сходства между биографията на Цезар и биографията на един ирландски съзаклятник навеждат Райън на мисълта, че съществува някаква скрита форма на времето, някакъв рисунък от повтарящи се линии. Спомня си за десетте исторически епохи, измислени от Кондорсе; за морфологиите, предложени от Хегел, Шпенглер и Вико; за човечеството на Хезиод, израждащо се в прехода от златния до железния век. Спомня си за прераждането на душите — учение, което изпълва с ужас келтската писменост и което самият Цезар приписвал на британските друиди; решава, че преди да бъде Фъргъс Килпатрик, Фъргъс Килпатрик е бил Юлий Цезар. От тия кръгови лабиринти го избавя едно любопитно откритие, за да го въввлече веднага в нови, още по-заплетени и разнородни лабиринти: думите на един просяк,

разговарял с Фъргъс Килпатрик в деня на смъртта му, са били написани още от Шекспир в трагедията „Макбет“. Това, че историята може да подражава на историята, само по себе си е доста удивително; това, че историята подражава на литературата, е просто немислимо... Райън установява, че през 1814 година Джеймс Александър Нолан, най-старият съратник на героя, е превел на келтски по-важните драми на Шекспир; между тях — „Юлий Цезар“. Освен това открива в архивите ръкописа на една статия на Нолан за швейцарските Festspiele^[2] — внушителни театрални представления, в които хиляди актьори се придвижват из градове и планини, за да възсъздават историческите събития там, където са станали. Друг необнародван документ му разкрива, че няколко дни преди смъртта си Килпатрик, ръководейки последното събрание, е подписал смъртната присъда на предател, чието име е заличено. Тази присъда противоречи на благия му нрав. Райън проучва въпроса (това проучване е една от празнините в сюжета) и успява да разреши загадката.

Килпатрик е убит в един театър, но театър е бил също целият град и актьорите са били легион, и драмата, приключила със смъртта му, е продължила много дни и много нощи. Ето какво се е случило.

На 2 август 1824 година съзаклятниците се събрали. Страната била узряла за въстание; въпреки това все се явявала някаква пречка — между заговорниците явно имало предател. Фъргъс Килпатрик бил натоварил Нолан да открие предателя. Но лан изпълнил задачата — обявил пред цялото събрание, че предателят е самият Килпатрик. С неопровержими доводи доказал правотата на обвинението; съзаклятниците осъдили своя водач на смърт. Той подписал собствената си смъртна присъда, но помолил наказанието му да не опетни каузата.

Тогава Нолан измислил един необикновен план. Ирландия боготворяла Килпатрик; и най-малкото подозрение в измяна би поставило в опасност въстанието; Нолан предложил наказанието на предателя да се превърне в оръдие за освобождението на родината. Според плана му осъденият трябвало да загине от ръката на неизвестен убиец при преднамерено драматични обстоятелства, които да се запечатат в паметта на народа и да ускорят избухването на въстанието. Килпатрик се заклел да подкрепи този план, който му

давал възможност да изкупи вината си и който щял да извиси смъртта му.

Нолан не разполагал с достатъчно време да изкусури всички подробности на сложната публична екзекуция; наложило се да изплагиатства от един друг драматург, от врага англичанин Уилям Шекспир. Заимствал сцени от „Макбет“, от „Юлий Цезар“. Публичното и тайно представление траяло няколко дни. Осъденият пристигнал в Дъблин, говорил, действал, молил се, порицавал, произнасял прочувствени слова и всяко от тези действия, които славата щяла да разнесе, било предначертано от Нолан. Стотици актьори играели заедно с главния изпълнител; едни имали сложна роля, а други само минавали през сцената. Думите и делата им се съхраняват в историческите трудове, в ревностната памет на Ирландия. Въодушевен от тази грижливо премислена участ, едновременно спасителна и гибелна, Килпатрик обогатил текста на своя съдия с импровизирани постъпки и думи. Така тази многолюдна драма се разгръщала във времето, докато на 6 август 1824 година в една ложа с траурни завеси (предшестваща ложата на Линкълн) жадуваният куршум пронизал гърдите на предателя и герой. От устата му блъвнала кръв и той едва успял да изрече няколкото предвидени думи.

В творбата на Нолан пасажите, заимствани от Шекспир, са *най-слабо* драматичните; Райън подозира, че авторът ги е вмъкнал, за да може в бъдеще някой да открие истината. Той, естествено, разбира, че и сам е част от замисъла на Нолан... След дълги и тежки колебания решава да премълчи откритието си. Издава една книга, прославяща героя. Може би това също е било предвидено.

[1] Превод Владимир Трендафилов — бел.ред. ↑

[2] Празнични игри (нем.) — бел.прев. ↑

СМЪРТ И КОМПАС

На Мандие Молина Ведия

Сред многото загадки, които пробудиха дръзката проникателност на Льонрот, нито една не бе по-странна — по-очевидно странна, както биха се изразили някои — от поредицата кървави злодеяния, стигнали своя апогей във вила „Трист льо Роа“ сред натрапчивото ухание на евкалиптите. Наистина, Ерик Льонрот не успя да предотврати последното престъпление, но безспорно го предвиди. Не успя да разкрие и самоличността на злополучния убиец на Ярмолински, затова пък отгатна тайната структура на поредицата злодеяния и ролята на Ред Шарлах^[1], известен още с прякора Шарлах Денди. Този престъпник (както много други) се беше закълел в честта си да убие Льонрот, но Льонрот никога не допускаше да бъде сплашен. Смяташе се за разумна машина, също като Огюст Дюпен, ала с някаква авантюристична, дори комарджийска жилка.

Първото престъпление бе извършено в „Отел дю Нор“ — високата призма, разположена над устието на реката, чиито води имат цвета на пустинята. На 3 декември в тази кула (известна главно с това, че съчетава отвратителната белота на санаториум, номерираната еднаквост на затворническите килии и общия вид на заведение със съмнителна репутация) пристигнал делегатът от Подолск на Третия талмудистки конгрес — доктор Марчело Ярмолински, мъж със сива брада и сиви очи. Никога няма да узнаем дали му е харесал „Отел дю Нор“, приел го е с онова древно примирение, което му е помогнало да изтърпи три години война в Карпатите и три хиляди години гнет и погроми. Дали му стая на R етаж, разположена точно срещу луксозния апартамент, в който бил настанен тетрархът на Галилея. Ярмолински се навечерял, отложил за следващия ден разглеждането на непознатия град, подредил многобройните си книги и оскъдните си притежания в стенния шкаф и още преди полунощ изгасил лампата (според показанията, дадени от шофьора на тетрарха, който спял в съседната

стая.) На 4-ти в единайсет часа и три минути предобед по телефона го потърсил един редактор от „Yiddische Zeitung“, но доктор Ярмолински не отговорил; намерили го в стаята му с леко обезцветено лице, почти гол под широка старомодна пелерина. Лежал недалеч от вратата, която водела към коридора; дълбока рана от кама зеела на гърдите му.

Два часа по-късно в същата стая сред журналисти, фотографи и полицаи инспектор Тревиранус и Льонрот спокойно обсъждаха случая.

— Няма какво да търсим под вола теле — рече Тревиранус и размаха дебелия си пура. — Всички знаем, че тетрархът на Галилея притежава най-красивите сапфири на света. Някой е искал да ги открадне и вероятно по погрешка е влязъл тук. Ярмолински се е събудил и крадецът се е видял принуден да го убие. Какво ще кажете?

— Възможно, но безинтересно — отвърна Льонрот. — Ще ми възразите, че на действителността не ѝ се налага да е интересна, а аз пък ще ви контрирам, че действителността може и да е освободена от това задължение, но не и хипотезите. Във вашата импровизирана хипотеза огромна роля играе случайността. Пред нас лежи един убит равин и бих предпочел някое чисто равинско обяснение, а не въображаемите преめждия на измислен крадец.

Тревиранус се намръщи:

— Не ме интересуват „равинските обяснения“, както се изразихте, а само как да заловя негодника, който е намушкарал този непознат.

— Непознат ли?! — възкликна Льонрот. — Ето събраните му трудове — и посочи високите томове, наредени в стенния шкаф. — „Защита на кабалата“, „Преглед на философията на Робърт Флъд“, буквален превод на „Сефер Йецира“, „Биография на Баал Шем“, „История на хасидите“, монография на немски върху Тетраграматона^[2], още една — за божествената терминология в Петокнижието.

Инспекторът ги погледна с уплаха, едва ли не с отвращение. После се разсмя:

— Аз съм един прост християнин. Вземете всички тия тухли, ако щете, нямам време да се занимавам с еврейски суеверия.

— Възможно е това престъпление да е част от историята на еврейските суеверия — промълви Льонрот.

— Както и християнството — осмели се да добави редакторът от „Yiddische Zeitung“. Беше късоглед, атеист и много стеснителен.

Никой не му отговори. Един от полицаите беше открил на малката пишеща машина лист хартия със следното незавършено изречение:

Първата буква на Името е написана.

Льонрот съдържа усмивката си. После — сякаш внезапно бе станал страстен библиофил или специалист по староеврейски — нареди да опаковат книгите на убития и ги отнесе в стаята си. След това, изгубил интерес към полицейското следствие, се зае да ги проучи. Една книга голям формат го запозна с учението на Израел Баал Шем Тов, основателя на сектата на благочестивите; друга — със съзидателната и унищожителна мощ на Тетраграматона, непроизносимото Име на Бога; трета — с тезата, че Бог има тайно име, в което е заключен (както в кристалната топка, приписвана според персите на Александър Македонски). Неговият девети атрибут, вечността — тоест непосредственото знание за всичко на тоя свят, което ще бъде или вече е било. Преданието изброява деветдесет и девет имена на Бога; хебраистите отдават несъвършенството на това число на суеверния страх от четните числа; хасидистите пък смятат, че тази празнота сочи наличието на стотно име — Абсолютното име.

След няколко дни редакторът от „Yiddische Zeitung“ го откъсна от ерудитските му занимания. Младежът искаше да поговорят за убийството, а Льонрот предпочиташе да обсъдят различните имена на Бога. В три колони журналистът съобщи, че детективът Ерик Льонрот се е заел да изучава имената на Бога, за да намери името на убицеца. Льонрот, свикнал с вестникарските профанизми, не се обиди. Един от онези книжари, които от опит знаят, че хората се подлъгват да купят какви ли не книги, публикува популярно издание на „История на хасидите“.

Второто престъпление бе извършено през нощта на 3 януари в най-изоставеното и пустеещо западно предградие на столицата. Призори един от жандармите, които обикалят на кон тия пустоши, забелязал, че на прага на стара бояджийница лежи човек, загърнат с

пончо. Застиналото му лице било покрито сякаш с маска от кръв; дълбока рана от кама зеела на гърдите му. На стената над жълти и червени ромбове били написани с тебешир няколко думи. Жандармът ги разчел...

Привечер Тревиранус и Лъонрот се отправиха към далечната сцена на престъплението. Вляво и вдясно от автомобила градът постепенно изчезваше; небесният свод ставаше все по-голям, къщите вече редееха и пред погледа се открояваше само някоя тухларна или топола. Стигнаха до печалното място: една задънена улица с розови кирпичени стени, които сякаш отразяваха ослепително яркия залез. Вече бяха идентифицирали убития. Казваше се Даниел Симон Асеведо, добре известен в старите северни предградия с това, че от прост каруцар се беше издигнал до побойник в предизборни кампании, за да изпадне след това съвсем и да стане крадец и доносник. (Особеният стил на убийството, изглежда, бе напълно подходящ: Асеведо беше последният представител на поколение бандити, което умело боравеше с кама, но не и с револвер.) Думите, написани с тебешир, гласяха:

Втората буква на Името е написана.

Третото престъпление бе извършено през нощта на 3 февруари. Малко преди един часа в кабинета на инспектор Тревиранус иззвъня телефонът. В слушалката с трескава тайнственост заговори мъж с гърлен глас — казал се Гинзберг (или Гинзбург) и бил готов срещу прилично възнаграждение да съобщи факти, отнасящи се до двете жертвоприношения — на Асеведо и на Ярмолински. Някакъв смесен шум от пищялки и тръби заглуши гласа на доносника. После връзката прекъсна. Без да изключва възможността това да е било шега (в края на краищата беше по време на карнавала), Тревиранус установи, че са му позвънили от „Ливърпул Хаус“ — кръчма на улица „Дьо Тулон“ — съмнителна улица, където съжителстват музеят на чудесата и млекарницата, публичният дом и продавачите на библии. Тревиранус позвъни на съдържателя — Блак Финеган, ирландец, бивш престъпник, измъчен и почти разорен заради честността си, който заяви, че последният човек, използвал телефона на заведението, бил

един наемател, някой си Грифиус, който току-що бил излязъл с приятели. Тревиранус веднага отиде в „Ливърпул Хаус“. Ето какво още му съобщи съдържателят: преди осем дни Грифиус наел една от стаите над бара. Бил с остри черти, с невзрачна сива брада и опърпан черен костюм; Финеган (Тревиранус се досети за какво се използва това помещение) му поискал явно прекалено висок наем; Грифиус заплатил веднага уговорената сума, нанесъл се, а после почти не излизал; обядвал и вечерял в стаята си; в бара едва ли някой го бе виждал. Тази вечер слязъл да телефонира от кабинета на Финеган. В същото време пред кръчмата спряла карета. Кочияшът останал на капрата; някои от посетителите забелязали, че носи маска на мечка. От купето слезли двама арлекини; били дребни на ръст и всички останали убедени, че са много пияни. Надувайки тръби, двамината нахълтали в кабинета на Финеган; запрегръщали Грифиус, който, изглежда, ги познал, но се държал с тях хладно; разменили по няколко думи на идиш — той с нисък гърлен глас, те — с престорено пискливи интонации и заедно се качили в стаята му. Петнайсетина минути по-късно слезли и тримата, много весели. Грифиус се клатушкал между другарите си и изглеждал не по-малко пиян от тях. Бил с цяла глава по-висок от двамата арлекини. (Една от жените в бара си спомнила ромбовете — жълти, червени и зелени.) На два пъти се спънал; и двата пъти арлекините го подхванали. Тримата се качили в каретата и изчезнали в посока на близкото пристанище. От стъпалото на купето вторият арлекин надраскал на една от колоните на входа неприлична рисунка и някаква фраза. Тревиранус прочете написаното. Не беше трудно да се досети; то гласеше:

Последната буква на Името е написана.

След това инспекторът огледа стаичката на Грифиус-Гинзберг. На пода рязко се открояваше звезда от кръв, по ъглите се търкаляха угарки от унгарски цигари; в един шкаф имаше книги на латински — „Philologus hebraeograecus“^[3] (1739) от Лойсден, тук-там с бележки, написани на ръка. Тревиранус я прелисти с възмущение и нареди да повикат Льонрот. Без да се свали шапката, Льонрот се зае да чете, докато инспекторът изслушваше противоречивите показания на

свидетелите на предполагаемото отвличане. В четири часа двамата си тръгнаха. Навън, докато тъпчеха разпилените конфети и гирлянди по криволичетската улица „Дьо Тулон“ в ранното утро, Тревиранус каза:

— Ами ако тазвечерната история е просто симулация, за заблуда?

Ерик Льонрот се усмихна и напълно сериозно му прочете един пасаж (който беше подчертан) от разсъждение трийсет и трето на намерената в стаята книга:

— *Dies Judasorum incipit a solis occasu usque ad solis occasum diei sequentis.* Това значи — добави той: — У евреите денят започва от залез-слънце и трае до залез-слънце на следващия ден.

Тревиранус опита да се пошегува:

— Не. Най-важното късче в пъзела е една дума, използвана от Гинзберг.

Вечерните вестници не пропуснаха да разтръбят за периодично повтарящите се убийства. „*La Cruz de la Espada*“ им противопостави удивителния ред и дисциплина на последния конгрес на отшелниците; Ернст Паласт в „*El Martyr*“ порица „недопустимата мудност на един скромнен и таен погром, при който бяха потребни три месеца, за да бъдат ликвидирани трима евреи“; „*Yiddische Zeitung*“ отхвърли чудовищното предположение за антисемитски заговор, „въпреки че много проникателни умове не виждат друго обяснение на тази тройна загадка“; най-прочутият майстор на пистолета от южната част на града Ред Шарлах Денди се закле, че в неговия район никога не е имало такива покушения, и обвини инспектор Франц Тревиранус в престъпна небрежност.

На 1 март вечерта Тревиранус получи обемист запечатан плик. Разпечата го — вътре имаше писмо с подпис *Барух Спиноза* и подробен план на града, явно откъснат от някой пътеводител. В писмото се предсказваше, че на 3 март няма да бъде извършено четвърто престъпление, защото бояджийницата в западното предградие, кръчмата на улица „Дьо Тулон“ и „Отел дю Нор“ са „трите върха на един мистичен равноностранен триъгълник“; върху плана с червено мастило бе очертан този правилен триъгълник. Тревиранус с примирение прочете това „геометрично“ доказателство и изпрати писмото и плана на Льонрот, несъмнен ценител на подобни нелепици.

Ерик Льонрот ги проучи внимателно. Трите места наистина се намираха на еднакво разстояние едно от друго. Симетрия във времето (3 декември, 3 януари, 3 февруари); симетрия в пространството... Изведнъж почувства, че още миг, и ще разгадае тайната. Един пергел и един компас подкрепиха това внезапно прозрение. Льонрот се усмихна, произнесе думата *Тетраграматон* (усвоена наскоро) и позвъни на инспектора.

— Благодаря ви за равностранныя триъгълник, който ми изпратихте снощи — каза той. — Той ми помогна да реша задачата. Още утре, петък, престъпниците ще бъдат зад решетките; можем да бъдем напълно спокойни.

— Значи не замислят четвърто престъпление?

— Тъкмо защото замислят четвърто престъпление, можем да бъдем напълно спокойни — Льонрот окачи слушалката. След час той пътуваше с влак на Южните железници към изоставената вила „Трист льо Роа“.

На юг от града, в който се развива действието на моя разказ, тече затлачена с тиня рекичка, замърсена от отпадъците на работилница за щавене на кожи. Отвъд рекичката се простира фабрично предградие, в което се подвизават шайка бандити майстори на пистолета, оглавявана от един барселонец. Льонрот се усмихна при мисълта, че най-известният от тях — Ред Шарлах — би дал всичко, за да узнае за тайното му посещение. Асеведо бе другар на Шарлах; Льонрот обмисли възможността четвъртата жертва да се окаже самият Шарлах. След това отхвърли тази нищожна възможност... Всъщност той бе разрешил загадката; реалността, разните обстоятелства (имена, арести, лица, съдебни процедури, затвор) сега почти не го интересуваха. Искаше да се поразходи, искаше да си отдъхне след три месеца, прекарани в размисъл. Заклучи, че обяснението на всички престъпления се крие в един невидим триъгълник и в една покрита с праха на времето гръцка дума. Загадката му се стори едва ли не кристално ясна; досрамя го, че ѝ бе посветил цели сто дни.

Влакът спря на тиха товарна платформа. Льонрот слезе. Беше една от онези безлюдни привечери, които напомнят ранно утро. Въздухът на мрачната равнина беше влажен и студен. Льонрот закрачи през полето. Видя кучета, видя един фургон на глуха линия, видя хоризонта и един сребрист кон, който пиеше вода от кална локва.

Здрачаваше се, когато видя правоъгълната куличка на вила „Трист льо Роа“, висока почти колкото черните евкалипти околоръст. Помисли си, че само един изгрев и един залез (една прастара заря на изток и друга на запад) го делят от часа, за който жадуваха търсачите на Името.

Ръждясала решетъчна сграда очертаваше неправилния периметър на участъка. Външната врата беше заключена. Без да се надява особено, че ще успее да влезе, Льонрот обиколи целия участък. Озовавайки се отново пред непристъпната врата, той пхна почти машинално ръката си между пръчките и напипа резето. За негова изненада желязото изскърца. Вратата поддаде с мъчителна мудност.

Льонрот закрачи между евкалиптите, стъпвайки по няколко поколения окапали твърди листа. Отблизо вила „Трист льо Роа“ смайваше с безсмислената си симетрия и натрапчиво повтарящите се елементи — на една леденостудена Диана в мрачна ниша съответстваше друга Диана в друга ниша; един балкон беше като огледален образ на друг балкон; двойно парадно стълбище завършваше с двойна балюстрада. Един Хермес с две лица хвърляше чудовищна сянка. Льонрот обиколи къщата, както беше обиколил целия парцел. Огледа всичко; под една тераса забеляза тесни жалузи. Бутна ги — две-три мраморни стъпала водеха към подземие. Досещайки се вече какви са били предпочитанията на архитекта, Льонрот предположи, че на срещуположната стена трябва да има също такива стъпала. Откри ги, изкачи се по тях, протегна нагоре ръце и отвори капака на подземие.

Сноп светлина го упъти към един прозорец. Отвори го — кръгла жълта луна осветяваше два пресъхнали фонтана в тъжната градина. Льонрот продължи да оглежда къщата. През галерии и фойета, които извеждаха в трапезарии, излизаше в еднакви вътрешни дворчета, на няколко пъти се озоваваше в едно и също дворче. По прашни стълби се изкачваше в кръгли преддверия; до безкрайност се отразяваше в поставени едно срещу друго огледала; умори се да отваря или да открехва прозорци, през които от различна височина и под различен ъгъл виждаше все същата печална градина; в къщата имаше мебели с жълти калъфи и полилеи, обвити в платно. В една от спалните се спря — там имаше едно-единствено цвете в порцеланова чаша; при първия допир изсъхналите листенца се разсипаха на прах. На втория етаж, макар да бе последен, къщата започна да му се струва безкрайна и

разрастваща се. „Вилата не е толкова голяма, помисли си той. Така изглежда заради полумрака, симетрията, огледалата, годините, неведението ми и самотата“.

По вита стълба стигна до куличката. Лунната светлина тази вечер проникваше през ромбовете на прозорците; те бяха жълти, червени и зелени. Льонрот се спря, връхлетян от поразяващ спомен.

Двама ниски мъже, свирепи и яки, се нахвърлиха върху него и го обезоръжиха: трети, много висок, го поздрави сдържано и каза:

— Много мило от ваша страна. Спестихте ни една нощ и един ден.

Това беше Ред Шарлах. Двамата мъже вързаха ръцете на Льонрот, който най-сетне си възвърна дар слово:

— Шарлах, нима и вие търсите тайното Име?

Шарлах, безразличен, продължаваше да стои прав. Не беше участвал в краткото сбиване, само протегна ръка, за да вземе револвера на Льонрот. Накрая заговори и Льонрот долови в гласа му умора от победата, омраза, безпределна като вселената, тъга, не по-малка от омразата:

— Не. Търся нещо по-мимолетно и крехко, търся Ерик Льонрот. Преди три години в един игрален дом на улица „Дьо Тулон“ вие лично арестувахте брат ми и го хвърлихте в затвора. По време на престрелката аверите ми ме измъкнаха с един впряг, бях с полицейски куршум в корема. Девет дни и нощи се люшках между живота и смъртта в тази запустяла симетрична вила; изгаряше ме треска, отворителният двулик Янус, който гледа залезите и изгревите, изпълваше с ужас и миговете на делириум, и безсънните ми часове. Намразих тялото си, струваше ми се, че да имаш две очи, две ръце, два бели дроба, е толкова чудовищно, колкото да имаш две лица. Един ирландец се опита да ме направи християнин; повтаряше ми сентенцията на гоите^[4]: „Всички пътища водят към Рим“. Нощем кошмарите ми се подхранваха от тази метафора; чувствах, че светът е лабиринт, от който е невъзможно да се измъкнеш, защото всички пътища, макар и да вървят привидно на север или на юг, всъщност водят към Рим, а Рим е и четириъгълната килия, където брат ми агонизираше, и вила „Трист льо Роа“. В една от тези нощи се заклек пред бога, който вижда с две лица, пред всички богове на треската и на огледалата, че ще изплета лабиринт около негодника, който арестува

брат ми. И го изплетох. За материал използвах мъртъв ересиолог, компас, забравен култ от осми век, една гръцка дума, кама, ромбовете на една бояджийница...

Първият елемент на поредицата ми бе даден от случая. С неколцина колеги — между тях и Даниел Асеведо — бях замислил да открадна сапфирите на тетрарха. Асеведо ни изпързала обаче: с парите, които му бяхме дали в аванс, се напил и решил да направи обира един ден по-рано. В огромния хотел се заблудил; към два часа сутринта нахълтал в стаята на Ярмолински, който, измъчван от безсъница, седял пред пишещата си машина. По случайност явно е съчинявал някакви бележки или статия за името на Бога; току-що бил написал думите: *Първата буква на Името е написана*. Асеведо му заповядал да мълчи; Ярмолински протегнал ръка към звънеца, който щял да вдигне накрак целия хотел; Асеведо му нанесъл само един удар с кама в гърдите. Било е почти инстинктивно движение; половин век насилие го бе научил, че най-лесно и сигурно е да убиеш... След десет дни прочетох в „Yiddische Zeitung“, че вие търсите в писанията на Ярмолински ключ към убийството. Прочетох „История на хасидите“; научих, че благоговейният страх да се произнесе Името на Бога е породил доктрината за всемогъщото и тайно Име. Научих, че търсейки това тайно Име, някои хасиди дори принасяли човешки жертви... Разбрах какво предполагате вие — че хасидите са принесли в жертва равина, и се захех да оправдая предположението ви.

Марчело Ярмолински беше убит през нощта на трети декември; за второто „жертвоприношение“ избрах нощта на трети януари. Беше убит в северната част на града; за второто „жертвоприношение“ трябваше да намерим място в западните райони. Даниел Асеведо бе необходимата жертва. Той заслужаваше да умре — беше безразсъден, беше ни предал; залавянето му можеше да провали целия ни план. Един от хората ми го намушка с кама; за да свържа това убийство с предишното, написах над ромбовете на бояджийницата: *Втората буква на Името е написана*.

Третото „престъпление“ бе извършено на трети февруари. Както се досети Тревиранус, това бе просто симулация. Грифиус-Гинзберг-Гинзбург съм аз; прекарах една безкрайно дълга седмица (с рядка фалшива брада) в оня вертеп на улица „Дьо Тулон“, докато не ме отвлякоха верните ми другари. От стъпалото на фойтона единият от

тях написа на колоната: *Последната буква на Името е написана*. Тези думи сочеха, че поредицата се състои от три престъпления. Така и го разбраха всички; но за вас, умния Ерик Льонрот, аз на няколко пъти загатнах, че убийствата трябва да бъдат *четири*. Едно на север, други две — на изток и на запад, значи трябва да има и четвърто — на юг; Тетраграматон — Името на Бога, JHVH — се състои от *четири* букви; маските на арлекините и ромбовете на бояджийницата също навеждат на мисълта, че елементите са *четири*. Лично подчертах един пасаж в учебника на Лойсден, където се казва, че у евреите денят се изчислява от залез-слънце до залез-слънце; от този пасаж се разбира, че убийствата са били извършени на *четвъртия* ден от всеки месец. После сам изпратих на Тревиранус равностранныя триъгълник. Предчувствах, че вие ще добавите липсващата точка. Точката, която ще оформи един свършен ромб, точката, която ще определи мястото, където ви чака сигурна смърт. Всичко обмислих, Ерик Льонрот, за да ви примамя в запустялата „Трист льо Роа“...

Льонрот отбягна погледа на Шарлах. Загледа се в дърветата и в небето, разрязано на мътножълти, зелени и червени ромбове. Усети хлад и някаква неопределена, почти безименна тъга. Вече се беше стъмнило; от прашната градина долетя безсмисленият крясък на птица. Льонрот за последен път анализира загадката със симетричните и периодично повтарящи се убийства.

— Във вашия лабиринт има три излишни линии — каза той накрая. — Знам един гръцки лабиринт, който се състои от една-единствена права линия. Толкова много философи са се заблудили и изгубили по тази единствена линия, че на обикновен детектив като мен би трябвало да му е простено, ако се е залутал... Когато ме преследвате в друг аватар от живота ни, Шарлах, ви предлагам да симулирате (или да извършите) едно убийство в точка А, после второ — в точка В, на осем километра от А, после трето — в точка С, на четири километра от А и В, по средата на разстоянието между двете точки. След това ме чакайте в точка D, на два километра от А и С, пак по средата на пътя. Убийте ме в точка D, както сега ще ме убие в „Трист льо Роа“.

— Следващия път, когато ще ви убивам — отвърна Шарлах, — обещавам лабиринтът да се състои от една-единствена права линия, невидима и безкрайна.

Той отстъпи няколко крачки. След това се прицели много внимателно и стреля.

1942 г.

[1] Букв. червената скарлатина (англ., нем.) — бел.прев. ↑

[2] Хасиди — ултраконсервативно крайнодясно религиозно общество, чието име означава „праведните“; Тетраграматон — букв. четирибуквена дума. В религиозен смисъл — четирите букви JHVN, с които се обозначава името на Йехова — бел.прев. ↑

[3] „Еврейско-гръцки филолог“ (лат.) — бел.прев. ↑

[4] Гой — неевреин (евр.) — бел.прев. ↑

ТАЙНОТО ЧУДО

*И Аллах го умъртви за сто години и после
го възкреси и го попита: „Колко време измина?“
Той отвърна: „Ден или част от деня“.
Коран, 2, 261*

През нощта срещу 15 март 1939 година в едно жилище на „Целтнергасе“ в Прага Яромир Хладик, авторът на незавършената трагедия „Враговете“, на „Защита на вечността“ и на едно изследване върху косвените юдейски източници у Якоб Бьоме^[1], сънува продължителна партия шах. Състезаваха се не двама души, а два знатни рода; играта бе започнала преди много векове; никой не помнеше каква е наградата, но се говореше, че е огромна, дори неизмерима. Дъската с фигурите се намираше в една тайна кула; Яромир (в съня) бе първородният син на единия от враждуващите родове; часовниците биеха часа на неотложния ход; сънуващият тичаше през пясъците на прогизнала от дъжд пустиня и не можеше да си спомни нито фигурите, нито правилата на шаха. В този момент Яромир се събуди. Плющенето на дъжда и ударите на страшните часовници спряха. Откъм „Целтнергасе“ се носеше ритмичен и еднообразен шум, прорязван от някакви команди. Съмваше се, бронираните авангардни части на Третия райх навлизаха в Прага.

На 19-и властите получиха анонимно сведение и още същата вечер Яромир Хладик бе арестуван. Отведоха го в една стерилно бяла казарма на отсрещния бряг на Вълтава. Не можа да отхвърли нито едно от обвиненията на Гестапо: презимето му по майка беше Ярославски, във вените му течеше еврейска кръв, трудът му върху Бьоме беше проеврейски, подписът му личеше в края на един протест срещу аншлуса. През 1928 година беше превел „Сефер Йецира“ за издателство „Херман Барсдорф“; красноречивият каталог на тази фирма превъзнасяше с комерческа цел името на преводача; точно този каталог прелистваше Юлиус Роте, един от началниците, от когото

зависеше съдбата на Хладик. Няма човек, който извън своята специалност да не е лековерен; два-три епитета, отпечатани с готически шрифт, бяха достатъчни — Юлиус Роте се убеди в изключителността на Хладик и заповяда да бъде осъден на смърт за поука на другите. Беше определен и денят на екзекуцията — 29 март, девет часа сутринта. Тази отсрочка (чиято значимост читателите ще оценят по-късно) бе резултат от стремежа на властите да действат безстрастно и бавно като растенията и планетите.

Отначало Хладик почувства само ужас. Помисли си, че не би се уплашил от бесилката или от гилотината, ала да бъде разстрелян, му се струваше непоносимо. Напразно си повтаряше, че страшна е самата смърт, а не конкретните обстоятелства. Представяше си тези обстоятелства до изнемога; напразно се терзаеше с опити да изчерпи всички възможни варианти. Безброй пъти извървя мислено целия път от безсънната утрин до тайнствения залп. Преди деня, определен от Юлиус Роте, умираше стотици пъти в дворчета, чиито форми и ъгли изчерпваха геометрията; разстрелваха го различен брой винаги различни войници — ту отдалеч, ту в упор. Посрещаше тези въображаеми екзекуции с истински страх (а може би с истинска храброст); всяко видение траеше няколко секунди; след това кръгът се затваряше и Яромир отново и отново се връщаше към тръпните мигове преди смъртта. По-късно разсъди, че действителността не се покрива с предвижданията; следвайки някаква извратена логика, заключи, че да предвидиш една подробност, значи да осуетиш самата ѝ поява. Отдаден на тази безсилна магия, започна да измисля ужасни неща, за да не се сбъднат; накрая, естествено, се уплаши, че те може да се окажат пророчески. Жалък в нощта, той се мъчеше някак да се задържи в изплъзващата се субстанция на времето. Знаеше, че то е устремено към зората на 29-и. „Сега е нощта срещу 22-ри, разсъждаваше на глас. Докато трае тази нощ (и следващите шест), аз съм неуязвим, безсмъртен“. Мислеше си, че нощите, спходени от съня, са дълбоки и тъмни кладенци, в които може да се потопи. Понякога очакваше с нетърпение решителния залп, който поне щеше да го избави от безплодното усилие да измисля. На 28-и, когато последният залез хвърляше отблясъци по високите решетки, споменът за драмата му „Враговете“ го отвлече от тези отвратителни мисли.

Хладик беше прехвърлил четирийсетте. Ако изключим неколцината приятели и многото привички, животът му се състоеше в несигурното занимание с литература; като всеки писател съдеше за достойнствата на другите по творбите им, но искаше другите да съдят за него по целите и замислите му. Всички книги, които бе публикувал, го изпълваха със смъртно угризение. В трудовете му върху Бьоме, Ибн Езра и Флъд имаше само старание; в превода на „Сефер Йецира“ — небрежност, плахост и безсилие. Може би по-сполучлива му се струваше „Защита на вечността“, в чийто първи том се излагат различните идеи на човека за вечността — от неподвижното Битие на Парменид^[2] до изменяемото минало на Хинтън; във втория се отрича (заедно с Франсис Брадли) схващането, че всички явления във Вселената образуват темпорален ред. Твърди се, че разновидностите на човешкия опит не са неизброими и че достатъчно е едноединствено „повторение“, за да се убедим, че времето е измама... За съжаление не по-малко измамни са доказателствата, сочещи тая измама; Хладик ги изреждаше с някакво презрително смущение. Беше написал и цикъл експресионистични стихотворения; за ужас на поетите те бяха включени в антологията от 1924 година и всяка следваща антология просто ги наследяваше. Хладик искаше да изкупи цялото си това противоречиво и вяло минало с драмата в стихове „Враговете“. (Високо ценеше стиха, защото той не позволява на зрителите да забравят измислицата, която е задължителен елемент при изкуството.)

В драмата се спазваха единствата на място, време и действие: Храдчани, библиотеката на барон Фон Рьомерщад, една вечер в края на деветнайсети век. В първа сцена на първо действие Рьомерщад е посетен от някакъв непознат. (Часовникът бие седем, последните лъчи на слънцето пламтят по стъклата, отнякъде се носи вихрено позната унгарска мелодия.) Идват нови посетители; Рьомерщад не познава хората, които му досаждат, и се дразни от неприятното чувство, че все пак ги е виждал, може би насън. Всички го ласкаят без мяра, но скоро става ясно — първо за зрителите, а после и за самия барон, — че това са тайни врагове, които са се наговорили да го погубят. Рьомерщад успява да обърка или да провали коварните им козни; в разговора се споменава за неговата годеница Юлия фон Вайденау и за някой си Ярослав Кубин, който навремето ѝ е досаждал с любовта си. Той е

полудял и си въобразява, че е Рьомерщад... Заплахите растат; в края на второто действие истинският Рьомерщад е принуден да убие един от съзаклятниците. Започва трето действие, последното. Множат се нелепиците; появяват се лица, които уж са били отстранени от действието; за миг се мярка и човекът, убит от Рьомерщад. Някой забелязва, че скоро ще мръкне; часовникът бие седем, залязващото слънце хвърля последни отблясъци по високите прозорци, отнякъде вихрено долита унгарска мелодия. Появява се първият посетител и повтаря думите си от първа сцена на първо действие. Рьомерщад му отговаря, без да се учудва; зрителят разбира, че Рьомерщад всъщност е нещастният Ярослав Кубин. Не е имало никаква драма — това е кръгът на халюцинациите, които Кубин преживява непрестанно.

Хладик никога не беше се запитвал дали тази трагикомедия от грешки е банална или блестяща, логична или несъстоятелна. В сюжета, който скицирах, прозираше инвенцията, която би могла да скрие недостатъците и да подчертае достойнствата му, да изтъкне възможността да съхрани (в символична форма) най-важното от живота. Яромир беше написал първото действие и някои сцени от третото; стихотворната форма на творбата му позволяваше да я оглежда постоянно и да усъвършенства хекзаметрите, без да държи пред очите си ръкописа. Помисли си, че скоро ще умре, а му остават още две действия. В тъмнината се обърна към Бога: „Ако изобщо съществувам, а не съм едно от твоите повторения и грешки, то значи съществувам като автора на «Враговете». За да довърша тази драма, която може би е и мое, и твое оправдание, ми трябва още една година. Дай ми тази година, Ти, който владееш вековете и времето“. Беше последната нощ, най-страшната, но след десет минути Хладик потъна в съня като във водна бездна.

Призори сънува, че се е скрил в една от залите на библиотека „Клементинум“. Един библиотекар с тъмни очила го попита: „Какво търсите?“. „Търся Бога“, отвърна Хладик. Библиотекарят му рече: „Бог е в една от буквите на една от страниците на един от четиристотинте хиляди тома в библиотеката. Родителите ми и техните родители преди това са търсили тази буква; самият аз ослепях да я търся“. Свали очилата си и Хладик видя очите му — бяха мъртви. Един читател влезе да върне някакъв атлас. „Този атлас не върши работа“, рече той и го

подаде на Хладик. Хладик го отвори напосоки. Попадна на умопомрачаваща карта на Индия.

С внезапна увереност докосна една от най-дребните букви. Чу се вездесъщ глас: „Времето за твоето дело е дадено“. И Хладик се събуди.

Спомни си, че сънищата на хората са от Бога и че според Маймонид^[3], ако думите, чути насън, са отчетливи и ясни, а не се вижда кой ги изрича, значи говори Бог. Облече се; в килията влязоха двама войници и му заповядаха да ги последва.

Хладик си представяше, че оттатък вратата му се простира лабиринт от коридори, стълби и зали. Действителността се оказа по-скромна: спуснаха се по желязна стълба към някакъв заден двор. Неколцина войници — някои с разкопчани униформи — поправяха мотоциклет и си говореха нещо за него. Фелдфебелът погледна часовника — беше осем и четирийсет и четири минути. Трябваше да чакат да стане девет. Хладик, по-скоро жалък, отколкото нещастен, седна върху купчина дърва. Забеляза, че войниците избягват погледа му. За да облекчи чакането, фелдфебелът му подаде цигара. Хладик не пушеше; прие цигарата донякъде от учтивост, донякъде от покорство. Докато я палеше, забеляза, че ръцете му треперят. Небето притъмня; войниците разговаряха тихо, сякаш той бе вече покойник. Напразно се мъчеше да си спомни жената, която бе използвал за прототип на Юлия фон Вайденау...

Войниците се строиха, застанаха мирно. Изправен до стената на казармата, Хладик чакаше залпа. Някой изказа опасение, че кръвта ще изцапа стената; заповядаха на осъдения да направи няколко крачки напред. Нелепо, но това напомни на Хладик суетенето на фотографите, преди да направят снимка. Тежка капка дъжд докосна слепоочието му и се търкулна бавно по бузата; фелдфебелът изрева последната команда.

Вселената замря.

Пушките бяха насочени към Хладик, но хората, които трябваше да го убият, стояха неподвижни. Ръката на фелдфебела беше застинала в незавършен жест. Върху една от плочите на двора някаква пчела хвърляше неподвижна сянка. Вятърът беше замрял — като на картина. Хладик поиска да изкрещи, да промълви, да раздвижи ръка. Разбра, че е парализиран. От вкаменения свят не долиташе и най-лекият звук. Помисли си: „Аз съм мъртъв, вече съм в ада“.

А после: „Сигурно съм полудял“. След това: „Времето е спряло“, ала съобрази, че в такъв случай би спряла и мисълта му. Реши да провери и да произнесе, без да мръдне устни, загадъчната четвърта еклога на Вергилий. Представи си, че далечните сега войници изпитват същата мъка; прииска му се да поговори с тях. Учуди се, че не усеща никаква умора, нито дори световъртеж от продължителната неподвижност. След известно време заспа. Когато се събуди, светът беше все така неподвижен и безмълвен. Върху бузата му продължаваше да стои дъждовната капка; върху плочата — сянката на пчелата; димът от цигарата още не се бе разсеял. Измина още един „ден“ преди Хладик да разбере.

Една година беше поискал от Бога, за да довърши творбата си; една година му даваше висшата сила. Бог бе извършил за него тайно чудо: немският куршум щеше да го убие в уречения час, ала в съзнанието му щеше да изтече цяла година между командата и изпълнението ѝ. Недоумението му премина в изумление, изумлението — в смирение, смирението — във внезапна благодарност.

Не разполагаше с нищо друго освен с паметта; запаметяването на всеки нов хекзаметър му наложи една благодатна строгост, за която дори и не подозират онези, които измислят и веднага забравят мимолетни и празнословни редове. Не за бъдните поколения се трудеше, нито дори за Бога, чиито литературни предпочитания едва ли му бяха известни. Усърден, неподвижен, скрит, Хладик строеше високия си невидим лабиринт във времето. Два пъти преработи третото действие. Отхвърли някои твърде елементарни символи — биенето на часовника, унгарската мелодия. Нищо не го смущаваше. Премахваше, съкращаваше, разширяваше; някой път се връщаше към първоначалния вариант. Обикна двора, казармата, лицето на един от войниците го накара да промени образа на Рьомерщад. Откри, че мъчителните неблагозвучия, които толкова са тревожили Флобер, бяха чисто и просто зрителна заблуда: недостатъци и ограничения на писаното слово, а не на изказаното... Драмата беше завършена; оставаше само да измисли един епитет. Намери го; дъждовната капка се плъзна по бузата му. Нададе неистов вик, раздвижи глава, залпът на четирите пушки го повали на земята.

Яромир Хладик умря на 29 март в девет часа и две минути сутринта.

[1] Якоб Бьоме (1575–1624) — немски философ пантеист — бел.прев. ↑

[2] Парменид (ок. 540–480 г. пр.Хр.) — древногръцки философ от Елейската школа — бел.прев. ↑

[3] Маймонид (Моше бен Маймон или Абу Имран Муса ибн Маймун) (1135–1204) — еврейски философ, теолог и лекар — бел.прев. ↑

ТРИТЕ ОБРАЗА НА ИУДА

В деградацията като че ли имаше сигурност.

Т. Е. Лоурънс,
„Седемте стълба на
мъдростта“, СІІІ

В Мала Азия или в Александрия през втори век след Христа, когато Василид е заявявал, че вселената е дръзка и коварна импровизация на порочни ангели, Нилс Рунеберг би ръководил с рядка интелектуална страст някоя от гностичните общности. Данте навярно би му отредил огнен гроб; името му би удължило списъка на второстепенни ересиарси някъде между Саторнил и Карпократ; украсен с хули откъс от проповедите му би оцелял в апокрифната „Liber adversus omnes haereses“^[1] или би изчезнал заедно с последния екземпляр на „Syntagma“, погълнат от пожара в някоя манастирска библиотека.

Вместо това Бог му отсъди дваесетия век и университетския град Лунд. Там през 1904 година той публикува първото издание на „Kristus och Judas“^[2], там през 1909-а излезе главната му книга „Den hemlige Frålsaren“^[3].

Преди да се заема с анализа на посочените трудове, трябва да посоча, че като член на Националния евангелистки съюз Нилс Рунеберг беше дълбоко религиозен. В някой парижки или даже буеносайрески литературен кръжец един литератор спокойно може да развие тезите на Рунеберг; изложени в литературен кръжец, подобни тези ще бъдат празни и лекомислени занимания на безгрижна или богохулстваща натура. За Рунеберг те бяха ключът към една от главните загадки на теологията; бяха повод за размисъл и изследване, за филологически и исторически спорове, за гордост, за ликуване и за ужас. Те станаха смисъл в живота му и причина за гибелта му. Бъдещите читатели на тази статия трябва да имат предвид и това, че в

нея се съдържат само изводите на Рунеберг, но не и неговите разсъждения и доказателства. Някой може би ще забележи, че в случая изводът несъмнено е предшествал „доказателствата“. Но кой би се наел да търси доказателства за нещо, в което не вярва или чието проповядване не го вълнува?

В първото издание на „Kristus och Judas“ стои следният категоричен епиграф, чийто смисъл години по-късно ще бъде чудовищно разширен от самия Нилс Рунеберг: „Не едно, а всички деяния, които традицията приписва на Иуда Искаротски, са лъжа“ (Де Куинси, 1857). Следвайки теорията на някакъв немец, Де Куинси прави заключението, че Иуда е предал Исус, за да го принуди да разкрие своята божественост и да разпали всеобщо въстание срещу римското потисничество; Рунеберг от своя страна предлага една защита от метафизичен характер. Най-напред умело изтъква, че постъпката на Иуда е излишна. Отбелязва (подобно на Робъртсън), че за да се установи самоличността на учителя, който всекидневно е проповядвал в храма и е правел чудеса пред многохилядни тълпи, не е било необходимо предателството на един от апостолите. Това обаче е станало. Неканонично е да предполагаме, че в Библията е допусната грешка; също тъй немислимо е да приемем наличието на случайно обстоятелство в най-значимото събитие от историята на света. Следователно предателството на Иуда не е било случайно; било е една предопределена постъпка, която заема своето тайнствено място в акта на изкуплението. Рунеберг продължава така: След като е приело плът, Словото е преминало от вездесъщността в пространството, от вечността в историята, от безграничното блаженство към превращение и смърт; за да се даде ответ на такава жертва, е трябвало един човек от името на цялото човечество да принесе равностойна жертва. И това е бил Иуда Искаротски, който единствен между апостолите е прозрял тайната божественост и страшното намерение на Исус. Словото се е било принизило дотам, че се е приютило у смъртен. Затова Иуда, ученик на Словото, е трябвало да се принизи дотам, че да стане предател (най-грозното и безчестно престъпление) и да се обрече на вечен огън. Редът тук, долу, е огледало на оня ред горе; земните форми съответстват на небесните форми; петната по кожата са карта на нетленните съзвездия. Исус се оглежда и отразява по някакъв начин в

Иуда. Затова са трийсетте сребърника и целувката; затова е и доброволната смърт — за да заслужи още по-сигурно Проклятието.

Така разтълкува Нилс Рунеберг загадката за Иуда. Всички християнски богослови отхвърлиха твърденията му. Ларс Петер Ангстрьом го обвини в непознаване или незачитане на ипостасното единство; Аксел Борелиус — в това, че възражда ереста на докетите, които отричат човешката природа на Исус; ехидният епископ на Лунд — в това, че оспорва третия стих от два̀сет и втора глава на Евангелието от Лука.

Тези тъй различни хули повлияха на Рунеберг — той частично преработи порицаната книга и измени тезата си. Остави на противниците си богословската сфера, за да изтъкне косвени доводи от морално естество. Съгласи се, че на Исус, „който е разполагал с такива огромни средства, каквито предоставя Всеомогъществото“, не му се е налагало да се жертва като човек, за да спаси цялото човечество. След това обори ония, които твърдят, че всъщност не знаем нищо за загадъчния предател. „Знаем само, че е бил един от апостолите, един от избраните да проповядват царството небесно, да изцеряват болни, да очистват прокажени, да възкресяват мъртви, да изгонват бесове“ (Матей, 10, 7-8; Лука, 9, 1). Щом самият Спасител така е определил Иуда, сме длъжни да тълкуваме постъпките на предателя в най-добрия смисъл. Да отдадем престъплението му на алчност (както са сторили някои, позовавайки се на Евангелието от Йоан, 12, 6), означава да се примирим с най-гнусната подбуда. Нилс Рунеберг предлага коренно противоположна подбуда — един прекомерен, едва ли не безграничен аскетизъм. Аскетът унижава и умъртвява плътта си, за да прослави още повече Бога; Иуда е сторил същото с душата си. Отрекъл се е от чест, добро и покой, от царството небесно, така както други, не тъй героично, се отричат от насладите^[4]. Със страшна яснота е обмислил греховете, които ще стори. В прелюбодейството обикновено участват нежността и себеотрицанието; в убийството — смелостта; в оскверненията и богохулството — някаква сатанинска искра. Иуда е избрал онези грехове, които не са обвеяни с нито една добродетел — злоупотребата с доверието (Йоан, 12, 6) и предателството. Бил е движен от огромно смирение, смятал се е недостоеен да бъде добър. Павел е писал: „Който се хвали, с Господа да се хвали“ (I Коринтяни, 1, 31); Иуда е търсел Ада, защото му е стигало Божието блаженство.

Мислел е, че щастието, както и доброто са божествен атрибут и на хората не им приляга да го присвояват.

След това мнозина откриха, че в приемливите първи опити на Рунеберг вече се съдържа ексцентричният завършек и че „Den hemlige Fralsaren“ е чисто и просто извращение или довеждане до крайност на „Kristus och Judas“. В края на 1907 година Рунеберг завърши и прегледа ръкописа си и го даде за печат след почти още две години. Книгата излезе през октомври 1909 година с предговор (съдържан до загадъчност) от датския специалист по иврит Ерик Ерфьорд и със следния коварен епиграф: „В света беше, и светът чрез Него стана, но светът Го не позна“ (Йоан, 1, 10). Съдържанието, общо взето, не е сложно, въпреки че заключението е чудовищно. За да спаси човешкия род, разсъждава Рунеберг, Бог се е принизил дотам, че е станал човек; можем да предположим, че жертвата, сторена от Него, е била съвършена, необезсилена или омаловажена от каквито и да било недостатъци. Да свеждаме това, което изтърпя, до продължилата една вечер агония на кръста, е богохулство^[5]. Да твърдим, че е бил човек и е бил неспособен да съгреша, значи да приемаме едно очевидно противоречие; атрибутите „човешка природа“ и „непогрешимост“ са несъвместими. Кемниц смята, че Спасителят действително е изпитвал умора, студ, тревоги, глад и жажда; уместно е също да допуснем, че е могъл да съгреша и да се погуби. Знаменитият пасаж: „Защото Той изникна пред Него като младочка и като израстък из суха земя; няма в Него ни изглед, нито величие; Той беше презрян и унижен пред хората, мъж на скърби и изпитал недъзи“ (Исая, 53, 2–3) за мнозина е предсказание за разпнатия в смъртния му час; за някои (например за Ханс Ласен Мартенсен) този пасаж е отрицание на красотата, която простият народ приписва на Исус Христос; за Рунеберг — точното пророчество не за един миг, а за цялото ужасно бъдеще на приелото плът Слово във времето и във вечността. Бог е станал напълно човек, станал е човек до безчестието, човек до проклятието и до преизподнята. За да ни спаси, е можел да избере всяка една от съдбите, които плетат сложната мрежа на историята; можел е да стане Александър Велики или Питагор, Рюрик или Исус, ала е избрал най-презряната съдба: станал е Иуда.

Напразно книжарниците в Стокхолм и Лунд предлагаха това откровение. Скептиците го сметнаха за пошла и умозрителна

теософска игра; богословите не го удостоиха с внимание. В това всеобщо безразличие Рунеберг прозря едва ли не потвърждение свише. Бог бе внушил това безразличие; Бог не желаше на земята да се разгласява Неговата ужасна тайна. Рунеберг разбра, че още не е настъпил часът. Почувства, че над него се струпват древни проклетия; спомни си как Илия и Мойсей закрили лица навръх планината, за да не видят Бога; как бил потресен Исая, когато очите му видели Оня, чиято слава изпълва земята; как на път за Дамаск Саул изгубил зрението си; как равинът Симеон зърнал Рая и издъхнал; как прочутият магьосник Джовани от Витербо полудял, след като успял да види Светата Троица; как мидрашим проклинат нечестивците, които изричат Шем-Хамфораш, Тайното Име на Бога. Не е ли и той извършил това черно престъпление? Не е ли това посегателство спрямо Духа, за което няма прошка (Матей, 12, 31)? Валерий Соран умрял, защото разгласил тайното име на Рим; каква ли вечна и жестока казън е отредена нему, загдето разкри и разгласи ужасяващото име на Бога?

Пиян от безсъница и мрачни мисли, Нилс Рунеберг бродеше из улиците на Малмьо, умолявайки с пълно гърло да бъде осенен от милостта да сподели със Спасителя мъките на Ада.

Умря от спукване на аневризма на 1 март 1912 година. Ересиолозите може би ще си спомнят за него; той обогати учението за Божия син, което изглеждаше изчерпано, с две сложни понятия — злото и нещастieto.

1944 г.

[1] „Книга против всички ереси“ (лат.) — бел.прев. ↑

[2] „Христос и Иуда“ (швед.) — бел.прев. ↑

[3] „Тайният спасител“ (швед.) — бел.прев. ↑

[4] Борелиус язвително пита: „А защо не се е отрекъл от отрицанието? Защо не се е отрекъл от отрицанието на отрицанието?“ — бел.авт. ↑

[5] Морис Абрамович изтъква: „Исус според този скандинавец винаги е в изгодно положение; неговите горчивини благодарение на печатарското изкуство се радват на многоезична слава; трийсет и три годишното му пребиваване между хората е било всъщност почивка“. В третото приложение към „Християнска догматика“ Ерфьорд отхвърля тази мисъл и отбелязва, че Божиите мъки на кръста не са свършили,

защото онова, което е станало само веднъж във времето, непрестанно се повтаря във вечността. Иуда и сега продължава да получава сребърниците, продължава да целува Исус, продължава да хвърля сребърниците в храма, продължава да връзва примката в нивата. (За да обоснове твърдението си, Ерфьорд се позовава на последната глава от първия том на „Защита на вечността“ от Яромир Хладик.) — бел.авт. ↑

КРАЯТ

Проснат на леглото, Рекабарен полуотвори очи и видя полегатия тръстиков таван. От другата стая долиташе дрънкане на китара, твърде напомнящо жалък лабиринт, който се сплиташе и разплиташе до безкрай... Малко по малко си възвърна усещането за реалност, ежедневните неща, които никога вече нямаше да се променят за него. Погледна без съжаление едрото си безполезно тяло, пончото от груба вълна, което загръщаше краката му. Навън, зад дебелите решетки на прозореца, се простираха равнината и вечерта; бе спал известно време, но небето все още бе пълно със светлина. С лявата си ръка пипнешком намери един бронзов хлопатар, който висеше в края на кушетката му. Разтърси го няколко пъти; иззад вратата все така долитаха скромните акорди. Китаристът бе негър, който бе пристигнал една нощ, обявявайки се за певец; той бе предизвикал друг чужденец на дълго поетично съревнование според обичая на странстващите певци. Победен, негърът продължи да посещава редовно кръчмата, сякаш очакваше някого. Прекарваше часове наред с китарата в ръка, но никога не запя отново, навярно огорчен от претърпяното поражение. Хората вече бяха свикнали с този безобиден човек. Рекабарен, който държеше кръчмата, никога нямаше да забрави онова надпяване; на следващия ден, докато подреждаше няколко денка мате, дясната му страна внезапно се скова и той установи, че е изгубил говора си. Научени да изпитваме съчувствие към нещастията на героите в романите, накрая почваме прекалено да съчувстваме на собствените си неволи; ала това не се случи и с търпеливия Рекабарен, който прие парализата така, както преди бе приел суровостта и самотата на Америка. Свикнал да живее в настоящето като животните, сега той гледаше небето и мислеше, че червеникавият ореол на луната предвещава дъжд.

Едно момче с индиански черти (може би негов син) откряна вратата на стаята му. Рекабарен го запитва с очи дали в заведението са дошли клиенти; момчето също тъй мълчаливо му отвърна със знак, че там няма никой — негърът не се броеше. Излегнатият остана сам;

лявата му ръка си поигра малко с хлопатара, сякаш упражняваше някаква власт.

Озарена от последните слънчеви лъчи, равнината изглеждаше почти абстрактна, като видение от някакъв сън. На хоризонта се появи някаква точка, растеше постоянно, докато се превърна в конник, който се носеше право към къщата — или поне така изглеждаше. Рекабарен успя да види широкополата шапка, дългото тъмно пончо, черния кон, но не и лицето на ездача, който накрая дръпна юздите, за да забави галопата, и се приближи в лек тръс. На около двеста метра свърна встрани. Рекабарен вече не можеше да го види, но го чу да говори, чу как слезе от седлото, върза коня и влезе с уверена крачка в кръчмата.

Без да вдигне очи от китарата, в която сякаш търсеше нещо, негърът рече благо:

— Знаех си, че мога да разчитам на вас, господине.

Другият отвърна с дрезгав глас:

— И аз на теб, черньо. Сума дни те накарах да чакаш, но ето че дойдох.

Настъпи мълчание. Накрая негърът продума:

— Почвам да свиквам с чакането. Чакам вече седем години.

Другият отвърна, без да бърза:

— Прекарах повече от седем години, без да видя децата си. Срещнах ги в онзи ден и не исках да се покажа пред тях като човек, който отива на свада с ножове^[1].

— Вече разбрах това — отвърна негърът. — Надявам се, че сте ги оставили в добро здраве.

Чужденецът, който бе седнал до тезгяха, охотно се разсмя. Поръча си тръстикова ракия, сръбна глътка-две и остави чашата недопита.

— Дадох им някои добри съвети — заяви той, — които не струват и пукната пара, а пък никога не са излишни. Казах им наред с другото, че не бива да проливат човешка кръв.

Един бавен акорд изпревари отговора на негъра:

— Добре сте сторили. Тъй няма да заприличат на нас.

— Или поне на мен — рече чужденецът. Сетне добави, като че ли разсъждаваше на глас: — Съдбата пожела да убивам и ето че сега пак ми е пъкнала ножа в ръката.

Негърът, сякаш не чул думите му, отбеляза:

— Иде есен и дните се скъсяват.

— Достатъчно светло е за онова, което съм намислил — отвърна другият и се изправи. Застана стегнато пред негъра и му каза някак уморено: — Остави на мира китарата, днес те чака друго състезание.

Двамата тръгнаха към вратата. На излизане негърът промърмори:

— Току-виж и в това ми провървяло тъй зле, както и в първото.

Съперникът му отвърна сериозно:

— В първото не ти вървя зле. Само дето нямаше търпение да стигнеш до второто.

Вървяха редом, докато се отдалечиха на известно разстояние от къщите. Луната светеше ярко и равнината изглеждаше еднаква нашир и надлъж. Изведнъж се спогледаха, спряха и чужденецът си свали шпорите. Вече си бяха увидели пончотата около лактите, когато негърът проговори:

— Само едно искам да ви помоля, преди да се захванем с тая работа. Да вложите в тоя бой цялата си смелост и сръчност както в оная схватка преди седем години, когато убихте брат ми.

Може би за пръв път по време на разговора Мартин Фиеро долови омразата. Почувства я чак в кръвта си като бодване. Двамата се счепкаха и острата стомана беляза лицето на негъра.

Има един час на свечеряване, когато равнината сякаш се кани да каже нещо; никога не го изрича или може би го изрича до безкрай, но ние не го разбираме — или пък го разбираме, но е непреводимо като музика... От кушетката си Рекабарен видя края. Едно стремглаво нападение — и негърът отстъпи, загуби равновесие, престори се, че замахва към лицето на противника, а после се хвърли напред, забивайки ножа дълбоко в корема му. Последва още един удар, който кръчмарят не успя да види добре, и Фиеро повече не се изправи. Неподвижен, негърът като че ли наблюдаваше мъчителната му агония. Сетне избърса окървавения нож в тревата и бавно пое обратно към къщите, без да поглежда назад. Сега, когато бе изпълнил задачата си на съдник, вече бе никой. Или по-скоро, бе се превърнал в другия: нямаше предназначение на земята и бе убил един човек.

[1] Това всъщност е преразказ на края на прочутата поема на Хосе Ернандес „Мартин Фиеро“. Споменатият тук епизод е *rayada*,

или музикално-поетично съревнование, между Мартин Фиеро и негъра, който е брат на убития негър — бел.прев. ↑

СЕКТАТА НА ФЕНИКСА

Всички, които пишат, че сектата на Феникса се е зародила в Хелиопол^[1] и води началото си от религиозната реставрация, последвала смъртта на реформатора Аменофис IV^[2], цитират текстове на Херодот и Тацит, както и някои надписи на египетските паметници; ала тези хора не знаят — или не искат да знаят, — че въпросното название се появява едва в епохата на Рабан Мавър и че най-древните извори („Сатурналиите“ или Йосиф Флавий^[3], да речем) говорят само за Людете на Обичая или Людете на Тайната. Грегоровиус отбелязва, че Фениксът се споменавал извънредно рядко в устната реч; в Женева съм заговарял занаятчии, които не ме разбираха, когато ги разпитвах дали са хора на Феникса, но затова пък незабавно си признаваха, че са хора на Тайната. Ако не греша, така стоят нещата и при будистите; името, под което са известни на света, не съвпада с произнасяното от самите тях.

На една твърде прочута страница Миклошич^[4] приравнява членовете на тази секта с циганите. В Чили и в Унгария има и цигани, и следовници на Феникса; като оставим настрана вездесъщността им, двете групи имат твърде малко общи черти. Циганите са джамбази, бакърджии, ковачи и гадатели; членовете на сектата на Феникса обикновено успешно упражняват свободните професии. Циганите имат характерен физически облик и говорят — или поне преди говореха — на таен език; сектантите са напълно неотличими от останалите хора, доказателство за което е фактът, че никога не са били подлагани на гонения. Циганите са живописни и често са извор на вдъхновение за лошите поети; затова пък романсите, хромолитографиите и болерата изобщо не споменават членовете на сектата...

Мартин Бубер^[5] твърди, че евреите са патетични по природа; не всички последователи на Феникса са такива, а някои направо се отвращават от патоса. Тази публична и добре известна истина е достатъчна да опровергае вулгарната грешка (нелепо поддържана от Урман), според която сектата на Феникса води началото си от Израел.

Хората разсъждават горе-долу така: Урман е бил чувствителен човек, бил е евреин, посещавал е членовете на сектата в еврейските гета на Прага — следователно родството, изпитвано от Урман, доказва един реален факт. Честно казано, не мога да се съглася с това съждение. Обстоятелството, че в еврейско обкръжение членовете на сектата приличат на евреи, нищо не доказва; безспорно е, че приличат на останалите хора по света, тъй както безкрайният Шекспир прилича на Хазлит^[6]. Те са всичко за всички, също като Апостола; само преди няколко дена доктор Хуан Франсиско Армаро от Пайсанду описваше лекотата, с която навсякъде усвояват местните нрави и обичаи.

Споменах, че историята на сектата не познава гонения. Това е вярно, но тъй като всеки етнос включва и привърженици на Феникса, не по-малко вярно е, че няма гонения и жестокости, на които сектата да не е била жертва или изпълнител. Във войните на Запад, както и далеч на Изток те са проливали кръвта си като миряни под вражи знамена; нищо не им струва да се отъждествят с всички народи по Земното кълбо.

Без свещена книга, която да ги обединява така, както Писанията обединяват Израел, без обща памет, без онази друга памет, която е общият език, разпилени по лицето на Земята, различни по цвят и черти, те са свързани само от едно нещо — Тайната; тя ще продължава да ги свързва до края на дните. Някога в добавка към Тайната е съществувала и една легенда (а може би и космогоничен мит), но повърхностните люде на Феникса са я забравили и сега пазят само неясното предание за едно наказание. За наказание, договор или привилегия, защото версиите се различават, но все пак в тях смътно се долавя присъдата на един Бог, който обещава на част от човешкия род самата вечност, ако потомците й, поколение след поколение, изпълняват определен ритуал. Сверил съм сведенията на пътешествениците, разговарял съм с патриарси и богослови; мога да потвърдя, че изпълнението на ритуала е единствената религиозна практика, спазвана от членовете на сектата. Именно този ритуал представлява Тайната. Той, както вече посочих, се предава от поколение на поколение, но традицията не позволява на децата да го научават от майките си или от свещенослужителите; посвещението в мистерията е задача, поверена на най-нискостоящи индивиди в групата. Някой роб, прокажен или просяк играе ролята на посветител в

тайнството. Възможно е даже дете да стане наставник на друго дете. Самото действие е тривиално, краткотрайно и не изисква описание. Материалите, използвани при обряда, са корк, восък или гума арабика. (В литургията се споменава и тиня, която също се използва често.) Няма храмове, посветени изрично на тези богослужения; напълно подходящи за целта могат да бъдат някоя съборетина, зимник или пруст. Тайната е свещена, но това не ѝ пречи да бъде и малко смехотворна; ритуалът се изпълнява скришом, крадешком и адептите не говорят за него. Няма почтени думи, с които да се назове, но се подразбира, че всички думи го назовават или по-скоро неизбежно го загатват; в един разговор казах нещо незначително и някои привърженици се засмяха, а други се смутиха, защото почувстваха, че съм се докоснал до Тайната. В литературата на германските народи има стихотворения, написани от членове на сектата; тези творби на пръв поглед описват морето или вечерния здрач, ала постоянно чувам да се говори, че по някакъв начин символизират Тайната. *Orbis terrarum est speculum Ludi*^[7], казва една апокрифна пословица, която Шарл дьо Канж^[8] е отбелязал в своя „Тълковен речник“. Някакъв свещен ужас не позволява на редица верни последователи да изпълняват дори най-простия ритуал; останалите ги презират, ала те самите се презират още повече. Затова пък на голяма почит се радват онези, които съзнателно отхвърлят утвърдената практика и постигат пряко общение с божеството; за да изразят това общение, те си служат с образи от литургията. Тъй Сан Хуан де ла Крус (Св. Йоан на Кръста) е написал:

*Нека знаят Деветте небосвода,
че Бог е прелестен като Корка и Тинята.*

На три континента успях да заслужа приятелството на мнозина привърженици на Феникса; зная, че Тайната отначало им се е струвала незначителна, тягостна, вулгарна и (което е още по-странно) невероятна. Не се примирявах да признаят, че родителите им са се принизявали до такива дяволии. Удивително е, че Тайната не се е изгубила още преди време; напук на световните превратности, напук

на войните и масовите изселвания тя достига с огромна сила до всички верни следовници. Даже някой не се поколеба да заяви, че вече е станала инстинктивна.

[1] Древноегипетски град от IV хилядолетие пр.Хр., главен център на култа към бог Ра Атум — бел.прев. ↑

[2] Аменофис (Аменхотеп) IV (1419 — ок. 1400 г. пр.Хр.) — фараон от XVIII династия, забранил култа към Амон Ра и провъзгласил нов държавен култ към бог Атон, в чиято чест приел името Ехнатон („полезен на Атон“) — бел.прев. ↑

[3] Рабан Мавър (ок. 785–856) — бенедиктински монах и писател; Йосиф Флавий (37 — ок. 100) — древноеврейски историк, по време на Юдейската война (66–73) преминал на страната на римляните и назначен за историограф на Флавиите, чието родово име приел. Съчиненията му са важен източник на сведения за историята на древните народи, тъй като цитират множество ценни източници и документи, нестигнали до наши дни — бел.прев. ↑

[4] Франц Миклошич (1813–1891) — австрийски и словенски лингвист; изучава старославянския и циганския език; изследва взаимодействието на славянските езици с езиците на съседните народи — унгарци, румънци, албанци — бел.прев. ↑

[5] Мартин Бубер (1878–1965) — еврейски религиозен философ и писател; отделя особено внимание на пантеистичните тенденции на хасидизма — бел.прев. ↑

[6] Уилям Хазлит (1778–1830) — английски критик и есеист — бел.прев. ↑

[7] *Orbis terrarum est speculum Ludi* (лат.) — Светът е огледало на Играта — бел.прев. ↑

[8] Шарл дьо Канж (1610–1688) — френски ерудит, автор на трудове за Византия и Източната Латинска империя, както и на два тълковни речника — бел.прев. ↑

ЮГЪТ

Евангелисткия пастор, който през 1871 година пристигна в Буенос Айрес с параход, се казваше Йоханес Далман. През 1939 година Хуан Далман, един от внуците му, работеше в общинската библиотека на улица „Кордоба“ и се чувстваше истински аржентинец. Дядо му по майчина линия бе онзи Франсиско Флорес от втори пехотен полк, който загина пронизан от копията на катриелски индианци на границата на провинция Буенос Айрес; от двата си тъй различни рода Хуан Далман избра (може би вслушвайки се в гласа на германската кръв) рода на този романтичен или романтично загинал дядо. Кутия с дагеротипна снимка на брадат мъж с неизразително лице, стара сабя, някои жизнерадостни и бойки мелодии, любимите строфи на „Мартин Фиеро“, годините, апатията и самотата развиха у него този креолизъм, донякъде съзнателен, но в никакъв случай показан. С цената на известни лишения Далман бе успял да запази основната част на едно имение на Юг, принадлежало на семейство Флорес; обичаше да си спомня благоуханните евкалипти и удължената розова къща, която някога е била тъмночервена. Работата, а може би и инертността го задържаха в града. Лято след лято той се задоволяваше с абстрактната мисъл, че е собственик, и с убеждението, че къщата му го чака на мястото си там, в равнината.

В последните дни на февруари 1939 година му се случи нещо неочаквано. Сляпа за греховете, съдбата може да наказва безмилостно и най-дребната небрежност. Тази вечер Далман се беше сдобил с непълно издание на „Хиляда и една нощ“ на Вайл; изгаряйки от желание да разгледа тази находка, той не дочака асансьора и бързешком почна да изкачва стълбите; в тъмното нещо се блъсна в челото му — прилеп ли беше, птица ли? По лицето на жената, която му отвори входната врата, видя изписан ужас; а ръката, която прокара по челото си, се обагри с кръв. Беше се ударил в ръба на прясно боядисано прозоречно крило, което някой бе оставил отворено. Далман успя да заспи, но още призори беше вече буден и от този миг насетне всичко му причиняваше ужасни страдания. Изгаряше го треска, а

иллюстрациите на „Хиляда и една нощ“ доукрасяваха кошмарите му. Навестяваха го приятели и роднини и с пресилена усмивка твърдяха, че изглежда много добре. Далман ги слушаше, обзет от някакво леко вцепенение, и се чудеше защо никой не забелязва, че той е в ада. Осем дни му се сториха осем века. Един следобед домашният му лекар го посети с още един лекар и двамата го заведоха в клиниката на улица „Еквадор“, за да му направят рентгенова снимка. Във фойтона на път за там Далман си помисли, че ако е в чужда стая, най-сетне ще може да заспи. Почувства се весел и словоохотлив; щом пристигна, го съблякоха, обръснаха му главата, пристегнаха го към една маса, осветиха го до ослепяване и замайване, преслушаха го и после някакъв мъж с маска заби в ръката му игла. Събуди се от силно гадене с бинтована глава в някакво тясно помещение, подобно на кладенец, и в дните и нощите след операцията разбра, че до този момент е бил само в преддверието на ада. Ледът съвсем не разхлаждаше устата му. През тези дни Далман мразеше всичко у себе си; мразеше своето Аз, естествените си нужди, унижението, наболата по лицето му брада. Понасяше стоически болезнените процедури, но когато хирургът му каза, че насмалко е щял да умре от сепсис, Далман се разплака, обзет от жалост към съдбата си. Физическите страдания и постоянното предчувствие за тежките нощи не му бяха позволили да размишлява за таква абстрактно нещо, като смъртта. След няколко дни хирургът му каза, че вече е започнал да се оправя и скоро ще може да иде в имението, за да възстанови напълно здравето си.

Колкото и да беше невероятно, обещаният ден настъпи. Животът обича симетрията и дребните анахронизми; Далман беше пристигнал в клиниката с фойтон и сега пак с фойтон се отпрати към гарата. След летния задух свежестта на ранната есен беше като естествен символ на съдбата му, изтръгната от смъртта и треската. В седем часа сутринта градът не беше още изгубил онова сходство със стара къща, което му придава нощта; улиците приличаха на дълги коридори, площадите — на дворове. Далман откриваше този град с радост, леко замаян; секунди преди да ги съзре, той си спомняше кафенетата, кръчмите, афишите — всички незначителни белези на Буенос Айрес. В жълтата светлина на новия ден всичко пак се връщаше при него.

Известно е, че Югът започва оттатък „Ривадавия“. Далман обичаше да повтаря, че това не е просто условност и че прекосил тази

улица, човек навлиза в един по-стар и по-стабилен свят. От файтона той търсеше с поглед сред новите сгради прозорец с решетка, чукало, сводест вход, преддверие или закътано дворче.

В чакалнята на гарата установи, че остават още трийсет минути. Изведнъж си спомни, че в едно кафене на улица „Бразилия“ на няколко метра от къщата на Иригойен^[1] се навърта огромна котка, която с божествено високомерие позволява на хората да я гаят. Влезе. Котката бе там, спеше. Далман си поръча чаша кафе, бавно го подслади, отпи глътка (в клиниката това удоволствие му беше забранено) и си помисли, гладейки черната козина, че този допир е илюзорен и между двамата сякаш има стъкло, защото човек живее в потока на времето, а това загадъчно животно — в настоящето, във вечността на мига.

Влакът чакаше на предпоследния коловоз. Далман обходи вагоните и откри един почти празен. Постава багажа на мрежата, а когато влакът потегли, отвори куфара си и след кратко колебание извади първия том на „Хиляда и една нощ“. Фактът, че бе взел със себе си тази книга, така тясно свързана със сполетялото го нещастие, потвърждаваше, че това нещастие е вече минало, и същевременно беше весело и тайно предизвикателство към разгромените сили на злото.

От двете страни на влака градът преминаваше на предградия, а след това гледката се смени с градини и вили, които трайно отклониха вниманието на Далман от книгата. Всъщност той чете малко; възшебната планина и духът, заклет се да убие своя благодетел, бяха възхитителни — кой ще отрече това?, — ала не по-малко възхитителни бяха утрото и самият факт, че съществуваш. Радостта отвличаше вниманието му от Шехеразада и приказните ѝ чудеса; Далман затваряше книгата и просто живееше.

Обядът (бульонът бе поднесен в лъскави метални купички както в далечните лета на детството) също му достави наслада, спокойна и приета с благодарност. „Утре ще се събудя в имението“, помисли си той и му се стори, че у него живеят едновременно двама души: единият пътуваше през есенния ден и просторите на родината, докато другият бе затворник в една клиника, подложен на непрестанни мъчения. Виждаше неизмазани тухлени къщи, ъглести и удължени, вечно загледани в минаващите влакове; виждаше ездачи, препускащи по прашни пътища; виждаше долчинки и вирчета, добитък; виждаше

големи бяло-сиви облаци, които изглеждаха като от мрамор, и всичко това беше нереално като съновидение на равнината. Струваше му се, че разпознава и дървета, и посеви, но не би могъл да назове имената им, защото непосредствените му знания за природата бяха неизмеримо по-оскъдни от онези, които бе черпил от носталгията и литературата.

От време на време задрямваше и в съня си усещаше стремителното движение на влака. Непоносимо бялото обедно слънце вече се беше превърнало в жълто слънце, което предхожда здрача и бързо става червено. Влакът също беше друг; не беше онзи, който потегли от гара „Конститусион“; равнината и часовете, които бе пропътувал, го бяха преобразили. Навън движещата се сянка на вагона се удължаваше към хоризонта. Нито селища, нито други признаци на човешко присъствие смуцаваха девствената земя. Всичко беше необятно, но същевременно близко и някак потайно. В безкрайната равнина от време на време се мярваше бик. Самотата бе пълна, почти враждебна и на Далман му се струваше, че пътува и към миналото, а не само на юг. От тази чудновата мисъл го отвлече кондукторът, който, поглеждайки билета му, го предупреди, че влакът ще спре не на известната му гара, а малко по-рано на друга, за която Далман само бе чувал. Продължи да му дава обяснения, които Далман не се опита да разбере, нито дори да изслуша, защото изобщо не го интересуваха.

Влакът спря тронаво почти на сред полето. От другата страна на железопътната линия беше гарата — един перон, покрит с навес. Нямаше никаква кола, но началникът го успокои, че вероятно ще може да намери превозно средство в кръчмата на километър от тук.

Далман възприе тази разходка като малко приключение. Слънцето вече беше залязло, но последните му зари оживяваха ведрата тиха равнина, преди нощта да я заличеше. По-скоро от желание да се наслади на всичко това, отколкото за да не се умори, Далман крачеше бавно, вдъхвайки със спокойно блаженство мириса на люцерната.

Някога пивницата сигурно е била яркочервена, но за късмет годините бяха смекчили този крещящ цвят. Нещо в скромната ѝ постройка му напомни една гравюра, навярно от някое старо издание на „Пол и Виржини“^[2]. На един стълб бяха вързани няколко коня. Отначало на Далман му се стори, че познава собственика; после разбра, че го е заблудила приликата му с едного от санитарите в клиниката. След като го изслуша, собственикът каза, че ще нареди да

запретнат бричката; за да запълни деня с още нещо и да мине времето, Далман реши да вечеря в пивницата.

На една от масите шумно ядяха и пиеха неколцина младежи, на които Далман отначало не обърна внимание. На пода, опрял гръб о тезгяха, се бе свил, неподвижен като вещ, някакъв старец. Годиците го бяха смалили и изгладили, тъй както водата изглажда камъка. Беше смугъл, дребен и мършав и сякаш живееше извън времето, във вечността. Далман със задоволство забеляза кърпата на челото, шаячното пончо, дългия чирипа^[3] и ботушите от конска кожа и си каза, спомняйки си безсмислени спорове с хора от северните провинции или от Ентре Риос, че такива гаучо се срещат още само на Юг.

Далман се настани до прозореца. Мракът остана навън с равнината, но мирисът и шумовете ѝ проникваха през желязната решетка. Собственикът му донесе сардини, а след това печено месо, Далман изпи няколко чаши червено вино. Отпусна се, наслаждавайки се на тръпчивия вкус на виното, а погледът му, вече леко сънен, се рееше из помещението. Газената лампа беше окачена на една от гредите. Тримата посетители се бяха разположили на другата маса. Двамата приличаха на ратаи, а третият, с грубо азиатско лице, нахлупил фалцова шапка, пиеше. Изведнъж Далман усети, че нещо го удари леко по лицето. Върху една от ивиците на покривката до простата чаша от мътно стъкло видя топче хляб. Това бе всичко. И все пак някой го бе хвърлил.

Хората от другата маса, изглежда, не му обръщаха внимание. Смутен, Далман реши, че не се е случило кой знае какво, и разтвори томчето на „Хиляда и една нощ“, сякаш за да заличи действителността. След малко го улучи второ топче и този път ратаите се изсмяха. Далман си каза, че не го е страх, но че би било глупаво още неоздравял напълно да допусне да го въвлекат в безсмислена свада, и то с някакви непознати. Реши да излезе; вече се беше изправил, когато се приближи собственикът и с разтревожен глас започна да го увещава:

— Господин Далман, не им обръщайте внимание, младежите са си пийнали.

Далман не се учуди, че сега собственикът го позна, но почувства, че всъщност примирителните му думи усложняват положението. Преди малко предизвикателството на ратаите беше отправено към едно случайно лице, почти никой; сега то беше насочено срещу него, срещу

името му и всички в околността щяха да узнаят това. Далман отстрани собственика, застана пред ратаите и ги попита какво искат от него.

Юначагата с азиатското лице се изправи, клатушкайки се. Взе да ругае Далман така високо, сякаш се намираше много далеч, а стоеше само на крачка от него. Беше му забавно да се преструва на по-пиян, отколкото бе в действителност, и в тази преструвка имаше и жестокост, и гавра. Сипейки псувни и мръсни думи, той измъкна дълъг нож, огледа го, повъртя го и предложи на Далман да се бият. Собственикът възрази с разтреперан глас, че новопристигналият няма оръжие. И тогава се случи нещо непредвидено.

От своя ъгъл старият, потънал в унес гаучо, когото Далман бе възприел като символ на Юга (на своя Юг), хвърли гола кама, която тупна в краката му. Сякаш Югът бе решил, че Далман трябва да приеме двубоя. Далман се наведе да вдигне камата и изпита двояко чувство. Първо, че това почти инстинктивно движение го задължава да се бие. Второ, че в несръчната му ръка оръжието няма да послужи за защита, а само ще оправдае нароченото му убийство. Като всеки мъж той също понякога си бе играл с нож, но целият му опит се изчерпваше с това, че ударите трябва да се нанасят от долу на горе. „В клиниката нямаше да допуснат да ми се случи подобно нещо“, помисли си той.

— Да излизаме — предложи оня.

Тръгнаха към вратата и ако Далман не хранеше надежда, то не изпитваше и страх. Прекрачвайки прага, той почувства, че онази първа вечер в клиниката, когато му бяха забили иглата, за него щеше да бъде освобождение, щастие и празник да умре при сбиване с нож, атакувайки под открито небе. Почувства, че ако тогава можеше да си избере или да пожелае смърт, щеше да си избере или да си пожелае точно такава смърт.

Далман стисна здраво ножа, който надали щеше да му послужи, и излезе в равнината.

[1] Иполито Иригойен (1852–1933) — президент на Аржентина през 1916–1922 г. — бел.прев. ↑

[2] „Пол и Виржини“ — роман от Бернарден дьо Сен Пиер (1737–1814) — бел.прев. ↑

[3] Старинна дреха на аржентинските селяни — парче плат, увито като панталон около бедрата — бел.прев. ↑

АЛЕФЪТ (1949)

БЕЗСМЪРТНИЯТ

Solomon saith: There is no new thing upon the earth. So that as Plato had an imagination, that ali knowledge was but remembrance; so Solomon giveth his sentence, that ali novelty is but oblivion.

Francis Bacon,
„Essays“, LVIII^[1]

В началото на юни 1929 година антикварят Йосиф Картафил от Смирна предложил в Лондон на принцеса Люсенж шестте тома на „Илиада“ в превод на Поуп^[2] (1715–1720) в джобен формат. Принцесата ги купила и по време на покупката разменила няколко думи с него. Той бил, каза ни тя, изхабен човек със землист цвят на кожата, със сиви очи и сива брада и със странно безлични черти. Боравел с лекота и същевременно невежо с няколко езика; за броени минути преминал от френски на английски, после на някаква тайнствена смесица от шпаньолски и португалски — такъв какъвто говорят в Макао. През октомври принцесата чула от някакъв пътник от кораба „Зевс“, че Картафил починал по време на пътуването, когато се завръщал в Смирна, и че са го погребали на остров Иос. В последния том на „Илиадата“ тя намерила следния ръкопис.

Оригиналът е написан на английски и изобилства с латинизми. Преводът, който предлагаме, е буквален.

I

Доколкото си спомням, теглилата ми започнаха в една градина на Стовратната Тива по времето на император Диоклециан. Бях се сражавал (безславно) в последните египетски войни, бях трибун на легион, разквартируван в Беренике, на самия бряг на Червено море; треската и магиите бяха унищожили много от мъжете, които благородно мечтаеха да паднат в битка. Мавританците бяха победени; земите, завзети преди това от разбунтувалите се градове, бяха

отдадени за вечни времена на плутоническите богове; победена, Александрия напразно умоляваше императора за мир; за по-малко от година легионите успяха да победят, но аз лично едва зърнах лицето на Марс. Страдах, че не успях да се проявя, и може би това стана причина да се впусна да търся тайния Град на Безсмъртните, прекосявайки ужасни и незнайни пустини.

Както вече споменах, теглилата ми започнаха от една градина в Стовратната Тива. През онази нощ не мигнах, защото в сърцето ми бушуваше битка. Станах малко преди зори; робите ми още спяха, а луната приличаше по цвят на безбрежните пясъци. От изток се зададе отмалял и окървавен конник. На няколко крачки от мен той се строполи от коня. Запита ме на латински със слаб и трескав глас за името на реката, която мие зидовете на града. Отговорих му, че я наричат Египет и че се подхранва от дъждовете. Друга река търся аз, отвърна той печално. Тайната река, която избавя хората от смъртта. Тъмна кръв струеше от гърдите му. Каза ми, че негова родина е една планина отвъд Ганг; там се говорело, че ако човек стигнал до запада, там, където свършвал светът, щял да стигне до реката, чиито води давали безсмъртие. Прибави, че на отсрещния ѝ бряг се издигал Градът на Безсмъртните с безброй укрепления, амфитеатри и храмове. Умря, преди да се съмне, а аз реших да откроя този град и тази река. Разпитвани от палача, някои мавритански пленници потвърдиха разказа на пътника; един си спомни за Елисейските полета в края на земята, където животът на хората бил вечен; друг — за върховете, от които извира река Пактол, където живеели столетници. В Рим бях беседвал с философи, които смятаха, че да се продължи животът на човека, означава да се продължи агонията му и той да бъде заставен да умира много пъти. Не зная дали някога съм вярвал в Града на Безсмъртните — мисля, че в онзи момент ми стигаше задачата да го търся. Флавий, проконсул на Гетулия, ми даде двеста войници, за да изпълня начинанието си. Освен това се доверих на наемници, които твърдяха, че познават пътя, а после първи избягаха.

Случилото се по-нататък изопачи до неузнаваемост спомена за първите ни дни. Тръгнахме от Арсиное и навлязохме в знойната пустиня. Преминахме през страната на троглодитите, които се хранят със змии и не знаят да говорят; след това — през страната на гарамантите, които се хранят с лъвове и жените им са общи; през

земята на авгилите, които почитат само Тартар. Прекосихме и други пустини, покрити с черен пясък, където може да се пътува само нощем, защото през деня горещината е непоносима. Видях отдалеч планината, дала името на Океана — по склоновете ѝ расте млечката, която обезсилва отровите, по върховете на тази планина живеят сатирите — див, зверски народ, — отдадени на сладострастие. На всички ни се стори немислимо в тези пуцинаци, където земята е родила само чудовища, да се крие някакъв прочут град. Продължихме похода си, тъй като щеше да бъде позорно да се върнем с празни ръце. Някои смелчаци спяха, обърнали лице към луната — покоси ги треска; други пиха от щерните застояла вода, която ги докара до лудост и смърт. Тогава започнаха бягствата и малко по-късно — метежите. Не се поколебах да взема строги мерки. Постъпвах справедливо, но един центурион ме предупреди, че в желанието си да отмъстят за свой другар, наказан с разпъване на кръст, бунтовниците замислят убийството ми. Избягах от лагера с неколцината войници, които ми бяха останали верни. Загубих ги в пустинята сред пясъчните вихрушки и безкрайната нощ. Рани ме критска стрела. Няколко дни бродих, напразно търсейки вода, а може и да е бил един-единствен ден, който ми се е сторил безкраен поради слънцето, жаждата и страха от жадна смърт. Оставих коня си да ме води. На разсъмване далечината настръхна от пирамиди и кули. Сънувах ужасен сън — малък и съвсем ясен лабиринт със стомна вода в средата му; ръцете ми почти я докосвах, очите ми я виждаха, обаче извивките на лабиринта бяха толкова заплетени, толкова объркани, че осъзнах с безпределна яснота, че ще издъхна, преди да достигна стомната.

II

Когато най-сетне се отскубнах от този кошмар, намерих се захвърлен и с вързани ръце в някаква продълговата каменна ниша, не по-голяма от обикновен гроб, изсечена плитко в неравния и каменист склон на някаква планина. Стените на нишата бяха влажни, огладени по-скоро от времето, отколкото от човешка ръка. Усетих болезнено туптене в гърдите, усетих как ме изгаря жаждата. Понадигнах се и извиках със слаб глас. В полите на планината безшумно течеше нечиста река, задръстена от строителни отпадъци и пясък; на отсрещния бряг — и в това нямаше съмнение — (под залязващото или

изгряващото слънце) блестеше Градът на Безсмъртните. Видях стени, арки, фронтисписи и форуми; градът се издигаше върху каменно плато. Стотина неправилни ниши, подобни на моята, браздяха планината и долината. В пясъка имаше нещо като плитки кладенци; от тези малки дупки (и от нишите) се подаваха голи мъже със сивкава кожа, с неподстригани бради. Стори ми се, че ги познах; бяха от зверското племе на троглодитите, които мърсят бреговете на Персийския залив и Етиопските пещери; не бях изненадан от това, че не знаеха да говорят и се хранеха със змии.

Изгарящата жажда ме направи дързък. Прецених, че разстоянието до пясъка е около трийсет стъпки; със затворени очи и със завързани на гърба ръце се хвърлих надолу. Потопих окървавеното си лице в мътната вода. Пих като животно. Преди да потъна отново в съня и в кошмарите, необяснимо защо повторих една гръцка фраза: „Всички, живеещи мирно в Зелея и близо до Ида, бяха богати и пиеха черна вода от Езепа...“^[3]

Не знам колко дни и колко нощи съм прекарал така. Изтощен, не бях в състояние да намеря отново убежище в пещерата; проснат гол на незнайните пясъци, оставих слънцето и луната да се разпореждат със злощастната ми съдба. Троглодитите, наивни като деца в своето дивачество, не ми помогнаха нито да оживея, нито да умра. Напразно ги молах да ме убият. Един ден протрих в острието на кремък въжето, с което бях вързан. На следващия ден се надигнах и успях да изпрося или да открадна — аз, Марк Фламиний Руф, военен трибун на един от римските легиони — първото парче от презряното змийско месо.

Неудържимото ми желание да видя Безсмъртните, да се докосна до този град на свръхчовеци не ми даваше да затворя очи. Троглодитите, сякаш предугадили намеренията ми, също не спяха; в началото си помислих, че ме следят, по-късно — че са се заразили от безпокойството ми, така както става с кучетата. За да напусна това диво селище, избрах най-оживения час — късния следобед, когато почти всички се измъкват от пещерите и кладенците и гледат към залеза, без да го виждат. Помолих се на глас с членоразделна реч — не толкова, за да измоля божията милост, колкото да изплаша племето. Прекосих реката, задръстена от пясъчни наноси, и се отправих към Града. Двама-трима мъже ме последваха смутени. Както всички други от това племе те бяха дребни на ръст; будеха отвращение, а не страх.

Наложих се да заобиколя някакви странни по форма котловини, които ми се сториха каменни кариери; объркан от големината на Града, бях помислил, че се намирам съвсем близо. Едва към полунощ кракът ми стъпи на черната сянка — начупена от някакви идолопоклоннически фигури, — която хвърляха стените му върху жълтия пясък. Спря ме някакъв свещен ужас. Всичко ново и пустинята за човека са толкова отвратителни, че се зарадвах, като забелязах, че ме е последвал един от троглодитите. Затворих очи и зачаках (без да спя) да засияе денят.

Казах вече, че Градът беше построен върху каменно плато. Това плато, подобно на скалист отвесен морски бряг, не беше по-достъпно от стените. Напразно крачех неуморно; в черния фундамент не откривах и най-малка неправилност; навсякъде еднообразният зид сякаш не допускаше една-единствена врата. Дневният зной ме принуди да се скрия в една пещера; в дъното ѝ имаше кладенец, а в кладенеца — стълба, която се губеше в долния мрак. Спуснах се през хаос от порутени галерии, стигнах до обширна кръгла стая; очертанията ѝ едва-едва се открояваха в мрака. В това подземие имаше девет врати; осем от тях водеха към някакъв лабиринт, който измамно свършваше в същата стая; деветата (през друг лабиринт) водеше към втора кръгла стая, съвсем същата като първата. Не знам колко бяха общо стаите — нещастieto и тревогата ми ги умножиха. Тишината беше враждебна и почти свършена; в дълбоките каменни мрежи не се долавяше друг шум освен някакъв подземен вятър; не успях да открива какво го поражда; сред цепнатините безшумно се губеха струйки ръждива вода. С ужас започнах да привиквам към този странен свят; стори ми се невероятно, че може да съществува нещо друго освен подземия с по девет врати, освен дълги разклоняващи се подземия. Не знам колко време съм вървял под земята; знам само, че в даден момент смесих в носталгията си онова ужасно селище на диваците и моя роден град, разположен сред лозя.

В края на един коридор непредвидена стена пресече пътя ми; огря ме далечна светлина. Вдигнах заслепени очи: горе, главозамайващо високо, видях късче небе — толкова синьо, че ми се стори пурпурно. Метални стъпала водеха нагоре по стената. Умората вече ме надвиваше, обаче продължавах да се изкачвам, като понякога спирах и ридаех, оглупял от щастие. Постепенно пред очите ми се откриваха капители и астрагали, триъгълни фронтони и сводове,

непонятни гранитни и мраморни украси. Ето как ми бе отредено да възляза от безизходния край на мрачни и преплетени лабиринти чак до сияйния град.

Оказах се на нещо като малко площадче, по-скоро вътрешен двор. Обграждаше го една-единствена сграда с неправилни форми и променлива височина; това разнородно здание бе украсено с различни куполи и колони. В този невероятен паметник най-много ме учуди старинността на направата му. Разбрах, че предшества човека, че предшества самата Земя. Тази очевидна древност (макар и по някакъв начин ужасяваща за очите) ми се стори дело на безсмъртни строители. Предпазливо в началото, сетне с безразличие и накрая — отчаян, бродих по стълбите и по каменните настилки на този загадъчен дворец. (По-късно установих, че стъпалата бяха различно широки и високи; и с това именно си обясних причината за голямата умора, която усетих.) *Този дворец е дело на боговете, помислих си в началото. Обиколих необитаемите му помещения и се поправих: Боговете, които са го изградили, вече са мъртви. Забелязах особеностите му и казах: Боговете, които са го изградили, са били луди.* Казах това, много добре си спомням, с необяснимо порицание, което бе почти угризение, пропито по-скоро с интелектуален ужас, отколкото с усещане за страх. Към впечатлението за дълбока древност се прибавиха и други: за безкрайност, за чудовищност, за пълно безсмислие. Бях прекосил един лабиринт, но сияйният Град на Безсмъртните ме изплаши и отврати. Лабиринтът е сграда, построена, за да обърква хората; архитектурата ѝ, щедра на симетрия, е подчинена на тази цел. В двореца, който не успях да изследвам докрай, архитектурата нямаше цел. Изобилстваха задънените коридори, недостижимо високите прозорци, великолепните врати, които водят към някаква килия или кладенец, невероятните обратни стълби със стъпала и перила, обърнати надолу. Други стълби, прикрепени странично към някой огромен зид, без да стигат доникъде, свършваха след два-три завоя в горния мрак на куполите. Не зная дали всички примери, които описах, са точни; сигурен съм обаче, че те населяваха кошмарите ми години наред, вече не зная дали една или друга черта отговаря на действителността или на призрачните форми, които причиниха лудостта на нощите ми. *Този град (мислех) е толкова ужасен, колкото самото му съществуване и неговата вечност. Макар и разположен наред тайна пустиня, той замърсява миналото и*

бъдещето и по някакъв начин опозорява звездите. Докато съществува, никой на света не ще бъде деен или щастлив. Не искам да го описвам; хаос от разнородни думи, тяло на тигър или на бик, в което гъмжи от чудовищно преплетени и отблъскващи се зъби, вътрешности и глави, могат (може би) да създадат приблизителна представа.

Не помня етапите на завръщането сред порутените и влажни подземия. Единственото, което зная, е, че не ме напускаше страхът да не би, като изляза от последния лабиринт, отново да попадна в гнусния Град на Безсмъртните. Друго не мога да си спомня. Тази забрава, сега непреодолима, е била може би доброволна; може би обстоятелствата около бягството ми са били толкова страшни, та някой ден, също забравен, да съм се заклел да ги забравя.

III

Тези, които са чели внимателно разказа за патилата ми, навярно ще си спомнят, че един мъж от племето ме беше последвал, така както куче би ме следвало, чак до начупената сянка на градската стена. Когато излязох от последното подземие, го намерих при входа на пещерата. Лежеше върху пясъка, чертаеше несръчно и после веднага заличаваше редица знаци, подобни на буквите в сънищата, които човек сякаш ей сега ще разчете, а после се сливат в едно. В началото предположих, че това е някаква варварска писменост; после се сетих, че е абсурдно същества, които не знаят да говорят, да са създали писменост. Освен това всеки знак се различаваше от другите, а това изключваше възможността да са символи. Мъжът ги чертаеше, разглеждаше ги и ги поправяше. Внезапно, сякаш отегчен от играта, той ги изтри с длан и с подлакътницата си. Погледна ме така, сякаш ме виждаше за първи път. И въпреки всичко толкова голямо беше облекчението, което почувствах (или толкова голяма и ужасна бе самотата ми), че допуснах следната мисъл: този първобитен троглодит, който ме гледа проснат при входа на пещерата, чака именно мен! Слънцето нажежаваше равнината; когато под блясъка на първите звезди тръгнахме обратно към селището, пясъкът пареше стъпалата ни. Троглодитът вървеше пред мен. През тази нощ реших да го науча да разбира, а може би и да повтаря някои думи. Кучето и конят (разсъдих) са способни на първото, много птици, като например славея

на Цезарите, на второто. Колкото и недоразвит да е умът на един човек, все още е по-висш от ума на неразумните същества.

Покорството и нищетата на троглодита ми напомниха за Аргос, старото умиращо куче от „Одисея“, затова го нарекох Аргос и се опитах да го науча да отговаря на това име. Не успях и всеки следващ опит завършваше с нов провал. Напразно опитвах да бъда властен, строг и упорит. Неподвижен, със застинал поглед, той сякаш изобщо не чуваше звуковете, които се опитвах да му внуша. Стоеше само на няколко крачки от мен, а сякаш се намираше много далеч. Проснат на пясъка като малък и порутен сфинкс от лава, той оставяше да се въртят над него небесата от здрача на деня до този на нощта. Реших, че не е възможно да не се е досетил какво е намерението ми. Спомних си, че етиопците вярват, че маймуните съвсем съзнателно не говорят, за да не ги карат да работят; отдадох мълчанието на Аргос на недоверчивост или на страх. От това предположение минах на друго, още по-своеобразно. Помислих си, че Аргос и аз принадлежим на различни светове, помислих си, че възприятията ни са еднакви, но Аргос ги съчетава по различен начин и на тяхна основа предначертава други цели; помислих си, че може би за него няма цели, а само някаква главозамайващо бърза и непрестанна игра от съвсем краткотрайни впечатления. Помислих си за някакъв свят без памет, без време; представих си възможността да съществува език без съществителни имена, език от безлични глаголи или несклоняеми епитети.

Така отмираха дните, а с тях и годините, но една сутрин се случи нещо, подобно на щастие. Заваля дъжд, бавен и могъщ. В пустинята нощите могат да бъдат хладни, но през онази нощ беше горещо като в пещ. Сънувах, че една река в Тесалия (във водите ѝ бях върнал обратно една златна рибка) идваше да ме избави; чувах я как приижда през червения пясък и черните камъни; свежият въздух и силният шум на дъжда ме събудиха. Изтичах гол, за да ме намокри. Нощта преваляше; под жълтите облаци племето, изпаднало в екстаз, не по-малко щастливо от мен, също се подлагаше на живителните струи. Троглодитите приличаха на корибанти^[4], обладани от божеството. Аргос — с поглед, вперен в небето — стенеше от щастие; силни струи вода се стичаха по лицето му; не само вода (по-късно узнах това), но и сълзи; Аргос, крещях аз, Аргос!

Тогава с кротко възхищение, сякаш откриваше нещо загубено и отдавна забравено, той промълви думите: *Аргос, кучето Одисеево. Сетне продължи, пак без да ме погледне: Кучето, което лежи върху купища тор.*

Приемаме с лекота действителността навярно защото подсъзнателно разбираме, че нищо не е действително. Попитах го какво знае за „Одисеята“. Гръцкият го затрудняваше, наложи се да повторя въпроса.

Много малко — каза той. — По-малко и от най-нещастния рапсод. Навярно са изминали вече хиляда и сто години, откакто я съчиних.

iv

Всичко ми стана ясно в този ден. Троглодитите бяха Безсмъртните; рекичката, която влачеше пясъци, беше Реката, която търсеше конникът. Колкото до Града, чиято слава се носеше чак до Ганг, Безсмъртните го бяха разрушили преди около девет века. С отломките му бяха издигнали на същото място безумния град, който бях обходил — нещо като пародия или обратен образ, храм на неразумните богове, които управляват света и за които не знаем нищо друго освен това, че не приличат на човека. Този градеж беше последният символ, който Безсмъртните бяха склонили да създадат; той бележеше етап, в който, след като са преценили, че всяко начинание е безполезно, те са решили да живеят в света на мислите, в чистото умозрение. Издигнали са градежа си, забравили са го и са отишли да живеят в пещерите. Вгълбени в мисли, те почти не са възприемали физическия свят.

Омир ми разказа всичко това така, сякаш говореше с дете. Разказа ми и за старостта си, за последното пътуване, което е предприел, воден — също както Одисеи — от желанието да отиде при хората, които не знаят какво е море, които ядат месото неподправено със сол и дори не подозират какво е гребло. Живял едно столетие в Града на Безсмъртните, а когато го съборили, той именно им препоръчал да построят другия град. Това не бива да ни изненадва; известно е, че след като е възпял Троянската война, е възпял и войната на жабите и мишките. Бил е като бог, който е създал Вселената, а после и хаоса.

Да бъдеш безсмъртен, е безсмислено; всички създания освен човека са безсмъртни, тъй като не знаят нищо за смъртта; божественото, ужасното, непонятното е да знаеш, че си безсмъртен. Забелязал съм, че въпреки различията в религиите това убеждение е извънредно рядко. Израилтяни, християни и мюсюлмани изповядват безсмъртието, но преклонението им пред земното съществуване показва, че вярват единствено в него, тъй като всички останали безброй съществувания са предназначени да възнаграждават или да наказват земния живот. По-рационален ми се струва кръговратът в някои индоостански религии, който няма начало, нито край, всеки живот е последица от предишния и поражда следващия, обаче никой от тях не предопределя всички останали, взети в тяхната цялост. Поучена от опита на вековете, държавата на Безсмъртните била постигнала съвършенството на търпимостта и почти това на презрението. Безсмъртните са знаели, че в един безкраен срок от време на всеки човек се случва всичко. Поради своите минали или бъдещи добродетели всеки човек е достоен да извърши всякакво добро дело, но е способен да извърши и всякакво предателство поради безчестията си в миналото или в бъдещето.

Тъй както в хазартните игри четните и нечетните числа се стремят да се уравнишат, така и изобретателността и глупостта взаимно се унищожават и се коригират, може би недодяланата поема за Сид^[5] е само противовес на един-единствен епитет от „Еклоги“ или на някоя сентенция на Хераклит. И най-беглата мисъл е подчинена на невидим замисъл и може да увенчае или да положи начало на някаква тайна форма. Знаем за хора, които са създавали съзнателно зло, за да настъпи в бъдещите векове добро или пък защото вече е имало добро в миналите векове... Ако гледаме на този въпрос така, всички наши действия са правилни, но също и безучастни. Не съществуват морални или интелектуални добродетели. Омир е съчинил „Одисеята“; ако приемем безкраен срок от време с безкраен брой обстоятелства или промени, не е възможно тя да не бъде съчинена поне веднъж. Никой не е някой си и всички хора заедно са един-единствен безсмъртен човек. Досуц както Корнелий Агрипа и аз съм бог, герой, философ, демон, аз съм вселена, а това е един досаден начин да кажа, че аз не съм.

Схващането, че светът е система от точни компенсации, е повлияло силно на Безсмъртните. На първо място то ги е направило

неуязвими по отношение на милосърдието. Вече споменах за старите каменоломни, които прорязваха равнината на отсрещния бряг; един от Безсмъртните падна в най-дълбокото — не можеше да се нарани, нито да умре, но го измъчваше жаждата. Изминаха седемдесет години преди да му хвърлят въже. За тях не бе от значение собствената им съдба. Тялото им беше като покорно домашно животно, достатъчни му бяха всекимесечната милостиня от няколко часа сън, малко вода и късче презряно месо. Но нека никой не ни принизява до аскети. Няма по-сложно удоволствие от мисленето и на него се отдавахме. Понякога някакъв изключителен стимул ни възвръщаше към действителния свят. Например през онази сутрин древната, първична наслада от дъжда. Но тези прекъсвания се случваха съвсем рядко; всички Безсмъртни бяха способни да спазват съвършен покой; спомням си едного, когото никога не видях изправен; някаква птица беше свила гнездо на гърдите му.

Между неизбежните изводи на учението, според което всяко нещо се уравновесява от друго, има един, който, макар и да не е от голямо теоретично значение, бе точно този, който ни подтикна в началото или в края на десети век да се пръснем из цялата земя. Този извод гласи: *Съществува река, чиито води даряват безсмъртие, следователно някъде има друга река, чиито води го обезсилват.* Реките не са безбройни, ако един безсмъртен пътешественик обиколи целия свят, един ден ще е пил от всички реки.

Поставихме си за цел да открием тази река.

Смъртта (или загатването за нея) прави хората ценни и патетични. Те — хората — предизвикват съчувствие поради обстоятелството, че са само временни явления; всяко тяхно действие може да бъде последно; всеки човешки образ може да се разсее и да изчезне както образите в сън. Всичко при смъртните има стойност на необратимо и съдбовно. При Безсмъртните обаче всяко действие (и всяка мисъл) е отзвук на други, които в миналото са го предшествали без видимо начало или са точно предзнаменование за други действия, които в бъдеще ще го повтарят до умопомрачение. Няма нищо, което да не е сякаш загубено сред неуморни огледала. Нищо не може да се случи само веднъж, нищо не е ценно поради своята невъзвратимост. Елегичното, сериозното, тържественото не важат за Безсмъртните.

Омир и аз се разделихме пред вратите на Танжер — струва ми се, че дори не се сбогувахме.

v

Пребродих други царства, други империи. През есента на 1066 година се сражавах на Стамфордския мост, вече не помня дали във войските на Харалд, който скоро след това намери там смъртта си, или сред воините на онзи злощастен Харалд Хардрада, който завоюва шест или малко повече стъпки английска земя. През седми век от хиджра^[6] в предградието Булак преписах с равен краснопис — на език, който съм забравил, и с азбука, която не зная — седемте пътешествия на Синдбад Мореплавателя и историята на Бронзовия град. В двора на затвора в Самарканд дълго играх шах. В Биканер, също и в Бохемия, се занимавах с астрология. През 1638 година бях в Коложвар, после в Лайпциг. През 1714 година в Абърдийн се записах за шестте тома на „Илиадата“ на Поуп. Знам, че ги препрочитах с наслада. През 1729 година спорих за произхода на тази поема с един преподавател по реторика, който, доколкото си спомням, се наричаше Джанбатиста; неговите доводи ми се сториха неопровержими. На 4 октомври 1921 година корабът „Патна“, с който пътувах за Бомбай, бе принуден да пусне котва в едно пристанище на брега на Еритрея^[7]. Слязох, спомних си други утрини, в далечни времена, също на брега на Червено море, когато бях римски трибун и треската, магиите и бездействието унищожаваша войниците. Край града видях пълноводен извор с чиста вода. Опитах я по навик. Когато се катерех по брега, едно трънливо дърво одраска opakото на дланта ми. Необичайната болка ми се стори много силна. Невярващ, онемял и щастлив, наблюдавах как бавно се образува ценната капка кръв. Отново съм смъртен, повтарях си, отново приличам на всички хора. Тази нощ спях до зори.

... Прегледах след година тези страници. Убеден съм, че отговарят на истината, но в първите глави и дори в някои откъси на останалите, струва ми се, долавям нещо невярно. Дължи се може би на злоупотребата с някои обстоятелствени подробности — средство, което научих от поетите и което заразява всичко с лъжовност, тъй като тези подробности могат наистина да изобилстват във фактите, но не и

в спомена за тях... Мисля обаче, че открих и по-дълбока причина. Ще пиша за нея; нищо, че ще ме вземат за фантазьор.

Историята, която описах, изглежда недействителна, защото в нея се преплитат събития, случили се на двама души. В първата глава конникът иска да узнае името на реката, която мие стените на Тива; Фламиний Руф, който по-рано бе нарекъл града Стовратната Тива, твърди, че реката се нарича Египет; никой от тези изрази не е присъщ на него, а е присъщ на Омир, който изрично споменава в „Илиада“ за Стовратната Тива, а пък в „Одисея“ чрез устата на Протей и Одисеи неизменно казва Египет вместо Нил. Във втората глава, пиейки от водите на безсмъртната река, римлянинът произнася няколко думи на гръцки език: това са думи на Омир и могат да се намерят в края на прословутото изброяване на корабите. След това в главозамайващия дворец той споменава за „необяснимо порицание, което бе почти угризение“; това са думи на Омир, който бе предвидил този ужас. Тези нередности ме разтревожиха; други пък, от естетическо естество, ми помогнаха да откроя истината. Последната глава ги включва; там пише, че съм се сражавал на Стамфордския мост, че в Булак съм транскрибирал пътешествията на Синдбад Мореплавателя и че в Абърдийн съм се записал за „Илиадата“ на Поуп. Чете се *inter alia*^[8], че: „В Биканер, а също и в Бохемия се занимавах с астрология“. Никое от тези твърдения не е невярно; знаменателно е, че въобще съм изтъкнал тези факти. Първото от всички тях сякаш подхожда на воин, но после става ясно, че разказвачът набляга не на военното, а на човешката съдба. Следващите свидетелства са по-любопитни. Една неясна и проста причина ме накара да ги отбележа; направих го, защото знаех, че са патетични. Изречени от римлянина Фламиний Руф, те не са патетични. Патетични са, когато ги казва Омир; странно е той да преписва в XIII век приключенията на Синдбад, на един втори Одисеи, и да открие векове по-късно в някакво северно царство и на варварски език това, което е казано в неговата „Илиада“. Що се отнася до изречението, в което се споменава Биканер, очевидно е, че то е дело на някой писател, жадуващ (както авторът на изброяването на корабите) да реди благозвучни слова^[9].

Когато приближава краят, от спомена не остават образи, а само думи. Не е странно, че времето е смесило ония, които някога са ме представяли, с тези, които са били символи на съдбата на човека,

придружавал ме толкова много векове. Бил съм Омир, скоро ще бъда Никой както Одисеи; и скоро ще бъда всички — ще бъда мъртъв.

Послепис от 1950 година. Сред коментарите, които предизвика горната публикация, най-любопитният, макар и не най-вежливият, е озаглавен иносказателно „A coat of many colours“^[10] (Манчестър, 1948) и е дело на неуморното перо на доктор Наум Кордоверо. Възлиза на около стотина страници. Говори за гръцки центони, за центони от периода след Римската империя, за Бен Джонсън, който окачествявал съвременниците си с цитати от Сенека, за „Virgilius evangelizans“^[11] на Александър Рос, за художествените похвати на Джордж Мур и Елиът и накрая за „разказа, приписван на антикваря Йосиф Картафил“. В първата глава авторът на коментара посочва, че има кратки заимствания от Плиний („Historia naturalis“^[12], V, 8); във втората — от Томас де Куинси („Writings“, III, 439); в третата — от едно писмо на Декарт, адресирано до посланика Пиер Шаню; в четвъртата — от Бърнард Шоу („Back to Methuselah“^[13], V.). Поради тези плагиатства или кражби той заключава, че целият документ е апокрифен.

Според мен този извод е неприемлив. *Когато приближава края*, пише Картафил, *от образа вече не остават спомени, остават само думи.* Думи, думи неуместни и осакатени, думи на други хора — това е била жалката милостиня, която са му оставили часовете и вековете.

[1] „Няма нищо ново под слънцето, казва Соломон. И както Платон си е представял, че всяко знание е само спомен, така и Соломон изказва мисълта, че всичко ново е само ново, което е било забравено“ (англ.), Франсис Бейкън. *Опити*. LVIII, превод Руси Русев — бел.прев. ↑

[2] Александър Поуп (1688–1744) — английски поет, превел „Илиада“ и „Одисея“ (1725–1726), поправяйки „грубостта“ на Омир от позицията на нормативния „добър вкус“ — бел.прев. ↑

[3] Превод Александър Милев и Блага Димитрова — бел.прев. ↑

[4] Жреци на Кибела — бел.прев. ↑

[5] „Песен за моя Сид“ — староиспански героичен епос; еклога — жанрова форма в буколическата поезия по едноименното произведение на Вергилий; Хераклит (ок. 544–481) — древногръцки философ — бел.прев. ↑

[6] Началото на мюсюлманското летоброене (622 г.) — бел.прев.

↑

[7] В ръкописа има нещо зачеркнато; може би името на пристанището е било изтрито — бел.авт. ↑

[8] Между другото (лат.) — бел.прев. ↑

[9] Ернесто Сабато предполага, че Джанбатиста, с когото антикварят Картафил е обсъждал създаването на „Илиада“, е Джанбатиста Вико; този италианец твърдял, че Омир е символичен персонаж подобно на Плутон или Ахил — бел.авт. ↑

[10] „Многоцветно палто“ (англ.) — бел.прев. ↑

[11] „Вергилий, евангелски пророк“ (лат.) — бел.прев. ↑

[12] „Естествена история“ (лат.) — бел.прев. ↑

[13] „Назад към Матусал“ (англ.) — бел.прев. ↑

МЪРТВЕЦЪТ

На Сесилия Инхениерос

Да си представиш, че е възможно един мъж от предградията на Буенос Айрес, един беден нехранимайко, чиято единствена добродетел е суетната смелост, да прекоси безкрайните степи край бразилската граница и да стане главатар на контрабандисти — не, това е немислимо. На тези, които споделят същото мнение, искам да разкажа какво се случи с Бенхамин Оталора, за когото навярно вече не си спомнят в квартал „Балванера“ и който умря — както му се полагаше — от куршум някъде в Риу Гранди ду Сул. Не съм осведомен за подробностите около приключенията му; като ги узная, ще поправя и ще допълня тези страници. Засега мисля, че е достатъчен този кратък разказ.

Към 1891 година Оталора е на деветнайсет години. Той е младеж с ниско чело, с искрени и светли очи, силен и упорит като всеки баск. Един сполучлив удар с кама му вдъхва увереност, че е смел — не се смуцава от смъртта на противника си, нито от необходимостта веднага да напусне Аржентина. Местният главатар му дава едно писмо за някой си Асеведо Бандейра от Уругвай. Оталора тръгва, морето е бурно, корабът сякаш всеки миг ще се разпадне.

На другия ден той броди из улиците на Монтевидео с някаква неизповядана, а може би неосъзната тъга. Не успява да намери Асеведо Бандейра; към полунощ в една кръчма на „Пасо дел Молино“ присъства на кавга между говедари. Проблясва нож. Оталора не знае кой е прав, кой — крив, но го привлича самата опасност, така както други ги привличат картите или музиката. В бъркотията успява да отклони коварен удар с кама, който един ратай се опитва да нанесе на някакъв човек с тъмна шапка и пончо. По-късно се оказва, че това е Асеведо Бандейра. (Когато го узнава, Оталора скъсва препоръчителното писмо, защото предпочита да разчита само на себе си.) Асеведо Бандейра, макар и едър и набит, необяснимо защо прави

впечатление на уродлив; лицето му, винаги прекалено напрегнато, има нещо еврейско, негърско и индианско; по външност напомня маймуна и тигър; белегът, който разсича лицето му, както и черните четинести мустаци допълват картината.

Избухнала под въздействие на или поради алкохола, кавгата спира така внезапно, както е започнала. Оталора пие заедно с говедарите, после отива с тях на някакъв гуляй, вече в късна утрин се прибира в голяма неугледна къща. Мъжете си постилат да спят в последния от вътрешните дворове, който е с пръстена настилка. В просъница Оталора сравнява тази нощ с предишната — сега той вече стъпва на твърда земя, намира се между приятели. Смуцава го само известно угризение — не му е мъчно за Буенос Айрес. Той спи до късно следобед, когато го събужда същият оня ратай, който предишната вечер пиян бе нападнал Бандейра. (Оталора си спомня, че този мъж бе продължил да гуляе с другите в нощта на смут и веселба и че Бандейра го бе накарал да седне от дясната му страна и да продължи да пие.) Мъжът му казва, че господарят го вика. В нещо като кабинет, който гледа към пруста (Оталора никога преди това не е виждал пруст със странични врати), го очаква Асеведо Бандейра, придружен от една белолика червенокоса жена с надменно изражение. Бандейра го хвали, предлага му чаша ракия, повтаря, че му се е сторил смелчага, и му предлага да замине с останалите на Север, за да докарат едно стадо. Оталора приема; утрото го заварва на път към Такуарембо.

Оттук нататък за Оталора започва съвсем друг живот — той посреща зората под открито небе, а дните са наситени с миризма на коне. Този живот е нов за него, понякога е суров, но той е в кръвта му, защото както хората от някои страни обожават и носят в душата си морето, така ние (включително човекът, преплитащ тези символи) копнеем за безкрайна равнина, която кънти под конските копита. Оталора е израснал в кварталите на каруцарите и на касапите от кланиците; за по-малко от година той става истински гаучо. Научава се да язди, да опитомява диви коне, да коли, да хвърля умело ласото и болеадорите^[1], да поваля животните, да побеждава съня, бурите, студа и горещината, да подкарва животните с викове и свирейки с уста. През това време на обучение той вижда само веднъж Асеведо Бандейра, но усеща много ясно присъствието му, защото *да бъдеш човек на Бандейра*, означава да те уважават и да се страхуват от теб; и защото,

когато става дума за каквато и да е истински мъжка работа, няма гаучо, който да не твърди, че Бандейра „го прави най-добре“. Някой изказва мнението, че Бандейра е роден от другата страна на Куарейм, в Риу Гранди ду Сул; това обстоятелство, вместо да го принизи в очите на другите, смътно обогатява представата за него със селви, изпълнени със зверове, с непроходими блата, непреодолими и почти безкрайни разстояния. Малко по малко Оталора съзнава, че заниманията на Бандейра са разнообразни и че главното от тях е контрабандата. Говедар, това значи прислужник; Оталора си поставя за цел да стане контрабандист. Двама от другарите му прекосяват една нощ границата и се връщат с няколко товара ракия. Оталора предизвиква един от тях, ранява го и заема мястото му. Действа, движен от амбиция, а също и от някакво угодничество. *Нека този човек (мисли си) разбере най-сетне, че аз струвам колкото всички негови уругвайци, взети заедно.*

Цяла година минава, преди Оталора отново да се озове в Монтевидео. Говедарите обикалят крайбрежието, града (който се струва много голям на Оталора) и стигат до къщата на господаря. Мъжете си постилат да спят в последния вътрешен двор. Дните се низжат, а Оталора все още не е видял Бандейра. Някой плахо казва, че е болен, обикновено един тъмнокож се качва в спалнята му с чайника и матето. Един следобед тази задача е възложена на Оталора. Той се чувства малко унижен, но същевременно е доволен.

Спалнята е разхвърляна и мрачна. Балконът гледа на запад, има една дълга маса и върху нея лежат в разкошно безредие камшици, бичове, пояси, хладни и огнестрелни оръжия, има и някакво старо и потъмняло огледало. Бандейра лежи по гръб; дреме и стене. Залязващото слънце го огрява ярко. В широкото бяло легло той изглежда смален и потъмнял. Оталора забелязва белите коси, умората, отпуснатостта и бръчките, прокарани от годините. Възнегодува, че ги ръководи такъв старец. Мисли си, че само с един удар би свършил с него. Междувременно вижда в огледалото, че някой е влязъл — червенокосата жена; тя е полуоблечена, боса и го наблюдава със студено любопитство. Бандейра се надига; докато говори за стопански работи, поглъща мате след мате, а през това време пръстите му си играят с плитките на жената. Накрая разрешава на Оталора да си отиде.

След няколко дни се получава заповед да заминат на Север. Стигат до някакъв загубен чифлик, каквито ги има навсякъде из безкрайната равнина. Не го оживява никакво дърво, никакъв поток; от изгрев до залез-слънцето го бичува безпощадно. Каменни обори и в тях подивял гладен добитък. Името на този чифлик е Въздишката.

Оталора чува от ратаите, че скоро ще пристигне Бандейра. Когато пита защо, някой обяснява, че се бил появил някакъв чужденец, който е станал гаучо и на когото прекалено много му се искало да командва. Оталора разбира, че това е шега, но се ласкае от факта, че изобщо е възможна такава шега. След това проверява и установява, че Бандейра се е скарал с някого от политическите шефове, който вече му отказва подкрепата си. Тази новина му допада.

Пристигат сандъци с пушки, пристигат сребърна кана и сребърен леген за стаята на жената, пристигат завеси от плътна дамаска; една сутрин от планината пристига мрачен конник с гъста брада и пончо. Името му е Улпиано Суарес, той е капанга, или телохранил, на Асеведо Бандейра. Говори твърде малко, и то с бразилски акцент. Оталора не знае дали да припише въздържаността му на враждебност, на неприязън или на простотия. Но знае, да, в това е сигурен, че за плана, който е замислил, трябва да спечели приятелството му.

След това в съдбата на Бенхамин Оталора нахълтва един риж кон с черна грива и опашка, с обковано със сребро седло и с гул, поръбен с тигрова кожа, който Асеведо докарва от Юга. Този буен кон е символ на могъществото на господаря и затова младежът се стреми към него; пожелава също така с някакво злобно желание и жената с огнената коса. Жената, седлото и рижият кон — това са атрибути на мъжа, когото той иска да унищожи.

Тук историята се усложнява и задълбочава. Асеведо Бандейра владее изкуството да плаши постепенно, да унижава събеседника си малко по малко, като си служи със сатанинска ловкост, смесвайки истина и подигравки. В изпълнение на тежката задача, която си поставя, Оталора решава да прилага същия този лукав метод. Решава да измести постепенно Асеведо Бандейра. В дни на обща опасност успява да спечели за приятел Суарес. Доверява му своя план. Суарес му обещава да му помогне. След това се случват много неща, но малко от тях са ми известни. Оталора вече не слуша Бандейра — редовно забравя, променя или изопачава заповедите му. Съдбата сякаш участва

в заговора и ускорява събитията. Един ден по обед в полето на Такуарембо става престрелка с хора от Риу Гранди ду Сул. Оталора измества Бандейра и ръководи уругвайците. Един куршум го ранява в рамото, но същата тази вечер той се връща във Въздишката яхнал рижиия кон; същата вечер няколко капки от кръвта му изцапват тигровата кожа и същата тази нощ той люби жената с огнената коса. Според други версии редът на тези събития е различен и те отричат всичко да се е случило в един ден.

Все пак, макар и привидно, Бандейра продължава да е шеф. Той издава заповеди, които не се изпълняват. Оталора не го закача поради някакво смесено чувство, плод на навика и на съжалението.

Последната сцена от историята е свързана с пиршеството през последната нощ на 1894 година. Тази нощ хората от Въздишката ядат току-що заклано агне и пият силен кавгаджийски алкохол. Някой не спира да свири на китара бавна милонга. Седнал начело на масата, Оталора, пиян, ликува и гради кулата на своето тържество и самозабрава, символ на необратимия ход на съдбата му. Бандейра, мълчалив сред суетнята, оставя да се нижат часовете на шумната нощ. Когато часовникът бие дванайсет, той се изправя, сякаш внезапно си е спомнил някакво задължение. Става и почуква леко на вратата на жената. Тя отваря незабавно, сякаш е очаквала повикването. Излиза полуоблечена и боса. С глас, който изтънява и се провлачва, шефът заповядва:

— Щом като ти и портеньо^[2] се обичате толкова много, ще го целунеш ей сега пред всички.

Той прибавя една ругатня. Жената се съпротивява, обаче двама мъже вече са я хванали за мишниците и я пращат върху Оталора. Обляна в сълзи, тя го целува по лицето и по гърдите. Улпиано Суарес вече е извадил пистолета си. Преди да умре, Оталора разбира, че е бил предаден от самото начало, че е бил осъден на смърт, че са му позволили любовта, властта и тържеството, защото вече са го смятали за мъртвец, защото за Бандейра той е бил вече мъртвец.

Почти с пренебрежение Суарес стреля.

[1] Болеадора — уред за поваляне на животни, състоящ се от няколко топки от камък или друг тежък материал, привързани за въже — бел.прев. ↑

[\[2\]](#) Жител на Буенос Айрес (кореняк) — бел.прев. ↑

БОГОСЛОВИТЕ

След като изравниха със земята градината и оскверниха потирите и олтарите, хуните нахлуха на коне в манастирската библиотека, изпокъсаха неразбираемите книги, погавриха се с тях и ги запалиха, може би от страх, че в буквите се крият някакви хули към техния бог — железния ятаган. Така изгоряха палимпсести и кодекси, ала в самото сърце на кладата, сред пепелта, оцеля почти невредима дванайсетата книга на „Civitas Dei“^[1], от която научаваме как Платон проповядвал в Атина, че в края на вековете всички неща ще възвърнат прежното си състояние, а той самият в Атина пак щял да излага същото учение пред същите слушатели.

Текстът, пожален от пламъците, се радваше на необикновена почит; всички, които го четяха и препрочитаха в онази отдалечена провинция, напълно забравиха, че авторът е изложил това учение единствено с цел да го опровергае по-обосновано. Един век по-късно Аврелиан, наместник на Аквилея^[2], научи, че край дунавските брегове новосъздадената секта на *монотоните* (наречени още *анулари*^[3]) проповядвала, че историята е кръг и следователно всичко, което е на тоя свят, вече е било и пак ще бъде. В планините Кръстът бил изместен от Колелото и Змията^[4].

Всички били обзети от страх, ала се утешавали с мълвата, че Йоан Панонски, който си спечелил слава с един трактат за седмия атрибут на Бога, щял да обори тази гнусна ерес.

Аврелиан се опечали от тези вести и най-вече от последната. Добре знаеше, че в богословската наука всяка новост е застрашителна; после разсъди, че идеята за цикличното време е твърде необичайна, твърде чудата, за да породи сериозна опасност. (Истинска заплаха за нас са само онези ереси, които могат да се сбъркат с ортодоксалната вяра.) Повече го огорчи намесата — направо казано, натрапването — на Йоан Панонски. Преди две години с многословното си писание „De septima affectione Dei sive de aeternitate“^[5]. Йоан бе обсебил една тема от сферата на Аврелиан; сега, сякаш едничък той бе сведущ по въпроса за времето, се канеше да вкара в правия път ануларите — навярно с

прокрустови доводи, с противоотрови, по-страховити от отровата на Змията... Същата нощ Аврелиан прелисти стария диалог на Плутарх за упадъка на оракулите; в двацет и деветия параграф попадна на една присмехулна забележка против стоиците, които отстояват идеята за съществуването на безкраен кръговрат от светове с безброй слънца, луни, Аполоновци, Диани и Посейдони. Тази находка му се стори благоприятно знамение; реши да изпревари Йоан Панонски, като сам обори ереста на Колелото.

Има мъже, които се стремят да спечелят любовта на някоя жена, за да я забравят, за да я прогонят от мислите си; така и Аврелиан искаше да надмине Йоан Панонски — не за да му навреди, а само за да се изцери от ненавистта си към него. Наистина успя да забрави озлоблението си, укротен от самия труд, от съчиняването на силогизми и от измислянето на хули, от всичките тия него и *autem*, и *perquam*^[6]. Изгради огромни и твърде заплетени периоди, утежнени с вметнати изречения, където небрежният изказ и лошата граматика сякаш служеха да изразят презрение. Така превърна какофонията в инструмент. Предвиди, че Йоан ще разгроми ануларите с пророческа сериозност; за да избегне съвпадението, избра подигравката. Августин бе писал, че Иисус е правият път, който ни избавя от кръговия лабиринт, където бродят заблудените безбожници; с умишлена тривиалност Аврелиан ги сравни с Иксион^[7], с черния дроб на Прометей, със Сизиф, с онзи тавански цар, видял две слънца^[8], с пелтеченето, с папагали, с огледала, с ехо, с мулета, въртящи долап, с двуроги силогизми. (Езическите сказания се бяха запазили, но вече се свеждаха само до някакви украшения.)

Като всеки притежател на библиотека и Аврелиан се чувстваше виновен, че не я познава от край до край; тази полемика му помогна да изпълни дълга си към много книги, които сякаш го укоряваха за нехайството му. Така успя да вмъкне един пасаж от труда на Ориген „*De principiis*“^[9], където се отричат идеята, че Юда Искаротски отново ще продаде Господа, а Павел отново ще види мъченическата смърт на Стефан в Йерусалим, и един пасаж от „*Academica priora*“^[10] на Цицерон — там последният взима на подбив онези, които си въобразяват, че докато той беседва с Лукул, безброй други Лукуловци и Цицероновци казват съвсем същите неща в безброй светове, тъждествени с нашия. В добавка използва като оръжие срещу

монотоните текста на Плутарх и изтъква срамния факт, че един идолопоклонник извлича по-голяма полза от *lumen naturae*^[11], отколкото те — от Божието слово. Този труд му отне девет дни; на десетия получи препис от опровержението на Йоан Панонски. То се оказа едва ли не смешно кратко; Аврелиан го погледна първо с презрение, а после с боязън. Първата част тълкуваше последните стихове от девета глава на Послание към евреите, където се казва, че Иисус не Се е принасял в жертва много пъти от началото на света, а само веднъж — сега, в края на вековете. Втората част се позоваваше на библейското поучение за безполезното многоглаголстване на езичниците (Матей, 6:7), както и на онзи пасаж от седма книга на Плиний, който посочва, че в безкрайната Вселена няма две еднакви лица. Йоан Панонски твърдеше, че няма и две еднакви души и че даже най-окаяният грешник е безценен като кръвта, която Иисус Христос е пролял заради него. Една-единствена човешка постъпка (изтъкваше той) тежи повече от деветте небесни кръга и да си внушаваме, че тя може да се заличи и после да възникне отново, е израз на прекалено лекомислие. Времето не възобновява онова, което губим; вечността го съхранява за небесната слава или за пъкления огън. Трактатът бе ясен и достъпен, сякаш бе написан не от конкретна личност, а от кой да е човек или може би от целия човешки род.

Аврелиан усети почти физическо чувство на унижение. Отначало му мина през ум да унищожи или да преработи собствения си труд; после с честност, породена от омразата, го изпрати в Рим, без да промени и една буквичка. Месеци по-късно, когато бе свикан Пергамският събор, богословът, натоварен да обори заблудите на монотоните, бе (както можеше да се предвиди) Йоан Панонски; ерудираното му, добре премерено опровержение бе достатъчно, за да бъде осъден на изгаряне ересиархът Евфорб. „Това вече се е случвало и отново ще се случва, заяви Евфорб. Вие разпалвате не клада, а огнен лабиринт. Ако тук можеха да се струпат всички клади, на които аз самият съм бил, земята не би ги побрала и ангелите биха ослепели. Много пъти съм го казвал“. После закрещя, защото пламъците го обхванаха.

Така Колелото падна, сразено от Кръста^[12], но тайното съперничество на Аврелиан и Йоан не спря дотук.

И двамата бяха бойци от едно и също войнство, копнееха за една и съща отплата, бореха се с един и същи Враг, но всяка дума, която излизаше изпод перото на Аврелиан, издаваше непризнатия му стремеж да надмине Йоан. Двубоят им бе невидим; ако изобилните указатели не ме лъжат, името на *другия* не се явява нито веднъж в многотомните Аврелианови трудове, събрани в „Патрологията на Мин“^[13]. (От съчиненията на Йоан до нас са достигнали само двайсет думи.) И двамата порицаха анатемите на Втория константинополски събор; и двамата преследваха арианите, които отричаха божествената природа на Сина; и двамата потвърдиха ортодоксалността на „*Torographia christiana*“^[14] на Козма, която учи, че земята е четириъгълна, подобно на еврейската скиния. За беда по четирите краища на света се разнесе нова буреносна ерес. Зародила се в Египет или в Азия (защото сведенията са противоречиви и Бусе^[15] отхвърля доводите на Харнак^[16]), тя зарази източните провинции и издигна светилища в Македония, Картаген и Трир. Като че ли бе проникнала навсякъде; според мълвата в британската епархия разпятията били свалени, а в Кесария Божият образ бил сменен с огледало. Огледалото и оболът бяха отличителните знаци на новите разколници.

Историята ги познава под множество имена (*спекулари, абисали, каинити*), но от всички най-известно е названието *хистриони*, което Аврелиан им даде, а те дръзко се окичиха с него. Във Фригия, както и в Дардания им викаха *кумири*. Йоан Дамаскин^[17] ги нарече *форми*; справедливо е да отбележим, че Ерфьорд отхвърля тази теза.

Няма ересиолог, който да не описва с изумление крайно невъздържаните им обичаи. Мнозина хистриони проповядваха аскетизма; някои се осакатяваха подобно на Ориген; други обитаваха клоаките под земята; трети си избождаха очите; имаше и такива (*навуходносорите* от Нитрия), които „пасяха като воловете и косата им растеше като орлови пера“. От умъртвяването на плътта и суровите нрави често преминаваха към престъпни деяния; в някои общини допускаха кражбата; в други — убийството; в трети — содомията, кръвосмешението и скотоложството. Всички бяха богохулници; обсипваха със сквернословия не само християнския Бог, но и тайните божества от собствения си пантеон. Създадоха свещени книги, понастоящем изчезнали за жалост на учените. Към 1658 година сър Томас Браун написа: „Времето е погубило наглите евангелия на

хистрионите, но не и Хулите, бичуващи тяхното Безбожие“; Ерфьорд предполага, че тези „хули“ (запазени в един гръцки кодекс) всъщност са изгубените евангелия. Това би било непонятно, ако не сме запознати с космологията на хистрионите.

В херметическите книги пише, че това, което е долу, е тъждествено с онова, което е горе, а това, което е горе, е тъждествено с онова, което е долу; „Зохар“^[18] твърди, че долният свят е отражение на горния.

Учението на хистрионите бе основано върху едно изопачение на тази представа. Те се позоваваха на Матей, 6:12 („и прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си“) и 11:12 („царството небесно бива насилвано“), за да докажат, че земята оказва влияние на небето, и на Първо послание до коринтяни, 13:12 („сега виждаме смътно *като* през огледало“), за да докажат, че всичко, което виждаме, е лъжовно. Навярно повлияни от заразата на монотоните, те си въобразяваха, че всеки човек всъщност е двамина и че истинският от тях е онзи, който е на небето. Бяха си втълпили също, че нашите постъпки хвърлят обърнато отражение, сиреч ако ние будуваме, другият спи, ако прелюбодействаме, другият е целомъдрен, ако алчно грабим, другият е щедър. Щом умрем, ще се съединим с другия и ще бъдем другият. (Известен отзвук от тези учения се е запазил у Блоа^[19].)

Някои хистриони поддържаха тезата, че свършекът на света ще дойде, когато се изчерпи броят на възможностите му; понеже не се допускат повторения, праведният трябва да изключи (да извърши) най-безчестните деяния, за да не сквернят бъдещето и да ускорят идването на Иисусовото царство. Други секти отричаха това твърдение и застъпваха тезата, че световната история трябва да се осъществи у всеки човек. Повечето хора, досущ като Питагор, ще трябва да преминат през много тела, преди да достигнат избавление; други — протеините — „в рамките на един-единствен живот биват лъвове, дракони, глигани, вода и дърво“. Демостен ни съобщава за очищението с кал, на което били подлагани новопосветените в орфическите мистерии; протеиците пък търсеха очищение чрез злато. Също като Карпократ те бяха убедени, че никой няма да излезе от тъмницата, докато не върне и последния обол (Лука, 12:59), и често съблазняваха каещите се с един друг стих: „Аз дойдох, за да имат живот, и да имат в изобилие“ (Йоан, 10:10). Твърдяха още, че да не бъдеш злосторник, е

знак за сатанинска гордост... Хистрионите съчиниха много на брой и твърде разнородни митове; едни проповядваха аскетизъм, други — разврат, всичките единодушно — хаос. Теопомп, хистрион от Вероника, отричаше притчите им до една и казваше, че всеки човек е орган, който божеството излъчва от себе си, за да почувства чрез него света.

Еретиците от епархията на Аврелиан спадаха към твърдящите, че времето не търпи повторения, а не към онези, според които всяко деяние се отразява на небето. Това обстоятелство бе необичайно; Аврелиан го спомена в един доклад, изпратен до римските власти. Прелатът, който трябваше да го получи, беше изповедник на императрицата; всеобщо достойние бе, че тази отговорна длъжност му отнемаше изящните наслади на спекулативното богословие. Довереният му помощник — някогашен съратник на Йоан Панонски, понастоящем негов враг — се бе прочул като най-тънък познавач на иноверски учения; Аврелиан прибави изложение на хистрионската ерес от онзи вид, който се ширеше в тайните сборища на Генуа и Аквилея. Състави няколко параграфа, но тъкмо когато се канеше да изложи възмутителната теза, че не съществуват два еднакви мига, перото застина в ръката му. Не намираще подходящите думи; предписанията на новото учение („Искаш ли да видиш онова, което човешки очи не са виждали? Погледни луната. Искаш ли да чуеш онова, което уши не са чували? Чуй вика на птицата. Искаш ли да докоснеш онова, което ръце не са докосвали? Докосни земята. Истина ви казвам, Бог още не е сътворил света“) бяха твърде неестествени и метафорични, за да ги предаде дословно. Изведнъж в ума му изникна едно изречение от двайсет думи. Записа го, доволен от себе си; веднага обаче го замъчи съмнение, че то принадлежи другиму. На следващия ден си спомни, че преди много години го бе прочел в едно съчинение на Йоан Панонски — „Против ануларите“. Провери цитата; наистина беше от там. Раздвоението бе мъчително. Ако променеше или пропуснеше тези думи, щеше да отслаби изразителността на текста; оставеше ли ги, това би означавало да плагиатства от човек, когото ненавижда; посочеше ли източника, щеше да го разобличи. Помоли се за помощ свихе. Когато се спускаше вечерният здрач, неговият ангел хранител му подсказа приемливо решение. Аврелиан запази онези думи, но придружени от следното предупреждение: „Това, което лаят

днес ересиарсите, за да сеят смут във вярата, го е казал в нашия век един прелюбознателен мъж — воден по-скоро от лекомислие, нежели от греховна съблазън“. После се случи онова, от което се боеше и което очакваше — неизбежното. Аврелиан бе принуден да обяви кой е въпросният мъж; така Йоан Панонски бе обвинен, че проповядва еретични схващания.

Четири месеца по-късно един ковач от Авентин, побъркан от хистрионските заблуди, стовари върху раменете на своя малък син грамадно желязно кълбо, за да можел двойникът му да излети. Детето умря; ужасът, породен от това престъпление, тласна към неумолима строгост съдниците на Йоан. Той пък не пожела да вземе назад думите си; повтаряше, че да се отрече от становището си, би означавало сам да приеме гибелната ерес на монотоните. Не проумяваше (не искаше да проумее), че когато говори за монотоните, всъщност говори за нещо отдавна забравено. С някаква старческа настойчивост изтъкваше най-блестящите пасажи от някогашната си полемика; съдиите дори не слушаха онова, от което навремето бяха изпадали във възторг. Вместо да се опита да очисти името си и от най-незначителното петънце на хистрионизма, той се стараеше да докаже, че становището, предизвикало обвинението, е строго ортодоксално. Завърза спор с хората, от чиято присъда зависеше участието му, като допусна грубата грешка да го стори с духовитост и ирония. На двацет и шести октомври след обсъждания, проточили се три дни и три нощи, Йоан бе осъден да умре на кладата.

Аврелиан присъства на екзекуцията — да не отиде, би означавало да се признае за виновен. Лобното място бе един хълм, чийто зелен връх бе увенчан с кол, забит дълбоко в земята, и куп дърва, струпани около него. Един свещеник прочете присъдата на трибунала. Под яркото обедно слънце Йоан Панонски лежеше по очи в праха и виеше като див звяр. Бе се вкопчил с нокти в земята, но палачите го вдигнаха силно, разсъблякоха го и накрая го привързаха към позорния стълб. Сложиха на главата му сламен венец, напоен със сярата, а редом с осъдения — един екземпляр от сквернил „Adversus anulares“^[20]. Предната нощ бе валило и дървата не горяха добре. Йоан Панонски се помоли първо на гръцки, сетне на някакъв непознат език. Пламъците тъкмо го сграбчиха, когато Аврелиан се осмели да вдигне поглед към него. Лумналият огън се укроти за миг; Аврелиан за пръв и

последен път видя лицето на ненавистния си противник. Напомни му за някого, но не можа да определи точно за кого. После пламъците погълнаха Йоан и той закрепва, сякаш буйният огън крещеше.

Според сведенията на Плутарх Юлий Цезар оплака смъртта на Помпей; Аврелиан не оплака Йоановия свършек, но се почувства така, както би се чувствал човек, изцелен от неизлечима болест, превърнала се в неизменна част от живота му. Годините минаваха край него — в Аквилея, в Ефес, в Македония. Търсеше негостоприемните кътчета на империята, неугледните тресавища и съзерцателните пустини с надеждата, че усамотението ще му помогне да проумее съдбата си. В килията на една мавританска обител, обградена от бродещи в нощта лъвовете, прехвърли наум сложното обвинение срещу Йоан Панонски и оправда — за кой ли път — присъдата. Повече усилия му струваше да оправдае подлия си донос. В Русадир изнесе анахроничната проповед „Светлина на светлините, запалена в плътта на прокълнатия“. В една от килиите на затулен в горите манастир в Хиберния веднъж го сепна шумът на дъжда точно преди развиделяване. Спомни си една римска нощ, когато се бе събудил пак от такова ромолене. По пладне падна гръм, дърветата пламнаха и Аврелиан умря точно както бе умрял и Йоан.

Крайт на историята може да се разкаже само с помощта на метафори, защото протича в царството небесно, където времето не съществува. Навярно би следвало да кажем, че Аврелиан беседва с Бога, ала Той тъй слабо се интересува от религиозни разногласия, че го взе за Йоан Панонски. Това обаче би означавало да намекнем, че в божествения разум е настъпило някакво объркване. По-правилно е да се каже следното: в рая Аврелиан узна, че за неразгадаемото божество той и Йоан Панонски (правоверният и еретикът, мразещият и мразеният, обвинителят и жертвата) съставяха една-единствена личност.

[1] „De Civitate Dei“ („За Божия град“), трактат на Св. Августин (354–430), написан във връзка с превземането и плячкосването на Рим през 410 г. от вестготите начело с Аларих; това събитие е използвано като повод за сравнение на небесното и земното царство. В XIII глава на споменатата дванайсета книга се води полемика с Платоновите възгледи за естеството на времето — бел.прев. ↑

[2] Столица на Венеция (Северна Италия), която Атила превзема през 452 г. на връщане от Галия — бел.прев. ↑

[3] От *anulus* (лат.) — пръстен — бел.прев. ↑

[4] Колело и Змия — символи на безкрайността, почитани от гностиците и отричани от християните като езически и сатанински атрибути — бел.прев. ↑

[5] „За седмия атрибут на Бога, или за вечността“ (лат.) — бел.прев. ↑

[6] *Nego* (лат.) — отричам; *autem* (лат.) — но, обаче; *nequaquam* (лат.) — по никакъв начин — бел.прев. ↑

[7] В гръцката митология престъпен цар на лапитите в Тесалия. Опитал се да прелъсти Хера, но вместо нея Зевс му изпратил облака Нефела и от съюза им се създал родът на кентаврите. За наказание Иксион бил привързан в Тартар към вечно въртящо се огнено колело — бел.прев. ↑

[8] Става дума за Пентей, когото Дионис заблудил по този начин, защото царят се противопоставял на въвеждането на оргиастичния му култ; Пентей заповядал да убият Акет, в чийто образ се криел самият Дионис-Бакх, и за наказание бил разкъсан от менади, сред които и собствената му майка Агава — бел.прев. ↑

[9] Ориген (ок. 185–253) — християнски теолог, обявен за еретик през 543 г.; в цитирания трактат „За началата“ се изтъква тезата за свободната воля на душата, която с избора си разкъсва омагьосания кръг на предопределението — бел.прев. ↑

[10] „Академика първа“ (лат.). С този трактат (45 г. пр.Хр.) Цицерон подлага на критика гръцката философия и цитира Антиох Аскалонски, който смята, че съществуват едновременно безброй светове и всяко събитие се повтаря в тях — бел.прев. ↑

[11] Естествена светлина (лат.) — бел.прев. ↑

[12] Върху руническите кръстове двата враждуващи символа съжителстват преплетени в едно — бел.авт. ↑

[13] Поредица, съдържаща основните съчинения на християнските мислители от II-VIII в., както и множество хроники, папски були, писма и др.; френският свещеник и богослов Жан-Пол Мин (1800–1875) започва издаването им — бел.прев. ↑

[14] „Християнска топография“ — популярен трактат за устройството на света от Козма Индикоплевст, пътешественик от VI в.

— бел.прев. ↑

[15] Вилхелм Бусе (1865–1920) — немски теолог, изследовател на юдаизма и ранното християнство — бел.прев. ↑

[16] Адолф фон Харнак (1851–1930) — немски учен, специалист по история на религията и църквата — бел.прев. ↑

[17] Йоан Дамаскин (ок. 675–753) — един от църковните отци, византийски мислител и поет, виден опонент на иконоборството; сектата, за която става дума в разказа, не е спомената между стоте секти, описани в съчинението му „За ересите“ — бел.прев. ↑

[18] „Книга на Сиянието“ — основополагащ текст на кабалата, създаден в Кастилия на арамейски език в края на XIII в. — бел.прев. ↑

[19] Леон Блоа (1846–1917) — френски писател и публицист със силно влечение към мистицизма — бел.прев. ↑

[20] „Против ануларите“ (лат.) — бел.прев. ↑

ИСТОРИЯТА ЗА ВОИНА И ПЛЕННИЦАТА

На страница 278 от книгата „Поезията“ (Бари, 1942) Бенедето Кроче, съкращавайки един латински текст на историка Павел Дякона, разказва за съдбата на Дроктулфт и цитира надгробния му надпис, който ме развълнува дълбоко; по-късно разбрах защо. Дроктулфт е бил лангобардски воин, който изменил на своите при обсадата на Равена и загинал, защитавайки града, който преди това бил нападал. Жителите на Равена го погребали в един храм и съчинили епитафия, в която изразили както благодарността си (*contempsit caros, dum nos amat ille, parentes*^[1]), така и очевидното противоречие между свирепата осанка на този варварин и неговата чистосърдечност и доброта:

*Terribiles visu facies mente benignus,
Longaque robusto pectores barba fuit!*^[2]

Такава е историята за съдбата на Дроктулфт, варварина, загинал в защита на Рим — поне тази е частта от историята на живота му, която Павел Дякона е разкрил. Дори не зная кога се е случило — дали към средата на VI век, когато лангобардите опустошили италианските равнини, или през VIII век, преди падането на Равена. Нека си представим (настоящото не е исторически труд) първия случай.

Нека си представим *sub specie aeternitatis*^[3] Дроктулфт, не индивида Дроктулфт, който несъмнено е бил единствен по рода си и непонятен (всички индивиди са такива), а родовия вид, който от него и от много други като него е създала традицията — плод на забравата и на паметта. Прекосявайки незнани гори и тресавища, войната го е докарала от бреговете на Дунав и Елба чак в Италия, а той може би дори не е знаел, че върви на юг, може би не е знаел, че се сражава срещу Рим. Може би той е изповядвал арианството, според което славата на Божия син е отражение от славата на Бог отец, но по-достоверно е да си го представим поклонник на Земята, на Херта, чийто забулен идол е пътувал от колиба на колиба в каруца, теглена от

крави, или на боговете на войната и на гръмотевиците — груби дървени фигури, облечени в плетени дрехи и отрупани с монети и гривни. Той е идвал от непроходимите гори на глиганите и зубрите; бил е белокож, храбър, невинен, жесток, верен на своя вожд и на своето племе, а не на света. Войната го довежда в Равена и там той вижда нещо, което никога преди това не е виждал или което не е осъзнавал. Вижда светлината, кипарисите и мрамора. Вижда съвкупност от много неща, без да са безредие, вижда един град — организъм, съставен от статуи, храмове, градини, сгради, стъпала, амфори, капители, правилно оформени и открити пространства. Нито едно от тези произведения (сигурен съм в това) не го трогва с красотата си — те го впечатляват така, както сега би ни впечатлил някакъв сложен механизъм с неизвестно за нас предназначение, в което отгатваме нечий безсмъртен интелект. Може би му е било достатъчно да види само една-единствена арка с неразбираем надпис, изписан с вечните римски букви. Това откровение — Градът — го заслепява и променя внезапно. Той знае, че в него ще бъде като куче или дете, че дори не ще започне да го разбира, но знае също така, че Градът струва повече от неговите божества и от вярата, в която се кълне, и от всички тресавища на Германия. Дроктулфт изменя на своите и отива да се сражава за Равена. Умира, а на гроба му издълбават думи, които той не би разбрал:

Contempsit caros, dum nos amat ille, parentes,
Hanc patriam reputans esse, Ravenna, suam^[4]!

Той не е бил предател (предателите обикновено не вдъхновяват благочестиви епитафии), а човек, прозрял една истина, приел друга вяра. Няколко поколения по-късно лангобардите — същите, които са осъдили дезертъора, са постъпили като него — станали са италианци, ломбарди; може би някой от неговата кръв — Алдигер — е дал живот на тези, които са дали живот на Алигиери... Постъпката на Дроктулфт буди много предположения, моето е най-простото; ако не е достоверно като факт, поне е вярно като символ.

Когато прочетох в книгата на Кроче историята за този воин, тя ме разтърси до дъното на душата ми — сякаш възстанових под друга

форма нещо, което е било мое. Светкавично през съзнанието ми преминаха монголските ездачи, които искали да превърнат Китай в безкрайно пасище, а после остарели в градовете, които мечтаели да разрушат; не, не този спомен търсех. Най-сетне го намерих. Беше един разказ, който веднъж чух от покойната ми баба англичанка.

През 1872 година дядо ми Борхес бил началник на граничната охрана на северната и на западната граница на Буенос Айрес и на южната на Санта Фе. Командването се намирало в Хунин; по-нататък се простирала веригата от гранични укрепления, разположени на четири-пет левги едно от друго; още по-нататък — това, което тогава наричали Пампа, или Вътрешна земя. Понякога баба ми, недоумяваща и с насмешка, говорела за съдбата си на англичанка, заточена на края на света. Веднъж ѝ казали, че не е единствената, а след няколко месеца ѝ посочили една индианска девойка, която бавно прекосявала площада — била облечена с две червени пончо едно върху друго и крачела боса. Косите ѝ били руси. Един войник ѝ пошушнал, че ей онази, другата англичанка желае да разговаря с нея. Жената се съгласила, влязла в комендантството без страх, но не и без опасения. Бакъреното ѝ лице било нашарено с ярки бои; очите били измитосини — цвят, който англичаните наричат сив. Имала стройно и гъвкаво като на кошута тяло и силни и костеливи ръце. Идвала от пустинята, от Вътрешната земя, и сякаш всичко било тясно за нея — и вратите, и стаите, и мебелите.

Навярно е имало миг, в който двете жени са се почувствали като сестри; та те били далеч от своя любим остров в една невероятна страна. Баба ми задавала някакви въпроси, другата ѝ отговаряла със затруднение; търсела думите си и ги повтаряла, сякаш изненадана от старинния им аромат. От петнайсетина години не била говорила родния си език и не ѝ било лесно да го възстанови. Казала, че е от Йоркшир, че родителите ѝ емигрирали в Буенос Айрес, че ги загубила по време на внезапно индианско нападение; индианците я отвлекли със себе си, а сега била жена на един много смел вожд, на когото била родила вече две деца. Разказала всичко това на прост английски, примесен с араукански думи и с изрази, употребявани в пампата. Зад всичко това прозирал варварски живот — колиби, направени от конски кожи, огнища от тор, пиршества с пърлено месо или сурови вътрешности, потайни походи на зазоряване, нападения на обори,

викове и грабежи, голи ездачи, които крадат добитък от чифлиците, многоженство, зловония, магии. Една англичанка бе паднала до такова варварство! Изпълнена със състрадание и дълбоко възмутена, баба ми я приканила да не се връща. Дала клетва да я укрие, дала клетва да откупи децата ѝ. Другата ѝ отговорила, че е щастлива, и още същата нощ се върнала в пустинята. Малко по-късно, по време на революцията от седемдесет и четвърта година, Франсиско Борхес загинал. Може би тогава баба ми е видяла някакво чудовищно отражение на собствената си съдба у другата жена, също така отвлечена и променена до неузнаваемост от този неумолим континент.

Русата индианка посещавала всяка година пулпериите^[5] на Хунин или на форта Лавалие, за да купи някои дреболии и „пороци“, но след разговора с баба ми не се появила повече. И все пак те се срещнали още веднъж. Баба ми била излязла на лов. В един чифлик близо до блатата някакъв човек колел овца. Тогава, внезапно като насън, се появила индианката на кон. Хвърлила се на земята и пила от горещата кръв. Не зная дали го е сторила, защото вече не е можела да постъпи другояче, или просто като предизвикателство и символ.

Хиляда и триста години и цял океан разделят съдбата на пленницата от съдбата на Дроктулфт. Сега и двамата са еднакво и безвъзвратно изгубени. Образът на варварина, прегърнал каузата на Равена, и образът на европейската жена, избрала пустинята, може би изглеждат противоречиви, но все пак и двамата са били увлечени от някакъв тайнствен порив — порив, по-дълбок от разума, и двамата са се вслушали в този порив, който не биха могли да обяснят. Може би историите, които разказах, представляват една-единствена история. За Бога няма разлика между лицевата и обратната страна на тази монета.

На Улрике фон Кюлман

[1] Обикна нас, презирайки близките си по кръв (лат.) — бел.прев. ↑

[2] На вид ужасен беше, но добър по душа, / а силните му гърди покриваше дълга брада! (лат.) — бел.прев. ↑

[3] От гледна точка на вечността (лат.) — бел.прев. ↑

[4] Обикна нас, презирайки близките си по кръв, /а Равена нарече своя родина (лат.) — бел.прев. ↑

[5] Пулперия — магазин, в който се продават най-различни стоки: алкохолни напитки, лекарства, галантерия и др. — бел.прев. ↑

БИОГРАФИЯ НА ТАДЕО ИСИДРО КРУС (1829–1874)

I'm looking for the face I had Before the world was made^[1].

На 6 февруари 1829 година монтонеросите, преследвани по петите от Лавалие, се оттегляха от Юга, за да се присъединят към дивизиите на Лопес; те спряха да починат в непознат чифлик на три-четири левги от Пергамино. На разсъмване един от мъжете сънува страшен кошмар, в полутъмната барака нечленоразделният му вик събуди спящата до него жена. Никой не знае какво е сънувал, тъй като на следващия ден в четири часа монтонеросите бяха разбити от конницата на Суарес, която ги преследва цели девет левги до потъналите вече в мрак тръстикови савани; мъжът умря в един ров с череп, разбит от сабя, която бе участвала в битките в Перу и в Бразилия. Жената се наричаше Исидора Крус; синът, който тя роди, бе наречен Тадео Исидоро.

Не съм си поставил за цел да разкажа целия му живот. От всички негови дни и нощи ме интересува една-единствена нощ; за останалото ще кажа само колкото е необходимо, за да бъде разбрана онази нощ. Това приключение е описано в една известна книга, тоест в една книга, чието съдържание може да бъде всичко за всички (Първо послание на апостол Павел до Коринтяните, 9,22^[2]), защото е обект на почти безчет повторения, тълкувания и изопачавания. Тези, които разказваха историята на Тадео Исидоро — а те са много на брой, — изтъкват влиянието на равнината върху формирането на характера му, но всъщност мнозина гаучоси като него са се родили и умрели в обраслите с гори брегове на Парана и в уругвайските планински хребети. Но Крус, такава е самата истина, е живял в един див и еднообразен свят. Починал е от шарка през 1874 година, без да е виждал нито планина, нито газон пламък, нито мелница. Не бил виждал дори град. През 1849 година съпровождал до Буенос Айрес едно стадо от голямото имение на Франсиско Ксавиер Асеведо;

говедарите отишли в града да се позабавляват и да поизпразнят кесиите си. Подозрителен, Крус не напуснал странноприемницата, намираща се в съседство с оборите. Прекарал там в мълчание много дни. Спял на земята, пиел мате, ставал в тъмни зори, лягал след вечерна молитва. Бил разбрал (отвъд думите и дори отвъд доводите на разума), че между него и града няма нищо общо. Веднъж един от ратаите, пиян, му се подиграл. Крус не отговорил нищо. Обаче когато поели обратно, на вечерните събирания край огъня оня подхващал отново подигравките. Една вечер Крус (който до този момент не показвал никакво озлобление, нито даже недоволство) го проснал с един удар с кама. Избягал и се укрил в някакво блатисто място. След известно време една нощ крясъкът на чаха^[3] му подсказал, че е обкръжен от полицията. Опитал ножа си в едно стъбло. Свалил шпорите, за да не му пречат в ръкопашния бой. Не искал да се предаде; предпочитал да се бие. Ранили го в ръката, после в рамото, в лявата длан; той също нанесъл тежки поражения на най-смелите в боя; когато почувствал как кръвта тече между пръстите му, започнал да се сражава още по-безстрашно; призори, вече замаян и изтощен, успели да го обезоръжат. По онова време присъдите се излежавали във войската. Крус бил изпратен в едно укрепление на северната граница. Участвал като редник в гражданските войни, понякога на страната на родната си провинция, а друг път срещу нея. На 23 януари 1856 година той бил един от трийсетимата християни, които под командването на старши сержант Еусебио Лаприда се сражавали при блатата в Кардосо срещу двеста индианци. В тази битка той бил ранен с копие.

Белите петна изобилстват в злощастната му героична история. Знаем само, че към 1868 година е отново в Пергамино — женен или просто съжителстващ с някаква жена. Ражда му се син, Тадео Исидоро придобива неголямо парче земя. През 1869 година е назначен като сержант в селската полиция. Миналото е изкупено — по онова време той навярно се е смятал за щастлив човек, макар че дълбоко в себе си не е бил щастлив. (Чака го, затаена в бъдещето, една нощ — нощ на прозрение, нощта, в която той най-сетне намира себе си, нощ, в която най-сетне чува името си. Ако тази нощ бъде разбрана, както трябва, тя изчерпва всъщност цялата му история; по-точно е да се каже: един миг от онази нощ, една постъпка през онази нощ, защото постъпките — това са нашите символи.) Съдбата на всеки човек, колкото и да е дълга

и сложна, се състои всъщност от *един-единствен миг* — мига, в който човек осъзнава веднъж завинаги кой е. Разказват, че Александър Македонски видял отразено бъдещето си в мита за Ахил; Карл XII, кралят на Швеция — в историята на Александър. А на Тадео Исидоро Крус, който не знаел да чете, това откровение не му било дадено чрез една книга; той видял себе си в една схватка и в един човек. Ето какво се случило.

През последните дни на юни 1870 година Крус получава заповед да арестува един злосторник, търсен от правосъдието за две убийства. Бил дезертър от южните гранични войски на полковник Бенито Мачадо. По време на пиянство убил някакъв негър в публичен дом, при друго — селянин от околия Рохас. В съобщението се добавяло, че престъпникът е родом от Лагуна Колорада, местността, където преди четирийсет години се бяха събрали монтонеросите, за да ги сполетят след това само нещастия и гибел, а трупове им да станат храна на птиците и кучетата. От тази местност бе и Мануел Меса, екзекутиран на площад „Виктория“ под барабанен бой, който заглушавал гневните му вопли. От там бе и неизвестният мъж, оставил семето си у майката на Крус, а после загинал в един ров с разсечен от сабя череп. Крус бе забравил наименованието на това място, а сега си го припомни с лека и необяснима тревога...

Престъпникът, яхнал коня си, изплете дълъг лабиринт от ходове, докато войниците го преследваха; все пак през нощта на 12 юли бе обкръжен. Скри се в една тръстикова савана. Тъмнината бе почти непрогледна. Крус и хората му слязоха от конете и предпазливо настъпиха към гъстака, в чиято тръпнеща глъбина дебнеше или спеше скритият мъж. Чу се крясък на чаха и на Тадео Исидоро Крус му се стори, че вече е изживявал този миг. Престъпникът излезе от скривалището си, за да се сражава в открит бой. Крус го съзря — мъжът имаше ужасяващ вид, лицето му се губеше сред буйни дълги коси и сива брада.

Съвсем очевидно е кое не ми позволява да опиша подробно битката. Достатъчно е да припомня, че беглецът ранява тежко или убива неколцина от хората на Крус. А Крус, сражавайки се в тъмнината (докато тялото му се сражава в тъмнината), започва да разбира. Осъзнава, че съдбата на един човек не е по-добра от съдбата на другите, но всеки трябва да се подчини на онова, което носи в себе

си. Осъзнава, че нашивките и униформата вече му пречат. Осъзнава, че собствената му дълбока същност е на вълк, а не на опитомено куче; осъзнава, че другият — това е самият той. В необятната равнина се разсъмва. Крус хвърля на земята фуражката си, изкрещява, че няма да допусне престъплението да бъде убит един храбър мъж, и започва да се бие срещу войниците, на страната на беглеца Мартин Фиеро.

[1] „Лицето си търся, което загубих, откак се създаде светът“. У. Б. Йейтс, „Откак се създаде светът“ (англ.), превод Владимир Трендафилов — бел.ред. ↑

[2] Текстът гласи: „За немоцните станах като немоцнен, за да придобия немоцните. За всички станах всичко, щото по какъвто и да е начин да спася някои“ — бел.прев. ↑

[3] Птица от вида на чаплиите — бел.прев. ↑

ЕМА ЦУНЦ

На връщане от тъкачната фабрика „Тарбух и Льовентал“ на 14 януари 1922 година Ема Цунц намери в дъното на коридора едно писмо с пощенско клеймо от Бразилия, което ѝ съобщаваше за смъртта на баща ѝ. В първия миг я подведоха пликът и марката; после се обезпокои заради непознатия почерк. Десетина едро надраскани реда сякаш запълваха целия лист; Ема прочете, че господин Майер по погрешка погълнал прекалено голяма доза веронал и починал на 3-ти същия месец в една болница в Баже. Известието бе подписано от някой си Фейн или Файн от Рио Гранде, живял в един пансион с баща ѝ; човекът едва ли знаеше, че пише именно на дъщерята на покойника.

Листът падна от ръцете на Ема. Най-напред изпита гадене и слабост в коленете; после сляпа вина, чувство на нереалност, студ и страх; накрая ѝ се прииска денят да е свършил и да е дошъл следващият. Веднага разбра, че желанието ѝ е безполезно, защото смъртта на баща ѝ бе единственото събитие, случило се на този свят, и щеше да се случва до безкрай. Вдигна писмото и отиде в стаята си. Крадешком го прибра в едно чекмедже, сякаш вече знаеше какво предстоеше по-нататък. Може би вече предусещаше последвалите събития; вече бе онази, която щеше да стане.

В падащия здрач Ема до края на деня оплакваше самоубийството на Мануел Майер, който в някогашните щастливи дни бе Емануел Цунц. Спомни си летуванията в един чифлик близо до Гуалегуай, спомни си (или поне се опита) майка си, спомни си къщичката в Ланус^[1], продадена на търг, спомни си жълтите ромбове на прозореца, спомни си затворническата кола и позора, спомни си анонимните писма с бележките за „злоупотребата на касиера“, спомни си (впрочем това никога не бе забравяла) как последната нощ баща ѝ се закле пред нея, че всъщност парите е откраднал Льовентал.

Льовентал, Аарон Льовентал, навремето управител на фабриката, а понастоящем един от собствениците ѝ. Ема пазеше тази тайна от 1916 година. Не бе я споделила с никого, даже и с най-добрата си приятелка Елза Урцайн. Може би се боеше, че ще се сблъска с

обидно недоверие; може би просто смяташе, че тайната създава някаква връзка между нея и отсъстващия ѝ баща. Льовентал не знаеше, че тя знае; този дребен факт носеше на Ема Цунц усещане за сила.

Не мигна цяла нощ и когато първите лъчи очертаха правоъгълника на прозореца, планът ѝ бе изпитан до най-малката подробност. Погрижи се този ден, който ѝ се видя направо безкраен, по нищо да не се отличава от останалите. Във фабриката се носеха слухове за стачка; Ема, както винаги, се обяви против всякакво насилие. В шест часа, когато работният ден свърши, отиде да се запише заедно с Елза в един женски клуб с гимнастически салон и плувен басейн. Наложил се да повтори буква по буква името и презимето си, както и да понесе с усмивка вулгарните шегички, които придружаваха процедурата. С Елза и най-малката от сестрите Кронфус обсъдиха на кой филм да отидат в неделя следобед. После заговориха за ухажори, но никой не очакваше Ема да обели и дума по въпроса. През април щеше да навърши деветнайсет години, но мъжете все още ѝ вдъхваха почти патологичен страх. У дома си приготви супа от тапиока и зеленчуци, вечеря рано, легна си и се помъчи да поспи. Така, в напрежение и баналности, измина този петък, петнайсети — навечерието на събитията.

В събота се събуди от нетърпение. Не от тревога, а именно от нетърпение и от едно необичайно облекчение, че този ден най-сетне е настъпил. Вече нямаше какво да крои и да замисля; след няколко часа щеше да пристъпи към простотата на действията. Прочете в „Пренса“, че корабът „Нордстърнан“ от Малмьо ще вдигне котва същата вечер от трети кей; обади се по телефона на Льовентал, загатна, че иска да му съобщи нещо за стачката без знанието на останалите, и обеща надвечер да се отбие в кабинета му. Гласът ѝ трепереше, но това напълно прилягаше на една доносница. Тази сутрин нямаше други паметни случки. Ема работи до дванайсет и старателно уговори с Елза и Перла Кронфус всички подробности около неделната разходка. Следобед полегна и мислено преговори целия си план, затворила очи. Помисли си, че краят ще отстъпва по ужас на началото и несъмнено ще ѝ донесе сладкия вкус на победата и възмездието. Изведнъж скочи тревожно и изтича до бюфета. Отвори чекмеджето; писмото на Файн лежеше там, където го бе пхнала предната вечер, под снимката на

Милтън Силс^[2]. Сигурно бе, че никой не го е видял; зачете го отново, после го скъса.

Да се предадат поне донякъде реалистично събитията от този следобед, би било не само трудно, но навярно и недопустимо. Един от белезите на кошмара е нереалността, която уж смекчава ужасите, но всъщност ги усилва. Как да представим правдоподобно онова действие, в чиято истинност почти не вярваше самата извършителка? Как да възстановим краткия хаос, който днес паметта на Ема Цунц отхвърля с недоумение? Ема живееше на улица „Линие“ в Алмагро^[3]; явно въпросния следобед е отишла на пристанището.

На гнусния „Пасео де Хулио“^[4] навярно се е видяла умножена в огледала, залята от издайнически светлини и разголена от хищни очи, но най-разумно е да допуснем, че отначало е бродила съвсем незабелязана сред равнодушната тълпа...

Ема влезе в два-три бара, за да понаблюдава привичните маниери и трикове на ония жени. Накрая попадна на двама мъже от кораба „Нордстъорнан“. Единият моряк бе съвсем млад и тя се уплаши да не я разнежи; избра другия, навярно малко по-нисък от нея и грубоват, за да изпита чист и неподправен ужас. Мъжът я поведе през една врата към мрачен коридор, после се качиха по вита стълба, прекосиха някакво преддверие (където имаше прозорец със същите ромбове както в къщата в Ланус), после още един коридор и най-сетне една врата, която се затвори зад тях. Най-важните неща се намират извън времето — било защото в тях непосредственото минало сякаш е откъснато от бъдещето, било защото съставните им части изглеждат съвършено несвързани.

В това време извън времето, в този безкраен хаос от откъслечни и нетърпими усещания помисли ли Ема Цунц *поне веднъж* за покойника, комуто принасяше тази жертва? Струва ми се, че е помислила веднъж и в този миг целият ѝ отчаян план навярно е висял на косъм. Осъзна (нямаше как да не го осъзнае), че баща ѝ бе сторил на майка ѝ същото ужасно нещо, което в момента вършеха с нея. Осъзна го със слабо изумление и мигом потърси убежище в несвестта. Мъжът, швед или финландец, не говореше испански; за Ема той бе просто едно оръдие, както и тя за него, само че тя му послужи за наслада, а той на нея — за да осъществи възмездието си.

Когато остана сама, Ема не отвори веднага очи. На нощната масичка лежах парите, които ѝ бе оставил мъжът; тя се привдигна и ги скъса, както бе скъсала по-рано и писмото. Да късаш пари, е светотатство, както и да хвърляш хляб; Ема почти се разкая за постъпката си. Биваше ли да проявява гордост в такъв ден? Страхът се стопи пред тъгата и погнусата, които заляха тялото ѝ. Тъгата и погнусата тегнеха като окови, но Ема все пак бавно се изправи и започна да се облича. В стаята вече нямаше ярки багри; здрачът се сгъстяваше. Тя успя да излезе съвсем незабелязано; на ъгъла се качи на един „Лакросе“^[5], който отиваше към западната част на града.

В съответствие с плана си Ема избра най-предната седалка, за да не виждат лицето ѝ. Пошлата улична суетня навярно ѝ вдъхна утешителна увереност, че случилото се не е хвърлило никакво петно върху нещата. Пътуваше през западнали и мрачни квартали, които пробягваха пред погледа ѝ, забравени на мига, и накрая слезе на една пресечка на „Варнес“^[6].

Умората по парадоксален начин ѝ придаваше сила, защото я заставяше да се съсредоточи върху подробностите на безразсъдното начинание, вместо да мисли за същността и последствията.

Всички смятаха Аарон Льовентал за сериозен човек, а малцината, които го познаваха отблизо — за скъперник. Живееше сам в надстройката над фабриката. Откак се засели в това порутено предградие, той се боеше от крадци; в двора на фабриката държеше голямо куче, а в чекмеджето на писалището си — револвер (добре известен факт). Предната година бе оплакал подобаващо жена си, починала ненадейно — по баща Гаус, тя му бе донесла отлична зестра!, — но истинската му страст си оставаха парите. С дълбоко огорчение осъзнаваше, че по му се удава да ги пести, отколкото да ги печели. Беше силно религиозен; вярваше, че с Бог го свързва таен договор, който го освобождаваше от нуждата да върши добри дела в замяна на молитви и почтително преклонение. Плешив, едър, облечен в траур, с опушено пенсне и рижа брада, той очакваше прав до прозореца поверителните сведения на работничката Цунц.

Видя я как бутна решетката на вратата (нарочно я бе оставил леко открехната) и прекоси сенчестия двор. Видя я как се поотдръпна, когато вързаното куче я залая. Устните на Ема усилено се движеха, сякаш тихичко мълвяха молитва; повтаряха, макар и уморени, онази

присъда, която господин Льовентал трябваше да чуе в предсмъртния си миг.

Събитията не се развиха точно според предвижданията на Ема. Още от предната сутрин безброй пъти си бе представяла как насочва револвера с нетрепваща ръка, как застава подлеца да си признае презряното деяние и му разкрива безстрашния си план, благодарение на който Божията Правда щеше да възтържествува над човешката. (Не искаше да понесе наказание — не от страх, а защото бе оръдие на Възмездието). Накрая един-едничък изстрел право в гърдите щеше окончателно да реши съдбата на Льовентал. Нещата обаче не протекоха така.

Когато се изправи пред Аарон Льовентал, Ема почувства, че е важно да отмъсти за оскърблението, което бе понесла заради баща си, отколкото за самия него. Не можеше да не убие предателя след това грижливо замислено и проведено опозоряване. Нямаше и време да театралничи. Приседна плахо, помоли за извинение, позова се (досуц като истинска доносница) на дълга на лоялността, назова неколцина, загатна за други и изведнъж млъкна, сякаш скована от страх. Наложил се Льовентал да излезе за чаша вода. Когато той — недоверчив към такива преструвки, но все пак снизходителен — се върна от столовата, Ема вече бе измъкнала тежкия револвер от чекмеджето. Натисна спусъка два пъти. Едрото тяло рухна, сякаш покосено от трясъка и дима, чашата с вода се счупи, лицето я гледаше с гневно изумление, устата сипеше ругатни на испански и на идиш. Тъй като обидните думи не секваха, Ема бе принудена да стреля още веднъж. На двора вързаното куче залая с всички сили, струя кръв бликна от безсрамните устни и изцапа брадата и дрехите. Ема поде обвинителната реч, която си бе подготвила („Отмъстих за баща си и не ще могат да ме накажат...“), но така и не я завърши, защото господин Льовентал вече бе издъхнал. Тя нямаше как да узнае дали изобщо бе разбрал нещо.

Гръмкият лай ѝ напомни, че има още работа за вършене. Разхвърля дивана, разкопча сакото на трупа, свали опръсканото с кръв пенсне и го сложи върху картотеката. После вдигна телефона и изрече онова, което по-късно щеше да повтори безброй пъти със същите или малко по-различни думи: „Случи се нещо невероятно... Господин Льовентал ме накара да отида в дома му уж във връзка със стачката... Изнасили ме и аз го убих...“

Историята наистина бе невероятна, но всички я приеха, защото в основата си беше вярна. Истинско бе възмуцението на Ема Цунц, истинско бе нейното целомъдрие, истинска бе и омразата ѝ. Истинско бе и безчестието, което бе понесла; разминаваха се с фактите само часът, обстоятелствата и едно-две имена.

[1] Град и департамент в провинция Ентре Риос; Ланус — град и квартал на средната класа в окръг Буенос Айрес, на югозапад от града — бел.прев. ↑

[2] Милтън Силс (1882–1930) — американски актьор, снимал се в мелодрами и уестърни от нямото кино — бел.прев. ↑

[3] Квартал, обитаван от долните слоеве на средната класа, близо до центъра на Буенос Айрес — бел.прев. ↑

[4] Понастоящем „Авенида Алем“. Булевардът се простира успоредно на пристанището; по времето, когато се развива действието, по протежението му са се издигали евтини жилищни сгради и публични домове — бел.прев. ↑

[5] По това време трамвайната линия „Лакросе“ е обслужвала северозападната част на Буенос Айрес — бел.прев. ↑

[6] Улица „Варнес“ е в центъра на Буенос Айрес, близо до търговския район на „Виля Креспо“ — бел.прев. ↑

ДОМЪТ НА АСТЕРИЙ

*И царицата роди син, когото нарекоха
Астерий^[1].*

Аполодор,
„Библиотека“, III

Знам, че ме набеждават в надменност и може би в човекомразие, а навярно и в лудост. Тези обвинения (за които ще потърся отплата, щом му дойде времето) са смехотворни. Вярно е, че не излизам от дома си, но също тъй вярно е и че вратите му (чийто брой е безкраен^[2]) са отворени и денем, и нощем за хора и животни. Да заповяда всеки, който иска. Тук няма да намери оня разкош, който изнежва, нито разточителното великолепие на дворците — тук царуват покой и самота. Ще намери дом, който няма равен по лицето на земята. (Който твърди, че в Египет имало подобен^[3], лъже). Даже хулителите ми признават, че в целия дом няма *ни една вещь*. Друга нелепа клевета е, че аз, Астерий, видите ли, уж съм бил затворник. Да повтора ли, че тук няма ни една залостена врата, да добавя ли, че няма ни една ключалка? Веднъж на свечеряване дори излязох на улицата; и ако се върнах още преди да падне мрак, то бе само заради страха, който ми вдъхнаха лицата на престолюдието, лица безцветни и някак сплеснати като длан. Слънцето вече бе залязло, но безпомощният плач на някакво дете и недодяланите молитви на човешкото стадо ми подсказаха, че съм разпознат. Хората се молеха, бягаха, току падаха по очи; някои се катереха по стъпалата към храма на Двойната секира, други пък събираха камъни. Един, струва ми се, даже се хвърли в морето, за да се скрие. Ненапразно майка ми е била царица; не мога да се смеся с грубата тълпа, макар че скромността ми ме подтиква да го сторя.

Истината е, че съм единствен по рода си. Не ме е грижа за това, което един човек може да предаде на други; подобно на философа и аз смятам, че писмото е безсилно да предаде каквото и да е. Досадните и делнични дреболии не намират подслон в духа ми, сътворен за

величавото; така и не ми се удаде да запомня разликата между отделните букви. Някакво благородно нетърпение не ми позволи да се науча да чета. Понякога съжалявам за това, понеже дните и нощите са тъй дълги.

Разбира се, не ми липсват развлечения. Досуц като овен, който напада стремглаво, тичам из каменните галерии, докато не рухна, замаян от умора. Сгушвам се в сянката на някой кладенец или в извивката на някой коридор и сам си играя на криеница. Има разни тераси, от които скачам, докато не се облея в кръв. По всяко време мога да се преструвам на заспал, като затварям очи и дишам дълбоко. (Понякога действително заспивам, понякога отварям очи и виждам, че цветът на деня се е променил.) Но от всички игри най ми е по сърце да си играя на друг Астерий. Представям си, че той ми е дошъл на гости и го развеждам из дома си. И ето че му казвам с голяма почит: „Сега ще се върнем на същия кръстопът“ или „Сега ще излезем в друг двор“, или „Знаех си, че този улей ще ти допадне“, или „Я виж как се е напълнил с пясък оня кладенец“, или „Ей сега ще видиш как се раздвоява подземният проход“. Понякога правя грешки и двамата се смеем непринудено.

Не само съчинявам такива игри; много време съм прекарал и в размишления за самия дом. Всичките му части се повтарят безброй пъти, всяко място досуц прилича на някое друго. Тук няма само един кладенец, един двор, една поилка, едни ясли — не, има четиринайсет (безкрайно много) ясли, поилки, дворове, кладенеца. Домът е с размерите на света; по-точно, той е самият свят. Все пак, обикаляйки до пълна изнемога дворове с кладенци и прашни галерии от сив камък, накрая стигнах до улицата и видях храма на Двойната секира и морето. Не го проумях веднага, ала едно нощно прозрение ми разкри, че и моретата, и храмовете също са четиринайсет на брой (безкрайно много). Всичко се повтаря много пъти, четиринайсет пъти, но две неща на този свят явно са единствени по рода си: горе — тайнственото слънце; долу — Астерий. Може би тъкмо аз съм създал и звездите, и слънцето, и този огромен дом, но вече не си спомням.

На всеки девет години тук влизат девет души, за да ги избавя от всяко зло. Чувам стъпките или гласовете им нейде из каменните галерии и радостно се втурвам да ги посрещна. Цялата церемония трае само няколко минути. Падат един подир друг, дори не се налага да си

изцапам ръцете с кръв. Всеки си остава там, където е паднал, а трупове ми помагат да различа една галерия от друга. Не зная кои са тези хора, но зная, че един от тях в смъртния си час предрече, че някой ден ще се яви и моят избавител. Оттогава самотата не ме мъчи, понеже зная, че спасителят ми живее на тоя свят и накрая ще се издигне над праха. Ако слухът ми възприемаше цялата гълчава на света, щях да доловя стъпките му. Дано ме отведе някъде другаде, където няма толкова галерии и толкова врати. Какъв ли ще бъде избавителят ми?, питам се. Дали ще е бик или човек? А може би бик с човешка глава? Или ще е същият като мен?

Бронзовият меч отрази лъчите на утринното слънце. Вече нямаше и следа от кръв.

— Ще повярваш ли, Ариадна? — рече Тезей. — Минотавърът почти не оказа съпротива.

На Марта Москера Ийстмън

[1] Астерий — Звезден (гр.) — название на минотавъра, митично същество получовек, полубик; родила го критската царица Пасифая от пратения от Посейдон морски бик или от самия Посейдон. За да прикрие позора на своя дом, съпругът ѝ Минос го затворил в построяния от Дедал лабиринт и го хранил с младежите и девойките, които атиняните пращали като кръвен данък на всеки девет години. Астерий бил убит от смелия Тезей, негов брат по бащина линия, който лесно открил изхода от лабиринта с помощта на Ариадна, дъщеря на Минос и сестра на минотавъра по майчина линия — бел.прев. ↑

[2] Оригиналът посочва *четиринайсет*, но има предостатъчно основания да предположим, че от устата на Астерий това числително звучи като *безкрайност* — бел.авт. ↑

[3] ... в Египет имало подобен... — фаюмският лабиринт, едно от седемте чудеса на света, според сведенията на античните автори построен от фараона Аменемхет III от XII династия (ок. 1849 — ок. 1801 г. пр.Хр.) — бел.прев. ↑

ДРУГАТА СМЪРТ

Преди близо две години (загубил съм писмото) Ганон ми писа от Гуалегуайчу^[1], че ми праща един превод — вероятно първия на испански — на поемата *The Past* („Миналото“) от Ралф Уолдо Емерсън; в послепис добавяше, че дон Педро Дамиан, когото едва ли съм забравил, е починал преди няколко нощи от белодробен кръвоизлив. Повален от треската, човекът отново преживял в бълнуването си кървавата битка при Масолиер^[2]; този предвидим факт напълно оправдаваше очакванията, защото деветнайсет-двайсетгодишен дон Педро се бе сражавал под знамената на Апарисио Саравия^[3]. Революцията от 1904 година го заварила в някакъв чифлик в Рио Негро или Пайсанду, където работел като ратай; Педро Дамиан бил родом от Гуалегуай, провинция Ентре Риос, но на драго сърце последвал другарите си, въодушевен и безхитростен като тях.

Взел участие в няколко стълкновения, а накрая и в решителната битка; през 1905-а се завърнал в родината си и със смирено постоянство отново се захванал със земеделие. Доколкото ми е известно, повече не е напускал родния си край. Последните трийсет години прекарал в колиба, откъсната от света, на три-четири километра от Нянкай^[4]; в този пущинак една вечер разговарях с него (или по-скоро — опитах се да разговарям) през 1942 година. Беше ограничен човек и говореше малко. Цялата му житейска история се изчерпваше с грохота и яростта на боя при Масолиер; нищо чудно, че в смъртния си час отново ги е преживял...

Разбрах, че повече няма да видя Дамиан, и се помъчих да си представя лицето му; зрителната ми памет е тъй слаба, че си спомних само образа му от една снимка, направена от Ганон. В това няма нищо необичайно, тъй като съм виждал самия човек един-единствен път в началото на 1942-ра, а снимката му — много пъти. Ганон ми я беше пратил; по някое време я изгубих и повече не съм я търсил. Даже ме хваща страх при мисълта, че може някога да я намеря.

Следващата случка стана в Монтевидео, няколко месеца по-късно. Трескавият, мъчителен край на Дамиан ме подтикна да напиша

фантастичен разказ за разгрома при Масолиер; Емир Родригес Монегал^[5], с когото споделих идеята си, ми даде кратка бележка до полковник Дионисио Табарес, участник в това сражение.

Полковникът ме прие след вечеря. Седнал в люлеещ се стол на двора, той си припомняше в безпорядък, но с любов отминалите времена. Говореше за боеприпаси, които все не пристигали навреме, за изнурени коне, за изнемогващи и потънали в прах мъже, извървели лабиринти от преходи, за Саравия, който можел да завземе Монтевидео, но се отклонил, „защото гаучото се плаши от града“, за безброй прерязани гърла, за една гражданска война, която ми се видя по-скоро като сън на кръволок, отколкото като сблъсък на две войски. Говореше за Илиескас, за Тупамбае^[6], за Масолиер.

Разказът му бе твърде точен, жив и образен; веднага проумях, че вече го е повтарял безброй пъти, и се уплаших, че зад тези слова едва ли са останали някакви истински спомени. При една кратка пауза успях да вметна името на Дамиан.

— Дамиан? Педро Дамиан? — рече полковникът. — Да, един такъв служи при мен. Беше индианче, момчетата му викаха Дайман.

Тук избухна в гръмък смях, но веднага побърза да спре с престорено или искрено неудобство. Вече с друг тон добави, че и войната, както и жената, служи за проверка на мъжете и че преди да е влязъл в битка, никой не познава истинската си същност. Някой може да се мисли за страхливец, а току-виж се оказал смелчага, или пък обратно, както се случило с горкия Дамиан, който се пълчел из кръчмите с бялата си лента^[7], а после се огънал при Масолиер.

В няколко престрелки със *сумакас*^[8] се държал мъжки, но съвсем друго било, когато двете войски застанали една срещу друга и под грохота на канонадата всеки изпитал усещането, че пет хиляди души са се стекли на това място, за да убият именно него. Клетото индианче дотогава било живяло кротко сред овцете, а ето че изведнъж се оказало повлечено от пороя на тази освободителна борба...

Колкото и да е нелепо, разказът на Табарес дълбоко ме смути. Бих предпочел друго развитие на събитията. Несъзнателно си бях създал своеобразен кумир от стария Дамиан, с когото бях прекарал само един следобед, и то преди много години; думите на Табарес направиха на пух и прах кумира ми. Изведнъж проумях сдържаността и упоритата самота на Дамиан; те са били продиктувани не от

скромност, а от преживяния позор. Напразно си повтарях, че човек, неспирно преследван от спомена за някоя малодушна постъпка, е сложен и по-интересен от човек, който чисто и просто си е смел по природа. Гаучото Мартин Фиеро, мислех си, далеч не е тъй паметен образ като Господаря Джим или Разумов^[9].

Вярно е, но все пак като аржентински гаучо Дамиан е бил длъжен да бъде един Мартин Фиеро — най-вече пред уругвайските гаучоси. В изреченото и премълчаното от Табарес долових суровия вкус на онова, което се нарича артигизъм^[10] — вярата (може би неоспорима), че Уругвай е по-първична страна от нашата и следователно жителите ѝ са по-смели... Спомням си, че тази вечер се сбогувахме с пресилена сърдечност.

През зимата липсата на една-две подробности, нужни за моя фантастичен разказ (който с тромаво упорство отказваше да приеме желаната форма), ме накара да посетя отново дома на полковник Табарес. Заварих при него друг възрастен господин — доктор Хуан Франсиско Амаро от Пайсанду, който също се бе сражавал в революцията на Саравия. Както можеше да се очаква, отворихме дума за Масолиер. Амаро разказа няколко занимателни случки, а после добави бавно, сякаш разсъждаваше на глас:

— Помня, че ноцувахме в „Санта Ирене“ и към нас се присъединиха неколцина. Сред тях бяха един французин, ветеринар, който почина в навечерието на боя, и един момък от Ентре Риос, стригач на овце, викаха му Педро Дамиан.

Аз рязко се намесих:

— Знам, знам, оня аржентинец, който се огънал пред куршумите. Замълчах веднага; двамата ме гледаха смутени.

— Грешите, господине — рече Амаро накрая. — Педро Дамиан умря тъй, както би искал да умре всеки мъж. Трябва да е било към четири часа следобед. На върха на хребета се бе укрепила Червената пехота^[11]; нашите я атакуваха с пики; Дамиан се носеше с викове начело и един куршум го уцели точно в гърдите. Той се надигна на стремената, извика за последно и рухна на земята. Там си и остана, под конските копита. Беше мъртъв и последната атака при Масолиер мина през трупа му. Какъв храбрец беше, а нямаше още и двайсет години...

Несъмнено ставаше дума за някой друг Дамиан, но нещо ме накара да попитам какво е викал момъкът.

— Псувни — отвърна полковникът, — то това се вика при атака.

— Може би — рече Амаро, — но викаше и „Да живее Уркиса^[12]!“

Умълчахме се. Накрая полковникът промълви:

— Ще рече човек, че се е сражавал не при Масолиер, а при Каганча или Индия Муерта цял век по-рано^[13] — сетне добави с искрена почуда: — Аз командвах тази войска, но съм готов да се закълна, че за пръв път чувам да се говори за някой си Дамиан.

Така и не успяхме да изтръгнем от полковника някакъв спомен за него.

В Буенос Айрес повторно изпитах изумлението, което породило у мен тази слаба памет. Пред единайсетте прелестни тома на Емерсън, изложени в приземния етаж на английската книжарница „Мичъл“, един следобед срещнах Патрисио Ганон. Попитах го за превода му на „Миналото“. Отвърна, че и през ум не му минавало да превежда поемата — испанската литература и без Емерсън била достатъчно отегчителна. Припомних му, че ми е обещал този превод в същото писмо, с което ми съобщаваше за смъртта на Дамиан. Тогави ме попита кой е този Дамиан. Обясних му, но напразно. Почти с ужас забелязах, че ме слуша с недоумение, и потърсих спасение в един литературен спор за клеветниците на Емерсън — поет, по-сложен, по-изкусен и несъмнено по-своеобразен от злощастния По.

Тук се налага да изтъкна още няколко факта. През април получих писмо от полковник Дионисио Табарес; паметта му вече не тънеше в мъгла, сега той прекрасно си спомняше момчето от Ентре Риос, което препускало начело в атаката при Масолиер и другарите му го погребали още същата вечер в подножието на хълма. През юли се отбих в Гуалегуайчу; не успях да открия колибата на Дамиан — там вече никой не си спомняше за него. Искях да поразпитам овчаря Диего Абароа, който бил край него в последния му час; той пък се бе споминал преди началото на зимата. Помъчих се да извикам в паметта си чертите на Дамиан; след няколко месеца, докато разлиствах едни албуми, установих, че мрачното лице, оживяло в спомените ми, е на прочутия тенор Тамберлик^[14] в ролята на Отело.

Време е да премина към хипотезите. Най-близката до ума (но всъщност най-незадоволителната) ни подсказва, че трябва да е имало двама Дамиановци: страхливецът, умрял в Ентре Риос към 1946

година, и смелчагата, загинал при Масолиер през 1904 година. Основният недостатък на тази хипотеза е, че тя не успява да обясни един наистина загадъчен факт: любопитното непостоянство на паметта на полковник Табарес, забравата, заличила за тъй кратък срок образа и даже името на оцелелия. (Не приемам, не желая да приема едно по-простичко предположение — че първият Дамиан ми се е явил насън.) По-интересна е свръхестествената хипотеза, предложена от Улрике фон Кюлман. Според нея Педро Дамиан е загинал в битката, но в сетния си миг е помолил Бог да го върне в Ентре Риос. Преди да окаже тази милост, Всевишният се е поколебал само за миг, но молителят вече бил мъртъв и неколцина души са го видели да пада на земята. Бог не може да промени миналото, но в Негова власт е да променя образите на миналото, тъй че смъртта се е преобразила в несвяст и Дамиан се е завърнал като сянка в родния си край. Да, завърнал се е, но да не забравяме, че не е бил нищо повече от сянка. Живял е самотно, без жена, без приятели; притежавал е всички неща, които са му били скъпи, но някак от разстояние, сякаш разделен от тях със стъклена стена; „умрял“ е и бледият му образ се е разтворил като вода във вода. Тази хипотеза е погрешна, но навярно тъкмо тя ме наведе на вярната (онази, която днес смятам за вярна) — по-проста, но същевременно и по-невъобразима. По един почти вълшебен начин я открих в трактата на Петрус Дамиани *De Omnipotentia*^[15], към чието проучване ме подтикнаха два стиха от двайсет и първа песен от *Paradiso*, в които се поставя съвсем същият проблем. В глава пета на този трактат Петрус Дамиани твърди противно на Аристотел и Фредегарий от Тур^[16], че Бог може да отмени съществуващото, сякаш никога не е било. Когато прочетох тези стари богословски спорове, започнах да проумявам трагичната история на дон Педро Дамиан.

Ето моите догадки. Понеже се е държал като страхливец на бойното поле, Дамиан е посветил остатъка от живота си, за да изкупи тази срамна слабост. Завърнал се е в Ентре Риос; повече не е вдигнал ръка срещу човек, не е *белязал* никого^[17], не е търсел слава на храбрец, ала в полята на Нянкай се е закалил, борейки се с пустошта и дивите стада.

Така, полека, без сам да знае, е подготвял чудото. Желаел е от все сърце: „Ако съдбата ми изпрати още една битка, този път ще се държа достойно“. Четирийсет години е очаквал с неясна надежда и накрая

съдбата му я е пратила в сетния му час. Пратила я е под формата на трескаво видение, но още древните гърци са знаели, че ние сме само сенки от един сън. В агонията си е преживял повторно своята битка, но този път се е проявил като истински мъж, оглавил е последната атака и един куршум го е пронизал право в гърдите. Така през 1946 година благодарение на страстния си копнеж Педро Дамиан е загинал в разгрома при Масолиер, който се е състоял в края на зимата или в началото на пролетта на 1904 година.

В *Summa Theologiae*^[18] се отрича, че Бог е способен да отменя миналото, ала не се казва нищо за обърканата плетеница от причини и следствия, тъй необятна и всепроникваща, че надали може да се заличи едно-единствено отминало събитие, дори и най-маловажното, без да се премахне и настоящето. Да се промени миналото, не значи да се промени само едно събитие, а да се заличат и неговите последици, които са кажи-речи безбройни. Другояче казано, това значи да се създадат две световни истории. В първата (да речем) Педро Дамиан издъхва в Ентре Риос през 1946 година, а във втората — при Масолиер през 1904 година. Именно в тази история живеем сега, но първата не е била премахната веднага, откъдето произтичат и споменатите по-горе противоречия. У полковник Дионисио Табарес откриваме всичките й етапи: най-напред той се сети, че Дамиан се е държал като страхливец; после пък напълно го забрави; накрая си спомни героичната му гибел. Също тъй показателна е и участта на овчаря Абароа; склонен съм да мисля, че той е умрял, защото си е спомнял прекалено много неща за дон Педро Дамиан.

Що се отнася до мен, не вярвам да ме заплашва подобна опасност. Удаде ми се да разгадая и да опиша процес, недостъпен за хората, един вид скандален каприз на разума; някои обстоятелства обаче стесняват донякъде тази страшна привилегия. Засега не съм сигурен, че написаното от мен е вярно от край до край. Подозирам, че в разказа ми са се вмъкнали лъжливи спомени. Подозирам, че Педро Дамиан (ако е съществувал изобщо) не се е казвал Педро Дамиан, а аз съм го запомнил под това име просто за да повярвам някой ден, че неговата история ми е била внушена от доводите на Петрус Дамиани. Нещо подобно е станало и със споменатата в началото поема, която разглежда неотменимостта на миналото. През 1951 година ще си помисля, че съм съчинил фантастичен разказ, а в действителност ще

съм описал истинска случка; така и простодушният Вергилий^[19] преди близо две хиляди години е смятал, че възвестява раждането на един човек, а всъщност е предрекъл раждането на Бога.

Клетият Дамиан! Смъртта го е покосила едва дващестгодишен в една печална и неизвестна война, в една домашна битка, но той все пак е получил онова, за което сърцето му тъй дълго е копняло — и на света едва ли има по-голямо щастие.

[1] Град, разположен на едноименната река в провинция Ентре Риос, точно срещу град Фрай Бентос — бел.прев. ↑

[2] Мястото на решително сражение (1.09.1904 г.) между въстаническите сили на А. Саравия и националната армия; Саравия е бил победен и смъртно ранен — бел.прев. ↑

[3] Апарисио Саравия (1856–1904) — уругвайски земевладелец, оглавил успешния бунт на бланкосите срещу диктатурата на Идиарте Борда (водач на колорадосите). Въпреки победата си Саравия бил принуден да продължи борбата срещу централната власт, тъй като наследникът на Борда — Батъл, не позволил на партията на Саравия да влезе в новото правителство. Действието в „Другата смърт“ се развива именно в годините на този по-късен бунт. За по-пространно обяснение на политическата ситуация вж. разказа „Авелино Аредондо“ от *Пясъчната книга* — бел.прев. ↑

[4] Приток на р. Уругвай, който минава през плодородните земи в южната част на провинция Ентре Риос — бел.прев. ↑

[5] Емир Родригес Монегал (р. 1921) — уругвайски литературен историк, автор на редица трудове за творчеството на Борхес — бел.прев. ↑

[6] Илиескас, Тупамбае — полесражения в Северен и Централен Уругвай, където през 1904 г. са се водили битки между силите на Саравия и националната армия — бел.прев. ↑

[7] Отличителен знак на бланкосите, тъй като са нямали стандартна униформа — бел.прев. ↑

[8] Сумако — под това име са били известни редовните войници на уругвайската национална армия — бел.прев. ↑

[9] Господарят Джим — герой от едноименния роман на Джоузеф Конрад (1857–1924), Разумов — герой от романа му „Пред очите на Запада“ — бел.прев. ↑

[10] Подчертаване на националното превъзходство на уругвайците; по името на Хосе Хервасио Артигас (1764–1850) — уругвайски герой, борил се както срещу испанците, така и срещу аржентинците, за да създаде отделна нация на доскорошната Банда Ориентал (Източния бряг на Ла Плата). Доводът тук е, че Уругвай се е отличавал със собствен „дух“, който изнежените аржентинци от Буенос Айрес никога не биха могли да проумеят истински — бел.прев.

↑

[11] Червените, или колорадосите, са били силите на официалното национално правителство на Уругвай в противовес на бланкосите — силите на Саравия; Червените по принцип са били по-добре въоръжени и с по-сериозна военна подготовка от нередовната войска на Белите, съставена предимно от гаучоси — бел.прев. ↑

[12] Хусто Хосе де Уркиса (1801–1870) — аржентински военен и политически деец, президент на Аржентинската конфедерация от 1854 до 1860. Той сваля режима на Росас и слага край на гражданската война в страната — бел.прев. ↑

[13] Изненадата произтича от факта, че битката при Масолиер, в която е участвал Дамиан, се е водила през 1904 г., а викът „Да живее Уркиса!“ по-вероятно е можел да се чуе в битката при Каганча (29.12.1839 г.) или Индия Муерта (27.03.1845 г.), където въстаническите федералистски сили на Уркиса се сражавали с унитариянците. При Каганча Уркиса е бил победен от унитариянците; при Индия Муерта той ги е разгромил. Разказът може да има скрита връзка с „Богословите“, разглеждайки възможността за повтарящото се време — бел.прев. ↑

[14] Енрико Тамберлик (1820–1889) — италиански певец, драматичен тенор — бел.прев. ↑

[15] Петрус Дамиани (ок. 1007–1072) — италиански богослов-схоластик; в ХХІ песен на Дантевия „Рай“ той е представен на седмото небе — небето на съзерцателите; името на цитирания трактат е „За всемогъществото“ — бел.прев. ↑

[16] Фредегарий от Тур — Борхес вероятно греша; в този контекст може би става дума за Беренгарий от Тур, философ и теолог-схоластик, живял през ХІ в. — бел.прев. ↑

[17] При свада, ако нанесената обида е била твърде незначителна (дори според тогавашните разбирания), за да оправдае убийство, или

ако противникът е отказал да се бие, победителят му е оставял белег, с което отношенията са се смятали за уредени — бел.прев. ↑

[18] „Сума на теологията“ (лат.) от Тома Аквински — бел.прев. ↑

[19] Имат се предвид IV еклога от „Буколики“ и предсказанието за „златния век“; главният образ в еклогата по-късно се възприема като пророчество за раждането на Христос — бел.прев. ↑

DEUTSCHES REQUIEM^[1]

Ето, Той ме убива, но аз ще се надявам.
Йов, 13:15

Казвам се Ото Дитрих цур Линде. Един от предшествениците ми, Кристоф цур Линде, е загинал в кавалерийската атака, която е решила победата при Цорндорф^[2]. В самия край на 1870-а прадыдо ми по майчина линия, Улрих Форкел, е бил убит в гората Маршноар от френски волни стрелци^[3]; баща ми, капитан Дитрих цур Линде, се е отличил при обсадата на Намюр^[4] през 1914 г., а две години по-късно — при прекосяването на Дунав^[5]. Що се отнася до мен, скоро ще бъда разстрелян като мъчител и убиец. Съдът бе справедлив; от самото начало се признах за виновен. Утре, когато часовникът на затвора отмери девет, вече ще съм влязъл в царството на смъртта; естествено е да мисля за предците си, защото съм тъй близо до тяхната сянка, че в известен смисъл съм се превърнал в тях самите.

По време на процеса (който за щастие не трая дълго) мълчах; да се оправдавам, би означавало само да бавя присъдата и щеше да изглежда като проява на малодушие. Сега нещата са се променили; в тази последна нощ преди екзекуцията мога да говоря без страх. Не желая прошка, защото не се чувствам виновен, искам само да бъда разбран. Който се вслуша в думите ми, ще разбере историята на Германия и бъдещата история на света. Съзнавам, че случаите като моя, необикновени и шокиращи днес, твърде скоро ще изглеждат тривиални. Утре ще умра, но въпреки всичко съм символ на идните поколения.

Роден съм в Мариенбург през 1908 година. Две страсти, днес почти забравени — музиката и метафизиката — ми позволиха да посрещна смело и даже щастливо множество злополучни години. Не мога да изброя всичките си благодетели, но две имена няма как да пропусна — Брамс и Шопенхауер. Често търсех убежище и в поезията; към вече споменатите искам да прибавя и едно друго могъщо

германско име — Уилям Шекспир. Преди това се увличах по богословието, но от тази фантастична наука (както и от християнската вяра) завинаги ме откъсна Шопенхауер благодарение на директните си доводи; Шекспир и Брамс също, поради безкрайното многообразие на техния свят. Ако някой се спира поразен, тръпнещ от нежност и признателност пред която и да е творба на тези блажени мъже, дано узнае, че някога и аз тръпнех така — аз, ненавистният.

Някъде към 1927 година в живота ми навлязоха Ницше и Шпенглер. Един писател от XVIII век отбелязва, че никой не иска да дължи каквото и да е на съвременниците си; за да се освободя от това влияние, което чувствах угнетяващо, написах статия, озаглавена „Abrechnung mit Spengler“^[6]. В нея изтъквах, че най-безспорният паметник на чертите, които авторът нарича фаустовски, не е компилативната драма на Гьоте^[7], а една поема, сътворена преди двайсет века — „De rerum natura“^[8]. Все пак отдадох дължимото на откровеността на нашия философ на историята, на неговия дълбоко германски (kerndeutsch) военен дух. През 1929 година станах член на партията.

Малко неща ще кажа за годините на обучението ми. За мен те се оказаха по-сурови, отколкото за мнозина други, защото, макар да не ми липсва смелост, нямам никаква склонност към насилие. Въпреки всичко осъзнах, че се намираме на прага на ново време — а това ново време подобно на началните години на исляма или християнството изискваше и нови хора. Като личности моите другари ми бяха омразни; напразно се мъчех да се убедя, че за високата цел, която ни бе събрала, не бяхме отделни личности.

Богословите твърдят, че ако Божието внимание се отклони дори за миг от десницата ми, с която пиша, тя ще се превърне в нищо, сякаш изпепелена от невидим огън. Никой не може да съществува, казвам ви, никой не може дори да отпие глътка вода или да отчупи къшей хляб без оправдание. За всеки човек това оправдание е различно; аз например очаквах неумолимата война, която щеше да подложи на изпитание вярата ни. Достатъчно ми бе да зная, че и аз ще съм участник в сраженията ѝ. Понякога се страхувах, че ще бъдем разочаровани от малодушието на Англия и Русия. Сляпата случайност — или съдбата — изтъка другояче бъдещето ми; вечерта на 1 март 1939-а в Тилсит имаше безредици, които вестниците не отразиха; на

улицата зад синагогата два куршума пронизаха крака ми и се наложи да го ампутират^[9]. Няколко дена по-късно нашите войски влязоха в Бохемия; когато сирените оповестиха новината, аз бездействах в болницата, опитвайки се да се изгубя до самозабрава в книгите на Шопенхауер. На перваза на прозореца дремеше огромен тлъст котарак — символ на моята безполезна участ.

В първия том на „Parerga und Paralipomena“ прочетох за пореден път, че всички събития, които могат да се случат на човека, от мига на раждането до смъртния му час, са предопределени от самия него. И тъй, всяко нехайство е умишлено, всяка случайна среща е предварително уговорена, всяко унижение е покаяние, всеки неуспех — загадъчна победа, всяка смърт — самоубийство. Няма по-изтънчена утеха от мисълта, че сами сме избрали нещастията си; тази лична телеология ни разкрива един таен порядък и по чуден начин ни слива с божественото. Каква незнайна цел, разсъждавах аз, ме накара да потърся именно онази вечер онези куршуми и това осакатяване? Не страхът от войната — в това бях сигурен; не, нещо по-дълбоко. Накрая ми се стори, че разбрах. Да умреш за една религия, е по-просто, отколкото да я изживееш пълноценно. Да се бориш с дивите зверове в Ефес, е по-лесно (хиляди незнайни мъченици са го сторили), отколкото да бъдеш Павел, раб на Исуса Христа; едно отделно действие е по-незначително от всичките часове на човешкия живот. Битката и славата са лесни; начинанието на Разколников е било много по-мъчно от това на Наполеон. На 7 февруари 1941 година бях назначен за заместник-директор на концентрационния лагер Гарновиц.

Изпълнението на тази длъжност не ми бе приятно, но никога не проявих нехайство. Страхливецът се подлага на изпитание сред сабите; милостивият, състрадателният търси проверката на затворите и на чуждата болка. По своята същност нацизмът е морален акт, отърсване от стария, покварен човек, за да бъде издигнат на негово място новият. В сражението, сред виковете на капитаните и всеобщата глъчка, тази промяна е обичайна; не е тъй обаче в грубия зандан, където лукавото състрадание ни изкушава с древни прояви на нежност. Неслучайно пиша думата „състрадание“; за висшия човек това качество е последният грях на Заратустра. Почти го извърших (признавам си), когато от Бреслау при нас бе изпратен прочутият поет Давид Ерусалим.

Той беше петдесетгодишен. Беден откъм светски блага, преследван, отричан, хулен, Ерусалим бе посветил гения си на прослава на щастиято. Май си спомням, че в „Dichtung der Zeit“^[10] Алберт Сьоргел го бе сравнил с Уитман. Сравнението не е сполучливо — Уитман възпява вселената някак предварително, по един общ и почти безразличен начин; Ерусалим се радва на всяко нещо с грижовна обич. Никога не изпада до изброявания, до списъци. Все още мога да повторя много хекзаметри от онази дълбока поема, озаглавена „Дъ Ян, който рисуваше тигри“ — тя сякаш е нашарена с тигрови ивици, сякаш е отрупана, пронизана надлъж и шир с безмълвни тигри. Никога не ще забравя и монолога „Розенкранц говори с Ангела“, в който някакъв лондонски лихвар от XVI век на смъртния си одър напразно се мъчи да се оневини, без да подозира тайното оправдание на живота си — обстоятелството, че е вдъхновил един от своите клиенти (когото е виждал един-единствен път и даже не си го спомня) да създаде образа на Шейлок. Човек със забележителни очи, жълто-зеленикава кожа и почти черна брада, Давид Ерусалим сякаш бе първообраз на евреина сефарад, въпреки че принадлежеше към покварените и ненавистни ашкенази^[11]. Бях суров с него; не допуснах да ме размекнат нито състраданието, нито неговата слава. Още преди много години бях разбрал, че всяко нещо на този свят може да се превърне в зародиш на възможен ад; лице, дума, компас, дори реклама на цигари — всички те могат да докарат до лудост човека, ако той не успее да ги забрави. Нима не ще е луд онзи, който постоянно си представя картата на Унгария? Реших да приложа този принцип към дисциплинарния режим на нашето заведение и...^[12] В края на 1942-ра Ерусалим изгуби разсъдъка си; на 1 март 1943-та успя да се самоубие^[13].

Не зная дали Ерусалим разбра, че всъщност го унищожих, за да унищожа собственото си състрадание. В моите очи той не беше човек, нито дори евреин; бе се превърнал в символ на една презряна област от душата ми. Аз страдах заедно с него, умрях заедно с него и по някакъв начин се изгубих с него; именно затова бях неумолим.

Междувременно великите дни и нощи на една щастлива война прелитаха край нас. Във въздуха, който дишахме, се долавяше чувство, твърде подобно на любов. Сякаш морето изведнъж се бе озовало до нас; усещахме омая и възторг в кръвта си. В онези години всичко бе различно — даже и вкусът на съня. (Аз самият може би никога не съм

бил напълно щастлив, ала знайно е, че нещастieto изисква изгубен рай.) Няма човек, който да не копнее за пълнота, тоест за сбора от всички преживявания, на които е способен; няма човек, който да не се бои, че с измама ще му бъде отнета някаква част от това безкрайно наследство. Ала моето поколение получи всичко, защото най-напред му бе дадено да опита славата, а после — поражението.

През октомври или ноември 1942 година брат ми Фридрих загина във втората битка при Ел Аламейн сред пясъците на Египет; няколко месеца по-късно при въздушно нападение бе унищожена родната ни къща; в края на 1943 година друга бомбардировка срива лабораторията ми. Преследван без отдих из необятни континенти, Третият райх загиваше; бе вдигнал ръка срещу всички и всички ръце бяха срещу него. Тогава се случи нещо изключително — струва ми се, че едва сега го разбирам. Вярвах, че съм способен да изпия до дъно чашата на гнева, ала когато стигнах до утайката, ме спря един неочакван вкус — загадъчният и почти страшен вкус на щастieto. Потърсих различни обяснения, но никое не ме задоволи. Помислих си: „Поражението ми носи радост, защото тайно съзнавам вината си и само наказанието може да я изкупи“. После си казах: „Поражението ми носи радост, защото слага край на всичко, а аз съм много изморен“. Накрая реших: „Поражението ми носи радост просто защото настъпи, защото е безкрайно свързано с всички настоящи, минали и бъдещи събития, защото да порицаваш или да оплакваш едно-единствено реално събитие, означава да охулваш цялата вселена“. Какви ли не доводи опитах, докато най-сетне открих истинския.

Казвало се е, че всички хора по света се раждат като Аристотелови или Платонов типове. Това е все едно да заявим, че няма спор от абстрактно естество, който да не е миг от полемиката на Аристотел и Платон; със смяната на столетията и географските ширини се сменят имената, диалектите, лицата, но не и вечните съперници. Историята на народите също показва една тайна приемственост. Когато разгромява легионите на Вар в тресавището, Армий^[14] не е знаел, че е предвестник на една немска империя; Лутер, преводачът на Библията, изобщо не е подозирал, че съдбата му е да изкове един народ, който ще унищожи Библията завинаги; Кристоф цур Линде, убит от московски куршум през 1758 година, по някакъв начин е подготвил победите от 1914 година; що се отнася до

Хитлер, той вярваше, че се бори за една страна, ала се бореше за всички, дори за онези, които нападаше и презираше. Няма значение, че неговото „аз“ не съзнаваше това; важното е, че го знаеха кръвта му, волята му. Светът загиваше от юдаизма и от онази болест на юдаизма, която е вярата в Христос; ние му показахме насилието и вярата в меч. Сега същият меч ни убива и сме досущ като магьосника, съградил лабиринт и останал да се лута из него до края на дните си, или като Давид, който осъжда на смърт един странник, а после чува откровението: „Ти си онзи човек“. Много неща трябва да бъдат унищожени, за да се построи новият ред; сега вече знаем, че и Германия е била едно от тези неща. Ние отдадохме нещо повече от живота си — отдадохме съдбата на нашата скъпа страна. Нека други плачат и проклинат; аз се радвам, че нашият дар е световен и съвършен.

Сега над света надвисва една неумолима епоха. Ние я изковахме — ние, които вече сме нейна жертва. Какво значение има, че Англия е чукут, а ние — наковалнята? Важното е, че на власт е насилието, а не робската християнска боязливост. Ако победата, неправдата и щастията не са за Германия, нека се паднат на други народи. Нека небето съществува, дори и нашето място да е в ада.

Гледам лицето си в огледалото, за да узная кой съм, за да узная как да се държа след няколко часа, когато се изправя пред края. Плъттa ми може да изпитва страх; аз не се боя.

[1] Германски реквием (лат.) — бел.прев. ↑

[2] Цорндорф (сега Сарбиново) — селище на територията на съвременна Полша, при което на 25 август 1758 г., по време на Седемгодишната война (1756–1763), е станало сражение между руските и пруските войски — бел.прев. ↑

[3] Става дума за Френско-пруската война от 1870–1871 г. — бел.прев. ↑

[4] Град в Белгия, обсаден от немските войски през август 1914 г. — бел.прев. ↑

[5] Показателно е, че разказвачът пропуска най-прочутия си предшественик — богослова и хебраист Йоханес Форкел (1799–1846), който е приложил диалектиката на Хегел към христологията; неговите

дословни преводи на някои от апокрифите му са спечелили критиката на Хенгстенберг и одобрението на Тило и Гесеминус — бел.изд. ↑

[6] „Разплата с Шпенглер“ (нем.) — бел.прев. ↑

[7] Други нации живеят невинно, в себе си и за себе си, подобно на минералите или метеорите; Германия е универсалното огледало, което приема всички останали — съвестта на света (das Weltbewusstsein). Гьоте е прототипът на това вселенско разбиране. Не го критикувам, но не откривам у него фаустовския човек от теорията на Шпенглер — бел.авт. ↑

[8] „За природата на нещата“ — философска поема на римския поет и философ материалист Тит Лукреций Кар (I в. пр.Хр.) — бел.прев. ↑

[9] Според мълвата последиците от това раняване са били много сериозни — бележка на аржентинския издател. ↑

[10] „Поезия на времето“ (нем.) — бел.прев. ↑

[11] Сефаради — потомци на евреите от Пиренейския полуостров; ашкенази — централно и източноевропейски клон на еврейския народ — бел.прев. ↑

[12] На това място неизбежно трябваше да се пропуснат няколко реда — бележка на аржентинския издател. ↑

[13] Името на Ерусалим не фигурира нито в архивите, нито в произведенията на Сьоргел. Не го споменават и историите на немската литература. При все това не смятам, че става дума за измислен персонаж. Голям брой еврейски интелектуалци, сред които и пианистката Ема Розенцвайг, са били изтезавани в Тарновиц по нареждане на Ото Дитрих цур Линде. „Давид Ерусалим“ може би е символ, събирателна личност. Тук се казва, че е умрял на 1 март 1943 г., а на 1 март 1939 г. разказвачът е бил ранен в Тилсит — бележка на аржентинския издател. ↑

[14] Арминий (18 или 16 г. пр.Хр — 19 или 21 г. сл.Хр.) — вожд на германското племе херуски. На младини командвал германски отряд в римската армия. През есента на 9 г. сл.Хр., когато Квинтилий Вар, римският наместник на провинция Германия, навлязъл с войските си в страната на херуските, Арминий, който се ползвал с доверието на римляните, го подмамил в Тевтобургската гора, където го разгромил — бел.прев. ↑

ТЪРСЕНИЯТА НА АВЕРОЕС^[1]

*S'imaginant que la tragedie n'est autre chose
que l'art de louer...*

Ernest Renan,
„Averroes“, 48 (1861)^[2]

Абу ал-Уалид Мохамед ибн Ахмад ибн Мохамед ибн Рушд (цял век това дълго име ще търпи промени, минавайки през Бенраист и през Авенрис, и дори през Абен Рассад и Филиус Росадис, за да се превърне най-сетне в Авероес) пишеше единайсетата глава на трактата „Тахафут ал-тахафут“ („Опровержение на опровержението“), където се твърди в противовес на схващането на персийския аскет Газали, автор на „Тахафут ал-фаласифа“ („Опровержение на философите“), че божествената същност познава само общите закони на вселената, които се отнасят до видовете, а не отделния индивид. Пишеше уверено от дясно на ляво, без да бърза; усърдието да строи силогизми и да ги нанизва в дълги пасажи не му пречеше да усеща около себе си благодатната прохлада и простор на своя дом. В застиналия следобед се чуваха влюбени гълъби, пресипнали от гукане; от някакъв невидим двор долиташе ромоленето на фонтан; Авероес, чиито прадеди произлизаха от арабските пустини, се чувстваше признателен до мозъка на костите си за постоянното присъствие на водата. Някъде долу бяха градините и овощните насаждения; там течаха неспирно и водите на Гуадалкивир, там бе и любимата Кордоба, светла като Багдад или Кайро, подобна на сложен и изящен инструмент, а наоколо (Авероес усещаше и това), докдето поглед стига, се простираше испанската земя, в която има малко неща, но всяко от тях сякаш живее свой живот, същностен и вечен.

Перото тичаше по листа, доводите се навързваха неопровержимо, ала една незначителна грижа помрачаваше щастиято на Авероес. Тя не бе породена от „Тахафут“, този твърде случаен трактат, а от един чисто филологически въпрос, свързан с

монументалния труд, който щеше да оправдае съществуването му пред човечеството — коментара на Аристотел. Този грък, извор на всяка философия, е бил изпратен в дар на хората, за да ги учи на всичко, което може да се узнае; да тълкува книгите му, така както улемите^[3] тълкуват Корана — именно с тази тежка задача се бе нагърбил Авероес.

Историята ще отбележи малко неща, които по красотата и патоса да надхвърлят самоотвержеността на един арабски лекар, посветил се на мислите на човек, от когото го деляха четиринайсет столетия; към трудностите, присъщи на самата материя, трябва да добавим и обстоятелството, че Авероес, който не знаеше сирийски и гръцки, работеше по превода на един превод. Предната вечер две думи с неясно значение го бяха задържали в самото начало на „Поетиката“ на Аристотел. Тези думи бяха „трагедия“ и „комедия“. Бе ги срещал още преди години в третата книга на „Реториката“; никой в ислямския свят не бе в състояние да разгадае смисъла им. Напразно бе прелиствал до изнемога страниците на Александър Афродизийски, напразно бе сверявал преводите на несторианина Хунайн ибн Исхак и на Абу Бишр Матта^[4]. Двете тайнствени думи направо гъмжаха из цялата „Поетика“; нямаше как да ги подмине.

Авероес остави перото. Каза си (не твърде уверено), че търсеното от нас често се оказва съвсем наблизко, прибра ръкописа на „Тахафут“ и се отправи към лавицата, на която бяха наредени многобройните томове на „Ал-Мухаккам“ от слепеца Абу Сида, преписани от персийски калиграфи. Смешно бе даже да помисли, че не е направил справка с този труд, но го изкуши ненужното удоволствие да разгърне страниците му. От това ученолюбиво развлечение го откъсна някаква мелодия. Надникна през решетъчния балкон; долу върху отъпканата пръст на тесния двор играеха няколко полуголи деца. Едно от тях, стъпило на раменете на друго, явно подражаваше на мюезин, припявайки монотонно със затворени очи: „Няма Бог освен Аллах“. Детето, което го крепеше, стоеше неподвижно — то се правеше на минаре; трето, коленичило покорно в прахта, представляваше тълпата правоверни. Играта не трая дълго; всички искаха да са мюезинът, никой не желаше да изобразява минарето или вярващите. Авероес чуваше как се препират на *груб* диалект, ще рече на зараждащия се испански език, който говореше мюсюлманското

простолюдие на полуострова. Отвори „Китаб ул-айн“ на Халил и с гордост си помисли, че в цяла Кордоба (може би дори в целия Ал-Андалус^[5]) няма друго копие от този безупречен труд освен това, което емирът Якуб ал-Мансур му бе изпратил от Танжер. Името на това пристанище го подсети, че пътешественикът Абу-л-Касим ал-Ашари, току-що завърнал се от Мароко, същата нощ трябваше да вечеря с него в дома на тълкувателя на Корана Фарадж. Абу-л-Касим разправяше, че е стигнал чак до пределите на империята Син (Китай); с присъщата на омразата странна логика хулителите му се кълнях, че той с крак не е стъпвал в Китай, но затова пък е оскърбявал Аллах в храмовете на въпросната страна. Тази сбирка неизбежно щеше да продължи няколко часа; Авероес припряно се захвана пак с „Тахафут“. Работи чак до свечеряване.

Разговорът в дома на Фарадж премина от несравнимите добродетели на владетеля към тези на брат му, емира; по-късно, вече в градината, заговориха за рози. Абу-л-Касим се закле, че никои рози не могат да се мерят с онези, които красят андалуските градини, макар че дори не ги бе погледнал. Фарадж не се впечатли от ласкателството; отбеляза, че ученият Ибн Кутайба описва една прелестна разновидност на вечнозелената роза, която се среща в градините на Индостан и чиито алени листенца изписват словата: „Няма Бог освен Аллах и Мохамед е Неговият пророк“. Добави, че Абу-л-Касим несъмнено познава тези рози. Абу-л-Касим го изгледа с тревога. Ако отговореше утвърдително, всички щяха с пълно право да го сметнат за нагъл измамник; отговореше ли отрицателно, щяха да го вземат за неверник. Накрая реши да промърмори, че Всевишният държи ключовете на всички загадки и че на земята няма нищо свежо или прецъфтяло, което да не е записано в Неговата Книга. Тези слова, взети от една от първите сури, бяха посрещнати с почтителен шепот. Възгордял се от диалектичeskата си победа, Абу-л-Касим се канеше да добави, че Аллах е съвършен в делата си и непостижим. Тогава обаче Авероес, предугаждайки твърде далечните доводи на още неродения Хюм, заяви:

— По-лесно бих допуснал, че ученият Ибн Кутайба или преписвачите са сгрешили, отколкото че на земята има рози, на които е изписан символът на вярата.

— Така е. Велики и истинни слова — рече Абу-л-Касим.

— Един пътешественик — спомни си поетът Абдул бен Малик — разправя за някакво дърво, чиито плодове представляват зелени птици. По-лесно бих повярвал на неговите приказки, отколкото че има рози с букви.

— Цветът на птиците — обади се Авероес — сякаш придава достоверност на чудото. Освен това и плодовете, и птиците спадат към природния свят, а писмото е изкуство. По-лесно е да преминем от листата към птиците, отколкото от розите към буквите.

Един от гостите с негодувание отрече думите, че писмото е изкуство, понеже първообразът на Корана — *Майката на Книгата*^[6] — предхожда Сътворението и се пази на небето. Друг заговори за Джахиз^[7] от Басра, според когото Коранът е материя, способна да приеме човешки или животински образ — становище, явно съвместимо с мнението на онези, които приписват на Корана две лица. Фарадж изложи надълго ортодоксалното учение. Коранът (рече той) е един от атрибутите на Аллаха подобно на Неговото състрадание; той се записва в книга, изрича се с езика, запомня се със сърцето; речта, знаците, писмото са все човешки дела, ала Коранът е неотменим и вечен. Авероес, който бе коментирал Платоновия диалог „Държавата“, можеше да отговори, че Майката на Книгата е нещо като неин Платонов образец, но забеляза, че за Абу-л-Касим богословието е съвсем недостъпна материя.

Неколцина от присъстващите, които също бяха забелязали това, настойчиво замолиха пътешественика да им разправи за някое чудо. По онова време, както и в наши дни, светът беше безмилостен; само смелчаците можеха да го пребродят, а също и негодниците, които не се спират пред нищо. Паметта на Абу-л-Касим бе огледало, което отразяваше боязливостта му. Какво ли можеше да разкаже? Отгоре на всичко искаха чудеса от него, а чудото не се поддава на описание; докато луната на Бенгалия не е като луната на Йемен, но все пак може да се опише със същите думи. След кратко колебание Абу-л-Касим заговори:

— Който странства из разни страни и градове — поде той с благоговение, — вижда много неща, достойни за възхвала. Да вземем например тази история, която съм разправял един-единствен път на турския султан. Случи се в Син Калан (Кантон), където реката, наречена Жива вода, се влива в морето.

Фарадж запита дали този град се намира на много левги от стената, която е издигнал Искендер Зу-л-Карнайн (Александър Македонски Двурогия), за да спре Гог и Магог^[8].

— Пустини ги делят — отвърна Абу-л-Касим с неволна надменност. — Четирийсет дни трябва да пътува един керван, докато зърне в далечината кулите ѝ, и още толкова, казват, докато стигне до нея. В Син Калан не познавам ни един, който да е виждал стената или да познава някой, който я е видял.

За миг Авероес усети как го обзема страхът от суровата безкрайност, от първичното пространство, от първичната материя. Погледна симетричната градина; почувства се остарял, безполезен, недействителен. Абул Касим разказваше нататък:

— Една вечер търговците мюсюлмани от Син Калан ме заведоха в къща от боядисано дърво, в която живееха много хора. Няма как да се опише тази къща, която се състоеше само от една стая с множество ниши или балкони, наредени едни над други. В тези кухни имаше хора, които ядяха и пиеха; хора видях и на пода, и на някаква тераса. Людете, застанали на терасата, биеха барабани и свиреха на лютня, с изключение на петнайсет-двайсет души (с кърмъзени маски), които се молеха, припяваха или разговаряха. Бяха оковани, а нямаше тъмница; язدهа, а не се виждаха коне; биеха се, а сабите им бяха от тръстика; ужким умираха, а ето че пак ставаха на крака.

— Действията на лудите — обади се Фарадж — са непредвидими за разсъдливия човек.

— Те не бяха луди — бе принуден да обясни Абу-л-Касим. — Един от търговците ми каза, че представяли някаква история.

Никой не разбра, никой дори не си даде вид, че желае да разбере. В смущението си Абу-л-Касим премина от интригуващия разказ към неуместни разсъждения. Той изложи мисълта си, като си помагаше с ръкомахане:

— Да си представим, че някой показва една история, вместо да я разказва. Да вземем например историята за спящите от Ефес^[9]. Виждаме ги как се оттеглят в пещерата, виждаме как се молят и заспват, виждаме как спят с отворени очи, как растат, докато спят, виждаме как се събуждат, след като са се изтърколили триста и девет години, виждаме как дават на продавача старинна монета, виждаме как

се пробуждат в рая, как се пробуждат заедно с кучето. Нещо такова ни показваха онази вечер хората на терасата.

— Говореха ли тези хора? — попита Фарадж.

— Говореха, то се знае — отвърна Абу-л-Касим, превърнал се в апологет на представлението, което си спомняше съвсем смътно и което навремето бе изгледал с голямо отегчение. — И говореха, и пееха, че и речи държаха!

— В такъв случай — отбеляза Фарадж — не са били необходими цели *двайсет* души. Един добър оратор е в състояние да разкаже всяка история, колкото и да е сложна.

Всички приеха мнението му с одобрение. Изтъкнаха достойнствата на арабския — та нали на този език Аллах отправя повелите си към ангелите; после похвалиха и арабската поезия. Абдул Малик — след дължимите славословия — присмехулно нарече отживели онези поети, които в Дамаск или Кордоба настойчиво се придържат към пастирската образност и речника на бедуините. Каза, че е нелепо човек да възпява вода от кладенец, когато пред погледа му се е проснал Гуадалкивир. Подчерта нуждата от обновление на древните метафори; когато Зухайр е уподобил съдбата на сляпа камила, този образ е удивявал хората, но вече се е износил от петте века удивление. Всички одобриха това мнение, което бяха чували много пъти от безброй уста. Авероес мълчеше. Накрая заговори — не толкова заради другите, колкото сам на себе си:

— Не тъй красноречиво — поде той, — но със сходни доводи някога отстоявах гледището, което поддържа Абдул Малик. В Александрия казвали, че безгрешен е само онзи, който вече е съгрешил и се е покаял; да добавим, че за да се освободиш от някаква заблуда, трябва най-напред да си я изповядвал. В своя муаллакат Зухайр^[10] казва, че в течение на осемдесет години на страдания и слава безброй пъти е виждал как съдбата връхлита ненадейно хората като сляпа камила; според Абдул Малик този образ вече не всява почуда. Забележката му може да се оспори по много начини. Първо, ако целта на поемата е да удивлява, дълговечността ѝ би се измервала не със столетия, а с дни и часове, може би дори с минути. Второ, един прославен поет е по-скоро откривател, отколкото създател. Възхваляващите Ибн Шараф^[11] от Берха често повтарят как само неговата глава е могла да роди мисълта, че призори звездите капят

бавно като листата от дърветата; ако наистина е така, излиза, че образът е кух и нищожен. Образ, който може да бъде създаден само от един човек, няма да трогне никого. Безброй неща има на тази земя и всичките могат да се съпоставят помежду си. Да се сравняват звездите с листа, е също тъй произволно, както да се сравняват с риби или с птици. Затова пък всеки е почувствал поне веднъж, че съдбата е могъща и неразумна, че е невинна и същевременно безчовечна. Заради това убеждение, което може да бъде преходно или постоянно, но което всеки лично е изпитал, е написан стихът на Зухайр. То не може да се изрази по-добре, отколкото е изразено там. Има и нещо друго (и то може би е основното в моите разсъждения) — времето, което ограбва крепостите, обогатява стиховете. Когато е бил съчинен в Арабия, Зухайровият стих е сравнявал два образа — на старата сляпа камила и на съдбата; повторен днес, той ни припомня за Зухайр и ни подтиква да оприличим негодите си на мъките, преживени от този отколе умрял арабин. Две предназначения е имал образът, а днес са станали четири. Времето разширява пределите на поезията и аз знам такива поеми, които изразяват всичко за всички хора точно както и музиката. Така преди години в Маракеш, измъчван от носталгия по Кордоба, за радост и утеха повтарях словата, с които емир Абдулрахман се обръща към една африканска палма в градините на имението си Русафа:

*О, палма, в таз страна
и ти си другоземка...*

Рядка благодат на поезията! Словата на един владетел, който копнее по Изтока, помагаха на мен, заточеник в Африка, да преодолявам тъгата си по Испания.

Сетне Авероес заговори за първите поети, за онези, които в Епохата на Невежеството, преди Исляма, вече били изказали всичко на безкрайния език на пустинята. Разтревожен — не без причина — от лекомислието на Ибн Шараф, каза, че у древните и в Корана е заложена цялата поезия, и осъди като проява на невежество и суета стремежа към обновления. Останалите го слушаха с наслада, защото бранеше старинното.

Когато Авероес се завърна в библиотеката си, мюезините вече призоваваха за сутрешната молитва. (В харема чернокосите робини бяха изтезавали една червенокоса робиня, но той щеше да научи това чак надвечер.) Нещо му бе разкрило смисъла на двете загадъчни думи. С уверен и изящен почерк добави в ръкописа следните редове: „Аристу (Аристотел) нарича трагедия панегириците, а комедия — сатириите и анатемите. Възхитителни комедии и трагедии изобилстват по страниците на Корана и в свещените муаллаки“.

Изведнъж му се доспа и му стана малко хладно. Размота тюрбана си и се огледа в едно метално огледало. Не зная какво са видели очите му, защото нито един историк не е описал чертите на лицето му. Ала зная, че изчезна изведнъж, сякаш ударен от незрима мълния, и с него изчезнаха и къщата, и невидимият фонтан, и книгите, и ръкописите, и гълъбите, и многобройните чернокоси робини, и разтрепераната червенокоса робиня, и Фарадж, и Абу-л-Касим, и розовите храсти, може би даже и Гуадалкивир.

В тази история исках да предам процеса на едно поражение. Отначало си мислех за онзи кентърбърийски архиепископ, който се нагърбил да докаже, че има Бог; после за алхимиците, търсещи философския камък; после и за безполезните усилия на онези, които се опитват да направят трисекция на ъгъла и да изчислят квадратурата на кръга. Накрая разсъдих, че повече поезия се крие в случая с човек, заел се със задача, нерешима не за другите, а за него. Спомних си за Авероес, който, затворен в рамките на своя ислямски свят, никога не е могъл да проумее значението на думите *трагедия* и *комедия*. Описах неговия случай; докато разказът напредваше, почувствах същото, което вероятно е усетил онзи бог, споменат от Бъртън — богът, пожелал да сътвори бик, а сътворил вместо това бивол. Усетих, че моята творба ми се присмива. Усетих, че Авероес, който се е опитвал да си представи какво е драма, без да има понятие какво е театър, не е по-смехотворен от мен, който се опитвам да си представя Авероес, разполагайки само с няколко кратки фрагмента от Рьонан, Лейн и Асин Паласиос^[12]. Усетих — на последната страница, — че моят разказ е символ на човека, който съм бил, докато го пишех, и че за да съчиня този разказ, е трябвало да бъда въпросният човек, а за да бъда този човек, е

трябвало да съчиня въпросния разказ, и така до безкрай. (В мига, когато изчезва вратата ми в него, изчезва и Авероес.)

[1] Латинизираното име на Ибн Рушд (1126–1198) — виден арабски философ, написал коментари върху повечето произведения на Аристотел; споменатият тук труд „Тахафут-ал-тахафут“ (в прев. на лат. „Destructio Destructionis“) е монументален отговор на критиките, чрез които мюсюлманският теолог и суфист Абу Хамид Мохамед Газали (1059–1111) е смятал, че ще срине философията — бел.прев. ↑

[2] Предполагайки, че трагедия не е нищо друго освен изкуството да възхваляваш... (фр.), Ернест Рьонан, „Авероес“, 48 (1861); Жозеф Ернест Рьонан (1823–1892) — френски философ, религиовед, ориенталист; Борхес заимства епиграфа и основните данни за Ибн Рушд от неговата книга „Авероес и авероизмът“ — бел.прев. ↑

[3] Улема — мюсюлмански учен, богослов и законовед — бел.прев. ↑

[4] Александър Афродизийски (11–111 в.) — древногръцки философ, един от най-авторитетните коментатори на Аристотел; Авероес е коментирал трактата му „За разума“; Хунайн ибн Исхак (810–873) — арабски учен, лекар, известен като преводач на Аристотел; Абу Бишр Матта (870–940) — арабски учен, един от най-големите логици на своето време, превел „Поетика“ на Аристотел — бел.прев. ↑

[5] Арабското название на мюсюлманските територии в Средновековна Испания, обединени в независим емират (по-късно халифат) със столица Кордоба — бел.прев. ↑

[6] Майката на Книгата — по думите на пророк Мохамед (Коран, 13, 39) небесен първообраз на Корана, който му се разкрил само отчасти — бел.прев. ↑

[7] Ал-Джахиз (775–868) — арабски учен, писател и теолог — бел.прев. ↑

[8] Гог и Магог — в есхатологичните митове на юдаизма, християнството и исляма войнствени антагонисти на „Божия народ“, които ще дойдат „в последните времена“ от север или от други покрайнини на населения свят; според ислямската традиция до деня на

Страшния съд ги задържал железен насип, издигнат от Зу-л-Карнайн — бел.прев. ↑

[9] Християнска легенда, според която седем младежи християни от Ефес, преследвани от римския император от III в. Деций, се скрили в една пещера, където заспали и се събудили едва при управлението на император Теодосий II (V в.), поддръжник на християнството; в Близкия изток легендата е била известна още от V в. и е влязла в Корана (сура „Пещерата“), поради което спящите и тяхното куче Китмир са се сдобили с широка популярност — бел.прев. ↑

[10] Зухайр (530–627) — арабски предислямски поет; „Ал-Муаллакат“ („Наниз“) — сборник със седемте шедьовъра на седемте именити поети от предислямския период (сред които и Зухайр), съставен от Хаммад ар-Рауийя (694-772/775) — бел.прев. ↑

[11] Ибн Шараф (р. 1000 г.) — арабски поет и прозаик, живял в испанското селище Берха, провинция Алмерия — бел.прев. ↑

[12] Мигел Асин Паласиос (1871–1944) — испански арабист, изследовател на ислямския мистицизъм и преводач на арабска философия — бел.прев. ↑

ЗАИР

В Буенос Айрес Заир е обикновена монета от двајсет сентаво; драскотини от кама или джобно ножче са набраздили буквите N и T и цифрата две; 1929 е годината, отпечатана на лицевата страна. (В Гуджарат в края на осемнайсети век Заир е бил тигър; на остров Ява — слепец от джамията в Суракарта, убит с камъни от вярващите; в Персия — един астролаб, който Надир Шах^[1] е повелил да хвърлят в дълбините на морето; в занданите на Махди^[2] около 1892 година — малък компас, загърнат в парцал от тюрбан, който Рудолф Карл фон Слатин^[3] е успял да докосне; в джамията на Кордоба според Зотенберг^[4] Заир е бил жилка в мрамора на една от хиляда и двестате колони; в еврейското гето на Татуан — дъното на някакъв кладенец.) Днес е 13 ноември; на 7 юни на разсъмване Заир се озова в моите ръце; не съм вече човекът, който бях тогава, но все още ми е позволено да си спомням случилото си, може би дори да го разкажа. Все още, поне донякъде, съм Борхес.

На 6 юни почина Теоделина Виляр. Към 1930 година светските списания гъмжаха от нейните снимки; това изобилие навярно допринесе за славата ѝ на голяма красавица, въпреки че не всички изображения подкрепяха безусловно тази оценка. Между другото основната грижа на Теоделина Виляр бе не толкова красотата, колкото съвършенството. Евреите и китайците са създали съответни правила за поведение при всички житейски обстоятелства; в Мишна се казва, че в съботния ден, щом се здрачи, шивачът не бива да излиза на улицата с игла в ръка; в „Записки за обредите“^[5] четем, че след първата чаша гостът трябва да изглежда сериозен, а след втората — да си придаде почтително и щастливо изражение.

Също тъй строги порядки бе възприела Теоделина Виляр и се придържаше към тях дори с още по-голяма възискателност. Като конфуцианците или талмудистите тя търсеше безукорна коректност във всяко действие, но усърдието ѝ бе толкова по-възхитително и настойчиво, защото нормите на нейното верую не бяха вечни, а се определяха от приумиците на Париж или Холивуд. Теоделина Виляр се

показваше на подходящи места в подходящ час окичена с подходящи атрибути и с подходящо за случая равнодушие, но равнодушието, атрибутите, часът и местата почти веднага излизаха от мода и служеха (по думите на самата Теоделина Виляр) за отличителен знак на безвкусицата. И тя като Флобер търсеше абсолютното, но нейният абсолют се криеше в мимолетното. Живееше образцово и при все това неспирно я глождеше вътрешно отчаяние. Изпробваше най-различни метаморфози, сякаш за да избяга от самата себе си; цветът на косата и прическите ѝ се отличаваха с изключително непостоянство. Променяха се и усмивката, и тенът, и очертанията на очите. След 1932 година прилежно се втали... Войната ѝ даде сериозен повод за размисъл. При положение че Париж бе окупиран от немците, как да следи човек модните тенденции? Един чужденец, към когото винаги бе изпитвала известни подозрения, си позволи да злоупотреби с добрата ѝ воля, като ѝ продаде няколко цилиндрични шапки; година по-късно стана всеизвестно, че тези грозотии *никога не са се носили в Париж*, и следователно не бяха шапки, а случайни и съмнителни капризи. Злото не идва само; доктор Виляр бе принуден да се премести на улица „Араос“^[6] и снимките на дъщеря му взеха да красят разни реклами на кремове и автомобили. (Кремовете, които някога употребяваше в изобилие, автомобилите, които вече *не* притежаваше!)

Тя знаеше, че се нуждае от голямо състояние, за да упражнява изкуството си с подobaващ размах; предпочете да се оттегли, вместо да изневери на принципите си. Освен това бе твърде неприятно да се състезава с лекомислени хлапачки. Мрачният апартамент на „Араос“ се оказа непосилно скъп; на 6 юни Теоделина Виляр допусна неблагоприятното да умре в сърцето на Южния квартал. Нужно ли е да признавам, че, тласкан от най-искрената от всички аржентински страсти — снобизма, се бях влюбил в нея и смъртта ѝ ме трогна до сълзи? Читателят навярно и сам се е досетил.

По време на бдение процесът на разлагане възвръща някогашните черти на покойника. В онази смутна нощ на 6-и Теоделина Виляр за миг стана същата, каквато беше преди двайсет години — сякаш с вълшебна пръчица; чертите ѝ отново добиха онова властно изражение, което придават надменността, парите, младостта, съзнанието, че си каймакът на обществото, липсата на въображение, ограничеността, плиткоумието. Мислите ми бяха приблизително

следните: никой от многобройните образи на това лице, което не ми е давало мира, няма да се отпечата в паметта ми тъй ярко, както този; редно е той да бъде последният, след като се окажа и първият. Оставих я строго неподвижна сред цветята да усъвършенства презрението си към смъртта. Когато си тръгнах от там, навярно е било два часа през нощта. Обичайните редици от ниски едноетажни къщи бяха добили онзи абстрактен вид, който често добиват нощем, когато мракът и безмълвието опростяват формите им. Опиянен от едно почти безлично състрадание, вървах из улиците. На ъгъла на „Чили“ и „Такуари“ видях отворена кръчма. За мое нещастие в тази кръчма трима мъже играеха труко^[7].

Във фигурата, която се нарича *оксиморон*, към дадена дума се прилага епитет с привидно противоречиво значение; така гностиците са говорили за тъмна светлина, а алхимиците — за черно слънце. Да си взема последно сбогом с Теоделина Виляр и после да изпия чаша ракия в някаква кръчма, бе своего рода оксиморон; изкушиха ме неговата вулгарност и изпълнимост. (Контрастът се усилваше от обстоятелството, че там се играеше на карти.) Поръчах си портокалова ракия; с рестото получих и Заир; погледнах го за миг; излязох на улицата, може би с начална треска. Мина ми през ум, че всяка монета е символ на неизброимите монети, чийто блясък изпълва историята и преданията. Помислих си за обола на Харон; за обола, който просел Велизарий^[8]; за трийсетте сребърника на Юда; за драхмите на куртизанката Лаис^[9]; за старинната монета, която предложил един от спящите от Ефес; за сияйните монети на чародея от „Хиляда и една нощ“, превърнали се впоследствие в хартиени кръгчета; за неизчерпаемия денарий на Исаак Лакедем; за шейсетте хиляди сребърни монети, по една за всеки стих от епопеята, които Фирдоуси^[10] върнал на султана, понеже не били златни; за златната унция, която Ахав^[11] наредил да заковат на мачтата; за безвъзвратно изчезналия флорин на Леополд Блум^[12]; за луидора, чието изображение издало бягащия Луи XVI близо до Варен.

Както става в сънищата, мисълта, че всяка монета позволява такива бележити асоциации, ми се стори от огромна, макар и необяснима важност. Вървах с все по-ускорена крачка из пустите улици и площади. На един ъгъл спрях, надвит от умората. Видях пострадала от времето решетъчна врата; зад нея зърнах черно-белите

плочи в притвора на църквата „Непорочно зачатие“. Бях се лутал в кръг; сега се намирах на една пресечка от кръчмата, в която ми бяха дали Заир.

Завих; тъмният силует отдалеч ми подсказа, че кръчмата вече е затворена. На улица „Белграно“ взех такси. Разсънен, оживен, почти щастлив, помислих, че нищо не е по-малко материално от парите, защото всяка монета (да речем, една монета от двацет сентаво) в действителност съдържа цял репертоар от възможни варианти на бъдещето. Парите са абстрактни, повтарях си, парите са бъдеще време. Те могат да бъдат вечер, прекарана в покрайнините на града, могат да бъдат музика на Брамс, могат да бъдат географски карти или шахмат, или пък кафе, или словата на Епиктет, които ни учат да презираме златото; парите са един Протей, по-променлив от онзи на остров Фарос. Те са непредвидимо време, Бергсоново време, не строго установеното време на исляма или на стоиците. Детерминистите отричат, че на света има, макар и едно възможно събитие, *id est* събитие, което може да се случи от само себе си; една монета символизира свободната ни воля. (Не подозирах, че тези „мисли“ са противодействие срещу Заир, а също и наченките на демоничното му влияние.) След упорити размишления най-сетне заспах и сънувах, че съм монети, пазени от някакъв грифон.

На другия ден реших, че съм бил пиан. Реших също така да се отърва от монетата, която ми създаваше такива тревоги. Разгледах я: не се отличаваше с нищо особено, като изключим няколко драскотини. Щеше да е най-добре да я зароя в градината или да я пхна в някое ъгълче на библиотеката, но аз исках да се отдалеча от нейната орбита. Избрах да я изгубя. Тази сутрин не отидох нито в църквата „Пилар“, нито на гробищата^[13]; отидох с метрото до площад „Конститусион“, а от там — до Сан Хуан и Боедо.

Внезапен импулс ме накара да слеза на Уркиса; поех на запад, после на юг; умишлено се лутах и сменях посоките и на една улица, която ми се стори досущ като всички останали, влязох в първата изпредила се кръчма, поръчах си чаша ракия и я платих със Заир. Примижах зад опушените стъкла в старанието си да не видя номерата на къщите и името на улицата. Тази нощ взех таблетка веронал и спях спокойно.

До края на юни работата над един фантастичен разказ ме отвлече от тези мисли. Разказът включва две-три загадъчни парафрази — вместо *кръв* се употребява *вода на меча*, вместо *злато* — *ложе на змея*, и е написан от първо лице. Разказвачът е аскет, отрекъл се от общение с човешкия род и заселил се в някаква пустош. (Гнитахейд е името на това място.) Поради невинността и простотата на живота му някои го смятат за ангел; това е едно благочестиво преувеличение, защото никой не е безгрешен на тоя свят. Да посочим най-близкия пример — той самият е заклал баща си; наистина, бащата бил прочут чародей, завладял несметно съкровище с магическото си изкуство. Да опази съкровището от безумната алчност на хората — на тази задача е посветил живота си и денонощно бди над него. Скоро, може би твърде скоро това бдение ще приключи; звездите са му предrekli, че вече е изкован мечът, който ще го срази веднъж завинаги. (Грам е името на този меч.) С все по-заплетена реч разказвачът възхвалява лъскавината и гъвкавостта на своето тяло; на едно място говори разсеяно за люспи; другаде казва, че съкровището, което варди, е от пламтящо злато и червени пръстени. Накрая ни става ясно, че аскетът е змеят Фафнир, а съкровището, върху което лежи, е златото на нибелунгите. Появата на Сигурд рязко прекъсва повествованието^[14].

По-горе споменах, че съчиняването на тази нищо и никаква история (в която с псевдоерудиция вмъкнах няколко стиха от „Fafnismal“^[15]) ми помогна да забравя монетата. Имаше нощи, в които — поради силната си увереност, че съм способен да я забравя — умишлено си я спомнях. Истината е, че злоупотребих с това занимание; оказа се далеч по-лесно да започна, отколкото да спра. Безуспешно си повтарях, че този противен никелов диск по нищо не се отличава от другите, които минават от ръка на ръка, еднакви, несметни и безобидни. Въодушевен от това разсъждение, положих усилия да насоча мислите си към друга монета, но не успях. Спомням си няколко несполучливи опита с монети от пет и десет чилийски сентаво и с един уругвайски винтен. На 16 юли се сдобих с една лира стерлинг; цял ден не я погледнах, но вечерта (както и други вечери) я сложих под увеличително стъкло и дълго я изучавах под светлината на силна електрическа лампа. После поставих върху нея лист хартия и я прекопирах с молив. Безполезни се оказаха за мен и блясъкът ѝ, и

драконът, и свети Георги; така и не ми се удаде да се отърва от натрапчивата си идея.

През август реших да потърся съвет от психиатър. Не му доверих абсурдната си история изцяло; казах му, че много ме мъчи безсъние и постоянно ме преследва образът на някой случаен предмет, да речем, някакъв пул или монета... Скоро след това изрових от една книжарница на улица „Сармиенто“ екземпляр от „Urkunden zur Geschichte der Zahirsage“^[16] (Бреслау, 1899) от Юлиус Барлах. В тази книга бе изложена моята трагедия. От предговора ставаше ясно, че авторската цел е „да събере в един том джобен формат всички документи, свързани с поверието за Заир, в това число четири произведения от архива на немския ориенталист Максимилиан Хабиخت и оригиналният ръкопис на доклада на Филип Медоуз Тейлър“^[17].

Легендата за Заир е ислямска и по всяка вероятност датира от XVIII век. (Барлах оспорва пасажите, които Зотенберг приписва на сирийския историк Абу-л-Фида.) *Захир* на арабски означава „явен, видим“; в този смисъл е едно от деветдесет и деветте имена на Бога; простият народ в мюсюлманските земи нарича така „съществата или вещите, които имат страховитото свойство да остават неизличими в паметта и чийто образ в крайна сметка докарва хората до лудост“. Първото неопровержимо свидетелство принадлежи на персийския историк Лутф Али Азур.

В основополагащите страници на биографичната енциклопедия, озаглавена „Храм на огъня“, този полиграф и дервиш разказва, че в една школа в Шираз имало меден астралаб, „изработен по такъв начин, че който го види само веднъж, вече не е способен да мисли за нищо друго, затова владетелят повелил да хвърлят астралаба в морските дълбини, да не би хората да забравят Вселената“. По-обстойни са сведенията на Медоуз Тейлър, който е служил при низама на Хайдарабад и е написал прочутия роман „Confessions of a Thug“ („Изповеди на удушвача“). Към 1832 година Тейлър чул в предградията на Бхудж необичайния израз „той е видял тигъра“ (*verily he has looked on the Tiger*), с който обозначавали умопомрачение или святост. Казали му, че става дума за някакъв магически тигър, погубващ всички, които са го зърнали дори от разстояние, защото вече не можели да спрат да мислят за него чак до края на дните си. Някой разказал как един от тези клетници избягал в Майсур, където

нарисувал тигъра в един дворец. След години Тейлър посетил тъмниците на онова кралство; в затвора на Нитур губернаторът му показал една килия, по чийто под, стени и свод някакъв мюсюлмански факир бил нарисувал (с твърде ярки цветове, които времето завоалирало, преди да ги изличи) един безкраен тигър. По изумителен начин този тигър бил съставен от множество тигри; надлъж и шир го прекосявали тигри, ивиците му били от тигри, обхващал цели морета, Хималаите и войски, които също изглеждали като тигри. Художникът отдавна бил умрял в същата килия; произлизал от Синд или може би от Гуджарат и първоначалната му идея била да начертае карта на света. Чудовищното изображение съдържало следи от това намерение. Тейлър споделил историята с Мохамед ал-Йемени от Форт Уилям; той пък му казал, че няма същество на тоя свят, което да е неспособно да стане Zaheer^[18], но Всемилоствивият не допуска две неща да бъдат едновременно Заир, защото е достатъчно едно-единствено, да омагьоса цели тълпи.

Обяснил му, че винаги съществува един Заир и че в Епохата на Невежеството това бил идолът, наречен Яук, а по-късно — някакъв пророк от Хорасан, който носел покривало, обсипано със скъпоценни камъни, или златна маска^[19]. Казал още, че Бог е непостижим.

Много пъти препрочетох монографията на Барлах. Не мога да разкрия точно какви бяха чувствата ми; спомням си с какво отчаяние разбрах, че вече нищо не може да ме спаси, спомням си вътрешното облекчение от съзнанието, че не съм виновен за нещастията си, завистта към онези хора, за които Заир не е бил монета, а мраморен къс или тигър. Да не мислиш за тигър, е лесна работа, разсъждавах аз. Спомням си и особената тревога, с която прочетох следния пасаж: „Един от коментаторите на «Голшан-е-Раз»^[20] казва, че, който е видял Заир, скоро ще види и Розата, и се позовава на един стих, вмъкнат в «Асрар Наме» («Книга за незнайното») от Аттар: «Заир е сянка на Розата и раздиране на Булото»“.

В нощта на бдението на Теоделина с изненада забелязах отсъствието на госпожа Абаскал, по-малката ѝ сестра. През октомври една нейна приятелка ми каза:

— Клетата Хулита, беше станала наистина много странна и я настаниха в частната клиника „Бош“. Как ли ще се измъчат сестрите,

които трябва да я хранят с лъжица. А тя все настоява за някаква монета, също като шофьора на Морена Сакман.

Времето, което замъглява спомените, изостря спомена за Заир. Преди си представях първо лицевата страна, после опаката; сега ги виждам и двете едновременно. Но това не става така, сякаш Заир е от стъкло, защото двете страни не се наслагват; все едно зрението ми е станало сферично и Заир изпъква в самия център. Онова, което не е Заир, стига до мен като през сито и сякаш отдалеч; презрителното изражение на Теоделина, физическата болка. Тенисън е казал, че ако можехме да проумеем поне едно цвете, щяхме да узнаем кои сме и какво е светът. Навярно е искал да каже, че и най-скромното събитие съдържа цялата световна история с безкрайната ѝ плетеница от причини и следствия. Навярно е искал да каже, че видимият свят се проявява изцяло във всяка представа точно както волята според Шопенхауер се проявява изцяло у всеки субект. Кабалистите са били на мнение, че човекът е микрокосмос, символично огледало на Вселената; всичко според Тенисън би могло да се окаже такова. Всичко, даже и непоносимият Заир.

Още преди 1948 година ще ме сполети участта на Хулия. Ще се наложи да ме хранят и да ме обличат, няма да знам дали е вечер или сутрин, няма да знам кой е бил Борхес. Да определя това бъдеще като ужасно, би било лицемерие, тъй като обстоятелствата му вече няма да ми влияят по никакъв начин. Със същия успех можем да твърдим, че под наркоза човек изпитва ужасна болка, когато му отворят черепа. Вече няма да възприемам Вселената, ще възприемам само Заир. Според идеалистическото учение глаголите „живея“ и „сънувам“ са абсолютни синоними; от хиляди привидности ще премина към една; от един много сложен сън — към един много прост. Другите ще сънуват, че съм луд, а аз ще сънувам Заир. Когато всички хора на тази земя започнат да мислят денонощно за Заир, кое ще бъде сън и кое реалност — земята или Заир?

В безлюдните нощни часове все още мога да се разхождам из улиците. Зората най-често ме заварва на някоя пейка на площад „Гарай“, където седя и мисля (опитвам се да мисля) за онзи пасаж от „Асрар наме“, който назовава Заир сянка на Розата и раздиране на Булото. Свързвам това твърдение със следното: за да се слоят с Бога, суфиите повтарят своето име или деветдесет и деветте божествени

имена, докато изгубят всякакво значение. Копнея да извървя този път. Накрая може би ще изчерпя Заир, като мисля неспирно за него; може би зад монетата се крие Бог.

На Уоли Ценър

[1] Надир Шах (1688–1747) — ирански шах, провеждал политика на централизация; завоевателните му войни довеждат до създаването на обширна империя — бел.прев. ↑

[2] Мухаммад Ахмад Махди (1844–1885) — вожд на освободителното движение в Судан, основал суданската Махдитска държава — бел.прев. ↑

[3] Рудолф Карл фон Слатин Паша (1857–1932) — австрийски генерал, воювал срещу Махди, негов пленник в продължение на 11 години; оставил книга със спомени за суданския период от живота си — бел.прев. ↑

[4] Ерман Зотенберг — френски арабист и преводач на „Хиляда и една нощ“ — бел.прев. ↑

[5] Сборник от закони на юдаизма; „Записки за обредите“ (Лидзи) — един от основните текстове на конфуцианството, влизащ в т.нар. Петокнижие — бел.прев. ↑

[6] През 30-те години на ХХ в. улица „Араос“ е била населявана от обеднялата средна класа — бел.прев. ↑

[7] Вид игра на карти, от която Борхес бил очарован заради онова съчетание от съдба и шанс, което според него ръководи както човешкия живот, така и игрите; посветил ѝ е есе и две-три стихотворения; изразът „за мое нещастие“ подчертава неумолимата привлекателност на играта, явно разказвачът не може да устои да не влезе в кръчмата — бел.прев. ↑

[8] Велизарий (ок. 504–565) — византийски пълководец; според едно предание завършил живота си в мизерия — бел.прев. ↑

[9] Лаис — гръцка куртизанка от V-IV в. пр.Хр.; на старини водила жалко и просешко съществуване, за което разказва гръцкият автор Атиней — бел.прев. ↑

[10] Фирдоуси (ок. 940-1020/1030) — персийски поет; тук се споменава една легенда за неговата поема „Шах-наме“ (994–1010), поднесена като дар на султан Махмуд Газневи. Вместо обещаните 60

000 жълтици султанът изплатил същата сума, но от сребърни дирхами; обиденият поет върнал парите — бел.прев. ↑

[11] Герой от романа на Х. Мелвил „Моби Дик“ (1851); тук става дума за епизод от глава XXXVI на романа — бел.прев. ↑

[12] Герой от романа на Дж. Джойс „Одисей“; споменатият епизод за белязания и незавърнал се при притежателя си флорин е разказан в глава XIV на романа — бел.прев. ↑

[13] Тоест разказвачът не е отишъл на погребението на Теоделина. Базилката „Пилар“ е една от най-внушителните църкви в центъра на Буенос Айрес, близо до гробището „Реколета“, където несъмнено е щяла да бъде погребана Теоделина Виляр — бел.прев. ↑

[14] Гнитахейд, Грам, Фафнир, Сигурд (Зигфрид) — реалии и герои от германо-скандинавския епос „Песен за нибелунгите“ — бел.прев. ↑

[15] „Словата на Фафнир“ — скандинавска митологична поема — бел.прев. ↑

[16] „Документи към историята на преданието за Заир“ (нем.) — бел.прев. ↑

[17] Филип Медоуз Тейлър (1808–1876) — английски писател, автор на екзотични романи, описващи живота в Индия — бел.прев. ↑

[18] Така Тейлър изписва тази дума — бел.авт. ↑

[19] Барлах отбелязва, че Яук се споменава в Корана (71, 23) и че пророкът е Ал-Моканна Забуления, но никой друг освен удивителния събеседник на Филип Медоуз Тейлър не ги е свързвал със Заир — бел.авт.; Яук — в мюсюлманската традиция име на едно от древните божества, за исляма възплъщение на дяволската съблазън — бел.прев. ↑

[20] Трактат на арабския философ Махмуд Шабустари (умрял 1320 г.), в който са изложени основните понятия на суфизма — бел.прев. ↑

ПИСАНИЯТА НА БОГА

Тъмницата е дълбока и каменна; формата ѝ — почти идеално полукълбо, макар че подът (също каменен) е донякъде по-малък от голямата окръжност, обстоятелство, което някак угнетява и същевременно създава усещане за простор. По средата я пресича междинна стена; макар и твърде висока, тя не достига най-горната част на свода. От едната ѝ страна съм аз, Цинакан, жрец от пирамидата на Кахолом, опожарена от Педро де Алварадо^[1]; от другата — един ягуар, който мери с безшумни равни стъпки времето и пространството на своя плен. Наравно с пода голям зарешетен отвор прорязва средната стена. В часа без сянка (по пладне) някъде горе се отваря капак и един тъмничар, с годините станал някак безпльтен, завърта железен скрипец и ни спуска с въже стомни с вода и късове месо. Светлината прониква под свода; в тези мигове успявам да зърна ягуара.

Вече не мога да сметна колко години лежа в мрака; аз, който някога бях млад и можех да крача из този затвор, сега само чакам в мъртвешко вцепенение свършека, предопределен от боговете. С дългия кремъчен нож някога разпарях гърдите на жертвите, а сега само някакво чудо би могло да ме вдигне от праха.

В навечерието на пожара, заличил пирамидата, мъжете, които слязоха от високи коне, ме изтезаваха с нажежено желязо, за да им разкрия къде има заровено съкровище. Пред очите ми повалиха идола на бога, ала бог не ме изостави и ми даде сили да мълча по време на мъченията. Раздираха плътта ми, трошаха костите ми, обезобразиха ме; накрая дойдох на себе си в тази тъмница, която не ще напусна до края на земния си живот.

Подтикван от неизбежната нужда да правя нещо, да запълвам някак времето, опитах да си припомня в мрака всичко, което някога съм знаел. В течение на много нощи възстановявах в мислите си подредбата и броя на едни каменни змии или формата на някое лековито дърво. Така полека побеждавах времето, така полека си възвръщах онова, което някога притеждавах. Една нощ усетих как се доближавам до един определен спомен; преди да зърне морето, и

пътникът долавя как се раздвижва кръвта му. След няколко часа споменът доби ясни очертания; беше едно от преданията за бога. Още в първия ден на Сътворението, предвиждайки, че в края на времената ще се случат много беди и погроми, той написал едно вълшебно заклинание, способно да отблъсне тези злини. Написал го така, че да стигне до най-отдалечените поколения и да остане недокоснато от превратностите на съдбата. Никой не знае точно къде и с какви знаци го е написал; знаем само, че то тайно устоява на времето и един избраник някога ще го прочете. Размислих, че както винаги сме в края на времената и че моята участ на последен жрец на бога ще ми дари правото да прозра това писание. Обстоятелството, че ме обграждаше непреодолима тъмница, не ми отнемаше тази надежда; може би хиляди пъти бях виждал заклинанието на Кахолом и сега оставаше само да го разгадая.

Тази мисъл отпърво ме оживи, но после свят ми се зави от нея. По широката земя има безброй древни форми, форми нетленни и вечни; всяка от тях може да бъде търсеният символ. Някоя планина би могла да се окаже словото на бога или пък някоя река, империя или съзвездие. Ала в хода на вековете планините се сричат, реките променят руслото си, империите търпят обрати и разруха, а съзвездията образуват нови форми. И небесната твърд е променлива. Планината и звездите са отделни неща, а отделните неща остаряват и се изчерпват. Потърсих нещо по-трайно, по-неуязвимо. Помислих си за поколенията кълнове, треви, птици, хора. Може би вълшебните слова са написани на собственото ми лице, може би аз самият съм целта, която търся. Потънал в този усилен размисъл, изведнъж си спомних, че ягуарът е един от атрибутите на бога.

Тогава душата ми се изпълни със свято преклонение. Представих си първото утро на времето, представих си как моят бог поверява посланието си на живата кожа на ягуарите, които ще се любят и раждат безкрай в пещери, сред тръстики, на острови, за да го получат последните хора. Представих си тази мрежа от тигри^[2], този горещ лабиринт от тигри, които сеят ужас сред стадата и ливадите, за да запазят божествената рисунка. В съседната килия имаше ягуар; възприех тази близост като потвърждение на догадката ми и знак за тайно благоволение.

Дълги години посветих на изучаването на петната, на техния порядък и форма. Всеки сляп ден ми отпускате миг светлина и така успях да запечатам в съзнанието си черните шарки, пръснати по жълтата кожа. Някои образуваха кръгли точки; други изпъстриха вътрешната страна на краката с напречни ивици; трети — с пръстеновидна форма — се повтаряха. Може би представляваха един и същ звук или една и съща дума. Много от тях имаха червено по края.

Няма да описвам как ме изнуряваше моят труд. Неведнъж съм крещал, обърнат към свода, че това писание не може да се разчете. Постепенно определената загадка, която не ми даваше мира, започна да ме тревожи по-малко от общата загадка за посланието, написано от божествена ръка. Какво послание (питах се) би построил един абсолютен разум? Разсъдих, че даже и в човешките езици няма израз, който да не включва цялата вселена; кажеш ли „тигър“, с това загатваш и тигрите, от които е произлязъл, и елените, и костенурките, които е погълнал, и тревата, изхранила елените, и земята, родила тази трева, и небето, озарило земята. Разсъдих, че в един божествен език всяка дума ще известява тази безкрайна плетеница от явления, само че не прикрито, а явно, и не последователно, а едновременно. С времето самата идея за божествен изказ взе да ми се струва детинска или светотатствена. Един бог, мислех си, само трябва да произнесе една-едничка дума и тази дума ще съдържа света в цялата му пълнота. Никое слово, изречено от него, не може да е по-тясно от вселената или по-кратко от съвкупността на времето. Надутите и жалки човешки думи *всичко*, *мироздание*, *вселена*, са само сенки или подобия на това слово, равностойно на цял език и на всичко, което един език може да обхване.

Един ден или една нощ — каква ли е разликата между моите дни и нощи? — сънувах някаква песъчинка на пода на тъмницата. Безразличен, заспах отново; този път ми се присъни, че се събуждам и виждам две песъчинки. Пак заспах и засънувах, че песъчинките са станали три. Така те постепенно се умножаваха, докато накрая преизпълниха тъмницата и аз щях да загина под това пясъчно полукълбо. Осъзнах, че още сънувам; с огромно усилие се събудих. Това не ми помогна — неизброимите песъчинки все така ме задушаваша. Тогава някой ми каза: „Събудил си се, ала не от сън, а в предишен сън. Този сън се съдържа в друг и така чак до безкрайност,

която е числото на песъчинките. Пътят, който трябва да извървиш обратно, е нескончаем и ти ще умреш, преди да се събудиш действително“.

Почувствах се изгубен. Пясъкът ме задавяше, но все пак извиках: „Не може да ме убие някакъв сънуван пясък, нито пък има сънища в сънищата“. Събудих се от ярко сияние. В мрака над мен бе надвиснал кръг светлина. Видях лицето и ръцете на тъмничаря, скрипеца, въжето, месото и стомните.

Човек постепенно се слива с образа на съдбата си; в крайна сметка човек се отъждествява с житейските си обстоятелства. Аз бях преди всичко затворник, не тълкувател или отмъстител, нито пък жрец на бога. От неуморния лабиринт на сънищата се завърнах в строгата килия тъй, сякаш се прибирах у дома. Благослових нейната влага, благослових тигъра й, благослових отвора, пропускащ светлина, благослових старото си измъчено тяло, благослових мрака и камъка.

Тогава се случи онова, което не мога нито да забравя, нито да изразя с думи. Осъществи се единението с божеството, с вселената (не зная дали между тези думи има някаква разлика). Екстазът не използва повторно символите си; някой е видял бог сред сияйна светлина, друг го е съзрял под формата на меч или в листенцата на роза. Аз видях неимоверно високо Колело, което не беше пред очите ми, нито зад гърба ми, нито отстрани, а се намираше едновременно навсякъде. Това Колело бе от вода, ала също и от огън и (въпреки че очертанятията му се виждаха) беше безкрайно. Бе изтъкано от всички неща, които са били, които са и ще бъдат, и аз бях една от нишките на тази всеобхватна мрежа, а Педро де Алварадо, мъчителят ми, беше друга. Тук се съдържаха причините и следствията и стигаше само да погледна това Колело, за да проумея всичко, цялата безкрайност. О, блаженство на прозрението — как превъзхожда то радостта от въображението и чувствата! Видях вселената, видях и скрития замисъл на вселената. Видях първоизточника, за който разказва Книгата на Съвета^[3]. Видях планините, които изплуват от водата, видях първите люде, сътворени от дърво, видях как големите делви се обръщат срещу тях, видях как кучетата рфат лицата им. Видях онзи бог без лице, който стои зад боговете. Видях безкрайния ход на явленията, които заедно образуват едно блаженство, и като прозрях всичко, можах да прозра и писанията на тигъра.

Това е един израз от четиринайсет произволни думи (ала произволни само на пръв поглед) и би било достатъчно да го изрека на глас, за да се сдобия с всемогъщество. Би било достатъчно да го изрека, за да излича тази каменна тъмница, за да се втурне денят в моята нощ, за да стана отново млад, да стана безсмъртен и тигърът да разкъса Алварадо, да забучвам свещения нож в испански гърди, да въздигна пак пирамидата, да въздигна империята. Четирийсет срички, четиринайсет слова и аз, Цинакан, ще стана владетел на земите, които някога владееше Моктесума^[4]. Ала зная, че никога няма да изрека тези слова, защото вече не си спомням Цинакан.

Нека умре заедно с мен тайната, изписана върху тигрите. Който е прозрял вселената, който е прозрял пламтящия замисъл на вселената, не може да мисли за един човек, за незначителните му радости и неволи, та дори този човек да е самият той. *Той е бил* този човек, но това вече не го засяга. Какво го засяга жребият на другия, какво го засяга народът на другия, ако сега той е никой. Затова не изричам заклинанието, затова допускам да бъда забравен от дните, прострян в тъмнината.

На Ема Рисо Платеро

[1] Педро де Алварадо (1485–1541) — испански конкистадор, взел участие в покоряването на населението по земите на Доминиканската република, Куба, Мексико, Салвадор, Перу — бел.прев. ↑

[2] В текста ягуар и тигър се използват като синоними — бел.прев. ↑

[3] Книгата на Съвета — „Попол Вух“, митологичен епос на индианците киче; в този пасаж жрецът си припомня историята на Сътворението, разказана в първите няколко глави на епоса — бел.прев. ↑

[4] Моктесума (или Монтесума, 1466–1520) — владетел на ацтеките, пленен от Е. Кортес; отправил призив към народа си да се покори на испанците, заради което бил убит от въстаналите индианци — бел.прев. ↑

АБЕНХАКАН АЛ-БОХАРИ, УБИТ В СВОЯ ЛАБИРИНТ

... може да бъдат сравнени с паяка, който си строи дом.

Коран, XXIX, 40

— Това е земята на предците ми — каза Дънрейвън и с широк жест, включващ даже скритите зад облаци звезди, обхвана черната пустош, морето и една внушителна порутена сграда, която приличаше на конюшня, видяла и по-добри времена.

Спътникът му Ънуин извади лулата от устата си и захъмка одобрително. Беше първата лятна вечер на 1914 година; преситени от един свят, лишен от достойнството на риска, приятелите се наслаждаваха на усамотението в този кът на Корнуол. Дънрейвън имаше грижливо поддържана тъмна брада и се чувстваше като автор на забележителна епопея, която съвременниците му едва ли щяха да могат да скандират и чиято тема още не бе го осенила; Ънуин бе публикувал изследване върху онази теорема, която Ферма не е записал в полето на една страница от Диофант^[1]. И двамата — трябва ли да го казвам? — бяха млади, волни и пламенни.

— Преди близо четвърт век — рече Дънрейвън — Абенхакан ал-Бохари, главатар или цар на някое от племената по поречието на Нил, загина в централната зала на тази къща от ръката на братовчед си Саид. Толкова време изтече оттогава, а обстоятелствата около смъртта му си остават неизяснени.

Ънуин сговорчиво се поинтересува защо е така.

— По няколко причини — бе отговорът. — Първо, тази къща е лабиринт. Второ, беше охранявана от един роб и един лъв. Трето, имаше скрито съкровище, което изчезна. Четвърто, убиецът е бил мъртъв, преди да бъде извършено убийството. Пето...

Ънуин отегчено го прекъсна.

— Не прекалявай със загадките — каза той. — Поначало те трябва да бъдат прости. Спомни си откраднатото писмо на Едгар По,

спомни си заключената стая на Зангуил^[2]...

— Или пък сложни — отвърна Дънрейвън. — Спомни си вселената.

Преодолявайки стръмни пясъчни хълмове, постепенно стигнаха до лабиринта. Отблизо той изглеждаше като права и почти безкрайна стена от неизмазани тухли, която на височина едва надхвърляше човешки ръст. Дънрейвън каза, че постройката всъщност описвала окръжност, но с такъв огромен диаметър, че извивката не се забелязвала. Ънуин се сети за Николай Кузански^[3], според когото всяка права линия е дъга от безкрайна окръжност...

Към полунощ откриха една разклатена врата, която водеше към коридор без други врати или прозорци, тъмен и наглед опасен. Дънрейвън обясни, че в къщата се кръстосват множество такива проходи, но ако завиват все наляво, за малко повече от час ще се доберат до центъра на тази мрежа. Ънуин нямаше нищо против. Предпазливите им стъпки отекваха по каменния под; коридорът се разклоняваше на други, все по-тесни. Къщата сякаш искаше да ги задуши — толкова нисък бе таванът. Трябваше да напредват един след друг в непрогледния лабиринт. Ънуин вървеше пръв. Усещаше как под ръката му се плъзга безкрайната невидима стена, цяла в грапавини и ъгли. Пристъпвайки полека в мрака, той слушаше разказа на приятеля си за смъртта на Абенхакан.

— Навярно най-ранният ми спомен — подхвана Дънрейвън — е появата на Абенхакан ал-Бохари на пристанището в Пентрийт. Зад него вървеше един негър с лъв — не ще и дума, това бяха първият негър и първият лъв, които виждах с очите си, като изключим гравюрите от Светото писание. Бях още съвсем дете, но звярът с цвета на слънцето и човекът с цвета на нощта ме впечатлиха по-слабо от Абенхакан. Стори ми се много висок; имаше восъчножълта кожа, присвити черни очи, дързък нос, месести устни, брада с цвят на шафран, мощна гръд, уверена и безшумна походка. У дома съобщих: „Един цар пристигна с кораб“. Впоследствие, когато зидарите се заловиха за работа, разширих тази титла и го кръстих Царя на Вавилон.

Вестта, че този другоземец смята да се установи в Пентрийт, бе посрещната с благосклонност; размерите и формата на дома му — с изумление и даже с потрес. Изглеждаше съвсем неприемливо една къща да се състои от една-единствена стая и от коридори, дълги цели

левги. „Мюсюлманите може и да издигат такива домове, но християните — никога“, казаха хората. Нашият енорийски пастор, господин Алаби, човек със завидна ерудиция, изрови отнякъде историята за онзи цар, наказан от Божията ръка, задето си построил лабиринт, и я прочете от амвона. В понеделник Абенхакан посети дома на пастора; подробностите около тази кратка визита тогава не станаха известни, но в никоя от следващите проповеди не се отвори дума за високомерие и арабинът необезпокоявано нае зидари. Чак след години, когато Абенхакан загина, Алаби оповести пред властите естеството на въпросния разговор.

Застанал прав насред дома му, Абенхакан изрекъл приблизително следните думи: „Никой вече не може да порицава действията ми. Такива грехове ми тежат, че дори цели векове да повтарям Великото Име на Бога, това няма да смекчи, макар и едно от терзанията ми; такива грехове ми тежат, че дори да ви убия с ей тия ръце, това няма да умножи мъките, които Безкрайната Справедливост ми е отредила. Името ми се знае по всички земи; аз съм Абенхакан ал-Бохари и царувах над племената от пустинята с железен скиптър. Години наред ги ограбвах с помощта на братовчед си Саид, но Бог чу воплите им и позволи да въстанат. Хората ми бяха надвити и изклани; удаде ми се да избягам с имането, което бях плякосал през годините на грабеж. Саид ме заведе до гробницата на някакъв светец в подножието на каменна планина. Заповядах на моя роб да следи неотлъчно лика на пустинята; грохнали от умора, Саид и аз заспахме. Тази нощ ми се присъни, че съм впримчен в кълбо от змии. Събудих се, обзет от ужас; зазоряваше се и до мен спеше Саид; допирът на една паяжина до кожата ми бе породил този сън. Докривя ми, че Саид, който беше страхливец, спи така спокойно. Размислих, че съкровището не е несметно, а той можеше да поиска дял от него. В пояса ми бе втъкнат кинжал със сребърна ръкохватка; извадих го от ножницата и му прерязах гърлото. Издъхвайки, Саид промълви няколко думи, които не разбрах. Погледнах го; беше мъртъв, но от страх да не се привдигне, наредих на роба да му размаже лицето с камък. После бродихме под небесния свод, докато един ден съгледахме море в далечината. Огромни кораби пореха вълните му; помислих си, че един мъртвец не може да прекоси водата, и реших да потърся други земи. В първата ни нощ по море сънувах как убивам Саид. Всичко се повтори, както си беше, само че

този път разбрах думите му. Рече ми: «Както ти ме погубваш сега, тъй и аз ще те погубя, където и да си». Заклех се да осуемя тази закана; ще се скрия в сърцето на един лабиринт и нека призрактъ му се изгуби в него“.

След тези думи посетителят си тръгна. Алаби се помъчил да си внуши, че Абенхакан е луд и че абсурдният лабиринт е символ и несъмнено свидетелство за безумието му. После разсъдил, че това обяснение пасва на необичайната сграда и на необичайния разказ, но не и на яркото впечатление, което арабинът оставяше. Нищо чудно подобни истории да се срещат често сред египетските пясъци, нищо чудно подобни странности (също като драконите на Плиний^[4]) да са свойствени по-скоро за цяла култура, отколкото за отделна личност... В Лондон Алаби прегледал стари броеве на „Таймс“ и там открил потвърждение на разказа за въстанието и последвалото поражение на Бохари и неговия везир, който имал слава на страхливец.

Що се отнася до Абенхакан, веднага щом зидарите приключиха работата си, той се настани в самия център на лабиринта. В града повече не го видяха; понякога Алаби изпитваше опасения, че Саид вече се е добрал до него и го е погубил. Нощем лъвският рев долиташе до нас, носен от вятъра, и овцете се скупчваха в кошарата, обзети от древен страх.

В малкия залив често хвърляха котва кораби от източни пристанища, поели курс към Кардиф или Бристол. Робът се спускаше от лабиринта (който по онова време, доколкото си спомням, не беше розов, а наситено червен) и разменяше думи на някой африкански език с членовете на екипажа; като че ли търсеше сред хората призрака на везира. Носеше се мълва, че тези кораби носят контрабанден товар; щом можеха да прекарват незаконно алкохол и слонова кост, защо не и сенки на покойници?

Три години след издигането на къщата в подножието на хълмовете в пристанището хвърли котва „Саронска роза“. Не бях сред хората, които видяха платнохода, и може би представата ми за него е повлияна от забравени вече литографии с изображения на битките при Абукир или Трафалгар; все пак смятам, че е бил от онези грижливо изработени кораби, които сякаш са творение не на корабостроител, а на дърводелец — даже не и на дърводелец, а по-скоро на изкусен мебелист. Беше (ако не в действителност, то поне в сънищата ми)

тъмен, лакиран, безшумен и бърз, а екипажът му бе съставен от араби и малайци. Хвърли котва призори в един октомврийски ден. Някъде по здрач Абенхакан нахълтал в дома на Алаби. Обзет от смъртен ужас, едва успял да изрече, че Саид вече е проникнал в лабиринта, а робът и лъвът са загинали. Напълно сериозно попитал дали властите могат да му осигурят защита. Преди Алаби да му отговори, напуснал къщата за втори и последен път, сякаш гонен от същия страх, който го бил довел. Останал сам в библиотеката си, Алаби смаяно помислил, че този малодушен мъж е покорявал корави племена в Судан и знае какво е сражение и какво е да убиваш. На другия ден забелязал, че платноходът е вдигнал котва (на път за Суакин, пристанище на Червено море, както се разбра впоследствие.) Разсъдил, че негов дълг е да провери дали наистина робът е загинал, и се отправил към лабиринта. Трескавият разказ на Бохари му се сторил чиста фантазмагория, но в един от завоите на коридора се натъкнал на лъва — и ето че лъвът бил мъртъв; на друг завой попаднал на роба, който също бил мъртъв, а в централната зала открил Ал-Бохари с размазано лице. До нозете му лежало ковчеже, инкрустирано със седеф; ключалката му била разбита и вътре нямало ни една монета.

В заключителните фрази, подчертани от реторични паузи, личеше явен стремеж към красноречие; Ънуин се догаждаше, че Дънрейвън ги е произнасял много пъти със същата самонадеяност и със същия слаб ефект. Все пак — за да се покаже заинтригуван от разказа — той попита:

— Как са загинали лъвът и робът?

Непоправимият глас отвърна с мрачно задоволство:

— И техните глави били размазани.

Към шума от стъпките им се добави шум от дъждовни капки. Ънуин си помисли, че ще се наложи да пренощуват в лабиринта, в централната зала от разказа, и че след време в спомените му това продължително неудобство ще изглежда като приключение. Запази мълчание; Дънрейвън не можа да се сдържи и го запита като човек, който не опрощава дългове:

— Необяснима история, нали?

Ънуин отвърна така, сякаш разсъждаваше на глас:

— Не зная дали е обяснима или не. Зная само, че е лъжа.

Дънрейвън изля поток ругатни и призова за свидетели поголемия син на пастора (самият Алаби, изглежда, бе починал) и всички жители на Пентрийт. Не по-малко удивен от приятеля си, Ънуин се извини. В мрака времето някак се разтегляше, двамата вече се бояха, че са объркали пътя, и бяха капнали от умора, когато бледа светлина, процеждаща се отгоре, разкри пред погледа им първите стъпала на тясна стълба. Изкачиха се по нея и стигнаха до порутено кръгло помещение. Там видяха две свидетелства за страха на злополучния цар: тесен прозорец с отличен изглед към пустата земя и морето, а на пода — трап, покрит с капак, който се отваряше над извивката на стълбата. Макар и просторна, стаята твърде напомняше затворническа килия.

Не толкова заради дъжда, колкото от някакъв копнеж да изживеят приключение, което да остане в спомените и разказите им, приятелите останаха да нощуват в лабиринта. Математикът спа спокойно; затова пък поетът бе преследван от стихове, които разумът му преценяваше като безобразни:

*С размазан лик е знойният и мощен лъв,
с размазан лик са робът покосен и царят.*

Ънуин смяташе, че историята за смъртта на Ал-Бохари не е успяла да го заинтригува, но се събуди с убеждението, че знае отговора на загадката. Мрачен и загрижен през целия ден, той току подреждаше в ума си отделните късчета от мозайката, а две вечери по-късно повика Дънрейвън в една лондонска бирария, където му каза приблизително следното:

— В Корнуол заявих, че историята ти е лъжа. *Фактите* бяха или можеха да бъдат верни, но ти ги представи по такъв начин, че изглеждаха като отявлена измама. Ще започна от най-голямата фантазмагория — невероятния лабиринт. Един беглец не се крие в лабиринт. Изобщо не би издигнал лабиринт на най-високата точка на брега, и то с наситено червен цвят, та моряците да го съглеждат отдалеч. Щом цялата Вселена е един лабиринт, нима е нужно да строиш такъв? За онзи, който действително иска да се укрие, Лондон е по-подходящ лабиринт от една наблюдателница, към която водят

всички коридори на зданието. Мъдрата мисъл, която сега споделям с теб, ме споходи преди две нощи в лабиринта, докато слушахме как дъждът тропа над главите ни и чакахме сънят да ни навести; просветлен и ободрен от нея, реших да забравя твоите небивалици и да мисля за нещо разумно.

— За теорията на множествата например или за четвъртото измерение на пространството — отбеляза Дънрейвън.

— Не — сериозно отговори Ънуин. — Замислих се за критския лабиринт. Лабиринтът, чийто център бил човек с глава на бик.

Дънрейвън, страстен читател на детективски романи, си помисли, че решението на загадката винаги е по-тривиално от самата загадка. В загадката има нещо свръхестествено, даже божествено; решението е просто трик, фокус. За да отсрочи неизбежното, той каза:

— С глава на бик минотавърът е показан на разни монетни и скулптурни изображения. Данте обаче си го е представял с тяло на бик и с човешка глава.

— И този вариант е подходящ — съгласи се Ънуин. — Важното в случая е съответствието между чудовищния дом и неговия чудовищен обитател. Минотавърът е предостатъчно оправдание за съществуването на лабиринта. Никой обаче няма да каже същото за доловена насън закана. Щом извикаме в съзнанието си образа на минотавъра (а това е неизбежно при наличието на лабиринт), задачата поне на теория е решена. Все пак трябва да призная, че не съзирах в този древен образ ключа към загадката и затова разказът ти трябваше да ми предостави един по-недвусмислен символ — паяжината.

— Паяжината ли? — повтори Дънрейвън с недоумение.

— Да. Не бих се изненадал, ако именно паяжината (универсалната форма на паяжината, ще рече Платоновата паяжина) е внушила идеята за престъплението на убиеца (защото убиец има). Сигурно си спомняш, че Ал-Бохари сънувал в гробницата оплетено кълбо змии и когато се събудил, разбрал, че една паяжина е породила съня. Да се върнем към онази нощ, в която Ал-Бохари е сънувал змиите. Победеният цар, везирът и робът бягат през пустинята, понесли съкровището. Намират скривалище в една гробница. Везирът, който ни е известен като страхливец, заспива; царят, който ни е известен като храбър мъж, не може да заспи. За да не дели имането с везира, царят го заколва; няколко нощи по-късно сянката на убития го

заплашва насън. Всичко това е невероятно; според мен събитията са се стекли другояче. Именно царят, храбрецът, е спял през онази нощ, а Саид, страхливецът, е будувал. Да заспиш, означава да се откъснеш от вселената, а подобно отдръпване е трудно за човек, който знае, че го преследват с извадени мечове. Обзет от алчност, Саид се навежда над заспалия цар. Мисли да го убие (пръстите му може би си играят с кинжала), но не събира смелост. Повиква роба и двамата скриват част от съкровището в гробницата, после избягват в Суакин и от там — в Англия. Не за да се скрие от Ал-Бохари, а за да го подмами и убие, издига на брега високия лабиринт с червени стени, тъй че моряците да го виждат отдалеч. Знаел е, че корабите ще разнесат из нубийските пристанища мълата за мъжа с рижата брада, за роба и лъва и че Ал-Бохари — рано или късно — ще дойде да го търси в лабиринта. В последния коридор на тази плетеница го очаква капанът. Ал-Бохари изпитва безкрайно презрение към братовчед си и не би се унижил дотам, че да вземе някакви предпазни мерки. Тъй трепетно очакваният ден най-сетне настъпва; Абенхакан слиза от кораб на английския бряг, извървява целия път до входа на лабиринта, преброява непрогледните коридори и може би вече се изкачва по първите стъпала, когато везирът му, скрит над капака горе, го убива — знам ли как, навярно с изстрел. Робът несъмнено убива лъва и сам бива убит с втори изстрел. После Саид размазва лицата и на тримата с камък. Принуден е да го направи; един мъртвец с обезобразено лице веднага повдига въпроса за идентификацията, но звярът, негърът и царят заедно образуват ред и при положение че първите два члена са известни, не е трудно да се определи последният. Никак не е чудно, че се е трясъл от страх, докато е разговарял с Алаби; току-що е бил извършил пъкленото си дело и се е канел да избяга от Англия, за да прибере съкровището.

След думите на Ънуин настъпи тишина, натежала от размисъл, или недоверие. Дънрейвън си поръча още една халба тъмно пиво, преди да сподели мнението си.

— Приемам — рече той, — че моят Абенхакан е Саид. Такива метаморфози, ще кажеш, са класически прийоми на жанра — направо условия, които читателят изисква да се спазват. Трудно ми е обаче да приема хипотезата, че част от съкровището е останала в Судан. Спомни си, че Саид е бягал не само от царя, но и от враговете на царя; по-лесно е да допуснем, че е заграбил цялото съкровище, вместо да се

бави да заравя част от него. Може би не са били намерени монети, защото просто не са били останали такива; строителните работи вероятно са погълнали цяло състояние, което за разлика от червеното злато на нибелунгите не е било неизмеримо. Излиза, че Абенхакан е прекосил морето, за да търси прахосано съкровище.

— Не прахосано — отвърна Ънуин. — По-скоро вложено в строежа на грамаден кръгъл капан от тухли, издигнат в земя на неверници с цел да го плени и погуби. Ако твоята догадка е правилна, Саид е действал тласкан от омраза и страх, а не от алчност. Задигнал е съкровището, а после е разбрал, че то не е най-важното за него. Най-важното е било Абенхакан да загине. Престорил се е на Абенхакан, убил го е и накрая *е станал Абенхакан*.

— Да — съгласи се Дънрейвън. — Станал е скитник, който, преди смъртта да го превърне в никой, сигурно си е спомнил, че някога е бил цар или поне се е представял за цар.

[1] Пиер Ферма (1601–1665) — френски математик, по професия юрист; един от създателите на теорията на числата. Формулираната от него т.нар. теорема на Ферма в общ вид остава недоказана; Диофант Александрийски (ок. III в.) — гръцки математик, разработил редица раздели от теорията на числата. Запазила се е част от трактата му „Аритметика“, където се дава решение на задачи, спадащи предимно към неопределени уравнения до четвърта степен. Трудовете му са послужили за отправна точка на Ферма и др. — бел.прев. ↑

[2] Става дума за разказа на Е. А. По „Откраднатото писмо“ (1844); Израел Зангуил (1864–1926) е американски писател; тук се има пред вид мястото на действието в романа му „Гайната на Биг Боу“ (1891) — бел.прев. ↑

[3] Николай Кузански (1401–1464) — немски философ, теолог, естествоизпитател, църковно-политически деец; правата линия като дъга от безкрайна окръжност за него е символ на божествения абсолют — бел.прев. ↑

[4] Става въпрос за драконите от „Естествена история“ на Плиний (VIII, 11–13 и др.) — бел.прев. ↑

ДВАМАТА ЦАРЕ И ДВАТА ЛАБИРИНТА^[1]

Достойни за вяра люде разказват (макар Аллах да знае по-добре), че в зората на времето имало един цар на Вавилонските острови, който веднъж свикал своите архитекти и жреци и им наредил да построят лабиринт — толкова сложен и изкусен, че най-благоразумните не смеели да влязат в него, а влезлите се губели. Това било същинско безсрамие, защото да всяваш смут и удивление, е дело, което подхожда повече на Бога, нежели на човеците. След време в двора на владетеля пристигнал един арабски цар; тогава царят на Вавилония (за да се подиграе с простодушието на госта си) го накарал да влезе в лабиринта, където онзи се лутал объркан и унижен чак до залез-слънце. Когато се смрачило, призовал Бог на помощ и открил вратата. От устните му не се откъснала никаква жалба; само казал на вавилонския цар, че в родната си земя имал по-хубав лабиринт и — с Божието благоволение — някой ден щял да го покаже на домакина си. Сетне се върнал в Арабия, събрал своите пълководци и тъмничари и подкрепян от благосклонната съдба, успял да опустоши царствата на Вавилония, да срина дворците ѝ, да сломи народите ѝ и да плени самия цар. Вързал го върху една бързонога камила и го откарал в пустинята. Три дена яздили из нея и накрая арабският цар рекъл: „О, царю на времето и същността, символ на столетието! Във Вавилония ти пожела да се изгубя в бронзов лабиринт с безброй стълби, врати и стени; сега Всемогъщият благоволи да ти покажа моя лабиринт, където няма стълби за изкачване, нито врати за разбиване, нито изнурителни проходи за изминаване, нито стени, които да ти препречат пътя“.

После освободил вавилонския цар от въжетата и го изоставил наред пустинята, където той умрял от глад и жажда. Слава на Онзи, който не умира.

[1] Това е историята, която пасторът в „Абенхакан ал-Бохари, убит в своя лабиринт“ разказва от амвона — бел.авт. ↑

ОЧАКВАНЕТО

Файтонът спря пред номер четири хиляди и четири на тази улица в северозападната част на града. Беше преди девет часа сутринта; мъжът огледа със задоволство петнистите платанови дървета, квадрата пръст под всяка от тях, скромните къщички с балкони, съседната аптека, избледнелите ромбове от фирмата на магазина за бои и железария. По продължение на отсрещния тротоар се издигаше дълъг сляп болничен зид; по-нататък слънцето проблясваше в стъклата на някакви оранжерии. Мъжът помисли, че тези неща (сега произволни и случайни, подредени как да е, както в сънищата) след време с божията помощ ще станат за него неизменни, необходими и обичайни. На витрината на аптеката имаше надпис от фаянсови букви: „Бреслауер“; евреите постепенно изместваха италианците, които пък бяха изместили креолите. Още по-добре, той предпочиташе да не общува с хора от своята кръв.

Файтонджията му помогна да свали сандъка. Най-сетне една жена, която изглеждаше разсеяна или уморена, отвори вратата. От капрата файтонджията му върна една от монетите, които беше дал. Уругвайски винтен, който се мотаеше в джоба му след онази нощ, прекарана в хотела в Мело. Мъжът даде на файтонджията четирийсет сентаво и веднага съжали: „Трябва да се държа така, че да не правя впечатление. Допуснах две грешки — дадох чуждестранна монета и показах, че тази грешка е от значение за мен“.

Той последва жената, прекоси пруста и първия вътрешен двор. За щастие стаята, запазена за него, гледаше към втория. Леглото беше от желязо и майсторът му бе придал причудливи извивки, наподобяващи клони и филизи. Имаше и висок шкаф от чамово дърво, нощна масичка, етажерка с книги, поставена направо на пода, два нееднакви стола и умивалник с леген като сапуниерка и голяма бутилка от тъмно стъкло. Карта на провинция Буенос Айрес и едно разпятие украсяваха стените. Тапетите бяха карминови, с повтарящо се изображение на паун с разперена опашка. Единствената врата водеше към двора. За да се побере сандъкът, трябваше да разместят столовете. Наемателят

одобри всичко, а когато жената го запита за името му, той отговори: Виляри — не като тайно предизвикателство, нито за да смекчи някакво унижение, каквото всъщност не изпитваше, а просто защото това име не му даваше покой, защото не беше способен да измисли друго. Той в никакъв случай не беше изкушен от литературната заблуда, че е хитрост да вземеш името на врага.

В началото сеньор Виляри не напускаше къщата; след няколко седмици почна да излиза за малко, след като се стъмнеше. Понякога ходеше в киното, което се намираще през три улици. Никога не сядаше другаде освен на последния ред; винаги си тръгваше малко преди края на представлението. Видя трагични разкази за престъпния свят; в тях имаше без съмнение някои пропуски; но в тях имаше без съмнение и картини, които напомняха предишния му живот. Виляри не го забеляза, защото му беше чужда мисълта, че между изкуство и реалност може да има съвпадение. Опитваше се да се примири, да му харесват нещата; желаше да изпревари намерението, с което му се показваха. За разлика от тези, които са чели романи, никога не откриваше в себе си чертите на герой от произведения на изкуството.

Никога не получи нито едно писмо, нито дори един рекламен проспект, но четеше със смътна надежда една от колоните на вестника. Вечер преместваше един от столовете до вратата и пиеше мате замислен, втренчил поглед в бръшляните, виещи се по зида на съседната двуетажна жилищна сграда. Годишите, прекарани в самота, го бяха научили, че в спомените дните са сякаш еднакви, а всъщност няма ден, който, дори и прекаран в затвора или в болницата, да не носи някаква изненада. При други случаи на принудително затваряне се беше поддавал на изкушението да брой дните и часовете, но този затвор беше различен, защото нямаше да има край — освен ако някоя сутрин във вестника не се появеше новината за смъртта на Алехандро Виляри. А възможно беше Виляри *вече да е умрял* и тогава този живот тук щеше да е бил само сън. Тази възможност го безпокоеше, защото той не знаеше дали това би било облекчение или нещастие; накрая си каза, че тази възможност е абсурдна, и я отхвърли. Някога, в далечни дни, по-малко далечни поради изминалото време, отколкото поради две-три невъзвратими обстоятелства, той беше пожелавал много неща с безскрупулна страст; тази могъща воля, предизвикала някога омразата на мъжете и любовта на някои жени, вече не желаше нищо

особено; искаше само едно — да живее, да се съхрани. Стигаха му вкусът на матето, ароматът на черния тютюн, мракът, който постепенно забулва двора.

В къщата имаше едно куче вълча порода, вече остаряло. Виляри се сприятели с него. Говореше му на испански, на италиански, с малкото думи, които още помнеше от селския диалект на своето детство. Виляри се опитваше да живее единствено в настоящето, без спомени и без предвиждания; първите бяха за него по-маловажни от вторите. Смътно прозираше, че миналото е материята, от която е направено времето, затова именно то веднага се превръща в минало. Имаше дни, в които умората му наподобяваше щастие; в такива моменти той не беше много по-сложен от кучето.

Една нощ го изненада внезапна пареща болка в дъното на устата, от която се разтрепери. Това ужасно чудо се повтори няколко минути по-късно и после отново призори. На следващия ден Виляри поръча файтон, който го отведе в един зъболекарски кабинет в квартал Онсе. Там му извадиха кътника. В това премеждие той не се показва нито по-страхлив, нито по-смел от който и да било друг човек.

Друга вечер на излизане от киното усети, че някой го блъсна. Разгневен, възмутен и с тайно облекчение, той се втрени в нахалника и избълва мръсна ругатня; другият, изумен, промърмори някакво извинение. Беше висок млад човек с черни коси, а жената, която го придружаваше, приличаше на германка. През тази нощ Виляри дълго си повтаряше, че не ги познава. И все пак минаха четири-пет дни, преди да излезе отново на улицата.

Между книгите на етажерката се намираше и екземпляр от „Божествена комедия“ със стария коментар на Андреоли. Подтикван по-скоро от чувство за дълг, отколкото от любознателност, Виляри се хвърли да чете този шедевър. Преди ядене прочиташе по една песен и след това много методично бележките към нея. Не му се сториха невероятни или прекалени мъките на ада и не му хрумна, че Данте би го осъдил на мъки в последния кръг, където зъбите на Уголино гризат безспир тила на Руджери.

Пауните върху карминовите тапети сякаш бяха създадени, за да предизвикват тежки кошмари, но Виляри нито веднъж не сънува чудовищна беседка, направена от заплетени една в друга птици.

На разсъмване той сънуваше един и същ сън, еднакъв по същество и с променящи се подробности. Двама мъже и Виляри влизат с револвери в стаята или пък го нападат на излизане от киното, или пък те, тримата едновременно, са непознатият, който го беше блъснал, или пък притаени го причакват в двора, като се правят, че не го познават. В края на съня изваждаше револвера от чекмеджето на нощното си шкафче (той наистина криеше револвер в това чекмедже) и го изпразваше срещу мъжете. Изстрелите го събуждаха, но се оказваше, че сънува, а пък в следващ сън нападението се повтаряше и в трети сън се налагаше отново да ги убива.

Една мрачна юлска сутрин той се събуди от присъствието на непознати хора (а не от шума на вратата, когато я отваряха). Високи в сумрака на стаята, учудващо неясни в полусянката (в сънищата на страха бяха винаги по-ясни), бдящи, неподвижни, търпеливи, свели поглед сякаш от тежестта на оръжието. Виляри и един непознат се бяха добрали най-сетне до него. Той ги помоли с жест да почакаат и се обърна към стената, сякаш искаше да продължи да спи. Защо го направи? Дали за да предизвика състрадание у тези, които идваха да го убият, или защото е по-леко да се понесе едно ужасно събитие, отколкото да си го представяш и да го очакваш безкрайно; или — а може би това е най-вероятното — за да се окаже, че убийците са само сън, както се беше оказвало вече толкова пъти на същото място и по същото време?

Вярваше в това вълшебство, когато изстрелът го покоси.

ЧОВЕКЪТ НА ПРАГА

Биой Касарес донесе от Лондон интересна кама с триъгълно острие и дръжка във форма на буквата Н; нашият приятел Кристофър Дюи от Британския съвет каза, че този вид оръжие е много разпространено в Индостан. Констатацията го накара да спомене, че той е работил в тази страна през периода между двете войни (*Ultra Auroram et Gangem*^[1] — спомням си, че го каза на латински, като обърка един стих на Ювенал). От историите, които той разказа през онази нощ, ще се осмеля да възпроизведа само тази. Разказът ми ще бъде точен — нека Аллах ме избави от изкушението да прибавя някои кратки незначителни подробности или пък да утежня екзотичния му полъх със заемки от Киплинг. Впрочем от тази история лъха някакъв дивен и естествен аромат, може би на „Хиляда и една нощ“; жалко ще е да се загуби.

* * *

Географската точност на събитията, които ще опиша, е съвсем без значение. Освен това какво значение могат да имат в Буенос Айрес имена като Амрицар или Удх? Следователно достатъчно е да кажа, че през онези години в един мюсюлмански град избухнаха безредици и централното правителство изпрати един силен човек да въдвори ред. Той беше шотландец от прочут род на воители и насието беше в кръвта му. Виждам съм го един-единствен път, но никога няма да забравя смолисточерните му коси, изпъкналите скули, хищния нос и устата, широките рамене, мощното телосложение на викинг. В историята, която ще ви разкажа тази вечер, той ще се нарича Давид Александър Гленкайрн; и двете имена му подходат, защото са имена на царе, управлявали с желязна ръка. Подозирам, че Давид Александър Гленкайрн (ще трябва да свикна да го наричам така) е бил човек, който е внушавал страх; градът се бил усмирил още при вестта за пристигането му. Въпреки това обаче той наложи най-различни строги

мерки. Изминаха няколко години. Градът и районът му живееха в мир. Сикхите и мюсюлманите бяха изоставили старите си вражди, когато Гленкайрн внезапно изчезна. Разбира се, плъзнаха слухове, че бил отвлечен или убит.

Узнах за това от шефа си, тъй като цензурата беше строга, а вестниците не коментираха (доколкото си спомням, дори не споменаха) изчезването на Гленкайрн. Според една поговорка Индия е по-голяма от света; Гленкайрн — всемогъщ в града, отреден му с един подпис под заповедта, беше само една брънка от административния апарат на империята. Издирваният на местната полиция се оказаха безплодни; шефът ми реши, че едно частно лице ще събуди по-малко подозрения и може би ще постигне по-добри резултати. Три-четири дни по-късно (разстоянията в Индия са огромни) вече бродех без особена надежда из улиците на непроницаемия град, който сякаш бе погълнал този мъж.

Почти веднага усетих, че съществува всеобщ заговор с цел да се прикрие съдбата на Гленкайрн. *В този град няма човек (предположих аз), който да не знае тайната и да не се е закълел да я запази.* Запитани, повечето хора показваха пълна неосведоменост — не знаели кой е Гленкайрн, никога не били го виждали, никога не били чували да се говори за него. Други пък твърдяха противното — били го зърнали преди четвърт час да разговаря с еди-кой си, като даже ме придружаваха до дома, в който двамата уж били влезли и в който никой нищо не знаеше за тях или пък откъдето те току-що били излезли. На някои от тези отявлени лъжци стоварвах юмрука си в лицето им. Присъстващите свидетели одобряваха реакцията ми и измисляха нови лъжи. Не им вярвах, но не се осмелявах да не ги изслушам. Една вечер ми оставиха плик, в който на къс хартия бе написан един адрес...

Слънцето вече беше залязло, когато стигнах. Кварталът беше скромнен и беден. Къщата беше много ниска; от тротоара видях редица пръстени вътрешни дворове, свързани помежду си, а в дъното — светлина. В последния двор честваха някакъв мюсюлмански празник. Влезе един слепец с лютня от червеникаво дърво.

Видях в краката си, сгъшен на прага, един много стар човек, неподвижен като статуя. Ще опиша как изглеждаше, тъй като това е съществено за историята. Годиците го бяха смалили и изгладили, както

водата изглажда камъка или поколения хора — някоя мисъл. От него висяха дълги дрипи, или поне така ми се стори, а тюрбанът, обвиващ главата му, беше също някакъв парцал. В полумрака той вдигна към мен смуглото си лице с много бяла брада. Без предисловия му заговорих за Давид Александър Гленкайрн, защото вече бях изгубил всякаква надежда. Не ме разбра (а може би не чу добре) и се наложи да му обясня, че става въпрос за един съдия, когото търся. Още докато произнасях думите, усетих колко е абсурдно да разпитвам този човек на миналото, за когото настоящето е само някакъв неясен шум. *Този човек би могъл да ме осведоми за Метежа или за Акбар, но не и за Гленкайрн.* Опасенията ми се потвърдиха от отговора му.

— Съдия! — изрече той с лека изненада. — Съдия, който се е изгубил и го търсят. Това се случи, когато бях дете. Не помня дати, но Никъл Сейн (Никълсън) още не бе загинал пред стените на Делхи. Изминалото време остава в паметта; аз, разбира се, мога да възстановя какво се случи тогава. В гнева си бог бе допуснал хората да изпаднат в грях; от устата им можеше да чуеш силни проклетия, лъжи и измами. И все пак не всички бяха порочни. Когато бе разгласено, че кралицата ще изпрати човек, който да въдвори в тази страна английските закони, по-добрите хора се зарадваха, защото усещаха, че законът е нещо по-добро от безредието. Християнинът пристигна и побърза да злоупотребява и да потиска хората, започна да прикрива отвратителни престъпления и да продава съдебни решения. В началото не го обвинявахме; никой не познаваше английското правосъдие, което той раздаваше, следователно очевидните неправди на новия съдия имаха може би някакви важни и тайни причини. *Навярно всичко има обяснение в неговата книга,* така искахме да мислим, но приликата му с всички лоши съдии в света беше прекалено очевидна и накрая се видяхме принудени да приемем, че той си е чисто и просто злодей. Превърна се в тиранин и тогава горките хора (за да си отмъстят за празните надежди, които им беше вдъхнал някога) започнаха да мислят по какъв начин да го задържат и да го изправят пред съд. Приказките не са достатъчни; трябваше да се премине от намерения към дела. Никой — освен може би много простите или много младите — не повярва, че това страшно намерение може да бъде осъществено, но хиляди сикхи и мюсюлмани удържаха на думата си и един ден, невярващи, извършиха нещо, което на всеки поотделно се струваше

невъзможно. Те отвлякоха съдията и го затвориха в едно селско стопанство в далечно предградие. След това призоваха засегнатите от него хора и (в някои случаи) сираците и вдовиците, тъй като през тези години сабята на палача бе секла без отдих. И накрая, а може би това беше най-трудното, намериха съдия, който да съди съдията.

На това място го прекъснаха някакви жени, които влязоха в къщата. Сетне той продължи бавно:

— Казват, че във всяко поколение има най-малко няколко праведни мъже, които тайно крепят света и служат за оправдание пред бога — един от тях щеше да бъде най-подходящият съдия. Обаче къде да се намери, като са пръснати из света, а даже и да ги срещнеш, не можеш да ги разпознаеш, пък и те самите не знаят нищо за голямата си мисия. Тогава някой изказа мисълта, че щом съдбата отказва да посочи мъдрец, трябва да се потърси безумец. Това мнение надделя. Познавачи на Корана и правото, сикхи с лъвски имена и вярващи само в един бог, индуси, които почитат тълпи от богове, монаси на Махавира, проповядващи, че Вселената има формата на човек с разтворени крака, поклонници на огъня и тъмнокожи евреи участваха в съда, но окончателната присъда бе оставена на решението на един луд.

Тук го прекъснаха няколко души, които напускаха празника.

— На един луд — повтори той, — за да заговори божията мъдрост чрез неговата уста и да смири човешкото високомерие. Името му е забравено или пък никой никога не го е знаел, но той вървеше гол по улиците или пък покрит с дрипи, броеше с показалец пръстите си и се плзеше на дърветата.

Здравият ми разум се разбунтува. Казах, че да се остави решението на един луд, означава да се признае за недействително съдебното дело.

— Обвиняемият го прие за съдия — гласеше отговорът. — Навярно, след като се знае на каква опасност се излагат съзаклятниците, ако го оставят на свобода, той бе разбрал, че само от един луд може да се очаква друго освен смъртна присъда. Чух, че се засмял, когато му казали кой ще бъде съдията. Поради многобройните свидетели процесът продължи много дни и нощи.

Старецът млъкна. Нещо го безпокоеше. За да кажа нещо, попитах колко време е продължило това.

— Най-малко деветнайсет дни — отговори той. Отново го прекъснаха хора, които напуснаха празника; виното е забранено за мюсюлманите, но лицата и гласовете им изглеждаха пиянски. Един от тях изкрещя нещо, минавайки край стареца. — Точно деветнайсет дни — повтори той. — Невярното куче изслуша присъдата и ножът се заби в гърлото му — говореше с някаква весела свирепост. Завърши разказа си с друг тон: — Умря безстрашно; и най-долните хора имат някакво достойнство.

— Къде се случи това, което разказа? — попитах. — В някакво селско стопанство ли?

За пръв път той ме погледна в очите. След това поясни бавно, като отмерваше думите си:

— Казах, че го затвориха в едно селско стопанство, а не че са го съдили там. Съдиха го тук, в града, в най-обикновена къща като тази. Къщите не се различават една от друга, важното е да се знае дали къщата е построена в ада или на небето.

Запитах го за съдбата на съзаклятниците.

— Не зная — ми каза той търпеливо. — Всичко се случи преди много години и бе забравено. Хората може и да са ги осъдили, но бог — не.

Като каза това, той стана. Разбрах, че с тези думи се сбогуваше с мен и че отсега нататък аз вече не съществувах за него. Тълпа от мъже и жени, произхождащи от всички народности на Пенджаб, се спусна върху нас, като се молеше и пееше, и почти ни помете. Ужасих се как е възможно от толкова тесни дворове, малко по-големи от дълги прустове, да излязат толкова много хора. От съседните къщи прииждаха още хора — очевидно бяха прескочили оградите... Проправих си път с лакти и проклетия. В последния вътрешен двор се разминах с един гол мъж с венец от жълти цветя, когото всички целуваха и поздравяваха. В ръката си държеше меч. Мечът беше окървавен, защото с него бе убит Гленкайрн, чийто обезобразен труп намерих в конюшната в дъното на двора.

[1] Отвъд зората и Ганг (лат.) — бел.прев. ↑

АЛЕФЪТ

*O, God, I could be bounded in a
nutshell
and count myself a King of infinite
space.*

„Hamlet“
, II, 2^[1]

*But they will teach us that Eternity is the
Standing stili of the Present Time, a **Nunc-stans** (as
the Schools cali it); which neither they, nor any else
understand, no more than they would a **Hic-stans** for
an infinite greatnesse of Place.*

„Leviathan“, IV, 46^[2]

В знойната февруарска утрин, когато Беатрис Витербо умря след неумолима агония, която нито за миг не я принизи до сантименталност или страх, забелязах, че по рекламните табла на площад „Конститусион“ се появи нов афиш за цигари от светъл тютюн; стана ми мъчно, защото разбрах, че непрестанният и обширен свят вече се отдалечаваше от нея, че тази промяна е само първата от една безкрайна поредица. Светът ще се промени, но не и аз, помислих си с меланхолична суета; сигурен съм, че понякога напразната ми преданост я е дразнила; сега, когато тя е мъртва, можех да се посветя на паметта ѝ — без надежда, но и без унижение. Тъй като на 30 април беше рожденият ѝ ден, реших, че би било учтиво, благовъзпитано и може би необходимо на тази дата да посетя дома на улица „Гарай“, за да поздравя баща ѝ и братовчед ѝ Карлос Архентино Данери. Отново ще чакам в сумрака на претрупания с мебели малък салон, отново ще изучавам подробно многобройните ѝ портрети. Беатрис Витербо в

профил, цветна снимка; Беатрис с домино по време на карнавала през 1921 година; първото причастие на Беатрис; Беатрис в деня на сватбата си с Роберто Алесандри; Беатрис малко след развода, на един обяд в жокей клуб; Беатрис в Килмес с Делия Сан Марко Порсел и Карлос Архентино; Беатрис с пекинеза, подарен ѝ от Вилиегас Аедо; Беатрис в анфас и в три четвърти профил, усмихната, подпряла с ръка брадичката си... Този път няма да съм принуден както преди да оправдавам присъствието си със скромни подаръци — книги, чиито страници впоследствие се досетих да разрязвам предварително, за да не установявам месеци по-късно, че остават недокоснати.

Беатрис Витербо умря през 1929 година; оттогава не съм пропускал 30 април, без да се върна в дома ѝ. Обикновено пристигах в седем и четвърт и оставах до осем без двацет; всяка година се появявах малко по-късно и оставах малко повече; през 1933 година пороеен дъжд ми помогна — бяха принудени да ме поканят на вечеря. Разбира се, използвах този благоприятен прецедент; през 1934 година се появих след осем часа с един сладкиш с пълнеж, каквито правят в Санта Фе, и, напълно естествено, останах на вечеря. Така на тези меланхолични и безполезно еротични рождени дни Карлос Архентино Данери започна постепенно да ми се изповядва.

Беатрис беше висока, крехка, съвсем леко приведена, в походката ѝ имаше (ако оксиморонът е позволен) някаква сякаш грациозна непохватност, зачатък на възторженост. Карлос Архентино е червендалест, едър, с прошарени коси и тънки черти. Изпълнява някаква второстепенна длъжност в незначителна библиотека в южното предградие; по характер е властен и едновременно с това муден; използваше доскоро вечерите и празниците, за да не излиза от дома си. След две поколения италианското „з“ и прекаленото италианско ръкомахане са се съхранили у него. Умствената му дейност е непрестанна, страстна, противоречива и напълно незначителна и изобилства с безполезни аналогии и напразни тревоги. Има (като Беатрис) красиви и издължени ръце. В течение на няколко месеца натрапчивата му идея беше Пол Фор — не толкова заради баладите му, колкото поради мисълта, че славата му не бива да бъде опетнена. „Той е Принцът на френските поети, повтаряше самодоволно. Напразно се бунтуваш срещу него; не ще го стигне и най-отровната от твоите стрели“.

На 30 април 1941 година си позволих да прибавя към сладкиша бутилка коняк местно производство. Карлос Архентино го опита, намери, че не е лош, и след няколко чашки захвана реч в защита на съвременния човек.

— Представям си го — каза той с малко необяснимо оживление — в новия работен кабинет, в някаква каменна кула, издигаща се над града, заобиколена от телефони, телеграфи, фонографи, радиотелефонни апарати, кинокамери, вълшебни фенери, тълковни речници, разписания, справочници, бюлетини...

После заяви, че за човек, който разполага с всички тези средства, пътуването е нещо безсмислено; нашият двайсети век променил поговорката за Мохамед и планината; сега планините сами идват при съвременния Мохамед.

Толкова нелепи ми се сториха тези мисли, толкова високопарно и подробно беше изложението, че веднага си помислих за литература; запитах го защо не напише всичко това. Както можеше да се очаква, отговори, че вече го е направил; това схващане, както и други, не по-малко оригинални, били изложени в голямата му Песен Предсказание. Встъпителна песен или просто Песен Въведение към една поема, над която бил работил много години, без *reclame*^[3], без оглушителна шумотевица, опирайки се непрестанно на двете патерици, които се наричат труд и уединение. Първо отварял шлюзовете на въображението, след това шлифовал. Поемата се наричала „Земята“: ставало въпрос за описание на нашата планета, в което, разбира се, не липсвали живописното отклонение и смелата апострофа.

Помолих го да прочете един пасаж — макар и кратък. Той отвори едно чекмедже на писалището, извади голяма купчина листа с бланката на библиотека „Хуан Крисостомо Лафинур“ и прочете със звучно самодоволство:

*Видял съм като оня грък градините на хората,
делата, дните със различна светлина, глада;
не украсявам фактите, и имената не променям,
но тук описаният voyage^[4] e autour de ma chambre^[5].*

— Тази строфа е интересна от всяка гледна точка — изрази той оценката си. — Първият стих ще предизвика възхищението на професора, на академика, на елиниста, пък дори и на желаещите да се покажат ерудити, които са значителна част от читателите; вторият стих е преход от Омир към Хезиод (подразбираема почит към бащата на дидактическата поезия, изписана на фронтисписа на блестящо новата сграда), като се обновява един способ, използван още в Светото писание — изброяване, натрупване или накамаряване; третият стих — независимо от това, дали е бароков, декадентски или проява на изчистен и фанатичен култ към формата — се състои от два полустиха близнаци; четвъртият — направо двуезичен стих, ми осигурява безусловната подкрепа на всеки, който е чувствителен към непринудената игра на шеговития стил. Няма да говоря изобщо за рядко срещаната рима, нито за ерудицията, позволяваща ми — без педантизъм — да натрупам в четири стиха три загатвания за ерудираност, които обхващат трийсет века литература; първото от „Одисеята“; второто от „Дела и дни“ и третото от безсмъртните миниатюри, които в свободното си време ни е завещало перото на савоеца... Още веднъж се убеждавам, че съвременното изкуство изисква балсама на смеха, скерцото. Решително, тук има думата Голдони!

Той ми прочете още много строфи, които също заслужиха собственото ми одобрение заедно с многословен коментар. В тях нямаше нищо особено; дори не ги намерих много по-лоши от първата. В писанията му бяха си сътрудничили прилежанието, липсата на вискателност и случайността. Достоинствата, които Данери приписваше на творбите си, бяха вторични. Разбрах, че този поет се труди не да пише поезия, а да намира доводи, които да доказват, че поезията му е възхитителна; естествено, тази дейност, следваща създаването на поезията му, издигаше творбата в собствените му очи, но не и в очите на другите. Говорът на Данери беше чудноват; с изключение на редки случаи, неговата безпомощност в стихосложението му пречеше да предаде тази чудноватост на поемата^[6].

Само веднъж в живота съм имал случай да прегледам петнайсетте хиляди дванайсетстишия на „Полиолбион“ — тази топографска епопея, в която Майкъл Дрейтън е представил фауната,

флората, хидрографията, орографията, военната и манастирската история на Англия; убеден съм, че този значителен, но ограничен продукт е по-малко отегчителен от обширното сродно дело на Карлос Архентино. Той си бе поставил за цел да опише в стихове цялото Земно кълбо; през 1941 година вече бе приключил с описанието на няколко хектара земя в щата Куинсланд, с повече от километър от течението на Об, с едно газохранилище на север от Веракрус, с най-големите магазини в енорията Консепсион, с вилата на Мариана Камбасерес де Алвеар на улица „Единайсети септември“ в предградието „Белграно“ и с една турска баня, недалеч от известния аквариум в Брайтън. Прочете ми някои трудоемки откъси от австралийската зона на поемата си; тези дълги и нестройни александрини бяха лишени от относителната живост на въведението. Ще цитирам следната строфа:

*Знайте. Надясно от обичайния стълб
(Разбира се, ако идвате от север-северозапад)
Скелет скучае. На цвят ли? Небеснобял!
Така кошарата на костница заприличва.*

— Два смели щриха — извика той ликуващ, — но успехът, чувам те вече да мърмориш, ги оправдава. Приемам, приемам. Първият щрих е епитетът *обичаен*, което, естествено, показва *en passant*^[7] неизбежната скука, присъща на земеделския и пастирския труд, която нито „Георгики“, нито нашият вече увенчан с лаври „Дон Сегундо“ никога не посмяха да изобличат открито — черно на бяло. Вторият е енергичният прозаизъм *скелет скучае*; естествено, префърцуненият читател ще го отрече с ужас, но в замяна на това критикът с мъжествен вкус ще го оцени възможно най-високо. Между впрочем целият стих блести като чисто злато. Вторият полустих повежда крайно оживен разговор с читателя; изпреварва разпаленото му любопитство, поставя в устата му въпрос и го задоволява незабавно. А какво ще ми кажеш за това откритие — *небеснобял*? Този живописен неологизъм внушава мисъл за небето, което е изключително важен елемент на австралийския пейзаж. Без това позоваване цветовете в ескиза биха се оказали прекалено мрачни и читателят би се видял принуден да

затвори книгата с душа, дълбоко наранена от неизлечима и черна меланхолия...

Към полунощ се сбогувах с него.

Две седмици по-късно Данери ми се обади по телефона, всъщност за първи път в живота си. Предложи ми да се видим в четири часа, „за да изпием заедно чаша мляко в съседния салон бар, който предприемчивите Сунино и Сунгри — сигурно си спомняш, че те са собствениците на моята къща — откриват тук на ъгъла; струва ми се, че ще бъде интересно за тебе да видиш тази сладкарница“. Приех по-скоро примирен, отколкото въодушевен. Трудно намерихме маса; салонът, неумолимо модерен, беше почти толкова неуютен, колкото предполагах; по съседните маси развълнуваните клиенти споменаваха сумите, които Сунино и Сунгри бяха вложили, без да се пазарят. Карлос Архентино се престори, че се учудва на някакви си усъвършенствания в осветлението (които несъмнено вече познаваше), и ми каза с известна строгост:

— Колкото и да ти е неприятно, трябва да признаеш, че този локал може да съперничи на най-шикарните заведения във Флорес.

После отново ми прочете четири-пет страници от поемата. Беше ги поправил, следвайки някакъв неправилен принцип на словесна показност. Там, където по-рано беше писал *синкаво*, сега изобилстваха *синковато*, *синьоподобно* и даже *сининко*. Думата *млечесто* не му се струваше достатъчно грозна — в подробното описание на някаква машина за пране на вълна той предпочиташе *млечестобяло*, *млекоподобно*, *млековито*, *млечновато*... Ругаеше с огорчение критиците; после вече по-снизходително ги сравняваше с хората, които „не притежават скъпоценности, нито пък парни преси, валцовачки и сярна киселина, за да секат пари, но биха могли да посочат на другите местонахождението на някое съкровище“. След това осъди *прологоманията*, над която вече се беше надсмивал в остроумното си предисловие към „Дон Кихот — князът на талантите“. Призна все пак, че новата му творба трябва да започне с блестящ предговор — все едно удар с меча при посвещаване в рицарство, — подписан от някой изтъкнат, високопоставен писарушка. Прибави, че възнамерява да публикува първите песни от поемата си. Тогава се досетих защо ми се бе обадил така неочаквано по телефона; този тип се готвеше да ме помоли да напиша предговора към педантичната му бъркотия.

Страховете ми се оказаха напразни — със злобно възхищение Карлос Архентино отбеляза, че едва ли бърка епитета, окачествявайки като солиден авторитета, с който се ползва сред всички кръгове Алваро Мелиан Лафинур, литератор, който ще бъде очарован да напише предговор към поемата, разбира се, ако аз го помоля. За да се избегне най-непростимият от възможните провали, аз трябвало да подчертая пред него две безспорни качества — съвършенството на формата и научната достоверност, „защото тази обширна градина от тропи, фигури и изящество не търпи нито една подробност, която да не отговаря на суровата истина“. Прибави, че Беатрис винаги е чела Алваро с удоволствие.

Съгласих се, и то многословно. За по-голяма достоверност прибавих, че няма да говоря с Алваро в понеделник, а в четвъртък — по време на скромната вечеря, с която обикновено завършва всяко съвещание на Клуба на писателите (нямаше такива вечери, обаче съвещанията се провеждаха наистина в четвъртък — нещо, което Карлос Архентино Данери можеше да провери във вестниците и което придаваше известна достоверност на фразата). Казах, придавайки си вид на нещо като пророк и същевременно мъдрец, че преди да пристъпя към въпроса за предговора, имам намерение да изложа пред Алваро любопитния замисъл на поемата. Сбогувахме се; когато завих по улица „Бернардо де Иригойен“, си дадох ясна сметка за възможностите, които имах: а) да говоря с Алваро и да му кажа, че известният нему първи братовчед на Беатрис (този евфемизъм щеше да ми позволи да я назова) е съчинил поема, която сякаш разширява до безкрайност възможностите на какофонията и хаоса; б) да не говоря изобщо с Алваро. Предположих прозорливо, че моята мудност ще предпочете вариант „б“.

Телефонът започна да ме плаши още от ранни зори в петък. Възмущаваше ме фактът, че този апарат, в който някога бе звучал замлъкналият завинаги глас на Беатрис, може да падне толкова ниско, че да предава сега болезнените и може би гневни жалби на измамения Карлос Архентино Данери. За щастие нищо не се случи — освен неизбежното озлобление, което изпитах към този човек, който ме беше забравил, след като ми бе възложил толкова деликатна мисия.

Телефонът вече беше престанал да ме плаши, когато внезапно в края на октомври Карлос Архентино се обади. Беше много

развълнуван; в началото не можах да позная гласа му. Запъвайки се, с мъка и гняв той изръмжа, че тези Сунино и Сунгри — хора без всякаква мярка — под предлог, че ще разширяват огромната си сладкарница, възнамерявали да съборят къщата му.

— Домът на моите родители, моят дом, почтеният стар дом, пуснал корени на улица „Гарай“! — повтаряше той, забравил болката си, сякаш поради мелодията на фразата.

Не ми беше особено трудно да споделя скръбта му. След като човек прехвърли четирийсетте, всяка промяна е омразен символ на отминаващото време; освен това ставаше въпрос за къща, която безкрайно много ми напомняше за Беатрис. Поисках да се спра на тази толкова деликатна подробност, но моят събеседник не ме слушаше. Каза ми, че ако Сунино и Сунгри упорстват в това свое абсурдно намерение, доктор Сунни — личният му адвокат, ще ги даде под съд *ipso facto*^[8] за нанесени щети и ще ги принуди да заплатят сто хиляди песо.

Името Сунни ми направи впечатление; кантората му на ъгъла на „Касерос“ и „Такуари“ е известна като изключително сериозна. Попитах го дали Сунни вече се е заел с въпроса. Данери каза, че ще му се обади още тази вечер. Той се поколеба за малко, после изрече с оня тих тайнствен глас, с който човек си служи, за да довери нещо много интимно, че къщата му е абсолютно необходима, за да завърши поемата, тъй като в един ъгъл на мазето имало Алеф. Поясни ми, че Алефът е точка от пространството, в която са събрани всички точки.

— Намира се в мазето под трапезарията — обясни той; говореше забързано поради тревогата. — Той е мой, мой си е, аз го открих като дете още преди да тръгна на училище. Стълбата, която води към мазето, е много стръмна, затова чичо и леля ми бяха забранили да слизам, обаче някой каза, че в мазето имало цял свят. После разбрах, че той говорел за някакъв сандък, но разбрах, че имало един свят. Слязох тайно, претърколих се по забранената стълба, паднах. Когато отворих очи, видях Алефа.

— Алефа ли? — повторих.

— Да, това е мястото, където се намират, без да се сливат в едно, всички места от Вселената, видени от всички ъгли.

На никого не разказах за откритието си, но често се връщах там. Бях дете, затова не можех да разбера, че тази привилегия ми е

отредена, за да може по-късно, вече като зрял мъж, да извая една поема. Няма да ме ограбят Сунино и Сунгри, не, не и хиляди пъти не! Със законника в ръка доктор Сунни ще докаже, че моят Алеф е неотчуждаем. Опитах се да разсъдя:

— Но не е ли много тъмно в мазето?

— Истината не прониква лесно в разум, който се бунтува. Щом всички места на земята се намират в Алефа, там ще се намират и всички свещници, всички лампи, всички източници на светлина.

— Веднага идвам да го видя.

Прекъснах разговора, преди да има възможност да се възпротиви. Понякога е достатъчно да узнаем един факт, за да открием в същия миг цял куп неподозирани преди това доказателства, които го потвърждават; изненадах се, че не бях разбрал до този миг, че Карлос Архентино е луд.

Между впрочем всички тези Витербовци... Беатрис (самият аз често си го повтарям) беше жена или момиче, което проявяваше почти жестоко ясновидство, но в нея имаше известна небрежност, разсеяност, някакво презрение и истинска жестокост, която може би изискваше конкретно патологическо обяснение. Лудостта на Карлос Архентино ме изпълни със злобна радост; дълбоко в душата си ние двамата винаги се бяхме презирали.

На улица „Гарай“ прислужницата ме помоли да бъда любезен и да почакам. Господарят бил в мазето както винаги и проявявал снимки. До голямата ваза, в която нямаше нито едно цвете, върху ненужното пиано се усмихваше (по-скоро извън времето, отколкото анахроничен) големият портрет на Беатрис в несполучливи цветове. Никой не можеше да ни види; в пристъп на отчаяна нежност се приближих до портрета и заговорих:

— Беатрис, Беатрис Елена, Беатрис Елена Витербо, Беатрис, скъпа Беатрис, изгубена завинаги, аз съм, аз, Борхес.

Малко по-късно влезе Карлос. Заговори с рязък глас; разбрах, че не е в състояние да мисли за нищо друго освен за загубата на Алефа.

— Една чашка от нашенския коняк — нареди той — и се гмуркаш в мазето. Обаче, нали знаеш, налага се да лежиш по гръб. Освен това необходими са също тъмнина, неподвижност и известно приспособяване на очите. Ще легнеш върху плочките на пода и ще отправиш поглед към деветнайсетото стъпало на въпросната стълба.

Аз си отивам, затварям капака на мазето и ти оставаш сам. Някой плъх може да те поизплаши, но какво пък толкова. След няколко минути ще видиш Алефа, микрокосмоса на алхимици и кабалисти, нашия прословут стар приятел, *multum in parvo*^[9]!

Когато вече бяхме стигнали до трапезарията, той прибави:

— Разбира се, ако не го видиш, некадърността ти не прави недействително моето свидетелство... Слизай и след малко ще можеш да разговаряш с *всички* образи на Беатрис.

Отегчен от празните му приказки, побързах да сляза. Мазето, което беше малко по-широко от стълбата, приличаше извънредно много на кладенец. Напразно потърсих с поглед сандъка, за който ми беше говорил Карлос Архентино. Един от ъглите беше задръстен с някакви каси с бутилки и брезентови чували. Карлос взе един чувал, сгъна го и го нагласи на едно явно точно определено място.

— Възглавницата е съвсем скромничка — обясни той, — но ако я повдигна, макар и само с един сантиметър, няма да видиш абсолютно нищо и ще останеш изигран и засрамен. Отпусни туловището си на пода и преброй деветнайсет стъпала.

След като изпълних смешните му указания, той най-сетне си тръгна. Спусна внимателно капака на мазето; въпреки една пролука, която по-късно различих, тъмнината ми се стори непрогледна. Внезапно осъзнах опасността, която ме заплашваше — бях се оставил на един луд да ме погребее жив, след като бях изпил отрова. Самохвалството на Карлос показваше, че той изпитва голям страх, опасяваше се, че не ще видя чудото; Карлос, за да защити бълнуванията си, за да не чуе от друг човек, че е луд, *трябваше да ме убие*. Усетих някакво неразположение; опитах се да си го обясня с неподвижното положение, а не с действието на наркотика. Затворих очи и после ги отворих. Тогава видях Алефа.

Стигам вече до неизразимата сърцевина на разказа си: тук започна моята безпомощност като писател. Всеки език представлява азбука от символи, чиято употреба предполага някакво общо за събеседниците минало; а как да се предаде на другите безкрайният Алеф, който изплашената ми памет трудно може да обхване? При подобно изпитание мистиците ви затрупват с емблеми; когато иска да обозначи божественото, персиецът говори за птица — птица, която по някакъв начин представлява всички птици; Аланус де Инсулис — за

сфера, чийто център е навсякъде, а окръжността никъде; Иезекиил — за ангел с четири лица, който едновременно се обръща на изток и на запад, на север и на юг. (Ненапразно припомням тези непонятни аналогии; те имат нещо общо с Алефа.) Може би боговете щяха да ми дадат възможност да открия равностоен образ, но тогава това съобщение щеше да се затлачи с литература и фалш. Освен това главният проблем си остава неразрешим: изброяването, дори и частично, на една безкрайна съвкупност. В този величествен миг аз видях милиони възхитителни или чудовищни действия; никое от тях не ме изненада толкова, колкото фактът, че всичките се намираха в една и съща точка, без наслагване и без прозрачност. Това, което очите ми видяха, ставаше едновременно, а ще го опиша последователно, защото такъв е човешкият език.

В долната част на стъпалото надясно видях малка сфера, в която цветовете се преливаха с почти непоносим блясък. В началото помислих, че тя се върти; после разбрах, че това движение е илюзия, създадена от главозамайващо бързо сменящите се картини. Диаметърът на Алефа беше около два-три сантиметра, но цялото космическо пространство се побираше в него, и то не в намален размер. Всяко нещо (огледалото, да кажем) представляваше безброй неща, защото го виждах ясно от всички точки на Вселената. Видях гъсто населеното море, видях изгрева и залеза, видях тълпите на Америка, видях посребрена паяжина в центъра на черна пирамида, видях разрушен лабиринт (беше Лондон), видях безброй очи, които се взираха в мене отблизо като в огледало, видях всички огледала на планетата и нито едно от тях не ме отрази, видях в един заден двор на улица „Солер“ същите каменни плочи, каквито преди трийсет години бях видял — с тях бе настлан прустът на една къща в град Фрай Бентос, видях гроздове, сняг, тютюн, метални жили, водна пара, видях изпъкнали пустини на Екватора и всяка една тяхна песъчинка, видях Инвърнес една жена, която никога няма да забравя, видях разкошните й коси, надменното й тяло, видях рак в гърдите й, видях кръг суха пръст на тротоара, където по-рано е имало дърво, видях една вила в Адроге, един екземпляр от първото английско издание на Плиний — на Файлмон Холанд, видях едновременно всяка буква на всяка страница (като малък често съм се чудил как в една затворена книга буквите не се разместват и не изчезват през нощта), видях нощта и

следващия ден, видях един изгрев в Керетаро, който сякаш отразяваше цвета на една бенгалска роза, видях моята спалня — и в нея нямаше никой, видях в един кабинет на Алкмаар един земен глобус между две огледала, които го умножаваха безброй пъти, видях коне, развели гривни призори на един плаж на Каспийско море, видях изящните кости на една ръка, видях оцелелите от една битка да изпращат пощенски картички, видях на една витрина в Мирзапур колода испански карти за игра, видях косите сенки на папрати на пода на един парник, видях тигри, бутала, бизони, морски приливи и войски, видях всичките мравки, които има на земята, видях един персийски асролаб, видях в едно чекмедже на писалището (почеркът ме накара да изтръпна) нецензурни, невероятни, но съвсем точни писма, които Беатрис беше писала на Карлос Архентино, видях един обожаван от мен паметник в гробището „Чакарита“, видях чудовищните останки от онова, което някога е била прекрасната Беатрис Витербо, видях как се движи тъмната ми кръв, видях сливането в любовта и промените при смъртта, видях Алефа от всички точки, видях в Алефа земята и на земята отново Алефа, и в Алефа земята, видях собственото си лице и вътрешности, видях твоето лице и ми се зави свят и заплаках, защото очите ми бяха видели това тайнствено и предполагаемо нещо — непонятната Вселена, чието име хората употребяват, но която никой не е виждал. Изпитах безкрайно преклонение, безкрайна жалост.

— Сигурно си се побъркал вече от толкова гледане на нещо, за което никой не те е канил — чу се един омразен и жизнерадостен глас. — Колкото и да си блъскаш главата, няма да ти стигне и век, за да ми се отплатиш, че ти разкрих тази тайна. Каква великолепна наблюдателница, какво ще кажеш, Борхес?

Обувките на Карлос Архентино бяха вече на първото стъпало. Изведнъж проникна малко светлина; успях да се изправя и да измърморя:

— Великолепна! Да, великолепна.

Изненадах се от това, как безразлично звучеше гласът ми. Карлос Архентино настоя:

— Добре ли видя всичко? Цветно?

В същия миг се сетих как да си отмъстя. Доброжелателно, с нескрито състрадание, нервно и уклончиво поблагодарих на Карлос Архентино Данери за гостоприемството на неговия зимник, като

настойчиво го посъветвах да се възползва от събарянето на къщата, за да се махне от нездравословната столица, която никому, вярвайте ми, никому не прощава. Меко, но решително отказах да обсъждам Алефа; на сбогуване прегърнах Карлос и му повторих, че природата и спокойствието са забележителни лечители.

На улицата, по стълбите на спирка „Конститусион“, в метрото всички лица ми се сториха съвсем близки. Уплаших се, че в света вече не е останало нищо, което би могло да ме изненада. Уплаших се, че никога няма да ме напусне чувството, че се връщам към нещо познато. За щастие след няколко безсънни нощи забравих всичко.

ПОСЛЕПИС ОТ 1 МАРТ 1943 ГОДИНА.

Шест месеца след събарянето на сградата на улица „Гарай“ издателство „Прокусто“ не се стресна от дължината на знаменитата поема и пусна на пазара сборник с избрани „архентински откъси“. Налага се да разкажа какво се случи; Карлос Архентино Данери получи втората Национална награда за литература^[10]. Първата бе дадена на доктор Айта; третата — на доктор Марио Бонфанти; невероятно, но факт, моята творба „Картите на комарджията“ не получи нито един глас. Още веднъж възтържествуваха липсата на истинско разбиране и завистта! Отдавна вече не ми се удава да видя Данери; според вестниците той скоро щял да ни поднесе нова книга. Щастливото му перо (вече несмущавано от Алефа) се е посветило на задачата да превърне в стих избрани откъси от творбите на доктор Асеведо Диас^[11].

Искам да добавя две забележки: една за естеството на Алефа, и друга — за името му. То, както се знае, е името на първата буква на свещения език. Използването му в моята история не е случайно. В Кабалата тази буква означава Ен Соф — безпределното и чисто божество. Казват също, че има формата на човек, който сочи небето и земята, за да покаже, че долният свят е огледало и карта на горния; за Mengenlehre^[12] Алефът е символ на трансфинитните числа; в тях цялото не е по-голямо, отколкото всяка от частите. Бих искал да зная дали Карлос Архентино е избрал това име, или го е прочел, *приложено към някоя друга точка, в която се събират всички точки*, в някой от безбройните текстове, които Алефът на неговата къща му е открил.

Колкото и невероятно да изглежда, мисля, че има (или е имало) друг Алеф, че Алефът на улица „Гарай“ беше фалшив Алеф.

Ще приведа своите доводи. Към 1867 година капитан Бъртън изпълнявал в Бразилия длъжността британски консул; през юли 1942 година Педро Енрикес Уреня^[13] открил в една библиотека в Сантус негов ръкопис, разглеждащ историята на огледалото, за което Изтокът твърди, че принадлежало на Искандер Зу-л-Карнайн, или Александър Македонски Двурогия^[14]. В това огледало се отразявала цялата Вселена. Бъртън споменава и други подобни приспособления — седморната огледална чаша на Кей-Хосров, огледалото, което Тарик бен Зияд намерил в една кула („Хиляда и една нощ“, 272), огледалото, което Лукиан от Самосата успял да види на Луната („Истинска история“, 1,26), блестящото копие, за което в първа книга на „Сатирикон“ от Капела се казва, че било на Юпитер, универсалното огледало на Мерлин — „кръгло и вдлъбнато, подобно на свят от стъкло“ („Кралицата на феите“, III, 2, 19), като прибавя следните странни думи: „Обаче горепосочените огледала (освен недостатъка, че не съществуват) са само оптически инструменти. Вярващите, които посещават джамията «Амр» в Кайро, прекрасно знаят, че Вселената се намира във вътрешността на една от каменните колони, които обкръжават централния вътрешен двор... Естествено, никой не може да я види, но тези, които доближат ухо към повърхността на колоната, твърдят след малко, че са чули нейния трескав шум... Джамията датира от VII век; но тези колони са докарани от други храмове, изградени от предислямски религии, тъй като, както пише Ибн Халдун: «Държавите, основани от номади, се нуждаят непременно от помощта на чуждоземци за всякакви строителни работи»“.

Съществува ли този Алеф в средината на един камък? Видях ли го, когато видях всички неща, а после съм го забравил? Нашата памет е подвластна на забравата; аз самият под въздействието на трагичната ерозия на годините все повече подправям и губя чертите на Беатрис.

На Естела Канто

[1] „О, боже, аз бих могъл да седя затворен в орехова черупка и пак да се чувствам владетел на безкрайни простори!“ У. Шекспир, „Хамлет“, II, 2 (англ.). Превод Валери Петров — бел.прев. ↑

[2] „... но искат да ни учат, че вечността е замръзнало настояще — *punc-stans*, както го наричат схоластиците, термин, който е не разбираем за тях или за някого друго, отколкото ако употребяваха *hic-stans* (замръзнало тук) за означаване на безкрайно голямо пространство“. Т. Хобс, „Левиатан“, IV, 46 (англ.). Превод Руси Русев — бел.прев. ↑

[3] Реклама, разгласа (фр.) — бел.прев. ↑

[4] Пътешествие (фр.) — бел.прев. ↑

[5] Около собствената ми стая (фр.) — бел.прев. ↑

[6] Спомням си все пак редове от тази сатира, в която той бичуваше лошите поети:

*В доспехите на жалка ерудиция
Един напъхва своята творба;
Друг кичи я с дантели и с пера;
И двамата напразно бият тъпан —
Забравили за ПРЕЛЕСТТА!*

Както той ми каза, единствено страхът да не си създаде многобройни и силни врагове го е накарал да се откаже от намерението си да публикува поемата — бел.авт. ↑

[7] Между другото, мимоходом (фр.) — бел.прев. ↑

[8] Поради самия факт (лат.) — бел.прев. ↑

[9] Многото в малко (лат.) — бел.прев. ↑

[10] „Получих опечаленото ти поздравление, писа ми той. Задъхваш се от завист, бедни приятелю, но трябва да признаеш, ако ще и да пукнеш от това, че този път украсих шапката си с най-яркото перо, а чалмата си — с халифа между всичките рубини“ — бел.авт. ↑

[11] Едуардо Асеведо Диас (1882–1959) е приятел на Борхес и печели Националния приз в годината, в която „Градината с разклоняващите се пътеки“ на Борхес е удостоена с втора награда — бел.прев. ↑

[12] Теория за множествата (нем.) — бел.прев. ↑

[13] Педро Енрике Уреня (1884–1946) — доминикански есеист и журналист, приятел и сътрудник на Борхес — бел.прев. ↑

[14] Арабски названия на Александър Македонски — бел.прев. ↑

ПОСЛЕСЛОВ

С изключение на „Ема Цунц“ (чийто великолепен сюжет, значително превъзхождащ плахото му изпълнение, ми бе предоставен от Сесилия Инхениерос) и „Историята за воина и пленницата“ (която се опитва да интерпретира две достоверни събития), разказите в тази книга спадат към фантастичния жанр. От всички тях първият е най-обработен; той разглежда последиците, които безсмъртието би оказало върху хората. Тази чернова на етиката за безсмъртни е последвана от „Мъртвеца“; тук Асеведо Бандейра е човек от Ривера или Серо Ларго и същевременно е грубовато божество — цветнокож, див вариант на несравнимия Сънди на Честъртън. (Глава XXIX от „Упадък и залез на Римската империя“ ни разказва една съдба, твърде сходна с тази на Оталора, но значително по-грандиозна и невероятна.) За „Богословите“ е достатъчно да напишем, че представляват една мечта — доста меланхолична мечта — за лична идентичност; а за „Биография на Тадео Исидоро Крус“ — че е тълкувание на Мартин Фиеро. На една картина на Уотс, нарисувана през 1896 година, дължа „Дома на Астерий“ и образа на нещастния главен герой. „Другата смърт“ е фантазия за времето, която изтъках на светлината на някои доводи на Пиер Дамиани. По време на последната война никой не би могъл да копнее по-силно от мен за поражението на Германия; никой не би могъл да усети по-силно от мен трагизма на немската участ; „Deutsches Requiem“ е опит да се проумее тази участ, която не можах да оплачат и дори не подозираха нашите родни „германофили“, напълно невежи по отношение на Германия. „Писанията на бога“ получи великодушна оценка; ягуарът ме задължи да вложам в устата на един „жрец от пирамидата на Кахолом“ доводи, подходящи за кабалист или теолог. В „Заир“ и „Алефа“ откривам, струва ми се, някакво влияние от разказа „Кристалното яйце“ (1899) на Х. Уелс.

Х.Л.Б.

Буенос Айрес, 3 май 1949 г.

P.S. (1952) В това ново издание съм включил още четири разказа. „Абенхакан ал-Бохари, убит в своя лабиринт“ не е (както ме уверяват) забележителен въпреки страховитото си заглавие. Нещо като разказа „Двамата царе и двата лабиринта“, включен от преписвачите в „Хиляда и една нощ“, но пропуснат от благоразумния Галан^[1]. За „Очакването“ ще кажа, че ми бе загатнат от една криминална хроника, която Алфредо Доблас ми прочете преди десетина години, докато заедно класифицирахме книги според наръчника на Брюкселския библиографски институт — шифър, който съм забравил напълно, освен че Бог може да бъде намерен под номер 231. Субектът в хрониката беше турчин; направих го италианец, за да мога по-лесно да го почувствам, да вляза в кожата му. Мимолетната, но повтаряща се гледка на един дълъг и тесен пансион, който се намира на ъгъла на улица „Парана“ в Буенос Айрес, ми предостави сюжета на разказа „Човекът на прага“; разположих го в Индия, тъй че неправдоподобността му да изглежда поносима.

Х.Л.Б.

[1] Жан Антоан Галан (1648–1715) — френски ориенталист, направил дванайсеттомен превод на „Хиляда и една нощ“ от арабски на френски в продължение на 13 години. Галан е използвал ръкопис, който за съжаление се е оказал непълен — бел.прев. ↑

ТВОРЕЦЪТ (1960)

ПРЕДГОВОР

На Леополдо Лугонес^[1]

Глъчката на площада остава зад мен и аз влизам в библиотеката. Усещам почти физическото притегляне на книгите, ведрата атмосфера на порядък, препарираното и съхранено по вълшебен начин време. Вляво и вдясно за миг се мярват лицата на читателите, унесени в пробуден сън под светлината на „ученолюбивите лампи“, ако си послужим с присъщото на Милтън разместване на прилагателните. Спомням си, че вече съм зървал тази фигура тук, на това място; после на ум ми идва и друг подобен епитет — „сухата камила“ от „Календара“^[2], а накрая и онзи хекзаметър от „Енеида“, който използва същия похват, само че още по-изкусно:

Ibant obscuri sola sub nocte per umbras^[3].

С тези мисли заставам пред вратата на кабинета Ви. Влизам вътре, сърдечно разменяме няколко общи фрази и Ви давам тази книга. Ако не се заблуждавам, Лугонес, не изпитвате неприязън към мен и с радост бихте харесали някоя моя творба, макар и досега да не се е случвало, но ето че този път обръщате страниците и прочитате одобрително някой стих може би защото сте разпознали в него собствения си глас, а може би защото слабата практика за Вас е по-маловажна от здравата теория.

В този миг блянът ми се разтваря като вода във вода. Огромната библиотека, която ме заобикаля, е на улица „Мексико“, а не на „Родригес Пеня“. Вие, Лугонес, се самоубихте в началото на трийсет и осма година. Само суетата и носталгията ми сътвориха тази невъзможна сцена. Дори да е така, казвам си, утре аз самият ще съм мъртъв и нашите времена ще се слоят; хронологията ще се изгуби в цяла вселена от символи и някак ще бъде вярно да твърдим, че аз съм Ви донесъл тази книга, а Вие сте я приели.

Х.Л.Б.

Буенос Айрес, 9 август 1960 г.

[1] Лугонес (1874–1938) — най-значимият поет на Аржентина между второто и четвъртото десетилетие на XX в., повлиян от испанския модернизъм и от френските символисти. Борхес е изпитвал смесени чувства към Лугонес по отношение на личността му, но високо го е ценял като поет — бел.прев. ↑

[2] Става дума за „Сантиментален календар“ на Л. Лугонес — бел.прев. ↑

[3] „Двамата крачат незрими в самотната нощ като сенки“ (лат.). Вергилий, „Енеида“, книга VI, 268. Превод Георги Батаклиев, изд. „Народна култура“, 1980 — бел.прев. ↑

ТВОРЕЦЪТ

Никога не се бе залисвал дълго в насладите на паметта. Впечатленията се плъзгаха по него, мимолетни и ярки — алената боя на някой грънчар; небосводът, натезал от звезди, които бяха едновременно и божества; луната, от която бе паднал един лъв; гладкостта на мрамора под бавните му чувствителни пръсти; вкусът на глиганското месо — обичаше да го разкъсва с резки бели отхапвания; някоя финикийска дума; черната сянка, хвърлена от копие върху жълтия пясък; близостта на морето или на жените; тежкото вино, чиято стипчивост бе смекчена от меда — всички те можеха да превземат и да изпълнят изцяло душата му. Познаваше ужаса, но също и гнева, и безстрашието; веднъж бе изкачил пръв стената на един вражески град. Жаден, любопитен, непредвидим, непризнаващ друг закон освен насладата и безразличието, което настъпва след нея, той бе бродил из пъстрия свят и бе наблюдавал градовете и дворците, издигнати по морския бряг. На многолюдните тържища или в подножията на някоя планина с незнаен връх, където спокойно би могло да има и сатири, бе слушал сложни истории, които приемаше тъй, както и самата действителност — без да се мъчи да открие дали са истински или лъжливи.

Постепенно обаче прекрасната вселена започна да се отдръпва от него; една упорита мъгла заличи линиите на ръката му, нощта се обезлюди, изгубвайки звездите си, земята стана несигурна под нозете му. Всичко ставаше все по-далечно и неясно. Когато разбра, че ослепява, нададе вик; стоическият свян още не бе измислен и Хектор можеше да побегне, без с това да накърни достойнството си. „Вече не ще видя, почувства той, нито небето, изпълнено с божествен ужас, нито това лице, което годините ще преобразят“. Дни и нощи прелитаха край отчаянието на плътта му, ала една сутрин се събуди, погледна (вече без боязън) смътните неща, които го заобикаляха, и неясно как почувства, сякаш бе разпознал отдавна чут глас или мелодия, че всичко това му се е случвало и преди, че го е посрещал със страх, но и с ликуване, с надежда и любопитство. Тогава се спусна в паметта си,

която му се стори безгранична, и успя да измъкне от водовъртежа ѝ изгубения спомен, който заблестя като монета под дъжда, навярно защото никога не се бе връщал към него освен — може би — в някой сън.

Ето какъв бе споменът: друго момче го бе обидило и той бе изтичал при баща си, за да му разкаже случката. Баща му го остави да говори — така нехайно, сякаш не го слушаше или не го разбираше, — но накрая откачи от стената един бронзов кинжал, красив и пълен със сила, който момчето тайно бе копняло да притежава. Сега то го държеше в ръцете си и изненадата от притежанието заличи понесената обида, но бащиният глас тъкмо му казваше: „Нека се узнае, че си мъж“ и в този глас звучеше повеля. Нощта бе ослепила пътищата; притиснал към себе си ножа, в който долавяше вълшебна сила, той се спусна от къщата на долу по стръмния склон и изтича на морския бряг, като бленуваше, че е Аякс и Персей, и насищаше соления мрак с рани и сражения. Именно вкусът на онзи миг бе онова, което търсеше сега, останалото не го вълнуваше — оскърбителните слова на предизвикателството, тромавата схватка, връщането у дома с окървавено острие.

От този спомен изникна и друг, в който също имаше нощ и предвкусвано приключение. Една жена — първата, която му дариха боговете — го очакваше в здрача на подземна крипта и той я търсеше из лабиринт от галерии, подобен на каменна мрежа, и по склонове, чиито очертания се губеха в тъмата. Защо ли го спохождаха тези спомени и защо се връщаха без горчицина, просто като някакъв първообраз на настоящето?

С дълбоко удивление изведнъж разбра. В тази нощ на тленните му очи, която тъкмо се спускаше, пак го очакваха и любов, и опасност. Арес и Афродита — защото вече долавяше, вече дочуваше отвсякъде глъчката на славата и на хекзаметрите, глъчката на хората, бранеци един храм, който боговете не ще спасят, и на черните кораби, търсеци из морската шир любимия остров, звука на „Одисея“ и „Илиада“, които съдбата му бе отредила да изпее и да остави да отекват дълбоко в човешката памет. Тези неща ги знаем, ала не знаем какво почувства той, докато се спускаше в своя последен мрак.

DREAMTIGERS^[1]

В детството си пламенно обожавах тигрите: не петнистите тигри сред камалотите^[2] на Парана и непроходимия амазонски лес, а ивичестите, азиатските — онези истински тигри, с които може да се сражава само воин в кула върху слон.

Застоявах се до забрава пред една от клетките в зоопарка; ценях огромните енциклопедии и книгите по естествена история заради великолепието на изобразените в тях тигри. (Още си спомням тези рисунки — аз, който не мога да си спомня безпогрешно лицето или усмивката на някоя жена.) Детството отмина, тигрите и страстта ми по тях избледняха, ала все още ме спохождат в сънищата ми. В този дълбоко заровен хаотичен пласт те гъмжат както някога. Ето — заспал съм и някакъв сън отвлеча вниманието ми; веднага разбирам, че сънувам. Тогава обикновено си мисля: това е сън, чисто развлечение за волята ми; щом разполагам с безгранична власт, ще сътворя един тигър.

О, безсилие! Сънищата ми никога не могат да родят желания звяр. Тигърът се явява, вярно е, ала сякаш е препариран или хилав, с неясни форми или неприемливи размери, подобен на мимолетно видение, на куче или птица.

[1] Сънувани тигри (англ.). В Латинска Америка често наричат тигър и ягуара — бел.прев. ↑

[2] Камалоте — южноамериканско водно растение, което вирее по бреговете на големите реки — бел.прев. ↑

ДИАЛОГ ЗА ЕДИН ДИАЛОГ

А.: Погълнати от разговора ни за безсмъртието, оставихме нощта да се спусне неусетно, без да запалим лампата. Не си виждахме лицата. С безразличие и благост, по-убедителни от страстното въодушевление, гласът на Маседонио Фернандес повтаряше, че душата е безсмъртна. Уверяваше ме, че смъртта на тялото е нещо съвсем незначително и че умирането трябва да е най-нищожното събитие, което може да сполети един човек. Аз си играех с джобното ножче на Маседонио; ту го отварях, ту пак го затварях. Наблизо някакъв акордеон разтягаше до безкрай „Ла Компарсита“, тази отчайваща глупост, която толкова хора харесват, защото са ги излъгали, че е старинна... Предложих на Маседонио да се самоубием, за да продължим дискусиата си необезпокоявани от цялата тази шумотевица.

Я. (*шеговито*): Все пак подозирам, че в крайна сметка сте се отказали.

А. (*вече в дълбоко мистично настроение*): Честно казано, не си спомням дали онази нощ се самоубихме или не.

НОКТИТЕ

Послушни чорапи ги глежат през деня и обковани с гвоздеи кожени обуца ги крепят, но пръстите на краката ми хич не щат и да знаят. Само едно ги интересува — да пускат нокти: рогови пластинки, полупрозрачни и гъвкави, за да се бранят — но от кого? Каквито са си глуповати и недоверчиви, пръстите ми дори за миг не спират да приготвят това крехко оръжие. Отхвърлят вселената и екстаза, за да изработват безкрайно тези безполезни краища, подрязвани отново и отново от резките клъцвания на ножиците „Солинген“. На деветдесетия ден в здрача на предродовия ми затвор пръстите ми са подели това необикновено производство. А когато ме приберат в „Реколета“^[1], в една пепелява на цвят къща, украсена със сухи цветя и талисмани, те ще продължат упорития си труд, додето разложението не ги обуздае — и тях, и брадата на лицето ми.

[1] „Реколета“ и „Чакарита“ са двете огромни гробища на Буенос Айрес. „Реколета“ е „некрополът“ близо до центъра на града, където елитът на столичното общество погребва покойниците си — бел.прев.

↑

ЗАБУЛЕНИТЕ ОГЛЕДАЛА

Ислямът твърди, че в окончателния ден на Съда всеки престъпен създател на образи на живи твари ще възкръсне с творбите си и ще му бъде повелено да им вдъхне живот, ала не ще успее; тогава ще го хвърлят заедно с тях в пламъците на наказанието. Като дете познавах този ужас от призрачното удвояване или умножаване на действителността, само че у мен той се пораждаше пред големите огледала. Щом се спуснеше здрач, безгрешната им безспирна дейност, начинът, по който следяха движенията ми, цялата им космическа пантомима ми се виждаха свръхестествени. Една от настойчивите ми молитви към Бога и към моя ангел хранител бе да не сънувам огледала. Добре си спомням, че ги наблюдавах неспокойно. Понякога се боях, че ще започнат да се отклоняват от реалността; друг път — че ще видя в тях лицето си, обезобразено от странни нещастия. Впоследствие узнах, че по някакъв загадъчен начин този страх отново се е явил на света. Историята е съвсем проста, но много неприятна.

През 1927 година се запознах с едно мрачно момиче — най-напред по телефона (защото Хулия отначало бе само глас без име и лице), а после, една привечер, се срещнахме на някакъв ъгъл. Имаше тревожно големи очи, смолисточерна права коса и строга фигура. Беше внучка и правнучка на федералисти, както аз самият бях потомък на унитаристи^[1], но това древно разногласие на кръвта ни за нас бе своеобразна връзка, едно по-пълно притежаване на родината ни. Живееше със семейството си в голяма неуредена къща с много висок таван, сред озлоблението и безвкусицата на почтената бедност. Следобед — а в редки случаи и късно вечер — излизахме на разходка из нейния квартал, Балванера. Вървахме покрай дебелия стена, ограждаща железопътната линия; веднъж отидохме по Сармиенто чак до сечищата на парк „Сентенарио“^[2]. Между нас нямаше нито любов, нито илюзия за любов; долавях у Хулия една сила, която бе изцяло чужда на еротиката, и се боях от нея. За да се сближи с жените, човек често им разправя истински или измислени случки от детството си; навярно някой път съм й разказал за някогашния си страх от

огледалата и така през 1928 година посях семената на една халюцинация, която щеше да разцъфти през 1931-ва. Сега току-що научих, че тя е полудяла и огледалата в спалнята ѝ са забулени, понеже в тях виждала моето отражение, надделяло над нейното, трепери и отказва да говори; само казва, че я преследвам по някакъв магичен начин.

Злокобно робуване на образа ми, на едно от някогашните ми лица. Тази омразна участ на чертите ми несъмнено прави и мен самия омразен, но вече не ме е грижа.

[1] През XIX в. федералисти са били консерваторите, които са подкрепяли един федерален (тоест децентрализиран) план за управление на Аржентина и са били „проаржентински“ (за разлика от обърнатите към Европа унитаристи); водачите им често са били популистки настроени гаучоси. Унитаристите са предпочитали централизирано либерално управление и са били по-скоро свободомислещи, отколкото католици; интелектуалци, интернационалисти и любители на Европа. Унитаристите са били против варварството на гаучоския етос и особено против сантименталното отношение към този начин на живот. Били са настроени изцяло урбанистично. „Това древно разногласие на кръвта“, както го нарича авторът в тази история, е основното разногласие в страната, което никога не е било напълно преодоляно в Аржентина по времето на Борхес — бел.прев. ↑

[2] Железопътната линия е минавала (и минава) през Балванера от спирка „Пласа дел Онсе“ на запад към покрайнините на Буенос Айрес. Сармиенто е на северозапад и стига до парк „Сентенарио“ на около два километра от гарата — бел.прев. ↑

ARGUMENTUM ORNITHOLOGICUM

Затварям очи и съзирам ято птици. Видението трае секунда, може би дори по-кратко; не зная колко птици съм видял. Определен ли бе броят им или неопределен? Този въпрос включва въпроса за съществуването на Бога. Ако Бог съществува, броят е определен, защото Той знае колко птици съм видял. Ако Бог не съществува, броят е неопределен, защото никой не би могъл да ги преброи. В такъв случай съм видял по-малко от десет птици (да речем) и повече от една, ала не съм видял девет, осем, седем, шест, пет, четири, три или две птици. Видял съм някакво число между десет и едно, което не е девет, осем, седем, шест, пет и тъй нататък. Това цяло число е невъобразимо; ergo Бог съществува.

ПЛЕННИКЪТ

В Хунин или в Тапалкен разказват следната история. Едно момче изчезнало след индианско нападение; говорело се, че индианците го били отвлekli. Напразно го търсили родителите му; след години един войник, пристигнал от вътрешността на страната, им разказал за някакъв синеок индианец, който можел да е техният син. Накрая успели да се срещнат с него (преданието не е запазило точните обстоятелства, а не искам да си измислям неща, които не зная) и им се сторило, че са го познали. Загрубял от варварския живот в пустошта, този мъж вече не разбирал родния си език, ала се оставил — равнодушен и покорен — да го отведат до дома. Там се поспрял — може би защото и другите се спрели. Погледнал вратата, сякаш не проумявал за какво служи. Изведнъж свел глава, надал вик, прекосил тичешком покрития вход и двата големи двора и се втурнал в кухнята. Без миг колебание бръкнал под почернелия свод на огнището и измъкнал ножчето с рогова дръжка от там, където го бил скрил още като дете. Очите му блестели от радост, а родителите му заплакали, защото разбрали, че наистина са намерили сина си.

Вероятно след този спомен се явили и други, ала индианецът вече не можел да живее между четири стени и един ден поел да търси своята пустош. Бих искал да зная какво е почувствал в онзи главозамайващ миг, когато миналото и настоящето са се слели в едно; бих искал да зная дали изгубеният син е възкръснал и умрял в онзи миг на екстаз, или просто е познал, като дете или куче, родителите си и бащината къща.

КУМИРЪТ

В един юлски ден през 1952 година мъжът в траурни одежди се появи в онова малко селце край река Чако^[1]. Беше висок и слаб, с индиански черти и безизразно лице на глупак или маскиран; хората се отнасяха към него с уважение не заради самия него, а заради онзи, когото изобразяваше или в когото вече се бе превърнал. Избра си един малък чифлик близо до реката; с помощта на няколко съседки постави дъска върху две дървени магарета и нагласи отгоре картонен ковчег, в който бе положена русокоса кукла. Освен това запалиха четири свещи във високи свещници и подредиха цветя наоколо. Хората скоро заприиждаха. Отчаяни старици, смаяни деца, ратаи, които почтително сваляха корковите си шлемове — всички те минаваха пред ковчега и повтаряха: „Моите съболезнования, генерал е“. Дълбоко покрусен, човекът ги приемаше застанал до възглавето на ковчега със скръстени ръце на корема като бременна жена. Протягаше десницата си, за да стисне ръката, която му подаваха, и отвърщаше с твърдост и примирение: „Това бе съдба. Направихме всичко, което бе в човешките възможности“. Една тенекиена касичка събираше таксата от две песо и мнозина не се задоволиха само с едно посещение.

Що за човек, питам се, бе мъжът, измислил и осъществил този погребален фарс? Фанатик, опечален, безумец или измамник и циник? Дали сам си вярваше, че е Перон, докато играеше зловещата роля на скърбящ вдовец? Историята е невероятна, но действително се случи, и то може би не веднъж, а много пъти, с различни актьори и местни вариации. Тя съдържа съвършения символ на една иреална епоха и е като отражение на някакъв сън или като онази драма в драмата, която можем да открием в „Хамлет“. Мъжът в траур не бе Хуан Перон и русата кукла не бе жената на Перон Ева Дуарте, но и самият Перон не беше Перон, нито пък Ева — Ева; те бяха непознати или безименни фигури (чието тайно име и истинско лице никога не ще узнаем), пресъздаващи една груба митология заради доверчивата обич на предградията.

[1] Река Чако се намира в крайбрежната част на Северна Аржентина — бел.прев. ↑

ДЕЛИЯ ЕЛЕНА САН МАРКО

Сбогувахме се на един от ъглите на „Онсе“^[1].

Обърнах се да те погледна от другия тротоар; ти също се бе обърнала и ми помахаша за сбогом.

Между нас течеше река от коли и хора; беше пет часа на един безличен следобед; откъде можех да зная, че онази река е печалният непобедим Ахерон?

Повече не се видяхме, а след година ти вече беше мъртва.

Сега търся в мислите си този спомен, съзерцавам го и ми се струва, че е лъжлив, че зад баналното сбогуване се е криела безкрайната раздяла.

Снощи не излязох след вечеря и — за да проумея тези неща — препрочетох последното наставление^[2], което Платон слага в устата на своя учител. Прочетох, че когато плътта умре, душата е свободна.

И ето че сега не зная дали истината е в днешното злокобно тълкувание или в невинното сбогуване.

Защото, ако душите не умират, добре е, че сбогуванията им не са прекалено излиятелни.

Да се сбогуваме, означава да отречем раздялата, да си кажем: *Днес си играем на раздяла, ала утре пак ще се срещнем*. Хората са измислили сбогуването, защото знаят, че в известен смисъл са безсмъртни, макар и да се смятат за случайни и недълговечни.

Делия, някой ден ще подхванем този несигурен разговор — край коя ли река? — и ще се запитаме дали някога в един град, стопил се в простора, сме били Борхес и Делия.

[1] Един от най-старите площади в Буенос Айрес — бел.прев. ↑

[2] „... последното наставление“ — става въпрос за Платоновия диалог „Федон“, където се пресъздават последните мигове на Сократ — бел.прев. ↑

ДИАЛОГ НА МЪРТЪВЦИ

Мъжът пристигна от Южна Англия в една зимна утрин на 1877 година. Бе червендалест, снажен и дебел, тъй че почти всички неизбежно го взеха за англичанин, пък и той си бе същински Джон Бул. Носеше цилиндър и странно вълнено палто с прорез в средата. Група мъже, жени и деца го очакваха с мъчително безпокойство; алена линия пресичаше гърлото на мнозина от тях, други бяха без глава и вървяха плахо и колебливо, сякаш пристъпваха в мрак. Бяха приближили чужденеца и нейде от задните редове на тълпата се разнесе ругатня, ала старият страх ги сковаваше и не дръзнаха да сторят нищо повече. Напред излезе един военен с въсърна кожа и очи, пламтящи като главня; рошавата грива и тъмната брада сякаш поглъщаха лицето му. Десет-дванайсет смъртоносни рани бяха набраздили тялото му досущ като ивици по тигрова кожа. Щом го видя, чужденецът сякаш се сепна, но след миг се приближи и му протегна ръка.

— Каква печална гледка е да видя един тъй славен воин, сразен от оръжията на коварството! — звучно рече той. — Но затова пък какво дълбоко задоволство изпитвам, задето наредих палачите да изкупят злодеянията си на ешафода на площад „Виктория“!

— Ако говориш за Сантос Перес и братята Рейнафе, знай, че даже съм им благодарен — отвърна бавно и сериозно окървавеният.

Другият го изгледа подозрително, сякаш съзираше в думите му присмех или заплаха, но Кирога^[1] продължи:

— Росас, ти никога не си ме разбирал. А и как ли би могъл да ме разбереш, когато ни се падна тъй различна участ? На теб ти бе писано да управляваш град, който гледа към Европа и някой ден ще стане един от най-прочутите градове в света; а на мен — да се сражавам из самотните простори на Америка, в бедна земя на бедни гаучоси. Моята власт бе съградена от копия, викове и пясъчни пустини и от почти тайни победи в забравени местности. Нима такива неща оставят траен спомен? Аз съм жив и ще живея още дълги години в паметта на хората, защото загинах в дилижанс, убит от конници с шпаги в една местност, наречена Баранка Яко. На теб дължа този подарък — благородна

смърт, която не можах да оценя в оня миг, но затова пък следващите поколения не пожелаха да я забравят. Навярно си виждал онези изящни литографии и занимателното четиво^[2], написано от един доблестен мъж от Сан Хуан?

Росас, който си бе възвърнал самообладанието, го гледаше презрително.

— Та ти си бил романтик! — отсъди той. — Ласкателствата на потомците не струват повече от тия на съвременниците, а те пък не струват нищо — можеш да ги спечелиш с два-три гроша.

— Познавам този начин на мислене — отвърна Кирога. — През 1852-ра съдбата — дали от щедрост или от желание да те изпробва докрай, ти предложи мъжка смърт в една битка. Ти се показва недостоен за такъв дар, защото се уплаши от сражението и кръвта.

— Аз ли се уплаших? — възкликна Росас. — Аз, който съм укротявал диви жребци на Юг, а после укротих една цяла страна?

Кирога за пръв път се усмихна.

— Добре зная — бавно поде той, — че неведнъж си вършил подвизи на кон според безпристрастните свидетелства на твоите управители и ратаи; ала в ония дни в Америка се вършеха на кон и други подвизи — те се зоват Чакабуко, Хунин, Палма Редонда и Касерос^[3].

Росас го изслуша невъзмутимо и отговори:

— Нямах нужда от храброст. Един от подвизите ми, както ги наричаш, бе, че накарах по-големи храбреци от мен да се сражават и да умират заради мен. Да вземем например Сантос Перес, който те очисти. Да си смел, е въпрос на издръжливост; едни издържат повече, други — по-малко, но рано или късно всички се превиват.

— Дори да е тъй — рече Кирога, — аз живях и умрях, без да узная що е страх, до ден-днешен. А сега отивам да ме заличат, да ми дадат друго лице и друга участ, защото историята се е преситила от насилници. Не зная кой ще бъде другият и какво ще сторят с мен, зная, само че и той няма да е от страхливците.

— На мен ми стига да съм самият себе си — каза Росас. — Не искам да бъда друг.

— И камъните искат вечно да бъдат камъни^[4] — рече Кирога — и си остават такива векове наред, докато не се разпаднат на прах. И аз

мислех като теб, когато влязох в селенията на смъртта, но тук научих много неща. Забележи, че и двамата сме започнали да се променяме.

Ала Росас вече не му обръщаше внимание; само рече, сякаш разсъждаваше на глас:

— Май не ми подхожда да съм мъртвец. Тези места и този спор като че ли са само сън, и то сънуван не от мен, а от някой друг, още нероден на белия свят.

Не разговаряха повече, защото в този миг Някой ги призова.

[1] Хуан Факундо Кирога (1790–1835) — аржентински военен и политически деец, федералистки каудильо, прочут с насилието и жестокостта си. Неговата харизма и безмилостност довели до разрыв с предполагаемия му съюзник в борбата срещу унитаристите, Хуан Мануел де Росас (1739–1877). През 1835 г. Кирога попаднал в засада, устроена от бандата на братята Рейнафе и бил брутално убит заедно със спътниците му, а телата им били насечени на парчета. На това събитие е посветено стихотворението на Борхес „Генерал Кирога отива с дилижанс на смърт“. Смятало се, че Росас е поръчал убийството, въпреки че той упорито отричал — бел.прев. ↑

[2] „... занимателното четиво...“ — става дума за книгата на Д.Ф. Сармиенто „Цивилизация и варварство: Животът на Хуан Факундо Кирога“ (1845), където образът на Кирога е разгледан в широк контекст — бел.прев. ↑

[3] На изброените места са се водили битки във войните за независимост — бел.прев. ↑

[4] „... камъните искат вечно да бъдат камъни“ — цитат от Спиноза, („Етика“, III, 6); споменава се отново и в „Борхес и аз“ — бел.прев. ↑

СЮЖЕТЪТ

Ужасът се изостря до крайност, когато Цезар, притиснат до нозете на една статуя от нетърпеливите ками на приятелите си, съзира сред лицата и остриетата Марк Юний Брут — негов любимец или даже син — и възкликва, престанал да се отбранява: „И ти ли, сине мой!“ Шекспир и Кеведо подемат затрогващия вопъл^[1].

Съдбата има слабост към повторенията, вариациите, симетрията; деветнайсет века по-късно в южната част на провинция Буенос Айрес един гаучо е нападнат от други гаучоси^[2]; падайки, разпознава своя храненик и му казва с кротък упрек и вяла изненада (тези думи трябва да се чуят, а не да се прочетат): „Ама и ти, а!“ Убиват го и той така и не узнава, че умира, за да се повтори една сцена.

[1] Шекспир — в „Юлий Цезар“ (1599); Кеведо — в „Живота на Марк Брут“ (1644) — бел.прев. ↑

[2] Става дума за гибелта на героя от поемата на Х. Ернандес „Мартин Фиеро“ — бел.прев. ↑

ЗАДАЧА

Да си представим, че в Толедо намерят свитък, изписан на арабски, и палеографите го обявят за собственоръчно творение на онзи Сиде Амете Бененхели^[1], от когото Сервантес е заел своя Дон Кихот.

В текста прочитаме как героят (знайно е, че той странства по пътищата на Испания въоръжен с меч и копие и предизвиква на двубой всеки срещнат по какъв да е повод) след една от многобройните си схватки открива, че е убил някакъв човек. На това място фрагментът свършва; задачата е да отгатнем или да предположим как ще постъпи Дон Кихот.

Струва ми се, че има три възможни отговора. Първият е отрицателен по характер; нищо особено не се случва, защото в илюзорния свят на Дон Кихот смъртта е тъй обичайна, както и вълшебството, и убийството на един човек трудно би смутило онзи, който се сражава — или смята, че се сражава — с дракони и чародеи. Вторият отговор е патетичен. Дон Кихот не е смогнал да забрави, че е само отражение на Алонсо Кихано, читател на приказни истории; пред лика на смъртта и съзнанието, че един сън го е подтикнал към греха на Каин, той се пробужда от самоналоженото си безумие, може би дори завинаги. Третият отговор е навярно най-правдоподобният. Когато другият човек издъхва, Дон Кихот не може да предположи, че страшното деяние е плод на трескаво бълнуване; реалността на следствието го кара да допусне наличието на също тъй реална причина — така той никога не ще се избави от лудостта си.

Остава още една догадка, която обаче е чужда на испанския свят и на Запада изобщо; тя изисква един по-древен, по-сложен и поуморен светоглед. Дон Кихот — който вече няма да е Дон Кихот, а владетел в кръговрата на индуистките превъплъщения — прозира, изправен пред вражия труп, че убийството и раждането са божествени или вълшебни

дела, които очевидно надхвърлят рамките на човека. Разбира, че убитият е толкова илюзорен, колкото и окървавеният меч, натежал в ръката му, колкото е и той самият, и целият му дотогавашен живот, непостижимите богове и вселената.

[1] Измислен арабски историк, комуто в традицията на рицарските романи Сервантес приписва авторството на своя роман („Дон Кихот“, I, IX) — бел.прев. ↑

ЕДНА ЖЪЛТА РОЗА

Нито онзи следобед, нито на следващия умря знаменитият Джанбатиста Марино^[1], когото единодушните уста на Славата (да си послужим с този скъп за него образ) провъзгласиха за новия Омир и за новия Данте; ала неподвижното и безмълвно събитие, което се случи тогава, бе наистина последното в живота му. Отрупан с години и слава, човекът умираше в едно просторно испанско легло с резбовани колони. Нищо не ни пречи да си представим на няколко крачки от него ведър балкон, обърнат на запад, а отдолу — мрамори и лаврови дървета и градина, чиито стъпала се оглеждат в правоъгълен басейн. Една жена е поставила жълта роза в купа; човекът мълви неизбежните стихове, които на него самия, ако говорим откровено, вече малко са му дотегнали:

*Градински пурпур, разкош на ливада,
пролетна пъпка, око на април...^[2]*

Тогава дойде откровението. Марино видя розата, както Адам е могъл да я види в Рая, и почувства, че тя се намира в собствената си вечност, а не в неговите думи, и че можем да споменаваме или да загатваме нещата, но не и да ги изразяваме истински, и че високите надменни тонове, които образуваха златен полуздрач в единия ъгъл на стаята, не бяха (както бе сънувала суетата му) огледало на света, а просто още една добавка към света.

Марино постигна това просветление в навечерието на смъртта си, а Омир и Данте навярно също са го постигнали.

[1] Джанбатиста Марино (1569–1625) — италиански поет. На негово име е наречено едно от направленията в бароковата поезия — маринизъм, разпространено в италианската литература през XVII в. Най-значителното му произведение е поемата от 20 песни L'Adone

(„Адонис“, изд. 1623). Славата на Марино се е оказала краткотрайна — бел.прев. ↑

[2] Porpora de'giardin, pompa de'prato, / Gemma di primavera, occhio d'aprile... Тези стихове са от поемата „Адонис“ — бел.прев. ↑

СВИДЕТЕЛЯТ

В обора, който се намира почти в сянката на новата каменна църква, един човек със сиви очи и посивяла брада, проснат сред миризмата на животните, смирено търси смъртта — тъй сякаш е сън. Денят, верен на необхватни и тайни закони, полека измества и слива сенките в бедняшкото място; отвън са изораните ниви и един ров, пълен с мъртви листа, и вълчите следи в черната кал там, където започва гората. Забравен, мъжът спи и сънува. Вечерният звън го разбужда. В английските кралства камбанният звън вече е един от вечерните обичаи, ала като момче мъжът е виждал лика на Один, свещения ужас и ликуването, грубоватия дървен идол, обкичен с римски монети и тежки одежди, жертвоприношенията на коне, кучета и пленници. Преди да настъпи зората, той ще умре и с него ще си отидат безвъзвратно последните непосредствени образи на езическите обреди; светът ще стане малко по-беден, когато този саксонец умре.

Множество събития, които заемат пространството и все пак приключват с нечия смърт, могат да ни изпълнят с удивление, ала едно нещо, или по-скоро — безкраен брой неща загиват при всяка човешка агония, освен ако не съществува някаква памет на Вселената, както допускат теософите. В хода на времето е имало един ден, който е склопил последните очи, видели Христос; битката при Хунин и любовта на Елена са умрели заедно със смъртта на един човек. Какво ще умре заедно с мен, когато и аз си отида, каква патетична или крехка форма ще изгуби светът? Гласът на Маседонио Фернандес^[1], образът на дорест кон в незастроено място на ъгъла на „Серано“ и „Чаркас“ или калъпче сяра в чекмеджето на махагоново писалище?

[1] Маседонио Фернандес (1874–1952) — аржентински писател, близък приятел на Борхес — бел.прев. ↑

МАРТИН ФИЕРО

От този град излязоха войски, които изглеждаха големи и впоследствие действително станаха такива поради увеличителния ефект на славата. След години един от войниците се завърна и с чуждестранен акцент разказа истории, които се бяха случили с него в места, наречени Итусаинго или Аякучо^[1]. Днес тези неща сякаш никога не са били.

Две тирании имаше по тези земи. По време на първата една каруца излезе от пазара „Ла Плата“ и неколцина мъже, седнали на капрата, започнаха да предлагат едри жълти праскови; едно момче повдигна края на брезента, който ги покриваше, и видя глави на унитаристи с окървавени бради^[2]. Втората тирания за мнозина означаваше затвор и смърт, а за всички — недоволство, привкус на безчестие във всяка ежедневна дейност, неспирно унижение. Днес тези неща сякаш никога не са били.

Един човек^[3], който знаеше всички думи, погледна с грижовна обич растенията и птиците на тази земя и ги определи, може би завинаги, и написа с метафори от метал необятната хроника на бурните залежи и формите на луната. Днес тези неща сякаш никога не са били.

Тук поколенията са познали и онези обичайни, но някак вечни превратности, които съставят тъканта на изкуството. Днес тези неща сякаш никога не са били, ала в една хотелска стая през хиляда осемстотин шейсет и някоя година един човек сънува схватка. Някакъв гаучо забива ножа си в негър, повдига го от земята, захвърля го като чувал с кокали, гледа го как се гърчи в агония и умира, навежда се, за да почисти стоманата, отвързва коня си и го яхва много бавно, да не би някой да помисли, че бяга. Това, което е станало веднъж, ще се повтаря до безкрай; видимите войски са си отишли и на тяхно място остава обикновена свада с ножове; сънят на един човек е част от паметта на всички.

[1] Итусаинго и Аякучо — там са били водени битки (съответно през 1827 и 1824 г.) във войните за независимост от владичеството на Испания — бел.прев. ↑

[2] Като дете Исидоро Асеведо, дядото на Борхес по майчина линия, действително е участвал в описаната сцена. Случаят е правдива илюстрация за жестокостта на гражданската война в Аржентина от началото на XIX в. и за бруталността, с която федералистите под управлението на Росас са преследвали и тероризирали унитаристите — бел.прев. ↑

[3] Авторът вероятно има предвид Леополдо Лугонес — бележка на аржентинския издател. ↑

ПРЕОБРАЖЕНИЯ

В един коридор видях стрелка, сочеща някаква посока, и ми мина през ум, че този безобиден символ някога е бил вещь от желязо, неизбежно и смъртоносно оръжие, което се е впивало в плътта на хора и лъвове и е засенчило слънцето при Термопилите, и завинаги е осигурило на Харалд Сигурдарсон шест стъпки английска земя.

Броени дни след това някой ми показва снимка на унгарски конник; гърдите на коня му бяха опасани от навито ласо. Така разбрах, че ласото, което преди е расичало въздуха и е смирявало с хватката си бикове из пасбищата, вече е само дръзка украса на празничната сбруя.

В Западното гробище видях рунически кръст, изваян от червен мрамор; рамената му бяха извити, разширени в края и вписани в кръг. Този стегнат и ограничен отвсякъде кръст бе символ на другия, със свободните рамена, който на свой ред символизира разпятието на един бог, „гнусния уред“^[1], заклемен от Лукиан Самоски.

Кръст, ласо и стрела, древни оръдия на човека — днес те са принизени или възвисени до символи; не зная защо ме удивляват, щом на земята няма нищо, което забравата да не изтрие и паметта да не преиначи, щом никой не знае как ще го преобрази бъдещето.

[1] Става дума за диалога на Лукиан „Съдът на гласните“, в който буквата „сигма“ обвинява буквата „тау“, че тираните са направили разпятието, използвайки нейната форма за образец — бел.прев. ↑

ПРИТЧА ЗА СЕРВАНТЕС И ДОН КИХОТ

Преситен от своята испанска родина, един стар войник на краля потърсил утеха в необятните простори на Ариосто^[1], в онази лунна долина, приютила прахосваното в сънищата време, и в златния идол на Мохамед, заграбен от Монталбан.

С кротка самоирония той измислил един простодушен човек с ум, разстроен от четенето на разни чудесии, който се втурнал да търси подвизи и да чародейства в прозаични места, наречени Тобосо и Монтиел.

Победен от действителността и от самата Испания, дон Кихот се споминал в родното си село около 1614 година. Не след дълго го последвал и Мигел де Сервантес.

И за двамата, сънуващия и сънувания, целият замисъл се изразявал в противопоставянето на два свята — измисления свят на рицарските романи и делничния, обичаен свят на седемнайсети век.

Съвсем не подозирали, че времето полека ще изглади това противоречие, не подозирали, че Ла Манча и Монтиел, и изпосталялата снага на рицаря в бъдните години ще станат също тъй поетични, както и странстванията на Синдбад или необятните простори на Ариосто.

Защото литературата започва от мита и свършва пак с мит.

Клиника „Девото“, януари 1955 г.

[1] Лудовико Ариосто (1474–1533) — италиански поет, автор на рицарската поема „Бесният Роланд“ (1516); „... златния идол на Мохамед...“ — вж. „Дон Кихот“, I, 1 — бел.прев. ↑

РАЙ, XXXI, 108

Диодор Сицилийски разказва историята на един бог, разкъсан на парчета и пръснат по земята. Кой от нас, крачейки в здрача или проследявайки някоя дата от миналото си, не е усещал понякога, че е изгубил нещо безкрайно?

Хората са изгубили едно лице, едно невъзвратимо лице, и всички желаят да са на мястото на онзи поклонник (сънуван в райските висини, под Розата), който съзира в Рим булото на Вероника и шепне с вяра: „Това ли е подобие то Твое, Христе Исусе, Господи Велик?“^[1]

Край един път има каменно лице и надпис, който гласи: „Истинският портрет на Светия Лик на Исус от Хаен“; ако действително знаехме как е изглеждало това лице, щяхме да притежаваме ключа към притчите и да знаем дали синът на дърводелеца е бил и Божи Син.

Павел го видял като ослепително сияние, което го повалило на земята; Йоан — като слънцето, когато свети в цялата си мощ; Тереза от Хесус^[2] го съзирала много пъти, окъпано във ведра светлина, и никога не могла да уточни цвета на очите.

Изгубили сме тези черти, както може да се изгуби едно магическо число, съставено от обичайни цифри, както се изгубват завинаги образите в калейдоскопа. Може да ги видим и все пак да не ги познаем. Профилът на някой зърнат в метрото евреин може би е профилът на Христос; ръцете, подаващи ни ресто на някое гише, може би са повторение на онези ръце, които някога едни войници приковаха на кръста.

Може би някоя черта от онова разпнато лице се таи във всяко огледало; може би лицето умря и се заличи, за да се превърне Бог във всички.

Кой знае дали тази нощ няма да го зърнем в лабиринтите на съня, а утре да не знаем, че сме го видели.

[1] Данте, „Рай“, XXXI, 108. Превод Иван Иванов и Любен Любенов, изд. „Народна култура“, 1975 — бел.прев. ↑

[2] Св. Тереза от Хесус, по-известна като св. Тереза от Авила. Истинското ѝ име е Тереза де Кепера-и-Ахумада (1515–1582) — испанска монахиня, една от големите мистички на римокатолическата църква, автор на класически духовни текстове; основателка на реформата на кармелитките, възстановяваща строгостта и съзерцателния характер на техния живот — бел.прев. ↑

ПРИТЧА ЗА ДВОРЕЦА

В онзи ден Жълтият император показа своя дворец на поета. Постепенно оставиха зад себе си, в дълго шествие, първите западни тераси, които като стъпала на почти необятен амфитеатър се спускаха към същински рай — градина, чиито метални огледала и гъсти хвойнови плетове бяха първообраз на лабиринта. С радост се изгубиха в нея; отначало бяха снизходителни, сякаш се впускаха в някаква игра, а после изпитаха известна тревога, защото правите алеи страдаха от съвсем лека, но неспирна извивка и в крайна сметка тайно образуваха кръгове. Към полунощ наблюдението на небесните светила и навременното жертвоприношение на една костенурка им позволиха да се освободят от това място, което изглеждаше омагьосано, ала не и от усещането, че са се изгубили — то ги съпровождаше чак до края. Сетне обходиха разни преддверия, вътрешни дворове и библиотеки и една шестоъгълна зала с воден часовник, а една сутрин зърнаха от някаква кула каменен човек, който после завинаги се изгуби от погледа им. С лодки от сандалово дърво прекосиха множество искрящи реки или може би само една река многократно. Императорската свита минаваше и хората се просваха по лице, ала един ден стигнаха до остров, където някакъв човек не отдаде тази почит, защото никога не бе виждал Небесния син, и се наложи палачът да го обезглави. Очите им видяха с безразличие черни коси и черни танци, и сложно украсени златни маски; действителното се смесваше със сънуваното или по-скоро самата действителност бе една от формите на съня. Изглеждаше невъзможно земята да е нещо друго освен градини, водоскоци, бляскави постройките и форми. На всеки сто крачки някоя кула се връзваше в небето; за окото цветът им бе еднакъв, ала първата от тях бе жълта, а последната — алена; толкова тънки бяха постепенно усилващите се нюанси и толкова дълга бе редицата от кули.

Тъкмо в подножието на последната кула поетът (дотогава сякаш равнодушен към зрелищата, изпълващи всички с възхита) произнесе кратката творба, която днес неразривно свързваме с неговото име и която според най-изтънчените историци го дари с безсмъртие и смърт.

Текстът ѝ се е изгубил; някои смятат, че се е състоял само от един стих, а други — от една-единствена дума.

Ала със сигурност се знае, макар да е невероятно, че поемата съдържала изцяло и в най-малки подробности огромния дворец с целия му знаменит порцелан и с всяка рисунка върху порцелана, с полусенките и светлините на здрача, с всеки злочест или щастлив миг от славните династии на смъртните, на боговете и драконите, живели в него през цялото му необятно минало. Всички стояли безмълвни, единствено императорът възкликнал: „Ти ми отне двореца!“ и железният меч на палача покосил живота на поета.

Някои разказват другояче историята. В света не може да има две еднакви неща; щом поетът произнесъл поемата (тъй ни разправят), тозчас дворецът изчезнал като дим, сякаш изпепелен и заличен от последната сричка. Подобни предания, разбира се, не са нищо повече от литературни измислици. Поетът бил роб на императора и умрял като роб; творбата му потънала в забрава, защото заслужавала такава участ, а потомците му все още търсят и никога не ще намерят словото на Вселената.

EVERYTHING AND NOTHING^[1]

Сам по себе си той е бил никой; зад лицето му (което даже на лошите изображения от онази епоха не прилича на никое друго) и зад словата — разточителни, чудати и неспокойни — се спотайвали само хлад и един сън, несънуван от никого. Отначало смятал, че всички са като него, но изумлението на един приятел, с когото понечил да обсъди тази празнота, му разкрило грешката и завинаги го убедило, че човек не бива да се различава от събратята си. Понякога си мислел, че в книгите ще открие цяр за страданието си, и така научил малко латински и още по-малко гръцки, за което споменава един съвременник. По-късно решил, че заветната му цел може би се крие в един от най-простите обреди на човечеството, и през един дълъг юнски следобед се оставил да бъде посветен в него заедно с Ан Хатауей^[2].

На двайсет и няколко години отишъл в Лондон. Инстинктивно бил усвоил навика да се преструва на някого, за да не проличи, че е никой. В Лондон открил отреденото му от съдбата занимание — това на актьора, който на сцената се прави на друг пред много хора, а те на свой ред се правят, че го взимат за друг. Тези преструвки му разкрили едно особено щастие, навярно първото, което бил познал през живота си; ала щом стихнели овациите след последния стих и изнесели от сцената последния труп, отново изпитвал с пълна сила омразния вкус на нереалността. Преставал да бъде Ферекс или Тамерлан^[3] и пак ставал никой.

Измъчен до крайност, решил да измисля нови герои и нови трагични сюжети. Така, докато тялото осъществявало телесната си участ в лондонските бордеи и кръчми, душата, която го обитавала, била ту Цезар, пренебрегнал предупрежденията на гадателя, ту Жулиета, обзета от ненавист към чучулигата, ту Макбет, разговарящ в безлюдната пустош с вещиците орисници. Никому не се е удало да бъде толкова хора, колкото е бил този човек, успял досущ като египетския Протей^[4] да изчерпи всички проявления на битието.

Понякога оставял в някое ъгълче на творбата някакво признание, уверен, че никой няма да го разгадае; Ричард твърди, че в едничката си личност изиграва ролите на мнозина, а Яго загадъчно изрича „не съм аз тоз, когото знаят всички“^[5]. Първичната тъждественост на битие, сън и изображение го вдъхновила да напише знаменити страници.

Издържал двацет години сред тези овладени миражи, ала една сутрин се сепнал от отвращението и от ужаса, че той самият е всички тия крале, покосени от меч, и всички тия злочести влюбени, които се срещат, разделят се и издъхват в благозвучна агония. Още същия ден сполучил да продаде своя театър. Преди да мине и седмица, се върнал в родното си градче, където преоткрил дърветата и реката от детството си, но вече не ги уподобявал на онези, другите, възпети от музата му, добили блясък от митологични алюзии и латински названия. Трябвало да бъде някой; станал състоятелен предприемач в оставка, който се занимавал със заеми, тъжби и лихварство на дребно. В този си образ съставил известното ни сухо завещание, от което умишлено изключил всеки патетичен или литературен намек. В това уединение често го посещавали приятели от Лондон, заради които отново влизал в ролята на поет.

Историята добавя, че преди или след смъртта си се явил пред Бога и му казал: „Аз, който напусто съм бил толкова хора, искам да бъда един-единствен — аз самият“. Божият глас му отвърнал сред вихрушка: „Аз също не съм; сънувах света така, както ти сънува творбите си, мой Шекспире, и ти си сред образите на съня ми — като мене мнозина и никой“.

[1] Всичко и нищо (англ.) — бел.прев. ↑

[2] Ан Хатауей (1556–1623) — съпруга на Шекспир — бел.прев.

↑

[3] Ферекс — герой от трагедията „Горбъдък“ (1562) на английските драматурзи Томас Нортън (1532–1584) и Томас Саквил (1536–1608); Тамерлан — герой от трагедията „Тамерлан Велики“ (1587–1588) — драматизирана биография на Тимур от английския поет и драматург Кристофър Марлоу (1564–1593) — бел.прев. ↑

[4] В гръцката митология служещо на Посейдон морско божество, което живеело на о. Фарос, пред египетския бряг. Протей

притежавал неизчерпаема способност да приема различни образи;
според един вариант бил цар на Египет — бел.прев. ↑

[5] Превод Валери Петров — бел.прев. ↑

RAGNARÖK^[1]

Образите в сънищата (както пише Колридж) представят впечатленията ни, а не ги предизвикват, както ние си мислим. Изпитваме ужас не защото ни е сграбчил сфинкс — напротив, сънуваме сфинкс, за да си обясним ужаса, който изпитваме. Ако е тъй, как би могло обикновеното описание на образите да предаде изумлението, възторга, безпокойствата, заплахата и ликуването, изтъкали съня от онази нощ? Все пак ще се опитам да опиша всичко това; може би фактът, че сънят ми обхващаше една-единствена сцена, ще заличи или поне ще опрости донякъде основната трудност.

Мястото бе факултетът по философия и литература; времето — привечер. Всичко (както е обичайно за сънищата) изглеждаше малко по-различно; едно леко преувеличение променяше нещата. Избрахме ръководство; аз разговарях с Педро Енрикес Уреня^[2], който в действителност бе покойник от дълги години.

Изведнъж ни сепна глъчка от някаква демонстрация или шествие с улични музиканти. Откъм Бахо долитаха човешки и животински рев. Някой се провикна: „Ей ги, идат!“, а после: „Боговете! Боговете!“ Четири-пет особи излязоха от навалищата и заеха подиума на голямата аула. Всички ги приветствахме със сълзи на очи; след вековно изгнание Боговете най-сетне се завръщаха. Сякаш уголемени от високия подиум, с отметната назад глава и изпъчена гръд, те надменно приеха нашето поклонение. Един крепеше клон — несъмнено част от простодушната ботаника на сънищата; друг с широк жест протягаше ръка, която се оказа ноктеста лапа; едното лице на Янус плахо поглеждаше към извития клюн на Тот. Навярно развълнуван от приветствията ни, някой — вече не зная точно кой — нададе победоносно кудкудякане, невероятно дразнещ звук, който донякъде напомняше гаргара или съскане. От този миг нещата рязко се промениха.

Всичко започна с подозрението (може би пресилено), че Боговете не умеят да говорят. Човешкият им облик бе притъпен от вековете

живот, който бяха прекарвали в изгнание, като диви зверове. Ислямският полумесец и римският кръст се бяха отнесли безмилостно към тези бегълци. Твърде ниски чела, пожълтели зъби, рехави мустаци на мулати или китайци, животински бърни — всичко това говореше за упадъка на олимпийския род. Одеждите им не издаваха достойна и скромна немотия, а по-скоро напомняха порочния разкош на комарджийските свърталища и на бордеите на Бахо. В нечия петелка аленееше кървавочервен карамфил; под плътно прилепнало сако личаха очертанятията на кама. Изведнъж осъзнахме, че те се готвят да изиграят последния си коз, че са лукави, невежи и жестоки като стари хищници и ако се оставим да бъдем победени от страха или жалостта, накрая ще ни погубят.

Тогава извадихме тежки револвери (изневиделица в съня изникнаха и револвери) и с радост убихме Боговете.

[1] Рагнаръок (староисл.) — съдба (или гибел) на боговете — в скандинавската митология гибел на боговете и на целия свят, с която приключва последната битка на боговете с хтоничните чудовища — бел.прев. ↑

[2] Педро Енрикес Уреня (1884–1946) — доминикански литературовед, живял дълги години в Буенос Айрес; двамата с Борхес са били близки приятели, а през 1937 г. заедно са съставили „Антология на аржентинската литература“ — бел.прев. ↑

АД, I, 32

През последните години на дванайсети век една пантера виждаше — от утринния до вечерния здрач — някакви дъски и отвесни железни пръчки, разни мъже и жени, дебела стена и може би каменно корито, пълно със сухи листа. Не знаеше, не можеше да знае, че жадува за любов и жестокост, и за горещата наслада да разкъсва плът, и за вятъра с мирис на елен, ала нещо у нея се задушаваше и бунтуваше, и ето че Бог ѝ проговори в един сън: „Живееш и ще умреш в този затвор, за да може един човек, когото познавам, да те погледа определен брой пъти и никога да не те забрави, и да вложи твоята фигура и твоя символ в една поема, която си има отредено място в тъканта на вселената. Понасяш пленничество, но ще си дала едно слово на поемата“. В съня Бог просветли грубия ум на животното и то разбра причините и прие съдбата си, ала когато се събуди, му останаха само смътно примирение и храбро незнание, защото устройството на света е твърде сложно за простотата на един див звяр.

След години Данте щеше да умре в Равена, неоправдан и самотен като всеки друг. В един сън Бог му извести тайната цел на живота и на труда му. Поразен, Данте узна накрая кой е и какво е, и благослови многобройните горчилки на живота си. Според преданието, когато се събудил, почувствал, че е получил и изгубил нещо безкрайно — нещо, което не би могъл да си възвърне, нито дори да съзре отдалеч, защото устройството на света е твърде сложно за простотата на човеците.

БОРХЕС И АЗ

Другият, Борхес, е този, комуто се случва всичко. Аз се разхождам из Буенос Айрес и се поспирам, вече почти машинално, за да разгледам арката над някой вход и решетъчната му врата; за Борхес получавам вести по пощата и виждам името му в някой списък на преподаватели или в биографичния справочник. Обичам пясъчните часовници, географските карти, печатните издания от осемнайсети век, етимологичните проучвания, вкуса на кафето и прозата на Стивънсън; другият споделя предпочитанията ми, ала с една суетност, която ги превръща в актьорски превземки. Би било преувеличено да твърдя, че отношенията ни са враждебни; аз живея, продължавам да живея, за да може Борхес да съчинява своята литература — тази литература е моето оправдание. Охотно признавам, че е сполучил да напише някои силни страници, но те не могат да ме спасят, защото постигнатото в тях вече не принадлежи нито нему, нито другиму, а е станало част от езика или традицията. Извън това съм обречен да изчезна окончателно и само някоя трошица от мен може би ще оцелее в другия. Малко по малко му отстъпвам всичко, макар че добре познавам извращения му навик да преиначава и преувеличава. Спиноза е на мнение, че всички неща се стремят да постоянстват в своето съществуване; камъкът иска вечно да бъде камък, а тигърът — тигър. Обречен съм да остана Борхес, а не себе си (ако изобщо съм някой), ала се откривам по-малко в неговите книги, отколкото в много други, или пък в протяжния звън на някоя китара. Преди години се опитах да се избавя от него и преминах от митологията на предградията към игрите с времето и безкрайността, но и тези игри вече са на Борхес и трябва да измислям все нови неща. Така животът ми се превръща в бягство и всичко се изплъзва от ръцете ми, и всичко принадлежи на забравата или на другия.

Даже не зная кой от двамата ни пише тази страница.

МУЗЕЙ

ЗА ТОЧНОСТТА В НАУКАТА

... В онази Империя Изкуството на Картографията достигна такова Съвършенство, че картата на една-единствена Провинция заемаше цял Град, а картата на Империята — цяла Провинция. С течение на времето тези Прекомерни Карти станаха незадоволителни и Гилдиите на Картографите построиха една Карта на Империята, която имаше размерите на самата Империя и точно съвпаднаше с нея. Следващите Поколения, не тъй Пристрастени към Изучаването на Картографията, разбраха, че тази обширна Карта е Безполезна, и с известно Безсърдечие я предадоха на Жестокостите на Слънцето и Зимите. В пустините на Запада са оцелели и до днес разпокъсани Останки от Картата, обитавани от Животни и Просяци; в цялата Страна няма друг помен от Географските Науки.

Суарес Миранда, „Пътешествия на благоразумни люде“, IV
книга, гл. XLV, Лерида, 1658

ЧЕТИРИСТИШИЕ

*Отидоха си други, но това се случи в миналото —
а то е, всеки знае, най-благоприятното време за
умиране.*

*Възможно ли е аз, поданикът на Якуб ал-Мансур,
да умра, тъй както трябваше да умрат розите и
Аристотел?*

От „Диван на Ал-Моктадир
ал-Магриби“ (XII век)

ГРАНИЦИ

Има един стих на Верлен, който вече не ще си спомня,

*има една близка улица, забранена за моите стъпки,
има огледало, което ме видя за сетен път,
има една врата, която съм затворил чак до края на света.*

*Сред книгите на моята библиотека (сега ги гледам)
има някоя, която никога не ще отворя.*

*Това лято ще навърши петдесет години;
смъртта ме изхабява, неуморна.*

От „Надписи“ (Монтевидео,
1923), на Хулио Платеро Аедо

ПОЕТЪТ ОБЯВЯВА СВОЯТА ИМЕНИТОСТ

*Небесният свод измерва славата ми,
библиотеките на Изтока си оспорват стиховете ми,
емирите ме търсят, за да напълнят устата ми със
злато,
ангелите знаят наизуст последната ми песен.
Оръдията на моя труд са унижението и тъгата;
де да бях се родил мъртъв!*

От „Диван на Абул Касим ал-
Хадрами“ (XII век)

ЩЕДРИЯТ ВРАГ

През 1102 година Магнус Барфод се заел да покори изцяло кралствата на Ирландия; казват, че в навечерието на смъртта си той получил следния поздрав от Муиркертах, краля на Дъблин:

Дано в твоите войски служат редом златото и бурята, Магнус Барфод.

Дано е честита твоята бран утре, в полята на моето кралство. Дано твоите страшни кралски ръце изтъкат платното на битката.

Дано станат храна на червения лебед^[1] онези, що се опълчват на меча ти.

Дано утре в боя си по-храбър от всякога. Дано безчетните ти богове те наситят със слава, дано те наситят и с кръв.

Дано се увенчаеш с победа в утрото, кралю, що тъпчеш Ирландия.

Дано от многобройните ти дни никой не сияе като утрешния, защото той ще ти е последен. Заклевам се, кралю, че преди да угасне светликът му, ще те победя и ще те погубя.

От Anhang zur Heimskringla (1893) на Х. Геринг

[1] Червен лебед — устойчива поетическа формула (кенинг), означаваща всякакви лешоядни птици — бел.прев. ↑

РАЗКАЯНИЕТО НА ХЕРАКЛИТ

Аз, който толкоз люде бях, никога не съм бил Онзи, в чиито обятия Матилде Урбах губеше свят.

Гаспар Камерариус, в *Deliciae Poetarum Borussiae* (Наслади на боруските поети), VII, 16

В ПАМЕТ НА ДЖ.Ф.К.

Древен е този куршум.

През 1897 година той бе изстрелян срещу президента на Уругвай от един младеж от Монтевидео, Аредондо^[1], който бе прекарал дълго време в пълно усамотение, за да се знае, че не е имал съучастници. Трийсет години по-рано същият снаряд уби и Линкълн чрез престъпното или магическото дело на един актьор, превърнат от словата на Шекспир в Марк Брут, убиеца на Цезар. В средата на седемнайсети век ръката на отмъщението пак си послужи с него, за да отнеме живота на Густав Адолф Шведски^[2] сред публичната хекатомба на едно сражение.

Преди това куршумът бе други неща, защото питагорейското преселение на душите не е присъщо само на хората. Той бе копринената връв, която получаваха везирите на Ориента, той бе пушките и щиковете, разгромили защитниците на Аламо^[3], бе и триъгълното острие, отсякло главата на една кралица, бе дървото на Кръста и тъмните гвоздеи, пронизали плътта на Спасителя, бе отровата, която предводителят на картагенците пазеше в железен пръстен на ръката си, бе и ведрата чаша, изпита една вечер от Сократ.

А в самата зора на времето той бе камъкът, запратен от Каин срещу Авел, и занапред ще бъде много други неща, които днес дори не можем да си представим, но които ще имат силата да заличат човешкия род и неговата чудна, крехка участ.

[1] Вж. разказа „Авелино Аредондо“ от „Пясъчната книга“ — бел.ред. ↑

[2] Густав II Адолф (1594–1632) — шведски крал (от 1611), виден пълководец. През 1630 г. се включва в общоевропейската Трийсетгодишна война (1618–1648) на страната на антихабсбургската коалиция. В битката при Лютцен (1632) шведската армия нанася поражение на противника, но Густав Адолф загива — бел.прев. ↑

[3] Параклис в Сан Антонио (Тексас), превърнат във форт по време на войната между САЩ и Мексико. През 1836 г. е превзет от

мексиканския генерал Санта Ана. Целият гарнизон (183 американски опълченци) е унищожен по време на щурма. След падането на Аламо мексиканските войски пленяват отряд американски войници и ги избиват на 27 март 1836 г. — бел.прев. ↑

ПОСЛЕСЛОВ

Дай, Боже, същностното еднообразие на тази разнородна сбирка (събрана не от мен, а от самото време, и съдържаща някои отдавнашни творби, които не дръзнах да преработя, защото съм ги писал с други възгледи за литературата) да се окаже не тъй очевидно, както географското и историческото разнообразие на темите. От всички книги, които съм изпратил в печатницата, никоя, струва ми се, не е толкова лична, колкото тази пъстра и безпорядъчна антология, и то именно защото изобилства с отражения и интерполации. Малко неща съм преживял, а много съм прочел. Или по-скоро, малко неща съм преживял, които да са по-достойни да останат в паметта ми, отколкото мислите на Шопенхауер или словесната музика на Англия.

Един човек си поставя за задача да нарисува света. С течение на годините насища едно пространство с образи на провинции, на кралства, на планини и заливи, на кораби, острови, риби, стаи, инструменти, звезди, коне и хора. И малко преди смъртта си открива, че този търпелив лабиринт от линии всъщност очертава собственото му лице.

Х.Л.Б.

Буенос Айрес, 31 октомври 1960 г.

ВЪЗХВАЛА НА ТЪМНИНАТА (1969)

ПРЕДГОВОР

Без да си поставям предварително такава цел, посветих моя дълъг живот на литературата, преподаването, безделието, на спокойните приключения на диалога, на филологията, за която не зная почти нищо, на тайнствения опит на Буенос Айрес и на онези изумителни неща, които не без известно високомерие носят названието метафизика. В живота ми не липсваше и дружбата на неколцина приятели, а в крайна сметка това е важното. Мисля, че нямам нито един враг или пък, ако имам, никога не съм бил уведомен за това. Истината е, че могат да ни наранят единствено хората, които обичаме. Сега, в седемдесетата година от живота ми (фразата е на Уитман), публикувам тази пета книга със стихове.

Карлос Фриас ми предложи да се възползвам от предговора, за да изложа естетиката си. Както бедността ми, така и волята ми се опълчват срещу този съвет. Не притежавам естетика. Времето ме научи на някои хитрости: да избягвам синонимите, които страдат от недостатъка да загатват въображаеми различия; да избягвам испанизмите, аржентинизмите, архаизмите и неологизмите; да предпочитам ежедневно употребяваните думи пред необичайните; да вмъквам в разказите си обстоятелствени черти, изисквани понастоящем от читателите; да симулирам лека неувереност, защото действителността може да е точна, но паметта не е; да разказвам събитията така, сякаш не съм ги разбрал напълно (това го научих от Киплинг и от исландските саги); никога да не забравям, че установените норми не са задължителни и че времето ще има грижата да ги отмени. Подобни хитрости или привички със сигурност не могат да съставят естетика. Освен това нямам доверие в естетиките. Като цяло те не са нищо повече от безполезни абстракции; различни са не само за всеки автор, но даже и за всеки отделен текст и не могат да бъдат нищо друго освен случайни творчески стимули или инструменти.

Това, както вече споменах, е петата ми стихосбирка. Разумно е да се предположи, че няма да е по-добра или по-лоша от останалите. Към

огледалата, лабиринтите и мечовете, които моят примирен читател вече е свикнал да очаква, са прибавени две нови теми — старостта и етиката. Последната, както е добре известно, постоянно е вълнувала един скъп приятел, с когото ме запозна литературата — Робърт Луис Стивънсън. Една от добродетелите, заради които предпочитам протестантските народи пред католическите, е тяхната загриженост за етиката. Милтън е искал децата в неговата академия да получат познания по физика, математика, астрономия и естествени науки, а д-р Джонсън отбелязва в средата на осемнайсети век: „Благоразумието и справедливостта са предимства и добродетели, които съответстват на всяко време и място; ние винаги сме моралисти, а геометри — само понякога“.

На тези страници съжителстват — в хармония, надявам се — формите на прозата и поезията. Бих могъл да се позова на знаменити предшественици — „Утешението на философията“ на Боеций^[1], разказите на Чосър, „Хиляда и една нощ“; все пак предпочитам да заявя, че тези отклонения ми изглеждат случайни и бих искал тази книга да се чете по-скоро като стихосбирка. Един том сам по себе си не е естетически факт, а физически обект между други такива; естетическият момент може да настъпи само докато този том се пише или чете. Често се твърди, че белият стих е просто типографски призрак; мисля, че в това твърдение се спотайва грешка. Отвъд ритъма си типографската форма на стиха служи, за да обяви на читателя, че той трябва да очаква поетично чувство, а не сведения или разсъждения. Някога копнеех за мощния дъх на Псалмите^[2] или на Уолт Уитман; след толкова години откривам, не без известна меланхолия, че съм се ограничил с няколко класически стъпки — александрийския стих, единайсетстъпния и хептаметъра.

В една милонга съм се опитал да подражавам почтително на цветистата дързост на Аскасуби^[3] и на строфите от предградията.

Поезията е не по-малко загадъчна от останалите елементи на света. Някой сполучлив стих не може да ни накара да се възгордеем, защото е дар от Сляпата съдба или Духа; единствено грешките ни са наши собствени. Надявам се читателят да открие в моите страници нещо, което да си струва да запомни; красотата на този свят е обща.

Х.Л.Б.

Буенос Айрес, 24 юни 1969 г.

[1] Боеций (480–524) — латински писател от VI в. „Утешението на философията“ представлява ведри размисли върху битието, съчинени в затвора, където е хвърлен от варварския крал Теодорих — бел.прев. ↑

[2] Съзнателно изписвам тази дума psalmos вместо salmos. Членовете на Испанската кралска академия искат да наложат на нашия континент своите фонетични непохватности; съветват ни да употребяваме провинциални форми — neuma вместо pneuma, sicologia вместо psicologia, siquico вместо psiquico. Напоследък даже им е хрумнало да изписват vikingo вместо viking. Подозирам, че твърде скоро ще чуем да се говори за творчеството на „Киплинг“ — бел.авт. ↑

[3] Иларио Аскасуби (1807–1875) — писател, автор предимно на „гаучоска“ поезия и проза. Пламенно се противопоставя на режима на диктатора Хуан Мануел Росас (1793–1877), заради което е хвърлен в затвора, а през 1832 г. бяга в Уругвай — бел.прев. ↑

ЕТНОГРАФЪТ

Разказаха ми тази случка в Тексас, но в действителност бе станала в друг щат. Главният герой е само един, въпреки че всяка история има хиляди главни герои — видими и невидими, живи и мъртви. Струва ми се, че се е казвал Фред Мърдок. Бил висок на ръст — нещо типично за американците, нито рус, нито тъмнокос, с профил, сякаш изсечен с брадва, и твърде пестелив на думи. Нищо особено нямало у него, не притежавал даже онази преднамерена чудатост, която е присъща на младежите. Бил почитателен по природа и не се отнасял недоверчиво към книгите, нито пък към хората, които ги пишат. Намирал се точно в онази възраст, когато човек още не знае кой е, и е готов да се впусне във всичко, което случаят му предостави — персийската мистика или неизвестния произход на унгарския език, алгебрата или приключенията на войната, пуританщината или оргиите. В университета го посъветвали да се заеме с изучаването на туземните традиции. Някои западни племена все още са запазили редица езотерични обреди; преподавателят му, човек вече на години, му предложил да поживее в един резерват, да наблюдава обичаите и да узнае тайната, която шаманите разкриват на новопосветените. А щом се върнел, щял да напише дисертация, която да бъде публикувана от ръководството на института. Мърдок приел идеята с ентузиазъм. Един от предците му бил загинал в пограничните войни; този отколешен расов конфликт сега го обвързвал със задачата му. Несъмнено предвиждал трудностите, които го очаквали; трябвало най-напред да спечели доверието на червенокожите, за да го приемат като свой. Ала все пак се впуснал в това дълго приключение. Повече от две години живял в прерията, спял зад кирпичени стени или направо под открито небе. Ставал преди съмване и лягал на смрачаване; започнал да сънува на език, който не бил езикът на предците му. Приучил небцето си на груби, сурови вкусове, покривал се със странни одежди, забравил приятелите си и града, започнал да мисли по начин, който логиката му отхвърляла. През първите месеци на обучението тайно си водел бележки, които по-късно скъсал — може би за да не събуди

подозрението на околните, а може би защото вече не се нуждаел от написаното. След изтичането на срока, определен предварително чрез упражнения от духовно и физическо естество, жрецът му наредил да се постарее да запомня сънищата си и да му ги разказва на разсъмване. Мърдок установил, че в нощите, когато имало пълнолуние, сънувал бизони. Споделил тези повтарящи се сънища с учителя си, който най-сетне му разкрил тайното учение на племето. Една сутрин, без да се сбогува с когото и да било, младежът си тръгнал.

В града усетил носталгия по онези първи вечери в прерията, в които преди време го мъчела носталгия по града. Отишъл в кабинета на преподавателя си и му казал, че знае тайната, но е решил да не я разкрива.

— Да не би да ви обвързва клетва? — запитал професорът.

— Не това е причината — отвърнал Мърдок. — В онези далечни земи научих нещо, което не мога да изкажа.

— Може би английският език не разполага с достатъчно средства, за да го изрази? — предположил другият.

— И това не е, господине. Сега, когато владее тайната, бих могъл да я разглася по сто различни и даже противоречиви начина. Не зная как точно да ви кажа, ала тайната е прекрасна и сега науката, нашата наука, ми изглежда лекомислена и повърхностна — след кратко мълчание добавил: — А освен това самата тайна не е толкова ценна, колкото пътищата, които ме отведоха до нея. Струва си човек да извърви тези пътища сам.

Преподавателят му рекъл хладно:

— Ще предам решението ви на съвета. Да не би да сте намислили да заживеете сред индианците?

— Не — отвърнал Мърдок. — Навярно няма да се върна в прерията. Това, на което ме научиха тамошните хора, има стойност навсякъде и при всякакви обстоятелства.

Такава била същността на разговора им. Фред се оженил, развел се и сега е един от библиотекарите на Йейл.

ПЕДРО САЛВАДОРЕС

На Хуан Мурчисон

Бих искал да опиша, и може би ще бъде за първи път, една от най-странните и най-тъжни случки от нашата история. Струва ми се, че най-добрият начин да го направя е да не се намесвам в разказа, доколкото е възможно, и да избягвам живописните подробности и рискованите догадки.

Трите действащи лица са един мъж, една жена и огромната сянка на един диктатор. Името на мъжа е Педро Салвадорес; дядо ми Исидоро Асеведо се е срещнал с него няколко дни или седмици след битката при Касерос. По всяка вероятност Педро Салвадорес не се е различавал от повечето хора, ала съдбата му и годините са го направили единствен и неповторим. Той навярно е бил земевладелец като повечето хора по онова време. Притежавал е чифлик (поне така можем да предполагаме), а по убеждения е бил унитарист^[1]. Моминското име на жена му е Планес; живеели на улица „Суипача“. Къщата, в която се случило това, била като всички останали — с външна врата, трем, вътрешна врата, стаи от двете страни на коридора и просторни вътрешни дворове. Една нощ, около 1842 година, те чули засилващ се тропот на конски копита по калдъръмената улица, а после и виковете на конниците: „Да живее!“, „Смърт!“. Този път Масорката^[2] не ги отминала. След виковете последвало настойчиво тропане по вратата и накрая мъжете я изкъртили. През това време Салвадорес успял да отмести масата в столовата, да повдигне килима и да се скрие в избата отдолу. Жената поставила масата обратно на мястото ѝ. Бандитите нахлули; търсели Салвадорес, за да го арестуват. Жената казала, че е избягал в Монтевидео. Те не ѝ повярвали, били я, изпочупили сервиза от небесносин порцелан, претърсили къщата, но не се сетили да повдигнат килима. Към полунощ си отишли, като се заканили, разбира се, че пак ще се върнат.

Всъщност тук започва историята на Педро Салвадорес, който преживял девет години в избата. Колкото и да си говорим, че годините се състоят от дни, а дните от часове и че девет години са абстрактно понятие и немислими като число, тази история е ужасяваща. Предполагам, че в тъмнината, към която очите му са привикнали, той не е мислил за нищо, не е мислил дори за своята омраза, дори за опасността. Той просто е седял там в мазето. Навярно е долавял откъслечни звуци от забранения за него свят — типичните стъпки на съпругата, звънтенето на кофата при удрянето в ръба на кладенеца, проливния дъжд на двора. Всъщност всеки ден е можел да бъде последният.

Постепенно жената освободила прислугата, която можела да го издаде. Казала на всички близки, че Салвадорес е избягал в Уругвай. Изкарвала хляба за двамата, като шиела униформи за войската. С течение на годините родила две деца; роднините я презирали, защото ги приписали на някой любовник. След падането на деспотичния режим на колене я молили за прошка.

Кой е Педро Салвадорес? Какъв е бил той? Кое го е заставило да стои затворен? Дали страхът, дали любовта, дали невидимото присъствие на родния Буенос Айрес или пък, най-сетне, навикът? Навярно жена му от страх да не остане сама му е носила смътни известия за конспирации и победи. А може да е бил страхливец и жената от преданост да не му е показвала, че го е знаела? Представям си го в онова мазе, сигурно без светлина, без книга. Може би тъмнината го е унасяла в сън. В началото навярно е сънувал онази ужасна нощ, в която ножът е търсел гърлото му, сънувал е безлюдните улици и равнината. А след години, когато вече не е можел да избяга, положително е засънувал мазето. Сигурно в началото се е чувствал преследван, заплашван; по-късно (само че ние никога няма да го узнаем) е приличал на звяр, притихнал в бърлогата си, или на някакво тайнствено божество.

Всичко това продължило до онзи летен ден на 1852 година, когато диктаторът Росас побягнал от страната. Чак тогава криещият се излязъл на дневна светлина; дядо ми по майчина линия се е срещнал с него. Подпухнал и затлъстял, Педро Салвадорес бил восьмьножълт и не говорел на висок глас. Така и не му върнали конфискуваните земи; мисля, че е умрял в нищета.

Досуц като всичко останало, съдбата на Педро Салвадорес ни се струва символ на нещо, което сякаш ей сега ще разберем.

[1] Унитаристите през XIX в. воюват за централизирано либерално управление, обявяват се против варварството на гаучосите и са изцяло урбанистично настроени за разлика от федералистите, които са консерватори и подкрепят децентрализиран план за управление на Аржентина — бел.прев. ↑

[2] Масорка (букв. царевичен кочан) — прозвище на реакционна организация, тероризирала Аржентина по времето на диктатора Росас — бел.прев. ↑

ГАУЧОСИТЕ

Някой им бе казал, че предците им са дошли през морето, а друг — че те самите са морски вълни.

В жилите им течаха смесени кръвта на белия човек, когото не уважаваха, и кръвта на червенокожия, с когото бяха във вражда.

Мнозина от тях навярно никога не са чували думата „гаучо“ или пък са я чували само като обида.

Те изучаваха пътеките на звездите, привичките на птиците и движението на въздуха, предсказанията на южните облаци и на обградената с ореол луна.

Пасяха див добитък, яхнали здраво пустинния кон, укротен едва сутринта, ловяха с ласо, дамгосваха; бяха говедари, членове на полицейски отряди, понякога разбойници; сред тях се намираше и някой, в когото се вслушваха — странстващия певец.

Той пееше полека, без да бърза, защото зората иде късно; никога не извисяваше глас.

Сред ратаите имаше и ловци на ягуари; увили лявата си ръка с пончото, с дясната забиваха ножа в корема на животното стремително и високо.

Бавният разговор, матето и картите бяха средствата, които отмерваха времето им.

За разлика от другите селяни те владееха иронията.

Бяха страдалци, целомъдрени и бедни. Гостоприемството бе техният празник.

Свадливият съботен алкохол понякога ги погубваше нощем.

Умираха и убиваха невинно.

Като изключим някое и друго неясно суеверие, не бяха вярващи, но суровият живот ги бе научил да боготворят смелостта.

Гражданите им измислиха диалект и поезия, пълна със селски метафори.

Със сигурност не бяха авантюристи, но заради една конска сбруя можеха да отидат далеч, а войните ги увеличаха още повече.

Не дадоха на историята дори един-единствен главатар. Бяха хора на Лопес, на Рамирес, Артигас, Кирога, Бустос, Педро Кембъл, Росас, Уркиса, на онзи Рикардо Лопес Хордан, който нареди да убият Уркиса, на Пенялоса и на Саравия.

Не жертваха живота си заради това отвлечено понятие — родината, но бяха готови да умрат заради някой случаен господар, заради свада или заради съблазънта, която крият опасностите.

Прахът им се е разпилял из далечните кътчета на континента, из републики, за чиято история не знаеха нищо, по прочутите днес бойни полета.

Иларио Аскасуби^[1] бе свидетел на техните битки и песни. Те изживяваха съдбата си като насън, без да знаят кои са или какво са.

Може би и с нас се случва същото.

[1] Вж. бележката от предговора на цикъла „Възхвала на тъмнината“ — бел.прев. ↑

ФРАГМЕНТИ ОТ ЕДНО АПОКРИФНО ЕВАНГЕЛИЕ

3. Окаяни са бедните духом, защото под земята ще бъдат онова, което са сега над нея.

4. Окаяни са плачещите, защото вече имат навика да хленчат жално.

5. Блажени са, които знаят, че страданието не е венец на славата.

6. Не е достатъчно да си последният, за да бъдеш понякога първият.

7. Блажен е, който не държи да е прав, защото никой няма право или пък всички имат.

8. Блажен е, който прощава на другите и на себе си.

9. Блажени са кротките, защото не се отдават на раздори.

10. Блажени са онези, които не са гладни за правда, защото знаят, че нашият жребий, злощастен или честит, е дело на неведомата съдба.

11. Блажени са милосърдните, защото тяхното щастие се крие в упражняването на милосърдието, а не в очакването на награда.

12. Блажени са чистите по сърце, защото виждат Бога.

13. Блажени са гонените заради правда, защото за тях правдата е по-маловажна от човешката им участ.

14. Никой не е солта на земята, ала в някой миг от живота си всеки е.

15. Нека светилникът се запали, дори никой човек да не го вижда. Бог ще го види.

16. Няма заповед, която да не може да бъде нарушена — както сред изречените от мен, тъй и сред изречените от пророците.

17. Който убие заради правдата или заради дело, което му се вижда справедливо, не носи вина.

18. Човешките дела не заслужават ни адския огън, ни небесните наслади.

19. Не мрази врага си — мразиш ли го, винаги ще му бъдеш роб. Ненавистта ти никога не би могла да бъде по-добра от покоя ти.

20. Ако дясната ти ръка те съблазнява, прости ѝ; ти си и душа, и тяло — трудно е, ако не и невъзможно, да определиш границата, която

ги разделя...

24. Не величай истината прекалено; няма човек, който само за един ден да не е излъгал много пъти, и то с основателна причина.

25. Не се заклевай, защото всяка клетва е патос.

26. Противопоставяй се на злото, но без ужас или гняв. Ударят ли те по дясната буза, можеш да обърнеш другата само в случай че не го правиш от страх.

27. Не говори ни за отмъщения, ни за прошка; забравата е единственото отмъщение и единствената прошка.

28. Да правиш благодеяния на врага си, може да е справедливо и не е твърде мъчно; но да го обичаш, е задача за ангели, не за човеци.

29. Да правиш благодеяния на врага си, е най-добрият начин да удовлетвориш суетата си.

30. Не си трупей съкровище на земята, защото златото е баща на безделието, което пък е баща на тъгата и скуката.

31. Мисли си, че другите са справедливи или ще станат такива, а ако не е тъй, грешката не е твоя.

32. Бог е по-щедър от хората и ще им отмери с друга мярка.

33. Дай светините на кучетата, хвърли бисерите си на свинете; важното е да даваш.

34. Търси заради насладата от търсенето, а не заради радостта от намирането...

39. Не човекът избира портата, а тя него.

40. Не съди дървото по плодовете му, нито човека по делата му — могат да бъдат и по-лоши, и по-добри.

41. Нищо не се гради върху камък — основата винаги е пясъчна; ала наш дълг е да градим така, сякаш пясъкът е камък...

47. Блажен е бедният без горчилка или богатият без надменност.

48. Блажени са храбрите, защото приемат еднакво и поражението, и триумфа.

49. Блажени са онези, които съхраняват в паметта си словата на Вергилий или Христос, защото тези слова ще озаряват дните им.

50. Блажени са обичаните и обичащите, както и онези, които могат да минат без обич.

51. Блажени са блажените.

ЛЕГЕНДА

Авел и Каин се срещнаха след смъртта на Авел. Вървяха през пустинята и се познаха отдалеч, защото и двамата бяха много високи. Братята седнаха на земята, запалиха огън и започнаха да се хранят. И двамата мълчаха, както е обичайно за уморени люде по здрач. На небето изгря една звезда, която още не бе получила името си. В светлината на пламъците Каин забеляза белега от камъка върху челото на Авел, изпусна хляба, който тъкмо поднасяше към устата си, и помоли да му бъде простено престъплението.

Авел отвърна:

— Ти ли уби мен, или аз убих теб? Вече не си спомням; ето пак сме заедно както преди.

— Сега зная, че наистина си ми простил — каза Каин, — защото да забравиш, значи да простиш. И аз ще се опитам да забравя.

Авел бавно изрече:

— Така е. Докато трае угризението, трае и вината.

МОЛИТВА

Устата ми е произнасяла „Отче наш“ хиляди пъти и на двата езика, които са ми тъй близки — и ще продължи да я произнася, но въпреки това разбирам тази молитва само отчасти. Тази сутрин, в първия ден на юли 1969 година, искам да съчиня една молитва, която да е лично моя, а не наследена. Зная, че подобно начинание изисква откровеност, която надхвърля човешките възможности. На първо място е очевидно, че ми е забранено да моля за каквото и да е. Лудост би било да се моля очите ми да не се изпълват с мрак; познавам хиляди хора, които виждат ясно, а не са особено щастливи, справедливи или мъдри. Ходът на времето е плетеница от причини и следствия, тъй че да моля за някакъв дар, макар и незначителен, би означавало да пожелаем една брънка от тази желязна плетеница да се счупи или да е вече счупена. Никой не заслужава такова чудо. Не мога да се моля и за опрощаване на прегрешенията ми; прошката е чуждо действие, а само аз мога да избавя себе си. Прошката пречиства оскърбления, а не неговия оскърбител, който остава почти недокоснат от нея. Свободата на моята свободна воля е може би илюзорна, но все пак мога да давам или поне да сънувам, че давам. Мога да давам смелостта, която не притежавам; мога да давам надеждата, която не чувствам в сърцето си; мога да уча другите на волята да усвояват нещата, които самият аз едва зная или смътно долавям. Искам да ме запомнят повече като приятел, отколкото като поет; нека някой повтори една каденца от Дънбар или Фрост^[1] или от човека, съзрял в полунощ кървящото дърво, Кръста — и да си помисли, че за пръв път я е чул от моята уста. Останалото няма значение за мен; надявам се забравата да не закъснее. Не познаваме замисъла на вселената, ала знаем, че да разсъждаваш ясно и да действаш справедливо, означава да подпомагаш този замисъл, който не ще ни бъде разкрит.

Искам да умра напълно, искам да умра заедно с този другар — моето тяло.

[1] Уилям Дънбар (ок. 1460 — ок. 1520) — шотландски поет, автор на сатирични и алегорични поеми; Робърт Лий Фрост (1875–1963) — американски поет; творбите му са вдъхновени от природата и духа на Нова Англия — бел.прев. ↑

HIS END AND HIS BEGINNING^[1]

Когато предсмъртната му агония свърши, той остана сам — сам, смазан и отхвърлен — и потъна в сън. Щом се събуди, пак го очакваха ежедневните привички и места; каза си, че не бива да мисли прекалено за изминалата нощ, и въодушевен от това решение, се облече полека, без да бърза. В кантората се справи криво-ляво със задълженията си, макар и с онова неловко усещане, което умората ни носи — че повтаряме вече свършена работа. Стори му се, че другите хора отвърщат поглед от него; може би вече знаеха, че е мъртъв. Тази нощ започнаха кошмарите; не успяваше да запази и най-малък спомен от тях, оставаше му само страхът, че пак ще се върнат. С течение на времето този страх надделя над всичко останало; даже заставаше между него и страницата, която трябваше да напише, или книгата, която се опитваше да чете. Буквите пъплека по страницата като мравки; лицата, познатите лица, се размиваха; вещите и хората постепенно го напускаха. Умът му се вкопчваше в тези променливи форми с налудничаво упорство.

Колкото и да е странно, никога не заподозря истината; тя го осени отведнъж. Разбра, че не може да си спомни формите, звуците и багрите на сънищата си; всъщност нямаше никакви форми, звуци и багри, а и самите сънища не бяха сънища. Те бяха неговата действителност — една действителност отвъд мълчанието и зрението, а следователно и отвъд паметта. Това го порази повече от факта, че още от смъртния си час се бе борил с водовъртеж от безсмислени образи. Дочутите гласове се оказаха ехо, видените лица — маски; пръстите на ръката му бяха сенки — неясни и нереални без съмнение, но в същото време скъпи и познати.

По някакъв начин усети, че негов дълг е да остави зад себе си тези неща; сега принадлежеше на новия свят, чужд на миналото, настоящето и бъдещето. Малко по малко този свят го обграждаше. Понесе много мъки, прекоси области, където царяха отчаяние и самота. Тези странствания бяха жестоки, защото надхвърляха всичките

му предишни възприятия, спомени и надежди. Целият ужас се криеше в тяхната новост и великолепиe. Бе заслужил Благодатта, още в мига на смъртта си се бе озовал на небето.

[1] Неговият край и неговото начало (англ.) — бел.прев. ↑

ДОКЛАДЪТ НА БРОУДИ (1970)

ПРЕДГОВОР

Последните истории на Киплинг са не по-малко заплетени и тревожни от тези на Кафка или Хенри Джеймс, а същевременно безспорно ги превъзхождат; но през 1885 година в Лахор Киплинг е започнал поредица от кратки разкази, написани в ясен, непосредствен стил, които са били събрани и издадени през 1890 година. Немалка част от тях — „В дома на Судху“^[1], „Отвъд границите на приличието“, „Портата на стоте скърби“ — са лаконични шедьоври; понякога съм си мислел, че на прага на старостта един вещ в занаята си човек може да подражава — без да прояви нескромност — на онова, което е замислил и осъществил някой гениален младеж. Настоящият цикъл е плодът на това разсъждение, но нека читателите преценят сами.

Опитах се (не зная доколко успешно) да напиша непосредствени разкази. Не смея да твърдя, че са елементарни; нито една страница, нито една дума на тази земя не е елементарна, защото всички те постулират Вселената, чието най-известно свойство е сложността. Искам само да изясня, че не съм и никога не съм бил онова, което навремето се наричаше баснописец или нравоучител, а в наши дни — ангажиран писател. Нямам претенции да съм Езоп. Историите ми, подобно на тези в „Хиляда и една нощ“, целят да развличат или да трогват читателите, а не да им вдъхват убеждения. Тази цел не означава, че се затварям в кула от слонова кост, ако си послужи със Соломоновия израз. Политическите ми възгледи са добре известни; станах член на консервативната партия (действие, което само по себе си е форма на скептицизъм) и никога никога не ме е нарекъл комунист, националист, антисемит, поддръжник на Ормига Негра^[2] или на Росас^[3]. Вярвам, че с течение на времето ще заслужим да се освободим от всякакви правителства. Никога не съм крил убежденията си, дори и в трудните години, но не съм допускал да се намесват в литературните ми произведения освен веднъж, когато бях увлечен от всеобщия възторг от Шестдневната война. Писането е нещо загадъчно; нашите мисли и мнения са твърде нетрайни и аз предпочитам Платоновата теория за музата пред теорията на По, който твърдеше с

истинска или престорена убеденост, че създаването на една поема е изцяло интелектуално действие. (Неспирно ме удивлява фактът, че класиците тъй често даваха израз на романтични теории, а един романтичен поет прегърна класическа теза.)

Извън текста, който даде названието на тази книга и който съвсем очевидно е породен от последното пътешествие на Лемюъл Гъливер, разказите ми са „реалистични“, ако си послужи с един модерен в наши дни термин. Мисля, че спазват всички условности на жанра (жанр, не по-малко условен от всички останали, от който скоро ще се отегчим, ако вече не сме се отегчили). В тях се срещат в изобилие изискваните от автора обстоятелствени подробности, за които разполагаме с такива великолепни примери в англосаксонската балада „Битката при Малдон“, датираща от десети век, и в по-късните исландски саги. Два от разказите (няма да посоча точно кои) допускат към тях да се приложи един и същ фантастичен ключ. Любопитният читател ще забележи някои близки прилики между отделните истории. Години наред съм бил преследван от малко на брой теми; с положителност съм еднообразен.

Основният сюжет на „Евангелие от Марка“, най-добрия разказ в цялата книга, дължа на един сън на Уго Родригес Морони; боя се да не съм го развалил с промените, които въображението или разумът ми намериха за необходими. Така или иначе, литературата не е нищо друго освен един управляван сън.

Отказах се от изненадващите обрати, характерни за бароковия стил, както и от тези, които ни предоставя неочакваният край. Накратко, предпочетох да подготвя читателите какво да очакват, вместо да ги изненадвам. Дълги години смятах, че ще ми се удаде да пиша добре, ако се осланям на вариации и новости; сега, когато навърших седемдесетте, вярвам, че съм открил собствения си глас. Промените на някои думи няма да развалят, нито ще подобрят онова, което диктувам, освен в случаите, когато биха олекотили някое тежко изречение или биха смекчили патоса. Всеки език е традиция, всяка дума — споделен символ; промените, които новаторът е в състояние да направи, са незначителни — да си припомним великолепните, но често нечетими творби на един Маларме или един Джойс. Твърде вероятно е тези разумни аргументи да са плод на умората; вече напредналата ми възраст ме научи да се примиря да бъда Борхес.

Съвсем безпристрастно не обръщам внимание на Речника на Кралската академия, където всяко издание те кара да съжаляваш за предишното, както меланхолично отбеляза Пол Грусак, както и на тягостните речници на аржентинизмите. Всички тези издания — от отсамната и от другата страна на Атлантика — са склонни да подчертават разликите между нашия и техния испански и така да разкъсват целостта на езика. В тази връзка си спомням как веднъж натякнаха на Роберто Арлт, че не знае лунфардо^[4], а той отвърна: „Израснах във Виля Луруо сред бедни хора и престъпници и действително нямах време да изучавам този говор“. Лунфардо всъщност е литературна шега, измислена от автори на популярни комедии и композитори на танга; жителите на предградията, които уж са го създали, всъщност не знаят нищо за него освен каквото са научили от фонографските записи.

За сцена на разказите си съм избрал сравнително отдалечени места — отдалечени било във времето, било в пространството. Така въображението може да работи с по-голяма свобода. Днес, през 1970-а, кой може да си спомня точно какви са били предградията на Палермо или Ломас в края на миналото столетие? Колкото и да е невероятно, има някои прекалено добросъвестни читатели, които обръщат строго внимание на дребните отклонения. Те отбелязват например, че Мартин Фиеро би казал по-скоро „торба с кокали“, а не „чувал с кокали“, и критикуват (може би несправедливо) златисторозовата кожа на един прочут в нашата литература кон^[5].

Бог да те пази, читателю, от дълги предговори. Цитатът е на Кеведо, но той (за да не извърши анахронизъм, който рано или късно е щял да бъде открит) никога не е чел предговорите на Шоу.

Х.Л.Б.

Буенос Айрес, 19 април 1970 г.

[1] Борхес често оставя знаци, с които насочва читателя към собствената си „интертекстуалност“. Във въпросния разказ на Киплинг се среща герой на име Бхагуан Дас; същото име, а до известна степен и самият герой се появяват отново в „Сини тигри“ от сборника „Паметта на Шекспир“ — бел.прев. ↑

[2] Ормига Негра (Черната мравка) е бил гаучо бандит с истинско име Гийермо Ойо. Предпочитал е да се сражава с болос

(камъни, вързани в края на въже) и нож — бел.прев. ↑

[3] Хуан Мануел Росас (1793–1877) — първият аржентински диктатор — бел.прев. ↑

[4] Предполагаемият жаргон на подземния свят в Буенос Айрес — бел.прев. ↑

[5] Става дума за „гаучоската“ поема „Фаусто“ на Естанислао дел Кампо, охулвана главно заради цвета на коня на главния герой — смятало се е, че такъв цвят не може да бъде открит у бързите ездитни коне — бел.прев. ↑

НАТРАПНИЦАТА

ВТОРА КНИГА ЦАРСТВА, I, 26^[1]

Казват (макар да не е правдоподобно), че сам Едуардо, помладият от братята Нелсон, е разказал тази история, докато е траяло бдението край трупа на Кристиан, по-възрастния брат, починал от естествена смърт през хиляда осемстотин деветдесет и някоя година в околия Морон.

Вероятно през оная безкрайно дълга нощ на бдението, докато пиели мате след мате, някой я е чул от някого и я е повторил пред Сантяго Дабове, който ми я разказа. Няколко години по-късно отново ми разправиха същата история в Турдера, там, където се е разиграла драмата. Втората версия беше малко по-ясна и, общо взето, потвърждаваше историята на Сантяго с незначителни изменения и разлики, което си е в реда на нещата. Реших да я напиша сега, защото, ако не се лъжа, тя съдържа — като в огледало — къс от трагичното битие на живелите в някогашните предградия на Буенос Айрес. Ще се постарая да я предам правдиво, но вече чувствам, че надали ще устоя на литературното изкушение да изтъкна някоя подробност или да притуря друга.

В Турдера ги наричаха Нилсенови. Енорийският свещеник ми каза, че предшественикът му помнел с каква изненада бил съзрял някаква извехтяла Библия с черни корици и готически шрифт в дома им; забелязал също, че по последните й страници на ръка били отбелязани някакви имена и дати. Била единствената книга в къщата. Не особено надеждният летопис на Нилсенови е загубен, както ще бъде загубено всичко. Голямата, вече несъществуваща тухлена къща била неизмазана; от пруста се виждали два вътрешни двора — единият покрит с червени плочки, а другият — с отъпкана пръст. Ала малцина били пристъпвали там, защото Нилсенови ценели самотата си. Спели на походни легла в неизмазаните стаи; държали истински само на коня, сбруята, камата с късо острие, празничните премени за съботния ден и на силната ракия. Знам, че били високи, с червеникави коси — явно

наследство от датската или ирландската кръв на тия креоли^[2] (макар че навярно те самите никога не са били чували за тези страни). Кварталът се боял от Червенокосите, както ги наричали. Не е изключено да са били извършили някое или друго убийство. Веднъж двамата братя се сражавали рамо до рамо с полицията; казват, че по-малкият разменил остри думи с Хуан Ибера и след това съвсем не се оттеглил като победен, а това, както смятат осведомените, вече означава много. Братята работели като говедари и колачи, крадели добитък, а понякога припечелвали от игра с белязани карти. Славели се като скъперници освен в случаите, когато пиенето и хазартът ги правели щедри. Никой не знаел откъде били дошли, нито пък бил чувал да имат някакви роднини. Притежавали каруца с впряг волове.

Физически се отличавали от местните нехранимайковци, по чийто прякор била кръстена местността Коста Брава — Бряг на размирниците. Този факт, както и онова, което не ни е известно, помагат да разберем голямата им взаимна привързаност. Да се скараш с единия от тях, означавало да си спечелиш двама врагове накуп.

Нилсенови били развейпрах и развратници, но любовните им похождения до този момент се ограничавали със закачки по прустовите или с посещения на публични домове. Именно затова, когато Кристиан си довел у дома Хулиана Бургос, хората се разприказвали. Наистина така той се сдобил с прислужница, но, от друга страна, сигурно е, че я обсипал с разни ужасяващо грозни накити и я водел нагиздена по вечеринките, всъщност бедняшки съседски увеселения, където някои стъпки на тангото (например кебрада и корте) били смятани за неприлични и все още се танцувало с „ивица светлина“ между двойката. Хулиана имала бадемови очи и смугла кожа и щом някой я погледнел, тя се усмихвала. Не изглеждала зле в едно бедно предградие, където трудът и немарата похабяват жените.

В началото Едуардо ги придружавал. После предприел някакво пътуване до Аресифес по не знам каква си работа; на връщане довел някакво момиче, което намерил по пътя, но само след няколко дни го изпъдил. Станал по-мрачен; напивал се сам в кръчмата и не дружал с никого. Бил влюбен в жената на Кристиан. Предградиято, което навярно било разбрало това преди самия него, дебнело със злорадство скритото съперничество между двамата братя.

Една нощ, връщайки се късно от кръчмата, Едуардо видял врания кон на брат си вързан за кола под навеса. Самият Кристиан го чакал на двора облечен в най-хубавите си дрехи. Жената сновяла насам-натам с матето в ръка.

— Отивам на почерпката у Фариас — рекъл той на Едуардо. — Ето ти я тук Хулиана. Ако искаш, възползвай се.

Тонът бил едновременно заповеднически и сърдечен. За един миг Едуардо се вцепенил. Гледал и не знаел какво да прави. Кристиан станал, сбогувал се с Едуардо, но не и с Хулиана, която за него била просто един предмет, възседнал коня си и без да бърза, потеглил в тръс.

От тая нощ нататък те я споделяли. Навярно никой не знае подробности за този гнусен съюз, който нарушавал благоприличието на квартала. В течение на няколко седмици всичко вървяло гладко, но така не можело да продължава вечно. Двамата братя не споменавали никога помежду си името на Хулиана, дори не я викали по име, но търсели и намирали поводи за несъгласие. Спорели за продажбата на кожи, а всъщност ставало дума за друго. Обикновено Кристиан повишавал глас, а Едуардо мълчал. Без да искат, се ревнували взаимно. По тези сурови места един мъж никога не казва, дори не признава пред себе си, че някоя жена би могла да означава за него нещо повече (от желанието и от обладаването), а те и двамата били влюбени. Това някак си ги унижавало.

Една вечер на площадчето в Ломас Едуардо срещнал Хуан Ибера и той го поздравил за първокласното парче, с което се бил сдобил. Мисля, че именно тогава Едуардо го наругал. Пред него никой нямал право да се подиграва с Кристиан.

Жената обслужвала и двамата с животинско покорство, ала трудно скривала известни предпочитания към по-младия, който не се отказвал от своя дял, но все пак не той бил установил подялбата.

Един ден те заповядали на Хулиана да занесе два стола в първия вътрешен двор и да не се мярка около тях, защото трябвало да си говорят. Тя очаквала, че разговорът ще продължи дълго, и легнала да си подремне, тъй като било след пладне. Скоро обаче те я повикали, накарали я да сложи в една торба всичките си вещи, като не забрави стъклената молитвена броеница и кръстчето — наследство от майка ѝ. Без всякакви обяснения я качили във волската каруца и поели;

пътуването било мъчително и тягостно. Предишната нощ било валяло и пътищата били разкаляни; когато пристигнали в Морон, приближавало вече пет сутринта. Там те я продали на собственичката на публичния дом. След като сключили сделката, Кристиан прибрал парите и после ги разделил с брат си.

Когато се върнали обратно в Турдера, Нилсенови — затънали досега в тресавището (или в навика) на тази чудовищна любов — се опитали да възобновят някогашния си ергенски живот. Върнали се към играта на карти труко, към боя с петли и към епизодичните оргии. Понякога може би вярвали, че се били спасили, обаче от време на време всеки от тях поотделно отсъствал по неоправдани или прекалено оправдани причини. Малко преди Нова година по-малкият казал, че има работа в града. Кристиан отишъл в Морон; вързан за стобора на вече споменатия дом той видял рижия кон на Едуардо. Влязъл; вътре бил другият и чакал реда си. Очевидно Кристиан е казал:

— Ако караме така, ще съсипем хубавите си коне. По-добре да ни е подръка.

Поговорил със собственичката, извадил няколко монети от пояса си и я отвели. Хулиана пътувала на коня на Кристиан. Едуардо пришпорил рижия, за да не ги гледа.

Отново заживели както преди. Подлото им решение било претърпяло провал; двамата се били поддали на изкушението да се мамят взаимно. Каин дебнел в близост, но обичта, която свързвала братята Нилсен, била много силна — кой знае какви трудности и какви опасности били споделяли. Предпочели да изливат своята ненавист върху другите. Някой непознат, кучетата, Хулиана, която била внесла в дома им раздора.

Било към края на март, а горещината не намалявала. Една неделя (в неделя хората обикновено се прибирали рано по къщите си) Едуардо, който се връщал от кръчмата, заварил Кристиан да впряга воловете. Кристиан казал:

— Ела, трябва да закараме няколко кожи на Пардо. Натоварих ги, да използваме хладината на вечерта.

Струва ми се, че складът на Пардо се намирал по на юг; поели по пътя Лае Тропас, сетне по някакво отклонение. В нощта степта се разстилала все по-широка пред тях.

Минавали покрай блато, покрито с острици. Кристиан хвърлил цигарата, която току-що бил запалил, и казал спокойно:

— А сега на работа, братко. Сетне ще ни помогнат лешоядите. Днес я убих. Нека си остане тук с всичките си натруфени премени. Вече няма да ни причинява беди.

Прегърнали се и едва не заплакали. Сега ги свързвало още нещо — жената, жертвана тъй печално, и необходимостта да я забравят.

[1] Втора книга Царства I, 26: Жалея за тебе, брате Ионатане; ти ми беше много драг; твоята любов за мене бе по-горе от женската любов — бел.прев. ↑

[2] В случая Борхес няма предвид, че са от смесен произход, а по-скоро обозначава класовата им принадлежност — бел.прев. ↑

НЕДОСТОЙНИЯТ

Представата за града, която обикновено имаме, винаги се оказва остаряла. Кафенето се е изродило в бар; вестибюлът, през който сме съзирали вътрешните дворове и лозницата, сега е някакъв мрачен коридор с асансьор в дъното му. Така например години наред съм смятал, че книжарница „Буенос Айрес“ винаги ще стои на едно определено място на улица „Галкауано“, но една сутрин установих, че сега на нейното място има антикварен магазин, и ми казаха, че дон Сантяго Фишбайн, собственикът на книжарницата, бил починал. Той бе доста пълен; помня главно дългите ни разговори, не толкова какви бяха чертите му. Беше уверен и спокоен човек, често осъждаше ционизма — който според него щял да превърне евреина в обикновен човек, свързан както всички останали с една-единствена традиция и с една-единствена страна, лишени от многостранността и противоречията, които сега го обогатяват. Помня, че ми бе споменал за подготвян нов, обширен сборник с творби на Барух Спиноза, освободен от евклидовския начин на изложение, който толкова затруднява четенето и придава на фантастичната му теория някаква мнима строгост. Показа ми и не поиска да ми продаде един куриозен екземпляр от Розенротовата „Kabbala denudata“, но все пак в библиотеката ми има няколко тома на Гинзбург и на Уейт, които носят печата на неговата книжарница.

Един следобед, когато се случихме сами, той ми довери един епизод от живота си, който днес вече мога да разкажа. Ще променя някоя и друга подробност — както може да се очаква.

— Ще ви открия нещо — подхвана Фишбайн, — което не съм споделял с никого. Не го знаят нито жена ми Ана, нито най-близките ми приятели. Тази история се случи преди толкова много години, че сега изпитвам чувството, че сякаш въобще не съм я преживял. Може би ще ви послужи за някой разказ, който, разбира се, ще поразкрасите, като прибавите бой с ножове и туй-онуй. Не знам дали съм ви споменавал, че съм от провинция Ентре Риос. Не казвам, че сме били еврейски гаучоси, евреин гаучо никога не е имало. Бяхме си търговци

и дребни чифликчии. Роден съм в град Урдинарайн, но си го спомням едва-едва. Когато родителите ми пристигнаха в Буенос Айрес да отворят дюкян, бях съвсем малък. Наблизо беше квартал Малдонадо^[1] и оттам нататък почваха пуцинаците.

Карлайл пише, че хората се нуждаят от герои. В „История“ Гросо допуска, че Сан Мартин може да бъде въздигнат в култ, но лично аз съзирам в Сан Мартин просто един военен, който се е сражавал в Чили, а сега се е превърнал в бронзова статуя и име на площад. На мен случайността ми предложи съвсем различен герой — Франсиско Ферари, и това донесе нещастие на двама ни. Сигурен съм, че за пръв път чувате името му.

Кварталът не беше от тези с най-лоша слава, както казват, че били Лос Коралес и Ел Бахо, но все пак нямаше кръчма, в която да не се събира постоянно някоя банда нехранимайковци. Бърлогата на Ферари беше в кръчмата на ъгъла на улиците „Триунвирато“ и „Гамес“. Там именно присъствах на случката, заради която станах един от верните му хора. Бях отишъл да си купя малко мате. Появи се някакъв непознат мъж с дълги коси и мустаци и поиска една хвойнова ракия. Ферари го запита:

— Кажете ми — гласът му беше мек като коприна, — не се ли видяхме завчера на танците у Хулиана? Откъде сте?

— От Сан Кристобал — отвърна другият.

— Съветвам ви — подхвърли Ферари — повече да не се мяркате тук. Навъртат се непочтени хора, които могат да ви създадат доста неприятности.

Оня от Сан Кристобал се измете с все мустаците си. Може и да не е бил по-малко мъж от Ферари, ала разбра, че иначе ще трябва да се изправи срещу цялата банда.

След тая вечер Франсиско Ферари се превърна в героя, за когото мечтаеха моите петнайсет години. Беше мургав, над среден на ръст, строен, хубавец — от тези, които се харесваха по това време. Обличаше се винаги в черно. Всъщност една друга случка ни сближи толкова. Бях с майка си и с леля си; разминавахме се с някакви младежи, когато един от тях каза високо на останалите:

— Дайте път на дъртите кокошки. Вижте ги, мязат на мърши.

Не знаех какво да направя. В този миг Ферари, който излизаше от дома си, се намеси. Той се изпъчи право срещу подстрекателя и

каза:

— Ако си търсиш с кого да се сбиеш, пробвай с мен, а? — после бавно повтори въпроса, обръщайки се към всеки от тях, но никой не отговори и дума. Познаваха го добре. Накрая той сви рамене, поздрави ни и си отиде. Но преди да се отдалечи, рече: — Ако нямаш какво да правиш, ела после там, където се събираме.

Останах като втрещен. Леля ми Сара отбеляза поучително:

— Ето един кавалер, който кара и другите да уважават дамите.

А майка ми, за да ме извади от затруднението, отбеляза:

— По-скоро е нехранимайко, който не търпи други като него.

Не зная как да ви обясня нещата. Сега съм си извоювал положение. Притежавам тази книжарница, която ми допада, чета книгите в нея, имам добри приятели, жена и деца, член съм на социалистическата партия и съм добър аржентинец и добър евреин. Уважаван човек съм. Сега ме виждате почти плешив; тогава бях бедно руско еврейче с червеникави коси и живеех в един краен квартал. Хората ме гледаха отвисоко. Като всички младежи исках да не бъда различен от останалите. Преименувах се Сантяго^[2], за да се отърва от Яков, обаче Фишбайн си остана. Ние всички приличаме на образа, на представата, която имат за нас. Чувствах презрението на хората и сам се презирах. По онова време и преди всичко в оная среда беше важно човек да е смел; а аз знаех, че съм страхлив. Жените ме смущаваха; изпитвах таен срам от боязливото си целомъдрие. Нямах приятели на моя възраст.

През оная нощ не отидох в бара при ъгъла, където те се събираха. Ще ми се никога да не бях го сторил. В края на краищата разбрах, че в тази покана имаше и заповед; една събота, след като се наобядвах, влязох в кръчмата.

Ферари беше заел председателското място на една от масите. Другите ги познавах по физиономия, бяха около седмина. Той беше най-възрастният, ако не се брой един стар мъж, който говореше рядко и малко; само неговото име е останало в паметта ми — дон Елисео Амаро. Голям белег прорязваше широкото му и отпуснато лице. Покъсно ми казаха, че е лежал в затвора.

Ферари ме накара да седна от лявата му страна; дон Елисео се видя принуден да смени мястото си. Не бях на себе си от смущение. Боях се, че Ферари можеше да спомене неприятния инцидент отпреди

няколко дни. Нищо подобно не се случи; говориха за жени, за карти, за избори, за някакъв певец гаучо, който трябвало да дойде, а не бил дошъл, за разни квартални истории. В началото им бе трудно да ме възприемат; после се примириха, защото такава беше волята на главатаря им. Въпреки че повечето от фамилните им имена бяха италиански, те до един смятаха себе си за креоли и дори гаучоси. Повечето бяха общи работници — някои бяха каруцари, други колачи в кланиците; поради работата с животните бяха подобни на хората от село. Подозирам, че най-голямата им мечта е била да бъдат като Хуан Морейра^[3]. Накрая започнаха да ме наричат Еврейчето, но в прякора не влагаха презрение. От тях се научих да пуша, усвоих и други полезни неща.

В една къща на улица „Хуни“ някой ме попита дали съм приятел на Франсиско Ферари. Отговорих, че не съм, защото се притеснявах, че ще ме сметнат за самохвалко, ако отговорех положително.

Една вечер нахлу полицията и ни претърси. Закараха някои в участъка, но Ферари не го закачиха. След две седмици сцената се повтори; тоя път арестуваха и Ферари, защото в пояса му била затъкната кама. Може би бе загубил благоразположението на местните власти.

Сега смятам, че Ферари е бил просто един беден, измамен с предателство младеж; ала тогава го смятах за бог.

Приятелството, както знаете, е не по-малко тайнствено от любовта или от която и да е друга изява на тази неразбория, наречена живот. Понякога съм си мислил, че само щастието не е тайнствено, защото то оправдава само себе си. Въпросът е, че Франсиско Ферари — смелият, силният — изпита симпатия към мен, презрения. Струваше ми се, че греша, че не съм достоен за приятелството му. Опитах се да го избягвам, ала той не ми позволи. Притесненията ми се засилваха още повече, защото майка ми не одобряваше връзките ми с онези, на които се стремях да подражавам и които тя наричаше „измет“. Главното в историята, която ви разказвам, е връзката ми с Ферари, а не онези долни факти, за които днес не се разкайвам. Вината трае, докато има разкаяние.

Една вечер, когато влязох в бара, видях, че старият отново бе заел мястото си до Ферари и му шепнеше нещо тайно. Сигурно крояха

нещо. Стори ми се, че от другия край на масата дочух името Вайдeman — собственик на тъкачната фабрика, която се намираще в края на квартала. Малко по-късно, без много обяснения, ми възложиха да обиколя фабриката и да запомня добре къде са входовете. Нощта вече се спускаше, когато прекосих рекичката и железопътните линии. Спомням си няколко разпръснати къщички, върбалак и няколко ями. Фабриката беше нова, но изглеждаше самотна и занемарена; червеният ѝ цвят в паметта ми и сега се слива със залеза. Беше заобиколена с ограда. Освен главния вход в дъното имаше още две врати, които гледаха на юг; през тях се влизаше направо в помещенията.

Признавам, че много късно разбрах това, за което вие навярно вече се досещате. Докладвах, а едно от момчетата потвърди сведенията ми. Сестра му работела във фабриката. Ако бандата отсъстваше от кръчмата събота вечер, всички щяха да забележат; затова Ферари реши, че нападението ще се извърши следващия петък. На мен ми се падна да пазя отвън. Добре беше междувременно никой да не ни вижда заедно. Щом останах на улицата сам с Ферари, го запитах дали наистина ми има доверие.

— Да — отвърна той. — Знам, че ще се държиш като мъж.

Спах добре тази и следващите две нощи. В сряда казах на майка си, че отивам в центъра да гледам някакъв нов каубойски филм. Облякох най-хубавите си дрехи и се отправих към улица „Морено“. Пътуването с влак се проточи цяла вечност. В полицейското управление ме накараха да чакам, но накрая ме прие един от служителите — някой си Илд или Алт. Казах му, че искам да говоря с него по поверителен въпрос. Отговори ми да разказвам без страх. Разкрих му какво крои Ферари. Много се изненадах, че не знаеше името му; виж, когато му заговорих за дон Елисео, нещата се промениха.

— Аа! — възкликна той. — Оня от уругвайската банда?

Илд или Алт прати да повикат офицера, който отговарял за моя район, сетне двамата си зашушукаха нещо. Единият ме попита подигравателно:

— Дошъл си да ни съобщиш, защото се смяташ за добър гражданин, така ли?

Осъзнах, че надали ще ме разбере, и отвърнах:

— Да, господине, защото съм добър аржентинец.

Казаха ми да изпълня задачата, с която ме беше натоварил шефът ми, но да не изсвирвам, когато видя полицаите. На сбогуване единият от двамата ме предупреди:

— И внимавай. Нали знаеш какво се случва на предателите? Полицаите, също като децата от четвърти клас, изпитват страшно удоволствие да говорят на лунфардо^[4].

Отговорих:

— Дано ме убият. Това е най-доброто, което може да ми се случи.

В петък още от зори усетих облекчение, че е дошъл определеният ден, а също така и угризение, че не изпитвам никакво угризение.

Часовете се влачеха много бавно. Едва се докосвах до яденето. В десет часа вечерта започнахме да се събираме в близост до тъкачната фабрика. Един от нашите го нямаше; дон Елисео каза, че винаги се намира по някой страхливец. Помислих си, че после на него ще прехвърлят вината за всичко. Готвеше се да завали. Уплаших се да не би някой да остане с мен, но ме оставиха сам пред една от задните врати. Малко по-късно се появиха полицаите с един офицер. Бяха оставили конете си, за да не привличат вниманието, и вървяха пеша. Ферари вече беше разбил вратата, така че влязоха безшумно. Няколкото залпа ме стреснаха и ме извадиха от вцепенението ми. Помислих си, че там, вътре, в тъмното, се избиват. След малко полицаите излязоха, като водеха окованите в белезници момчета от бандата. След това двамина агенти извлякоха Франсиско Ферари и дон Елисео Амаро, чиито тела бяха надупчени на решето от куршумите. По време на съдебното следствие бе заявено, че оказали съпротива при задържането и първи открили огън. Но аз знаех, че това е лъжа, защото никога не ги бях виждал с револвери. Полицията бе използвала случая за уреждане на стари сметки. Няколко дни по-късно узнах, че Ферари се опитал да избяга, но един куршум го довършил в гръб. Вестниците го превърнаха, разбира се, в герой — такъв, какъвто той може би никога не е бил; герой, какъвто бях мечтал да бъде.

А мен ме арестуваха заедно с другите, но не след дълго ме освободиха.

[1] Крайно беден квартал, очертан от малък приток на реката. Борхес често го споменава в разказите си — бел.прев. ↑

[2] Сантяго (Сант Яго) всъщност е испанският вариант на св. Яков — бел.прев. ↑

[3] Хуан Морейра (1819–1874) — известен гаучо, обявен извън закона и превърнал се в легенда и своего рода народен герой след смъртта си главно заради романизираната версия на живота му от Едуардо Гутиерес — бел.прев. ↑

[4] Жаргон на престъпния свят в Буенос Айрес — бел.прев. ↑

РАЗКАЗЪТ НА РОСЕНДО ХУАРЕС

Беше към единайсет часа вечерта. Отбих се в старомодната кръчма, префасонирана в бар, на ъгъла на улиците „Боливар“ и „Венесуела“^[1]. Вътре, в отсрещния ъгъл, седеше мъж, когото не познавах. Той ми махна да се приближа към масата му. Явно е изглеждал като някой, с когото е по-добре да не си сменяш шапките, защото незабавно му се подчиних. Беше седнал край една от масичките; по необясним начин разбрах, че отдавна не е мръднал от мястото си пред празната чаша. Не беше нито висок, нито нисък; приличаше на почтен занаятчия или може би на някогашен селянин. Редките му мустаци бяха посивели. Подозрителен като всички столичани, той не беше свалил шала си. Покани ме да пийна нещо с него. Седнах и се разговорихме. Всичко това се случи някъде към хиляда деветстотин трийсет и някоя година.

— Не сме се срещали, господине, вие само сте чували за мен — започна човекът, — но аз ви познавам. Аз съм Росендо Хуарес. Мисля, че покойният Николас Паредес ви е говорил за мен. Старецът си имаше свои слабости, обичаше да послъгва — не нарочно, а просто да забавлява хората. Сега, тъй като нямаме какво да правим, ще ви разкажа какво се случи всъщност през оная нощ. Нощта, когато убиха Говедаря. Вие, господине, сте разказали случката в един разказ; не съм от тия, дето могат да съдят за него, но ми се иска да научите истината за тия измишльотини...

Той направи пауза, сякаш искаше да подреди спомените си, и после продължи...

* * *

— В тоя живот на човек му се случват много неща, но едва покъсно, като минат годините, започва да ги проумява. Това, което преживях през оная нощ, си има дълбоки корени. Израснал съм в квартал Малдонадо, отатък Флореста. То си беше един вонящ ров, но

за щастие го канализираха. Винаги съм смятал, че няма човек, дето може да спре прогреса. А в края на краищата раждаш се, където ти е писано. Никога не ми е хрумвало да проверя кой е бащата, дето ме е направил. Клементина Хуарес, майка ми, беше много порядъчна жена — печелеше си хляба с ютията. Знаех, че беше от провинция Ентре Риос или от Уругвай, така или иначе, често говореше за някакви роднини в град Консепсион в Уругвай. Растях си като тревата. Биехме се с момчетата с пръчки, наподобявайки бой с ножове. Тогава още не ни беше завладял футболът. Той си беше английска работа.

Една вечер един хулиган, Гармендия, взе да се заяжда с мен в кръчмата. Правех се на глух, ама оня си беше пийнал, та не искаше да ме остави на мира. Излязохме навън; бяхме вече на тротоара, когато той откряна вратата на кръчмата и каза на хората:

— Не се тревожете, връщам се веднага.

Бях се сдобил с нож. Тръгнахме към рекичката; вървахме бавно по посока на Малдонадо и се дебнехме един друг. Беше с няколко години по-голям от мен. Много пъти с него се бяхме били с пръчки, наподобявайки бой с ножове, и си знаех, че пръв ще ме намушка. Вървах по дясната страна на улицата, а той по лявата. Гармендия се спъна в някаква купчина смет. В мига, в който политна, аз се намерих отгоре му почти без да мисля. С един удар разрязах лицето му; счепкахме се; имаше миг, в който можеше всичко да се случи, накрая му нанесох удар с ножа, който бе последен. Чак по-късно усетих, че и той ме беше ранил, само някаква драскотина. През оная нощ ми стана ясно, че никак не е трудно да убиеш човек или пък да те убият. Рекичката беше далеч от нас; за да спечеля време, поприкрих покойния зад една пещ за тухли. От чиста глупост взех, че му задигнах пръстена, който носеше. Сложих си го на ръката, пооправих си шапката и се върнах в кръчмата. Влязох небрежно и казах:

— Изглежда, тоя, дето се върна, съм аз.

Поръчах си един коняк, защото наистина имах нужда от алкохол. Тогава някой ме предупреди за петното кръв.

Цяла нощ се въртах в кревата насам-натам; заспах чак призори. Сутринта дойдоха двама полицаи да ме приберат. Майка ми, вече покойница, бедната, вдигна олелия до бога. Поведоха ме, като да бях престъпник. Два дни и две нощи лежах в дранголника. Никой не дойде да ме види; само Луис Ирала, единственият ми истински приятел, ама

не му разрешиха свиждане. Една сутрин капитанът ме извика. Беше се разположил удобно на стола и когато влязох, без да ме погледне, рече:

— Значи ти прати Гармендия на оня свят?

— Вие така казвате... — отговорих.

— За теб съм „господин капитан“. Без шеги и увъртания! Ето тук са показанията на свидетелите и пръстенът, който са намерили у вас. Подписвай признанието, и толкоз!

Потопи перото в мастилницата и ми го подаде.

— Оставете ме да си помисля, господин капитан — сетих се да отговоря.

— Давам ти двайсет и четири часа да премислиш всичко добре в кафеза. Няма да те притеснявам. Ако не се вразумиш, по-добре си мисли за приятното си прекарване на улица „Лае Ерас“^[2]...

Както вероятно допускате, не го схванах веднага.

— Виж, ако ти дойде умът в главата, ще останеш само няколко дни. После ще те измъкна, дон Паредес ме увери, че ще уреди работата ти.

Тези няколко дни станаха десет. Най-сетне си спомниха за мен. Подписах това, което искаха, и един полицай ме придружи до улица „Кабрера“.

Отпред бяха вързани много коне, а в къщата имаше повече хора, отколкото в бардак. Излезе, че било някакъв избран комитет. Дон Николас си пиеше кафето, та доста почаках, докато ми обърне внимание. Без да се притеснява много-много, ми каза, че ще ме изпрати в Морон, където се подготвяли избори. Даде ми препоръчително писмо за някой си господин Лаферер, който щял да ме изпробва. Писмото го написа един дребен младеж, облечен в черно, който съчиняваше стихчета; доколкото дочух, в тях се говореше за бедни квартали и мръсотия — неща, които хич не интересуват образованите хора. Поблагодарих му за услугата и си излязох. Върнах се сам, полицаят си бе отишъл.

Всяко зло за добро; провидението си знае работата. Смъртта на Гармендия, която в началото ми създаваше неприятности, сега откриваше нови пътища пред мен. Е, разбира се, властите ме държаха в ръцете си и ако не служех, както трябва, на партията, щяха пак да ме натикат в пандиза, но бях обнадежден и вярвах в себе си.

Господин Лаферер ме предупреди, че ако си гледам работата, както трябва, мога и далеч да стигна, даже да му стана телохранител. Правех всичко, което ми възлагаха. В Морон, а после и в предградието заслужих доверието на шефовете. Постепенно полицията и партията ми създадоха име на юначага; стана така, че без мен не можеха да минат по време на изборите в покрайнините на столицата и в целия окръг. А по онова време изборите не бяха шега работа; не искам да ви отегчавам, господине, като ви разказвам за тая или оная кървава случка. И без това никога не съм можел да понасям радикалите; те са се хванали за брадата на радикала Алем и не я пускат. Нямаше човек, дето да не ме уважава. Намерих си жена — Луханера, купих си и един наперен риж жребец. Години наред се правех на Морейра, който навремето се е правил на някой друг гаучо циркаджия. Отдадох се на картите и на абсента.

Ние, старите хора, сме си бърбиви, но не се безпокойте, вече стигам до това, което искам да ви разкажа. Не знам дали вече не ви споменах за Луис Ирала. Рядък приятел. Вече беше човек на години, не се гнусеше от никаква работа и ме обичаше. Кракът му не беше стъпвал в разни изборджийски комитети. Живееше от труда си, беше дърводелец. С никого не се заяждаше и не търсеше никой да се заяжда с него. Една сутрин дойде да ме види и ми рече:

— Сигурно вече са ти разправили, че Касилда ме напуска. Отне ми я Руфино Агилера.

Бях срещал тоя тип в Морон. Казах:

— Да, знам го. Той е все пак по-малко боклук от всички Агилеровци.

— Боклук или не, но сега ще трябва да си има работа с мен.

Замислих се малко и го посъветвах:

— Слушай, никой не отнема нищо на никого. Ако Касилда те е оставила, това е, защото обича Руфино и вече не й пука за тебе.

— Ами хората, какво ще кажат хората? Че съм страхливец, така ли?

— Моят съвет е да не се забъркваш в разни каши заради това, дето хората ще го кажат, и заради някаква си жена, която вече не те обича.

— Хич и не ме е грижа за нея. За мен мъж, който мисли повече от пет минути за жена, не е мъж, а педераст. Касилда няма сърце.

Последната нощ, която прекарахме заедно, каза, че вече съм остарял.

— Ами истината ти е казала.

— Да, но истината боли. Сега за мен е важен Руфино.

— Внимавай, виждал съм го да действа по изборите в Мерло.

Бива си го.

— Мислиш, че ме е страх от него ли?

— Знам, че не те е страх, но си помисли добре. Едно от двете — или го убиваш и отиваш да го излежиш, или той те убива и заминаваш за „Чакарита“^[3].

— Така да бъде. Ти какво би направил на мое място?

— Не знам, но моят живот едва ли е добър пример. Аз съм един нехранимайко, който стана изборджийски убиец, за да не лежи в пандиза.

— Аз пък няма да ставам наемен убиец на която и да било партия. Искам да си уредя сметките, и толкоз.

— Значи ще си рискуваш спокойствието заради някакъв си непознат и заради една жена, която вече не обичаш?

Не поиска да ме изслуша и си отиде. На другия ден чухме, че предизвикал Руфино в един магазин в Морон и Руфино го убил.

Човекът бе отишъл да умре и го бяха убили като мъж в честен двубой. Бях го посъветвал като приятел и все пак се чувствах виновен.

Няколко дни след погребението отидох да гледам бой с петли. Никога не съм припадал по тях, но оная неделя направо ме отвратиха. Какво ли им става на тия животни, си мислех, та се разкъсват едно друго ей така, за нищо!

През нощта, за която разказвам, нощта от края на моя разказ, бях се уговорил с момчетата да идем на вечеринка в кръчмата на Парда. Толкова години са минали, а и досега си спомням роклята на цветчета на приятелката ми. Танцувахме на двора. Е, не че нямаше някой и друг пиян да вдига пара, но аз се погрижих нещата да вървят по закон божи. Още нямаше дванайсет, когато се появиха ония, непознатите. Един от тях — викаха му Говедаря, тоя, когото убиха с предателство същата нощ — поръча за всички по чашка. Случайността поиска и двамата да сме замесени от същото тесто. Беше замислил нещо; приближи се до мен и взе да ме превъзнася. Каза, че бил от Северния квартал, където се говорело за подвизите ми. Оставих го да си говори, но вече подушвах нещо лошо. Пиеше ракия след ракия, може би за кураж, а

най-накрая ме предизвика да се бием. Тогава се случи онова, дето никой не иска да го разбере. Видях се като в огледало в лицето на тоя смахнат фукльо и се засрамах от себе си. Не се уплаших, може би, ако бях се уплашил, щях да изляза да се бия. Стоях си ей така, все едно нищо. Другият приближи лицето си до моето и изкрещя, ама така, че всички да го чуят:

— А пък ти си само един страхливец.

— Така да бъде — казах. — Не се страхувам да мина за страхливец. Ако това те ласкае, можеш и да прибавиш, че си ме напсувал на майка и че съм се оставил да ме заплюеш. Сега успокои ли се?

Луханера измъкна ножа, който носех в жилетката под мишницата, и луда от гняв, го пъкна в ръката ми. Отгоре на всичко каза:

— Росендо, мисля, че имаш нужда от това тук.

Хвърлих ножа и излязох, без да бързам. Учудени, хората ми сториха път. Все едно ми беше какво ще си помислят.

За да се разделя с живота, който водех дотогава, избягах в Уругвай и там станах каруцар. След като се върнах, се преселих тук. Сан Телмо винаги е бил почтен квартал.

[1] Тоест на две пресечки от Националната библиотека, на която Борхес е бил директор — бел.прев. ↑

[2] Улицата, на която се намира затворът в Буенос Айрес — бел.прев. ↑

[3] Голямото гробище в Буенос Айрес — бел.прев. ↑

СРЕЩАТА

На Сузана Бомбал

Човек преглежда вестниците сутрин само за да ги забрави или за да има подходяща тема за вечерния разговор. Затова не е чудно, че никой вече не помни — или пък, ако помни, то е като в просъница — прочутия и толкова обсъждан в миналото случай, в който бяха замесени Манеко Уриарте и онзи Дънкан. Всъщност това се случи някъде към 1910 година — година на Халеевата комета и на Стогодишнината от освобождението, а оттогава е изтекла много вода. Действащите лица са вече покойници; свидетелите на случилото се дадоха тържествена клетва да мълчат. И аз вдигнах клетвено ръка и с цялата романтична сериозност на моите деветдесет години почувствах важността на този ритуал. Не знам дали другите са забелязали, че и аз дадох дума; не знам дали са удържали своята дума. Но, така или иначе, ето тук историята — с неизбежните промени, които са плод на времето и са присъщи на добрата или на лошата литература.

* * *

Онзи следобед братовчед ми Лафинур ме заведе на асадо^[1] в имението Лос Лаурелес. Трудно ми е да определя точното му географско разположение. Най-добре е да си представим едно от ония градчета в северната част на страната, сенчести и спокойни, които се спускат към реката и нямат нищо общо с огромната столица и с равнината. Пътуването с влака беше достатъчно дълго, за да ми се стори отегчително, но за децата времето изобщо тече бавно. Вече се мръкваше, когато прекосихме портала на имението. Усетих простите, вечни неща: мирис на печено месо, дървета, кучета, сухи клонки, огън, който събира хората.

Гостите не бяха повече от дванайсетина, до един възрастни хора. Всъщност, както узнах по-късно, най-старият не беше навършил още трийсет години. Съвсем скоро схванах, че те са вещи по въпроси, от които и до ден-днешен не разбирам: състезателни коне, мъжка мода, автомобили, безсрамно скъпи жени. Никой не накърни моята свенливост, никой не ми обърна внимание. Агнето, което един от ратаите приготвяше сръчно, но бавно, ни задържа в голямата столова. Спореха за годината на производство на вината. Намери се китара; мисля, че братовчед ми, ако добре си спомням, запя „Ла тапера“ и „Ел гаучо“ от Елиас Регулес, а после някакви децими на оскъдния лунфардо^[2] от ония години. Пееше за някакъв бой с ножове на улица „Хуни“^[3]. Донесоха кафе и пури. За връщане изобщо не ставаше и дума. Изпитвах (фразата не е моя, а на Лугонес) страх от късния час. Не исках да погледна часовника. За да прикрия самотата си на дете сред възрастни, гаврътнах бързо една-две чашки, без да изпитам удоволствие. Уриарте предложи на Дънкан да играят покер на две ръце. Някой възрази, че този начин на игра не е интересен, и предложи каре. Дънкан го подкрепи, но Уриарте, с някакво непонятно за мен упорство, се заинати и настоя за първоначалната си идея. Освен играта труко^[4], чиято основна цел е запълване на времето с шеги и стихове, и скромните лабиринти на пасианса картите не са ме увличали никога. Измъкнах се, без никой да забележи. Една голяма къща, непозната и тъмна (светло беше само в столовата), означава за едно дете повече, отколкото някоя непозната страна за някой пътешественик. Крачка по крачка изследвах стаите; спомням си една зала за билиард, една галерия с правоъгълни и ромбовидни стъкла, две люлеещи се кресла и прозорец, през който се виждаше някаква беседка. Изгубих се в тъмното и най-накрая собственикът на къщата, чието име с годините съм забравил — може да е бил Асеведо или Асебал — все пак успя да ме намери. От доброта или просто за да задоволи суетата си на колекционер, той ме заведе при една витрина. Когато запали лампата, видях, че във витрината има експонати на хладно оръжие. Ножове, станали прочути поради ръцете, които си бяха служили с тях. Каза ми, че имал малък чифлик близо до Пергамино и че като отивал или се връщал от там, постепенно бил насъбрал всичко, което виждах. Отвори витрината и без да чете обясненията по картончетата, разказа историята на всеки нож — горе-долу една и съща, с разлика само в

местата и в датите. Попитах го дали сред тези оръжия не се намира случайно и камата на Морейра^[5] (по онова време той бе архетип на гаучото, така както по-късно станаха Мартин Фиеро и дон Сегундо Сомбра^[6]). Бе принуден да признае, че не притежава този нож, но в замяна на това можел да ми покаже една кама, която се сгъваше под формата на буквата „V“. Отвън долетяха гневни викове и той побърза да затвори витрината. Последвах го.

Уриарте крещеше, че противникът му го е измамил. Другите, застанали прави, ги бяха наобиколили. Спомням си, че Дънкан беше по-висок от останалите, як, с приведени рамене, с безизразно лице и светлоруси, почти бели коси; Манеко Уриарте беше подвижен, мургав, може би с малко индианска кръв, с претенциозни редки мустачки. Съвсем ясно личеше, че всички са пияни; не зная дали наистина по пода се търкаляха две-три бутилки, или пък така ми се стори поради многото филми, които съм гледал. Уриарте не преставаше да ругае; думите му ставаха все по-обидни и дори цинични; Дънкан се правеше, че не го чува; накрая, сякаш вече отегчен, стана и го удари с юмрук. Повален на пода, Уриарте извика, че няма да преглътне тая обида, и го призова да се бият.

Дънкан отказа, а после се заоправдава:

— Да си призная, страх ме е от него.

Всички прихнаха да се смеят. Уриарте вече се бе надигнал, когато се тросна:

— Ще се бием, и то още сега, начаса.

Някой, Бог да му прости, отбеляза, че не липсват оръжия.

Не помня кой отвори витрината. Манеко Уриарте избра най-впечатляващото и най-дълго оръжие — камата с напречника във формата на буквата „V“. Дънкан някак небрежно взе един нож с дървена дръжка, на острието му бе гравирани храст. Някой се обади, че било много типично за Манеко да си избере шпага. Никой не се изненада, че в този момент на Уриарте му трепна ръката; всички се учудиха, че същото стана и с Дънкан.

Традицията изисква мъжете, които са решили да се бият, да не оскърбяват дома, където се намират, и да излязат навън. Полунашега-полунаистина излязохме навън във влажната нощ. Не бях опиянен от виното, а от самото приключение; копнеех някой да убие някого, за да мога после да разказвам и да си спомням приключението. Мисля, че в

този миг останалите не бяха по-възрастни от мен. Усетих освен това как някаква вихрушка, която никой не можеше да спре, ни завлича и погубва. Никой не вярваше на обвинението на Манеко; всички го тълкуваха като плод на стара, отново пламнала от виното вражда.

Вървахме под дървета и задминахме беседката. Начело крачеха Уриарте и Дънкан; учуди ме, че се дебнат един друг, сякаш се страхуваха от изненада. Стигнахме до една полянка. Дънкан каза кротко, но властно:

— Това място тук е подходящо.

Двамата застанаха в средата. Стояха колебливи и нерешителни. Някой се обади:

— Я хвърлете тия жезла, че само ви пречат, и се хванете гуша за гуша.

Обаче двамата мъже вече се сражаваха. В началото го вършеха несръчно, сякаш се страхуваха да не се наранят; в началото следяха стоманеното острие на противника, после — очите му. Уриарте беше забравил своя гняв; Дънкан — безразличието или презрението си. Опасността ги беше преобразила — сега се сражаваха двама мъже, а не двама юноши. Представях си битката като хаос от стомана, а сега я следях, сякаш бе партия шах. Годиците, разбира се, са разкрасили едни неща от това, което видях, и са покрили с прах други. Не зная колко продължи боят; има неща, които не се подчиняват на обикновените измерения на времето.

Тъй като нямаха пончо, което обикновено служи за защита, те посрещаха ударите с подлакътниците си и скоро изпорязаните им ръкави почнаха да тъмнеят от кръвта. Явно грешахме, като мислехме, че не познават този вид двубой. Забелязах, че действат по различен начин. Оръжията им бяха различни и за да компенсират по-неизгодното си положение, Дънкан се стараеше да бъде съвсем близо до противника си; Уриарте пък отстъпваше, за да се хвърли после напред, като нанасяше дълги и ниски удари с камата. Някой извика:

— Ще се убият! Спрете ги!

Никой не се осмели да се намеси. Уриарте беше отстъпил. Тогава Дънкан го атакува. Телата им вече почти се докосваха. Стоманата на Уриарте търсеше лицето на Дънкан. Изведнъж ни се стори, че камата е станала по-къса — беше потънала в гърдите на Дънкан и той се свлече на тревата. Докато падаше, каза много тихо:

— Колко странно! Всичко е като на сън!

Не затвори очи, не помръдна и аз вече бях видял как един човек убива друг.

Манеко Уриарте се наведе над мъртвеца и го помоли да му прости. Плачеше, без да се преструва. Току-що стореното превишаваше силите му. Сега разбирам, че се е разкайвал не толкова за престъплението, колкото за безразсъдството си.

Не исках да гледам повече. Толкова бях копнял да присъствам на подобна случка, а ето че се чувствах сломен. По-късно Лафинур ми каза, че се наложило да употребят сила, за да изтръгнат ножа. Събрали се на съвет. Решили да лъжат възможно най-малко; за да му придадат по-голямо благородство, щели да представят двубоя с ножове като дуел с шпаги. Четири души си предложили услугите за секунданти, между тях и Асебал. В Буенос Айрес всичко се урежда; приятели ще се намерят винаги.

Върху масата от махагоново дърво бяха останали разпилени карти и банкноти; никой не искаше нито да ги погледне, нито да се докосне до тях.

През следващите години неведнъж съм мислил да разкажа историята на някой приятел, но винаги съм изпитвал чувството, че за мен е по-ласкателно да притежавам една тайна, отколкото да я разказвам. Към 1929 година случаен разговор ме накара внезапно да наруша това дълго мълчание. Пенсионираният полицейски комисар дон Хосе Олаве ми беше разказвал истории за герои на камата, подвизавали се в квартал Ретирос; той изтъкна, че тези хора били способни на всякакво коварство, което би им помогнало да надвият противника си, и че преди братята Подеста и Гутиерес почти не е имало честни боеве с ножове. Казах му, че съм бил свидетел на такъв дуел. И тогава му разказах случилото се преди толкова много години. Той ме изслуша с професионално внимание, после запита:

— Сигурен ли сте, че Уриарте и другият никога преди това не са се упражнявали в бой с нож? Може би, докато са се въртели из чифлиците, все са понаучили туй-онуй?

— Не — отговорих му. — Всички, които бяха там, се познаваха добре и всички бяха крайно учудени.

Олаве продължи бавно, сякаш мислеше на глас:

— Значи една от камите се е сгъвала под формата на буквата „V“... Знам само за две ками от този вид: камата на Морейра и на Хуан Алмада, който е действал някъде към Тапалкен — нещо прищракна в паметта ми; Олаве продължи: — Освен това вие споменахте за нож с дървена дръжка с гравирана марка във вид на храст. Такива ножове има с хиляди, но един, само един е придобил слава — той спря за миг, после продължи: — Имението на господин Асеведо е било близо до Пергамино. Говори се, че към края на века именно по тия места се е подвизавал друг главорез — Хуан Алманса. След първото си убийство, което е извършил на четиринайсет години, той никога не се разделял точно с такъв къс нож, защото му носел късмет. Хуан Алманса и Хуан Алмада се намразили, защото хората ги бъркали поради близостта на имената. Дълги години са се търсили, но никога не са се срещнали. Хуан Алманса е бил убит по време на едни избори от някакъв заблуден куршум. Другият е починал, струва ми се, от естествена смърт в болницата в Лае Флорес.

Тази вечер не говорихме повече. Всеки от нас остана сам да мисли.

Девет-десет мъже, които вече не са между живите, видяха това, което видяха очите ми, острието, което проникна дълбоко в тялото, и после тялото, проснато на земята — но това, което те видяха, всъщност е краят на друга, по-отдавнашна история. Манеко Уриарте не уби Дънкан; сражаваха се оръжията, а не мъжете. Те бяха лежали в покой едно до друго в една витрина до момента, в който ръцете ги бяха събудили. Навярно са се раздвижили при събуждането; затова трепна юмрукът на Уриарте, затова трепна ръката на Дънкан. Двете ками знаеха да се сражават — затова техните оръдия, хората, се сражаваха добре в оная нощ. Бяха се търсили дълго по безкрайните пътища на провинцията и се срещнаха тогава, когато господарите им гаучоси вече се бяха превърнали в прах. В желязото, от което бяха изковани, дремеше и дебнеше отколешна човешка ненавист.

Вещите живеят по-дълго от хората. Кой знае дали историята свършва тук, кой знае дали няма да се срещнат отново.

[1] Нещо подобно на излет с барбекю — бел.прев. ↑

[2] Виж бележките към предговора на цикъла — бел.ред. ↑

[3] Улицата на публичните домове — бел.прев. ↑

[4] Вид игра на карти, много разпространена в Аржентина и Уругвай — бел.прев. ↑

[5] Хуан Морейра (1819–1874) — известен гаучо от типа на Бъч Касиди и Сънданс Кид. Дълго е бил преследван от закона, преди да бъде убит — бел.прев. ↑

[6] Мартин Фиеро и Сегундо Сомбра за разлика от Хуан Морейра са измислени гаучоси — единият е герой на едноименната поема на Хосе Ернандес, а дон Сомбра е положителният образ в романа на Рикардо Гуиралдес (13.2.1886, Буенос Айрес — 11.11.1927, Париж) „Дон Сегундо Сомбра“ — бел.прев. ↑

ХУАН МУРАНЯ

Дълги години разправях, че съм израснал в квартал Палермо^[1]. Сега вече ми е ясно, че това е било почти литературно преувеличение, защото всъщност израснах зад една дълга ограда с железни решетки в къща с двор и сред книгите в библиотеката на баща ми и на дядо ми. Палермо на камите и китарите се е намирал зад ъгъла (така ме уверяваха), в кръчмите и бордеите.

През 1930 година посветих едно есе на Еваристо Кариего — наш съсед, поет, възпяващ предградията. Малко по-късно случайността ме срещна с Емилио Трапани. Качих се на влака за Морон и Трапани, седнал до прозореца в купето, ме заговори по име. Не можах да го позная — бяха минали толкова много години, откакто седяхме на един чин в училището на улица „Тамес“. (Роберто Годел непременно ще си спомни за него, сигурен съм.) С Трапани никога не сме били особено близки. Времето, а също и взаимното безразличие ни бяха раздалечили още повече. Впрочем сега си спомням, че той ме беше запознал с основните понятия от лунфардо — тогавашния жаргон на бабаитите. Завързахме един от онези тривиални разговори, в които с усилие намираме какво да кажем или от които узнаваме за кончината на някой съученик, превърнал се само в име. Внезапно Трапани каза:

— Знаеш ли, наскоро ми дадох да прочета книгата ти за Кариего. В нея през цялото време говориш за двубои с ками и за света на криминалните типове. Но я ми кажи, Борхес — той ме гледаше с огромно удивление, — какво знаеш ти за този подземен свят?

— Чел съм по въпроса — отговорих.

Не ме остави да продължа и каза:

— Да, чел си, сигурно, а аз познавам тия хора, без да съм „чел“ за тях — и след това добави с тон на човек, доверяващ някаква тайна: — Племенник съм на Хуан Мураня^[2].

От всички майстори на камата през деветдесетте години в Палермо най-много се говореше за Мураня.

— Флорентина, леля ми по майчина линия — продължи той, — му беше жена. Тази история може да те заинтересува...

Реторичният патос на места, а и някои дълги фрази ме накараха да заподозра, че я разказваше не за първи път.

* * *

Майка ми открай време роптаеше, че сестра ѝ се е оженила за Хуан Мураня, който според нея беше хладнокръвен убиец и нехранимайко, а за леля Флорентина — човек на действието. За смъртта на чичо ми се разказват най-различни истории. Някои даже стигаха дотам, че уж една нощ, понеже си бил пийнал, паднал от капрата на файтона, когато завивал на ъгъла на улица „Коронел“, и си разбил черепа в паветата. Други говореха, че властта го преследвала и той избягал в Уругвай. Майка ми, която въобще не можеше да понася зет си, така и никога не ми обясни. Пък и съм бил много малък тогава, за да помня Хуан Мураня.

По време на Стогодишнината^[3] ние живеехме в дълга и тясна къща на улица „Русел“. Задната врата, която беше винаги заключена, извеждаше към „Сан Салвадор“. Леля ми — вече жена на години и леко странна — живееше в таванската стаичка. Беше слаба и кокалеста, или така ми е изглеждало, много висока и неразговорлива. Боеше се от чистия въздух, никога не излизаше и не ни позволяваше да влизаме в стаята ѝ. Неведнъж съм я заварвал да краде и да крие храна. В квартала говореха, че се била побъркала след смъртта или изчезването на Мураня. Помня я винаги облечена в черно. Имаше навика да си говори сама.

Къщата беше на някой си господин Лукеси, собственик на бръснарница в Баракас. Майка ми, която беше шивачка на униформи, едва свързваше двата края. Дочувах разни тайнствени думи, които не разбирах — съдия-изпълнител, принудително опразване на жилището, задето не сме си платили наема. Мама беше страшно разтревожена; леля повтаряше непрекъснато, че Хуан няма да позволи на този гаден чужденец да ни изхвърли. И тя разказваше случая — който ние вече знаехме наизуст — за оня нахалник от южните предградия, който бил дръзнал да се усъмни в смелостта на мъжа ѝ. Щом узнал за това, чичо Хуан начаса се придвижил до другия край на града, намерил го, уредил въпроса с един удар с ножа и го хвърлил в Риачуело. Не знаей дали

историята е вярна; сега важен е фактът, че този случай е бил разказван и са вярвали на достоверността му.

Вече се виждах мислено да спя по канавките на улица „Серано“ или пък като просяк, или с кошница, предлагащ праскови. Най-много ме привличаше последното, защото така щях да се отърва от училище.

Не знаех колко време продължи тая тревога. Веднъж покойният ти баща ни каза, че времето не може да се измерва с дни, както парите се измерват в сентаво или песо, защото парите са еднакви, а всеки ден и дори може би всеки час е различен. Не ми стана съвсем ясно какво искаше да каже с това, обаче фразата се е запечатала в съзнанието ми.

През една от онези нощи сънувах сън, който се превърна в кошмар. Сънувах чичо си Хуан. Не го познавах, но си го представях як, с малко примес на индианска кръв, с редки мустаци и буйна коса. Пътувахме на юг между големи каменни кариери и бурени, но тези кариери и тези бурени бяха едновременно и улица „Тамес“. В съня ми слънцето грееше високо над нас. Чичо Хуан беше облечен в черен костюм. Спря близо до някакъв мост в едно дефиле. Държеше ръката си под сакото на височината на сърцето, но не като човек, който се готвеше да извади нож, а сякаш криеше нещо. Каза ми с много тъжен глас: „Много съм се променил“. Извади бавно ръката си и тогава видях крайник на лешояд. Събудих се с вик в тъмнината.

На другия ден майка ми нареди да я придружа у Лукеси. Отиваше там да моли за отсрочка; предполагам, че ме взе със себе си, за да може кредиторът да види безпомощността ѝ. На сестра си не каза нито дума, тъй като тя не би ѝ позволила да се унижава по такъв начин. Никога не бях ходил в Баракас; стори ми се, че там имаше повече хора, повече улично движение и по-малко незастроени места. Още от ъгъла видяхме, че пред сградата, която търсехме, имаше полицаи и тълпа хора. Някакъв съсед обикаляше групичките насъбрали се хора и повтаряше как към три часа сутринта бил събуден от някакви удари; чул как вратата се отваря и че някой влиза, но никой не я затворил; призори намерили Лукеси проснат в пруста, полуоблечен. Били му нанесени многобройни удари с нож. Човекът живеел сам; правосъдието така и не успя да открие виновника. От къщата не бяха откраднали нищо. Някой си спомни, че напоследък покойният бил изгубил почти напълно зрението си. А друг каза авторитетно: „Дошъл му е часът на човека“.

Разсъждението и тонът тогава силно ме впечатлиха; с годините постепенно се убедих, че когато някой умре, винаги ще се намери някакъв многознайко, който да направи това велико откритие.

Близките на покойника ни поканиха на бдението и ни поднесоха кафе; изпих една чашка. В ковчега на мястото на умрелия бяха поставили восъчна кукла. Споделих това с майка си; един от опечалените се усмихна и ми обясни, че фигурата, облечена в черно, бил господин Лукеси. Загледах се в него като омагьосан. Наложих се майка ми да ме дръпне за ръкава.

Месеци наред се говореше само за това. По онова време престъпленията бяха редки — спомняш ли си колко дълго се говореше за случая с Мелена, с Кампана и Силичието? Единственият човек в Буенос Айрес, който изобщо не трепна, беше леля Флорентина. Тя повтаряше със старческа упоритост:

— Нали ви казах, че Хуан няма да разреши оня мръсен чужденец да ни остави без покрив.

Един ден валеше като из ведро. Като не можех да отида на училище, тръгнах да оглеждам къщата. Качих се и на тавана. Там седеше леля ми, положила ръка върху ръка; усетих, че дори и не мисли. В стаята й миришеше на влага. В единия ъгъл беше желязното легло; на една от пръчките висеше молитвена броеница; в другия ъгъл имаше ракла за дрехи. На една от варосаните стени висеше щампа на Богородицата. Върху нощната масичка стоеше свещник.

Без да вдигне поглед, леля ми каза:

— Знам какво те води насам. Изпратила те е майка ти. Тя не иска да разбере, че ни спаси Хуан.

— Хуан ли? — запитах учуден. — Та Хуан е умрял преди повече от десет години.

— Хуан е тук — каза тя. — Искаш ли да го видиш?

Отвори чекмеджето на нощната масичка и извади от там една кама.

После продължи нежно:

— Ето го. Знаех си аз, че никога няма да ме изостави. На тоя свят не е имало мъж като него. Не позволи на оня мръсен чужденец дори да гъкне.

Едва тогава разбрах. Тази бедна побъркана жена беше убила Лукеси. Водена от омраза, от лудост, а кой знае, може би от любов, тя

се беше измъкнала през южната врата, беше прекосила в тъмната нощ безброй улици, беше намерила накрая къщата и с тези големи и костеливи ръце беше забила камата. Камата беше за нея Мураня, мъртвецът, когото тя продължаваше да обожава.

Никога не разбрах дали бе доверила историята на майка ми. Почина малко преди да ни накарат да опразним къщата.

Това е разказът на Трапани, когото повече не срещнах. Струва ми се, че в историята на тая жена, останала сама и отъждествила своя мъж, своя тигър с един предмет, който той ѝ бе оставил — жестокото оръжие на неговите подвизи, — виждам символ или по-точно — много символи. Хуан Мураня е бил мъж, който е крачел по познатите ми улици, който е познал онова, което познават всички мъже, който е усетил вкуса на смъртта и после се е превърнал в нож; сега е споменът за един нож, а утре ще потъне в забвение, във всеобщото забвение.

[1] Бедно предградие на Буенос Айрес, населено предимно с италиански емигранти. Семейството на Борхес се премества да живее там сравнително късно заради по-евтините жилищни наеми — бел.прев. ↑

[2] Името силно напомня името на Хуан Морейра, гаучото, обявен извън закона и превърнал се в народен герой, и явно в алитерацията на имената е търсен литературен прием. Мураня дори по дрехи и маниери наподобява Морейра; не е случайно също, че този разказ е поставен веднага след разказа „Срещата“, в чийто сюжет духът на Морейра играе съществена роля — бел.прев. ↑

[3] Става въпрос за юбилей от подписването на Декларацията за независимостта на Аржентина (1810 г.), тоест действието се развива през 1910 г. — бел.прев. ↑

СТАРАТА ДАМА

На 14 януари 1941 година Мария Хустина Рубио де Хауреги щеше да празнува стогодишния си рожден ден. Тя беше единствената останала жива потомка на участник във войната за независимост^[1].

Баща ѝ, полковник Мариано Рубио, е бил човек, когото, без да проявяваме непочтителност, можем да наречем малък национален герой. Роден в енорията Ла Мерсед в семейство на местни земевладелци, той е произведен в чин младши лейтенант от армията на Андите и взема участие в битката при Чакабуко, в злополучния бой при Канча Раяда, в сражението в Майпу и две години по-късно — при Арекипа^[2]. Казват, че в навечерието на тази битка двамата с Хосе де Олавария^[3] си разменили сабите. В началото на април 23-та се е състояло знаменитото сражение при Серо Алто, но тъй като е станало в долината, обикновено му викат сражението при Серо Бермехо. Венецуелците, които вечно завиждат на бойната ни слава, приписват тази победа на генерал Симон Боливар, ала не е възможно да бъде измамен безпристрастният наблюдател, аржентинският историк, който отлично знае, че заслугата за победата се пада на полковник Мариано Рубио. Именно той, начело на полк колумбийски хусари, накланя везните в спорната битка с пики и саби, подготовка за не по-малко знаменитото сражение при Аякучо, където също се отличава. Тук е ранен. През 27-а се сражава геройски при Итусаинго^[4] под прякото командване на Алвеар^[5]. Въпреки родството си с Росас^[6] той е бил човек на Лавайе и поддръжник на унитаристите. Успява да разгроми монтонеросите^[7] в една схватка, която нарича саблена сеч.

След разгрома на унитаристите емигрира в Уругвай и се жени. Умира по време на Голямата война в обсадения от хората на Орибе^[8] Монтевидео малко преди да навърши четирийсет и четири години, а за онова време това е било почти старост. Минавал е за приятел на Флоренсио Варела. Твърди се, че е бил изключен от Военната академия, и, изглежда, наистина е било така: превзел е много крепости, но не е бил взел нито един изпит. Остава две дъщери, от които ни интересува само по-малката — Мария Хустина.

Към края на 53-та вдовицата на полковника заедно с дъщерите си се засели в Буенос Айрес. Не им върнаха имението, отнето от тиранина, но семейството живя дълго със спомена за изгубените земи, които никога не бяха виждали. На седемнайсет години Мария Хустина се омъжи за доктор Бернардо Хауреги, който, макар и цивилен, взе участие в битките при Павон и Сепеда^[9] и умря, изпълнявайки служебния си дълг, по време на жълтата треска^[10]. Той остави син и две дъщери. Мариано — първородният, стана данъчен инспектор и често посещаваше архивите на Националната библиотека, подтикван от желанието да напише подробна биография на героя, биография, която така и не завърши и която навярно не е и започвал. По-голямата от дъщерите — Мария Елвира, се омъжи за свой братовчед от рода Сааведра^[11], чиновник в министерството на финансите, а Хулия, по-малката — за някой си господин Молилари, италианец, който преподаваше латински и беше извънредно начетен човек. Внуците и правнуците няма да споменавам; достатъчно е читателят ми да си представи един знаменит, но обеднял род, който води началото си от една епична фигура и от родената в изгнание дъщеря.

Живееха съвсем скромно в квартал Палермо, недалеч от черквата „Гуадалупе“, и Мариано още си спомняше блатото, което бе виждал от трамвая, както и къщурките край него — тухлени, макар и неизмазани, а не сковани от листовце ламарина: вчерашната бедност беше по-малко бедна от днешната, която ни предлага индустриализацията. А и богатството бе по-скромно.

Домът на семейство Рубио заемаше етажа над кварталния галантериен магазин. Страничната стълба беше тясна, парапетът от дясната ѝ страна продължаваше и по една от стените на тъмно преддверие, в което имаше закачалки и няколко стола. От преддверието се влизаше в малък салон с тапицирани мебели, а от салона — в трапезария с мебели от махагон и една витрина. През щорите, винаги спуснати заради приличащото слънце, се процеждаше слаба светлина. Помня, че миришеше на застояло. По-нататък се намираха спалните, банята, тераса с корито за пране и слугинската стая. Единствените книги в къщата бяха том от Андраде, монография за героя с допълнения, написани на ръка, и Испанско-американският речник на Монтанер и Симон, купен за това, че се продаваше на изплащане, а и защото притежаваха подходяща етажерка. Живееха от

пенсия, която все закъсняваше, и от наема от един участък — жалка останка от обширното им едно време имение в Ломас де Самора.

По времето, за което става дума в моя разказ, старата дама живееше с овдовялата Хулия и сина ѝ. Тя продължаваше да проклена Артигас^[12], Росас и Уркиса. Първата световна война, заради която намрази немците, макар да не знаеше почти нищо за тях, ѝ се струваше по-малко реална, отколкото революцията от 90-а и атаката при Серо Алто. След 1932 година започна постепенно да гасне: баналните метафори са най-хубави, защото единствено те са точни. Естествено, беше католичка, но това не означаваше, че вярва в триединната доктрина, нито пък в безсмъртието на душата. Шепнеше молитви, които не разбираше, а пръстите ѝ прехвърляха зърната на броеницата. Вместо Великден и Богоявление бе почнала да празнува Коледа, а вместо мате пиеше чай. Думите протестант, евреин, масон, еретик и безбожник за нея бяха синоними и не означаваха нищо. Докато можеше, наричаше испанците готи, както им викаха родителите ѝ. През 1910 година не пожела да повярва, че инфантата, която в края на краищата беше принцеса, противно на всички очаквания говори като обикновена галисийка, а не като аржентинска дама. Този обезсърчителен факт ѝ съобщи на бдението край зет ѝ един богат роднина (който дотогава не бе стъпвал у тях, но чието име те жадно търсеха в светската хроника на вестниците). Старата дама продължаваше да се придържа към предишните наименования и казваше улица „Артес“, улица „Темпле“, улица „Буен Орден“, улица „Пиедад“, двете Дълги улици, площад „Парке“, площад „Портонес“. Семейството умишлено употребяваше тези архаизми, които у нея звучаха съвсем естествено. Казваха например „източните“, а не „уругвайците“^[13]. Тя не излизаше от къщи; навярно дори и не подозираше, че Буенос Айрес постепенно се е променил и е станал по-голям. Ранните спомени са най-ярки; градът, който старата дама си представяше отгатък пътната врата, сигурно беше много по-стар от онзи, който помнеше от времето, когато трябваше да напуснат центъра. Волските каруци навярно още стояха на площад „Онсе“, а клюмналите теменужки благоухаеха из дворовете в квартал „Баракас“. „Вече сънувам само умрели“, такава беше една от последните ѝ фрази. Не беше глупава, но доколкото ми е известно, никога не беше се отдавала на интелектуални удоволствия; вероятно се е задоволявала с такива,

които ни предлага паметта, а сетне забравата. Винаги е била великодушна. Помня спокойните ѝ ведри очи и усмивката ѝ. Каква ли буря от страсти, сега угаснали, а преди пламтящи, е бушувала у тази стара, очарователна някога жена. Влюбена в цветята, чийто скромен и тих живот приличаше на нейния, тя отглеждаше в стаята си бегонии и докосваше листата, които вече не виждаше. До 1929 година, когато потъна в унес, разказваше разни исторически събития — винаги с едни и същи думи и в един и същ ред, сякаш четеше „Отче наш“, но лично аз подозирам, че те вече не отговаряха на някакви представи. Беше ѝ все едно с какво се храни. С една дума, беше щастлива.

Сънят, както знаем, е най-тайнственото нещо, което правим. Посвещаваме му една трета от живота си, ала не го разбираме. За едни е кратко откъсване от бодърстването; за други — по-сложно състояние, което обхваща в едно минало, настояще и бъдеще; за трети — непрекъснат низ от съновидения. Да твърдим, че госпожа Хауреги е прекарала десет години в спокоен хаос, би означавало да допуснем грешка; всеки миг от тези десет години може да е бил само настояще — без „преди“ и без „след“. И нека не ни удивлява толкова настоящето, което мерим с денонощия, със стотиците страници на безброй календари, с грижите и делата си; то е същото онова настояще, в което живеем всяка сутрин, преди да се събудим, и всяка вечер, преди да заспим. Всеки ден ние два пъти се превръщаме в старата дама.

Семейство Хауреги живееше, както видяхме, в известен фалш. Те смятаха, че принадлежат към аристокрацията, но хората от това съсловие не ги познаваха; бяха потомци на национален герой, но в учебниците по история рядко се споменаваха името му. Наистина на него беше кръстена цяла улица, но тази улица, която малцина знаят, се намираще някъде зад гробищата в западната част на града.

Денят на стогодишнината приближаваше. На 10 януари един униформен офицер донесе писмо, подписано от самия министър, с което той известяваше, че на 14-и ще направи посещение на семейство Хауреги. Поласкани, те показаха това писмо на всички комшии, като заостряха вниманието им върху бланката и собственоръчния подпис на министъра. След това започнаха да пристигат журналисти, които подготвяха репортажи във вестниците. Дадоха им всевъзможни сведения, защото явно изобщо не бяха чували за полковник Рубио.

Почти непознати хора се обаждаха по телефона с молба да бъдат поканени.

Всички в домакинството се готвеха усърдно за великия ден. Намазаха пода, измиха прозорците, магнаха муселиновите покривала на полилеите, полираха махагона, излъскаха среброто от бюфета, разместиха мебелите и дори вдигнаха капака на пианото в салона, за да се вижда кадифената покривчица върху клавишите. Всички сновяха насам-натам. Единствено старата дама остана чужда на тая суматоха; усмихвайки се, тя сякаш нищо не разбираше; с помощта на слугинята Хулия я подреди тъй, сякаш подреждаше покойница. Първото, което щяха да видят гостите при влизането си, беше портретът на националния герой с маслени бои, а малко по-ниско, вдясно — сабята, съпътствала го в многобройните битки. Даже в дни на крайна оскъдица те не пожелаха да я продадат и възнамеряваха да я подарят на историческия музей. Една изключително мила съседка им послужи за случая със саксия здравец.

Тържеството трябваше да започне в седем часа. Бяха поканили гостите за шест и половина, тъй като знаеха, че никой не обича да е пръв. В седем и десет все още нямаше жива душа; поспориха малко язвително за ползата и вредата от неточността. Елвира, която се гордеше с точността си, заяви, че да караш хората да те чакат, е непростима проява на неуважение; Хулия, повтаряйки думи на мъжа си, отбеляза, че закъснението е израз на учтивост, защото, ако всички закъсняват, значи така е по-удобно и никой никого не притеснява. В седем и четвърт къщата беше претъпкана. Целият квартал видя и завидя на колата и шофьора на госпожа Фигероа^[14], която рядко канеше семейство Рубио, но която посрещнаха любвеобилно, да не би някой да си помисли, че се виждат само по погребения. Президентът беше изпратил адютанта си, един много мил господин, който заяви, че за него е голяма чест да стисне ръка на дъщерята на героя от Серо Алто. Министърът, който трябваше да се оттегли рано, произнесе проникновено слово, в което обаче се говореше повече за Сан Мартин, отколкото за полковник Рубио.

Старицата седеше в креслото си, облегната на няколко възглавници, и от време на време климаше или изпускаше ветрилото. Група знатни госпожи, дамите на Отечеството, изпяха в нейна чест националния химн, но тя, изглежда, не го чу. Фотографите подредиха

гостите в ефектни групички и защракаха със светкавиците. Чашките порто не стигаха. Отвориха няколко бутилки шампанско. Старата дама не промълви нито дума: може би вече не знаеше коя е. Още същата вечер се разболя и се залежа.

Когато по-чуждите се разотидоха, семейството набързо приготви студена вечеря. Миризмата на тютюн и кафе беше вече изместила финия аромат на парфюмите.

Сутрешните и вечерните вестници благородно лъжеха; всички хвалеха почти феноменалната памет на дъщерята на героя — „красноречив архив на цял век аржентинска история“. Хулия искаше да ѝ покаже тези съобщения. В полумрака старата дама лежеше все тъй неподвижно със затворени очи. Нямаше треска; лекарят, който я прегледа, каза, че всичко е наред. След няколко дни тя умря. Нашествието на тълпата, необичайната врява, светкавиците, речите, униформите, многобройните ръкостискания и гърмът на шампанското бяха ускорили нейния край. Навярно бе решила, че в къщата е нахлула Масорката^[15].

Мисля за падналите при Серо Алто, мисля за покритите със забрава мъже на Америка и Испания, загинали под конските копита, и ми се струва, че последната жертва на тази кавалерийска сеч в Перу — след повече от век — бе една стара дама от Буенос Айрес.

[1] Става въпрос за независимостта не само на Аржентина, но и на цяла Южна Америка. Споменатите военачалници — особено полковник Рубио — са участници предимно в битките от 20-те и 30-те години на XIX в. — бел.прев. ↑

[2] Чакабуко (Чили, 1817) — армията на генерал Хосе Сан Мартин разгромява испанската кралска армия, командвана от генерал Марко дел Понт; Канча Раяда (Чили, март, 1818) — разгром на армията на Сан Мартин; Майпу (Чили, април, 1818) — убедителна победа на Сан Мартин; Арекипа (Перу, 1825) — испанците се предават след обсадата на генерал Антонио Хосе де Сукре, командващ армията на Боливар, а след битката при Аякучо независимостта на Перу е извоювана окончателно — бел.прев. ↑

[3] Хосе де Олавария (1801–1845) — аржентински военен деец и активен участник в споменатите битки. Размяната на сабите е романтичен жест между генерали — бел.прев. ↑

[4] В провинция Кориентес, 1827 г. Аржентински и уругвайски войски окончателно разгромяват бразилски военни части — бел.прев. ↑

[5] Карлос Мария Алвеар (1789–1852) — водач на аржентинските революционни сили срещу испанските колониалисти в Монтевидео през 1814 г.; командващ в битката при Итусаинго — бел.прев. ↑

[6] Хуан Мануел де Росас (1793–1877) — първият диктатор на Аржентина (1835–1852); Хуан Гало Лавайе (1797–1841) — водач на унитаристите срещу федералистите — бел.прев. ↑

[7] Монтонеросите са гаучоси, поддръжници на Бланкосите (Бялата партия, федералистите), но подчиняващи се на местните си лидери, които са саботирали действията на колорадосите (Червената партия, унитаристите) — бел.прев. ↑

[8] Мануел Орибе (1792–1856) — лидер на бланкосите, герой от войната за независимост и командващ военните действия срещу нахлуването на Бразилия в Уругвай; военен министър при Ривера; покъсно обаче прави опит да завземе властта и с помощта на Росас обсажда Монтевидео за осем дни — бел.прев. ↑

[9] Сепеда (Аржентина 1859), Павон (Аржентина 1861) — битки между бланкоси под командването на Хосе Уркиса (1801–1870) и колорадоси, предвождани от Митре. При Сепеда унитаристите губят, но при Павон печелят — бел.прев. ↑

[10] Известна епидемия от 1870–1871 г. — бел.прев. ↑

[11] Става въпрос за рода на Корнелио де Сааведра, лидер на първото смесено аржентинско правителство от 1810 г. — бел.прев. ↑

[12] Хосе Артигас (1764–1850) — отпървом се бие срещу испанските колониалисти, после става съюзник на федералистите срещу унитаристите, накрая е разгромен от бразилски военни части — бел.прев. ↑

[13] Старото име на Уругвай е Банда Ориентал — Източният бряг — бел.прев. ↑

[14] Клара Гленкеърн де Фигероа — героиня на следващия разказ на Борхес — бел.прев. ↑

[15] Тайната полиция от времето на диктатурата на Росас — бел.прев. ↑

ДВУБОЯТ

На Хуан Освалдо Вивиано

Хенри Джеймс — с чието творчество ме запозна госпожа Фигероа, една от двете главни героини на настоящия разказ — навярно не би пренебрегнал тази история. Той би ѝ посветил над сто страници, пълни с ирония и нежност, украсени със сложни и изтънчено двусмислени диалози; спокойно можем да допуснем, че би добавил и някой мелодраматичен елемент. Самата същност на историята не би се променила особено от различната сцена — Лондон или Бостън. Все пак събитията станаха в Буенос Айрес и възнамерявам да ги оставя на този фон. Ще се ограничи с кратко резюме на случая, тъй като бавното му развитие и светската обстановка, в която протече, са чужди на литературните ми навици. Да диктувам този разказ, за мен е скромно и някак странично приключение. Трябва да предупредя читателя, че отделните епизоди са по-маловажни от ситуацията, която ги породила, както и от самите участници.

Клара Гленкеърн де Фигероа беше висока, горда жена с огненочервена коса. Отличаваше се по-скоро със схватливост, отколкото с бляскав интелект; не беше остроумна, но умееше да цени остроумието на другите хора — даже и на другите жени. По душа бе гостоприемна. Различията ѝ доставяха удоволствие; навярно затова пътуваше толкова. Знаеше, че средата, в която ѝ се бе паднало да живее, е донякъде произволна съвкупност от обреди и церемонии, ала тези обреди ѝ допадаха и тя ги изпълняваше с достойнство. Когато бе още много млада, родителите ѝ я омъжиха за доктор Исидро Фигероа; навремето той бе наш посланик в Канада, но в крайна сметка се отказа от тази длъжност с довода, че в епохата на телеграфите и телефоните посолствата са анахронизъм и ненужно бреме за нацията. С това решение си спечели неприязънта на всички свои колеги. Клара харесваше климата на Отава (все пак тя имаше шотландски произход) и не намираще задълженията на една посланическа съпруга за

неприятни, но дори и насън не ѝ мина през ум да възрази. Фигероа почина скоро след това; що се отнася до Клара, след няколко години на нерешителност и съкровени търсения тя се посвети на живописата, навярно вдъхновена от примера на своята приятелка Марта Писаро.

Типично за Марта Писаро бе, че в разговор хората винаги я споменаваха като сестрата на блестящата Нелида Сара, омъжена и разделена със съпруга си.

Преди да избере четката, Марта бе обмисляла дали да не се захване с литература. Можеше да се изразява находчиво на френски, обичайния език на четивата, които подбираще; за нея испанският не бе нищо повече от обикновена домашна принадлежност, какъвто бе гуарани за жените от провинция Кориентес. Вестниците ѝ бяха предоставили достъп до някои страници на Лугонес и на мадридчанина Ортега-и-Гасет; стилът на тези майстори на перото затвърди подозренията ѝ, че езикът, отреден ѝ от съдбата, е подходящ по-скоро за суетни брътвежи, отколкото за изразяване на мисли или страсти. За музиката знаеше само онова, което трябва да знае всеки редовен посетител на концерти. Тя беше от провинция Сан Луис; и тъй, започна кариерата си с добросъвестни портрети на Хуан Крисостомо Лафинур и полковник Паскуал Прингълс^[1]; тези творби, както можеше да се предвиди, бяха откупени от Провинциалния музей. От изображенията на местни герои премина към старите къщи на Буенос Айрес, чиито скромни вътрешни дворове пресъздаваше със също тъй скромни багри, а не с онази безвкусна показност, която други автори им придават. Някой — с положителност не госпожа Фигероа — отбеляза, че цялото ѝ творчество черпи вдъхновение от работата на генуезки строители от деветнайсети век^[2]. Между Клара Гленкеърн и Нелида Сара (която според мълвата някога бе харесвала доктор Фигероа) открай време имаше известно съперничество; може би двубоят всъщност бе между тях двете, а Марта бе само едно оръдие.

Както добре знаем, всички неща се случват най-напред в другите страни, а чак след време в нашата. Сектата на художниците — днес тъй несправедливо забравена, — която се наричаше „конкретна“ или „абстрактна“ (сякаш за да покаже презрението си към логиката и към езика), е един от многобройните примери в това отношение. Те твърдяха, струва ми се, че както на музиката ѝ е позволено да създава собствена вселена от звуци, тъй и нейната сестра, живописата, може да

експериментира с багри и форми, които не възпроизвеждат точно обектите, представящи се пред нашите очи. Лий Каплан написа, че техните платна, които възмущаваха буржоата, всъщност се подчиняват на библейската забрана (споделяна и от исляма) да се създават кумири на живи същества от човешки ръце. Тези иконоборци, изтъкваше той, постепенно възстановяваха истинската традиция на живописца, опорочена от еретици като Дюрер или Рембранд. Хулители на Каплан го обвиниха, че се позовава на примера, който ни дават шарките на килимите, калейдоскопите и вратовръзките. Революциите в естетиката предлагат изкушението да се отдадеш на безотговорното и лесното; и тъй, Клара Гленкеърн реши да стане абстрактна художничка. Винаги бе боготворяла Търнър^[3]; сега се зае да обогати конкретното изкуство с мъглявите великолепия на този автор. Работеше спокойно, без да бърза. Преработи или унищожи няколко композиции и през зимата на 1954 година изложи серия рисувани с темпера картини в една галерия на улица „Суипача“; показва предимно творби, които една военна метафора, модерна по онова време, определяше като „авангардни“. Последниците бяха парадоксални: всеобщото мнение бе благосклонно към труда ѝ, но официалният орган на сектата заклейми тези необичайни композиции, които, макар и да не бяха фигуративни, все пак загатваха разбушвано море, джунгла или залез и не се примиряваха да бъдат просто строги линии и окръжности. Навярно първият човек, който посрещна това с усмивка, бе самата Клара Гленкеърн. Бе се старала да е модерна, а ето че именно модерните художници я отхвърляха. Все пак за нея рисуването бе по-важно от успеха и тя продължи да работи. Равнодушна към този епизод, Живописца следваше своя път.

Тайният двубой вече бе започнал. Марта беше не просто художничка; живо се интересувахе от онова, което с основание можем да наречем „административната страна“ на изкуството, и беше помощник-секретар на групата, наречена Кръга на Джото. В средата на 1955 година тя успя така да нагласи нещата, че Клара, която вече бе приета за член на дружеството, да бъде избрана и в комисията на новите ръководители. Тази привидно незначителна случка все пак заслужава известен анализ. Марта бе подпомогнала приятелката си, но неоспорима, макар и загадъчна истина е, че този, който извършва

дадена услуга, по някакъв начин превъзхожда облагодетелствания от нея.

Някъде към 1960 година „две четки на световно ниво“ (дано ни бъде простен този банален израз) се състезаваха за една първа награда. Единият кандидат, по-възрастният, бе създал тържествени платна с изображения на страховити гаучоси, високи като скандинавци; съперникът му, съвсем младо момче, си бе спечелил одобрение и скандална слава чрез усърдна непоследователност. Членовете на журито бяха все на възраст повече от половин век и от страх, че ще ги обвинят в остарели критерии, бяха склонни да гласуват за младежа, чиито творби дълбоко в себе си не харесваха. Дори след упорити дебати, провеждани отначало вежливо, а накрая — с досада, все не успяваха да постигнат съгласие. По време на третата дискусия някой се обади:

— Според мен В е лош художник и наистина смятам, че е по-слаб от госпожа Фигероа^[4].

— Бихте ли гласували за нея? — запита друг с лек сарказъм.

— Да — отвърна първият, вече раздражен.

Същия следобед журито единодушно присъди наградата на Клара Гленкеърн. Тя беше видна личност, обичлива, с безукорен морал и често уреждаше във вилата си в Пилар празненства, отразявани в хрониките на най-скъпите списания. Обичайната вечеря за ознаменуване на събитието бе организирана от Марта, която пое и разноските. Клара ѝ благодари с малко, но добре подбрани думи; отбеляза, че всъщност няма противоречие между традиционното и новото, между установения ред и приключението и че самата традиция е изградена от вековна поредица приключения. На тържеството присъстваха множество светски личности, почти всички членове на журито и неколцина художници.

Всички винаги мислим, че съдбата е била скъперница към нас, а на другите е отредила по-добър дял. Култът към гаучосите и „Beatus ille...“ са проява на градска носталгия; Клара Гленкеърн и Марта Писаро, преситени от еднообразието на безделието, копнееха за света на художниците — люде, посветили живота си на красотата. Нищо чудно в рая блажените да смятат, че предимствата на небесните селения са преувеличени от богословите, които никога не са били там. Може би и прокълнатите в ада невинаги са щастливи.

Няколко години по-късно в град Картахена се проведе Първият международен конгрес на латиноамериканското изобразително изкуство. Всяка република изпрати свой представител. Темите на конгреса, простете за клишетото, бяха от животрептящ интерес: може ли художникът да се абстрахира от местното, може ли да избегне или да прикрие родната фауна и флора, да остане безразличен към обществените проблеми, да не присъедини гласа си към гласа на борците против англосаксонския империализъм и прочие, и прочие? Преди да стане посланик в Канада, доктор Фигероа бе заемал дипломатически пост в Картахена; Клара, която донякъде се бе възгордяла от получената награда, с радост щеше да отиде отново в този град — сега вече в качеството си на художник. Надеждата ѝ обаче бе осуетена; правителството избра за представител на страната Марта Писаро. Творческите ѝ изяви, макар и невинаги убедителни, често бяха блестящи — според безпристрастните сведения на кореспондентите на Буенос Айрес.

Животът изисква някаква страст. И двете жени откриха своята страст в живописата или по-скоро във връзката, която тя им наложи. Клара Гленкеърн рисуваше против Марта и в известен смисъл заради Марта; всяка от тях бе едновременно съдник и единствена публика на съперницата си. Струва ми се, че в платната им, които вече никой не гледаше, може да се открие едно взаимно влияние — нещо наистина неизбежно. Не бива да забравяме, че двете жени се обичаха и в хода на този интимен двубой проявяваха съвършена лоялност.

Някъде по това време Марта, която вече не беше особено млада, отхвърли едно предложение за женитба; интересуваше я само започнатата битка.

На 2 февруари 1964 година Клара Гленкеърн почина от аневризма. Вестниците ѝ посветиха дълги некролози от типа, който все още е така разпространен в страната ни; в него жената е показана като представител на вида, а не като личност. Съвсем накратко бяха споменати увлечението ѝ по живописата и изтънченият ѝ вкус; наблягаше се на вярата и добротата ѝ, на постоянната ѝ и почти безименна филантропия, на знатния ѝ произход — генерал Гленкеърн бе участник в Бразилската кампания — и на видното ѝ място в най-висшите кръгове на обществото. Марта разбра, че животът ѝ вече е лишен от смисъл. Никога не се бе чувствала толкова безполезна.

Припомни си първите творчески опити, сега вече твърде далечни, и изложи в Националната галерия строг портрет на Клара в стила на онези английски майстори, на които и двете толкова се бяха възхищавали. Някой отсъди, че това е най-добрата ѝ творба. Марта никога повече не хвана четката.

В онзи изтънчен двубой (доловен само от нас и от неколцината близки приятели) нямаше нито поражения, нито победи, нито даже открито стълкновение или други видими обстоятелства освен онези, които се опитах да опиша с почителното си перо. Единствено Бог (чиито естетически предпочитания не са ни известни) може да присъди окончателната награда. Историята, която се развиваше в мрак, завърши отново в мрак.

[1] Паскуал Прингълс (1795–1831) — унитаристки пълководец от провинция Сан Луис. Вместо да предаде сабята си на врага при едно поражение, той я счупил и се хвърлил в реката — бел.прев. ↑

[2] Хапливата забележка се отнася за италианските емигранти, построили онези „стари къщи на Буенос Айрес“, които Марта рисува; тоест тя е повлияна не от някоя италианска живописна школа (което би било приемливо), а от италиански емигранти занаятчии (нежелателно и „по-долно“ според обществената йерархия на Буенос Айрес). Социалната граница между старите креолски фамилии и пристигналите в по-ново време емигранти през XIX и началото на XX в. вече е била ясно очертана — бел.прев. ↑

[3] Джоузеф Малърд Уилям Търнър (1775–1851) — английски художник, разработва библейски, митологични и исторически сюжети със свободна и динамична трактовка — бел.прев. ↑

[4] Членът на журито всъщност се изказва пренебрежително за героинята, назовавайки я госпожа Фигероа (тоест съпругата на Фигероа), вместо да използва личното ѝ име — Клара Гленкеърн. Тя явно е обект на снизходително отношение заради социалния ѝ статус, контрастиращ с бохемския живот и репутацията на художник, която би искала да си спечели — бел.прев. ↑

ДРУГИЯТ ДВУБОЙ

Чух тази история една лятна привечер преди много години в Адроге, разказа ми я Карлос Рейлес, синът на известния уругвайски романист^[1]. Мисълта за тази дълга хроника на една ненавист и трагичния ѝ край неизменно извикват в спомените ми лекарствения аромат на евкалиптите и песента на птиците.

Говорехме си, както винаги, за преплетената история на нашите две страни. Той ми каза, че навярно съм слушал за Хуан Патрисио Нолан, който си бил спечелил славата на смелчага, сладкодумец и шегаджия. Излъгах го, че съм чувал за него. Нолан бил умрял някъде през 90-а година, но хората продължавали да го смятат за приятел. Не липсвали и хулители, винаги ще се намерят и такива. Карлос ми разказа една от многобройните шегички на Нолан, които той обичал да устройва на другите. Случката се разиграла малко преди битката при Манантиалес^[2]; героите били Мануел Кардосо и Кармен Силвейра — двама гаучоси от Серо Ларго^[3].

Как и от какво се е породила взаимната им ненавист? Как да възстановим след век и повече неясната история на двама мъже, станали известни единствено с последния си двубой? Един надзирател от имението на бащата на Рейлес, на име Ладереча, който „имал мустаци на тигър“, бил слушал някои подробности; ще ви ги разкажа сега, без особена вяра, тъй като забравата и спомените често са изобретателни.

Малкото ранчо на Мануел Кардосо делило обща граница с ранчото на Кармен Силвейра. Причината за тази омраза, както и за всяка друга страст, е неясна, но разправят, че почнала от спор за недамгосан добитък или пък от някакво надпрепускане с неоседлани коне, при което Силвейра, който бил по-силният, избутал с коня си от пистата жребеца на Кардосо. Няколко месеца по-късно в местната кръчма двамата изиграли една дълга партия труко на две ръце; Силвейра поздравявал противника си почти при всяка взятка, но накрая го оставил без пукнат грош. Когато си прибрал парите в кожения пояс, той благодарил на Кардосо за урока, който му бил дал.

Мисля, че точно тогава замалко не се хванали гуша за гуша; играта била много оспорвана, били се събрали много хора да гледат и те ги разтървали. По онова време нравите бяха сурови; мъжете и камите лесно влизаха в сблъсък; интересното в случая е, че Мануел Кардосо и Кармен Силвейра са се срещали по хълмовете поне по два пъти дневно — на здрачаване или в ранни зори, ала никога не са стигали до двубой. Може би в бедния си първобитен живот не са притежавали друго богатство освен тази омраза и затова постепенно са я трупали. Без да подозират, всеки от тях се бил превърнал в роб на другия.

Не знам дали фактите, за които ще разкажа, са следствия или причини.

Кардосо, не толкова от любов, колкото за да си уплътни времето, се увлякъл по едно съседско момиче — Сервилиана; щом като узнал това, Силвейра почнал да я ухажва и не след дълго я прибрал в дома си. Няколко месеца по-късно я изпъдил, защото вече го дразнела. Отчаяна, жената потърсила убежище в дома на Кардосо, който преспал една нощ с нея и на другия ден по обед я изпъдил. Не искал да обира огризките от трапезата на другия.

Пак по онова време — малко преди или след историята със Сервилиана — се случил и инцидентът с овчарското куче. Силвейра се бил привързал много към това куче и го наричал Трийсет и три^[4]. Намерил го мъртво в една канавка. Той докрай бил сигурен кой го е отровил.

През зимата на 70-а година революцията на Апарисио ги заварила в същата кръчма, където били играли онази злополучна игра на карти. Начело на отряд монтонероси^[5] един бразилец мулат държал реч пред присъстващите; казал им, че отечеството се нуждае от тях, че натискът на правителството вече е непоносим. Раздал им бели значки^[6] и след този увод, който те така и не разбрали, повел всички насъбрали се. Дори не им било разрешено да се сбогуват с близките си. Мануел Кардосо и Кармен Силвейра се примирили със съдбата си; в края на краищата войнишкият живот не бил по-тежък от живота на гаучото. Били свикнали да спят под открито небе, със седло вместо възглавница; десниците им, сръчни в убиването на животни, лесно привикнали да убиват хора. Поради липса на въображение не изпитвали нито страх, нито съжаление, макар че понякога, преди атака, се случвало да се поуплашат. Звънтежът на стремената и на оръжията е

едно от нещата, които се чуват винаги когато кавалерията влиза в бой. Всеки, който не е бил ранен в началото, се смята за неуязвим. Не страдали за дома си. Понятието родина им било чуждо; въпреки кокардите по шапките им било все едно дали се бият за една или за друга партия. Научили се как да се сражават с пиките. По време на атаките и отстъпленията разбрали най-после, че макар и другари по оръжие, могат да си останат съперници. Сражавали се рамо до рамо, но доколкото ни е известно, не разменяли нито дума.

През тежката есен на 71-ва година дошъл краят и на двамата.

Битката, която траяла по-малко от час, се разиграла в някакво място, чието име те никога не научили, защото имената ги слагат историците по-късно. Предишната вечер Кардосо се промъкнал в палатката на командира и го помолил тихичко, ако на другия ден победят, да му запази някой „колорадо“, защото досега не бил заклал още никого^[7] и му се искало да разбере как става. Командирът му обещал да му направя тая услуга, ако в битката се прояви като храбър мъж.

Бланкосите били по-многобройни, ала противниците им били с по-добро въоръжение и им нанасяли големи поражения от един хълм. След две несполучливи атаки и след като не успели да стигнат до върха, командирът им, тежко ранен, се предал. Там, на място, по негова молба го освободили завинаги от мъките му. Войниците му хвърлили оръжията си. Капитан Хуан Патрисио Нолан, който командвал отряда, издал подробна заповед, как да се извърши обичайното избиване на пленниците. Той бил от Серо Ларго и му било известно, че Силвейра и Кардосо враждуват от дълго време. Пратил да ги повикат и им рекъл:

— Знам, че вие двамата не можете да се гледате и че отдавна дебнете сгода да си разчистите сметките. Имам добра новина за вас; преди да залезе слънцето, можете да покажете кой от вас е по-як. Ще наредя да ви прережат гърлото, както сте прави, а после ще хукнете да се надбягвате. Да видим кой ще е победителят.

Войникът, който ги бил довел, отвел обратно двамата пленници.

Новината бързо се разнесла из целия лагер. Нолан бил решил, че надбягването ще бъде коронният номер на тазвечерното представление, но пленниците изпратили при него делегат да му каже, че и те искат да присъстват и да зложат за един от двамата. Нолан, който бил разумен човек, се оставил да бъде убеден; зложили пари,

конско снаряжение, хладно оръжие и коне, които щели да бъдат предадени, когато му дойдело времето, на вдовиците и роднините. Горещината била необичайна; за да не остане някой без следобеден сън, отложили надбягването за четири часа (Не било лесно да събудят Силвейра). Типично по креолски Нолан закъснял цял час. Коментирал победата с други офицери; ординарецът сновял насам-натам със съда с мате.

От двете страни на черния път край палатките направо на земята седели две редици пленници с вързани на гърба ръце, за да не създават грижи. Тук-там някои се утешавали с псувни, други мълвели началото на „Отче наш“, почти всички били като замаяни. Естествено, не можели да пушат. Вече не им било до състезанието, но всички гледали.

— И мен ще ме колят — казал един със завист.

— Да, само че заедно с всички останали — поправил го съседът му.

— И теб също — отвърнал му първият.

Един сержант прокарал със сабята си една черта напреки на пътя. Отвързали китките на Силвейра и на Кардосо, за да тичат свободно. Между двамата имало разстояние от няколко метра. Стъпили на чертата. Някои от офицерите ги помолили да се държат мъжки, защото вярвали в тях и били заложили големи суми.

На Силвейра му се паднало да го коли негрото Нолан, чиито деди несъмнено някога са били роби на семейството на капитана и носели неговото име. На Кардосо се случил редовният главорез, възрастен мъж от провинция Кориентес, който, за да успокои осъдените, обикновено им казвал, като ги потупвал по рамото: „Кураж, приятелю; жените страдат повече, когато раждат“.

С изпъчени гърди двамата изнервени мъже дори не се гледали.

Нолан дал знак.

Пардо, възгордян от ролята си, прерязал със замах гърлото от едното до другото ухо; кориентинецът се задоволил с един тесен разрез. От двете гърла бликнала кръв; мъжете направили по няколко крачки и паднали по очи. При падането Кардосо протегнал ръце напред. По всяка вероятност той изобщо не е разбрал, че е победил.

[1] Карлос Рейлес (1868–1938) — уругвайски писател — бел.прев. ↑

[2] Битката при Манантиалес (1871) — епизод от Гражданската война, последвала Войната за независимост. При тази битка колорадос (либералната Червена партия), водена от Венансио Флорес, побеждава бланкос (консервативната Бяла партия), оглавявана от Тимотео Апарисио и Мануел Орибе — бел.прев. ↑

[3] Гранична зона в Североизточен Уругвай — бел.прев. ↑

[4] Революционна група под ръководството на Мануел Орибе, която през 1825 г. пресича река Уругвай, за да инспирира въстание сред местните, които по това време са били под бразилско управление. На знамето им е пишело „Свобода или смърт“ — бел.прев. ↑

[5] Монтонеросите са гаучоси, поддръжници на бланкосите (Бялата партия), но подчиняващи се на местните си лидери, които са саботирали действието на унитаристите (колорадосите) — бел.прев. ↑

[6] Понякога единственият отличителен знак на бланкосите. В някои области вместо значки са носели бели кокарди — бел.прев. ↑

[7] Така са постъпвали с военнопленниците — бел.прев. ↑

ГУАЯКИЛ^[1]

Вече няма да видя как връх Игерота се оглежда във водите на залива Пласидо, няма да ида в Западната република, няма да вляза в оная библиотека, която оттук си представям по най-различен начин и която несъмнено има своя определена форма и свои привечерни сенки, за да разчета написаното от Боливар.

Препрочитам първото изречение, за да напиша следващото, и се изненадвам от звученето му — хем меланхолично, хем високопарно. Навярно не е възможно да говориш за онази карибска страна, без да се заразиш поне малко от бляскавия стил на най-именития ѝ летописец, капитан Юзеф Коженъовски^[2], но в случая причината е друга. Това начало бе продиктувано от съкровено ми желание да придам патетичен тон на една малко тягостна и по-скоро незначителна случка. Ще разкажа съвсем правдиво тази история; така може би и аз самият ще съумея да я разбера. Освен това, да изповядаш нещо, значи да престанеш да бъдеш действащо лице, за да се превърнеш в свидетел, за да се превърнеш в човек, който няма нищо общо с извършеното, а само го наблюдава и описва.

Всичко се случи миналия петък в същата тази стая, в която пиша сега, в същия вечерен час, макар и днес по-прохладен. Зная, че сме склонни да забравяме неприятните неща; искам да запиша разговора си с доктор Едуард Цимерман, професор от Южния университет, преди забравата да го е изличила. Споменът ми за него още е съвсем жив.

Разказът ми ще е по-понятен, ако припомня накратко странната одисея на някои от писмата на Боливар, открити в архива на доктор Авелянос, чиято „История на петдесет години анархия“, смятана за изгубена при обстоятелства, известни на всички, бе намерена и публикувана през 1939 година от неговия внук доктор Рикардо Авелянос. Ако се съди по отзивите, които събрах от различни издания, писмата не представляват особен интерес, с изключение на едно-единствено, писано в Картагена на 13 август 1822 година, в което

Освободителят съобщава някои подробности от срещата си с генерал Сан Мартин. Излишно е да изтъквам значението на този документ, в който Боливар разкрива, макар и отчасти, какво се е случило в Гуаякил. Доктор Рикардо Авелянос, непримирим враг на официалната власт, отказа да предаде писмата на Академията по история в своята страна и ги предложи на много латиноамерикански държави. Благодарение на похвалното усърдие на нашия посланик, доктор Меласа, аржентинското правителство първо прие това безкористно предложение. Беше уговорено, че специален пратеник ще отпътува за Сулако, столицата на Западната република, и ще направи препис на писмата, за да бъдат публикувани в Аржентина. Ректорът на нашия университет, където заемам длъжността професор по история на Америка, бе така любезен и препоръча на министъра да възложи тази мисия на мен; получих също почти единодушна подкрепа от страна на Националната академия по история, на която съм действителен член. Вече бе определен и денят на посещението ми при министъра, когато стана известно, че Южният университет, който — бих искал да вярвам — не е знаел за тези решения, е предложил кандидатурата на доктор Цимерман.

Доктор Едуардо Цимерман, както читателят вероятно знае, е роден в чужбина историк, изгонен от страната си по време на Третия райх и приел аржентинско поданство. От безспорно много ценните му трудове съм запознат само с една апология на картагенската семитска държава, за която потомството може да съди единствено по думите на римските историци, нейни врагове, и със своеобразно есе, в което се твърди, че държавното управление не бива да се превръща в патетично зрелище. Това съждение бе категорично отхвърлено от Мартин Хайдегер, който доказа с помощта на фотокопия от вестникарски заглавия, че съвременният държавен глава съвсем не е фигурант, а по-скоро е главното действащо лице, хорегът, играещият Давид, възплаващ драмата на своя народ с помощта на сценична пищност и смело прибягващ към хиперболите на ораторското изкуство. Доказа още, че Цимерман е от юдейско, за да не каже — еврейско, потекло. Това изявление на почитаемия екзистенциалист бе непосредствената причина за изхода и скитанията на нашия гост.

Явно Цимерман беше пристигнал в Буенос Айрес, за да се срещне с министъра, който пък ме посъветва чрез секретаря си да

поговоря с Цимерман и да го поставя в течение на нещата, за да не се стига до грозни пререкания между двата университета. Аз, естествено, се съгласих. Вкъщи ми казаха, че доктор Цимерман е телефонира, че ще ме посети в шест часа следобед. Живея, както е известно, на улица „Чили“^[3]. Часовникът биеше шест, когато се позвъни.

Отворих вратата с републиканска простота и го поведох към кабинета си. Спря се да разгледа двора; черно-белите плочи, двете магнолии и кладенецът го изпълниха с възхищение. Изглеждаше малко неспокоен. Външността му беше съвсем обикновена; около четирийсетгодишен, с голяма глава. Очите му бяха скрити зад тъмни очила, които той от време поставяше на масата, а после пак слагаше. Когато се ръкувахме, забелязах със задоволство, че съм по-висок от него, но веднага се засрамах от това чувство, тъй като ставаше дума не за физически или поне морален двубой, а просто за едно *mise au point*^[4] по същество, както биха се изразили някои, макар и да ми е неприятно да го призная. Не съм кой знае колко наблюдателен, но помня, че изглеждаше, както сякаш точно за случая се е изразил един поет, с „опърпана премяна“. Сякаш още виждам оня яркосин костюм с твърде много копчета и джобове и вратовръзката на ластик като на фокусниците. Държеше кожена чанта, вероятно пълна с документи. Беше с къси мустаци като на военен; по време на разговора запали пура и тогава се убедих, че на лицето му има премного неща. *Trop meuble*^[5], рекох си.

Линейният характер на речта неизбежно преувеличава значението на това, което описваме, тъй като всяка дума заема определено място на страницата и в съзнанието на читателя. Всичко у този човек, с изключение на баналните външни белези, които изброих, издаваше твърде неспокойно минало.

На стената в кабинета висят овален портрет на праядо ми, който е участвал във войната за независимост, и няколко витрини със саби, медали и знамена. Показах на Цимерман тези славни реликви и реших да ги придружа с кратки обяснения, ала той ги поглеждаше бегло, сякаш изпълняваше някакво задължение, и допълваше думите ми не без известна самонадеяност, която, смятам, беше по-скоро неволна, инстинктивна. Казваше например: „Точно така, битката при Хунин. 6 август 1824 година. Кавалерийска атака на Хуарес“. „На Суарес“, поправях го аз. Но допускам, че грешеше умишлено.

— Първата ми грешка — възкликна той и разпери ръце в ориенталски жест — и сигурно няма да е последната! Чета всякакви текстове и накрая всичко се смесва в главата ми, а вие живеете с това интересно минало.

Произнасяше „в“ почти като „ф“. Ласкателството не ми се понрави.

Заинтересува се от книгите. Разходи погледа си с любов по заглавията и доколкото си спомням, каза:

— А, Шопенхауер, който никога не е вярвал на историята. Точно това издание под редакцията на Гризебах имах в Прага и мислех, че ще остарея сред тези приятни за работа томчета, но тъкмо историята, приела образа на един безумец, ме пропъди от дома и от града ми. И ето ме с вас в Америка, във вашия приветен дом... — говореше неправилно, но свободно; явният немски акцент добре съжителстваше с испанската съскавост.

Вече бяхме седнали и се възползвах от думите му, за да премина към същността.

— Тук историята е по-милостива — рекох. — Сигурно ще си умра в къщата, в която съм се родил. Именно в нея прадыдо ми е донесъл тази сабя, обиколила Америка; тук съм размишлявал върху миналото и съм писал книгите си. Дори мога да кажа, че никога не съм се отделял от тази библиотека, а ето че сега ще тръгна да пътувам по света, който досега съм обикалял по географските карти — смекчих с усмивка може би прекалената си реторичност.

— Намекват за една карибска държава? — попита Цимерман.

— Точно така. И тъкмо на това предстоящо пътуване дължа честта на вашето посещение — отвърнах.

Тринидад ни поднесе кафе. Продължих бавно и уверено:

— Както навярно знаете, министърът ме натовари с мисията да направя препис и коментар на писмата на Боливар, които по прищявка на съдбата изскочиха от архива на доктор Авелянос. По щастливо стечение на обстоятелствата тази мисия увенчава труда на целия ми живот, труда, който в известен смисъл нося в кръвта си — олекна ми, като казах това, което бях длъжен да кажа.

Цимерман сякаш не ме чуваше; погледът му беше насочен не към мен, а към книгите зад гърба ми. Кимна неопределено, а после изрече с патос:

— В кръвта! Вие сте роден историк. Вашите деди са избродили Америка и са участвали във велики сражения, докато моите, съвсем неизвестни, едва са излизали от гетото. Вие носите историята в кръвта си, както красноречиво се изразихте; за вас е достатъчно да се вслушвате в този съкровен глас. Аз пък трябва да замина за Сулако и да разчитам само документи, и то може би подправени. Повярвайте, драги, завиждам ви — в думите му не прозираше нито предизвикателство, нито подигравка; те бяха само израз на една воля, която правеше бъдещето толкова неотменимо, колкото и миналото. Доводите му бяха съвсем слаби; силата беше в човека, а не в логиката. Цицерон продължи с бавен наставнически глас: — По отношение на Боливар (простете, на Сан Мартин) вашето становище, драги професоре, е достатъчно известно. *Votre siege est fait*^[6]. И без да съм разчел въпросното писмо на Боливар, е логично, и дори неизбежно, да предположа, че той го е написал за свое оправдание. Във всеки случай прословутата кореспонденция ще изясни това, което можем да наречем Боливар, но не и Сан Мартин. Веднъж публикувано, писмото ще трябва да се оцени, да се изследва, да се прекара през ситото на критиката и ако е необходимо, да се отхвърли автентичността му. За тази окончателна присъда — какъв по-подходящ човек от вас, е вашата лупа! Със скалпела, с ланцета, ако научната строгост го изисква. Позволете ми още да добавя, че името на популяризатора на писмото ще остане завинаги свързано със самото писмо. На вас никак не ви подхожда подобна роля. Хората не разбират от тънкости.

Сега съзнавам, че целият ни по-нататъшен разговор е бил всъщност излишен. Може би още тогава го бях почувствал; за да не споря с него, се хванах за първата дреболия и го попитах наистина ли смята, че писмата са подправени.

— Дори и да са написани лично от Боливар — отвърна той, — това не означава, че в тях се съдържа цялата истина. Боливар може би е искал да излъже своя адресат или чисто и просто е лъжел себе си. Вие, историкът, мислителят, знаете по-добре от мен, че загадката е в самите нас, а не в думите.

Тези високопарни думи ме подразниха и възразих сухо, че сред многото загадки срещата в Гуаякил, по време на която генерал Сан Мартин се е отказал от всякакви амбиции и е оставил съдбата на

Америка в ръцете на Боливар, е също загадка, заслужаваща не по-малко внимание.

Цимерман отговори:

— Има толкова други становища... Едни предполагат, че Сан Мартин е попаднал в клопка; други — че е бил военен с европейска нагласа, залутан из един континент, който така и не е разбрал; трети, предимно аржентинци, му приписват крайна самоотверженост; четвърти смятат за причина умората. Има и такива, които намекват за тайна заповед от задкулисна масонска ложа.

Изтъкнах, че, така или иначе, би било интересно да узнаем какво точно са си казали Защитникът на Перу и Освободителят.

— Вероятно думите, които са разменили — отвърна Цимерман, — са били съвсем обикновени. Двама души са застанали един срещу друг в Гуаякил; ако единият е надделял, то е било, защото е имал по-силна воля, а не заради словесна диалектика. Както виждате, не съм забравил своя Шопенхауер — и добави с усмивка: — Words, words, words^[7]. Шекспир, ненадминат майстор на словото, е презирал думите. В Гуаякил, в Буенос Айрес или в Прага те винаги значат по-малко от личностите.

И тогава почувствах, че нещо става с нас или по-точно — че вече е станало. В известен смисъл бяхме вече други. Здравчът проникваше в стаята, но не запалих лампите. Някак наслуки попитах:

— Вие сте от Прага, нали?

— Бях от Прага.

За да избягна главната тема, подхвърлих:

— Сигурно е необикновен град. Не го познавам, но първата книга, която прочетох на немски, беше романът на Майринк „Голем“.

— Единствената книга на Густав Майринк, която заслужава внимание — отвърна Цимерман. — Другите не си струва да се четат — лоша литература и още по-лоша теософия. Но действително в тази книга на сънища, губещи се в други сънища, има нещо от необикновена Прага. В Прага всичко е необикновено или, ако щете, няма нищо необикновено. Там е възможно всичко. В Лондон понякога привечер чувствах същото.

— Вие споменахте за волята — казах аз. — В „Мабиногион“ двама крале играят шах на върха на един хълм, докато долу се сражават техните воини. Единият крал спечелва партията; пристига

конник и съобщава, че войската на другия е победена. Битката между хората е била отражение на битката върху шахматната дъска.

— Ясно, магическо действие — каза Цимерман.

— Или проява на една и съща воля в две различни области — отвърнах аз. — В друга келтска легенда се разказва за двубоя между двама знаменити бардове. Единият пее, акомпанирайки си на арфа, от утринния до вечерния здрач. Вече греят звездите или луната, когато подава арфата на другия. Той я оставя настрана и се изправя. Първият се признава за победен.

— Каква ерудиция, каква способност за обобщение! — възкликна Цимерман. И добави малко по-спокойно: — Трябва да призная невежеството си, печалното си невежество по отношение на Британия. Вие сте като деня — обхващате и Изтока, и Запада, а аз съм ограничен в скромното си картагенско кътче, което сега ще разширя с едно късче американска история. Аз съм просто един буквояд.

В гласа му звучеше и раболепието на евреина, и раболепието на германеца, но аз прозрях, че да се съгласява с мен и да ме ласкае, не му коства нищо, след като вече ме е победил.

Помоли ме да не се безпокоя за формалностите около пътуването му. (За това „мероприятие“ — точно тази отвратителна дума употреби.) И веднага извади от чантата писмо, адресирано до министъра, в което от мое име се излагаха мотивите на отказа ми и признатите качества на доктор Цимерман; после сложи в ръката ми писалката си, за да се подпиша. Когато прибираще писмото, успях да зърна билета за Сулако.

На тръгване той отново се спря пред томовете на Шопенхауер и каза:

— Нашият учител, нашият общ учител смяташе, че всяка постъпка се направлява от волята. Ако вие оставате в този дом, в този прелестен аристократичен дом, значи такова е съкровено ви желание. И аз се прекланям с благодарност пред волята ви.

Приех безмълвно тази последна милостиня. Изпратих го чак до пътната врата. Когато се сбогувахме, той заяви:

— Кафето беше отлично.

Препрочитам тези безредни бележки, които скоро ще хвърля в огъня. Срещата бе кратка. Предчувствам, че повече няма да пиша. Mon siege est fait^[8].

[1] Мястото на паметната среща между Боливар и Сан Мартин на 26–27 юли 1822 г., на която Сан Мартин се оттегля от ръководството на освободителната борба и Боливар завършва освобождаването на континента от испанско колониално робство — бел.прев. ↑

[2] Теодор Юзеф К. Коженъовски е истинското име на Джоузеф Конрад — бел.прев. ↑

[3] В случая не местоположението на улицата в южната част на Буенос Айрес е толкова съществено, колкото фактът, че тази улица и улица „Майпу“, на която е живял самият Борхес, са свързани в съзнанието на повечето аржентинци, тъй като най-голямата победа, удържана от Сан Мартин в Чили, е при Майпу — бел.прев. ↑

[4] Уточнение (фр) — бел.прев. ↑

[5] Претрупано, натруфено (фр.) — бел.прев. ↑

[6] В смисъл „Казали сте си думата“ (фр.) — бел.прев. ↑

[7] Думи, думи, думи (англ.) — бел.прев. ↑

[8] В смисъл „Казал съм си думата“ (фр.) — бел.прев. ↑

ЕВАНГЕЛИЕ ОТ МАРКА

Тази история се случи в Лос Аламос, един чифлик на юг от Хуниин^[1], в края на март 1928 година. Главният ѝ герой беше студентът по медицина Балтасар Еспиноса^[2]. Засега е достатъчно да го обрисуваме като най-обикновен столичен младеж без други достойнства освен една почти безгранична доброта и ораторската дарба, заради която бе спечелил не една награда в английския колеж в Рамос Мехия^[3] и всякакви привилегии. Мразеше споровете, предпочиташе да приеме, че прав е не той, а събеседникът му. Макар понякога да му вървеше в хазартните игри, все пак си оставаше слаб играч, защото не обичаше да печели. Беше интелигентен и любознателен, но мързелив; на трийсет и три години все още не беше се дипломирал — оставаше му един изпит, и то по най-интересния за него предмет. Баща му, свободомислещ както повечето господа от онова време, го бе посветил в учението на Хърбърт Спенсър^[4], но веднъж, преди едно пътуване до Монтевидео, майка му го бе помолила да се закълне, че всяка вечер ще казва „Отче наш“ и ще се кръсти, и оттогава той нито веднъж не наруши обещанието си. Иначе не му липсваше кураж; даже една сутрин (макар по-скоро равнодушно, отколкото с ярост) се сби с неколцина от състудентите си, които искаха да го принудят да участва в някаква студентска стачка.

Обикновено се придържаше към спорни мнения и навици, тъй като по природа бе настроен примиренчески; родината го занимаваше по-малко, отколкото опасението, че някъде по света ни смятат за диваци; благоговееше пред Франция, но презираше французите; не уважаваше американците, но се гордееше с факта, че и в Буенос Айрес има небостъргачи; смяташе, че гаучосите от равнината са по-добри ездачи и коневъди от планинците. Когато братовчед му Даниел го покани да прекара лятото в Лос Аламос, той веднага прие, но не защото харесваше живота на село, а заради вродената си склонност да се съгласява, пък и защото не намери достатъчно основателна причина да откаже.

Основната сграда в чифлика беше голяма, но малко занемарена; в пристройките към главната къща живееше управителят — Гутре, със семейството си, общо трима души: той, синът му (рядко невъзпитан и недодялан) и едно момиче, за което не се знаеше кой е бащата. И тримата бяха високи, снажни и кокалести, червенокоси и с индиански черти. Почти не говореха. Жената на управителя беше починала преди години.

В този чифлик Еспиноса научи много неща, които по-рано не му бяха известни и за които дори не бе подозирал. Например че не бива да караш в галоп, когато приближаваш някоя къща и че с кон се ходи само по работа. Не след дълго и сам започна да разпознава птиците по гласовете им.

Няколко дни по-късно на Даниел му се наложи да отиде в Буенос Айрес, за да сключи сделка за продажба на добитък. Надали щеше да му отнеме повече от седмица. Еспиноса, който вече се бе отегчил от *bonnes fortunes*^[5] на братовчед си и от неизтощимия му интерес към модното облекло, предпочете да си стои в чифлика в компанията на учебниците си. Горещината бе непоносима и дори нощем не се разхлаждаше. Една заран, преди да се развидели, Еспиноса се събуди от грохота на гръмотевици. Вятърът шибаше казуариновите дървета^[6]. При звука на първите дъждовни капки младежът благодари на Бога. Внезапно нахлу хладен въздух. Привечер реката излезе от бреговете си.

На другия ден, докато съзерцаваше изправен на верандата залетите поля, Балтасар Еспиноса си помисли, че метафората, сравняваща пампасите с море, тази сутрин е съвсем правдоподобна въпреки твърдението на Хъдсън, че морето ни се струва по-голямо, защото го виждаме не от седлото на кон или от височината на собствения си ръст, а от палубата. Дъждът не спираше; подпомагани (по-скоро затруднявани) от градския гост, тримата Гутре успяха да спасят голяма част от добитъка, макар че доста животни се удавиха. Към имението водеха четири пътя — и четирите бяха наводнени. На третия ден водата протече и в жилището на управителя; Еспиноса прати семейството да се настани в стаите откъм задния двор, до бараката за инструменти. Това преместване сближи гостенина и Гутре и сега се хранеха заедно в голямата трапезария, ала разговорът вървеше трудно. Тримата Гутре знаеха всичко за селския бит, но не

умееха да обясняват. Една вечер Еспиноса ги запитва дали тук си спомнят за нападенията на индианци от онова време, когато Хунин е бил форт. Отговориха му утвърдително, макар че щяха да сторят същото, ако ги беше попитал и за обезглавяването на Чарлс I. Еспиноса си спомни думите на баща си, който обичаше да казва, че повечето случаи на дълголетие по селата се дължат на лоша памет или на твърде смътна представа за календарно време. Обикновено гаучосите не знаят нито годината на раждането си, нито името на този, който ги е отгледал.

В къщата нямаше друго четиво освен няколко броя на земеделско списание, един учебник по ветеринарна медицина, едно разкошно издание на драмата в стихове „Табари“, екземпляр от „История на шортхорн^[7] в Аржентина“, няколко любовни и детективски романа и една наскоро излязла книга — „Дон Сегундо Сомбра“ от Рикардо Гуиралдес^[8]. За да разнообрази някак времето, което неизбежно прекарваха край масата, Еспиноса прочете две глави на семейство Гутре — те бяха неграмотни. За нещастие управителят се оказа бивш говедар и, естествено, чуждите приключения не го интересуваха^[9]. Той каза, че работата на говедаря била лека, че винаги водели със себе си по един кон, натоварен с всичко необходимо, и че ако не бил станал говедар, никога нямало да стигне до такива места, като езерото Гомес, река Брагадо и земите на семейство Нунес в Чакабуко.

В кухнята имаше китара; преди случая, за който разказвам, ратаите седяха в кръг, някой дълго настройваше инструмента, но изобщо не свиреше. На това му викаха дрънкане на китара.

Еспиноса, който си беше пуснал брада, често се спираше пред огледалото, за да разгледа промененото си лице, и се усмихваше при мисълта, че в Буенос Айрес ще разказва до втръсване на приятелите за това наводнение. Странно, но му липсваха такива места, които не беше посещавал никога и едва ли щеше да посети: една кръчма на ъгъла на улица „Кабрера“, до която има пощенска кутия, зиданите лъвове пред един вход на улица „Хухуй“, през няколко преки от площад „Онсе“, едно заведение с теракотен под, макар че не знаеше точно къде се намира. Колкото до баща му и братята му, сигурно вече бяха научили от Даниел, че е изолиран — в етимологичния смисъл на думата^[10] — заради наводнението.

Претърсвайки къщата, все още заобиколена с вода, Еспиноса откри една Библия на английски. На последните страници бе записана историята на семейство Гътри — явно такава беше истинското им име. Коренът им беше от Инвърнес; още в началото на деветнайсети век бяха пристигнали в Новия свят — навярно като ратаи — и се бяха смесили с индианците. Семейният летопис свършваше през седемдесетте години на деветнайсети век — явно тогава някъде са изгубили способността си да пишат. Следващите поколения вече са забравили и родния английски, а по времето, когато Еспиноса се запозна с Гутре, те с мъка говореха и испански. Не бяха религиозни, но в кръвта си още носеха — измежду суеверията на пампата — някакви смътни следи от суровия фанатизъм на калвинистите. Еспиноса им съобщи какво е открил, но те почти не му обърнаха внимание.

Прелиствайки томчето, той отвори точно на първите думи от Евангелието от Марка. За да се упражни в превод, а може би и за да види дали ще разберат нещо, реши да им почете малко след ядене. За негова изненада го слушаха внимателно и дори с мълчаливо любопитство. Може би златните букви върху корицата придаваха на книгата особено значение. „То е в кръвта им“, рече си Еспиноса.

Мина му през ума и това, че хората век след век са разказвали само две истории: за лутация се в Средиземно море кораб, който търси един обичан остров, и за Бога, разпънат на Голгота. Спомни си часовете по реторика в колежа „Рамос Мехия“ и се изпъчи прав, преди да почне да чете притчите. Тогава и през следващите дни тримата Гутре поглъщаха бързо печеното или сардините, за да стигнат по-бързо до четенето на Евангелието.

Дъщерята си имаше едно любимо агънце и го бе накичила с небесносиня панделка. Един ден агнето се нарани на бодлива тел. Гутре искаха да сложат паяжина, за да спрат кръвта, но Еспиноса го излекува с някакви хапчета. Благодарността, предизвикана от тази постъпка, го учуди. Отначало нямаше доверие в Гутре и беше скрил в един учебник двеста и четирийсетте песо, които носеше със себе си. Сега в отсъствие на господаря той бе заел неговото място и дори даваше свенливи заповеди, които незабавно се изпълняваха. Тримата Гутре вървяха след него по коридора и из стаите като изгубени деца. Докато четеше, Еспиноса забеляза, че събират трохите, останали от него по масата. Една вечер ги завари да говорят за него — не

многословно, но с уважение. Като свърши с четенето на Евангелието от Марка, реши да им прочете и някое от другите три; бащата обаче го помоли да прочете още веднъж същото, за да го разберат по-добре. Еспиноса си помисли, че са като децата — обичат повече повторението, отколкото разнообразието и новото. Една нощ сънува Потопа и в това нямаше нищо чудно; събудиха го ударите на чука, сковаващ Ноевия ковчег, и той реши, че сигурно е било гръмотевица. И наистина, дъждът, който бе поутихнал, пак се усили. Стана много студено. Гутре му съобщиха, че бурята е съборила покрива на бараката за инструменти; щели да му го покажат, щом поправят гредите. Вече не беше чужд човек, всички се отнасяха към него с внимание и почти го глезеха. Никой от тях не пиеше кафе, но за него винаги имаше една чашка, макар и с твърде много захар.

Втората силна буря се разрази във вторник. В четвъртък през нощта го събуди леко почукване на вратата, която той за всеки случай старателно заключваше. Стана и отвори — беше девойката. В тъмнината не я виждаше, но по стъпките разбра, че е боса, а после, в леглото — че е гола. Значи така бе дошла от вълн! Не го прегърна, не каза нито дума, само легна до него разтреперана. За пръв път беше с мъж. Не го целуна дори когато си тръгваше. Еспиноса си даде сметка, че даже не знае името ѝ. Движен от смътни подбуди, които така и не се опита да си изясни, се закле да не разказва на никого тази история, когато се върне в Буенос Айрес.

Следващият ден започна като всички останали, с изключение на въпроса, с който бащата се обърна към Еспиноса: дали Христос се е оставил да бъде убит, за да спаси човечеството. Еспиноса, който не вярваше в Бог, но се чувстваше длъжен да защити прочетеното, отвърна:

— Да. За да спаси всички хора от ада.

Тогава Гутре попита:

— А какво е ад?

— Място под земята, където душите ще горят вечно.

— А тия, дето му забиха гвоздеите, и те ли са се спасили?

— Да — отвърна Еспиноса; теологията открай време му куцаше.

Всъщност боеше се, че управителят ще му търси сметка за случилото се снощи.

Като се нахраниха, Гутре го помолиха да прочете още веднъж последните глави.

Подир обяда Еспиноса спа дълго, макар че сънят му бе лек, прекъсван от настойчиви удари на чук и от неясни предчувствия. Привечер стана и излезе на верандата.

— Водата спада — каза той, сякаш мислеше на глас. — Още малко остава.

— Още малко остава — повтори като ехо бащата.

И тримата го бяха последвали. Коленичили върху каменния под, го помолиха да ги благослови. След това го засипаха с хули и проклетия, заплюха го и го заблъскаха към задната част на къщата. Момичето плачеше. Еспиноса разбра какво го очакваше зад вратата към бараката за инструменти. Когато я отвори, видя небето. Обади се птица. „Щиглец“, помисли си той. Бараката нямаше покрив; бяха смъкнали гредите, за да сковат Кръста.

[1] Град югозападно от Перу — бел.прев. ↑

[2] За испаноезичния читател името на героя (бодлив, трънлив) автоматично се свързва с бодливата тел, наранила агнето, и с финала на разказа — бел.прев. ↑

[3] По онова време в този квартал на Буенос Айрес са били разположени богаташките вили и къщите за уикенда. Днес е индустриален район — бел.прев. ↑

[4] Хърбърт Спенсър (1820–1903) — английски философ и социолог, водещ представител на социологическия позитивизъм и на ограничената теория за държавата — бел.прев. ↑

[5] Любовни похождения, авантюри (фр.) — бел.прев. ↑

[6] Дървесен вид с вероятен произход от Югоизточна Азия и Австралия — бел.прев. ↑

[7] Шортхорн — порода късороги говеда — бел.прев. ↑

[8] Рикардо Гуиралдес (1886–1927) — аржентински писател, получил най-голяма слава с този роман. Починал в Париж — бел.прев. ↑

[9] Всъщност няма и как да го интересуват, защото, макар да описва в романтична светлина живота на гаучосите, романът отразява модерната градска носталгия по едно отминало време, което отдавна няма нищо общо с действителността — бел.прев. ↑

[10] Изолирам (от лат. *insula* — остров) — бел.прев. ↑

ДОКЛАДЪТ НА БРОУДИ

Измежду страниците на екземпляра от първия том на „Хиляда и една нощ“ в превод на Лейн (Лондон, 1840), който скъпият ми приятел Паулино Кейнс ми достави, открих ръкописа, чието съдържание сега ще оповестя пред света. Безукорната калиграфия — изкуство, което заради пишещите машини напълно сме забравили — ме кара да мисля, че е написан приблизително по същото време. Лейн, както добре знаем, разточително е изпълвал страничните полета на своя превод с обяснителни бележки, допълнения, уточнения, а понякога и с поправки, при това почеркът е същият както на ръкописа. Сякаш читателят повече би се заинтересувал от обичаите на исляма, отколкото от вълшебните приказки на Шехеразада. За Дейвид Броуди, чийто подпис с многобройни заврънкулки стои в края, не можах да науча нищо друго, освен че е шотландски мисионер, роден в Абърдийн, проповядвал християнството в Централна Африка, а покъсно — и сред тропическите гори на Бразилия, където го отвел фактът, че владеел португалски. Не зная кога и къде е умрял. Ръкописът, доколкото ми е известно, никога не е бил отпечатван.

Ще представя дословно този ръкопис въпреки безцветния му език, като ще пропусна само няколко цитата от Библията и един любопитен пасаж за сексуалните навици на яхусите^[1], който добрият презвитерианец свенливо е поверил на латинския. Първата страница липсва.

* * *

„... в земите, опустошавани от маймуночовеците, се срещат *Млх*, които аз ще наричам *яхуси*, та читателите да не забравят за животинската им природа (пък и поради липсата на гласни в примитивния им език е невъзможна каквато и да е транскрипция на имената). Племето им наброява, струва ми се, не повече от седемстотин души заедно с *нр*, които живеят доста по на юг сред

горите. Посочената цифра е приблизителна, тъй като, с изключение на краля, кралицата и неколцината шамани, яхусите нямат жилище и спят там, където ги завари нощта. Блатната треска и постоянните нашествия на маймуночовеците значително намаляват числеността им. Само неколцина от тях имат имена. За да повикат някого, хвърлят по него кал. Виждал съм също как, за да повикат някой близък, яхусите лягат на земята и започват да се търкалят. По външен вид не се отличават от *кру*, но имат по-ниско чело и не изглеждат толкова черни заради лекия бакърен оттенък на кожата. Храната им се състои главно от плодове, корени и влечуги; пият котешко и прилепово мляко и ловят риба с голи ръце. По време на ядене се крият или затварят очи; всичко останало вършат открито, също като философите от киническата школа. Поглъщат сурови трупове на шаманите, краля и кралицата, за да усвоят способностите им. Когато ги порицах за тоя им обичай, те се пипнаха по корема и по устата, за да покажат може би, че и мъртвите са храна, или — но това би било твърде остроумно за тях — за да разбере, че всичко, което изяждаме, в края на краищата се превръща в човешка плът.

Когато воюват, си служат със заклинания и с камъни, които трупат на грамади. Ходят голи — не познават облеклото и татуировките.

Смятам достоен за отбелязване факта, че макар да притежават обширно тревисто плато, където има извори с бистра вода и сенчести дървета, те са предпочели да се скупчат долу в блатата, сякаш се наслаждават на жестокото екваториално слънце и на мръсотията. Склоновете са стръмни и биха могли да служат като стена за защита от атаките на маймуночовеците. В планините на Шотландия древните кланове са строили замъците си по върховете на хълмове; споменах този обичай пред шаманите и им намекнах, че биха могли да го вземат като пример за подражание, но всуе. Единственият ефект бе, че ми позволиха да си направя колиба горе на платото, където нощем е по-прохладно.

Племето има крал, чиято власт е абсолютна, но подозирам, че всъщност управляват четиримата шамани, които са го избрали и които му помагат да управлява. Всяко новородено момче се подлага на внимателен преглед; ако по него открият особени белези — така и не узнах какви точно, — го провъзгласяват за крал на яхусите. Веднага

след това го скопяват, изгарят му очите и му отрязват ръцете до китките и краката до глезените, та нищо на тоя свят да не го отвлича от мъдростта. Живее затворен в пещера, наричана Замък (Кзр)^[2], където имат достъп само четиримата шамани и две робини, които се грижат за него и го мажат с животински изпражнения. По време на война шаманите изкарват краля от пещерата, показват го на хората от племето, за да им вдъхнат смелост, и като талисман или знаме го носят там, където се води най-ожесточен бой. В такива случаи той обикновено загива веднага под градушката от камъни, която маймуночовеците изсипват върху него.

Кралицата, на която не е позволено да вижда своя крал, живее в друг Замък. Тя благоволи да ме приеме; беше усмихната, млада и миловидна, доколкото позволяваше расата ѝ. Голотата ѝ бе прикрита единствено от няколко метални гривни, украсени със слонова кост, и от огърлица от зъби. Тя ме огледа, подуши ме и ме опипа и накрая ми се предложи, и то пред очите на всичките си придворни дами. Моралът и положението ми ме задължаваха да отклоня тази чест, с която обикновено биват удостоявани шаманите и ловците на роби, най-често мюсюлмани, чиито кервани минават през земите на яхусите. Два-три пъти заби златна игла в тялото ми; такива убождания са знак на кралска милост и мнозина от племето сами се бодат, а после лъжат, че уж ги била убола кралицата. Накитите, които изброих, са чуждоземни; яхусите ги смятат за самородни, защото сами не могат да направят и най-простия предмет. За племето колибата ми беше само дърво, макар че мнозина гледаха и ми помагаха, докато я строях. Между вещите ми имаше часовник, коркова каска, компас и една Библия — яхусите ги оглеждаха, опипваха и разпитваха откъде съм ги взел. Хващаха ловджийския ми нож за острието: несъмнено го виждаха по друг начин. Не зная как би им изглеждал стол. Къща с няколко стаи щеше да бъде за тях лабиринт, но вероятно нямаше да се губят в него, както и котка не се губи в къща, макар че не може да си я представи. Всички се чудеха на брадата ми, която тогава беше рижа; дълго я гладеха.

Яхусите не изпитват нито болка, нито радост; само суровото развалено месо и смрадливите неща им доставят удоволствие. Липсата на въображение ги прави жестоки.

Вече писах за краля и кралицата, сега ще кажа няколко думи за шаманите. Както казах, те са четирима; четири е най-голямото число в

тяхната аритметика. Броят на пръсти: едно, две, три, четири, много; безкрайността започва от палеца. Така смятат — доколкото ми е известно — в племената, които разбойничестват в околностите на Буенос Айрес. Въпреки че най-голямото от познатите им числа е четири, арабите, които търгуват с тях, не могат да ги излъжат, защото при размяна стоката се дели на части от един, два, три или четири предмета, които всяка страна слага до себе си. Сделките се извършват бавно, но в замяна на това не се допускат грешки или измама. От цялото племе на яхусите само шаманите привлякоха интереса ми. Хората от простолудието им приписват способността да превръщат в мравка или в костенурка всеки, който пожелае; забелязвайки скептицизма ми, един от тях ми показва мравуняк, сякаш това можеше да бъде доказателство. Яхусите нямат никаква или почти никаква памет; разказват за едно опустошително нападение на леопарди, но не знаят дали са го видели те, родителите им, или пък е било сън. Шаманите притежават памет, ала изключително слаба — вечер си спомнят неща, станали сутринта или най-много предишната вечер. Освен това имат пророческа дарба; заявяват с невъзмутима увереност какво ще се случи след десет-петнайсет минути. Предсказват например: «Една муха ще кацне на тила ми» или «Ей сега ще изкряска птица». Стотици пъти съм се убеждавал в тази любопитна способност. Много съм размишлявал върху това. Знаем, че миналото, настоящето и бъдещето се съхраняват до последна подробност в пророческата памет на Бога, в Неговата вечност; странно е, че хората могат да гледат безкрайно далеч назад, но не и напред. Ако си спомням с пределна яснота онзи голям платноход, който пристигна от Норвегия, когато бях едва на четири години, защо да се учудвам, че някой е способен да предвиди онова, което скоро ще се случи? От философска гледна точка паметта е нещо толкова необикновено, колкото и предсказването на бъдещето; утрешният ден е по-близо до нас от преминаването на израилтяните чрез Червено море, което все пак помним. Хората от племето нямат право да съзерцават звездите — с тази привилегия са удостоени само шаманите. Всеки шаман има по един ученик, когото от малък посвещава в тайните науки и който след смъртта му заема неговото място. Така те винаги са четирима — магическо число, защото е последното от постижимите за ума им. Своеобразно е и схващането им за ада и рая. И единият, и другият се намират под

земята. В ада, където е светло и сухо, ще идат болните, старците, несретниците, маймуночовеците, арабите и леопардите; в рая, който в представите им е тъмно и блатисто място — кралят, кралицата, шаманите и всички, които на земята са били щастливи, жестоки и кръвожадни. Почитат един бог, чието име е Тор^[3], вероятно измислен по образ и подобие на краля; това е едно недъгаво, сляпо и уродливо същество, което притежава неограничена власт. Може да приема образа на мравка или на змия.

След всичко казано дотук никой няма да се изненада, че по време на пребиваването си не успях да покръстя нито един яху. Думите «Отче наш» ги смущаваха, тъй като яхусите нямат понятие за бащинство. Не разбират как е възможно нещо, извършено преди девет месеца, да има връзка с раждането на дете; не допускат, че може да съществува подобна толкова далечна и неправдоподобна причина. Освен това всички жени имат полови сношения, но не всички стават майки.

Езикът им е сложен. Не прилича на нито един от познатите ми езици. За части на изречението изобщо не може да се говори, тъй като няма изречения. Всяка едносрична дума изразява най-общо понятие, което се уточнява от контекста или от гримаси. *Нрз* например е думата за разпръснатост или за петна от всякакъв род, но може да означава още звездно небе, леопард, ято птици, дребна шарка, капки, разпиляване или пък бягство след поражение. Обратно — *Хрл* изразява плътност или гъстота и може да означава племе, дънер, камък, купчина камъни, съвещание на четиримата шамани, полов акт и гора. Всяка дума, произнесена по друг начин или с други гримаси, придобива противоположно значение. Но нека това не ни учудва, след като в собствения ни език глаголът *to cleave* означава едновременно разцепвам и слепвам. Както казах, в езика им няма изречения, нито дори отделни словосъчетания.

Способността за абстрактно мислене, която подобен език изисква, ми подсказва, че макар и варвари, яхусите не са примитивен народ, а племе, което се е изродило. Подозрението ми се потвърждава от надписите, които открих на върха на платото — писмените им знаци приличат на руните, дълбани от нашите предци, и също като тях вече са станали неразбираеми. Изглежда, че яху са забравили писмената реч и си служат само с устната.

Развлеченията на племето са боят между специално дресирани за тая цел котки и езекуциите, които се провеждат горе-долу така: избират някого, обвиняват го, че е посегнал на честта на кралицата или че е ял пред очите на друг човек; не се изслушват нито свидетели, нито обвиняем — просто кралят произнася присъдата. Подлагат осъдения на изтезания, които предпочитам да не си спомням; след това го убиват с камъни. Кралицата има право да хвърли първия камък, а след това и последния, който обикновено се оказва излишен. Тълпата бурно аплодира ловкостта и хубостите ѝ и хвърля в краката ѝ рози и разни гнусни неща. Кралицата се усмихва безмълвно.

Племето има и друг обичай — поезията. На някого му хрумва да нареди пет-шест думи, най-често загадъчни. Не може да се сдържа и почва да ги изговаря гръмко, заставайки прав в средата на кръга, образуван от налягалите по земята шамани и хора от простолюдието. Ако стихотворението не събуди вълнение, не произтича нищо; ако думите на поета предизвикват смут у слушателите, те се отдръпват мълчаливо, обзети от свещен ужас. Разбират, че е осенен от духа; отсега нататък никой няма да разговаря с него, нито ще го погледне, дори собствената му майка, защото той вече не е човек, а бог, и всеки може да го убие. Ако успее да избяга, поетът намира спасение сред пясъците на север.

Вече разказах как се озовах в земята на яхусите. Читателят на тези редове сигурно помни как ме наобиколиха, как стрелях веднъж предупредително във въздуха с пушката си и как те взеха изстрела за вълшебна гръмотевица. За да поддържам тая заблуда, винаги гледах да съм без оръжие. Една пролетна утрин, точно преди да се резвидели, внезапно ни нападнаха маймуночовеците. Спуснах се тичешком от върха с пушка в ръка и убих двамина от нападателите. Останалите се разбягаха ужасени. Куршумите, както се знае, са невидими. Тогава за първи път в живота си чух да ме аплодират. Някъде тогава, ако не се лъжа, бях приет от кралицата. Паметта на яхусите е нетрайна и не може да се разчита на нея. Напуснах ги още същия следобед. Премеждията ми из тропическия лес не са от значение. Най-сетне попаднах в селище на чернокожи, които умееха да орат, да сеят и да се молят и с които можех да се разбера на португалски. Един католически мисионер, отец Фернандеш, ме приюти в колибата си и се грижи за мен, докато се свързах достатъчно, за да продължа изнурителното си

пътуване. Отначало ми се гадеше, като го гледах как отваря пред мен уста и поглъща храната си. Аз самият се прикривах с ръка или извърщах очи, но след няколко дни свикнах. С удоволствие си спомням разговорите, които водехме върху различни теологични теми. Не успях да го убедя обаче да се върне към правата Христова вяра.

Сега пиша от Глазгоу. Разказах за пребиваването си сред яхусите, но без да спомена най-главното — ужаса, който изпитвам почти непрестанно и който ме връхлита дори насън. На улицата ми се струва, че все още съм заобиколен от тях. Съзнавам, че яхусите са диво племе, дори може би най-дивото на света, и все пак би било несправедливо да не отбележим някои неща, които ги оправдават. Те имат строга йерархия, оглавена от крал, говорят език, основаващ се на абстрактни понятия, вярват подобно на евреите и гърците в божествената искра на поезията и допускат, че душата продължава да живее и след смъртта на тялото. Утвърждават справедливостта на наказанието и на наградата. Всъщност те са, с две думи, също толкова цивилизовани, колкото и ние самите въпреки многобройните ни грехове. Не съжалявам, че се сражавах в техните редици срещу маймуночовеците. Затова смятам, че сме длъжни да ги спасим. Надявам се, че правителството на Нейно величество няма да си затвори очите и ушите към изложеното в този доклад“.

[1] Препратка към утопията на Джонатан Суифт „Пътешествията на Гъливер“, книга четвърта, в която яхусите са хората — недоразвити и малоумни спрямо управляващия народ на разумните коне — бел.прев. ↑

[2] Иронична игра на думи: *кзр* всъщност представлява испанската дума за замък (*alcazar*) с премахнати гласни — всеки испаноговорещ би я схванал като арабска заради многото думи с арабски произход в испанския. Намек, че яхусите са или може би са араби — бел.прев. ↑

[3] Има се предвид буквалното значение — животински изпражнения — бел.прев. ↑

ПЯСЪЧНАТА КНИГА (1975)

ДРУГИЯТ

Случката стана през февруари 1969 година в Кеймбридж, на север от Бостън. Не я записах веднага, защото първоначалното ми намерение бе да я забравя, за да не си изгубя ума. Сега е 1972 година и ми се струва, че ако я опиша, другите ще я четат просто като разказ, а с годините навярно и сам ще почна да я възприемам така.

Зная, че докато траеше, бе почти кошмарна, а през безсънните нощи, които я последваха, стана дори по-страшна. Това не означава, че описанието ѝ би могло да развълнува страничен човек.

Трябва да беше някъде към десет сутринта. Седях облеган на една пейка с лице към река Чарлс. На около петстотин метра вдясно от мен се издигаше висока сграда, чието име никога не узнах. Сивите води влачеха големи късове лед. Реката неизбежно ме накара да мисля за времето; хилядолетния образ на Хераклит. Бях се наспал добре; учебният ми час предния следобед бе успял, струва ми се, да събуди интереса на студентите. Наоколо нямаше жива душа.

Изведнъж изпитах чувството (което според психолозите е свързано с различните състояния на умора), че вече съм преживял този миг. Някой бе седнал в другия край на моята пейка. Предпочитах да съм сам, но не исках да стана веднага, за да не изглеждам невежлив. Другият бе започнал да си свирука с уста. Тъкмо тогава се случи първата от множеството тревожни случки, изпълнили онази сутрин. Онова, което подсвиркваше — или се опитваше да подсвирква (никога не съм се отличавал с особено верен слух), бе популярното креолско парче „Ла тапера“ на Елиас Регулес. Мелодията ме върна към един отдавна изчезнал вътрешен двор и към спомена за Алваро Мелиан Лафинур, покойник от дълги години. После дойдоха и думите. Бяха от началното десетстишие. Гласът не бе Алваровият, но се мъчеше да му подражава. Разпознах го с ужас.

Приближих се до човека и рекох:

— Господине, уругваец ли сте или аржентинец?

— Аржентинец, но от четиринайсета година живея в Женева — отвърна той.

Последва дълго мълчание. Накрая запитах:

— На „Маланю“ номер 17, пред руската църква ли?

Отговорът бе утвърдителен.

— В такъв случай — заявих решително — вие се казвате Хорхе Луис Борхес. Аз също съм Хорхе Луис Борхес. Сега е 1969 година и се намираме в град Кеймбридж.

— Не — отвърна той със собствения ми глас, който звучеше малко далечно. След няколко мига настоя: — Аз съм си тук, в Женева, на една пейка на няколко крачки от Рона. Странното е, че си приличаме, но вие сте много по-възрастен от мен, косата ви е побеляла.

Отвърнах му:

— Мога да докажа, че не лъжа. Ще изброя няколко неща, които един непознат не би могъл да знае. У дома има сребърна чаша за мате с подставка от змии, която нашият прадядо е донесъл от Перу. Има и сребърен леген, окачен на дъга от седло. В шкафа в стаята ни има две редици книги: томове на „Хиляда и една нощ“, в превод на Лейн, с гравюри върху метал и бележки със ситен шрифт между отделните глави, латинския речник на Кичерат, Тацитовата „Германия“ — на латински и в превод на Гордън, един екземпляр на „Дон Кихот“ от издателство Гарние, „Окървавената сцена“ на Ривера Индарте с посвещение от автора, „Сартор Резартус“ на Карлайл, една биография на Амиел и скрита зад останалите, една неподвързана книга за сексуалните обичаи на балканските народи. Не съм забравил и онази привечер на един първи етаж на площад „Дюбур“.

— Дюфур — поправи ме той.

— Добре де, Дюфур. Това достатъчно ли е?

— Не — отвърна. — Тези доказателства всъщност нищо не доказват. Ако ви сънувам, съвсем естествено е да знаете каквото и аз знам. Многословният ви списък е напълно безполезен.

Възражението му бе основателно.

— Ако това утро и нашата среща са само сън — отговорих, — всеки от двама ни трябва да си помисли, че сънуващият е именно той. Може би ще престанем да сънуваме, а може би не. Междуременно наш очевиден дълг е да приемем съня, както сме приели и вселената, и факта, че сме се родили на този свят, че гледаме и дишаме...

— Ами ако сънят продължи? — тревожно попита той.

За да успокоя и него, и себе си, демонстрирах престорена самоувереност, каквато изобщо не изпитвах.

— Сънят ми продължава вече седемдесет години — рекох. — В края на краищата, щом се събуди, всеки човек се среща със самия себе си. Тъкмо това се случва сега и с нас, само дето сме двама. Не искаш ли да знаеш нещо от миналото ми, тоест от бъдещето, което те очаква? — той безмълвно кимна. Продължих малко объркан: — Мама е жива и здрава у дома в Буенос Айрес, на ъгъла на „Чаркас“ и „Майпу“, но татко почина преди трийсетина години. Умря от сърце. След инфаркта половината му тяло се парализира и това го довърши; лявата му ръка, поставена върху дясната, изглеждаше като детска ръчичка върху дланта на някой великан. Отиде си, нетърпелив да умре, но без да се оплаче ни веднъж. Баба ни бе починала в същата къща. Няколко дни преди края тя ни повика всичките и рече: „Аз съм една много стара жена, която умира твърде бавно. Не искам никой да се тревожи заради нещо толкова просто и обичайно“. Сестра ти Нора се омъжи и има две деца. Впрочем как са всички у дома?

— Добре са. Татко все се шегува с религията. Снощи каза, че Исус е бил като гаучосите, които не искат да се обвързват с нищо, и затова е проповядвал с притчи — след кратко колебание ме запита: — Ами вие?

— Не зная точния брой на книгите, които ти ще напишеш, но зная, че са много. Ще съчиняваш стихове, които ще ти носят несподелена наслада, и разкази с фантастично естество. Ще преподаваш уроци също като баща си и като мнозина други от нашата кръв — зарадвах се, че не ме попита нищо за провала или за успеха на книгите. Промених тона и продължих: — А що се отнася до историята... Имаше и друга война, кажи-речи между същите противници. Франция скоро капитулира; Англия и Америка пак проведоха срещу един немски диктатор на име Хитлер цикличната битка при Ватерло. Около 1946 година Буенос Айрес роди втори Росас, твърде подобен на нашия родственик^[1]. През 55-а провинция Кордова ни избави както по-рано Ентре Риос. Днес нещата вървят зле. Русия се мъчи да завладее планетата; Америка, спъвана от суеверието на демокрацията, не се решава да бъде империя. С всеки изминал ден страната ни става все по-провинциална. По-провинциална и по-

горделива, сякаш си затваря очите пред фактите. Не бих се изненадал, ако вместо латински в училищата започнат да преподават гуарани.

Забелязах, че почти не ми обръщаше внимание. Първичният страх от невъзможното и все пак несъмненото изцяло го бе сковал. Аз, който никога не съм бил баща, изпитах силен прилив на обич към това бедно момче — то ми бе по-близко, отколкото ако бе рожба на собствената ми плът и кръв. Видях, че стиска в ръце някаква книга. Попитах го коя е.

— „Обладаните“ — или, струва ми се, „Бесове“ — на Фьодор Достоевски — отвърна той донякъде суетно.

— Това май ми се губи. Какво представлява?

Едва бях изрекъл тези думи, когато усетих, че въпросът ми е същинско богохулство.

— Великият руски писател — сериозно рече той — е проникнал по-дълбоко от всеки друг в лабиринтите на славянската душа.

Този реторичен опит ми се стори доказателство, че вече се е успокоил. Запитах го кои други произведения на маестрото е прелиствал. Изброи две-три заглавия, сред които и „Двойник“. Поинтересувах се дали при четенето различава добре персонажите както в случая с Джоузеф Конрад и дали смята да изучи цялото творчество на Достоевски.

— Да си призная честно, не — отвърна ми с известна изненада.

Запитах го какво пише в момента. Призна ми, че подготвя стихосбирка, която щял да нарече „Червените химни“. Обмислял и още едно заглавие — „Червените ритми“.

— Защо пък не? — рекох. — Можеш да се позовеш на добри предшественици. Например синият стих на Рубен Дарио и сивата песен на Верлен.

Без да обърне внимание на думите ми, поясни, че книгата му щяла да възпее братството на всички хора. Поетът на нашето време не можел да обръща гръб на епохата си.

Това ме накара да се замисля; след малко го попитах дали наистина се чувства брат на всички люде по света. На всички погребални агенти например, на всички пощальони, на всички водолази, на всички, които живеят в къщи с четни номера, на всички болни от ларингит и тъй нататък. Отвърна, че книгата му се отнасяла за огромната маса парии и угнетени.

— Твоята маса парии и угнетени — възразих — е просто една абстракция. Съществуват само отделните личности — ако изобщо някой съществува. Един древен грък е казал: „Вчерашният човек не е днешният“. Ние двамата, тук на тази пейка в Женева или в Кеймбридж, навярно сме доказателството за това.

Като изключим суровите страници от историята, паметните събития не са свързани с паметни фрази. На смъртния си одър човек се мъчи да си спомни някоя зърната в детството гравюра; войниците, които се канят да влязат в битка, приказват за калта или за сержанта. Нашата ситуация бе уникална и, откровено казано, не бяхме подготвени за нея. Разговаряхме за литература — това бе просто неизбежно; боя се, че не казах нещо по-различно от онова, което обикновено казвам на журналистите. Моето alter ego вярваше в създаването или откриването на нови метафори; аз — в онези, които отговарят на близки и всеизвестни подобия, вече приети от нашето въображение: старостта и залезът, сънищата и животът, потокът на времето и на водата. Изложих пред младежа това мнение, което след години той самият щеше да изрази в една книга.

Той почти не ме слушаше. После изведнъж рече:

— Ако вие сте били аз, как ще ми обясните, че сте забравили за срещата си с един възрастен господин, който през 1918 година ви е казал, че също е Борхес?

Не бях помислил за тази трудност. Отвърнах му не особено убедително:

— Навярно случката ми се е видяла толкова странна, че съм се помъчил да я забравя.

Той се осмели да попита плахо:

— Как сте с паметта?

Дадох си сметка, че за момче, ненавършило двайсет години, човек, прехвърлил седемдесетте, е кажи-речи покойник. Отвърнах му:

— Наглед сякаш често забравям, но паметта ми все още намира онова, което ѝ възлагам да потърси. Сега уча англосаксонски и не съм последният в курса... — разговорът ни се проточи твърде дълго, за да е част от някакъв сън. Изведнъж ме осени една идея: — Веднага мога да ти докажа — рекох, — че не сънуваме заедно. Чуй добре този стих, който до момента никога не си чел, доколкото си спомням. Бавно и напевно произнесох прочутия стих:

L'hydre-univers tordant son corps ecaille d'astres^[2].

Почувствах почти боязливото му удивление. Тихо повтори стиха, вкусвайки с наслада всяко искрящо слово.

— Вярно — смотолевни младежът. — Никога не бих могъл да напиша стих като този.

Юго ни бе обединил.

Сега се сещам, че малко преди това той бе повторил с жар онова кратко стихотворение^[3], в което Уолт Уитман си спомня една споделена нощ край морето — нощ, когато е бил истински щастлив.

— Ако Уитман е възпял онази нощ — отбелязах аз, — то е, защото я е желал, а не я е преживял в действителност. Поемата печели, ако доловим, че е израз на копнеж, а не описание на случка.

Той втренчи поглед в мен.

— Вие не го познавате! — възкликна. — Уитман не е способен да излъже.

Половин век не минава напразно. Макар да разговаряхме като начетени хора с различни вкусове, съзнавах, че няма да се разберем. Бяхме твърде различни, но и твърде сходни. Не можехме да се измамим взаимно, а това е нещо, което затруднява диалога. Всеки от двама ни бе карикатурно подобие на другия. Ситуацията беше прекалено неестествена, за да трае още дълго. Нямахме смисъл да давам съвети или да споря, защото неизбежната участ на младежа бе да стане този, който съм аз.

Внезапно си спомних една фантазия на Колридж. Някой сънува, че е попаднал в рая и му дават едно цвете като доказателство. Когато се събужда, цветето е при него. Хрумна ми да прибегна до подобна хитрост.

— Слушай — рекох, — имаш ли някакви пари?

— Да. Около двацет франка. Тази нощ съм поканил Симон Жихлински да вечеря с мен в „Крокодила“.

— Предай на Симон, че ще практикува медицина в Каруж и ще извърши много добрини... а сега ми дай някоя и друга пара.

Той извади три сребърни екюта и няколко по-дребни монети. Предложи ми една от сребърните, очевидно без да ме разбира. Аз пък му подадох една от онези неразумни американски банкноти, които са с

най-различна стойност, но размерът им е все един и същ. Младежът я заразглежда жадно.

— Не може да бъде! — извика. — Носи дата от 1974! — (Месеци по-късно някой ми каза, че банкнотите нямат дати.) — Това е цяло чудо — добави той, — а чудното винаги всява страх. Онези, които са видели с очите си възкресението на Лазар, навярно са били ужасени.

Никак не сме се променили, помислих си аз. Вечно се позоваваме на книги.

Той накъса банкнотата на парченца.

Бях решил да хвърля монетата в реката. Описаната от сребърното екю дъга, губеща се в сребърните води на реката, би придала жив образ на моята история, но съдбата пожела друго.

Отговорих, че ако се случи два пъти, свръхестественото престава да вдъхва ужас; предложих на младежа да се срещнем на следващия ден на същата тази пейка, съществуваща в две времена и на две места.

Той веднага се съгласи и рече, без да поглежда часовника си, че закъснявал за някъде. И двамата лъжехме и всеки от нас знаеше, че събеседникът му лъже. Казах му, че ще дойдат да ме вземат.

— Да ви вземат ли? — запита той.

— Да. Когато стигнеш моите години, вече ще си изгубил зрението си почти напълно. Ще различаваш жълтия цвят, светлините и сенките. Но не се тревожи. Постепенното ослепяване не е нещо трагично. То е като бавно падащ здрач в лятна вечер.

Сбогувахме се, без да се докоснем. На следващия ден не отидох на пейката. Навярно и другият не бе отишъл.

Дълго размишлявах над тази среща, но не съм споделял за нея с никого. Струва ми се, че вече съм открил ключа на загадката. Срещата бе действителна, но другият разговаря с мен насън и затова можа да ме забрави; аз разговарях с него буден и ето че споменът още ме измъчва.

Другият ме сънува, но не ме сънува точно. Сега разбирам, че той всъщност сънува невъзможната дата на онзи долар.

[1] Вторият Росас, естествено, е Хуан Доминго Перон; що се отнася до „нашия родственик“, Борхес (който е ненавиждал и двамата диктатори) е имал далечна родствена връзка с Росас по бащина линия — бел.прев. ↑

[2] Хидрата вселена, извила своето озвездено с люспи тяло (фр.)
— бел.прев. ↑

[3] Вероятно става дума за стихотворението „When I Heard at the
Close of the Day“ („Когато чух в края на деня“), Уолт Уитман,
„Стръкчета трева“ — бел.прев. ↑

УЛРИКА

*Hann tekr sverthit Gram ok
leggr i methal theira bert^[1].*

Разказът ми ще бъде верен на действителността или поне на личния ми спомен за тази действителност, което е едно и също. Събитията се случиха съвсем наскоро, но зная, че към писателския навик спада и навикът да се вмъкват обстоятелствени подробности и да се набляга на патоса. Искам да разкажа за срещата си с Улрика (не научих фамилията ѝ и навярно никога не ще я узная) в град Йорк. Хрониката ще обхване една нощ и една сутрин.

Спокойно бих могъл да кажа, че съм я зърнал за пръв път край „Петте сестри“ на Йорк, онези лишени от всякакъв образ витражи, които дори иконоборците на Кромвел не са посмели да разрушат; ала истината е, че се запознахме в дневната на „Северния хан“, от другата страна на крепостните стени. В помещението имаше малко хора и тя бе с гръб към мен. Някой ѝ предложи питие, но тя отказа.

— Аз съм феминистка — рече. — Не желая да подражавам на мъжете. Тютюнът и алкохолът са ми противни — тази фраза явно бе опит за остроумие и почувствах, че не я произнася за пръв път. По-късно разбрах, че съвсем не е типична за нея, но онова, което изричаме, невинаги ни приляга. После добави, че пристигнала късно в музея, но я пуснали да влезе, щом научили, че е норвежка.

Някой от присъстващите отбеляза:

— Не за пръв път норвежки крак стъпва в Йорк.

— Така е — отвърна тя. — Англия е била наша и сме я изгубили, ако изобщо някой може да притежава нещо или нещо може да бъде изгубено.

Чак тогава я погледнах. Един стих на Уилям Блейк споменава за девойки от нежно сребро и буйно злато, но при Улрика златото се съчетаваше с нежността. Беше висока и изящна, с остри черти и сиви

очи. Впечатли ме не толкова лицето ѝ, колкото излъчването на спокойна загадъчност. Усмиваше се с лекота и тази усмивка сякаш я отнасяше някъде далеч. Беше облечена в черно — нещо необичайно за северните страни, където хората се опитват да разведрят сивотата на обкръжението си с особено ярки цветове. Говореше английски ясно и точно, леко натъртвайки р-тата. Не съм особено наблюдателен; открих тези неща малко по малко.

Запознах ни. Казах ѝ, че съм преподавател в Андинския университет в Богота. Поясних, че съм колумбиец.

Попита ме замислено:

— Какво е да си колумбиец?

— Не зная — отвърнах. — Акт на вяра.

— Също като да си норвежка — кимна тя.

Не си спомням нищо друго от изреченото онази вечер. На следващия ден слязох рано в столовата. През прозорците видях, че е паднал сняг; пустите поля се губеха в утрото. В помещението нямаше никой друг. Улрика ме покани да седна на нейната маса. Каза ми, че обича да се разхожда сама.

Спомних си един афоризъм на Шопенхауер и отвърнах:

— Аз също. Можем заедно да се разхождаме сами.

Отдалечихме се от сградата, крачейки по прясно навалелия сняг.

Из полята не се виждаше жива душа. Предложих ѝ да повървим няколко километра покрай реката към Торгейт. Вече знаех, че съм влюбен в Улрика; в този миг не бих пожелал никой друг до себе си.

Внезапно чух далечен вълчи вой. Никога не съм чувал как вие вълкът, но съм сигурен, че беше вълк. Улрика дори не трепна. След малко рече тъй, сякаш мислеше на глас:

— Малкото вехти мечове, които видях вчера в Йоркската катедрала, ме развълнуваха повече, отколкото големите кораби в музея на Осло.

Пътищата ни се пресичаха; същата вечер Улрика щеше да продължи за Лондон, а аз — за Единбург.

— На „Оксфорд Стрийт“ — рече тя — ще мина повторно по стъпките на Де Куинси, който е търсел своята изгубена Ана сред лондонските тълпи.

— Де Куинси — отвърнах — е престанал да я търси. А аз все продължавам, през цялото време.

— Може би — тихо рече тя — вече си я намерил.

Разбрах, че онова, което не бях очаквал, не ми бе забранено, и я целунах по устата и очите. Тя ме отблъсна нежно, но твърдо, а после заяви:

— Ще бъда твоя в хана на Торгейт. Моля те дотогава да не ме докосваш. Така е по-добре.

За един застаряващ ерген предложената любов е дар, който той вече е престанал да очаква. Чудото има право да налага собствени условия. Спомних си юношеството ми в Попаян и едно момиче от Тексас, светло и стройно като Улрика, което ми бе отказало любовта си.

Не допуснах грешката да я попитам дали ме обича. Разбрах, че не съм първият и няма да съм последният. Авантюрата, навярно последна за мен, щеше да бъде една от многото за тази сияйна и решителна ученичка на Ибсен.

Вървахме хванати за ръка.

— Всичко това е като сън — казах, — а аз никога не сънувам.

— Също като онзи крал — отвърна Улрика, — който никога не сънувал, докато един магьосник не го приспал в някакъв свинарник — после добави: — Тихо! Една птица ей сега ще запее.

След малко чухме песента.

— По тия земи — рекох — хората смятат, че онзи, който скоро ще умре, умее да предсказва бъдещето.

— И аз ще умра скоро — рече тя. Погледнах я удивен.

— Хайде да минем напъряко през гората — подканих я. — Ще стигнем много по-бързо в Торгейт.

— Гората е опасна — отвърна. Продължихме през голото поле.

— Ще ми се този миг да трае вечно — промълвих аз.

— Думата „вечно“ не е позволена на хората — заяви Улрика и за да смекчи това тържествено изказване, помоли да повтори името си, което не бе чула добре.

— Хавиер Отарола — казах.

Опита се да го повтори, но не можа. Аз също тъй безуспешно се мъчех да произнеса Улрике.

— Ще ти викам Сигурд — усмихнато рече тя.

— Ако аз съм Сигурд — отвърнах, — ти ще си Брюнхилд — бе забавила крачка. — Познаваш ли сагата?

— Разбира се — отвърна. — Трагичната история, която немците са развалили с късните си „Песни на nibелунгите“.

Не исках да споря, затова само казах:

— Брюнхилд, вървиш така, сякаш искаш на леглото между двама ни да има меч.

Изведнъж се озовахме пред ханчето. Никак не се изненадах, когато видях, че се казва „Северният хан“, също като другия, който бяхме напуснали.

От горната площадка на стълбата Улрика ми подвикна:

— Чу ли вълка? В Англия вече не са останали вълци. Побързай.

Когато се качих на горния етаж, забелязах, че стените са покрити — в стила на Уилям Морис — с наситено червени тапети с преплетени плодове и птици. Улрика влезе първа. Тъмната стая имаше нисък двускатен таван. Очакваното легло се удвояваше в едно неясно стъкло, а полираният махагон ми напомни за огледалото от Светото писание. Улрика вече се бе съблякла. Повика ме с истинското ми име, Хавиер. Усетих, че снегът заваля по-силно. Вече нямаше ни мебели, ни огледала. Нямаше и меч между двама ни. Времето изтичаше полека като пясък. Любовта се лееше, древна в здрача, и за пръв и последен път аз обладах образа на Улрика.

[1] „Той грабва меча Грам / и го слага между тях обнажен“ — откъс 27 от старoisландската сага „Волсунга“, която разказва за подвизите на Сигурд и за възлюблената му Брюнхилд — бел.прев. ↑

КОНГРЕСЪТ

Us s'acheminèrent vers un chateau immense, au frontispice duquel on lisait: „Je n'appartiens a personne et j'appartiens a tout le monde. Vous y etiez avant que d'y entrer, et vous y serez encore quand vous en sortirez“^[1].

Казвам се Алехандро Фери. В името ми отекват воински отгласи, ала нито фанфарите на славата, нито великата сянка на македонца (фразата е на автора на „Мраморите“, когото имам честта да назова свой приятел) подхождат на скромния сив човечец, нижещ тези редове на последния етаж в хотела на улица „Сантяго дел Естеро“, в един Юг, който вече не е някогашният Юг. Съвсем скоро ще навърша седемдесет и няколко години; все още давам уроци по английски на неколцина ученици. Така и не се ожених — дали от нерешителност, дали от нехайство, или по други причини — и ето че сега съм сам. Самотата не ме мъчи; достатъчно усилие е да понасяш самия себе си и собствените си чудачества. Забелязвам, че остарявам; безпогрешен признак е фактът, че новостите вече не ме интригуват или изненадват навярно защото не откривам нищо кой знае колко ново в тях — само плахи вариации на вече познати теми. Когато бях млад, ме привличаха здрачът, предградията и нещастията, а сега — утрините в центъра на града и спокойствието. Вече не си играя на Хамлет. Станах член на консервативната партия и на един шахматен клуб, който често посещавам само като зрител — при това понякога доста разсеян. Любопитният читател би могъл да изрови от някоя тъмна лавица в Националната библиотека на улица „Мексико“ екземпляр от книгата ми „Кратък преглед на аналитичния език на Джон Уилкинс“ — труд, който трябва да бъде преиздаден, ако не за друго, то поне за да се поправят или да се смекчат многобройните му грешки. Разправят, че новият директор на библиотеката е литератор, посветил се на изучаването на древните езици — сякаш сегашните не са достатъчно

примитивни — и на демагогската възхвала на един въображаем Буенос Айрес, пълен с майстори на ножа. Никога не съм имал желание да се запозная с него. Пристигнах в този град през 1899 година и един-единствен път сляпата случайност ме срещна със субект, който добре боравеше с ножа или поне имаше такава слава. По-нататък, ако ми се удаде случай, ще разкажа този епизод.

Вече споменах, че съм сам; преди няколко дена един мой съсед от хотела, който ме бе чувал да говоря за Фермин Егурен, ми съобщи, че той е издъхнал в Пунта дел Есте.

Смъртта на този човек, който със сигурност никога не ми е бил приятел, ме изпълни с упорита тъга. Зная, че съм сам; сега съм едничкият останал на земята пазител на спомена за онова събитие, Конгреса — спомен, който вече не ще споделя. Сега съм единственият делегат. Истина е, че всички хора са делегати, че няма ни едно същество на тази планета, което да не е делегат; ала при мен нещата стоят по-различно. Аз зная, че съм пратеник на Конгреса; това ме отличава от безбройните ми колеги, настоящи и бъдещи. Вярно е, че на 7 февруари 1904 година се заклехме във всичко най-свято — има ли на земята нещо, което да е свято, или нещо, което да не е?, — да не разкриваме никога историята на Конгреса; ала не по-малко вярно е, че настоящото ми клетвопрестъпничество също е част от Конгреса. Това изявление е твърде неясно, но би могло да разпали любопитството на евентуалните ми читатели.

Тъй или иначе, задачата, която съм си поставил, не е никак лесна. Никога не съм се залавял с повествование, дори в епистоларния жанр, а положението несъмнено се утежнява значително и от факта, че историята, която ще опиша, е направо невероятна. Съдбата бе определила за това начинание перото на Хосе Фернандес Ирала, потъналия в незаслужена забрава поет на „Мраморите“, ала вече е твърде късно. Няма умишлено да изкривявам фактите, но предчувствам, че поради леност и неумелост неведнъж ще допусна грешка.

Точните дати не са от значение. Ще припомня само, че пристигнах тук от родната ми провинция Санта Фе през 1899 година. Никога не съм се връщал там; свикнах с Буенос Айрес (град, към който нямам слабост), така както човек свиква със собственото си тяло или с някоя стара болестка. Предусещам, без особен интерес, че скоро ще

умра; затова ще трябва да обузда навика си да се впускам в отклонения и малко да ускоря разказа.

Годините не променят нашата същност, ако изобщо имаме такава; импулсът, отвел ме една нощ на Световния конгрес, бе същият, който първоначално ме отведе в редакцията на вестник „Последен час“. Да бъде журналист, за някое бедно момче от провинцията може и да е романтична участ точно както някой беден млад столичанин може да си въобразява, че е романтично да си гаучо или ратай в чифлик. Не се срамувам от това, че някога съм искал да бъда журналист — професия, която сега ми изглежда твърде обикновена. Спомням си, че съм чувал моя колега Фернандес Ирала да казва, че журналистът пише, за да бъде забравен, а той самият жадуваше да пише, за да бъде запомнен и да остане във времето. Вече бе изваял (тогава това бе често употребяван глагол) някои от изящните сонети, които щяха да се появят по-късно, с незначителни изменения, на страниците на „Мраморите“.

Не мога да посоча точно кога за пръв път чух да се говори за Конгреса. Навярно е било онази вечер, когато касиерът ми плати месечната заплата и аз, за да отпразнувам това доказателство, че вече съм приет от Буенос Айрес, поканих Ирала да вечеряме заедно. Той се извини, че няма да ме придружи — не можел да пропусне Конгреса. Веднага разбрах, че не ставаше дума за онази суетна сграда с купол, намираща се в края на един булевард, където живеят предимно испанци, а за нещо по-тайнствено и по-значително. Хората говореха за Конгреса — някои с неприкрит сарказъм, други — под сурдинка, трети — с тревога или любопитство; ала всички, струва ми се, бяха в плен на невежеството. Няколко съботи по-късно Ирала ме покани да отида с него. Довери ми, че вече е приключил с всички необходими процедури.

Трябва да е било девет-десет часа вечерта. В трамвая той ми каза, че предварителните срещи ставали в събота и че дон Алехандро Гленкоу, навярно трогнат от името ми, вече е разрешил да присъствам. Влязохме в „Газената сладкарница“. Делегатите, около петнайсет-двайсет души, бяха насядали около дълга маса; не съм сигурен дали имаше подиум, или това е по-късна добавка на паметта ми. Веднага разпознах председателя, при все че никога не го бях виждал. Дон Алехандро бе достолепен господин в понапреднала възраст, с открито чело, сиви очи и червеникава брада, вече доста посребрена. Винаги

съм го виждал облечен в тъмен сюртук; обикновено седеше с кръстосани ръце, подпрени на бастуна. Беше висок и як. От лявата му страна седеше един много по-млад мъж, който също бе червенокос; само че неговата коса бе огненорижа, докато брадата на господин Гленкоу бе по-скоро с оттенъка на есенни листа. Отдясно седеше младеж с дълго лице и забележително ниско чело, облечен като конте. Всички си бяха поръчали кафе, а неколцина — и абсент. Вниманието ми бе привлечено най-напред от присъствието на една жена — единствената жена сред толкова мъже. В другия край на масата седеше момче на около десет години, облечено в моряшко костюмче, което твърде скоро заспа. Имаше също един протестантски пастор, двама души, които несъмнено бяха евреи, и негър, пременен с копринено шалче и много тесни дрехи в стила на нехранимайковците от уличните ъгли. Пред негъра и пред момчето имаше чаши с горещ шоколад. Не си спомням останалите, като изключим някой си господин Марсело дел Масо, човек с прекрасни обноски и изящна реч, когото повече не видях. Запазил съм размазана и незадоволителна снимка на едно от събранията, която не смятам да публикувам, защото типичното за епохата облекло, дългите гривии и мустаци ѝ придават някак комичен и даже бедняшки вид, който би изопачил сцената. Всички организации са склонни да създават собствен говор и ритуали; Конгресът, който винаги съм възприемал малко като сън, явно искаше делегатите му да откриват полека, без да бързат, търсената от него цел и даже малките и фамилните имена на колегите си. Твърде скоро проумях, че не бива да задавам въпроси, и се въздържах да разпитвам Фернандес Ирала, който от своя страна не ми казваше нищо. Не пропуснах нито една събота, но трябваше да минат месец-два преди да почна да разбирам. От второто събрание нататък мой съсед по маса бе Доналд Рен, инженер от Южните железници, който по-късно щеше да ми преподава уроци по английски.

Дон Алехандро говореше съвсем малко; останалите не се обръщаха към него направо, но усещах, че говорят заради него и търсят одобрението му. Достатъчно бе той да направи един бавен жест с ръка, за да се промени разискваната тема. Постепенно узнах, че червенокосият мъж от лявата му страна носеше любопитното име Туърл^[2]. Спомням си колко крехък и неустойчив изглеждаше, ала това е типично за някои твърде високи хора, които все се накланят, сякаш

им се вие свят поради собствения им ръст. Ръцете му, добре си спомням, често си играеха с един бронзов компас, който понякога поставяше на масата. Той загина в края на 1914 година като пехотинец в един ирландски полк. Вдясно от дон Алехандро винаги седеше нискочелият младеж — Фермин Егурен, племенник на председателя. Не съм привърженик на методите на реализма — надали има по-изкуствен жанр; предпочитам да разкрия отведнъж онова, което научих постепенно. Ала най-напред искам да припомня на читателя положението, в което се намирах тогава — бях беден младеж от Касилда, син на земеделци, пристигнал в Буенос Айрес и внезапно озовал се — така поне го чувствах — в самото сърце на големия град и може би, кой знае, на целия свят. Половин век е изминал оттогава, а аз все още изпитвам онова първоначално възхищение, което със сигурност далеч не бе последно.

А ето и самите факти; ще ги изложа съвсем накратко. Председателят, дон Алехандро Гленкоу, бе едър земевладелец от източната провинция, собственик на чифлик на границата с Бразилия. Баща му, родом от Абърдийн, се установил на този континент в средата на миналия век. Бил донесъл със себе си около стотина книги — единствените книги, смея да твърдя, които дон Алехандро бе прочел през живота си. (Споменавам тези разнородни книги, които съм държал в ръцете си, защото историята води началото си от една от тях.) Когато умрял, старият Гленкоу оставил след себе си дъщеря и син, който впоследствие щял да стане нашият председател. Дъщерята се омъжила за човек на име Егурен; тя бе майката на Фермин. Дон Алехандро веднъж се кандидатира за депутат, но висшите политически деятели не го допуснали в уругвайския Конгрес. Човекът се разлютил и решил да създаде друг Конгрес с далеч по-голям обseg на действие и важност. Спомнил си, че бил чел на една от вулканичните страници на Карлайл за съдбата на онзи Анахарсис Клутс, поклонник на богинята Разум, който оглавил трийсет и шестима чужденци и се явил като „говорител на човешкия род“ пред някакво събрание в Париж. Вдъхновен от примера му, дон Алехандро замислил да основе един Световен конгрес, който да представлява всички хора от всички народи. За средище на предварителните събрания била определена „Газената сладкарница“, а церемонията по откриването, което се предвиждаше да стане след четири години,

трябваше да се извърши в чифлика на дон Алехандро. Подобно на мнозина други уругвайци, той не бе привърженик на Артигас^[3] и обичаше Буенос Айрес, но бе решил Конгресът да се свика в неговата родина. Любопитно е, че първоначално определеният срок за събитието щеше да бъде спазен с почти магическа точност.

Отначало получавахме хонорари, които не бяха за пренебрегване, но пламенното въодушевление, обзело всички ни, накара Фернандес Ирала — беден като мен — да се откаже от заплащане, а ние, останалите, последвахме примера му. Тази мярка се оказа благотворна, защото ни помогна да отсеем зърното от плевата; депутатите намаляха, останахме само най-преданите на идеята. Единствената платена длъжност бе на секретарката Нора Ерфьорд, която не разполагаше с други средства за препитание и чиято работа бе наистина огромна. Да създадеш организация, обхващаща цялата планета, не е лесно начинание. Непрекъснато се изпращаха и се получаваха писма, да не говорим за телеграмите. Пристигаха подкрепителни изявления от Перу, Дания и Индостан. Един боливиец изтъкна, че родината му е напълно лишена от излаз на морето, и предложи тази печална липса да бъде тема на един от първите дебати.

Туърл, човек с бистър ум, отбеляза, че Конгресът поражда проблем от философско естество. Да съставиш събрание от личности, които да представляват цялото човечество, бе все едно да определиш точния брой на Платоновите архетипове — загадка, тормозила мислителите в течение на столетия. Той посочи (да вземем само един пример), че дон Алехандро Гленкоу би могъл да представлява земевладелците, но също така и уругвайците, а също и великите предвестници на новото, мъжете с червеникава брада и всички, които седят в кресло. Нора Ерфьорд беше норвежка. Кой щеше да представлява тя — секретарките, норвежките или просто всички красиви жени? Достатъчно ли бе един инженер да представлява всички инженери, включително онези от Нова Зеландия?

Именно тогава, струва ми се, Фермин се намеси в разговора.

— Фери може да представлява макаронаджиите — рече той и гръмко се изсмя.

Дон Алехандро го изгледа строго.

— Господин Фери — невъзмутимо каза той — е представител на емигрантите, чийто труд въздига тази страна.

Фермин Егурен никак не можеше да ме понася. Страдаше от високомерие, основано на най-различни причини; гордееше се, че е уругваец, че е креол, че умее да привлича жените, че си е избрал скъп шивач и — така и не ще узная защо — че е потомък на баските — народ, съществуващ в покрайнините на историята, който никога не е направил нещо друго, освен да дои крави.

Една съвсем банална случка затвърди враждата ни. След едно съвещание Егурен предложи да отидем на улица „Хуни“^[4]. Идеята не ми допадна, но я приех, за да не се излагам на подигравките му. Тръгнахме натам с Фернандес Ирала. На излизане от дома, който бяхме посетили, се натъкнахме на някакъв едър здравеняк. Егурен, който беше подпийнал, силно го блъсна. Мъжът ни препречи пътя и каза:

— Който иска да излезе от тук, ще трябва да мине през този нож.

Спомням си блясъка на стоманата в тъмното антре. Егурен отстъпи назад ужасен. Аз също бях уплашен, но гневът надделя над страха ми. Пъхнах ръката си в дрехата, сякаш се канех да извадя оръжие, и казах твърдо:

— Тая работа ще я уредим на улицата.

Непознатият ми отвърна, вече с друг тон:

— Такива мъже са ми по сърце! Само исках да ви изпробвам, приятелю — сега се усмихваше любезно.

— Думата „приятел“ остава за ваша сметка — отвърнах и излязохме.

Човекът с ножа влезе в публичния дом. Впоследствие научих, че се казвал Тапия или Паредес^[5], или нещо от този род и че имал слава на кавгаджия. Вече на тротоара Ирала, който бе запазил спокойствие по време на случката, ме тупна по рамото и възкликна:

— Сред трима ни имаше един мускетар. Привет, Д'Артанян!

Фермин Егурен никога не ми прости, че станах свидетел на слабостта му.

Чувствам, че сега, едва сега започва историята. Страниците, изписани до момента, предават само условията, нужни на съдбата или на случайността, за да се осъществи невероятното събитие, навярно единственото събитие в целия ми живот. Дон Алехандро Гленкоу винаги бе в центъра на всички кроежи, но постепенно доловихме, не без известна почуда и тревога, че истинският председател всъщност бе

Туърл. Тази странна особа с пламтящи мустаци се държеше угоднически с Гленкоу и даже с Фермин Егурен, но ласкателствата му бяха тъй пресилени, че можеха да минат за насмешка и по този начин да не уронят достойнството му. Гленкоу особено се гордееше с огромното си състояние и Туърл бе разбрал, че може да го натовари с всякакви проекти, стига само да загатне, че разходите ще бъдат непосилни. Подозирам, че отначало Конгресът не е бил нещо повече от едно неясно име; Туърл обаче постоянно предлагаше начини за разширяване обхвата на начинанието, които дон Алехандро неизменно приемаше. Сякаш се намирахме в центъра на неспирно растяща сфера, чиято окръжност се губеше в далечината. Туърл заяви например, че Конгресът не може да мине без библиотека със справочници; Ниренщайн, който работеше в книжарница, започна да ни снабдява с атласите на Юстус Пертес и с най-различни обстойни енциклопедии, като се почне от „Естествена история“ на Плиний и „Огледало“ на Бове и се стигне чак до приятните лабиринти (препрочитам тези думи с гласа на Фернандес Ирала) на знаменитите френски енциклопедисти, на „Британика“, на Пиер Ларус, на Брокхаус, на Ларсен и на Монтанер и Симон. Спомням си как почтително милвах облечените с коприна томове на някаква китайска енциклопедия, чиито изящно изрисувани знаци ми изглеждаха по-загадъчни от шарките на леопардовата кожа. Засега няма да разкривам каква участ ги сполетя накрая — за което Впрочем никак не съжалявам.

Дон Алехандро се бе привързал към Фернандес Ирала и към мен навярно защото бяхме единствените, които не се опитваха да го ласкаят. Той ни покани да прекараме няколко дни в неговия чифлик „Ла Каледония“, където вече здраво се трудеха зидарите, избрани сред местните ратаи.

След дълго пътуване нагоре по реката и плаване със сал една сутрин на разсъмване стигнахме другия бряг. После трябваше да ношуваме в разни бедни дюкянчета и да отваряме и затваряме вратите на множество дървени огради в Кучиля Негра. Пътувахме с двуколка; полята ми се сториха по-просторни и по-самотни в сравнение с родната ми местност.

Паметта ми все още съхранява двете картини на чифлика — нарисуваната предварително във въображението ми и действителната, която накрая видях с очите си. Колкото и да е нелепо, бях си

представял, досущ като в някакъв сън, едно невъзможно съчетание от равнините край Санта Фе и Двореца на течащите води^[6]; „Ла Каледония“ се оказа дълга кирпичена къща с двускатен сламен покрив и тухлена веранда. Стори ми се построена така, че да устоява на времето. Грубите стени бяха почти метър дебели, а вратите — доста тесни. Никой не се бе сетил да посади поне едно дърво. Мястото бе шибано от слънчевите лъчи от изгрев, та до залез. Загражденията за добитъка бяха каменни, стадата — многобройни, кравите — мършави и с големи рога; буйно размахваните опашки на конете стигаха чак до земята. Там за пръв път узнах какъв вкус има месото на току-що заклано животно. Мъжете донесоха торби със сухари; няколко дни покъсно управителят ми каза, че не е вкусвал хляб през живота си. Ирала попита къде е тоалетната; дон Алехандро направи широк жест с ръка, сякаш показваше целия континент. Нощта бе лунна. Излязох да се разтъпча и изведнъж се натъкнах на него; един застанал наблизко щраус го наблюдаваше.

Горещината, която настъпването на нощта не бе успяло да смекчи, бе просто непоносима, но всички хвалеха вечерната прохлада. Стаите бяха многобройни, с ниски тавани и ми се сториха някак голи; на нас с Ирала ни дадоха една, която гледаше на юг. В стаята имаше две походни легла и нощно шкафче със сребърен леген и кана. Подът беше от отъпкана пръст.

На следващия ден открих библиотеката и вече споменатите томове на Карлайл; потърсих страниците, посветени на говорителя на човешкия род, Анахарсис Клуцс, довел ме до това утро и до тази самота. След закуската, която по нищо не се отличаваше от вечерята, дон Алехандро ни показва мястото, където се строеше сградата на Конгреса. Яздихме около една пет километра през открити поля. Ирала, който бе боязлив ездач, претърпя малко премеждие; управителят отбеляза с каменно лице:

— Столичанинът много добре знае как да слезе от коня.

Строежът се виждаше отдалеч. Двайсетина души бяха издигнали нещо като амфитеатър, все още в съвсем груб вид. Спомням си едно скеле и редици от пейки, през които човек можеше да зърне късчета небе.

Неведнъж се опитвах да завържа разговор с гаучосите, но усилията ми бяха напразни. Те някак си знаеха, че са различни.

Помежду си разговаряха пестеливо на своя носов, силно повлиян от близостта с Бразилия испански. Несъмнено във вените им течеше индианска и негърска кръв. Бяха ниски и набити; а в „Ла Каледония“ аз минавах за висок — дотогава не ме бяха възприемали така. Повечето носеха чирипа, а неколцина — бомбача^[7]. Нямаха нищо или почти нищо общо със скръбните герои на Ернандес и Рафаел Облигадо^[8]. Под влиянието на алкохола, който им се полагаше в събота, лесно прибягваха до насилие. Там нямаше никакви жени и нито веднъж не чух китара.

Ала по-интересна от хората в тези погранични земи ми се видя цялостната промяна, която настъпи у дон Алехандро. В Буенос Айрес той бе вежлив и сдържан господин; в „Ла Каледония“ обаче бе суров главатар на клан, също като предшествениците си. В неделя сутрин четеше Светото писание на ратаите, които не разбираха нито дума. Една нощ управителят на имението, млад момък, наследил тази длъжност от баща си, ни съобщи, че някакъв изполичар се сдърпал с един от ратаите; щели да се бият с ножове. Дон Алехандро се изправи, без да бърза. Отиде до кръга от струпалите се хора, свали оръжието, което винаги носеше, подаде го на управителя, който ми се стори доста уплашен, и застана между двете остриета. Веднага чух заповедта му:

— Пуснете тия ножове, момчета — после добави все така спокойно: — А сега си стиснете ръцете и се дръжте прилично. Не искам кавги тук.

Двамата се подчиниха. На другия ден научих, че дон Алехандро е уволнил управителя.

Чувствах как самотата ме обгръща отвсякъде. Боях се, че никога няма да се върна в Буенос Айрес. Не знаех дали Фернандес Ирала споделяше този страх, но двамата дълго си говорехме за Аржентина и за онова, което щяхме да правим, щом се приберем. Липсваха ми лъвовете на един портал на улица „Хухуй“ близо до Пласа дел Онсе или пък светлините на някой магазин с неясно местонахождение, а не местата, за които човек тъгува обикновено. Винаги съм бил добър ездач; свикнах да излизам на кон и да изминавам големи разстояния. Все още си спомням онзи черен кон с бели петна, който яздех тогава и който сигурно отдавна е умрял. Някой следобед или някоя вечер навярно съм се озовавал в Бразилия, защото по онова време границата бе просто черта, означена с погранични камъни.

Тъкмо се бях научил да не броя дните, когато в края на един ден, който по нищо не се отличаваше от предишните, дон Алехандро ни съобщи:

— Сега ще си легнем рано. Утре тръгваме на разсъмване.

Когато вече бяхме поели надолу по реката, се почувствах тъй щастлив, че даже можех да мисля с известна нежност за „Ла Каледония“.

Възобновихме съботните събрания. Още на първото Туърл взе думата. Каза с обичайната си цветиста реторика, че библиотеката на Световния конгрес не може да се свежда само до справочници и че класическите творби на всички народи и езици са истинска съкровищница, която не можем да пренебрегнем безнаказано. Изказването веднага бе посрещнато с одобрение; Фернандес Ирала и доктор Крус, който преподаваше латински, се нагърбиха със задачата да подберат необходимите текстове. Туърл вече бе обсъдил въпроса с Ниренщайн.

По онова време всички аржентинци имаха една утопия — Париж. Най-разпаленият и нетърпелив сред нас навярно бе Фермин Егурен; следващият бе Фернандес Ирала, макар и по съвсем различни причини. За автора на „Мраморите“ Париж — това бяха Верлен и Льоконт дьо Лил; за Егурен градът бе подобро продължение на улица „Хуни“. Предполагам, че се бе споразумял с Туърл. На едно друго съвещание Туърл повдигна въпроса за езика, който щяха да използват делегатите, и изтъкна колко полезно би било двама делегати да заминат за Лондон и Париж, за да направят съответните проучвания. За да се покаже безпристрастен, най-напред той назова моето име, а след привидно колебание — и името на приятеля си Егурен. Както винаги, дон Алехандро се съгласи.

Вече споменах, струва ми се, че в замяна на няколко урока по италиански Рен ме бе въвел в изучаването на необятния английски език. Доколкото бе възможно, той претупа набързо граматиката и изреченията, скалъпени с учебна цел, и двамата се впуснахме направо в поезията, чиито форми изискват лаконичност. Първият ми контакт с езика, който щеше да запълни живота ми, беше смелият „Реквием“ на Стивънсън; след него дойдоха баладите, разкрити от Пърси на достопочтения осемнайсети век. Малко преди да замина за Лондон, се запознах с ослепителната поезия на Суинбърн^[9], която ме накара да се

усъмня — нещо почти греховно — в превъзходството на Ираловите александрини.

Пристигнах в Лондон в началото на януари 1902 година; спомням си милувките на снега, който никога не бях виждал и който посрещнах с радост. За щастие не се наложи да пътувам заедно с Егурен. Настаних се в един скромен пансион зад Британския музей, чиято библиотека посещавах сутрин и следобед в търсене на език, достоен за Световния конгрес. Не пренебрегнах универсалните езици; обърнах внимание на есперанто (определен от „Сантиментален календар“^[10] като „достъпен, лесен и икономичен“) и на волапюк^[11], който се стреми да изследва всички възможности на езика, като скланя глаголите и спряга съществителните. Обмислих доводите „за“ и „против“ възкресяването на латинския, носталгията по който не е угаснала дори след толкова столетия. Отделих известно време и за проучването на аналитичния език на Джон Уилкинс; в него определението на всяка дума се съдържа в буквите, които я съставят. Именно там, под високия купол на читалнята, се запознах с Беатрис.

Това е общата история на Световния конгрес, а не моята, на Алехандро Фери, но първата обхваща втората, както и всички останали. Беатрис беше висока, стройна, с изваяни черти и яркорижа коса, която можеше да ми напомни (но това никога не се случи) за лукавия Туърл. Още нямаше двацет години. Бе напуснала едно от северните графства, за да учи литература в университета. Беше от скромен произход, също като мен. По онова време в Буенос Айрес да бъдеш издънка на италиански преселници бе кажи-речи позорно; а в Лондон открих, че мнозина го смятаха за романтично. Не губихме време, само след няколко следобеда станахме любовници; помолих я да се омъжи за мен, но Беатрис Фрост, подобно на Нора Ерфьорд, следваше религията, проповядвана от Ибсен, и не желаше да се обвързва с никого. От нейната уста се роди думата, която аз не смеех да изрека. О, нощи, о, споделен и топъл мрак, о, любов, лееща се в здрача като тайнствена река, о, миг на радост, в който двама са един, о, невинно и простодушено щастие, о, съюз, в който се разтапахме, за да се изгубим сетне в съня, о, първи проблясък на деня, когато я съзерцавах!

В онази сурова земя на границата с Бразилия постоянно ме мъчеше носталгия; съвсем различно бе в червения лабиринт на

Лондон, който ми даде толкова много неща. Въпреки предлозите, които измислих, за да отложам заминаването си, трябваше да се прибера в края на годината; щяхме да празнуваме Коледа заедно. Обещах на Беатрис, че дон Алехандро ще я покани да се присъедини към Конгреса; тя ми отвърна малко неопределено, че би ѝ допаднало да посети Южното полукълбо — един неин братовчед, зъболекар, се бил установил в Тасмания. Беатрис не искаше да види как корабът ще отплава; според разбиранията ѝ изпращането бе нещо патетично, безсмислен празник на нещастieto, а тя мразеше патетичните сцени. Сбогувахме се в библиотеката, където се бяхме запознали миналата зима. Аз съм страхливец; не ѝ оставих адреса си, за да избегна мъчителното очакване на писма.

Забелязал съм, че на връщане пътят изглежда по-кратък, отколкото на отиване, но в този случай прекосването на Атлантика, натежало от спомени и морски опасности, ми се стори извънредно дълго. Най-силно страдах при мисълта, че животът на Беатрис продължава да тече паралелно с моя, минута след минута, нощ след нощ. Написах ѝ едно много дълго писмо, но го скъсах, когато вдигнахме котва при Монтевидео. Пристигнах в родината един четвъртък; Ирала ме чакаше на пристанището. Върнах се в старата си квартира на улица „Чили“; прекарахме този ден, а и следващия в разговори и разходки. Исках да си възвърна отново Буенос Айрес. Узнах с облекчение, че Фермин Егурен все още е в Париж; фактът, че съм се прибрал преди него, като че ли някак смекчаваше дългото ми отсъствие.

Ирала бе обезсърчен. Фермин прехосвал огромни суми в Европа и неведнъж пренебрегнал заповедта да се прибере незабавно. Това лесно можеше да се предвиди. За мен по-обезпокоителни бяха други новини — въпреки възраженията на Ирала и Крус Туърл се бе позовал на Плиний Млади, според когото никоя книга не е толкова лоша, че да не съдържа нещо добро, и бе предложил безразборното закупуване на цели течения от „Ла Пренса“, на три хиляди и четиристотин бройки от „Дон Кихот“ (в най-различни формати), писмата на Балмес, какви ли не университетски дисертации, сметки, бюлетини и театрални програми. Всичко е свидетелство, заявил той. Ниренщайн го подкрепил; дон Алехандро, след „три бурни съботи“, одобрил предложението. Нора Ерфьорд, секретарката, бе напуснала длъжността

си; на нейно място бе дошъл един нов член, Карлински — оръдие на Туърл. Огромните пакети сега се трупаха неописани и некартотекирани в задните стаи и в избата на големия дом на дон Алехандро. В началото на юли Ирала бе прекарал една седмица в „Ла Каледония“; зидарите били преустановили работата си. Когато разпитал управителя, той му обяснил, че така се бил разпоредил господарят; разполагали с време в изобилие.

В Лондон бях съчинил един доклад, чието съдържание не е нужно да преразказвам тук; в петък отидох да поздравя дон Алехандро и да му връча текста. Фернандес Ирала реши да ме придружи. Свечеряваше се и силният вятър на пампата нахлуваше в къщата. Пред портала на улица „Алсина“ чакаше двуколка с три коня. Спомням си някакви мъже, които разтоварваха големи вързопи в задния вътрешен двор; вървяха приведени под тежестта им, а Туърл властно им раздаваше нареждания. Там, сякаш предчувстваха нещо, се бяха събрали Нора Ерфьорд, Ниренщайн, Крус, Доналд Рен и още един-двама делегати. Нора обви ръце около шията ми и ме целуна; тази прегръдка и целувка ми напомниха за други. Негърът, добродушен и щастлив, ми целуна ръка.

В една от стаите квадратният капак на пода, който водеше към подземие, бе отворен; видях груби циментови стъпала, които се губеха в мрака.

Внезапно чухме стъпките. Още преди да видя кой се задава, разбрах, че е дон Алехандро. Той пристигна едва ли не тичешком.

Гласът му се бе променил. Това не бе гласът на спокойния, уравновесен господин, който ръководеше съботните ни събрания, нито гласът на феодалния земевладелец, забранил двубоя с ножове и проповядващ Божието слово на своите гаучоси; все пак звучеше по-скоро като втория. Без да поглежда към никого, дон Алехандро нареди:

— Почнете да вадите всичко, което е струпано там долу. Да не остане ни една книга в подземие!

Тази задача отне почти час. Натрупахме върху отъпканата пръст на двора камара книги, по-висока от най-високите сред нас. Всички ту слизахме, ту се качвахме пак с вързопите; само дон Алехандро не помръдваше от мястото си.

После дойде следващата заповед:

— А сега запалете тези вързопи.

Туърл пребледня като мъртвец. Ниренщайн успя да измънка:

— Световният конгрес не може да мине без тези ценни помагала, които съм подбрал с такава любов.

— Световният конгрес ли? — възкликна дон Алехандро с презрителен смях. Никога не го бях чувал да се смее.

Има някакво загадъчно удоволствие в разрушението; буйните пламъци пукаха и хвърляха искри, а ние се бяхме скупчили до стените или вътре в стаите. В двора останаха само нощта, пепелта и миризмата на изгорено. Спомням си няколко изгубени страници, които се белееха на земята, спасени от огъня. Нора Ерфьорд — тя изпитваше към дон Алехандро онази любов, която младите жени често изпитват към възрастни мъже — най-сетне рече неразбиращо:

— Дон Алехандро знае какво върши.

Ирала, както винаги верен на литературата, се опита да скалъпи една фраза:

— На всеки няколко века Александрийската библиотека трябва да бъде изгаряна.

Тогава чухме откровението:

— Четири години ми бяха нужни, за да проумея онова, което ви казвам сега. Начинанието, с което се заловихме, е тъй обширно, че обхваща — сега си давам сметка — целия свят. То не се свежда до шепа бъривци, които си блъскат главите в бараките на някакво забутано имение. Световният конгрес е възникнал в първия миг на сътворението и ще продължи да съществува, когато ние отдавна ще сме станали на прах. Той е навсякъде. Конгресът са книгите, които изгорихме. Конгресът са каледонците, разгромили Цезаровите легиони. Конгресът е Йов на гноището и Христос на кръста. Конгресът е и онзи безполезен младеж, който пилее моето състояние по проститутки...

Не можах да се сдържа и го прекъснах:

— Дон Алехандро, и аз имам вина. Вече бях свършил доклада, който ви нося сега, но продължих да стоя в Англия и да прахосвам парите ви заради любовта на една жена.

Дон Алехандро рече:

— Така и предполагам, Фери. Конгресът — продължи той, — това са моите бикове. Това са биковете, които продадох, и онези левги земя, които вече не са мои.

Издигна се един отчаян глас — беше гласът на Туърл.

— Само не ни казвайте, че сте продали „Ла Каледония“!

Дон Алехандро отвърна невъзмутимо:

— Да, продадох я. Не ми остана и педя земя, но разорението не ми причинява болка, защото вече разбирам нещата. Навярно няма да се видим повече, понеже отсега нататък не се нуждаем от нашия Конгрес, но тази последна нощ всички ще излезем да погледаме Конгреса.

Беше опиянен от победата. Решителността и вярата му ни заляха като вълна. Никой дори за миг не го помисли за луд.

На площада взехме открит файтон, аз се настаних на капрата до кочияша, а дон Алехандро нареди:

— Маестро, искаме да обиколим града. Карайте, накъдето пожелаете.

Негърът се покатери на едно от страничните стъпала; усмивката не слизаше от лицето му. Така и не ще узная дали разбра нещо от случилото се.

Думите са знаци, изискващи споделен спомен. Споменът, който сега искам да оставя в историята, е само мой; онези, които го споделяха, са вече мъртви. Мистиците извикват в паметта някоя роза, някоя целувка, птица, която съдържа всички птици, слънце, което е слънцето и всички звезди, взети заедно, стомна вино, градина или пък половия акт. Някоя от тези метафори не ще ми послужи за онази дълга празнична нощ, която ни остави, уморени и щастливи, до границите на зората. Почти не разговаряхме, докато колелата и копитата трополяха по паважа. Преди да се съмне, близо до един тъмен и скромен поток — може би Малдонадо, а може би Риачуело — сопранът на Нора Ерфьорд поде баладата на Патрик Спенс; от време на време басът на дон Алехандро ѝ пригласяше доста фалшиво. Английските слова не извикаха у мен образа на Беатрис. Зад гърба ми Туърл промърмори:

— Искан да извърша зло, а ето че върша добро.

Нещо от онова, което зърнахме тогава, все още съществува — дебелата червеникава стена на „Реколета“, жълтите стени на затвора, двама души, които танцуваха танго на някакъв ъгъл, преддверие с шахматно наредени плочки и решетка, парапета на гарата, моята къща, един пазар, влажната бездънна нощ — ала нито едно от тези бързолетни неща (които можеха и да са други) не е от значение. Важно бе усещането, че нашият план, с който неведнъж се бяхме шегували,

действително съществуваше и тайно обхващаше вселената и нас. През всички отминали години търсих безнадеждно вкуса на онази нощ; понякога ми се струваше, че го долавям в музиката, в любовта, в някой смътен спомен, но така и не се завърна изцяло освен веднъж на зазоряване, в един сън. Когато се заклехме, че няма да казваме нищо на никого, вече беше събота сутринта.

Повече не видях никого от тези хора, с изключение на Ирала. Двамата с него никога не разговаряхме за тази история; всяка наша дума би я опошшила. През 1914 година дон Алехандро Гленкоу умря и бе погребан в Монтевидео. Ирала бе починал предната година.

Веднъж случайно срещнах Ниренщайн на улица „Лима“, но и двамата се престорихме, че не сме се видели.

[1] Отправиха се към един огромен замък, на чиято фасада бе написано: „Аз не принадлежа никому и принадлежа всекому. Вие бяхте тук, преди да влезете, и пак тук ще бъдете, щом излезете“ (фр.). Дени Дидро, „Жак Фаталиста и неговият учител“ — бел.прев. ↑

[2] Въртя се бързо; въртене, заврънкулка (англ.) — бел.прев. ↑

[3] Хосе Хервасио Артигас (1764–1850) — уругваец, политически и военен деец, противопоставил се най-напред на испанците, а после и на аржентинците, желаещи да запазят властта си над Банда Ориентал. Признат за национален герой на Уругвай, той навярно е бил възприеман другояче от космополити от типа на Гленкоу — бел.прев. ↑

[4] Улица „Хунин“ започва от Пласа дел Онсе и се простира към процъфтяващата северна част на Буенос Айрес; в началото на ХХ в. на един отрязък от „Хунин“ близо до центъра на града е имало редица публични домове, много от които са били сравнително благоприлични; там мъжете са можели не само да ползват услугите на проститутки, но и да пийнат, да поприказват и изобщо да се „отпуснат“ — бел.прев. ↑

[5] Таріа — ограда; paredes — стени (исп.) — бел.прев. ↑

[6] Дворецът на течащите води (Ел Паласио де Агуас Кориентес) е сграда в центъра на Буенос Айрес, в която се помещава помпена станция. Постройката се отличава с твърде екстравагантна архитектура, стените ѝ са покрити със сложни мозайки — бел.прев. ↑

[7] Чирипа — триъгълно парче плат, връзвано около кръста, чийто трети край се подпъхва между краката; обикновено се носи

върху бели панталони; бомбача — панталон с широки крачоли с набор около глезените, нещо като шалвари; и двете са части от типичното за гаучосите облекло — бел.прев. ↑

[8] Хосе Ернандес (1834–1886) — автор на „Мартин Фиеро“, дълга полуепична поема, прославяща гаучото и начина му на живот; Рафаел Облигадо (1851–1920) — литератор, основал Аржентинската академия, автор на известна поема за живота на един *payador* (странстващ певец) на име Сантос Вега. Героите на тези творби са изобразени в романтична светлина и са част от митологията на Аржентина — бел.прев. ↑

[9] Алджърнън Чарлс Суинбърн (1837–1909) — английски поет, драматург и критик — бел.прев. ↑

[10] *Lunario sentimental* (1909) — стихосбирка на Леополдо Лугонес (1874–1938), един от най-известните, влиятелни и талантиливи поети на Аржентина — бел.прев. ↑

[11] Универсален език, създаден през 1879 от Йохан Мартин Шлайер — бел.прев. ↑

THERE ARE MORE THINGS^[1]

В памет на Хауърд П. Лъвкрафт

Тъкмо преди да взема последния си изпит в Тексаския университет в Остин, научих, че чичо ми Едуин Арнет е починал в далечния край на континента от аневризма. Испитах обичайното чувство, което винаги ни изпълва, щом някой умре — тъгата (вече безполезна), че нищо не ни е струвало да бъдем по-добри към него приживе. Човек забравя, че е мъртвец, който разговаря с мъртъвци. Бях студент по философия; спомних си, че чичо ми, без да се позове на нито едно име, ми бе разкрил красивите лабиринти на тази дисциплина — там, в Червената къща, близо до Ломас. Един от поднесените за десерт портокали бе инструментът, с чиято помощ той ме въведе в идеализма на Бъркли; шахматната дъска му бе достатъчна, за да ми покаже елейските парадокси^[2]. Години по-късно той ми зае трактатите на Хинтън, които се стремят да докажат реалността на четвъртото измерение в пространството; читателят сам може да го долови интуитивно посредством сложни упражнения с цветни кубове. Никога няма да забравя призмите и пирамидите, които издигахме на пода в кабинета му.

Чичо ми беше инженер. Работеше в железниците и преди да се пенсионира, реши да се установи в Турдера — невзрачно градче, което му предлагаше предимствата на почти пустинното усамотение и същевременно близостта на Буенос Айрес. За архитект на дома си бе избрал, както можеше да се предвиди, своя близък приятел Александър Муър. Този строг човек изповядваше строгото учение на Нокс^[3]; чичо ми, като почти всички господа на своето време, беше свободомислец или по-скоро агностик, но се интересуваше от теология — така както се интересуваше и от лъжливите кубове на Хинтън или добре скроените кошмари на младия Уелс. Обичаше кучета; имаше един голям овчарски пес, който бе закичил с прозвището Самюъл Джонсън^[4] в памет на Личфийлд, далечния си роден град.

Червената къща се намираше на един хълм; от запад я ограждаха тресавища. Араукариите, които растяха отвъд решетестата ограда, не успяваха да смекчат потискащия ѝ вид. Най-горе завършваше не с открита тераса, а с двускатен, покрит с шисти покрив и квадратна кула с часовник, които сякаш смазваха с тежестта си стените и малкото прозорци. Като момче приемах тези грозотии, така както се приемат всички несъвместими неща, които само поради съвместното си съществуване носят названието „вселена“.

Върнах се в родината през 1921 година. Установих, че са продали къщата на търг, за да избегнат съдебни спорове; бе я купил някакъв чужденец на име Макс Преториус, който заплатил сума, надхвърляща двойно най-високата предложена цена. След подписването на нотариалния акт той пристигнал надвечер с двама помощници и заедно изхвърлили в една канавка, недалеч от Военния път, всички мебели и книги и изобщо цялата покъщнина. (Спомних си с тъга диаграмите в томовете на Хинтън и големия глобус.) На следващия ден отишъл да разговаря с Муър и му предложил да направи по къщата някои изменения, които архитектът с възмущение отхвърлил. Впоследствие едно столично предприятие се заело да извърши тази работа. Местните дърводелци отказали да обзаведат наново къщата с мебели; накрая някой си Мариани от съседния град Глу приел да изпълни условията, наложени от Преториус. В продължение на две седмици трябвало да работи нощем, при затворени врати. Пак през нощта новият обитател се настанил в Червената къща. Прозорците вече не се отваряли, но в мрака смътно се виждали процепи светлина. Една сутрин млекарят се натъкнал на обезглавения и осакатен труп на овчарското куче, който лежал проснат на пътеката. През зимата изсекли до корен и араукариите. Никой повече не видял Преториус, който, изглежда, скоро напуснал страната.

Тези новини, както лесно може да се предположи, ме обезпокоиха. Зная, че съм печално известен с любопитството си — то ме е тласкало ту към брак с жена, която ми бе изцяло чужда (само за да разбера коя е и какво представлява), ту към употреба на лауданум (без особен резултат), ту към изучаване на безкрайните числа, а в крайна сметка ме накара да предприема и зловещото приключение, което се каня да разкажа тук. Неизбежното ми решение бе да разчопля тази работа докрай.

Първата крачка, която предприех, бе да посетя Александър Муър. Спомнях си го като тъмнокос мъж с изправена стойка и тяло, което изглеждаше силно въпреки мършавостта си; сега се бе превил от годините, а някогашната гарвановочерна брада бе посивяла. Той ме прие в къщата си в Темпърли; тя, както можеше да се очаква, наподобяваше досущ къщата на чичо ми, тъй като и двете бяха издигнати в съответствие със солидните норми на добрия поет и лош строител Уилям Морис^[5].

Разговорът ни бе твърде лаконичен; неслучайно символът на Шотландия е магарешкият бодил. Все пак почувствах, че силният цейлонски чай и подобаващо отрупаният с плоски кифлички (които моят домакин начупи и намаза с масло, сякаш още бях дете) поднос всъщност са скромно калвинистко пиршество в чест на племенника на покойния му приятел. Богословските му пререкания с чичо ми бяха една дълга игра на шах, която изискваше от всеки участник сътрудничество с противника.

Времето си минаваше, а аз все не се осмелявах да зачекна темата. След неловко мълчание самият Муър я подхвана.

— Young man (младежо) — рече той, — не сте били път чак дотук, за да разговаряме за Едуин или за Съединените щати — страна, която твърде слабо ме интересува. Виждам, че съм не ви хваща заради продажбата на Червената къща и онзи тайнствен купувач. И с мен е така. Честно казано, тази история ми е крайно неприятна, но ще ви кажа каквото мога, а то не е много — след малко добави, без да бърза: — Преди Едуин да умре, кметът ме повика в кабинета си. Там беше и енорийският свещеник. Предложиха ми да направя чертежи за католически параклис. Трудът ми щял да бъде добре възнаграден. Незабавно им отказах. Аз служа на Господа и не мога да извърша мерзостта да издигам олтари за идолопоклонничество.

Той замълча.

— Това ли е всичко? — осмелих се да попитам.

— Не. Онзи чифут Преториус поиска да унищожа труда си и на негово място да изтипосам една чудовищна сграда. Мерзостта има множество лица.

Муър изрече тези думи със сериозен тон и се изправи.

Когато завивах зад ъгъла, насреща ми се зададе Даниел Ибера. Познавахме се, както се познават хората в малките градчета. Предложи

ми да повървим заедно. Никога не съм имал слабост към злосторници и предчувствах, че ще чуя някоя гнусна върволица от кръчмарски истории, повече или по-малко апокрифни и брутални, но с примирение се съгласих. Смрачаваше се. Когато видях през няколко пресечки хълма, на който се издигаше Червената къща, Ибера свърна по друга улица. Попитах го защо. Отговорът му бе доста неочакван.

— Аз съм дясната ръка на дон Фелипе. Никой не може да ме нарече бълзливец. Навярно си спомняш оня хлапак Ургойти, който дойде да ме търси чак от Мерло, и какво му се случи, когато ме намери. Чуй сега, преди няколко ноци се връщах от гуляй. На около осемдесет метра от къщата видях нещо. Конят ми се подплаши и ако не се бях задържал на седлото и не го бях накарал да кривне в уличката, може би сега нямаше да ти разправам тая история. А онова, което видях, не беше какво да е.

Той изпсува сърдито, разгорещен от спомена.

Онази нощ не можах да заспя. На разсъмване сънувах една гравюра в стила на Пиранези^[6], която никога не бях виждал или може би бях зърнал някъде и после забравил; изобразяваше прочутия лабиринт. Това всъщност бе каменен амфитеатър, ограден с кипариси, но най-горната му част се издигаше над върховете на дърветата. Нямаше нито врати, нито прозорци, само една безкрайна редица от тесни отвесни процепи. Опитвах се да намеря минотавъра с увеличително стъкло. Най-сетне го съзрях. Беше чудовище, родено от чудовище; приличаше по-скоро на бизон, отколкото на бик, и изтегнал на земята човешкото си тяло, сякаш спеше и сънуваше. Сънуваше, ала какво — или кого?

Същия следобед минах покрай къщата. Вратата на оградата бе затворена и подсилена с усукани метални пръчки. Онова, което някога бе градина, сега тънеше в плевели. Вдясно имаше плитка канавка с отъпкан бордюр.

Оставаше ми един последен ход, който реших да отложам няколко дена не само защото чувствах, че е съвсем безполезен, но и защото щеше да ме повлече към неизбежното, към окончателното.

Отидох в Глу без особени надежди. Мариани, дърводелецът, беше шишкав румен италианец вече на години — извънредно простоват, сърдечен човек. Достатъчно бе да го видя, за да изоставя сложните стратегически ходове, намислени от предната вечер.

Подадох му визитката си, която той тържествено засрича на глас с почиттелно запъване на титлата „доктор“. Казах му, че се интересувам от мебелите, които е измайсторил за някогашния имот на чичо ми в Турдера. Човекът се зае да обяснява надълго и широко. Няма да се опитвам да предам словоизлиянията му, подкрепени с буйно ръкомахане; той ми заяви, че девизът му е „Задоволи всички изисквания на клиента, колкото и да са смахнати“ и че е изпълнил възложената му задача до най-малката подробност. След като порови в няколко чекмеджета, измъкна и ми показва някакви документи, подписани от неуловимия Преториус, които не можах да разчета. (Несъмнено ме взе за адвокат.) Когато се сбогувахме, Мариани довери, че и за всичкото злато на света кракът му вече нямало да стъпи в Турдера, камо ли в онази къща. Добави, че клиентът винаги е прав, но според скромното му мнение сенър Преториус бил просто луд. После млъкна изведнъж — явно се разкайваше за думите си. Нищо повече не можах да изкопча от него.

Бях предвиждал този провал, но едно е да предвиждаш нещо, а съвсем друго е да го преживееш.

Много пъти си повтарях, че единствената истинска загадка е времето — тази безкрайна плетеница от вчера, днес, утре, винаги и никога. Тези дълбоки размишления се оказаха безполезни; посвещавах вечерите си на изучаването на Шопенхауер или Ройс^[7], а сетне неизменно поемах, нощ след нощ, по коларските пътища, които минаваха край Червената къща. Понякога съзирах горе на хълма една ослепително бяла светлина; друг път ми се струваше, че дочувам стенания. Така продължи до 19 януари.

Това бе един от онези дни в Буенос Айрес, когато човек се чувства не само изтерзан и оскърбен от лятото, но даже и унижен. Бурята се разрази някъде към единайсет през нощта. Най-напред връхлетя южният вятър, а после и дъждът рукна като из ведро. Лутах се в мрака, търсейки дърво, под което да се скрия. При внезапния ослепителен блясък на една светкавица видях, че се намирам само на няколко крачки от оградата. Побутнах портата — не зная дали със страх или с надежда. Тя неочаквано се отвори. Тръгнах напред, брулен от бурята. И небето, и земята ме заплашваха. Вратата на къщата също бе полуоткрехната. Дъждът ме шибна по лицето с нова сила и аз се вмъкнах вътре.

Плочките на пода бяха махнати; усетих, че стъпвам по туфи трева. Из цялата къща се носеше някаква сладникава, противна миризма. Вляво или вдясно (не съм напълно сигурен) се блъснах в каменен парапет. Бързешком последвах пътя му. Почти без да се замисля, натиснах ключа на лампата.

Трапезарията и библиотеката от моите спомени сега бяха превърнати (след събарянето на разделителната им стена) в едно голямо разхвърляно помещение, в което тук-там бяха пръснати някакви мебели. Няма да се опитвам да ги описвам, защото въпреки безпощадната бяла светлина не съм сигурен, че ги видях. Нека обясня какво имам предвид: за да можеш да видиш дадено нещо, трябва да го разбереш. Едно кресло загатва човешкото тяло, ставите и крайниците му; ножиците предполагат действието рязане; погледът на дивака не може да възприеме Библията на мисионера; пасажерът на кораба не вижда такелажа му така, както го вижда екипажът. Ако действително виждахме вселената, навярно щяхме да я разберем.

Никоя от безсмислените гледки, които тази нощ разкри пред мен, не съответстваше на нещо познато като фигура или понятно като употреба. Испитах отвращение и ужас. В един ъгъл зърнах отвесна стълба, която водеше към горния етаж. Широките ѝ железни стъпала, не повече от десет на брой, бяха разположени на неравни разстояния. Тази стълба, която изискваше ръце и крака, беше нещо разбираемо и някак си ме успокои. Загасих лампата и известно време почаках в мрака. Не долавях и най-малък шум, но присъствието на толкова неразбираеми вещи ме смущаваше. Накрая взех решение.

Качих се горе и ръката ми за втори път плахо натисна ключа на лампата. Кошмарът, загатнат на долния етаж, буйно процъфтяваше на горния. Имаше много предмети или може би само няколко, които се преплитаха и преминаваха един в друг. Сега си спомням нещо, напомнящо дълга операционна маса с U-образна форма, много висока и с кръгли дупки в краищата. Помислих си, че това би могло да е леглото на обитателя, чиято чудовищна анатомия косвено се разкриваше чрез този предмет точно както анатомията на някое животно или божество се разкрива чрез формата на сянката му. От някоя страница на Лукан^[8], прочетена преди години и вече забравена, на езика ми дойде думата „амфисбена“ — тя загатваше, но не изчерпваше напълно онова, което очите ми щяха да видят

впоследствие. Спомням си и едни V-образно подредени огледала, които се губеха нагоре в мрака.

Какво ли представляваше обитателят на тази къща? Какво ли търсеше тук, на тази планета, която сигурно бе не по-малко ужасна за него, отколкото той за нас? От кои тайни краища на мирозданието или времето, от кой древен и вече неразгадаем здрач бе достигнал това южноамериканско предградие и точно тази нощ?

Почувствах се натрапник в хаоса. Навън дъждът бе спрял. Погледнах часовника си и с изумление видях, че часът е почти два. Оставих лампата запалена и започнах предпазливо да се спускам по стълбата. Да слеза оттам, откъдето се бях качил, не беше невъзможно; да слеза, преди обитателят да се е върнал. Предположих, че е оставил и двете врати отворени, защото не е знаел как да ги затвори.

Краката ми вече се опираха о предпоследното стъпало на стълбата, когато долових, че нещо се катери по каменния парапет, нещо тежко, бавно и множествено. Любопитството надделя над страха ми и не затворих очи.

[1] Има повече неща (англ.) — бел.прев. ↑

[2] Джордж Бъркли (1685–1753) — английски философ, представител на субективния идеализъм — бел.прев. ↑

[3] Джон Нокс (1505 или ок. 1514–1572) — деятел на Реформацията, основател на презвитерианската църква в Шотландия — бел.прев. ↑

[4] Самюъл Джонсън (1709–1784) — английски критик, лексикограф, есеист и поет, роден в гр. Личфийлд — бел.прев. ↑

[5] Уилям Морис (1834–1896) — английски художник и поет — бел.прев. ↑

[6] Джовани Пиранези (1720–1778) — италиански гравьор и архитект — бел.прев. ↑

[7] Джосая Ройс (1855–1916) — американски философ идеалист — бел.прев. ↑

[8] Марк Аней Лукан (39–65) — римски поет, племенник на Сенека — бел.прев. ↑

СЕКТАТА НА ТРИЙСЕТТЕ

Оригиналният ръкопис може да бъде прегледан в библиотеката на Лайденския университет; на латински е, но някои елинизми оправдават предположението, че е бил преведен от гръцки. Според Лайзеганг датира от шести век от Христовата ера. Едуард Гибън го споменава мимоходом в една от бележките към петнайseta глава на своя „Залез и упадък на Римската империя“. Ето какво мълви безименният автор:

„... Сектата никога не е била многобройна, но сега привържениците ѝ наистина са малцина. Оредели от разправата с огън и меч, те спят край пътищата или сред руините, пощадени от войната, тъй като им е запретено да строят жилища. Обикновено ходят голи. Случките, предадени от перото ми, са всеобщо достояние; същинската ми цел е да оставя описание на онова, което ми бе дадено да открия за тяхното учение и навици. Впускал съм се в дълги спорове с учителите им, но така и не успях да ги обърна към Вярата в Господа.

Първото, което привлече вниманието ми, бе колко се различават становищата им относно покойниците. Най-неуките сред тях вярват, че духовете на людетe, напуснали света преди тях, ще имат грижата да ги погребат; според други, които не се придържат тъй строго към буквата, Иисусовата заръка «Остави мъртвите да погребват своите мъртъвци» осъжда показната суета на нашите погребални обреди.

Съветът да продадеш имането си и да го раздадеш на бедните се съблюдава строго от всички; първите облагодетелствани раздават полученото на други, а те от своя страна — на трети. Това е достатъчно обяснение за тяхната нищета и голота, които ги доближават до райското състояние. Те с жар повтарят словата: «Погледнете птиците небесни, че не сеят, нито жънат, нито в житници събират; и вашият Отец Небесен ги храни. Не сте ли вие много поценни от тях?» Писанието отрича и стремежа към спестяване: «Но ако Бог така облича полската трева, която днес я има, а утре я хвърлят в пещ, не ще ли много повече да облича вас, маловерци? И тъй, не се

грижете и не думайте: какво да ядем или какво да пием, или какво да облечем?»

Съждението «Всеки, който поглежда на жена с пожелание, вече е прелюбодействал с нея в сърцето си» е недвусмислен съвет да се живее целомъдрено. При все това мнозина от сектантите проповядват, че щом няма ни един мъж под слънцето, който да не е поглеждал жена лъстиво, значи всички сме прелюбодейци. И тъй като желанието е не по-малко греховно от самото деяние, праведниците могат без опасност за душата си да се отдават на най-разюздано сладострастие.

Сектата страни от църквите; нейните учители проповядват под открито небе, застанали на някой хълм или от върха на някоя стена, или пък от лодка, изтеглена на брега.

Името на сектата е породило упорити догадки. Съгласно една от тях то показва броя, до който са сведени верните ѝ привърженици — смехотворно, но пророческо твърдение, защото извратеното учение на сектата наистина я обрича на гибел. Според друга названието идва от височината на Ноевия ковчег, която била трийсет лакътя; трета догадка, изопачавайки астрономията, се позовава на броя на нощите във всеки лунен месец; четвърта — на кръщението на Спасителя; пета — на Адамовите години по времето, когато изникнал от червената пръст. Всичките са еднакво погрешни. Не по-малко лъжлив е списъкът на трийсетте божества или престоли, един от които е Абракас, изобразен с глава на петел, човешки ръце и снага и навита змийска опашка.

Зная Истината, но не мога да изрека Истината. Безценният дар да я изразявам с думи не ми бе даден. Нека други, по-блажени от мен, избавят сектантите чрез слово. Чрез слово или чрез огън. По-добре човек да бъде предаден на смърт, отколкото сам да се погуби. И тъй, ще се ограничи само с описание на мерзката ерес.

Словото станало плът, за да бъде човек сред човеците, които щели да Го разпнат на кръста и да бъдат избавени чрез Него. Родил се от утробата на една жена от избрания народ не само за да проповядва любовта, но и да изстрада мъченичеството.

Нужно било обаче събитията да са незабравими. Смъртта на един човек от меч или от бучиниш не стигала, за да рани въображението на хората до края на дните. Господ подредил събитията по най-прочувствен начин. Това е обяснението за Тайната

вечеря, за словата на Иисус, предвещаващи предателството, за повтаряния знак, даван на един от учениците, за благословията на хляба и виното, за клетвите на Петър, за самотното бдение в Гетсиманската градина, за съня на дванайсетимата, за човешката молитва на Сина, за кървавата пот, за мечовете, за предателската целувка, за Пилат, който си измива ръцете, за бичуването и злия присмех, за трънения венец, багреницата и тръстиковия жезъл, за оцета, смесен с жлъчка, за Кръста, издигнат на един хълм, за обещанието на добрия разбойник, за земята, що се тресе, и за падащия мрак.

Божественото милосърдие, на което дължа толкова блага, ми позволи да разкрия истинската и тайна причина за името на сектата. В Кариот, където е възникнала по всяка вероятност, се е запазило едно тайно сбирнище, известно под прозвището «Трийсетте сребърника». Това било първото название на сектата, което ни дава ключа към загадката. В трагедията на Кръста (пиша тези слова с цялата дължима почит) имало волни и неволни участници, ала всички били нужни, всички били съдбовни. Неволно действали първосвещениците, дали сребърниците на предателя, неволно постъпила и тълпата, избрала Варава, неволно постъпил и прокураторът на Юдея, и римляните, които издигнали Кръста на Неговото мъченичество, забили гвоздеите и хвърлили жребий за одеждите му. Волните, съзнателни участници били само двамина — Спасителят и Юда. Последният захвърлил трийсетте сребърника — цената за избавлението на душите — и тозчас се обесил. По това време бил на трийсет и три години, досущ като Човешкия Син. Сектата почита еднакво и двамата и опрощава останалите.

Никой не е виновен; всеки е изпълнил, съзнателно или не, замисъла, начертан от Божествената премъдрост. Сега всички споделят Небесното царство.

Ръката ми се противи да напише и друга мерзост. Щом достигнат уречената възраст, посветените в сектата биват осмивани, бичувани и накрая разпъвани на един планински връх, за да последват примера на учителите си. Това престъпно погазване на Петата заповед трябва да бъде обуздавано с цялата строгост, която човешките и божествените закони винаги са изисквали. Нека проклятията на Небосвода, нека ненавистта на ангелите...

Краят на ръкописа така и не е бил намерен.

НОЩТА НА ДАРОВЕТЕ

Чухме тази история в старата сладкарница „Орел“, на ъгъла на „Флорида“ и „Пиедад“^[1].

Обсъждахме проблема за познанието. Някой се позова на платоническата теза, че вече сме видели всички неща в един предишен свят, тъй че да узнаеш, значи да разпознаеш. Баща ми, струва ми се, повтори какво бил писал Бейкън — ако ученето е припомняне, то незнанието всъщност е забравяне. Друг от събеседниците, възрастен господин, навярно леко объркан от цялата тази метафизика, се престаши да вземе думата. Рече с бавна увереност:

— Все не успявам да проумея тази работа с Платоновите архетипове. Никой не помни първия път, когато е видял жълтия или черния цвят или пък е вкусил някой плод — навярно защото тогава е бил много малък и не е могъл да знае, че открива началото на дълга, дълга редица от повторения. Разбира се, има и такива първи преживявания, които никой не забравя. Бих могъл да ви разкажа колко добре помня и колко често си припомням една нощ — нощта на 30 април 74-та година.

Едно време летата бяха по-дълги, ала не зная защо сме се задържали чак до тази дата в имението на братовчедите ми Дорна, което се намираще само на няколко левги от Лобос. Тъкмо тогава Руфино, един от ратаите, ме посвети в селските обичаи. Скоро щях да навърша тринайсет години; той беше много по-голям от мен и имаше славата на човек с буен нрав. Беше много сръчен; когато се упражняваше в бой с насаждени пръчки вместо с ножове, винаги противникът му се оказваше с начернено лице. Един петък ми предложи да отидем вечерта на другия ден в града, за да се позабавляваме. Съгласих се, естествено, макар да не ми бе ясно за какво забавление говореше. Предупредих го, че не умея да танцувам; отвърна, че това се научавало лесно. Излязохме след вечеря, някъде към седем и половина. Руфино се беше пременил, сякаш отиваше на празник, и носеше на показ сребърна кама; тръгнах с него, ала не си взех моето нищо и никакво ножче, защото се боях, че може да ми се

подиграват заради него. Скоро съгледахме в далечината първите къщи. Никога ли не сте били в Лобос? Все едно... провинциалните градчета са досущ едни и същи, приличат си дори и по това, че всяко се смята за различно. Същите пръстени улички, същите дупки, същите схлупени къщурки — край тях мъж на кон сякаш се чувства по-важен. На един ъгъл слязохме от седлата пред къща, боядисана в небесносиньо или розово, с надпис „Звездата“. На коневръза бяха вързани няколко коня с хубави сбруи. Предната врата бе полуоткрехната; видях през пролуката ивица светлина. В дъното на преддверието имаше дълга стая със странични дъсчени пейки, наредени край стената, а между тях — тъмни врати, които водеха кой знае къде. Едно жълтеникаво кутре с проскубана козина изскочи с лай и заподскача в краката ни. Имаше доста хора — пет-шест жени с пенъоари на цветя сновяха насам-натам, сред тях се открояваше една достопочтена госпожа, облечена в черно от глава до пети, явно бе стопанката на дома. Руфино я поздрави и рече:

— Водя ви един нов приятел, ама още не го бива да язди.

— Ще се научи, не берете грижа — отвърна госпожата.

Изпитах срам. За да прикрия смущението си или за да им покажа, че още съм дете, седнах в крайчеца на една пейка и се заиграх с кучето. На кухненската маса горяха няколко лоени свещи, пъхнати в шишета; спомням си и мангалчето, оставено в ъгъла на стаята. На варосаната стена отсреща имаше изображение на Светата Дева на Милосърдието.

До мен долитаха разни шеги; някой се мъчеше да настрои китара, която явно му създаваше доста грижи. Само от плахост не отказах предложената ми хвойнова ракия, която изгори устата ми като въглен. Сред жените имаше една, която ми се видя по-различна от останалите. Викаха ѝ Пленницата. Забелязах нещо индианско у нея, но беше красива като картина, с едни такива, тъжни очи. Плитката ѝ стигаше чак до кръста. Руфино забеляза, че я гледам, и ѝ рече:

— Я ни разкажи пак за индианското нападение, да си поосвежим паметта.

Момичето заговори, сякаш бе съвсем само; някак си почувствах, че не може да мисли за нищо друго, че това е единственото, което ѝ се е случило през целия ѝ живот. Ето каква бе историята, която разказа:

— Когато ме доведоха от Катамарка, бях съвсем малка. Какво ли можех да знам за индианските набези? В имението толкова се бояха от тях, че даже не ги споменаваха. Постепенно научих, сякаш бе тайна, че индианците могат да връхлетят като буреносен облак, да избият хората и да задигнат животните. Жените отвеждали във Вътрешните земи и какво ли не им правели. С всички сили се мъчех да не повярвам. Брат ми Лукас, когото по-късно пронизаха с копие, ме залъгваше с клетви, че това били все измислици, ала човек усеща кога нещо е вярно, дори само веднъж да го чуе. Правителството ги учи на пороци, раздава им алкохол и мате, за да мируват, но те имат много предвидливи магьосници, които ги напътстват. Стига вождът да им заповяда, нищо не им струва да опустошат укрепленията, които бездруго са разпръснати. Толкова мислех за тях, че вече почти ми се искаше да дойдат, и все се взирах натам, накъдето залязва слънцето. Не умея да пресмятам времето, но помня, че минаха лета и мразовити зими, и месеците за дамгосване на добитъка, и смъртта на сина на управителя — чак тогава ни нападнаха. Сякаш ги довя вятърът на пампата. Видях в един трап цъфнал магарешки бодил и сънувах индианците. Призори се случи. Животните го усетиха преди нас, християните, сякаш бе земетресение. Добитъкът бе неспокоен, а във въздуха се стрелкаха птици. Изтичахме да погледнем натам, накъдето винаги гледах.

— Кой ви извести? — запита някой.

Момичето, което сякаш се намираше много далеч, просто повтори последното изречение.

— Изтичахме да погледнем натам, накъдето винаги гледах. Като че ли цялата пустош бе тръгнала към нас. През пръчките на желязната ограда видяхме първо облаци прахоляк, преди да зърнем индианците. Идваха на грабеж. Надаваха бойни викове, като се пляскаха по устата с длан. В Санта Ирене имаше пушки, ала те послужиха само колкото да зашеметят за кратко нападателите и да ги разярят още повече.

Пленницата говореше като човек, който изрича молитва, научена наизуст; аз обаче чух отвън на улицата индианците от пустошта и виковете им. Някой силно блъсна вратата и те се озоваха вътре — сякаш нахлуха с коне в стаите на съня ми. Бяха пияни мъже от предградията. Сега, в спомените ми, изглеждат много високи. Водачът им сръга с лакът стоящия най-близо до вратата Руфино, който пребледня и се отмести. Госпожата се изправи и ни каза:

— Това е Хуан Морейра^[2].

След толкова време вече не зная дали си спомням мъжа от онази нощ или другия, който впоследствие щях да гледам толкова пъти на манежа. Мисля си за буйната грива и черната брада на Подеста^[3], но и за едно надупчено от шарка лице с русоляви коси. Кутрето хукна да му се умилква. С един удар на бича си Морейра го просна на пода. То падна възник и издъхна, потръпвайки с лапи. Оттук започва същинската история.

Добрах се безшумно до една от вратите, която водеше към тесен коридор и стълбище. Горе се скрих в някаква тъмна стая. Освен леглото, което беше много ниско, не мога да кажа какви други мебели имаше там. Треперех от глава до пети. Долу виковете не стихваха; някакво стъкло се строши със звън. Чух женски стъпки, които се качваха по стълбата, и зърнах за миг процеп светлина. После гласът на Пленницата ме повика почти шепнешком:

— Аз съм тук, за да обслужвам, но само мирни хора. Ела насам, няма да ти сторя нищо лошо.

Вече си бе свалила пенъора. Легнах до нея и потърсих лицето ѝ с ръце. Не зная колко време мина така. Не разменихме ни дума, ни целувка. Разплетох плитката ѝ и си поиграх с косите ѝ, които бяха много гладки и прави, а после и с нея. Не я видях повторно и никога не научих името ѝ.

Един изстрел ни сепна. Пленницата ми каза:

— Можеш да се спуснеш по другата стълба.

Така и направих; озовах се на улицата от отъпкана пръст. Нощта беше лунна. Полицейски сержант с винтовка и втикнат в нея щик бе завардил оградата. Щом ме зърна, се засмя и рече:

— Види се, че си от ранобудните.

Навярно съм отвърнал нещо, но той повече не ми обърна внимание. Някакъв мъж се спускаше по оградата. С един замах сержантът го прониза със стоманата. Мъжът падна на земята и остана там проснат по гръб, стенойки, докато кръвта му изтичаше. Сетих се за кучето. Сержантът пак го прободеше с щика, за да го довърши окончателно. В гласа му прозвуча нещо като радост, когато рече:

— Ех, Морейра, днес стрелбата никак не ти послужи.

Отвсякъде бързо заприиждаха униформените мъже, които бяха обградили къщата, а след тях и съседите. Андрес Чирино трябваше да

се напрегне, за да изтръгне оръжието си от тялото. Всички искаха да му стиснат ръката. Руфино се обади със смях:

— На този юнак му се изпя песента.

Аз вървах от група на група и разправях на хората какво съм видял. Изведнъж се почувствах много изтощен; може би имах треска. Измъкнах се от навалищата, намерих Руфино и двамата потеглихме обратно. От конете видяхме бялата светлина на зората. Бях не толкова уморен, колкото зашеметен от пороя на събитията.

— От голямата река на събитията през онази нощ — обади се баща ми.

Човекът кимна:

— Така е. Само за няколко часа бях познал любовта и бях видял отблизо смъртта. На хората им се разкриват подобни неща или поне онези, които им е отредено да узнаят; ала на мен тези две основни неща ми бяха разкрити от залез до изгрев. Годиците си минават и толкова пъти съм разказвал тази история, че вече не съм сигурен дали наистина си я спомням, или си спомням само думите, с които я разправям. Навярно същото бе станало и с Пленницата и нейното индианско нападение. Сега е все едно дали именно аз или пък някой друг е видял как убиват Морейра.

[1] Сладкарница „Орел“ (Конфитерия дел Агила) действително е съществувала и е била средище на интелектуалци и художници — бел.прев. ↑

[2] Хуан Морейра (1819–1874) — известен гаучо, обявен извън закона и превърнал се в легенда и своего рода народен герой след смъртта си главно заради романизираната от Едуардо Гутиерес версия на живота му, излязла в най-тиражното списание „Ла Патрия Архентина“. Според Борхес Гутиерес е по-добър автор от Фенимор Купър — бел.прев. ↑

[3] Фамилията Подеста са били циркови артисти; през 1884 г., около десет години след смъртта на Хуан Морейра, Хуан де Подеста представя пантомима, изобразяваща живота на легендарния гаучо. Две години по-късно добавя и откъси от романа на Гутиерес. Представленията са се радвали на изключителен успех — бел.прев. ↑

ОГЛЕДАЛОТО И МАСКАТА

Когато приключи битката при Клонтарф, в която норвежецът бе унижен, Върховният крал се обърна към поета и рече:

— Най-дивните подвизи губят блясъка си, ако не се изсекат в звънки слова. Искам да възпееш моята победа и да я възхвалиш. Аз ще съм Еней; ти бъди моят Вергилий. Смяташ ли, че си достатъчно даровит за това начинание, което ще обезсмърти и двамата ни?

— Да, кралю — отвърна поетът. — Аз съм Олан. Изучавал съм изкуството на метриката в продължение на дванайсет зими. Зная наизуст триста и шейсетте басни, които са основата на всяка истинска поезия. Ълстърският и Манстърският цикъл^[1] са скрити в струните на арфата ми. Законите ми дават право да сипя щедро най-древните слова на езика и най-сложните метафори. Владее тайнописа, който брани изкуството ни от любопитните очи на простолюдието. Умея да славя любовта, кражбите на добитък, мореплаванията, войните. Знам потеклото на всеки кралски род в Ирландия чак до митичните им прадеди. Овладал съм свойствата на билките, астрологията, математиката и каноническото право. Разгромил съм съперниците си в открита надпревара. Усвоил съм тънкостите на сатирата, която причинява кожни болести, даже и проказа. Сръчен съм и с меча — доказах го в последното сражение. Само едно не зная — как да ти благодаря за честта, с която ме удостояваш?

Кралят, който лесно се изморяваше от дългите речи на други люде, въздъхна с облекчение:

— Отлично ми е известно всичко това. Току-що ми казаха, че славеят вече пеел в Англия. Когато дъждовете и снеговете преминат, когато прелетните птици се завърнат от южните земи, ти ще изпееш твоята възхвала пред кралския двор и пред Събранието на поетите. Давам ти една цяла година. Ще изваеш до съвършенство всяка буква, всяко слово. Отплатата ми, както знаеш, ще е достойна за кралските ми привички и за безсънните нощи на вдъхновението ти.

— Кралю, най-щедрата награда за мен е да виждам лика ти — отвърна поетът, който бе и царедворец.

Сетне се оттегли с поклон, като в ума си вече оформяше някой и друг стих.

Изтече уречената година — година, запомнена с чума и въстания — и той представи хвалебствената ода. Изпя я с бавна увереност, без да хвърли дори бегъл поглед към ръкописа. Кралят слушаше и кимаше одобрително. Всички му подражаваха, дори и скупчените край портите люде, които не чуваха ясно ни думичка. Накрая владетелят заговори:

— Приемам труда ти. Той е още една победа. Придал си на всяко слово същински смисъл, на всяко съществително име — епитета, отреден му от първите поети. В цялата възхвала няма ни един-едничък образ, който да не са използвали класиците. Войната е „дивна тъкан от люде“, а кръвта е „водата на меча“. Морето има своя бог, а облаците предсказват бъдещето. Умело си си послужил с римата, алитерацията, асонанса, с количествата и майсторството на учената реторика, с мъдрото редуване на стъпките. Дори да се изгуби цялата ирландска книжнина — опазил Бог!, — то тя би могла да се възстанови без загуба само по твоята класическа ода. Трийсет писари ще я препишат дванайсет пъти — настъпи мълчание, сетне кралят продължи: — всичко това е хубаво и все пак нищо не се случи. Кръвта не закипя във вените ни. Ръцете не потърсиха лъковете. Никой не пребледня, никой не нададе боен възглас, никой не изпъна гръд, за да се възправи срещу викингите. След една година, поете, ще приветстваме друга възхвала. Като знак за нашето одобрение приеми това сребърно огледало.

— Благодарен съм и разбирам — отвърна поетът.

Небесните светила отново изминаха своя сияен път. Славоят пак огласи саксонския лес с песента си и поетът се върна с новия ръкопис, този път по-кратък от предишния. Не го повтори по памет; прочете го с видима неувереност, като пропускаше някои места, сякаш сам не ги разбираше изцяло или не искаше да ги принизи. Стиховете бяха някак особени. Не описваха битката — те бяха самата битка. Във войнственото им безредие се надигаха Богът, който е Трима и все пак Един, езическите божества на Ирландия и онези, които щяха да воюват след стотици години, в началото на „Старата Еда“. Формата на творбата бе не по-малко чудновата. Съществително в единствено число можеше да изисква глагол в множествено. Предлозите бяха чужди на обикновените правила. Суровост се редуваше с нежност. Метафорите бяха произволни или поне така изглеждаха.

Кралят размени няколко думи с книжовниците, събрали се край него, сетне изрече следното:

— За първия ти химн можах да кажа, че е сполучливо обобщение на всичко, що се е пяло в Ирландия. Новата поема надминава и заличава всичко предходно. Тя удивлява, поразява, заслепява със сиянието си. Невежите не я заслужават, само малцината учени са достойни за нея. В ковчеже от слонова кост ще съхраняваме единствения брой. Ала от перото, създадо тъй възвишена творба, можем да очакваме нещо още по-великолепно — сетне добави с усмивка: — Всички сме герои на басня; справедливо е да си припомним, че в басните първо по важност е числото три.

Поетът се осмели да промълви:

— Трите дара на вълшебника, триадите и безспорната Троица...

Кралят продължи:

— Като залог за нашето одобрение приеми тази златна маска.

— Благодарен съм и разбирам — отвърна поетът.

Уречената година се изниза. Дворцовите стражи забелязаха, че поетът не носи ръкопис. Кралят го погледна не без изумление — сякаш друг човек стоеше пред него. Нещо друго освен изтеклото време бе набраздило и преобразило лицето му. Очите сякаш гледаха много надалеч или бяха ослепели. Поетът помоли да размени няколко думи с краля насаме. Робите напуснаха залата.

— Нима не си написал одата? — запита кралят.

— Написах я — печално отговори поетът. — Де да бе ми забранил Исус Христос, нашият Господ!

— Можеш ли да я повториш?

— Не смея.

— Аз ще ти дам смелостта, която ти липсва — заяви кралят.

Поетът произнесе поемата. Състоеше се от един-единствен ред. Не дръзвайки да я изрекат на висок глас, поетът и неговият крал я вкусаха с наслада, сякаш бе тайна молитва или богохулство.

Кралят бе не по-малко очарован и сразен от царедвореца. Двамата се спогледаха силно преbledнели.

— Веднъж на младини — рече кралят — плавах към заник слънце. На един остров видях сребърни хрътки, които умъртвяваха златни глигани. На друг ни храниха с уханието на вълшебни ябълки. На трети съгледах огнени стени. А на най-далечния остров една

сводеста река браздеше небето и водите ѝ гъмжаха от риба и кораби. Това са все чудеса, ала те не могат да се сравняват с твоята поема, която по някакъв начин ги включва всичките. Какво чародейство ти я даде?

— Призори — каза поетът — се събудих, изричайки някакви слова, които отпърво не разбрах. Това бе поемата. Почувствах, че съм извършил грях, може би онзи грях, който Духът не може да прости.

— А сега и двамата го споделяме — прошепна кралят. — Грехът да познаеш Красотата, която е дар, забранен за хората. Сега ни се пада да го изкупим. Дадох ти огледало и златна маска; ето ти и третия дар, който ще е последен.

И той сложи в десницата на поета кинжал.

За поета знаем, че е отнел живота си на излизане от двореца; а за краля — че е просяк, който броди по пътищата на прежното си кралство Ирландия и никога не е изрекъл повторно поемата.

[1] Става въпрос за части от ирландски стихотворни саги — бел.прев. ↑

„УНДР“

Трябва да предупредя читателя, че страниците, които превеждам тук, напразно ще бъдат търсени в „Libellus“ (1615) на Адам от Бремен^[1], роден и умрял, както е известно, през единайсетото столетие. Лапенберг ги открил в един ръкопис на Бодлианската библиотека в Оксфорд; съдейки по изобилието от обстоятелствени подробности, преценил, че са вмъкнати по-късно, но ги публикувал като нещо любопитно в своя „Analecta Germanica“^[2] (Лайпциг, 1894). Мнението на един обикновен аржентински любител няма голяма стойност; нека читателят ги съди, както пожелае. Моят испански превод е достоверен, макар и не съвсем дословен.

Ето какво пише Адам от Бремен:

„... От народите, които граничат с пустошта, ширнала се по другия бряг на Залива, отвъд земите, където се плоди дивият кон, най-достойни за споменаване са урните. Съмнителните и баснословни сведения на търговците, опасните пътища и грабителските набези на чергарите никога не ми позволиха да навляза в земите им. При все това зная, че непостоянните им и уединени села са разположени в низините край река Висла. За разлика от шведите урните изповядват истинската Христова вяра, неопетнена с арианство или с кървавия култ към демоните, от които изкарват потеклото си кралските родове на Англия и на други северни народи. Те са пастири, лодкари, чародеи, ковачи на мечове и плетачи на въжета. Поради непрестанните сурови войни почти не могат да орат земята. Равнината и племената, които бродят из нея, са ги направили твърде умели в ездата и в стрелбата с лък. С времето човек неизбежно заприличва на враговете си. Копията им са по-дълги от нашите, защото са предназначени за конници, а не за пехотинци.

Както може да се очаква, не познават перото, рога с мастило и пергамента. Дълбаят своите букви върху камък; тъй нашите предци са дълбали руните, които Один им разкрил, след като висял на ясена, принесен в жертва на самия Один, в продължение на девет дълги нощи.

Към тези общи сведения ще прибавя историята на моя разговор с исландеца Улф Сигурдарсон, мъж с премерена и сериозна реч. Срегнахме се в Упсала, близо до храма. Огънят, напален от дърва, бе угаснал; през неравните процепи в стената студът и зората се процеждаха вътре. Вън сивите вълци, които поглъщат плътта на езичниците, обречени на тримата богове, оставяха предпазливите си знаци по снега. Разговорът ни бе започнал на латински, както е прието между духовници, но твърде скоро преминахме на северния език, известен от Ултура Туле^[3] чак до тържищата на Азия. Мъжът ми рече:

— Произхождам от род на скалди^[4]; щом узнах, че поезията на урните се състои от една-единствена дума, веднага се заех да диря и тях, и пътя, който да ме отведе в земите им. Не без умора и трудности стигнах там след година. Нощем беше; забелязах, че хората, които срещах по пътя си, ме гледаха с любопитство; бях улучен от някой и друг камък. Зърнах светлината на една ковачница и влязох. Ковачът ми предложи да ме подслони през нощта. Казваше се Орм. Говореше кажи-речи на същия език като нас. Разменихме няколко думи. От неговата уста чух за пръв път името на краля, който тогава бе на власт — Гунлой. Научих, че след последната война гледал с подозрение на чуждоземците и имал обичай да ги разпъва на кръст. За да избегна тази участ, по-подходяща за Бог, нежели за човек, се заех да напиша една драупа, или похвално слово, което възпяваше победите, славата и милосърдието на краля. Едва успях да я запомня наизуст, когато двама мъже дойдоха да ме търсят. Не пожелах да предам меча си, но се оставих да ме отведат.

Зазоряваше се, но по небето още имаше звезди. Прекосихме един участък земя с колиби от двете страни на пътя. Бяха ми разправяли за пирамидите; онова, което видях на първия мегдан, бе стълб от жълто дърво. Различих в края му черно изображение на риба. Орм, който ни съпровождаше, ми каза, че тази риба е Думата. На следващия мегдан съзрях червен стълб с един кръг на него. Орм повтори, че това е Думата. Помолих го да ми я каже. Отвърна, че бил прост занаятчия и не я знаел.

На третия и последен мегдан видях стълб, боядисан в черно, и с рисунка, която вече съм забравил. В дъното на мегдана се простираше дълга права стена, чиито краища не можах да обхвана с поглед. Покъсно открих, че е кръгла, с глинен покрив, без вътрешни врати и че

опасва целия град. Конете, вързани на коневръза, бяха ниски и с буйни гриви. Не позволиха на ковача да влезе. Вътре бе пълно с въоръжени мъже; всички стояха прави. Гунлой, кралят, който бе болнав, лежеше с полузатворени очи на високо ложе, застлано с камилски кожи. Беше похабен мъж с жълтеникава кожа, свещено и почти забравено създание; гърдите му бяха нашарени от стари белези. Един от войниците ми проправи път, за да мина. Някой бе донесъл арфа. Коленичил, тихо подех драупата. Не й липсваха реторичните фигури, алитерациите и набляганията, които този жанр изисква. Не зная дали кралят я разбра, но ми даде сребърен пръстен, който пазя и до днес. Под възглавето му зърнах острие на кама. От дясната му страна имаше шахматна дъска с над сто квадратчета и няколко разбъркани фигури.

Стражите ме изблъскаха назад. Един мъж зае мястото ми, ала стоеше прав. Подръпна струните, сякаш ги настройваше, и тихо изрече думата, която бих искал да проумея, но не успях. Някой рече почтително: «Сега не означава нищо».

Неколцина се просълзиха. Гласът на човека ту се извисяваше, ту ставаше някак далечен; почти еднаквите акорди бяха еднообразни или по-скоро безкрайни. Щеше ми се песента да продължава вечно и да стане мой живот. Ненадейно спря. Чух звука от арфата, когато певецът, несъмнено изтощен, я запокити на пода. Излязохме в безпорядък. Аз бях от последните. Видях с почуда, че слънцето захожда. Изминах няколко крачки. Една ръка върху рамото ми ме задържа. Някой рече:

— Пръстенът на краля бе талисман за теб, ала скоро ще умреш, защото си чул Думата. Аз, Бярни Торкелсон, ще те спася. Произлизам от род на скалди. В хвалебствената си песен ти назова кръвта «вода на меча», а битката — «тъкан от мъже». Спомням си, че съм чувал тези символи от бащата на моя баща. Ти и аз сме поети; ще те спася. Сега вече не даваме название на всяко нещо, което възпламенява песента ни; означаваме го с една-единствена дума, която е Думата.

Отвърнах му:

— Не можах да я чуя. Моля те да ми кажеш коя е.

Поколеба се за миг и отговори:

— Дал съм клетва да не я разкривам. Пък и никой не може да научи другото на нещо. Трябва да я търсиш сам. Да побързаме, защото животът ти е в опасност. Ще те скрия у дома, където никой няма да

дръзне да те търси. Ако се извие попътен вятър, утре ще отплаваш на юг.

Така започна приключението, което щеше да трае много зими. Не ще описвам всичките си премеждия, нито ще се мъча да си спомня точния ред, в който ме сполетяха превратностите на съдбата. Бях гребец, роботърговец, роб, дървосекач, обирджия на кервани, певец, търсач на подпочвени води и метали. Една година бях пленник и страдах в живачните мини, където зъбите се разклащат. Служих редом с мъже от Швеция в градската стража на Миклигардр (Константинопол). По Азовското крайбрежие ме залюби жена, която никога не ще забравя; оставих я или пък тя ме остави, което е едно и също. Предавах ме и сам бях предател. Неведнъж съдбата ме принуди да убивам. Един гръцки войник ме извика на двубой и ми предложи да избирам между два меча. Единият бе с педя по-дълъг от другия. Разбрах, че се опитва да ме сплаши, и избрах по-късия меч. Мъжът ме запита защо. Отвърнах му, че разстоянието от моя юмрук до неговото сърце е еднакво. Някъде по брега на Черно море има рунически надгробен надпис, който сам издълбах за моя другар Лейф Арнарсон. Сражавал съм се със силните мъже на Серкланд, сарацините. С течение на времето бях мнозина люде, но този вихър от събития бе един дълъг сън. Главното бе Думата. Понякога губех вяра в нея. Повтарях си, че е нелепо да се отказвам от красивата игра да съчетавам изящни слова и че няма защо да диря една-единствена, може би измамна Дума. Напразно умувах. Един мисионер ми предложи думата Бог, ала аз я отхвърлих. Веднъж призори край брега на някаква река, чието устие бе като морска шир, повярвах, че съм попаднал на откровението.

Върнах се в земята на урните и с голям труд намерих къщата на певеца. Влязох и си казах името. Вече бе нощ. Торкелсон, който лежеше на пода, ми рече да запаля голямата свещ в бронзовия свещник. Толкова бе остарял в лицето, та не можеше да не помисля, че сигурно и аз вече съм стар. Според обичая го запитах как е кралят им. Отвърна ми:

— Вече не се казва Гунлой. Сега носи друго име. Разкажи ми за странстванията ти.

Разправих му всичко поред, с много подробности, които тук пропускам. Още преди да свърша, той ме запита:

— Ня ли често из ония земи?

Въпросът му ме изненада.

— Отначало — рекох — пеех, за да си изкарвам хляба. Сетне един непонятен страх ме откъсна от песента и от арфата.

— Добре — кимна той. — Сега можеш да продължиш разказа си. Изпълних нареждането му. После настъпи дълго мълчание.

— Какво ти даде първата жена, която си имал? — запита той.

— Всичко — отвърнах.

— И на мен животът даде всичко. Животът дава всичко на всички люде, но повечето не го знаят. Гласът ми е уморен и пръстите ми са слаби, но все пак слушай.

И той изрече думата «ундр», която означава «чудо».

Бях поразен от песента на умиращия мъж, но в тази песен и в акордите му долових собствените си мъки, робинята, която ми даде първата любов, мъжете, които бях убил, студентите утрини, зората над водите, греблата. Грабнах арфата и запях, подемайки различна дума.

— Добре — рече той; трябваше да се приближа, за да го чуя. — Разбра ме.“

[1] Libellus (лат.) — книжка; Адам Бременски (? — след 1081) — северногермански хронист. Автор на труда „Деяния на епископите на Хамбургската църква“ (ок. 1075) — ценен източник на сведения за историята, битата, културата и географията на скандинавските народи и на западните славяни — бел.прев. ↑

[2] Analecta Germanica (лат.) — „Германски сборник“ — бел.прев. ↑

[3] Според гръко-римската география най-северната от обитаемите земи — бел.прев. ↑

[4] Скалд — поет или бард в Древна Скандинавия — бел.прев. ↑

УТОПИЯ НА ЕДИН УМОРЕН ЧОВЕК

*Нарекъл я „утопия“, гръцка
дума,
която значи „няма такова
място“.*

Кеведо

Няма два еднакви хълма, ала навсякъде по земята равнините са едни и същи. Движех се по някакъв път през равнината. Без особено любопитство се запитах дали се намирам в Оклахома или в Тексас, или в областта, която учените люде наричат „пампас“. Не виждах никаква ограда ни надясно, ни наляво. Повторих си бавно, както правех и друг път, следните редове от Емилио Орибе:

*Яздейки близо до Бразилия
сред страховитата безкрайна равнина,
която сякаш постоянно расте и се уголемява.*

Пътят бе неравен. Заваля дъжд. На около двеста-триста метра напред видях светлините на някаква къща. Беше ниска, правоъгълна и заобиколена с дървета. Вратата ми отвори облечен в сиво мъж, който бе толкова висок, че почти ме хвана страх. Почувствах, че очаква някого. Вратата нямаше ключалка.

Влязохме в дълга стая, чиито стени бяха облицовани с дърво. От тавана висеше лампа, която хвърляше жълтеникава светлина. Масата ми се стори някак странна. На нея имаше воден часовник, първият, който изобщо някога съм виждал, като изключим изображенията по разни гравюри. Човекът ми посочи един от столовете.

Обърнах се към него на какви ли не езици, но не се разбрахме. Когато той заговори, беше на латински. Събрах далечните си спомени

от студентските години и се подготвих за разговора.

— По облеклото — рече — виждам, че идваш от друг век. Разнообразието на езиците насърчи разнообразието на народите, а оттам и войните; и тъй, земята се завърна към латинския. Някои се боят, че пак ще се изроди във френски, лимузински или папиаменто^[1], но засега опасността не е непосредствена. Впрочем не ме интересува ни онова, което е било, ни онова, което ще бъде.

Не продумах, тъй че той продължи:

— Ако не ти е неприятно да гледаш как някой друг яде, искаш ли да ме придружиш?

Разбрах, че забелязва безпокойството ми, и се съгласих.

Прекосихме един коридор със странични врати, който ни изведе в малка кухня, където всичко бе от метал. Върнахме се с вечеря на поднос — блюда с царевица, чепка грозде, някакъв непознат за мен плод, който на вкус напомняше смокиня, и голяма кана с вода. Мисля, че нямаше хляб. Домакинът ми бе с остри черти и имаше нещо особено в очите. Няма да забравя това сурово и бледо лице, което никога не ще видя отново. Говореше, без да жестикулира.

Необходимостта да говоря на латински ми връзваше езика, но накрая все пак запитах:

— Не те ли учудва внезапната ми поява?

— Не — отвърна той, — такива посещения ни се случват от век на век. Не траят дълго; най-късно утре ще си бъдеш вкъщи.

Увереността в гласа му ми бе достатъчна. Стори ми се разумно да се представя:

— Аз съм Еудоро Асеведо. Роден съм през 1897 година в град Буенос Айрес. Навърших вече седемдесет години. Преподавам английска и американска литература и пиша фантастични разкази.

— Помня, че съм чел, без да се отегча, две фантастични истории — отвърна той. — „Пътешествията на капитан Лемюъл Гъливър“, които мнозина смятат за достоверни, и „Сума на теологията“ на Тома от Аквино. Но нека не говорим за факти. Никой вече не го е грижа за фактите. Те са само отправни точки за измислиците и разсъжденията. В училищата усвояваме съмнението и изкуството на забравата — най-вече забравата на всичко лично и местно. Живеем в последователно време, ала се опитваме да живеем *sub specie aeternitatis*, с оглед на вечността. От миналото са ни останали някои имена, които езикът се

стреми да забрави. Избягваме безполезните уточнения. Няма хронология, нито история; няма и статистика. Каза ми, че се казваш Еудоро, ала аз не мога да ти кажа името си, защото ми викат Някой.

— А как се казваше баща ти?

— Никак.

На една от стените видях полица за книги. Отворих един от томове наслуки; буквите бяха с ясни очертания, но неразгадаеми и изписани на ръка. Ъгловатите им форми ми напомниха руническото писмо, въпреки че то се е използвало само за надписи. Помислих си, че хората от бъдещето са не само по-високи, но и по-изкусни. Неволно погледнах дългите и изящни пръсти на мъжа.

Той ми каза:

— А сега ще видиш нещо, което никога не си виждал.

И внимателно ми подаде един екземпляр от „Утопията“ на Мор, отпечатан в Базел през 1518 година; няколко страници и илюстрации липсваха. Отвърнах му не без известно самодоволство:

— Това е печатна книга. Вкъщи имам сигурно повече от две хиляди издания, макар и не толкова стари, нито пък толкова ценни.

Прочетох заглавието на глас. Мъжът се изсмя.

— Никой не може да прочете две хиляди книги. За четирите века, през които съм живял, надали съм прехвърлил и половин дузина. А и важното е не да четеш, а да препрочиташ. Печатницата, която сега е отменена, е била една от най-големите злини на човечеството, защото чрез нея са се умножавали до главозамайване ненужни писания.

— В моето любознателно вчера — отвърнах — цареше суеверието, че между всяка вечер и утрин стават събития, които е срамота да не се знаят. Планетата бе населена с колективни привидения — Канада, Бразилия, Белгийско Конго и Общия пазар. Почти никой не знаеше предварителната история на тези платонически същества, но бе запознат с най-незначителните подробности от последния конгрес на педагозите, с предстоящия разрив на отношенията и изпращаните от президентите послания, съчинени от секретаря на секретаря с онази благоразумна неточност, която е тъй присъща за жанра.

Всичко това се четеше само за да бъде забравено, защото след няколко часа щеше да бъде заличено от други тривиалности. От всички длъжности длъжността на политика несъмнено бе с най-голяма

обществена изява. Един посланик или министър бе нещо като инвалид, който трябваше да бъде превозван в дълги и шумни коли, обкръжен от мотоциклети и гренадири и причакван от напористи фотографи. Сякаш са им отрязали стъпалата, често казваше майка ми. Изображенията и печатното слово бяха по-действителни от нещата. За истинско минаваше само публикуваното. *Esse est percipi*^[2] (да съществуваш, значи да бъдеш сниман) — това бе началото, средата и краят на нашите особени схващания за света. Във вчерашната епоха, в която ми се падна да живея, хората бяха простодушни; вярваха, че някоя стока е добра, само защото така твърдеше и повтаряше производителят ѝ. Чести бяха и кражбите, макар всеки да знаеше, че притежаването на пари не носи по-голямо щастие, нито пък по-голямо спокойствие.

— Пари ли? — повтори моят домакин. — Вече никой не страда от бедност, която навярно е била непоносима, нито от богатство, което трябва да е било най-неудобната форма на простащината. Всеки упражнява занаят.

— Като равините — казах.

Той като че ли не ме разбра и продължи:

— Вече няма и градове. Ако се съди по развалините на Баия Бланка^[3], които веднъж изследвах от любопитство, загубата не е голяма. Тъй като няма притежания, няма и наследства. Когато човек съзрее на сто години, готов е да застане лице в лице със самия себе си и собствената си самота. Вече е създал едно дете.

— Едно дете ли? — запитах.

— Да. Само едно. Не е полезно да се поощрява човешкият род. Някои смятат, че е орган на божествеността, създаден, за да осъзнае вселената, ала никой не знае със сигурност дали има такава божественост. Мисля, че понастоящем се обсъждат предимствата и недостатъците на постепенното или едновременното самоубийство на всички хора по света. Но да се върнем на нашата тема — кимнах в съгласие. — Навърши ли сто години, човек може да мине без любов и приятелство. Болестите и случайната смърт вече не са заплаха за него. Заема се с някое изкуство, с философия, математика или играе шах сам със себе си. Когато пожелае, се самоубива. Ако човек е господар на живота си, той е господар и на смъртта си.

— Това някакъв цитат ли е? — попитах.

— Несъмнено. Вече не ни остава друго освен цитати. Езикът е станал система от цитати.

— Ами голямото приключение на моето време — пътуванията в Космоса? — попитах.

— От векове сме се отказали от тези премествания в пространството, които сигурно са били възхитителни. Никога не ни се удаде да избягаме от своите „тук“ и „сега“ — после добави с усмивка: — Освен това всяко пътуване е космическо. Да отидеш от една планета на друга, е като да отидеш до отсрещния чифлик. Когато влязохте в тази стая, извършихте едно космическо пътешествие.

— Така е — отвърнах, — преди се говореше много и за „химични вещества“ и „зоологични животни“.

Човекът ми бе обърнал гръб и гледаше през прозореца. Навън равнината бе побеляла от безмълвния сняг и от луната. Осмелих се да попитам:

— Има ли още музеи и библиотеки?

— Не. Искаме да забравим всичко вчерашно освен съчиняването на елегии. Няма възпоменания, нито честване на стогодишнини, нито изображения на покойници. Всеки трябва да твори за своя сметка науките и изкуствата, от които се нуждае.

— В такъв случай всеки трябва сам за себе си да бъде Бърнард Шоу, Исус Христос и Архимед — той кимна в знак на съгласие, без да каже дума. Попитах го: — Какво стана с правителствата?

— Според преданието постепенно са излезли от употреба. Свиквали избори, обявявали войни, налагали данъци, конфискували имуществата, издавали заповеди за задържания и се мъчели да наложат цензура, но никой на планетата не ги зачитал. Пресата престанала да публикува техните портрети и статиите на сътрудниците им. На политиците им се наложило да си потърсят почтена работа; някои станали добри комици, а други — добри знахари. Но несъмнено действителността е била по-сложна от този кратък преглед — после добави с променен тон: — Аз построих тази къща, която е същата както всички други. Тези мебели и цялата покъщнина са направени от мен. Обработвах и полето, макар че други хора, чиито лица никога не съм виждал, навярно ще го обработват по-добре от мен. Мога да ти покажа някои неща.

Последвах го в съседната стая. Запали една лампа, която също висеше от тавана. В ъгъла видях арфа с малко струни. По стените имаше правоъгълни платна, в които преобладаваха различни нюанси на жълтия цвят. Като че ли не бяха дело на една и съща ръка.

— Това са мои произведения — обяви той.

Разгледах картините и се спрях пред най-малката, която изобразяваше или загатваше залез; в нея се долавяше нещо безкрайно.

— Ако ти харесва, можеш да я отнесеш като подарък от бъдещ приятел — спокойно рече домакинът ми.

Благодарих му, но останалите платна някак ме разтревожиха. Няма да кажа, че бяха празни, но изглеждаха почти бели.

— Нарисувани са с цветове, които твоите древни очи не могат да видят.

Изящните му ръце докоснаха струните на арфата; едва долових някой и друг звук.

Именно тогава се разнесоха ударите.

В къщата влязоха една висока жена и трима-четирима мъже. Човек би казал, че са братя и сестра или че с времето съвсем са заприличали един на друг. Домакинът ми се обърна най-напред към жената:

— Знаех си, че не би пропуснала да дойдеш тази нощ. Вижда ли си се с Нилс?

— Виждаме се от време на време. Все така е отдаден на живописиста.

— Да се надяваме, че в това занимание ще има по-голям късмет от баща си.

Ръкописи, картини, мебели, покъщнина — нищо не оставихме в къщата.

Жената работеше наравно с мъжете. Засрамах се от слабостта си, която почти не ми позволи да им помогна. Никой не затвори вратата, когато излязохме натоварени с разни вещи. Забелязах, че къщата е с много остър покрив.

След като повървахме около петнайсет минути, свърнахме вляво. В далечината зърнах нещо като кула, увенчана с купол.

— Това е крематориумът — каза някой. — Вътре е газовата камера. Казват, че я е изобретил един филантроп — струва ми се, че името му беше Адолф Хитлер.

Пазачът, чийто ръст вече не ме изненада, ни отвори портата. Моят домакин му прошепна няколко думи. Преди да влезе в помещението, ни махна за сбогом.

— Снегът ще продължи да вали — заяви жената.

В кабинета си на улица „Мексико“ пазя платното, което някой ще нарисува след хиляди години с материали, разпръснати днес из планетата.

[1] Лимузински — почти отрял диалект на селяните от централните и южните части на Франция; папиаменто — креолски език от северната част на Венесуела и Антилските острови — бел.прев. ↑

[2] Да съществуващ, значи да бъдеш възприеман (лат.) — бел.прев. ↑

[3] Град на юг от Буенос Айрес; има и залив с такова име. Героят в разказа или е пътувал на юг, или самата история се развива южно от Буенос Айрес — бел.прев. ↑

ПОДКУПЪТ

Историята, която разказвам тук, се отнася за двама мъже или по-скоро за случка, в която са участвали двама мъже. Самото събитие, което далеч не е необичайно или фантастично, е по-маловажно от характера на действащите лица. И двамата са съгрешили от суета, но по твърде различен начин и с различни последици. Анекдотът (защото случката едва ли е нещо повече) е съвсем скорошен; мястото на действието е един от щатите на Америка. Според мен подобно нещо не би могло да се случи другаде.

В края на 1961 година в Тексаския университет в Остин имах възможност да разговарям надълго и широко с единия от двамата участници, доктор Езра Уинтроп. Беше преподавател по староанглийски (не одобряваше думата „англосаксонски“, която предполага творение, сглобено от две части). Спомням си, че поправи многобройните ми грешки и необмислени догадки, без да ми противоречи дори веднъж. Казаха ми, че на изпитите предпочитал да не задава конкретни въпроси; подканвал студента да говори на една или друга тема по собствен избор. Произхождаше от стар пуритански корен; бе родом от Бостън и трудно бе свикнал с обичаите и предразсъдъците на Юга. Тъгуваше за снега, но съм забелязал, че хората от Севера ги учат да се пазят от студа точно както нас ни учат да се пазим от жегата. В паметта ми е останал един вече смътен образ на сравнително висок мъж с прошарени коси, не толкова пъргав, колкото силен. По-ясно си спомням колегата му Хърбърт Лок, който ми даде един брой от книгата си „Към историята на кенингите“; там пише, че саксонците скоро изоставили тези донякъде механични метафори („път на кита“ вместо море, „сокол на битката“ вместо орел), докато скандинавските поети продължили да ги съчетават и преплитат до пълно объркване. Споменавам Хърбърт Лок, защото е неразделна част от моя разказ.

Сега стигам и до исландеца Ерик Ейнарсон, който навярно е истинският главен герой на историята. Никога не съм го виждал. Пристигнал в Тексас през 1969 година, когато аз бях в Кеймбридж, но

от писмата на един общ приятел, Рамон Мартинес Лопес, добих убеждението, че го познавам отблизо. Зная, че е поривист, енергичен и студент; висок мъж в земя на високи мъже. Заради рижата коса било неизбежно студентите да му окачат прякора Червения Ерик. Смятал, че употребата на един неминуемо погрешен жаргон превръща чужденеца в натрапник, и никога не благоволил да каже „окей“. Бил добър изследовател на скандинавските езици, на английския, на латинския и (въпреки че не си признавал) на немския език, тъй че не му било трудно да си проправи път в американските университети. Първата му работа била монография върху четирите статии, които Де Куинси е посветил на влиянието на датския език в езерната област на Уестморланд. Последвала я втора, върху диалекта на йоркширските селяни. И двата труда били посрещнати добре, но Ейнарсон бил на мнение, че кариерата му се нуждае от някакъв по-удивителен елемент. През 1970 година публикувал в Йейл обширно критическо издание на баладата „Битката при Малдон“. Бележките се отличавали с неоспорима ерудиция, но някои хипотези в увода породили известни спорове в почти тайните академични кръгове. Ейнарсон твърдял например, че в стила на баладата се долавя прилика, макар и далечна, с героичния откъс „Финсбър“, а не с отмерената реторика на „Беоулф“^[1] и че използването на трогателни обстоятелствени подробности по любопитен начин загатва методите, на които не без основание се възхищаваме в исландските саги. Той нанесъл и поправки в някои тълкувания на текста на Елфинстън. През 1969 година вече бил назначен за преподавател в Тексаския университет. Добре известно е, че конгресите на германисти са нещо обичайно в американските университети. На доктор Уинтроп му провървяло да председателства предишното събрание в Ийст Лансинг. Ръководителят на катедрата, който се готвел да излезе в платен годишен отпуск, го помолил да предложи кандидат за следващата сесия в Уисконсин. Тъй или иначе, възможните кандидати били не повече от двама: Хърбърт Лок и Ерик Ейнарсон.

Подобно на Карлайл, Уинтроп се бе отрекъл от пуританската вяра на своите предци, но не и от чувството им за етика. Не отказал да даде съвет; дългът му бил съвършено ясен. Още от 1954 година Хърбърт Лок не жалел усилия, за да му помогне за едно аотирано издание на „Беоулф“, което в определени учебни заведения било

изместило от употреба версията на Клайбер. Понастоящем съставял и един много полезен за германистиката труд: английско-англосаксонски речник, който щял да спести на читателите дългото и често безполезно ровене из етимологичните речници. Ейнарсон бил много по-млад; безочливата му самоувереност му била спечелила всеобща неприязън, включително от страна на Уинтроп. Критическото издание на „Финсбър“ допринесло немалко, за да се разчуе името му. Лесно влизал в полемики; на конгреса щял да се справи с ролята си по-добре от мълчаливия и стеснителен Лок. Такива размишления занимавали Уинтроп, когато станала случката.

В Йейл се появила обширна статия за преподаването на англосаксонския език и литература в университетите. В края на последната страница се мъдрели твърде прозрачните инициали Е.Е. и — сякаш за да се разсее всяко съмнение — името на Тексаския университет. Статията, написана на характерния за чужденците правилен английски, не си позволявала и най-малка неучтивост, но все пак съдържала войнствена нотка. Авторът привеждал доводи, че да започнеш изучаването на англосаксонски с „Беоулф“, творба с древна дата, но с реторичен, псевдовергилиевски стил, било също тъй произволно, както да се захванеш да изучаваш английски със заплетените стихове на Милтън^[2]. Препоръчвало се обръщане на хронологическия ред — да се започне с „Гробницата“ от единайсети век — творба, в която прозира съвременният език, а после да се върви назад към първоизточниците. Що се отнася до „Беоулф“, достатъчен бил някой откъс, изваден от досадната съвкупност от три хиляди реда; например погребалните обреди на Шулд, който е дошъл от морето и пак там се връща. В статията името на Уинтроп не се споменавало нито веднъж, но той имал чувството, че го нападат лично и настойчиво. Това обстоятелство обаче го засягало по-малко от факта, че оспорвали педагогическия му метод.

До конгреса оставали само няколко дена. Уинтроп искал да бъде справедлив и не можел да допусне статията на Ейнарсон (вече препрочетена и обсъдена от мнозина) да повлияе върху решението му. То обаче му струвало немалко усилия. Една сутрин Уинтроп разговарял със своя началник; следобеда на същия ден Ейнарсон получил официално поръчение да отпътува за Уисконсин.

В навечерието на 19 март, деня на отпътуването, Ейнарсон се появил в кабинета на Езра Уинтроп. Отишъл там, за да си вземе довиждане и да му благодари. Един от прозорците гледал към полегата, обрамчена с дървета улица; целите стени били покрити с рафтове с книги. Ейнарсон веднага разпознал една книга с кожена подвързия — първото издание на „Староисландска Еда“. Уинтроп отвърнал, че няма за какво да му благодари — той знаел, че Ейнарсон ще изпълни добре мисията си. Ако не греша, разговаряли са доста дълго.

— Хайде да си говорим откровено — казал Ейнарсон. — Тук вече и кучетата знаят, че щом доктор Лий Розентал, нашият директор, ме удостоява с честта да представлявам университета, то той е взел това решение по ваш съвет. Ще се постарая да не го разочаровам. Добър германист съм; езикът на сагите е езикът на моето детство, а имам по-добро произношение на англосаксонски от британските си колеги. Моите студенти казват кюнинг (крал), а не кънинг (изкусен, лукав). Освен това знаят, че им е абсолютно забранено да пушат в час и че не могат да се явяват пред мен облечени като хипита. Що се отнася до моя несполучил съперник, би било проява на много лош вкус тъкмо аз да го критикувам; от книгата му за кенинга ясно се вижда, че е проучил не само първоизточниците, но и съответните трудове на Майснер и Маркард. Но да оставим тези празни приказки. Дължа ви едно лично обяснение, доктор Уинтроп. Напуснах родината си в края на 1967 година. Когато някой реши да се пресели в далечна страна, неизбежно си налага задължението да напредне на това ново място. Първите ми две брошури, които бяха от строго филологическо естество, имаха за цел единствено да докажат способностите ми. Това очевидно не бе достатъчно. Винаги съм се интересувал от баладата за Малдон, която мога да кажа наизуст с незначителни пропуски. Успях да издействам публикуването на критическото ми издание в Йейл. Баладата, както знаете, описва една скандинавска победа, но що се отнася до идеята, че е оказала влияние върху по-късните исландски саги, намирам я за недопустима и даже абсурдна. Включих тази идея само за да доставя удоволствие на англоезичните читатели.

Сега идвам до най-същественото — полемичната ми статия в „Месечника“ на Йейл. Както несъмнено знаете, тя доказва или се опитва да докаже достойнствата на моята система, но преднамерено

преувеличава недостатъците на вашата и подлага студентите на досадата от три хиляди последователни и заплетени стиха, които разказват една объркана история, но в замяна им дарява богат речник; той ще им позволи да се насладят (ако още не са се отказали от начинанието) на целия корпус на англосаксонската литература. Всъщност истинското ми намерение бе да отида в Уисконсин. Двамата с вас, скъпи приятелю, добре знаем, че конгресите са глупост, която докарва излишни разходи, но затова пък са от полза за творческата биография.

Уинтроп го погледнал с изненада. Бил умен мъж, но имал склонност да взима насериозно нещата, включително конгресите и вселената, която спокойно би могла да бъде космическа шега. Ейнарсон продължил:

— Навярно си спомняте първия ни разговор. Току-що бях пристигнал от Ню Йорк. Беше неделя; университетският стол бе затворен, тъй че отидохме да обядваме в Найтхок. Много неща научих тогава. Като добър европейец винаги съм предполагал, че Гражданската война е била кръстоносен поход срещу робството; вие обаче твърдахте, че Югът е бил в правото си да се отдели от Съюза и да поддържа своите институции. За да придадете още по-голяма тежест на твърденията си, казахте, че самият вие сте от Севера и че един от прадедите ви се е сражавал в редиците на Хенри Халък^[3]. Възхвалихте и куража на конфедералистите. За разлика от другите аз разбирам почти веднага що за човек е този, който стои пред мен. Онази сутрин ми бе достатъчна. Разбрах, драги ми Уинтроп, че вас ви ръководи любопитната американска страст към безпристрастието. Искате преди всичко да сте справедлив. Тъкмо защото сте от Севера, вие се опитвахте да разберете и да оправдаете каузата на Юга. Щом научих, че пътуването ми до Уисконсин зависи от няколко думи, които ще кажете на Розентал, реших да се възползвам от малкото си откритие. Съзнавах, че оборването на методологията, която винаги спазвате в учебните си часове, е най-ефикасното средство да получа подкрепата ви. Веднага написах онази статия. Установените в „Месечника“ правила ме задължиха да използвам инициали, но старателно се погрижих да не остане и капка съмнение относно самоличността на автора. Даже споделих с мнозина от колегите.

Настъпило дълго мълчание. Уинтроп пръв го нарушил.

— Сега разбирам — казал той. — С Хърбърт сме стари приятели и високо ценя труда му; а вие, пряко или косвено, ме нападнахте. Да ви откажа подкрепата си, би било един вид наказателна мярка. Съпоставих заслугите и на двама ви; резултатът вече ви е известен.

После добавил, сякаш размишлявал на глас:

— Навярно съм се поддал на суетата да не бъда отмъстителен. Както и сам виждате, хитрият ви ход не ви подведе.

— „Хитър ход“ е точно определение — отвърнал Ейнарсон, — но не се разкайвам за постъпката си. Ще защита възможно най-добре интересите на учебното ни заведение. А и бездруго бях решил да отида в Уисконсин.

— Моят пръв викинг — казал Уинтроп и го погледнал в очите.

— Още едно романтично суеверие. Не е достатъчно да бъдеш скандинавец, за да си потомък на викингите. Прадедите ми са били добри пастори на евангелската църква; а в началото на десети век далечните ми предци навярно са били добри жреци на Тор^[4]. Доколкото зная, в рода ми не е имало морски люде.

— А в моя е имало мнозина — казал Уинтроп. — При все това не сме чак толкова различни. Свързва ни един грях — суетата. Вие ме посетихте, за да се похвалите с ловката си стратегия; аз ви подкрепих, за да мога да се похваля със собствената си справедливост.

— Свързва ни друго нещо — рекъл Ейнарсон. — Нашата националност. Американски гражданин съм; съдбата ми е тук, а не в Ултима Туле. Но вие навярно ще възразите, че един паспорт не променя естеството на човека.

След това си стиснали ръцете и се разделили.

[1] Древен епос, запазен единствено на староанглийски език в ръкопис от XI в.; описва героичните победи на едноименния скандинавски воин от VI в. — бел.прев. ↑

[2] Джон Милтън (1608–1674) — английски поет, политически деятел и мислител — бел.прев. ↑

[3] Хенри Халък (1815–1872) — командир на различни войскове части по време на Гражданската война — бел.прев. ↑

[4] Скандинавски бог на гръмотевиците, син на Один — бел.прев. ↑

АВЕЛИНО АРЕДОНДО

Това се случи в Монтевидео през 1897 година.

Всяка събота приятелите заемаха една и съща странична маса в кафене „Глобо“ като почтени бедняци, които знаят, че не могат да покажат дома си пред хора, или просто избягват собствената си обстановка. Всички бяха от Монтевидео; отначало им бе трудно да се сприятелят с Аредондо, човек от провинцията, който нито споделяше сведения, нито задаваше въпроси. Беше малко над двацет години, слаб и мургав, по-скоро нисък и може би донякъде тромав. Лицето му би било почти безлично, ако не го спасяваха очите — едновременно сънливи и искрящи от енергия. Беше продавач в галантерийния магазин на улица „Буенос Айрес“ и сегиз-тогиз учеше право. Когато другите осъждаха войната^[1], която опустошаваше страната и която по всеобщо мнение президентът проточваше по недостойни причини, Аредондо не се обаждаше. Мълчеше си и когато му се подиграваха, че е стиснат.

Малко след битката при Серос Бланкос Аредондо каза на приятелите си, че няма да го виждат известно време, защото трябвало да отиде в Мерседес. Вестта не разтревожи никого. Някой го предупреди да внимава със сбирщината гаучоси на Апарисио Саравия^[2]; Аредондо отвърна с усмивка, че не се бои от белите. Събеседникът му, който бе станал член на партията, не каза нищо.

По-трудно му бе да се сбoguва с Клара, годеницата си. Послужи си с почти същите думи. Предупреди я да не очаква писма, защото щял да бъде затрупан с работа. Клара, която нямаше навика да пише, прие условието без възражения. Двамата много се обичаха.

Аредондо живееше в покрайнините на града. Прислужваше му една мулатка, която носеше същото фамилно име, защото предците ѝ били роби на семейството по времето на войната. Можеше да ѝ се има пълно доверие; той ѝ заръча да казва на всички, които го търсят, че е отишъл на село. Вече бе получил последната си заплата в галантерийния магазин.

После се премести в една стая в дъното на дома, която гледаше към вътрешния двор от отъпкана пръст. Мярката беше безполезна, но му помогна да започне онова заточение, което му налагаше собствената му воля.

От тесния железен креват, в който постепенно си възвърна навика да подремва следобед, гледаше с известна тъга празната лавица за книги. Бе продал всичките си книги, включително учебниците по право. Остана му само една Библия, която никога не бе чел; така и не успя да я довърши.

Прехвърли я страница по страница, понякога с интерес, а понякога с досада, и си наложи задачата да научи наизуст някоя глава от Изход и края на Еклесиаста. Не се опитваше да проумее онова, което четеше. Беше свободомислещ, но не пропускаше нито вечер, без да каже „Отче наш“, както бе обещал на майка си на тръгване за Монтевидео. Нарушаването на това синовно обещание можеше да му донесе лош късмет.

Знаеше, че целта му е утрото на 25 август. Знаеше точния брой на дните, които трябваше да изтекат дотогава. Достигнеш ли целта си, времето щеше да спре или по-скоро нямаше да е от значение, какво щеше да стане нататък. Очакваше датата като човек, който очаква щастие и избавление. Бе спрял часовника си, за да не го гледа постоянно, но всяка нощ, щом чуеше дванайсетте далечни удара на камбаната, откъсваше един лист от календара и си мислеше: „Един ден по-малко“.

Отначало искаше да установи някакъв ред в ежедневието си. Да пие мате, да пуши собственоръчно свити черни цигари, да чете и да препрочита определен брой страници, да се опитва да побъбри с Клементина, когато тя му носеше храна на поднос, да повтаря и да доукрасява една реч, преди да загаси свещта. Да се води разговор с Клементина, жена вече на възраст, не беше много лесно, защото паметта ѝ се бе задържала далеч от града, в селското ежедневиe.

Разполагаше и с шахматна дъска, на която разиграваше объркани партии, без някога да ги изкара докрай. Липсваше му един топ, който обикновено заместваше с куршум или с монета.

За да запълни времето, Аредондо всяка сутрин чистеше стаята си с парцал и четка и гонеше паяците. На мулатката не ѝ се нравеше, че

той се унижава с тази шетня, която бе нейна работа и която Аредондо бездруго вършеше доста зле.

Би предпочел да се събужда, когато слънцето вече е високо, но навикът му да става на разсъмване бе по-силен от волята му. Тъгуваше силно за приятелите си, макар да съзнаваше без горчивина, че те не тъгуват за него поради непреодолимата му сдържаност. Един следобед някой от тях дойде да пита за него, но бе отпратен още от преддверието. Мулатката не го познаваше; Аредондо така и не научи кой точно е бил. Бе ненаситен читател на вестници и му струваше големи усилия да се откаже от тези музеи на мимолетни дреболии. Нямахше слабост към умуването и размишляването.

Дните и нощите му бяха еднакви, но най-тягостни бяха неделите.

В средата на юли предположи, че е извършил грешка, разделяйки на части времето, което тъй или иначе ни отнася. Тогава остави въображението си да броди из обширната уругвайска земя, днес окървавена, из неравните поля на Санта Ирене, където бе пускал хвърчила; стигна и до един нисък пъстър кон, навярно вече умрял, и до прахоляка, който вдига добитъкът, подкарван от говедарите, до уморения дилижанс с цял товар дреболии, пристигащ всеки месец от Фрай Бентос, до залива Ла Аграсиада, където са пуснали котва Трийсет и тримата; до Ервидеро, до хребетите, планините и реките, до Ел Серо^[3], който бе изкатерил чак до фара, смятайки, че по двата бряга на Ла Плата няма друг като него. От хълма при залива мисълта му премина към хълма върху герба; сетне заспа.

Всяка нощ бризът носеше прохлада, благодарение на която се радваше на здрав сън. Нямахше безсънни нощи.

Горещо обичаше годеницата си, но си бе казал, че мъжът не бива да мисли за жени, особено когато му липсват. Селският живот го бе научил на целомъдрие. Що се отнася до другата работа... опитваше се да мисли колкото се може по-малко за мъжа, когото мразеше.

Звукът от дъжда по покрива му правеше компания.

За затворника или слепеца времето се носи надолу по течението, сякаш по лек наклон. По средата на своето заточение Аредондо постигна неведнъж това време, което е почти безвремие. В първия вътрешен двор имаше резервоар за вода, в който живееше една жаба; на Аредондо никога не му дойде на ум, че всъщност търси времето на жабата, което граничи с вечността.

Когато датата наближи, отново взе да става нетърпелив. Една нощ не можа да издържи и излезе на улицата. Всичко му се стори различно и някак по-голямо. Завивайки на някакъв ъгъл, видя светлина и влезе в малката кръчма. За да оправдае присъствието си, поръча горчива тръстикова ракия. Няколко войници разговаряха, облегнаха лакти на дървения тезгях. Един от тях каза:

— Знаете, че е строго забранено да се дават новини за сраженията. Вчера следобед ни се случи нещо, което ще ви развесели. Минах край редакцията на вестник „Ла Расон“ заедно с едни другари от казармата. Отвън чухме някакъв глас, който нарушаваше тази заповед. Влязохме, без да губим време. В редакцията беше тъмно като в рог, ама ние изпонадупчихме с куршуми оня, дето дрънкаше. Когато най-сетне млъкна, го потърсихме, за да го измъкнем за петалата, ама тогава видяхме, че е оная машина, дето ѝ викат фонограф и си говори сама!

Всички пригнаха да се смеят.

Аредондо се бе заслушал. Войникът му рече:

— Ей, земляк, как ви се струва тоя провал, а?

Аредондо не каза нищо. Униформеният мъж доближи лице до него и кресна:

— Викни веднага: „Да живее президентът на нацията Хуан Идиарте Борда!“

Аредондо не се възпротиви. Сред подигравателни ръкопляскания успя да стигне до вратата. Вече на улицата го шибна една последна обида.

— Бъзливците не са глупави, нито се ядосват лесно.

Бе се държал като страхливец, но знаеше, че не е такъв. Бавно се прибра у дома.

На 25 август Авелино Аредондо се събуди малко след девет. Първата му мисъл бе за Клара; чак след това се сети за датата. Каза си с облекчение: „Сбогом на чакането. Денят дойде“.

Избръсна се, без да бърза; от огледалото го погледна обичайното лице. Избра червена вратовръзка и най-хубавите си дрехи. Обядва късно. Сивото небе заплашваше да посипе ситен дъжд; винаги си бе представял, че в този ден ще е искрящо. Бодна го някакво горчиво усещане, когато напусна завинаги влажната стая. В преддверието се натъкна на мулатката и ѝ даде последните пари, които му бяха

останали. На табелата на галантерийния магазин видя цветни ромбове и осъзна, че повече от два месеца не е помислял за тях. Отпрати се към улица „Саранди“. Беше почивен ден и по улиците имаше съвсем малко хора.

Камбаната още не бе ударила три часа, когато стигна до площад „Матрис“. Вече бяха приключили с литургията; група изискани господа, военни и висши духовници тъкмо слизаха по бавните стълби на църквата. На пръв поглед цилиндрите, които някои все още държаха в ръка, униформите, златните нашивки, оръжията и наметалата можеха да създадат илюзията, че са мнозина; всъщност едва ли бяха повече от трийсет души. Аредондо, който не изпитваше страх, все пак усети някакво уважение. Запита кой е президентът. Отвърнаха му:

— Онзи, който върви до архиепископа с митрата и жезъла.

Тогави извади револвера и стреля.

Хуан Идиарте Борда направи няколко крачки, падна ничком и рече много ясно: „Убиха ме“.

Аредондо се предаде на властите. По-късно щеше да заяви:

— Червен съм и се гордея да го кажа. Убих президента, който предаваше и петнеше нашата партия. Скъсах с приятелите и с годеницата си, за да не ги забърквам в това; не четях вестници, за да не може никой да каже, че те са ме подтикнали. Този акт на справедливост е само мой. А сега ме съдете.

Навярно така са протекли събитията^[4], макар и по един сложен начин; мога да сънувам, че така са станали.

[1] Става въпрос за гражданската война непосредствено след битката при Монте Касерос през 1852 г., когато Уругвай извоюва независимостта си. Съперничат си две партии — консервативните бели (бланкоси) и либералните червени (колорадоси). През 1894 г. кандидатът на червените — Хуан Идиарте Борда, е избран за президент. През 1897 г. белите вдигат въстание, водено от гаучото Апарисио Саравия (1856–1904) — бел.прев. ↑

[2] Апарисио Саравия (1856–1904) — земевладелец с магнетично влияние върху гаучосите от вътрешността на страната. Воюва на страната на бланкосите — бел.прев. ↑

[3] Хълм с конична форма, разположен срещу Монтевидео; на върха му са издигнати укрепление и фар. Изобразен е в горния десен

ъгъл на държавния герб. Изброените в пасажа места са все крайъгълни камъни на уругвайския патриотизъм; Аредондо мисли за страната си в най-героичните ѝ проявления — бел.прев. ↑

[4] Лицата и събитията в този разказ са „истински“. Реалният Авелино Аредондо действително е убиецът на реалния Хуан Идиарте Борда — бел.прев. ↑

ДИСКЪТ

Аз съм дървар. Името ми няма значение. Колибата, в която се родих и в която скоро ще трябва да умра, се намира в края на гората. Казват, че гората се простира чак до морето, което обгръща цялата земя; по него се носели дървени къщи, досущ като моята. Не зная дали е така; никога не съм ги виждал. Не съм виждал и другата страна на гората. Когато бяхме деца, по-големият ми брат ме накара да се закълна, че двамата с него ще изсечем целия лес, додето не остане ни едно дърво. Брат ми умря; сега търся друго и ще продължавам да го търся. Натам, дето залязва слънцето, има един ручей, в който умея да ловя риба с ръце. В гората има и вълци, ама от вълци не се боя; брадвата никога не ми е изменила. Не съм си броил годините — зная, че са много. Очите ми вече не виждат. В селото, дето вече не ходя, защото ще се изгубя, ме смятат за скъперник; ала какво имане може да натрупа един дървар от гората?

Затискам вратата на къщата с камък, за да не влиза сняг. Една вечер чух тежки стъпки, а после някой потропа. Отворих и влезе някакъв непознат. Беше висок старец, загърнат в износено наметало. Белег пресичаше лицето му. Годините сякаш му бяха придали повече достолепие, отколкото немощ, но забелязах, че му е трудно да върви, без да се подпира на тоягата си. Разменихме няколко думи, които вече не помня. Накрая той рече:

— Нямам дом и спя, където сваря. Пребродил съм цяла Саксония.

Тези думи подхождаха на старостта му. Баща ми винаги говореше за Саксония; днес хората ѝ викат Англия.

Имах хляб и риба. Нахранихме се мълчаливо. Заваля дъжд. Стъкмих му постеля от няколко кожи на пръстения под, където умря брат ми. Щом настъпи нощта, заспахме.

Развиделяваше се, когато излязохме от къщата. Дъждът бе спрял и земята бе покрита с току-що навалял сняг. Старецът си изпусна тоягата и ми каза да му я вдигна.

— Защо да ти се подчинявам? — попитах.

— Защото съм крал — отвърна той. Помислих го за луд. Вдигнах тоягата и му я подадох. Тогава заговори с променен глас: — Аз съм крал на секените. Много пъти съм ги водил към победа в жестока битка, но в съдбовен час изгубих кралството си. Името ми е Исерн (стомана) и съм от рода на Один.

— Аз не почитам Один — отвърнах. — Почитам Христос.

Продължи, сякаш не бе ме чул:

— Бродя по пътищата на изгнанието, но още съм крал, защото имам диска. Искаш ли да го видиш? — и той разтвори дланта на костеливата си ръка. В нея нямаше нищо. Беше празна. Чак тогава осъзнах, че държеше ръката си винаги стисната в юмрук. Каза, като ме гледаше втренчено: — Можеш да го докоснеш.

Донякъде боязливо пипнах дланта му с върха на пръстите си. Усетих нещо студено и зърнах блясък. Старецът рязко затвори дланта си. Не казах нищо. Той продължи търпеливо, сякаш говореше на дете:

— Това е дискът на Один. Има само една страна. На земята няма друго нещо, което да е само с една страна. Докато го държа в ръката си, ще бъда крал.

— Златен ли е? — попитах.

— Не зная. Това е дискът на Один и има само една страна.

Тогава закопнях да притежавам диска. Ако беше мой, можех да го продам за кюлче злато и да бъда крал. Рекох на скитника, когото мразя и до днес:

— В колибата си имам скрито ковчеже с жълтици. Златни са и блестят като секирата ми. Ако ми дадеш диска на Один, ще ти дам ковчежето.

— Не искам — заинати се той.

— Тогава — казах — можеш да си вървиш по пътя.

Обърна ми гръб. Един удар с брадвата по тила бе предостатъчен, за да се олюлее и да падне, но при падането разтвори длан и аз видях как нещо проблесна във въздуха. Отбелязах хубаво мястото с брадвата си и завлякох трупа до придошлия поток. Там го хвърлих във водата.

На връщане към къщи потърсих диска. Не го намерих. От години все го търся.

ПЯСЪЧНАТА КНИГА

... твоето пясъчно въже...

Джордж
Хърбърт
(1593–1623)

Линията се състои от безкраен брой точки; плоскостта — от безкраен брой линии; обемът — от безкраен брой плоскости; свръхобемът — от безкраен брой обемии... Не, да започна разказа си така, по геометричен начин, решително не е най-добрият начин. Твърдението, че случката е истинска, вече е обичаен похват на всички фантастични разкази; ала все пак моята история се случи в действителност.

Живея сам, на четвъртия етаж на една сграда на улица „Белграно“. Една привечер преди няколко месеца чух как някой потропа на вратата ми. Отворих; влезе някакъв непознат. Беше висок мъж с неясни черти или може би моите късогледни очи ги възприеха така. Цялата му външност говореше за почтена бедност. Бе облечен в сиво и носеше сив куфар в ръка. Веднага почувствах, че е чужденец. Отначало ми се стори стар; после забелязах, че ме е заблудила рядката му коса, която бе светлоруса, почти бяла, като на скандинавец. В хода на разговора ни, продължил навярно по-малко от час, узнах, че бил родом от Оркнейските острови^[1].

Посочих му един стол. Човекът не заговори веднага. Излъчваше меланхолия, както и аз самият сега.

— Продавам библии — рече.

Отвърнах му не без известна дребнавост:

— В тази къща има няколко английски библии, включително първата, на Джон Уиклиф. Имам също версията на Сиприано де Валера, на Лутер (която от литературна гледна точка е най-лошата от

всички) и един латински екземпляр на Вулгатата^[2]. Както виждате, едва ли се нуждая тъкмо от библии.

След кратко мълчание той добави:

— Не продавам само библии. Мога да ви покажа една свещена книга, която може би ще ви заинтригува. Сдобих се с нея в пределите на Биканер^[3].

Отвори куфара си, извади книгата и я сложи на масата. Беше осмина формат, с платнена подвързия. Личеше си, че е преминала през много ръце. Разгледах я; необичайната ѝ тежест ме изненада. На гърба ѝ се четеше надписът „Свето писание“ и отдолу „Бомбай“.

— Вероятно е от деветнайсети век — отбелязах.

— Не зная — бе отговорът. — Никога не съм знаел.

Отворих я напосоки. Буквите ми бяха непознати. На страниците, които ми се видяха изтъркани и с лоша типография, текстът бе в две колони, както е характерно за библиите. Бе напечатан сбито и подреден в стихове. В горния ъгъл на страниците имаше арабски цифри. Вниманието ми бе привлечено от следния факт: някоя четна страница бе означена с числото 40,514, да речем, а следващата нечетна — с 999. Щом я обърнах, видях, че следващата е означена с осемцифрено число. Имаше и една малка илюстрация, като онези, които са обичайни за речниците: котва, нарисувана с перо, сякаш от несръчната ръка на някое дете.

Именно тогава непознатият ми каза:

— Хубаво я разгледайте, защото никога вече няма да я видите.

Тези думи прозвучаха заплашително за разлика от гласа му.

Отбелязах си мястото и затворих книгата. Веднага я отворих пак. Напразно търсих рисунката на котвата, лист подир лист. За да прикрия объркването си, запитах:

— Това е превод на Светото писание на някакъв индостански език, нали?

— Не — отвърна мъжът. После сниши глас, сякаш се канеше да сподели някаква тайна: — Сдобих се с нея в едно селище в равнините срещу няколко рупии и библия. Собственикът ѝ не знаеше да чете. Подозирам, че възприемаше Книгата на Книгите като амулет. Беше от най-низшата каста; хората не можеха дори да стъпят върху сянката му, без да се омърсят. Каза ми, че книгата му се нарича „Пясъчната книга“, защото както пясъкът, така и тази книга нямат нито начало, нито край.

Помоли ме да потърся първата страница.

Хванах корицата с лявата ръка и отворих книгата с палец, почти допрян до показалеца. Напразно се стараех — няколко страници все се вмъкваха между корицата и ръката ми. Сякаш изникваха от самата книга.

— А сега потърсете края.

Отново претърпях провал; едва успях да измънкам с глас, който не беше мой:

— Това не може да бъде.

Все така тихо продавачът на библии рече:

— Не може да бъде, ала е. Броят на страниците в тази книга наистина е безкраен. Никоя от тях не е първа; никоя не е последна. Не зная защо са номерирани така произволно. Може би за да покажат, че членовете на една безкрайна серия допускат да бъдат означени с кое да е число — после добави, сякаш размишляваше на глас: — Ако пространството е безкрайно, ние сме в коя да е точка от пространството. Ако времето е безкрайно, ние сме в коя да е точка от времето.

Разсъжденията му ме подразниха. Запитах го:

— Вие без съмнение сте вярващ, нали?

— Да, презвитерианец съм. Съвестта ми е чиста. Сигурен съм, че не съм измамил онзи туземец, когато му дадох Божието слово в замяна на неговата дяволска книга.

Уверих го, че няма за какво да се упреква, и попитах дали просто минава по нашите земи. Отвърна, че смятал да се върне в родината си след няколко дена. Именно тогава узнах, че е шотландец, от Оркнейските острови. Казах му, че имам лична слабост към Шотландия заради любовта си към Стивънсън и Хюм.

— И Роби Бърнс^[4] — поправи ме той.

Докато разговаряхме, аз все разглеждах безкрайната книга. С престорено безразличие попитах:

— Смятате ли да предложите този любопитен образец на Британския музей?

— Не. Предлагам го на вас — отвърна той и назова една огромна сума.

Отговорих му съвсем искрено, че тази сума не е по силите ми, но в същото време трескаво мислех. След няколко минути вече бях скроил

един план.

— Какво ще кажете да направим размяна — рекох. — Вие сте се сдобили с този том срещу няколко рупии и Светото писание; аз ви предлагам цялата си пенсия, която току-що получих, и библията на Уиклиф с готически шрифт. Наследих я от родителите си.

— A black-letter Wyclif^[5]! — промълви той.

Отидох в спалнята си и му донесох парите и книгата. Разгърна страниците и огледа обложката с пламенното усърдие на библиофил.

— Дадено — рече.

Учудих се, че не се пазари. Чак по-късно щях да осъзная, че е влязъл в дома ми с намерението да продаде книгата. Прибра банкнотите, без да ги преброи.

Поговорихме за Индия, за Оркнейските острови и за норвежките вождове, които са ги управлявали. Свечеряваше се, когато мъжът си тръгна. Оттогава не съм го виждал, нито пък зная името му.

Мислех си да сложа „Пясъчната книга“ на празното място, където преди стоеше Уиклиф, но накрая реших да я скрия зад непълните томове на „Хиляда и една нощ“.

Легнах си, но не можах да заспя. В три или четири сутринта запалих лампата. Измъкнах невъзможната книга и заразгърщах страниците ѝ. На една от тях видях гравюра на маска. В ъгъла на страницата имаше число, вече не помня кое точно, повдигнато на девета степен.

Не показах съкровището си на никого. Към радостта от притежанието се прибави страхът, че ще ми го откраднат, а после и подозрението, че не е действително безкрайно. Тези две тревоги изостриха още повече отколешната ми мизантропия. Бяха ми останали само неколцина приятели, но престанах да се виждам и с тях. Превърнах се в затворник на книгата и почти не излизах от къщи. Разгледах с лупа изтрития гръб и кориците и отхвърлих възможността за някаква измама. Проверих, че малките илюстрации са разположени през две хиляди страници една от друга. Започнах да ги отбелязвам по азбучен ред в тефтерче, което твърде скоро попълних. Никога не се повтаряха. Нощем в редките мигове, когато излизах от плена на безсънието, сънувах книгата.

Лятото преваляше и аз разбрах, че книгата е чудовищна. Никак не ме утешаваше мисълта, че не по-малко чудовищен съм и аз, който я

виждах с очите си и я докосвах с десетте си пръста от плът и кръв. Усещах, че е нещо кошмарно, нещо неприлично, което опозорява и покварява действителността.

Помислих за огън, но ме хвана страх, че изгарянето на една безкрайна книга може да трае също тъй безкрайно и да задуши с дим планетата.

Спомних си, че съм чел как най-доброто място да скриеш лист от дърво е гората. Преди пенсионирането си работех в Националната библиотека, в която се съхраняват деветстотин хиляди книги; зная, че вдясно от фоайето една вита стълба се спуска към подземие, където са вестниците и географските карти. Възползвах се от невниманието на служителите, за да изгубя „Пясъчната книга“ на един от влажните рафтове. Постарах се да не забележа на каква височина я оставям, нито пък на какво разстояние от вратата.

Изпитвам известно облекчение, но оттогава избягвам да минавам по улица „Мексико“^[6].

[1] Архипелаг в състава на Британските острови, близо до северния край на Шотландия. Територия на Великобритания — бел.прев. ↑

[2] Джон Уиклиф (1330–1384) — английски реформатор, професор в Оксфордския университет, доктор по богословие, превел Библията на английски език; Сиприано де Валера (1531-?) — испански писател, ревизирал първия превод на Библията на испански; Мартин Лутер (XVI в.) — германски философ и теолог, религиозен реформатор, започнал първия превод на Библията на немски; Вулгата — латински превод на Библията, изготвен към края на IV в. от богослова Йероним и признат за оторизирана версия на римокатолическата църква — бел.прев. ↑

[3] Град в Северозападна Индия — бел.прев. ↑

[4] Робърт Луис Стивънсън (1850–1894) — шотландски поет и писател, автор на безсмъртните романи „Островът на съкровищата“, „Доктор Джекил и мистър Хайд“ и др.; Дейвид Хюм (1711–1776) — английски философ, историк и икономист; Робърт Бърнс (1759–1796) — шотландски национален поет — бел.прев. ↑

[5] Уиклиф с готически шрифт! (англ.) — бел.прев. ↑

[6] На тази улица се намира Националната библиотека, където Борхес е бил директор — бел.прев. ↑

ПОСЛЕСЛОВ

Да пишеш предговор за още непрочетени разкази, е почти невъзможна задача, защото изисква анализ на сюжети, които не бива да се разкриват предварително. Ето защо предпочетох да напиша послеслов.

Първият разказ подхваща отново старата тема за двойника, която тъй често е вдъхновявала винаги увенчаното с успех перо на Стивънсън. В Англия двойникът се нарича fetch — или по-книжовно: wraith of the living; в Германия — Doppelgänger. Подозирам, че alter ego е едно от първите му прозвища. Това призрачно видение навярно се е появило от металните или водните огледала или просто от паметта, която превръща всеки човек в зрител и актьор. Моето задължение бе да изобрази събеседниците достатъчно различни, за да са двама, и достатъчно сходни, за да са един. Струва ли си да заявя, че замислих тази история в Нова Англия, на брега на река Чарлс, чийто студен поток ми напомни далечните води на Рона?

Темата за любовта е доста обичайна за поезията ми, но не и за прозата ми, където единственият пример е „Улрика“. Читателите ще забележат несъмнената ѝ прилика с „Другия“.

„Конгресът“ е може би най-амбициозният разказ в тази книга; темата му е едно необятно начинание, което накрая се слива с цялата вселена и със сбора на дните. Мрачното начало се опитва да подражава на начина, по който започват историите на Кафка; краят се стреми да се извиси, без съмнение неуспешно, до екстазите на Честъртън или Джон Бъниан. Никога не съм заслужавал подобно откровение, но съм се стремил да го сънувам. В хода на повествованието съм вплел по навик някои автобиографични черти.

Съдбата, която се слави като неразгадаема, не ме остави на мира, докато не написах един посмъртен разказ от Лъвкрафт, писател, когото винаги съм смятал за неволен пародист на По. Най-сетне отстъпих; жалкият резултат от труда ми е озаглавен „There are more things“.

„Сектата на трийсетте“ спасява от забрава (без ни най-малка документална подкрепа) историята на една възможна ерес.

„Нощта на даровете“ навярно е най-невинният, жесток и възторжен разказ, който този том предлага.

„Вавилонската библиотека“ (1941) създава представата за безкраен брой книги; „Ундр“ и „Огледалото и маската“ представят вековни литератури, състоящи се от една-единствена дума.

„Утопия на един уморен човек“ по моя преценка е най-честният и меланхоличен разказ в цялата поредица.

Винаги ме е удивявал натрапчивият стремеж на северноамериканците да постъпват етично; „Подкупът“ се опитва да отрази тази тяхна особеност.

Въпреки Джон Фелтън, Шарлот Корде, всеизвестното мнение на Ривера Андарте („Свято дело е да се убие Росас“) и Уругвайския национален химн („За тираните — кинжалът на Брут“) не одобрявам политическото убийство. Както и да е, прочелите историята на самотното Аредондово престъпление ще пожелаят да узнаят края. Луис Мелиан Лафинур поиска подсъдимият да бъде оправдан, но съдиите Карлос Фейн и Кристобал Салваняк му дадоха един месец в единична килия и още пет години затвор. Днес една от улиците на „Монтевидео“ носи неговото име.

Два зловещи и непонятни обекта са тема на последните разкази: „Дискът“ е евклидовият кръг, който има само едно лице; „Пясъчната книга“ е том с неизброими страници.

Надявам се, че прибързаните бележки, които току-що продиктувах, не изчерпват тази книга и че нейните сънища ще продължат да се разклоняват в гостоприемното въображение на читателите, които сега я затварят.

Х.Л.Б.

Буенос Айрес, 3 февруари 1975 г.

ПАМЕТА НА ШЕКСПИР (1983)

ДВАЙСЕТ И ПЕТИ АВГУСТ 1983 ГОДИНА

Видях, че часовникът на малката гара сочеше малко след единайсет. Запътих се към хотела. Усетих, както и друг път, че ме обзема чувството на примирение и облекчение, което ми вдъхват добре познатите места. Широката порта беше отворена. Къщата тъмнееше. Влязох във вестибюла, чиито бледи огледала отразяваха растенията в салона. Странно защо, но стопанинът не ме позна и ми подаде книгата за регистрация. Взех писалката, закрепена за рецепцията, натопих я в бронзовата мастилница и като се наведох над разтворената книга, се сблъсках с първата изненада от многото, които тази нощ щеше да ми представи. Името ми — Хорхе Луис Борхес — беше вече вписано, а мастилото — още неизсъхнало.

Стопанинът ми рече:

— Мислех, че вече се качихте горе... — после ме погледна добре и се поправи: — Извинете, господине! Другият толкова прилича на вас, но вие сте по-млад.

Запитах го:

— Коя е неговата стая?

— Поиска номер деветнайсет — отговори ми той.

Точно от това се боях. Хвърлих писалката и изтичах нагоре по стълбите. Стая номер 19 се намираше на втория етаж и гледаше към беден и неугледен двор, в който имаше пейка, от тия, дето се поставят по площадите, и — спомням си още — извит лост над нея. Беше най-уединената стая в хотела. Натиснах бравата и вратата лесно се отвори. Полилеят светеше. Под безмилостната му светлина застанах лице в лице със себе си. На тясното желязно легло, обърнат гърбом, по-стар, отслабнал и много блед, лежах аз, зареял поглед в гипсовите орнаменти по тавана. И тогава чух гласа. Не беше точно моят глас. Беше гласът, който обикновено чувам да звучи от моите записи — безизразен и неприятен.

— Колко странно — заговори той, — ние сме двама и въпреки това сме един и същ. Но в сънищата няма странни неща.

— Значи всичко това е сън, така ли? — попитах уплашен.

— Да, съм е. Сигурен съм, че това е последният ми съм — той посочи празното шишенце върху мраморния плот на нощната масичка: — Ти обаче ще трябва да сънуваш много, преди да стигнеш до тази вечер. Коя дата е днес според теб?

— Не зная точно — отвърнах му замаян. — Но вчера навърших 61 години.

— Когато стигнеш отново тази вечер в будно състояние, тъкмо ще си навършил 84. Днес е 25 август 1983 година.

— Толкова дълго ли ще трябва да чакам? — промърморих аз.

— А аз — не! — каза той рязко. — На мен вече нищо не ми остава. Мога да умра всеки момент, мога да се изгубя в неизвестното, но продължавам да сънувам така... двойно. Изморителната тема, която ми внушиха огледалата и Стивънсън.

Усетих, че споменаването на Стивънсън беше неговото сбогуване, а не педантичен детайл. Аз бях той и разбирах. Не са достатъчни най-драматичните моменти, за да бъдеш Шекспир и да попаднеш на паметни фрази. За да го разсея, му казах:

— Знаех, че това ще се случи. Точно тук, преди години, в една от долните стаи двамата с теб започнахме черновата на историята за това самоубийство.

— Да — отвърна ми той бавно, сякаш събираше спомени. — Но не виждам връзката. В онази чернова аз си бях взел билет за Адрокел^[1]. И щом пристигнах в хотел „Лас Делисиас“^[2], се качих в стая номер 19 — най-уединената. Там се самоубих.

— Затова съм тук — му казах.

— Тук ли? Ние винаги сме тук. Тук аз те сънувам в къщата на улица „Майпу“. Тук си отивам, тук, в стаята, която беше на мама.

— Която беше на мама — повторих аз, като не исках да разбера. — Аз те сънувам в стая номер 19 на горния етаж.

— Кой кого сънува. Аз знам, че те сънувам, но не знам ти дали сънуваш мен. Хотелът в Адрокел беше срилат преди много години — двайсет, а може би и трийсет. Кой знае...

— Сънуващият съм аз — възразих с известно предизвикателство.

— Не разбираш ли, че главното е да се разбере дали само един човек сънува, или има двама, които сънуват.

— Аз съм Борхес, който видя името си на регистрацията и се качи при теб.

— Борхес съм аз и сега умирам на улица „Майпу“ — настъпи тишина, после другият ми предложи: — Хайде да направим проверка. Кой беше най-страшният момент в нашия живот?

Наведох се към него и двамата заговорихме в един глас. Знаем, че и двамата излъгахме. Бледа усмивка озари състареното лице. Усетих, че тази усмивка отразяваше по някакъв начин моята.

— Излъгахме се един друг — каза ми той, — защото се чувстваме двама, а не един. Истината е, че сме двама и сме един и същ. Този разговор ме дразнеше. Казах му го. Добавих:

— А ти през 1983 година няма ли да ми разкриеш нещо за годините, които ми остават?

— Какво мога да ти кажа, нещастни Борхес? Ще се повторят бедите, на които вече си свикнал. Ще останеш сам в тази къща. Ще докосваш книгите, които няма да имат букви, и медальона на Сведенборг^[3]. Както и дървената табла с Федералния кръст. Слепотата не е мъгла. Тя е форма на самотата. Ще се върнеш в Исландия.

— Исландия! Исландия на моретата!

— В Рим ще повториш стиховете на Кийтс, чието име, както имената на всички, беше написано върху водата.

— Никога не съм бил в Рим.

— Има и други неща. Ще напишеш нашето най-хубаво стихотворение — една елегия.

— За смъртта на... — започнах аз, но не се осмелих да произнеса името.

— Не. Тя ще живее повече от теб — замълчахме. Той продължи:

— Ще напишеш книгата, за която мечтаехме толкова време. През 1979 година ще разбереш, че предполагаемото ти творчество не е нищо повече освен чернови, смесица от чернови. Ще отстъпиш пред суетната и суеверна съблазън да напишеш своята велика книга.

Суеверието, което ни наложиха „Фауст“ на Гьоте, „Саламбо“ и „Одисей“^[4]. Невероятно, но изписах много страници.

— И накрая разбра, че си се провалил.

— По-лошо! Разбрах, че това беше творба шедьовър в най-истинския смисъл на думата. Добрите ми намерения стигнаха само за първите страници. В другите бяха лабиринтите, ножовете, човекът, който си мислеше, че сам е изображение, отражението, което се смяташе за истина, тигърът, който се промъква нощем, битките, които

са в кръвта, слепият, но пагубен Хуан Мураня, гласът на Маседонио Фернандес^[5], корабът, направен от ноктите на мъртъвците, старинният английски, повтарян в следобедите.

— Добре познавам този музей — отбелязах иронично.

— Освен това лъжливите спомени, двойната игра на символите, дългите изброявания, майсторството в прозата, неперфектните символи, които критиците развеселени откриват, цитатите — невинаги апокрифни.

— Публикува ли тази книга?

— Поиграх си, без сам да съм убеден, с мелодраматичното намерение да я унищожа, като евентуално я хвърля в огъня. В края на краищата я публикувах в Мадрид под псевдоним. Заговори се за непохватен имитатор на Борхес, който имал лошия късмет, че не е Борхес и че е повторил само външната страна на модела.

— Не се учудвам — казах аз, — всеки писател в края на краищата се превръща в свой собствен не толкова талантлив и интелигентен последовател.

— Тази книга материализира един от пътищата, които ме доведоха до тази нощ. А колкото до останалите... Унижението на старостта, убеждението, че вече съм изживял всеки новонастъпил ден...

— Няма да напиша тази книга — зарекох се аз.

— Ще я напишеш. Думите ми, които за теб сега са настояще, ще се превърнат само в спомен за един сън.

Подразни ме дидактичният му тон — несъмнено това беше тонът, който аз използвах, когато четях лекции. Подразниха ме прекалената прилика помежду ни и това, че той се възползваше от безнаказаността, която му придаваше близостта на смъртта. За да си отмъстя, му рекох:

— Толкова ли си сигурен, че ще умреш?

— Да — отвърна ми той. — Изпитвам такава сладост и облекчение, каквито не съм изпитвал никога. Не мога да ти го обясня. Всички думи изискват споделен жизнен опит. Защо те дразни толкова много това, което ти казвам?

— Защото си приличаме прекалено много. Ненавиждам лицето ти, което всъщност изобразява моето лице, ненавиждам гласа ти, който

е подражание на моя глас, ненавиждам патетичния ти синтаксис, който е и мой.

— Аз също — каза другият, — затова реших да се самоубия — едно птиче запя откъм градината. — Това е последното — добави той. Направи ми жест да се приближа до него. Ръката му потърси моята. Отстъпих назад. Уплаших се да не се объркат ръцете ни. Каза ми: — Стоиците ни учат, че не бива да се оплакваме от живота. Вратата на затвора е отворена. Аз винаги така съм го разбирал, но леността и страхът ме забавиха. Преди време изнасях лекция в Ла Плата за шестата част на „Енеида“. Изведнъж, цитирайки един хекзаметър, прозрях какъв е моят път. И взех това решение. От този момент се почувствах неуязвим. Моята съдба ще бъде и твоя. Ще получиш внезапното просветление, общувайки с латинския и с Вергилий, и вече ще си забравил напълно този любопитен пророчески диалог, проведен в две времена и на две места. Когато отново ти се яви този сън, ще бъдеш като мен и ще бъдеш моят сън.

— Няма да го забравя, още утре ще го напиша.

— Ще остане в дълбочината на паметта ти, под прилива на сънищата ти. Когато го пишеш, ще повярваш, че си замислил и твориш фантастичен разказ. Няма да стане утре. Остават ти все още много години.

Престана да говори и разбрах, че е издъхнал. По някакъв начин аз умирах заедно с него. Наведох се над възглавницата, изпълнен с печал, но там вече нямаше никой.

Избягах от стаята. Вън го нямаше двора, нито мраморните стълби, нито голямата тиха къща, нито евкалиптите, нито водоскоците, нито портата на желязната ограда на имението в градчето Адроке.

Навън ме чакаха нови сънища.

[1] Предградие на Буенос Айрес, а в началото на миналия век — самостоятелно градче южно от столицата. Борхес често е прекарвал ваканциите със семейството си там и за него това място е свързано с много спомени — бел.прев. ↑

[2] „Насладите“ (исп.) — бел.прев. ↑

[3] Емануил Сведенборг (1688–1772) — шведски професор богослов — бел.прев. ↑

[4] Романи съответно на Гюстав Флобер и на Джеймс Джойс — бел.прев. ↑

[5] Маседонио Фернандес (1874–1952) — аржентински писател, близък приятел на Борхес — бел.прев. ↑

СИНИ ТИГРИ

Една известна поема от Блейк^[1] рисува тигъра като бляскав огън и вечен прототип на Злото. Аз предпочитам сентенцията на Честъртън, според която тигърът е символ на ужасяващата елегантност. Освен тези няма други думи, които биха могли да дадат точно обозначение на тигъра, на тази форма, която от векове населява въображението на хората. Тигърът винаги ме е привличал. Помня, че като дете се спирах задълго пред единствената клетка в зоологическата градина — другите въобще не ме интересуваха. Преценявах енциклопедиите и книгите за природни науки според илюстрациите с тигри. Когато открих „Книга за джунглата“^[2], останах разочарован, че тигърът Ширхан е враг на главния герой. С годините тази необикновена любов не ме напусна. Тя надживя парадоксалната ми амбиция да стана ловец, а също и обикновените човешки превратности. До неотдавна — датата ми се струва превратна, но не е така — тя съжителстваше съвсем спокойно с обичайните ми занимания в университета в Лахор. Аз съм преподавател по западна и източна логика, а в неделните си дни водя семинар за философията на Спиноза. Трябва да добавя, че съм шотландец. Може би любовта ми към тигрите ме доведе от Абърдийн в Пенджаб. Животът ми течеше по съвсем обикновен начин. В сънищата си винаги виждах тигри. (Сега сънищата ми са населени с други форми.)

Не един път съм разказвал тези неща, а сега ми изглеждат чужди. Въпреки това ги оставям, защото така изисква моята изповед.

В края на 1904 година прочетох, че в региона на делтата на река Ганг са открили син екземпляр на въпросния вид. Новината беше потвърдена от телеграми, които съдържаха всички противоречия и несъответствия, свързани със случая. Моята стара любов се съживи. Усъмних се, че е допусната грешка, имайки предвид обичайната неточност на хората по отношение на цветовете. Спомних си, че съм чел, че на исландски името на Етиопия е „Блаланд“, което означава Синя земя или Земя на черните. Синият тигър спокойно можеше да се окаже черна пантера. Не се говореше нищо за ивиците му. Снимката на

въпросния син тигър със сребърни шарки, публикувана в лондонската преса, бе очевидно апокрифна. Синьото оцветяване на илюстрацията ми се стори по-характерно за хералдиката, отколкото за действителността в природата.

Веднъж сънувах в син цвят, какъвто никога не бях виждал и за който не намерих точното название. Знаем, че беше почти черно, но това условие не е достатъчно, за да си представи човек нюанса.

Няколко месеца по-късно един колега ми каза, че в някакво село, доста отдалечено от Ганг, чул да се говори за сини тигри. Съобщението ме учуди, защото знаех, че тигрите са рядкост в този регион. И отново сънувах синия тигър, който, като вървеше, хвърляше дългата си сянка по песъчливата почва. Използвах ваканцията, за да направя пътуване до това село, за чието име не желая да си спомням по причини, които по-късно ще изясня.

Пристигнах след края на дъждовния сезон. Селото беше сгущено в полите на един хълм, който изглеждаше по-скоро широк, отколкото висок, ограждаше селото и сякаш заплашваше джунглата, която имаше сиво-кафяв цвят. В някоя от страниците на Киплинг трябва да фигурира това селце на моята авантюра, тъй като в тях е вместена цялата Индия, а по някакъв начин и цялата вселена. Ще се задоволя само да отбележа, че един ров, пълен с вода, над който се люлееха мостове от тръстика, служеше все пак за някаква защита на колибите. На юг имаше блата и оризища и една низина с тинеста река, чието име никога не узнах, и по-нататък следваше отново джунглата.

Населението се състоеше от индуси. Този факт, макар че всъщност го предвиждах, никак не ме възрадва. Винаги съм се разбирал по-добре с мюсюлманите, въпреки че ислямът, знам това, е най-бедното от всички вероизповедания, които са произлезли от юдаизма.

В Индия реално усетихме колко бързо се размножава човекът. В селцето усетих, че и джунглата бързо избуява — тя напираше и почти проникваше в самите колиби. Дните бяха угнетяващи, а нощите не носеха прохлада.

Старците ме приветстваха с „Добре дошъл“ и с тях проведох първия си диалог, състоящ се от бегли учтиви фрази. Вече говорих за бедността на това място, но знам, че всеки човек е убеден, че родината му притежава нещо уникално, неповторимо. Похвалих съмнителните

стаи и не по-малко съмнителните ястия. Казах, че славата на този регион се простира до Лахор. Лицата на мъжете промениха изражението си. Веднага разбрах, че съм допуснал някаква грубост и че трябва да се разкая. Усетих, че крият някаква тайна, която не желаят да споделят с чужденци. Навярно се прекланяха пред синия тигър и хранеха към него култ, който с дръзките си думи бях осквернил.

Почаках до следващата сутрин. След като изядохме ориза и изпихме чая, аз подхванах темата си. Въпреки случилото се предната вечер не успях да проумея реакцията им. Всички ме загледаха с изумление и даже с ужас, но когато разбраха, че целта ми е да уловя звяра с необикновената кожа, изпитаха явно облекчение. Някой даже каза, че го е виждал досами прага на джунглата.

Събудиха ме сред нощ. Някакво момче ми каза, че една коза избягала от обора и че като тръгнало да я търси, видяло синия тигър на другия бряг на реката. Предположих, че слабата лунна светлина не е била достатъчна да се различи точно цветът, но останалите потвърдиха разказа на момчето и един, който дотогава бе мълчал, добави, че и той е видял хищника. Тръгнахме с пушките и видях — или съм си въобразил, че съм видял — едра котешка сянка, която изчезваше в мрака на джунглата. Не намериха козата, но звярът, който я бе отвякъл, спокойно можеше да е моят син тигър. Насочиха вниманието ми към следи, които, разбира се, нищо не доказваха.

След няколко подобни нощи разбрах, че тези фалшиви тревоги се организираха по навик. Също като Даниел Дефо местните хора много умело съчиняваха характеристиките на определена ситуация. Тигърът можеше да бъде забелязан по всяко време към оризищата на юг или към храсталаците на север, но аз бързо долових, че съгледалите го се редуваха с подозрителна регулярност. А появата ми неизбежно съвпадаше с момента, в който тигърът току-що бе избягал. Винаги ми посочваха следите и някоя поразия, но човешкият юмрук успешно може да имитира следата на тигъра.

Няколко пъти виждах умрели кучета. В една лунна нощ поставихме една коза за примамка и напразно чакахме до разсъмване. В началото реших, че тези ежедневни измислици бяха провокирани с цел да продължа пребиваването си тук, което беше изгодно за селото, тъй като купувах от хората храна и плащах на тези, които ме обслужваха. За да проверя това предположение, им казах, че

възнамерявам да търся тигъра в друг регион — по долното течение на реката. Учуди ме, че всички одобриха решението ми. Въпреки това убеждението ми, че съществува някаква тайна и че всички ме подозират, си остана все така непоколебимо.

Вече казах, че гористият хълм, в чието подножие се бе сгушило селото, не беше особено висок и бе пресечен от плато. От другата страна — на запад и на север — продължаваше джунглата. Тъй като склонът не беше много стръмен, един следобед им предложих да изкачим хълма. Идеята ми ги ужаси. Един от тях възкликна, че склонът бил много неравен. Най-възрастният заяви тежко, че не е възможно да се изпълни намерението ми. Върхът бил свещен и магически препятствия го правели недостъпен за хората. Който се осмелял да стъпи там с нозете си на смъртен, рискувал да види божеството и да полудее или да ослепее.

Не настоях повече, но същата нощ, когато всички спяха, се измъкнах тихо от колибата и изкачих лекия склон. Нямаше път и шубраците ме забавиха.

Луната беше на хоризонта. Вглеждах се с особено внимание във всяко нещо, сякаш предчувствах, че това е може би най-значимият ден в живота ми. Още си спомням как тъмнееха листата, как изглеждаха почти черни. Започна да се развиделява, но в цялата джунгла наоколо не се долавяше гласът дори на една птица.

Двайсет-трийсет минути изкачване и стъпих на платото. Усетих, че въздухът тук бе по-свеж, отколкото в селото, задушено в подножието му. Установих, че това не бе върхът, а една недотам просторна тераса. Джунглата продължаваше нататък и нагоре по хълбока на планината. Испитах усещането за свобода, сякаш пребиваването ми в селото беше истински затвор. Не се сърдех, че жителите му са искали да ме излъжат. Възприемах ги по един или по друг начин като деца.

Колкото до тигъра... Многобройните несполуки бяха изчерпали любопитството и вярата ми, но все пак почти механично се огледах за следи.

Почвата беше песъчлива и осеяна с дупки. В една от дупките — съвсем недълбоки и преливащи една в друга — разпознах цвета. Беше точно невероятното синьо на тигъра от моя сън. По-добре да не го бях виждал изобщо. Вгледах се добре. Дупката беше пълна с камъчета —

всичките еднакви — кръгли, с малък диаметър и много гладки. Еднаквостта им придаваше нещо нереално, сякаш бяха жетони.

Наведох се, бръкнах в дупката и извадих няколко. Усетих леко потръпване. Сложих шепата камъчета в десния си джоб, в който имах ножичка и карта на Аляхабад. Тези два случайни предмета имат специална роля в тази история.

Като се върнах в колибата, свалих сакото си. Проснах се на кревата и отново засънувах тигъра. Във виденията си съзерцавах цвета — цветът на сънувания много пъти тигър беше еднакъв с цвета на камъчетата от платото. Разбуди ме яркото слънце, което блестеше право в лицето ми. Станах от кревата. Ножицата и картата ми пречеха да извадя от джоба всички сини дискове. Извадих колкото побра шепата ми, и усетих, че са останали още два-три. Някакъв лек сърбеж, едва доловимо движение затопли ръката ми. Като я разтворих, видях, че малките дискове са около трийсет-четирийсет. А бих се заклел момент преди това, че не са повече от десетина. Оставих ги на масата и понечих да извадя останалите. Не беше необходимо да ги броя, за да разбера, че са се размножили. Направих от всичките една купчинка и се опитах да ги преброя един по един.

Тази най-обикновена операция се оказа невъзможна. Впивах поглед в един от тях, вадех го от купчината с палец и показалец и когато дискът оставаше сам, всъщност вече се превръщаше в много други. Уверих се, че нямам висока температура, и повторих опита няколко пъти. Безсрамното чудо се повтаряше. Усетих, че краката и гърбът ми изстиват, а коленете ми треперят. Не знаех колко време бе изминало.

Без да ги гледам повече, събрах дисковете накуп и ги изхвърлих през прозореца. Със странно облекчение установих, че броят им бе намалял. Затворих здраво вратата и се опънах на леглото. Постарах се да върна всичко в първоначално положение и да се убедя, че цялата тая история е била само сън. За да не мисля за дисковете и да запълня по някакъв начин времето, повторих бавно и точно на висок глас осемте дефиниции и седемте аксиоми на етиката. Не знам дали ми помогнаха. Потънал в тези заклинания, чух удар.

Инстинктивно се уплаших, че са ме чули да си говоря сам, и отворих вратата.

Беше най-възрастният мъж — Бхагуан Дас. За миг присъствието му ме върна в ежедневието. Излязохме заедно. Надявах се, че дисковете са изчезнали, но те си бяха там, на земята. Вече не знаех колко бяха.

Старецът ги погледна и после погледна мен.

— Тези камъни не са от тук. Те са от горе — каза той с глас, който не беше неговият.

— Да, така е — отвърнах му. Добавих предизвикателно, че съм ги намерил на платото, и веднага се засрамах, че му давам обяснения. Бхагуан Дас ги наблюдаваше очарован и не ми обръщаше внимание. Заповядах му да ги събере. Той не помръдна. С болка си признавам, че извадих револвера си и повторих заповедта с по-висок глас.

Бхагуан Дас изрече:

— По-добре куршум в гърдите, отколкото едно синьо камъче в ръката!

— Страхливец! — казах му.

Струва ми се, че бях не по-малко ужасен от него, но затворих очи и грабнах цяла шепа камъни с лявата си ръка. Прибрах револвера и ги пресипах в дясната си длан. Броят им се беше увеличил още повече.

Без да съзнавам, бях започнал да свиквам с тези преображения. И те ме учудваха по-малко, отколкото виковете на стареца Бхагуан Дас.

— Това са камъните, които раждат — възкликна той. — Сега са много, но могат да се променят. Те имат формата на луната при пълнолуние и този син цвят, който е позволено да се вижда само в сънищата. Родителите на моите родители не лъжеха, когато говореха за мощта им.

Цялото село ни беше заобиколило.

Почувствах се като вълшебния притежател на тези чудеса. Пред учудените погледи на всички събирах дисковете, издигах ги, разпръсквах ги, гледах ги как растат и се размножават или по странен начин намаляват.

Хората се трупаха, блъскаха се един в друг, обзети от вцепенение и ужас. Мъжете заставяха жените си да гледат чудото. Някои от жените закриваха очите си с ръце, други стискаха клепачи. Никой не се осмели да докосне дисковете, с изключение на едно дете, което щастливо се заигра с тях. В този миг почувствах, че безредието осквернява чудото. Събрах колкото дискове успях, и се прибрах в колибата.

Може би съм се помъчил да забравя останалата част на онзи ден, който беше първият от цялата серия неуспешни дни, които така и още не са приключили. Наистина не си спомням. В следобедните часове започнах да си спомням с носталгия предишната нощ, която не беше особено щастлива, тъй като беше населена, както и предишната, с натрапчивата мисъл за тигъра. Помъчих се да се скрия в този образ, който преди беше обгърнат от мощ, а сега — изпразнен от съдържание. Синият тигър ми се стори по-безвреден и от черния лебед, който покъсно бе открит в Австралия.

Препрочитам предишните си записки и установявам, че съм допуснал основна грешка. Объркан от навика на тази добра или лоша литература, неправилно наречена психологическа, съм се старал да възстановя, неизвестно защо, изследователската хроника на откритието си. По-ценно щеше да бъде, ако се бях съсредоточил върху чудовищната същност на дисковете.

Ако ми кажеха, че на луната има носорози, бих приел или отхвърлил тази информация. Или бих загубил ума си, но бих могъл да си ги представя. Но ако ми кажеха, че на луната шест или седем носорога могат да бъдат три, аз бих настоявал, че това явление е невъзможно.

Когато човек знае, че три плюс едно е равно на четири, не проверява този факт, като прави опити с монети, със зарове, с шахматни фигурки или с моливи. Човек е разбрал това веднъж завинаги — и край, — той не може да възприеме друга цифра за този сбор. Някои математици твърдят, че три и едно е тавтология на четири — просто начин да се каже четири. На мен, Александър Крейдж, измежду всички хора на земята ми се падна късметът да открия единствените предмети, които противоречат на този основен закон на разума.

В началото се уплаших, че полудявам. С времето, струва ми се, бих предпочел да съм луд, защото личното ми халюциниране тогава щеше да бъде по-маловажно от доказателството, че в космоса има място и за безредието. Ако три и едно могат да бъдат две или четиринайсет, то причината е просто лудостта.

По онова време придобих навика да сънувам камъните. Сънят не се появяваше всяка нощ и това ми даваше глътка надежда, която обаче бързо се превръщаше в терор. Сънят беше горе-долу един и същ.

Началото му предвещаваше ужасяващия финал. Парамет и стълби от желязо се спускаха като спирала. Следваше мазе или лабиринт от мазета, които рязко преминаваха в ковачници, работилници, затворнически килии или блага. На дъното — дупката с камъните, които в същото време представляваха и Бегемот, и Левиатан^[3] — чудовищата, които сочеха в Библията, че Господ е ирационален. Събуждах се разтреперан и установявах, че камъните са на мястото си в кашона, готови да се трансформират.

Хората промениха отношението си към мен. Бе ме докоснало нещо от божествеността на дисковете, които те наричаха „сини тигри“, но хората знаеха също така, че нося вината за оскверняването на върха. Боговете можеха да ме накажат във всеки миг на деня или на нощта. Селяните не се осмеляваха да ме атакуват или осъдят за това, което бях извършил. Но забелязах, че всички те сега бяха станали някак опасно сервилни. Не видях повече детето, което си бе играло с дисковете. Боях се от отрова или от нож в гърба. Една сутрин преди разсъмване избягах от селото. Усетих как всичките му жители ме следяха и че бягството ми беше истинско облекчение за тях. Никой не бе пожелал повече да види камъните.

Върнах се в Лахор. В джоба си носех шепата дискове. Уютната атмосфера на книгите не ми донесе търсеното облекчение. Усещах, че на този свят продължават да съществуват отвратителното село, джунглата и неравният склон на платото, а на платото все още си ги имаше малките дупки и в дупките — камъните. Сънищата ми смесваха и умножаваха тези несъответстващи си неща. Селото беше камъните, джунглата беше потокът, а потокът беше джунглата.

Избягах да се срещам с приятелите си. Боях се да не се поддам на съблазънта да им покажа това жестоко чудо, което подриваше човешката наука.

Предприех различни експерименти. Прорязах кръст върху един диск, размесих го в другите и той се изгуби след известно време, а броят на дисковете се увеличи. На друг диск изпилих с пила полукръг. Той също се смеси с другите и изчезна. С длетото пробих дупка в центъра на трети диск и повторих опита. И него загубих безвъзвратно. На другия ден дискът с гравирания кръст се завърна от пребиваването си в нищото. Какво беше това мистериозно пространство, което абсорбираше камъните и след време ги връщаше един по един,

подчинявайки се на някакви непроницаеми закони или може би на някакъв човешки арбитраж?

Същият стремеж към ред, който бе положил началото на математиката, ме накара да потърся някакъв ред и в това отклонение от научните правила (каквото представляваха нелепите камъни, притежаващи свойството да се размножават). Постарах се да открия закономерност в непредвидимите им вариации. Посветих дните и нощите си на наблюдение с цел да установя статистиката на промените. Запазил съм тетрадките от този период, напразно изписани с цифри. Процедирах по следния начин: броях с поглед дисковете и отбелязвах съответната цифра. После ги разделях в шепите си и ги хвърлях на масата. Изброявах двете купчинки, отбелязвах колко са, и повтарях операцията. Напразно търсех някакъв ред, някаква тайнствена рисунка в разместването. Максималното число дискове, което успях да установя, беше 419, а минималното — 3. В един миг помислих, или по-точно — се уплаших, че ще изчезнат. След няколко опита стана ясно, че един-единствен диск, останал изолиран от другите, не може да се мултиплицира, нито да изчезне.

Естествено, четирите операции — събиране, изваждане, умножение или деление, бяха невъзможни. Камъните отказваха да се подчинят на аритметиката и на пресметнатите възможности.

Четирийсет диска, разделени, даваха девет. Деветте, на свой ред разделени, можеха да се превърнат в 300. Не зная какво беше теглото им. Не ги претеглих с кантар, но съм сигурен, че постоянно бяха леки и винаги имаха същия син цвят.

Тези операции ме спасиха от полудяване. В заниманията си с камъните, които рушаха стройната математическа наука, често се замислях за камъните на гърка, които са се превърнали в първите числа и са дали думата „калкулирам“ на толкова много езици. Произходът, а сега и краят на математиката се намираха в камъните. Ако Питагор беше действал с тези тук...

След един месец занимания разбрах, че хаосът е непоправим. Налице бяха неуправляемите дискове и безкрайната съблазън да... ги докосна, да усетя отново гъделичкането им, да ги хвърля и те да се пръснат, да ги видя как увеличават броя си или го намаляват, и да пресмятам дали са чифт или тек. Започнах даже да се страхувам, че са

заразни и могат да разболеят пръстите, които така настойчиво се мъчеха да ги управляват.

В продължение на няколко дни си наложих личното задължение да мисля непрекъснато за камъните, защото знаех, че забравата им би могла да бъде само моментна и би било непростимо мъките ми да започнат отново.

Нощта на 10 февруари не спях. Предприех един поход, който продължи до настъпването на утринта. Прекрачих портите на джамията на Вазил Хан. В този час светлината още не подчертаваше цветовете. В двора нямаше жива душа. Без да зная защо, потопих ръце във водата за пречистване... Вътре в джамията осъзнах, че Господ и Аллах са двете имена на едно и също необяснимо Същество, и аз го помолих на висок глас да ме освободи от този мой тежък товар. Стоях неподвижен и чаках отговора.

Не чух стъпките, но близо до мен един глас каза:

— Дойдох.

До мен стоеше някакъв просяк. Различих в здрача тюрбана, угасналия поглед, жълтеникавото лице и сивата брада. Не беше много висок. Протегна ръка и каза с тихия си глас:

— Милостиня, Защитнико на бедните.

Потърсих и му отвърнах:

— Нямам нито една пара.

— Имаш много — беше отговорът.

В десния ми джоб се намираха камъните. Извадих един и го пуснах в протегнатата празна длан. Не се чу никакъв шум.

— Трябва да ми ги дадеш всичките — каза ми той. — Този, който не даде всичко, не е дал нищо.

Разбрах и му казах:

— Искам да знаеш, че милостинята ми може да бъде ужасяваща като проклятие.

Отвърна ми:

— Може би това е единствената милостиня, която мога да получа. Аз съгреших.

Изсипах всичките камъни в свитата длан. Пропаднаха сякаш на дъното на морето, без да се чуе ни най-малкият шум. После ми каза:

— Още не знам какъв дар си ми дал, но моят към теб е ужасяващ: ти оставаш при дните и нощите със здравия си разум, с

навиците си, с целия си свят.

Не чух стъпките на слепия просяк, нито видях как се изгуби в утринта.

[1] Уилям Блейк (1757–1827) — английски поет и теософ — бел.прев. ↑

[2] Роман от английския писател Джоузеф Ръдиард Киплинг (1865–1936) — бел.прев. ↑

[3] Старозаветни демонични същества. Първото — въплъщение на сухоземните пагубни стихии, а второто — на водните — бел.прев. ↑

РОЗАТА НА ПАРАЦЕЛЗ^[1]

В ателието си, което заемаше две помещения в мазето, Парацелз помоли своя Бог, своя неопределен Бог, помоли който и да е Бог, да му изпрати ученик.

Свечеряваше се. Гаснещият огън в камината хвърляше несиметрични сенки. Да се изправи и да запали желязната лампа, представляваше прекалено голямо усилие. Парацелз, обзет от умората, забрави молитвата си. Нощта беше погълнала с тъмнина прашните дестилатори и водопровода, когато заудряха по вратата. Мъжът сънливо се изправи, изкачи виещата се стълба и отвори едното крило на вратата. Влезе някакъв непознат. Той също бе много изморен. Парацелз му посочи кресло. Новодошлият седна и зачака. Известно време мълчаха.

Маестрото пръв заговори:

— Помня лица от Запад, лица от Изток — каза той с известна помпозност. — Твоето не си го спомням. Кой си и какво искаш от мен?

— Името ми няма никакво значение — отвърна другият. — Вървях пеша три дни и три нощи, за да вляза в къщата ти. Искам да бъда твой ученик. Нося ти всичко, което притежавам.

Извади една кесия и я изсипа на масата. Монетите бяха много и от злато. Направи това с дясната ръка. Парацелз се бе обърнал с гръб към него, за да запали лампата. Когато отново го погледна, забеляза, че с лявата ръка посетителят държеше роза. Розата го обезпокои.

Маестрото се наведе, допря пръстите на ръцете си и каза:

— Мислиш, че съм способен да открия камъка, който превръща всички елементи в злато, и ми предлагаш злато. Това, което търся, съвсем не е златото и ако теб те интересува именно то, никога няма да бъдеш мой ученик.

— Златото не ме интересува — отвърна другият. — Тези монети са само част от волята ми за работа. Искам да ме научиш на Изкуството. Искам да извървя до теб пътя, който води до Камъка.

Парацелз каза бавно:

— Пътят е Камъкът. Отправната точка е Камъкът. Ако не разбираш тези думи, значи все още не си почнал да си даваш сметка. Всяка стъпка, която ще направиш, всъщност е целта.

Другият го изгледа недоверчиво. Каза с променен глас:

— Но има цел, така ли?

Парацелз се засмя.

— Враговете ми, които са толкова многобройни, колкото и глупави, казват, че не е така, и ме наричат измамник. Аз не съм съгласен с тях, но не е невъзможно да съм просто мечтател. Знам, че Път има.

Настъпи тишина. После другият каза:

— Готов съм да го извървя заедно с теб, даже и да са необходими много години. Позволи ми да прекося пустинята. Позволи ми да различа поне отдалеч обещаната земя, даже и небесните светила да не ми позволят да стъпя на нея. Искам едно доказателство, преди да поема по пътя.

— Кога? — запита неспокоен Парацелз.

— Още сега — с категорична решимост отвърна ученикът. Бяха започнали разговора си на латински, а сега продължаваха на немски. Момчето вдигна розата високо. — Това е славата — каза то, — да можеш да изгориш една роза и да я възкресиш от пепелта с твоето изкуство. Позволи ми да стана свидетел на това чудо. Само за това те моля и после ще ти дам целия си живот.

— Много си доверчив — каза маестрото. — Аз не искам доверие, искам да притежаваш вяра.

Другият настоя:

— Точно защото не съм доверчив, искам да видя с очите си унищожението и възкръсването на розата.

Парацелз бе взел розата в ръце и докато говореше, си играеше с нея.

— Доверчив си — каза той. — Смяташ, че съм способен да я унищожа, така ли?

— Никой не е способен да я унищожи — каза ученикът.

— Грешиш. Да не би случайно да мислиш, че нещо не може да бъде върнато в нищото? Мислиш ли, че първият, че Адам в Рая е могъл да унищожи само едно цвете или късче трева?

— Не се намираме в Рая — каза упорито момчето. — Тук, под луната, всичко е смъртно.

— А къде мислиш, че се намираме, ако не в Рая? Мислиш ли, че божественото може да създаде място, което да не е Рай? Мислиш ли, че Падението е нещо друго, а не неведението, че се намираме в Рая?

— Една роза може да бъде изгорена — каза предизвикателно ученикът.

— В камината още има огън — каза Парацелз. — Ако хвърлиш розата в жарта, ще помислиш, че тя е изчезнала и че истинска е пепелта. Казвам ти, че розата е вечна и че само външният ѝ вид се променя. Достатъчно е само да изрека една дума, за да я видиш отново.

— Една дума? — учуди се ученикът. — Тръбите и колбите са затлачени, а дестилаторите са покрити с прах. Какво би направил, за да възкръсне розата?

Парацелз го погледна, изпълнен с тъга.

— Тръбите и колбите са затлачени — повтори той — и дестилаторите са покрити с прах. В тази част на дългия ми преход използвам други средства.

— Не се осмелявам да запитам какви са — рече другият с тон, който криеше хитрост или може би смирение.

— Говоря за средствата, с които божественото е създадо небесата и земята и невидимия Рай, в който се намираме и който първородният грях крие от нас. Говоря за Словото, което ни предава учението на Кабала.

Ученикът каза студено:

— Моля те, имай милостта да ми покажеш изчезването и появата на розата. Няма значение, дали ще действаш с дестилатори или със Словото.

Парацелз се замисли. После каза:

— Ако го направя аз самият, ще кажеш, че това е видение, възникнало пред очите ти благодарение на магията. Чудото няма да ти даде вярата, която търсиш. Съветвам те да оставиш розата.

Младежът го изглежда все така недоверчиво. Маестрото заговори с висок и рязък тон:

— Освен това кой си ти, за да влизаш в дома на един маестро и да му изискваш чудеса? Какво си направил, за да заслужиш подобен

дар?

Другият отвърна разтреперан:

— Знам, че нищо не съм направил. Моля те, в името на дългите години, които ще прекарам в твоята сянка, обучавайки се, позволи ми да видя пепелта и после розата. Няма да те моля за нищо повече. Ще вярвам на видяното — взе бързо червената роза, която Парацелз бе оставил върху катедрата, и я хвърли в пламъците. Цветът изчезна и остана само малко пепел.

В продължение на един безкраен миг момчето чакаше думите и чудото.

Парацелз не бе помръднал от мястото си. Каза с удивителна откровеност:

— Всички лекари и аптекари в Базел твърдят, че съм лъжец. Може би са прави. Ето я пепелта, която беше роза и никога повече няма да бъде.

Момчето изпита срам. Парацелз беше шарлатанин или просто фантазьор, а той като истински натрапник бе нахлул в дома му и сега го принуждаваше да си признае, че прочутото му магическо изкуство са само празни приказки.

Коленичи и му каза:

— Поведението ми беше непростимо. Липсваше ми вярата, която Бог изисква от вярващите. Остави ме да продължа да съзерцавам пепелта. Ще се върна, когато стана по-силен, и ще бъда твой ученик. И в края на Пътя ще видя розата.

Говореше обзет от истинска страст, но тази страст беше всъщност пиетата, която му вдъхваше старият маестро — толкова почитан, толкова нападан, толкова прославен и в края на краищата толкова кух. И кой беше самият той, Йоханес Гризебах, за да си позволява да разкрива със светотатска ръка, че зад маската няма никой?

Да му остави златните монети, би означавало, че му дава милостиня. Прибра си ги, преди да излезе. Парацелз го изпроводи до стълбата и му каза, че винаги ще е добре дошъл в този дом. И двамата знаеха, че никога повече няма да се видят.

Парацелз остана сам. Преди да загаси лампата и да седне изморен в креслото, изсипа малкото купче пепел в сгънатата си длан и прошепна една-едничка дума. Розата възкръсна.

[1] Парацелз (псевдоним на Филип Ауреол фон Хохенхайм) (1493–1514) — германски лекар, естествоизпитател и философ от епохата на Ренесанса — бел.прев. ↑

ПАМЕТА НА ШЕКСПИР

Има хора, които обожават Гьоте, обожават едите или песента на нибелунгите. За мен Шекспир бе истинска съдба. И все още е, но по начин, който никой не би могъл да усети освен един човек — Даниел Торп, който наскоро почина в Претория.

Аз съм Херман Зьоргел. Може би любопитният читател е разлиствал моята „Хронология на Шекспир“. Някога смятах, че е необходима за правилното разбиране на текста. Тя беше преведена на няколко езика, включително на испански. Възможно е читателят да помни също така и продължителната полемика за една битка, която Теобалд вмъкна в критическото си изследване, издадено през 1734 година и което след тази дата става неоспорима част от канона. Днес ме удивлява нецивилизованият тон на тези почти чужди страници. Някъде през 1914 година написах, но не дадох за публикуване едно изследване върху сложните думи, които елинистът и драматург Джордж Чапман бе съчинил за омировските си версии и които връщаха английския език (без никой да предполага) към англосаксонския му произход.

Никога не съм си представял, че гласът му, който сега вече съм забравил, ще ми бъде толкова близък... Бях подготвил и малък тираж на пълната ми литературна биография, носещ на всяка страница инициалите ми. Не зная дали бих могъл да прибавя и една непубликувана версия на „Макбет“, която започнах, за да престана да мисля за смъртта на брат ми Ото Юлиус. Не завърших моята версия. Разбрах, че английският език разполага, за свое добро, с два регистъра — германския и латинския, докато нашият немски въпреки по-добрата си музикалност трябва да се ограничи само с един.

Вече споменах Даниел Торп. Представи ми го майор Баркли по време на един конгрес, посветен на Шекспир. Няма да посоча нито мястото, нито датата, защото добре знам, че подобни уточнения носят само неяснота и обърканост.

Частичната ми слепота не ми позволи да запомня добре лицето на Даниел Торп. Но излъчването му за нещастие бе особено

осезателно. След като са изминали дълги години от живота на един човек, той може да се преструва за много неща, но не и да изобразява щастие. По някакъв необясним начин Даниел Торп физически излъчваше меланхолия.

След едно дълго заседание на конгреса вечерта се озовахме в някаква кръчма. За да се чувстваме действително в Англия (където всъщност се намирахме), пиехме хладка черна бира в ритуални метални чаши.

— В Пенджаб — каза майорът — ми показаха един просяк. Според ислямските легенди цар Соломон притежавал пръстен, който помагал да разбира езика на птиците. Разказваха, че просякът притежавал именно този пръстен. Стойността му била толкова висока, че той не успял да го продаде и умрял в един от дворовете на джамията на Вазил Хан в Лахор.

Реших, че нашият познат знаеше историята за вълшебния пръстен, но си мълчеше, за да не разваля разказа на Баркли.

— А пръстенът? — попитах аз.

— Загубил се е, както става обикновено с вълшебните предмети. Може би сега се намира в някой тайник на джамията или на ръката на някой човек, който живее там, където няма птици.

— Или където има толкова много — казах аз, — че не може да се разбере какво казват.

— Вашата история, Баркли, прилича малко на басня.

Тогава в разговора се намеси Даниел Торп. Заговори някак безлично и без да ни гледа. Произнасяше английския език по доста странен начин, което аз реших, че се дължи на дългото му пребиваване в Ориента.

— Не е никаква басня — каза той, — а ако е такава, то значи е истина. Има вещи с толкова неоценимо висока стойност, че не могат да се продадат.

Думите, които се старая да възобновя, ме впечатлиха по-малко от убеждението, с което ги произнесе Даниел Торп. Мислехме, че ще каже още нещо, но той изведнъж млъкна, сякаш съжаляваше за нещо. Баркли се сбогува. Дватамата с Торп се върнахме заедно в хотела. Беше вече много късно, но той ми предложи да продължим разговора си в неговата стая. След като разменихме няколко общи приказки, той ми каза:

— Предлагам ви пръстена на царя. Става въпрос, разбира се, за метафора, но онова, което тя крие в себе си, не е по-малко вълшебно от пръстена. Предлагам ви паметта на Шекспир от дните на ранното му детство до началото на април 1616 година — не смеех да произнеса нито дума. Имах усещането, че ми предлагат самото море. Торп продължи: — Не съм измамник. Не съм и луд. Ще ви моля да не реагирате, докато не ме изслушате. Майорът навярно ви е казал, че съм или че съм бил военен лекар. Историята е съвсем кратка. Започва в Ориента, в една болница, на разсъмване. Точната дата няма значение. Един редник на име Адам Клей, чието тяло бе надупчено от куршуми, ми предложи с последни усилия преди края си да ми предаде скъпоценната памет. Агонията и треската са причина за доста фантазии, затова лекомислено приех предложението. Освен това след сражение на бойното поле вече нищо не изглежда кой знае колко странно. Войникът едва има време да ми обясни необикновените условия на дарбата. Притежателят трябва да я предложи на висок глас, а другият — да я приеме. Този, който я отстъпва, я губи завинаги.

Името на войника и патетичната сцена на предаването ми се сториха прекалено литературни в лошия смисъл на думата. Малко смутено го запитах:

— А вие сега притежавате паметта на Шекспир?

Торп ми отговори:

— Имам даже две памети. Моята собствена и на онзи Шекспир, който отчасти съм и аз. По-точно казано, обзет съм от две памети. Има една зона, в която те двете се преплитат. Има едно лице на жена, което не зная към кой век да причисля.

Тогава аз го запитах:

— Какво направихте с паметта на Шекспир?

Известно време мълча. После каза:

— Написах една романизирана биография, която получи презрението на критиката, но доби интересен търговски ефект в Съединените щати и в колониите. Мисля, че това е всичко. Предупредих ви, че дарбата ми не е лека и безпроблемна. Продължавам да чакам отговора ви.

Останах замислен, без да продумам. Не бях ли посветил целия си живот, безцветен и странен, в търсене на Шекспир? Не беше ли справедливо в края на изминатия път да го постигна?

Казах, произнасяйки отчетливо всяка дума:

— Приемам паметта на Шекспир!

Несъмнено нещо се случи, но аз не го усетих. Обзе ме някаква лека умора, може би само си въобразявах. Спомням си ясно, че Торп ми каза:

— Паметта вече е влязла в съзнанието ви, но трябва и да я откриете. Тя ще възникне в сънищата ви, ще се появи в безсънието, когато разгръщате страниците на някоя книга или щом завиете на някой ъгъл. Не ставайте нетърпелив, не измисляйте спомени. Случаят може да ви подтикне или да ви забави, зависи от тайнствения му начин на действие. Според това, как аз забравям, вие ще си спомняте. Не ви обещавам определен срок.

Останалата част от нощта обсъждахме образа на Шейлок^[1]. Въздържах се да разпитвам дали Шекспир е имал лични контакти с евреи. Не исках Торп да си помисли, че го подлагам на изпитание. Уверих се, не знам дали с чувство на облекчение или на безпокойство, че неговите мнения бяха толкова академични и конвенционални, колкото моите.

Следващата нощ отново не заспах. Открих, както и толкова други пъти преди това, че съм страхливец. От страх да не бъда измамен не се предадох на щедрата надежда. Исках да мисля, че настоящето на Торп е илюзорно. Но надеждата напираше неудържимо. Шекспир щеше да бъде мой, така както никой не е принадлежал никому — нито в любовта, нито в приятелството, нито даже в омразата. Аз по някакъв начин щях да бъда Шекспир. Нямаше да напиша трагедиите, нито заплетените сонети, но щях да си спомням мига, в който ми се разкриха вещиците, и онзи другия, в който ми бяха вдъхнати обширните редове:

*Изтръскай ти хомота на злокобните звезди
от своята безкрайно изморена плът^[2]!*

Щях да си спомня Ан Хатауей както онази вече зряла жена, която ме научи какво е любов в един апартамент в Любек преди толкова много години. (Помъчих се да си спомня жълтите тапети и светлината,

която идеше откъм прозореца. Навярно този пръв провал е предшествал другите ми.)

Бях почти уверен, че образите на вълшебната памет ще бъдат преди всичко визуални. Но не беше така. Няколко дни по-късно, докато се бръснях, произнесох пред огледалото думи, които ме удивиха и които принадлежаха, както ми посочи един колега, на Чосър. Един следобед на излизане от Британския музей започнах да си подсвирквам простичка народна мелодия, която не бях чувал никога.

Навярно читателят е забелязал общите признаци на първите прояви на една памет, която въпреки блясъка на някои метафори беше много повече слухова, отколкото визуална.

Де Куинси твърди, че човешкият мозък е като палимпсест^[3]. Всеки нов писмен текст покрива предишния ръкопис и на свой ред също е покрит от нов, но всемогъщата памет може да извади от погребана някоя импресия, колкото и мимолетна да е била, стига само да ѝ се зададе необходимият стимул. Според завещанието му в къщата на Шекспир не е имало никакви книги, нито даже Библията, но всички знаят, че той често е препрочитал произведенията на Чосър, Гоуър, Спенсър, Кристофър Марлоу. А също така „Хроника“ на Холинсхед, „Монтен“ на Флорио, „Плутарх“ на Норт. Аз притежавах по латентен начин паметта на Шекспир и прочитането, по-точно — препрочитането, на тези старинни томове щеше да бъде само стимулт, който търсех. Препрочето също така и сонетите, които са последното му произведение. Понякога улучвах някое обяснение, а понякога откривах много нови. Добрите стихове искат да бъдат четени на висок глас. И така, след няколко дни и без много труд успях с лекота да произнеса твърдото „P“ и отворените гласни, характерни за шестнайсети век.

Написах в *Zeitschrift für germanische Philologie*, че сонет 127 се е отнасял за незабравимата победа над Непобедимата армада^[4]. Бях забравил, че Самюъл Бътлър^[5] вече беше формулирал тази теза през 1899 г.

Посещението ми в Стратфорд он Ейвън беше, разбира се, стерилно. После настъпи постепенното преобразяване на сънищата ми. Не ми бяха отредени, както на Де Куинси, разтърсващи кошмари, нито състрадателни алегорични видения по маниера на неговия учител Жан

Пол. В нощите ми нахлуха непознати лица и стаи. Първо разпознах лицето на Чапман, после разпознах Бен Джонсън, а също и лицето на един съсед на поета, който не фигурира в биографиите, но с когото Шекспир често се е срещал.

Човек, който придобива енциклопедия, всъщност не придобива всеки ред от нея, нито всеки абзац или всяка страница и всяка илюстрация — той придобива само възможността да опознае някое от всички тези неща. Ако това се случва с конкретно и относително обикновено човешко същество, което спасява азбучния ред на статиите, то какво ли не би се случило с едно абстрактно и променливо нещо, каквато е магическата памет на един мъртвец?

Никому не е по възможностите да обхване в един-единствен миг цялото свое минало. Нито на Шекспир, доколкото зная, нито на мен самия, който бях негов частичен наследник, ни бе предоставено това свойство. Човешката памет не представлява една сума. Тя е едно безредие от неопределени възможности. Свети Августин, ако не се лъжа, говори за дворците и пещерите на паметта. Втората метафора е по-точната. И в тези пещери аз влязох.

Така както и нашата памет, паметта на Шекспир притежава големи зони, покрити със сянка, които той отхвърля по своя воля. Пазя скандалния спомен за това, как Бен Джонсън го карал да рецитира латински и гръцки хекзаметри, които слухът, несравнимият слух на Шекспир обикновено някъде обърквал сред бурния смях на колегите.

Познах състояния на щастие и на мрак, които надхвърлят обикновения човешки опит. Без да знам, дългата самота, посветена на изследване и обучение, ме бе подготвила за лесното възприемане на чудото.

След трийсет дни почувствах как паметта на мъртвия ме въодушевяваше. В продължение на цяла седмица изживявах любопитно щастие, почти вярвах, че аз съм Шекспир. Творчеството му оживя в мен. Зная, че луната на Шекспир е била по-малко луна, отколкото Диана, и по-малко Диана, отколкото тази тъмна, забавена дума *moon*. Отбелязах и друго откритие. Привидните нехайства на Шекспир, тези *absence dans l'infini*, за които Юго говори с възвишени хвалебствия, са били специално обмисляни. Шекспир ги е толерирал или ги е вмъквал, за да може речта му, адресирана към сцената, да изглежда спонтанна, не прекалено шлифована и изкуствена (*nicht allzu*

glatt und gekünstelt). Именно това е причината, която го е накарала да смеси метафорите:

*Моят начин на живот
като есенно листо увяхва.*

Една сутрин разпознах една вина в дъното на паметта му. Не се помъчих да я определя. Шекспир го е извършил веднъж и никога повече. Достатъчно е да заявя, че тази вина няма нищо общо с перверзията.

Разбрах, че трите свойства на човешката душа — памет, разум и воля, не са схоластична фикция. Паметта на Шекспир не можеше да ми разкрие нещо друго освен качествата на Шекспир. Очевидно е, че тези качества не включват особеностите на поета. Важното е творчеството, което той е създал с този крехък материал.

Аз наивно, също като Торп, размислях върху определена биография. Но скоро открих, че този литературен жанр изисква качества на писател, каквито аз определено не притежавам. Не умея да разказвам. Не умея да разкажа собствения си живот, който е много по-необикновен, отколкото животът на Шекспир. Освен това подобна книга би била безполезна. Случайността или съдбата предоставиха на Шекспир тривиалните, ужасни неща, които всеки човек познава. Той успя да ги превърне в приказки, в персонажи, много по-живи, отколкото сивият човек, който ги е сънувал, в стихове, които поколенията няма да погубят, в словесна музика. Защо да разплитам тази мрежа, защо да минирам кулата, защо да редуцирам до умерените пропорции на една документална биография или на един реалистичен роман звука и бурята на Макбет?

Гъоте представлява, както се знае, официалният култ към Германия. Култът към Шекспир, който изповядваме не без носталгия, е по-съкровен. (В Англия Шекспир, който е толкова далеч от англичаните, представлява официалният култ. Книгата на Англия е Библията.)

През първия етап на авантюрата изпитах щастието да бъда Шекспир. В последния етап изпитвах тежест и ужас. В началото двете паметни не смесвах водите си. С течение на времето голямата река на

Шекспир заплаши и почти задави моя скромн басейн. С ужас забелязах, че бях започнал да забравям езика на родителите си. И тъй като самоличността се основава на паметта, се изплаших за разсъдька си.

Приятелите идваха да ме посещават. Учудвах се, че не забелязват, че се намирам в ада.

Започнах да не разбирам ежедневните неща, които ме заобикаляха (*die alltägliche Umwelt*). Една сутрин се загубих между някакви големи форми, направени от желязо, дърво и стъкло. Оглушиха ме свирки и викове. Необходим ми беше един миг, който можеше да ми се стори безкраен, за да разпозная локомотивите и вагоните на гарата в Бремен.

С натрупването на годините всеки човек е длъжен да носи нарастващия товар на паметта си. Две памети ме задушаваша и се преплитаха една в друга: моята и тази на другия, който беше неконтактен.

Всички неща искат да продължават съществуването си в самите себе си, пише Спиноза. Камъкът иска да бъде камък, тигърът — тигър, аз искам отново да бъда Херман Зьоргел.

Забравил съм датата, на която реших да се освободя. Открих най-лесния начин. Започнах да избирам случайни номера по телефона. Отговаряха ми женски или детски гласове. Реших, че мой дълг е да ги уважавам. Най-сетне попаднах на един мъжки културен глас. Казах му:

— Искаш ли паметта на Шекспир? Зная, че ти предлагам нещо тежко. Помисли си добре.

Недоверчив глас ми отвърна:

— Ще се изправя пред този риск. Приемам паметта на Шекспир.

Обясних му условията, за да придобие тази дарба. Парадоксално, но изпитвах в същото време носталгия по книгата, която трябваше да напиша и която ми бе забранено да напиша, а също и страха, че гостенинът, призракът, няма да ме напусне никога.

Затворих слушалката и повторих като надежда последните думи на примирение:

*Единствено това, което съм,
ще ме накара да живея.*

Не бях търсил текстовете, с помощта на които да събудя паметта. Трябваше сега да търся други, за да я зачеркна. Една от многото беше изследване на митологията на Уилям Блейк, непокорен ученик на Сведенборг. Разбрах, че по-скоро е сложна, отколкото недостъпна.

И този, и други пътища се оказаха безполезни — всички ме водеха към Шекспир.

Накрая попаднах на единственото решение, което можеше да насели плътно очакването: стриктната и необятна музика на Бах.

P.S. 1924 г. Вече съм нормален човек като другите. През деня съм заслужилият прочут професор Херман Зьоргел, боравя с картотека и редактирам ерудирани тривиалности, но на разсъмване понякога съзнавам, че сънищата ги вижда другият. По някой път в следобедите ме навестяват неочаквано малки и бегли спомени, които може би са истински.

[1] Герой на Шекспир от „Венецианския търговец“ — бел.прев. ↑

[2] Цитатът е от монолог на Ромео, 3. действие, 5. сцена от „Ромео и Жулиета“ на Шекспир. Превод Валери Петров — бел.прев. ↑

[3] Палимпсест (гр.) — старинен ръкопис, който е изтрит и върху него е нанесен друг — бел.прев. ↑

[4] Армада инвенсible (Непобедимата армада) — флот от 128 кораба, изпратен от Филип II срещу Англия през 1588 г.; ръководи го Алонсо де Гусман, херцог на Медина Сидония. Армадата е имала за цел да отмъсти за смъртта на Мария Стюарт и да детронира Елизабет I, но е била разбита от англичаните — бел.прев. ↑

[5] Самюъл Бътлър (1835–1902) — английски писател, сатирик и преводач, автор на монография върху сонетите на Шекспир — бел.прев. ↑

Издание:

Хорхе Луис Борхес. Смърт и компас

ИК „Труд“, София, 2004

Редактор: Милена Грандева

Художник: Виктор Паунов

Технически редактор: Станислав Иванов

Коректор: Юлия Шопова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.